وەڵامی پرسیارەکان

ڕەواندنەوەی کۆمەڵێك گومان سەبارەت بە ڕاستییەکانی ئیسلام

نووسینی:

د.کەریم ئەحمەد

1429**کۆچی** 2008**زایینی**

ناوی کتێب: وەڵامی پرسیارەکان، ڕەواندنەوەی کۆمەڵێك گومان سەبارەت بە ڕاستییەکانی ئیسلام
نووسینی: د.کەریم ئەحمەد
ژمارەی سپاردن: (1433)ساڵی (2008)

پرۆژەی تیشک

شوێنی چاپ: خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی چوارچرا

نۆرەی چاپ: یەکەم

ساڵی چاپ: 2008

نەخشەسازی بەرگ: فازل قەرەداغی

نەخشەسازی ناوەوە: ئیدریس سیوەیلی

لە بڵاوکراوەکانی: پرۆژەی (تیشک)، زنجیرە (35)

ناونیشانی پرۆژە لەسەر تۆڕی ئینتەرنێت : www.tishkbooks.com

ئیمەیلی پرۆژە: info@tishkbooks.com
tishkbooks@yahoo.com

بەناوی خوای گەورە و دلۆڤان

پێشەکی

ئاشکرایە کە هەر سەردەمەو تایبەتمەندێتی خۆی هەیەو کێشەو گیروگرفتی خۆی هەیە، ئەم سەردەمەش بە نیسبەت ئیسلامەوە یەکێکە لە سەردەمە هەرە سەختەکان، ئەویش لەبەر ئەوەی کە دوژمنانی ئیسلام زۆرێك لە رۆڵەکانی ئیسلامیان خستۆتە کار بۆ ئەوەی لێی بخوێنن و رەخنەی لێبگرن و دوژمنایەتی بکەن. لە سەدەکانی ناوەڕاستدا دوژمنان رەخنەیان لە ئیسلام دەگرت و هەوڵی شێواندنیان دەدا بۆ ئەوەی میللەتانی خۆیان بپارێزن لەوەی کە ببنە موسڵمان، چونکە بارودۆخی موسڵمانان لەوان باشتر بوو، بەڵام لەوەتی رۆژئاوا پێشی داوینەتەوەو وڵاتە ئیسلامییەکان کەوتوونەتە ژێر دەستییانەوە هەوڵی شێواندنی ئیسلام بۆ ئەوە دەدەن، کە موسڵمانان لە ئایینەکەیان هەڵگێڕنەوە. ئەم قۆناغەش لە دوای داگیرکردنی میسر لە لایەن فەرەنساوە دەستی پێکرد، کە بۆ یەکەم جار موسڵمانان جیاوازیی نێوان ئەورووپاو خۆیانیان بینی لە رووی پێشکەوتنی تەکنۆلۆژییەوە، دواتریش کە حکومەتی میسریی دەستی کرد بە ناردنی خوێندکاران بۆ ئەورووپا بە گشتیی و فەرەنسا بەتایبەتی زۆرێك لەوانە سەرسام بوون بەو پێشکەوتنەو وایان لێهات لە هۆکاری پێشکەوتنی ئەوان و دواکەوتنی موسڵمانان بکۆڵنەوە، لە ئەنجامدا زۆرێکیان گەیشتنە ئەو قەناعەتەی یا راستر بڵێین: گەیەنرانە ئەو قەناعەتەی کە هۆی دواکەوتنی موسڵمانان دەستگرتنیانە بە کەلتورەکەیانەوە، کە لە ئیسلامەوە سەرچاوەی گرتووەو رێگای پێشکەوتنیش دەسبەرداربوونە لەو کەلتوورەو شوێنکەوتنی رۆژئاوایە. ئەوەبوو ئیتر بانگەشە بۆ شوێن پێ هەڵگرتنی رۆژئاوا دەستی پێکرد و پرۆسەی رەخنەگرتن لە ئیسلام لەسەر دەستی موسڵمانان سەری هەڵدا.

دەتوانین بڵێین یەکەم هەوڵ کە درا بریتی بوو لە رێگرتن لە گەڕانەوەی خیلافەتی ئیسلامی بە جیاکردنەوەی دین لە دەوڵەت لە رێی نووسینێکەوە بە ناوی (**الأسلام واصول الحكم**) لە لایەن زانایەکی ئەزهەری بە ناوی عەلی عەبدولڕەزاق کە تێیدا نکوڵی لەوە دەکات، کە ئیسلام دین و دەوڵەت بێت یا سیستمی فەرمانڕەوایی تێدا هەبێت. دواتریش چەمکەکانی تر وردە وردە خرانە بەر چەقۆی رەخنەو رەخنەکارییەوە تا کار گەیشتە ئەمڕۆ کە زۆر بە راشکاوی بەو پەڕی جورئەت و زۆرجاریش بە بێئەدەبییەکی زۆرەوە هێرش دەکرێتە سەر هەموو چەمك و بەهاو پیرۆزییەکانی ئیسلام و ئەو شتانەی جاران موسڵمانان سامیان دەکرد لە نزیك کەوتنەوە لێیان، ئەمڕۆ بەوپەڕی جورئەتەوە رەخنەیان لێدەگیرێت لە لایەن چەپ وحەداسی و لیبراڵییەکانەوە!

هەوڵەکانی شێواندنی ئیسلام بە دوو شێوە بووە، شێوەیەکیان لە دەرەوەی ئیسلامەوە، ئەویش بە ورووژاندنی هەندێك شتی گشتی بێبەڵگە هێنانەوە لە خودی ئیسلامەوە وەکو ئەوەی ئیسلام بۆ ئەمڕۆ ناشێ و ئەو سەردەمە سەردەمی زانستەو قۆناغی ئایین بەسەر چوو و هتد، کە عەلمانی و مارکسی و لیبراڵییەکان دەیانوت. شێوەی دووەمیشیان لە خودی ئیسلامەوە، ئەمەش دوو جۆر بوو، جۆرێکیان بە مەبەستی دژایەتی کردنی ئیسلام نەبووە بەڵکو لە ئەنجامی دەمارگیریی هەندێك تایەفەوە بووە وەکو شیعە کە لە ئەنجامی دەمارگیرییان بۆ ئەهلی بەیت هاتوون مێژووی ئیسلامیان شێواندووەو کەسایەتییە ئیسلامییە ناودارەکانی مێژووی ئیسلامیان لەکەدار کردووە، وەك خەلیفە راشیدەکان و خێزانەکان و هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺو شەڕەکانی ئیسلام و تەنانەت قورئانیش بە ساغی دەرنەچووە لەبەردەستیان، ئەمانەش ئەمڕۆ کەرەسەیەکی خاوی باش پێك دێنن بۆ ناحەزانی ئیسلام کە لە رێگەیەوە هێرش بکەنە سەر ئیسلام. جۆری دووەمیشیان بە مەبەستی دژایەتی کردنی ئیسلامەو لە لایەن چەپ و عەلمانی و بێ دینەکانەوە دەکرێت، ئەم جۆرەیان هەوڵی ناشیرین کردنی هەموو چەمك و بەهاکانی ئیسلام دەدەن هەر لە قورئانەوە تا پێغەمبەر ﷺو شەریعەتی ئیسلامی و بەها ئەخلاقییەکانی و تەنانەت خودی خوای گەورەش لە دەستی شێواندنیان دوور نەبووە.

ئەوەی کە جێی سەرنجە ئەوەیە کە ئیسلام لە هەموو جارێکدا کە رووبەڕووی ئاوها هێرشێك دەبێتەوە بەهێزتر لە جاران و تۆکمەتر دێتە دەرەوە لە مەیدانی ململانێکە، ئەویش لەبەر ئەو بەڵێنەی کە خوا داویەتی کە ئەمە کۆتا ئایینێتی و کۆتا

چرایەتی بۆ سەر زەوی و سەرەڕای هەموو هەوڵ و تەقەلایەك بۆ كوژاندنەوەی، خوا هەر بە رۆشنی دەیهێڵێتەوە و دەیگەیەنێتە ئەنجام و هەموو دوژمنانی رووڕەشییان بۆ دەمێنێتەوە: **"يريدون ليطفئوا نور الله بأفواههم والله متم نوره ولو كره المشركون"**, **"....ولو كره الكافرون"**. ئەویش لە رێگەی ئەو زانایانەی كە پێغەمبەر دەربارەیان دەفەرموێت: **(يحمل هذا العلم في كل خلف عدوله، ينفون عنه تحريف الغالين، وانتحال المبطلين و تأويل الجاهلين)**. **رواه احمد وصححه.**

ئیسلام هۆكارەكانی بەردەوام بوونی لەناو خۆیدایە، بۆیە جار دوای جار بەهێزتر لە پێشوو دێتە دەرەوەو دوژمنانی دەبەزێنێ و كۆمەڵێكی تر لە نهێنییە مەزنەكانی دەردەكەون، كە لەوەبەر نەزانرابوون، بەتایبەت قورئانی پیرۆز كە خوا بەڵێنی داوە بیپارێزێ **(إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) (الحجر: 9)**، پێغەمبەریش دەربارەی دەفەرموێت: قورئان كتێبێكە نهێنییەكانی كۆتایی نایەت **"وأنه لا تنتهي عجائبه"**.

ئەم كتێبەی بەردەستیشت لە ئەنجامی خوێندنەوەی هەندێك لەو رەخنانەی ئاراستەی ئیسلام و پێغەمبەری ئیسلام ﷺ كراون نووسراوە، كە تێیدا راستیی ئەو قسەیەی لەمەوبەر كردمان دەردەكەوێت و چەندین لایەنی مەزنمان بۆ بەرجەستە دەبێت، كە لەوەبەر ئاماژەیان پێنەدراوەو دەردەكەوێت كە ئیسلام زۆر لەوە گەورەترە كە ناحەزانی گومان دەبەن.

لەم كتێبەدا هەوڵمان داوە تیشك بخەینە سەر بەشێك لەو چەمكانەی كە ناحەزانی ئیسلام یا لەبەر نەزانی وەیا لە ئەنقەست و بۆ ناشیرین كردنی ئیسلام رەخنەی لێ دەگرن، بەتایبەت مەسەلەی ئافرەت و كۆیلایەتی و زەواجی پێغەمبەر ﷺو شەرەكانی ئیسلام و شەریعەتی ئیسلامی و ..هتد.

لە كۆتاییدا، هیوام وایە توانیبێتم ئەو چەمكانەی لەسەرم نووسیون مافی خۆم دابێتنێ و شتێكم بۆ سەر كتێبخانەی ئیسلامیی كوردیی زیادكرد بێت و ئەم كتێبە ببێتە سەرچاوەیەكی فكری بۆ ئەوانەی دەیانەوێت لەسەر ئەو چەمكانە بنووسن و هەر كەم و كورتییەكیشی تێدا بێت ئەوە لە ئێمەوەیە نەك لە ئیسلام كە ئایینی خوای بێ گەردە.

نووسەر

2008/4/13

رەبیعی دووەمی 1429**ك**

چەند بنەمایەك بۆ تێگەیشتن لە ئیسلام

پێش ئەوەی بێینە سەر ئەو چەمکانەی کە دەمانەوێت قسەیان لەسەر بکەین، بە پێویستی دەزانم هەندێك بنەمای گشتیی هەیە باسی بکەم کە پێویستن بۆ تێگەیشتن لە ئیسلام و زانینی هەڵوێستی ئیسلام لەمەر شتە جۆراوجۆرەکان :

1. پێویستە هەرچی دەق هەیە لەو بارەیەوە لە ئایەت و فەرموودە هەمووی کۆ بکرێتەوە و تاووتوێ بکرێن و بەراورد بکرێت لە نێوانیاندا و هۆ و بۆنەو کات و شوێنی هەریەکەیان بزانرێت و ئەو دەقانەی کە دەلالەتێکی گشتییان هەیە جیا بکرێنەوە لەوانەی کە دەلالەتی تایبەتییان هەیە و ئەو دەقانەی کە گشتین بۆ هەموو کاتێك و ئەوانەی تایبەتن بە بارودۆخێکی تایبەتەوە جیا بکرێنەوە، بە تایبەت ئایەتەکانی قورئان چونکە گومان لە راستییاندا نییەو بنەما تیۆرییەکانی ئیسلامیان بە تەواوی روون کردۆتەوە.

2. دەبێ پێش هەموو شتێك لە رۆحی ئەو دەقانە تێبگەین و بزانین مەبەستەکانی شەرع چییە لێیان، ئەمە مەسەلەیەکی گرنگە و لای زانایان پێی دەوترێت مەبەستە گشتییەکانی شەریعەت (**المقاصد العامة للشريعة الاسلامية**) کە ئەگەر هەر کەسێك ئەوە نەزانێت نابێ قسە لە هیچ دەقێك بکات، چونکە لەوانەیە دەقێك بە رواڵەت پێچەوانەی ئەو شتە بێت کە شەرع دەیەوێت.

بۆ نموونە: دەبێ بزانی لە سەرجەمی ئەو دەقانەوە کە دەربارەی ئافرەت هاتووە ئایا شەرع مەبەستی بووە رێز لە ئافرەت بنێت و مافەکانی دەستەبەر بکات یا ویستوویەتی بێڕێزی بکات، یا بە نیسبەت کۆیلەوە بزانی کە ئایا شەرع مەبەستی بووە کۆیلایەتی نەهێڵێت یا ویستوویەتی جیاوازیی چینایەتی قوڵتر بکاتەوە.

دەبێ لێرەدا دان بەوەدا بنێین کە زۆر جار زانایانیش کەوتوونەتە هەڵەوە بەبێ تێگەیشتن لە مەبەستە گشتییەکانی شەرع دەقەکانیان راڤە کردووە و لە ئەنجامی ئەوەوە کەوتوونەتە هەڵەی گەورەوە. زانستی (**اصول الفقه**) یەکێکە لەو زانستانەی کە بایەخ بەم مەسەلەیە دەدات و کەسێك بێئاگا بێت لێی ناتوانێ بە جوانی لە ئیسلام بگات.

3.نابێ بە بڕیاری پێشتر ئامادەکراو (**مقررات مُسبقة**) مامەڵە لەگەڵ شتەکاندا بکرێت، واتە کەسێك پێشتر بۆچوونێکی بە شێوەیەك لە مێشکی خۆیدا بڕیاردابێت یان بۆچوونێکی لە باووباپیرانەوە بۆ مابێتەوەو دوایی بچێت بە دوای دەقەکاندا بگەڕێت بۆ ئەوەی بەڵگەی لە سەر بێنێتەوە، بەڵکو دەبێ بچێ لە سەرجەم دەقەکانەوە هەڵوێستی ئیسلام لەو مەسەلەیە بزانێ.

4.دەبێ بە هاوسەنگی باسی شتەکان بکرێت، ئەو شتانەی کە پەیوەندیی بە نێوان دوو لایەنەوە هەیە دەبێ باسی هەردوولای هاوکێشەکە بکرێت. بۆ نموونە لە پەیوەندیی نێوان پیاوو ژندا نابێ بێی تەنها ئەو دەقانە باس بکەیت کە باسی مافی پیاو دەکات بەسەر ژنەوەو ئەو دەقانە پشتگوێ بخەیت کە باسی مافی ژن دەکات بەسەر پیاوەوە، بەڵکو دەبێ بە هاوسەنگی باسی مافی هەریەکەیان بەسەر ئەوی تریانەوە بکرێت، دەقەکانیش بە گوێرەی هێزو دەلالەتەکانیان ریزبەندیی بکرێن.

هەروەها لە مەسەلەی هەڵوێستی ئیسلام لە شەڕو ئاشتی یا لە نێوان بەکارهێنانی زۆر و لێبوردەیی، نابێ تەنها ئاماژە بەو دەقانە بدەیت کە باسی جیهاد و بەکارهێنانی هێز دەکات و ئەو دەقانەی باسی لێبوردەیی و چاوپۆشی دەکەن پشتگوێ بخەیت. ئەم هەڵەیە زۆربەی رەخنەگران لە ئیسلام تێی دەکەون هەندێکیان لە نەزانی و هەندێکیشیان لە دەستی ئەنقەست.

نموونەی تر زۆرن لە سەر ئەم مەسەلەیە، وەکو پەیوەندی نێوان دایك و باوك و منداڵ، پەیوەندیی نێوان گەل و دەسەڵاتدار، پەیوەندی نێوان کرێکار و خاوەن کار، پەیوەندیی نێوان کۆیلەو خاوەن کۆیلە و.. هتد.

لێرەدا دەبێ جیاوازی بخەینە نێوان لایەنی تیۆری و لایەنی کردەیی، ئێمە مەبەستمان زیاتر لایەنە تیۆرییەکەیە، چونکە لایەنی کردەیی زۆر هۆکاری تری تێکەڵاو دەبن کە لەوانەیە وێنەی مەسەلەکە لە زهنی خەڵکیدا بگۆڕێ. بۆ نموونە: دەسەڵاتدار دەسەڵاتی خۆی بەکارهێناوە بۆ دەرخستنی مافەکانی خۆی بەسەر خەڵکییەوەو شاردنەوەی مافەکانی گەل

بەسەر دەسەڵاتدارەوە، یا پیاو دەسەڵاتی خۆی بەکارهێناوە بۆ سەپاندنی مافەکانی خۆی و پێشێلکردنی مافەکانی ژن. لێرەدا شەرع تاوانبار نییە بەڵکو ئەو کەسە تاوانبارە کە ئەو کارە دەکات، ئەمەش لە شەرعدا پێی دەوترێت (التعسف في استعمال الحق) واتە ستەمکردن یا ناڕەوایی کردن لە بەکارهێنانی مافێکدا.

5. لە ناو دەقەکانی قورئان و فەرموودەدا هەندێك دەق پێیان دەوترێت موحکەم واتە ماناو مەبەست و دەلالەتەکانیان روون و ئاشکرایە و هەندێکی تریش پێیان دەوترێت موتەشابیهە کە مانا و مەبەستەکانیان روون و ئاشکرا نین، بۆ تێگەیشتن لە هەڵوێستی ئیسلام لە هەر مەسەلەیەك دەبێ پشت بە ئایەتە موحکەمەکان ببەسترێت و ئایەتە موتەشابیهەکان بگەڕێنرێنەوە بۆ موحکەمەکان و لەژێر رۆشنایی ئەواندا راڤە بکرێن.

خوا لەو بارەیەوە دەفەرموێت: **(هُوَ الَّذِيَ أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُّحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ في قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاء الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاء تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلاَّ اللّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلاَّ أُوْلُواْ الألْبَابِ) (آل عمران: 7)**

ئەوەی کە ناحەزانی ئیسلام دەیکەن ئەوەیە کە دەچن بە دوای ئایەتە موتەشابیهەکاندا دەگەڕێن و لە روانگەی ئەوانەوە دەیانەوێ هەڵوێستی ئیسلام دەربخەن و ئایەتە موحکەمەکان پشت گوێ دەخەن.

6. بۆ هەڵسەنگاندنی کەسایەتی هەر کەسێك دەبێ ئەو کەسە لە هەموو لایەنێکەوە هەڵبسەنگێنرێت بۆ ئەوەی وێنەیەکی راستەقینە دەربارەی ئەو کەسە دروست ببێت و نابێت لایەنێکی کەسایەتییەکەی زیاد لە رێژەی خۆی زەق بکرێتەوەو لایەنەکانی تر بشاردرێتەوە، هەروەکو تابلۆیەك ئەگەر بتەوێت بە جوانی لێی تێبگەیت دەبێ سەرەتا کەمێك دوورکەویتەوە بۆ ئەوەی هەموو رەهەندەکانی ببینی و پاشان گەر بتەوێت لە دیمەنێکیان زیاتر بکۆڵیتەوە لێی دێیتە پێشەوەو لە نزیکەوە بۆی دەڕوانی.

بۆ نموونە: ئەو پێوەرەی هەندێك کەس بەکاری دەهێنێت بۆ لێکدانەوەی کەسایەتی پێغەمبەری ئیسلام ﷺ پێوەرێکی زۆر ناتەواوەو هەرگیز مرۆڤ ناگەیەنێتە ئەنجامێکی راست، چونکە تەنها تیشك دەخەنە سەر یەك دوو لایەن لە ژیان و کەسایەتی پێغەمبەر ﷺ و لایەنەکانی تر پشت گوێ دەخەن، بۆیە ئێمە لەم نووسینەدا هەوڵمان داوە گشتگیرانە لە ژیانی ئەو کەسە مەزنە بکۆڵینەوە بۆ ئەوەی بگەینە دەرئەنجامێکی راست دەربارەی کەسایەتییەکەی و بەو شێوەیە لێی بگەین کە هەبوو بە بێ شێواندن و تێکدان.

ئیسلام و کۆمەڵگەی عەرەبی (دەشتەکێتی عەرەب و رێنماییەکانی ئیسلام)

هەندێ کەس ئەم مەسەلەیە زۆر دووپات دەکەنەوە: ئیسلام ئایینێکە بۆ کۆمەڵگەیەکی عەشایری دواکەوتوو هاتووە و رێنماییەکانی لەگەڵ دابونەریتی ئەو کۆمەڵگەیەدا یەکانگیر دەبێتەوەو بۆ ئەم سەردەمە پێشکەوتووە دەسنادات. ئەم بۆچوونە لە دوو رووەوە هەڵەیە:

یەکەم لەو رووەی، کە عەرەب بەو رادەیە دواکەوتوو نەبوون و دووەم لەو رووەی کە ئیسلام بۆ کۆمەڵگەی دواکوتوو نەهاتووە، درێژەی ئەم باسەش بەم شێوەیەیە:

یەکەم: راستە کۆمەڵگەی عەرەبی دواکەوتوو بوو، بەڵام زۆر شتیشی تێدا بوو بەڵگەن لەسەر شارستانیی بوونی ئەو کۆمەڵگەیە، بۆ نموونە:

لە بواری سیاسیی و ئابووریدا چوار مانگیان هەبوو بە ناوی **(الأشهر الحرم)** کە تێیدا بە هیچ شێوەیەك شەڕ نەدەکراو دەستدرێژی بۆ سەر کەس نەدەکراو بە ئازادیی و بەبێ ترس هاتوچۆو کڕینو فرۆشتنو بازرگانی دەکرا.

لە بواری ئیدارییدا قورەیش کاروباری خزمەتکردنی حاجییانیان دابووە دەستی تیرەیەكو ئاڵای سەربازی بە دەست تیرەیەکی ترو خزمەتی کەعبە بە تیرەیەكو ..هتد.

لە بواری کۆمەڵایەتییدا خەڵکی مەککە گرێبەندێکیان لە نێوان خۆیاندا بەستبوو بە ناوی (**حلف الفضول**) کە لە ماڵی (عبداللە بن جدعان)دا ئەنجام درابوو، بەپێی ئەوە رێککەوتبوون کە نەهێڵن کەس مافی بخورێت و هەرکەسێك ستەمی لێ بکرێت بە هەموویانەوە ستەمەکەی لەسەر لاببەنو تۆڵەی بۆ بکەنەوە.

لە رووی رۆشنبیریشەوە چەندین جێگەیان دیاری کردبوو وەکو بازاڕی (**عکاظ**)و (**مربـد**)و چەندین شوێنی تر کە تێیدا هەم ئاڵوگۆڕی بازرگانییان دەکرد و هەم پێشبڕکێی وتاربێژیو شیعرخوێندنیان دەکرد و گەورە وتاربێژو شاعیرانی ئەو دەوروبەرە لەوێ بەرهەمی خۆیانیان نمایش دەکرد.

لە پاڵ ئەمانەشدا شتی خراپیان زۆر بوو، وەکو بتپەرستی، زیناکردن، سوخۆری، مەشروبخۆری، کچ زیندەبەچاڵ کردنو چەوساندنەوەی ئافرەتو کۆیلەو.. هتد، کە هەموو ئیسلام گۆڕینیو لە جێگەیدا شتی تری دانا.

دووەم: دەستەواژەی ئیسلام ئایینێکە بۆ ئەو کۆمەڵگە زۆر عەشایەرییە هاتووەو لەگەڵ داب و نەریتی ئەو کۆمەڵگەیەدا یەکانگیر بووەتەوە، هەڵەیەکی گەورەیەو نەزانیی ئەو کەسانە دەردەخات بە گەورەیی و پتەوی شەریعەتی ئیسلام و بێئاگاییان لە رای ئەو هەموو یاساناس و کۆنگرە نێودەوڵەتییانەی کە گیراون بۆ هەڵسەنگاندنی یاساو شەریعەتەکانی ئەم سەردەمەی سەرزەوی، لەوانە ئەو کۆنگرە نێودەوڵەتییانەی کە لە لاهای بەستراونو چەند جار دانیان بە شیاویی شەریعەتی ئیسلامدا ناوە بۆ سەردەمی ئەمڕۆی مرۆڤایەتی.

هەروەها بێئاگان لەوەی کە وڵاتێکی وەکو ئەڵمانیا لە دوای شەڕی جیهانی دووەم ویستی پەنا بباتە بەر شەریعەتی ئیسلام بۆ بەرپاکردنی سیستەمی فرەژنی، بەڵام دەمارگیریی قەشەکانو پیاوە ئایینییەکان رێگر بوون لەبەردەم بەرپاکردنی ئەم بڕیارەدا.

لەگەڵ ئەمەشدا من چەند نموونەیەك دێنمەوە لەسەر هەندێك لە تەشریعاتی ئیسلامی لە رووی کۆمەڵایەتییەوە بۆ ئەوەی بزانن کە ئیسلام نەك هەر شەریعەتی کۆمەڵگەیەکی ئەوپەڕی عەشایەر نییە، بەڵکو تەنانەت لە پێش ئەم کۆمەڵگایانەی ئەمڕۆی ئێمەشەوەیە.

1- دەربارەی سەردانو چوونە ماڵی یەکتر، قورئان دەفەرموێت: (**يَا أيها الَّذين آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أهْلِهَا ذَلكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُون* فَإن لَّمْ تَجِدُوا فيها أحَداً فَلا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإن قيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أزْكَى لَكُمْ وَاللَّه بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ) (النور: 27 ـ 28)**.

واتە: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە جگە لە ماڵی خۆتان سەر بە هیچ ماڵێکدا نەکەن هەتا ئیزن نەخوازنو سڵاو لە خەڵکەکەی نەکەن، ئەمە بۆ ئێوە باشترە بەڵکو پەندی لێ وەرگرن، ئەگەر کەستان تێدا نەدیت مەچنە ژوورەوە تا ئیزنتان نەدەن، ئەگەر پێیان وتن بگەڕێنەوە پێویستە بگەڕێنەوە، ئەوە بۆ ئێوە باشترو پاکترە، خودا لە هەرکارێ دەیکەن ئاگادارە.

ئایا ئەم رێنماییانە تا ئێستا لە کۆمەڵگەی ئێمەدا بەرپا کراون؟ ئایا گەر بچینە ماڵی دۆستێکو ئیزنی چوونە ژوورەوەیان نەداینو وتیان بگەڕێنەوە بە ئاسانیو بەبێ دڵ ئێشان دەگەڕێینەوە؟ ئایا ئەم رێنماییانە هی کۆمەڵگەیەکی دەشتەکییە یا هی پێشکەوتووترینو باڵاترین کۆمەڵگەیە؟

2ـ دەربارەی مامەڵە کردن لەگەڵ منداڵدا لە ماڵداو چۆنێتی هەڵسوکەوتی منداڵان دەفەرموێت: (**يَا أيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذنكُمُ الَّذين مَلَكَتْ أيْمَانُكُمْ وَالَّذينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ منكُمْ ثَلاثَ مَرَّاتٍ من قَبْلِ صَلاة الْفَجْرِ وَحني تَضَعُونَ ثيَابَكُم مِّنَ الظَّهيرَة وَمن بَعْد صَلاة الْعشَاء ثلاثُ عَوْرَاتٍ لَّكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُم بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الآيَات وَاللَّهُ عَليمٌ حَكيمٌ* وَإذَا بَلَغَ الأطْفَالُ منكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذينَ من قَبْلِهِمْ كَذَلكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاته وَاللَّهُ عَليمٌ حَكيمٌ) (النور: 58 ـ 59)**.

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە، با غوڵامو کەنیزەکەکانی بەردەستتانو منداڵە باڵغنەبووەکانتان سێ کات ئیزنتان لێ بخوازن: پێش نوێژی بەیانی و کاتێك کە جلەکانتان لەبەر دەکەنەوە لە گەرمەی نیوەڕۆدا و پاش نوێژی خەوتنان،

ئەو سێ کاتە وەختی تەنیایی ئێوەیەو کاتی خۆدەرخستنتانە، واتە بە بێ پرس لەو سێ کاتەدا نەدەن بەسەرتاندا، دوای ئەوە نە بۆ ئێوە نە بۆ ئەوان قەیدی نییە بەبێ ئیزن خواستن بچن بەسەر یەکدا، چونکە ئێوە تێکەڵن و بەسەر یەکدا دەگەڕێن، بەو جۆرە خوا ئایەتەکانی خۆی (نیشانەکانی خۆی) بۆ ئێوە ئاشکرا دەکات، خودا زاناو داناو کاردروستە. هەرکاتێکیش منداڵەکانتان باڵغ بوون ئەوا دەبێ وەکو ئەوانەی پێش خۆتان ئیزن بخوازن (واتە وەك ئەوانەی لە ئایەتی (**لَا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا**) باسکراون ئیزن بخوازن)، واتە لە هەموو کاتەکاندا، خودا زاناو داناو کاردروستە.

ئەم دوو ئایەتە ئەوە دەگەیەنێت، کە دەبێ ژووری دایكو باوك جیا بێتو ژووری منداڵان جیا بێت، هەتا منداڵی بچووکیش، (جگە لە کۆرپە) فێر بکرێن لە سێ کاتدا بەبێ ئیزن نەچن بە سەر دایكو باوکیاندا، بە نیسبەت منداڵە باڵغەکانیشەوە ئەوا هەموو کاتێك دەبێ ئیزن بخوازن بۆ چوونە ژووری دایكو باوك.

پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: (نوێنی منداڵەکانتان لە (10) ساڵیدا لەیەك جیا بکەنەوە)

ئایا ئەمە تەشریعی کۆمەڵگەیەکی عەشایەرییە یا هی کۆمەڵگە پێشکەوتووەکانی ئەم سەردەمەیە؟

ئایا زۆرێك لە کۆمەڵگەی کوردەواری و کۆمەڵگاکانی تریش تا ئێستا گەیشتوونەتە ئەم ئاستە؟

یاساکانی ئیسلامو تەشریعی ئیسلامیی نەك هەر هەڵقوڵاوی کۆمەڵگەی دەشتەکی نییە، بەڵکو ئێستاش لە پێش هەموو تەشریعاتەکانەوەیەو لە هەموویان هاوسەنگترو گونجاوترە بۆ مرۆڤایەتی.

شەریعەتێك دانراوی خوا بێت، خوایەکی داناو زانا بە هەموو کونجو کەلەبەرو نهێنییەکانی مرۆڤو بڕیاری دابێت کە دوا شەریعەت بێت بۆ مرۆڤایەتی ناتوانێ وەڵامی پێویستییەکانی مرۆڤایەتی بداتەوە؟ ئەگەر کەسانێك خۆیان ئەم ڕاستییە نازانن با بچن لە پسپۆڕە یاساناسەکانو کۆنگرە یاساییە نێودەوڵەتییەکان بپرسن یان هیچ نەبێت فقهی بەراورد **(الفقه المقارن)** بخوێننەوە و بزانن شەریعەتی ئیسلامی فراوانترو گشتگیرترو نەرمترە یان یاسا داهێنراوەکان؟!

سێهەم: هەندێك وادەزانن ئەم دەستوورو یاساو سیستمانەی ئێستا بەرپا دەکرێت نوێن و لەدایکبووی ئەمڕۆن!

ئەوە سیستەمی دیموکراسی هی زەمانی یۆنانییەکانە کە چەند هەزار ساڵ پێش ئیسلامەو باوەڕیش ناکەم کەس بتوانێت بڵێت کۆمەڵگەی یۆنانی لە کۆمەڵگەی ئیسلامی پێشکەوتووتر بوو.

بە نیسبەت یاساکانی ئەمڕۆی وڵاتە ڕۆژئاواییەکانیشەوە زۆربەیان لە یاسای ڕۆمانییەوە وەرگرتووە کە ئەویش پێش ئیسلامە، ئیتر ئەم چەواشەکارییە لەپای چی؟!

چوارەم :گریمان وایەو عەرەب دەشتەکیو دواکەوتوو بوون، ئەمە چ زیانێك لە ئیسلام دەدات؟ ئەمە نەك هەر لە نرخی ئیسلام کەم ناکاتەوە، بەڵکو گەورەترین خزمەتی پێدەکات، چونکە ئەوکاتە گەورەیی ئەم ئایینە دەردەکەوێت لەوەی کە لە میللەتێکی ڕشو ڕووتی عەشایەری دواکەوتووی ئاوها کۆمەڵێکی پێگەیاند کە ببنە پێشکەوتووترین میللەتی سەردەمی خۆیانو دوو ئیمپراتۆرییەتی زەبەلاحی تەمەن چەند سەد ساڵە لەسەر دەستیان بڕوخێت و شارستانییەتێکی وای پێ پێکەوەنان کە هەموو مێژوونووسو کۆمەڵناسو شەریعەتناسو زانا بە ئینصافەکان دان بە گەورەییو مرۆڤانەییەکەیدا بنێن و بۆ ماوەی چەند سەد ساڵێك کردنی بە سەروەری دونیاو مامۆستای مرۆڤایەتیو شەریعەتێکی بەرپاکرد، کە بە دانپێدانانی پسپۆڕانی یاسا کە لە مەودوا باسی دەکەین لە سەرووی هەموو یاساو شەریعەتەکانەوەیە.

شایەتی پسپۆڕانی یاسا لەسەر شەریعەتی ئیسلام

پرۆفیسۆر شیریل، راگری کۆلێژی یاسا لە زانکۆی ڤیەننا لە سالّی 1927دا دەڵێ: "مرۆڤایەتی دەبێ شانازی بەوەوە بکات، کە موحەممەد ﷺ مرۆڤێکە، ئەو پێغەمبەرە نەخوێندەوارە شەریعەتێکی هێناوە ئێمەی ئەوروپاییەکان ئەوپەڕی بەختەوەر دەبین گەر پاش دوو هەزار ساڵ بگەینە لوتکەکەی (الغرب نحو الدرب محفوظ العباسی ص123 لە گۆڤاری العربی ژمارە323سالّی 1985ل 67).

گۆنگرەی یاسای نێودەولّەتی کە لە لاهای بەسترا سالّی 1937، بڕیاریدا کە:

1ـ شەریعەتی ئیسلامی دادەنرێت بە یەکێك لە سەرچاوە گرنگەکانی یاساداناني گشتیی (التشریع العام).

2ـ شەریعەتی ئیسلام بە شەریعەتێکی زیندووی قابیلی پێشکەوتن دادەنرێت.

3ـ شەریعەتی ئیسلام سەربەخۆیەو لە هیچ شەریعەتێکی ترەوە وەرنەگیراوە.

یاساناسی بەناوبانگی ئەڵمانیش (شاخت) دەربارەی شەریعەتی ئیسلام دەڵێ: "گرنگترین شت ئیسلام بەجێی هێشتووە بۆ جیهانی پێشکەوتوو (شارستانێتیی) یاسا ئایینییەکەیەتی کە پێی دەگوترێت (شەریعەت)، شەریعەتی ئیسلام جیاوازییەکی ئاشکرای هەیە لە هەموو شێوەکانی تری یاسا بە رادەیەك توێژینەوەی کارێکی پێویستە بۆ ئەوەی رەهەندە تەواوەکانی مەسەلە یاساییەکانی بنرخێنرێت".

سەرەکیترین ئەو تایبەتمەندیانەی وا لە شەریعەتی ئیسلام دەکات لەگەڵ ئەو هەموو بابەت زۆرییەی، یەکگرتوویی خۆی بپارێزێت تێڕوانینەکەیەتی بۆ هەموو کردەوەکانی مرۆڤو پەیوەندییانە بە یەکترەوە، لەگەڵ ئەوەشیان کە پێی دەگوترێت یاسایی لەسەر بناغەی ئەم چەمکانەی خوارەوە:

(واجب، مندوب، متروك، مکروه، محظور)، یاسای تێهەڵکێشێکی تەواو کردووە لەگەڵ سیستمە پەرستشییەکەیدا.

لەگەل ئەوەی کە تەشریعی ئیسلامی یاسایەکی ئایینییە، بەڵام لە رووی ناوەڕۆکەوە بە هیچ روویەك ناکۆك نییە لەگەڵ عەقڵدا.

تەشریعی ئیسلام خاوەنی پرۆگرامێکی رێکو پێکەو رێبازێکی پتەو پێك دێنێت (**مذهب متماسك**)و رێبازە جۆراو جۆرەکانی بەیەکەوە گرێداوە[1].

ئەمانە بڕێکی زۆر کەمن لە شایەتی یاساناسان ئیتر چۆن نووسەر دەتوانێ رەخنە لە شەریعەتی ئیسلام بگرێتو بە نامرۆڤانەی ناوەزەد بکات.

هەروەها بڕیارەکانی کۆنگرەی دووەمی لاهای بۆ بەراوردی یاساکان (القانون المقارن) کە لە سالّی 1937دا گیرا، کە بە کۆی دەنگەکان ئەو بڕیارانەیان دا کە لەمەوپێش باسمان کرد، پێش ئەوەش لە کۆنگرەی یەکەمی لاهای کە لە سالّی 1932دا بەستراوە تێیدا یاساناسانی ئەڵمانیو فەرەنسیو ئینگلیزیو ئیتالی دانیان بەوەدا نا کە شەریعەتی ئیسلامی توانای کشان (مرن)و توانای گەشەکردنو پێشکەوتنی هەیە.

لە کۆنگرەی مافناسانی نێودەڵەتی 1948 کە دیسانەوە لە لاهای گیرا بڕیاریان لەسەر ئەم بڕگەیەی خوارەوە دا: "بە دانپێدانان بەو نەرمییە (مرونە)ی لە شەریعەتی ئیسلامیدا هەیەو ئەو گرنگییەی هەیەتی پێویستە کۆمەڵەی مافناسانی نێودەوڵەتیی هەڵبسێت بە توێژینەوەیەکی بەراوردکارانەی ئەم شەریعەتەو هاندان لەسەر لێکۆڵینەوە دەربارەی".

لە سالّی 1921دا بەشی مافە رۆژهەلاتییەکان لە کۆمەڵەی نێودەوڵەتیی بۆ بەراوردی یاساکانی مافەکان کۆنگرەیەکی گرت لە کۆلێژی ماف لە زانکۆی پاریس لە ژێر ناوی (هەفتەی فقهی ئیسلامی) کە تێیدا پێنج بابەت پێشکەش کرا،

[1] (تراث الإسلام بەرگی سێیەم نووسینی جۆزیف شاخت و بوزورت وەرگێرانی د.حسین مؤنس و احسان صدقی العمد بەشی یاساو دەوڵەت).

سەلماندنی خاوەندارێتیی، ئیستملاك بۆ بەرژەوەندیی گشتی، لێپرسراوێتیی تاوانبارێتی، بیردۆزی سو خواردن لە ئیسلامدا.
لە کۆتایی کۆنگرەکەدا بە کۆی دەنگەکان ئەم بڕیارانەی خوارەوە درا:
1ـ بنەماکانی فیقهی ئیسلامیی بەهایەکی یاسایی گەورەیان هەیە.
2ـ جیاوازیی مەزهەبە فیقهییەکان لەم کۆمەڵە یاساییە مەزنە زەخیرەیەکی گەورەی لە بۆچوونو زانیاریو بنەمای یاسایی سەرسوڕهێنەری تێدایە کە بەوە فیقهی ئیسلامیی دەتوانێت بچێت بە دەم هەموو پێداویستییەکانی ژیانی نوێو گونجاندن لە نێوان پێداویستییەکاندا. شایانی باسو شانازیش ئەوەیە کە بایەخێکی زۆر بە یەکێك لە کەڵەپیاوانی شەریعەتی ئیسلامیی دەدرێت کە ئەویش (محمد بن الحسن الشیبانی)یە، کە لە ساڵی 189ك کۆچی دوایی کردووە کە لە گوتنجن لە ئەڵمانیا (کۆمەڵەی شەیبانی بۆ مافە نێودەوڵەتییەکان) دانراوە، کە زۆرێك لە مافناسو یاساناسەکانی جیهانی تێدایە بۆ ناساندنی ئەم کەسایەتییە گەورەیەو بڵاوکردنەوەی نووسراوەکانیو هەڵدان پێیدا تا رادەیەك کە دەڵێن: "شەیبانی شایانی ئەوەیە بخرێتە ریزی پێشڕەوانی یاساناسانی نێودەوڵەتیی جیهانییەوە".

شایەتی رۆژئاواییەکان لەسەر شێوازی بڵاوبوونەوەی ئیسلام

سێر توماس أرنولد دەڵێ: "ئیسلام ئایینێکە ستەمو زۆرداری جێی نەبۆتەوە لەناو بنەماو رێنماییەکانیدا، ئایینی ئازادیو برایەتیو یەکسانی، ئایینی چاوپۆشیو رەوشتی بەرزو سروشتی سافو پاکی دەروونو ویژدانە"[1].
گۆستاف لۆبۆن دەڵێت: "هەرگیز هێز هۆکارێك نەبووە لە بڵاوبوونەوەی قورئان، عەرەب میللەتە ژێردەستەکانیان ئازاد کرد لە ئایینی خۆیاندا، ئەگەر هەندێك لە مەسیحییەکان بوون بە موسڵمانو زمانی عەرەبیان کرد بە زمانی خۆیان ئەوە لەبەر ئەو هەموو دادپەروەرییە بوو کە لە عەرەبە براوەکانیان بینی کە خەڵکی پێشتر شتی وایان نەبینیبوو، لەبەر ئەو ئاسانکارییەی کە لە ئایینەکانی تردا نەبینرابوو، موسڵمانان بەوپەڕی نەرمونیانییەوە مامەڵەیان دەکرد لەگەڵ خەڵکی سوریا و میسرو ئیسپانیا و هەموو وڵاتێك دەسەڵاتیان بەسەریدا گرتبوو، دەستیان لە هیچ یاساو نەریتو بیروباوەڕێکیان وەرنەداو جگە لە جزیەیەکی کەم کە لەبەرامبەر پاراستنیان لێیان وەردەگرتن هیچی تریان بەسەریاندا نەسەپاند، میللەتان لەشکری بەبەزەییو لێبوردەی وەکو عەرەبیان نەبینیوە"[2].
میشود دەڵێت: "ئەو ئیسلامەی کە فەرمانی بە جیهاد داوە زۆر لێبوردە بوو بەرامبەر شوێنکەوتووی ئایینەکانی تر، باجی لەسەر بەتریكو راهیبەکانو خزمەتکارەکانیان لابردبوو، کوشتنی راهیبەکانی حەرام کردبوو لەبەر ئەوەی خەریکی عیبادەتن، عومەریش کە قودسی فەتح کرد هیچ دەستدرێژییەکی بۆ سەر مەسیحییەکان نەکرد لە کاتێکدا کە خاچپەرستەکان کاتێك چوونە ناو قودسەوە موسڵمانانیان سەربڕیو جوولەکەکانیان سوتاند".
ڕۆکوێل دەڵێت: "لێبوردەیی ئیسلام لەگەڵ ئایینەکانی تردا، کە ئەمەش لە فراوانی ئاسۆی هزرەوە هەڵدەقوڵێ، وای لێکرد نزیکبێتەوە لە دڵی ئەوانەی عاشقی ئازادین، موحەممەد داوای لە شوێنکەوتوانی کرد مامەڵەیان لەگەڵ شوێنکەوتوانی تەوراتو ئینجیلدا باش بێتو باوەڕیان بە پێغەمبەرایەتی ئیبراهیمو موساو عیسا بێت، گومانیشی تێدا نییە کە ئەم لێبوردەییەیە کە ئیسلام جیا دەکاتەوە لە ئایینەکانی تر".

---
[1] المستشرقون والاسلام ص68تۆماس ئەرنۆڵد کە لە ساڵی 1864ز لەدایك بووەو دوا پلەی زانستی راگری بەشی لێکۆڵینەوە عەرەبییەکان بوو لە کۆلێژی زمانە رۆژهەڵاتییەکان لە لەندەن
[2] المستشرقون والإسلام ل 75 ـ 76 لە (حضارة العرب).

بوازار دەڵێت: "ئەگەر ئیسلام بانگەشە بۆ سیستمێکی جیهانی بکات بۆ بەڕێوەبردنی ناکۆکییە چەکدارییەکان، دەتوانێ شانازی بەوەوە بکات کە هەرگیز جینۆسایدو سەربازگەی زیندانی کردنی نەبووەو هێشتا دەتوانێ لەم سەردەمەدا بەو دانایی‌و میانڕەوییەی هەیەتی سوود بە مرۆڤایەتی بگەیەنێت‌و بە ناوی دادپەروەری‌و داناییەوە ڕێگە لە هەموو دەستدرێژییەك بگرێت".

دوزی دەڵێت: "موسڵمانان بە پێچەوانەی ئەوەی کە زۆربەی خەڵکی دەربارەیان دەیڵێن، هەرگیز هێزیان بە کار نەهێناوە بۆ زۆرکردن لە خەڵکی بۆ ئەوەی موسڵمان بن، بوونی مەسیحییەکان لە ئیسپانیا بەڵگەیەکی روونە لەسەر ئەمە، ئەوان بە درێژایی هەشت سەد ساڵ کە لە ژێردەستی موسڵمانان‌دا بوون، بە دڵنیایی‌و بەبێ ترس دەژیان کەچی کاتێك دەسەڵاتیان لە موسڵمانان سەندەوە یەکەم ئیشیان ئەوە بوو قڕیان خستە ناو موسڵمانان‌و قەتڵوعامیان کردن و هەموویانیان لەناو بردو پاشان جوولەکەکانیشیان ـ کە لەژێر سایەی ئیسلامدا بە هێمنیی دەژیان ـ بەهەمان دەرد برد".

هەروەها دەڵێت: "کاریگەری ئەخلاقی ئیسلامی لەسەر ئەورووپا کەمتر نەبوو لە کاریگەری زانستی عەرەبەکان، سەرباری ئەو لێبوردەییە ئاینییەی، کە هەیانبوون رەوشتی سوارچاکیشیان تێدا بوو".

بارتلیمی سانت هیلیر دەڵێت: "کاتێك ئەورووپاییەکان تێکەڵی عەرەبیان کرد لە ئیسپانیا و چاویان لێکردن، سروشتی رەقیان نەرم بوویەوەو سوارچاکانی ئەورووپی ـ بێ ئەوەی ئازایەتی لە دەستبدەن ـ کەوتنە ژێر کاریگەریی ئەو هەست‌و سۆزە نەرم‌و بەرزو مرۆڤانەیەی موسڵمانان، جێی گومانە کە مەسیحییەت لەگەڵ ئەو هەموو ڕێنماییە بەرزەی هەیەتی بە تاقە سەرچاوەی ئەو هەموو جوامێرییە بزانرێت".

رۆبنسون دەڵێت: "تەنها شوێنکەوتوانی موحەممەد توانیویانە حەزی بڵاوکردنەوەی ئاین‌و مامەڵەی جوان بەیەکەوە گرێ بدەن، ئەم حەزە بوو پاڵی بە عەرەبەوە نا ڕێگای فتوحات بگرنە بەر"[1].

ڕوبەرتسون دەڵێت: "تەنها موسڵمانان توانیویانە جیهادو لێبوردەیی بە یەکەوە گرێ بدەن بەرامبەر بە شوێنکەوتوانی ئاینەکانی تر دوای ئەوەی دەکەوتنە ژێر دەسەڵاتیانەوەو ڕێگەی ئەنجامدانی هیچ دروشمێکی پەرستشیان لێ نەدەگرتن".

ستودارد دەڵێت: "هەندێك هۆکار هەبوون یارمەتی ئەم سەرکەوتنە بێوێنەیەی ئیسلامیان دا، گەورەترینیان رەوشتی عەرەب‌و سروشتی ڕێنماییەکانی پەیامبەرو شەریعەتەکەوی ئەو بارودۆخە گشتییە بوو کە رۆژهەڵاتی تێدا بوو لەو کاتەدا، عەرەب هەرچەند رابردوویان گەشاوە نەبوو، لەگەڵ ئەوەشدا هێزێکی سەیریان تێدا بوون ئەو هێزە شاراوەیە لەگەڵ هاتنی ئیسلامدا کەوتە دەر"[2].

کاستر دەڵێت: "موسڵمانەکان جیا دەکرێنەوە بە ئاشتیخوازی‌و ئازادی بیروڕاو جوانی مامەڵە لەگەڵ نەیاران، هەر ئەمەشە وامان لێدەکات باوەڕ بە قسەکەی (روبنسون) بکەین کە دەڵێت: (تەنها شوێنکەوتوانی موحەممەد توانیویانە جوانی مامەڵە کردن‌و حەزی بڵاوبوونەوەی ئاینەکەیان بەیەکەوە گرێ بدەن)، ئەو حەزو خۆشەویستییەی کە پاڵی بە عەرەبەوە نا ڕێگەی فتوحات بگرنە بەرو قورئانیش لە پشتی ئەو لەشکرە سەرکەوتوانەوە باڵی دەکێشا بەسەر میللەتاندا، هیچ ستەمێکیان نەدەکرد لەو ڕێگەیەدا مەگەر ئەوە نەبێت کە لە هەموو شەڕێکدا بە ناچاری دەکرێت، هیچ میللەتێکیان نەکوشتووە لەبەر موسڵمان نەبوون"[3].

گۆستاڤ لۆبۆن دەڵێت: "بۆی هەبوو سەرکەوتنە مەزنەکانی عەرەبەکان چاویان کوێر بکات‌و لە خۆیان بایی بکات‌و وایان لێبکات وەکو داگیرکەرانی تر بکەن‌و مامەڵەی خراپ لەگەڵ دۆڕاوەکاندا بکەن‌و زۆریان لێبکەن بۆ باوەڕهێنان بەو ئاینەی

[1] (المستشرقون والإسلام/ ص 218).
[2] (حاضر العالم الاسلامي) شكيب ارسلان.
[3] (المستشرقون والإسلام، ص 218).

کە حەزیان دەکرد بڵاوی بکەنەوە بە سەرانسەری دونیادا، ئەگەر ئەوەیان بکردایە ئەوە دەبووە هۆی ئەوەی ئەو میللەتانەی کە هێشتا دەسەلاتی تەواویان بەسەریاندا پەیدا نەکردبوو لێیان راپەڕنو ئەوەیان بەسەرا بێنن کە بەسەر مەسیحییەکاندا هات لە شامدا، بەڵام خەلیفە پێشینەکانی ئیسلام عەبقەرییەتێکی پێوێنەی وایان هەبوو کە بە دەگمەن لە بانگخوازە نوێکانی ئایینەکاندا دەبینرێت، دەرکیان بەوە کردبوو کە رێبازو ئایینەکان لەو شتانە نین کە بە زۆر بسەپێنرێن بۆیە مامەڵەیەکی زۆر نەرمو نیانیان لەگەڵ خەڵکی سوریاو میسرو ئیسپانیاو هەموو ئەو وڵاتانەی کەوتنە ژێر دەستیان کردو یاساو سیستەمو بیروباوەڕەکانیان بۆ بەجێ هێشتن بێ دەست لێدانو هیچ شتێکیان بەسەرا فەرز نەکردن جگە لەو جزیە کەمەی کە لەبەرامبەر پاراستنیانو دابینکردنی ئاسایش بۆیان درا بە سەریاندا، لە راستیدا میللەتان سوپای بە بەزەبیو لێبوردەی وەکو عەرەبیان نەبینیوە".

بەزەبیو لێبوردەیی سوپای ئیسلام لە هۆکارەکانی فراوانبوونی دەسەلاتیانو بە دەمەوەچوونی زۆرێك لە میللەتان بوو بەدەم ئاینو سیستەمو زمانەکەیانەوەو هۆکاری چەسپینو بەرهەڵستی کردنی هەموو ئەو هێرشانە بوو کە کرایە سەریانو لە دوای نەمانی دەسەڵاتی عەرەبیش بە موسڵمانی مانەوە ـ با مێژوونووسانیش نکۆڵی لێ بکەن ـ میسر روونترین بەڵگەیە لەسەر ئەم راستییە، خەڵکی میسر باوەڕیان بەو ئایینە هێنا کە عەرەب هێنای و پاراستیان لە کاتێکدا کە ئەوانەی پێش ئەوان لە فارس و رۆمو یۆنانییەکان نەیانتوانی شارستانی فیرعەونی بگۆڕن وایان لێ بکەن شوێنی ئایینەکەیان بکەون [1].

ا لاب مشیون لە کتێبەکەی (گەشتێکی ئایینی لە رۆژهەلاتدا) دەڵێت: "بە راستی جێی داخە بۆ وڵاتە مەسیحییەکان کە لە موسڵمانانەوە بنەماکانی لێبوردەیی ئایینی، کە هۆکاری سەرەکییە بۆ بەزەبیو چاکە لە نێوان میللەتاندا، فێربن" [2].

وابزانم شایەتی ئەو هەموو کۆنگرە نێودەوڵەتیو کەسایەتییە ناودارو شارەزایانە بەسە بۆ ئەوەی قەناعەت بە کەسێکی خاوەن ئینصافو راستی خواز بکات کە سروشتی ئاکارو بیرکردنەوەی موسڵمانەکانی سەرەتاکانی ئیسلام سروشتێکی دەشتەکی نەبووەو سروشتی جەنگو زاڵ بوون بەسەر شتەکاندا نەبووە، بەڵکو سروشتێکی ئەوپەڕی مەدەنیو ئەوپەڕی مرۆڤانە بووە، وەکو شیریل دەڵێت: مرۆڤایەتی زۆری ماوە بگاتە چڵەپۆپەی ئەو شەریعەتەو هەرگیزیش نایگاتێ، چونکە ئەو لەسەر بناغەیەکی پتەو لە چاودێری کردنی خواو ئەخلاقیاتی بەرزی هەڵقوڵاو لەو عەقیدەیەوە دامەزراوە.

ئەو گۆڕانکارییەی پێغەمبەر کردی لە کۆمەڵگەی عەرەبیدا

(ئێچ جی وێڵز) دەڵێت: "ئەگەر بهاتبایە کەسێك تەماشای وەزعی عەرەبی بکردایە لە پێش هاتنی موحەممەد و پێشبینی ئەوەی بکردایە کە ئەو میللەتە بە چارەکە سەدەیەك دەبنە خاوەنی شارستانییەتێکی ئاوهاو گۆڕانکارییەکی وایان بەسەردا دێتو دوو ئیمپراتۆرییەتی گەورە دەروخێنن، شیاوی ئەوە بوو بە شێتو خڵەفاو تاوانبار بکرێت".

(سەیید قوتب)یش (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) بۆچوونی وایە کە خوا ئیسلامی بۆیە لەناو عەرەبدا نارد، چونکە ئەوان دواکەوتووترین میللەت بوون لەو کاتەداو خوا دەیویست هەموو مرۆڤایەتی بەرز بکاتەوە بۆیە لەوانەوە دەستی پێکرد، بۆ ئەوەی هەرچی لە رێگەیاندا هەیە لەگەڵ خۆیاندا بەرزی بکەنەوە، وەکو چۆن کەسێك لە شیوێکەوە بیەوێت سەرکەوێت بۆ لوتکەی شاخێك هەرچی لە بنارو قەدپاڵی شاخەکەدا هەیە لەگەڵ خۆیدا دەیباتە سەرەوە، هاتنی ئیسلامیش لەناو عەرەبدا بەو شێوەیە بوو.

---

[1] (روح الدين الإسلامي لە حضارة العرب ی گۆستاف لۆبۆن).

[2] (روح الدين الإسلامي ص 395-396 لە کتێبی حضارة العرب.

هەرچەند من قەناعەتم بەم قسەیەی سەیید نییە، بەڵکو وا دەزانم کە عەرەبی حیجاز سروشتیان پاك و ساف بوو وەکو بیابانەکانی خۆیان و ئایینەکان ئەو سروشتەی نەگۆڕییوون و تێکی نەدابوون، هەر بۆیەش بەو شێوەیە بەو ئەرکە هەستان و ئەم ئایینەیان بە دونیادا بڵاو کردەوە.

ڕاستە عەرەب نەفام بوون، بتیان دەپەرست، کچیان زیندەبەچاڵ دەکرد و جیاوازیی چینایەتی لە نێوانیاندا زۆر قووڵ بوو، بە سوو مامەڵەیان دەکرد، شەڕی درێژخایەنیان لەسەر شتی سادە دەکرد، ئافرەتیان رووت بوو، مەشروبیان زۆر دەخواردەوە و دەیان شتی تر کە قورئان باسی کردووە، بەڵام ئەوە هونەرە بۆ ئیسلام کە لەو میللەتە رەش و روت و عەشایەرە دواکەوتووە ئەو میللەتەی دروست کرد کە بوون بە مامۆستای مرۆڤایەتی و گەورەترین وانەیان لە سنگفراوانی و لێبوردەیی و سوارچاکی و جوامێری فێری مرۆڤایەتی کرد، وەکو رۆژئاواییەکان شایەتییان بۆ داون.

ئەمانەی ئەمڕۆی لای خۆمان کە بەو شێوەیە تەماشای سوپای ئیسلام دەکەن ئەوا لە روانگەی عەرەبە ناسیۆنالیستە شۆڤێنییەکانی ئەمڕۆوە هەڵیان دەسەنگێنن، نەك لە ئەنجامی لێکۆڵینەوە و توێژینەوە.

گریمان عەرەب میللەتێکی رەشۆکی عەشایەری دواکەوتوو بوون، ئەمە هیچ زەرەرێك لە ئیسلام نادات، بەڵکو لە قازانجی ئیسلامدایە، چونکە وەکو وتمان ئەوە گەورەترین هونەر و شانازییە بۆ ئیسلام و پێغەمبەری ئیسلام ﷺ کە ئەو گۆڕانکارییە گەورەیەی لەناو ئەو میللەتە دواکەوتووەدا کردووە، شتێکی باشە ئەگەر بەراوردێك لە نێوان کۆمەڵگەی پێش هاتنی پێغەمبەر و کۆمەڵگەی دوای مردنی پێغەمبەر ﷺ بکرێت بۆ ئەوەی قەوارەی ئەو گۆڕانکارییە بزانرێت کە ئەو پێغەمبەرە مەزنە ئەنجامی داوە، من لێرەدا دوو نموونە دێنمەوە ئەودوای بۆ خۆت بە جێ دێڵم بگەڕێی بە دوایدا:

یەکەم: عومەری کوڕی خەتتاب، ئەو پیاوەی کە زۆر لە ریوایەتەکان دەڵێن کچێکی خۆی لە پێش ئیسلامدا بە دەستی خۆی زیندەبەچاڵ کردووە، هەر ئەو پیاوە دڵڕەقە لە کاتی خیلافەتیدا یەکێك لە والییەکانی خۆی لەسەر کار لا دەبات لەسەر هیچ شتێك نا تەنها لەبەر ئەوەی کە سەیری لە خەلیفە عومەر دێت منداڵەکانی خۆی ماچ دەکات و یارییان لەگەڵدا دەکات و لێی دەپرسێت ئەی پێشەوای ئیمانداران ئەوە تۆ منداڵەکانت ماچ دەکەیت؟ خەلیفەش دەپرسێ بۆچی مەگەر تۆ واناکەیت؟ دەڵێت: نەوەڵڵا من چەند منداڵم هەیە تاکو ئێستا نە کەسیانم ماچ کردووە و نە لە باوەشم گرتوون، خەلیفەش یەکسەر دەفەرموێت: ئەوا تۆم لەسەر کار لابرد، تۆ کە بەزەییت بە منداڵەکانی خۆتدا نەیەتەوە و رەحمت بۆیان نەجولێت، چۆن بەزەییت بە موسڵمانان‌اندا دێتەوە؟!

دووەم: بەسەرهاتی بیلال و خالیدی کوڕی وەلیدە، ئەویش بە کورتی ئەوەیە کە خەبەر گەیشتە خەلیفە عومەر، کە خالیدی کوڕی وەلید، کە سەرکردەی لەشکرەکانی عێراق و پاشان شام بوو، بەشێکی زۆری لە دەستکەوتەکانی ئەو شەڕانەی بۆ خۆی گلداوەتەوە، عومەر لەو هەموو صەحابە خاوەن عەشیرەت و گەورەیە بیلالی کوڕی رەباحی رەشپێستی کۆنە کۆیلە دەنێرێت بۆ لێپێچینەوەی، بیلالیش بە بەرچاوی سوپاکەوە دادگا بۆ خالید دادەنێت و عەمامەکەی خۆی (هی خالید) دەکاتە ملی و دەیتاسێنێ و دەڵێ: چیت بۆ خۆت گلداوەتەوە دەری بێنە، لەوێدا خالید هەموو شتەکان دەخاتە روو و ناڕاستی تۆمەتەکە دەردەکەوێت.

ئەمە چ گۆڕانکارییەکە لەو کۆمەڵگە عەشایەرییەدا روو دەدات کە کۆیلەیەکی وەکو بیلال پاڵەوانێکی وەکو خالیدی فەرماندەی لەشکر و کوڕی وەلیدی کوڕی موغیرەی سەرگەورەی قورەیش دادگایی بکات و بە عەمامەکەی خۆی بیتاسێنێ!

ئەگەر قسەکانی خەلیفە ئەبوبەکر بخوێنینەوە لە سەرەتای دەستبەکاربوونی و وەسیەتەکانی بۆ لەشکرەکانی ئەوکاتە دەزانی کە موحەممەد ﷺ لەم میللەتە رەش و رووت و عەشایەرە چ موعجیزەیەکی دروست کرد، من بە کورتی هەندێك لە وەسیەتەکانی (ئەبوبەکری صدیق)ت بۆ دێنمەوە وەکو نموونەیەك: لە یەکەم رۆژی دەستبەکاربوونیدا چووە سەر مینبەر و فەرمووی ئەی خەڵکینە من کرام بە لێپرسراوی ئێوە بێئەوەی لە ئێوە چاکتر بم (مەبەست لە رووی دین و پلەو پایەوە)، ئەگەر هەڵەم کرد راستم کەنەوە، ئەگەر راستم کرد هاوکاریم بکەن، بێهێزتان لای من بەهێزە تا مافەکەی بۆ وەردەگرم، بەهێزتان

لای من بێهێزە تا مافەکەی لێ دەسەنم. تا گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خوا بم گوێڕایەڵیم بکەن، ئەگەر سەرپێچیم کرد لە فەرمانەکانی خوا ئەوا هیچ گوێڕایەڵییەکتان بۆم نەبێت.

ئایا ئەمانە قسەی کەسێکی عەشایەری رش‌و رووتی شەڕەنگێزە؟ یان گەورەترین بنەمای حوکمێکی مەدەنی مرۆڤدۆستانەیە؟!

لە وەسیەتەکەیدا بۆ لەشکرەکانی دەڵێت: "دار مەبڕن، ئاژەڵ مەکوژن مەگەر ئەوەی کە پێویستتانە بۆ خواردن، زەوی کشتوکاڵی تێك مەدەن، ژن‌و پیرو منداڵ مەکوژن، کەسانێك دەبینن لە پەرستگاکانی خۆیاندا خەریکی عیبادەتن دەستیان بۆ مەبەن". ئایا ئەمە وەسیەتی کەسێکی عەشایەری رشۆکی شەڕەنگێزە؟

یا وتەکانی خەلیفە عومەرو هەڵوێستەکانی کە دەکرێت هەر یەکێکیان بکرێت بە بنەما بۆ حوکمێکی دامودەزگایی دادپەروەرانە.

ئەو عومەرە دلڕەقەی زەمانی نەفامی ببینە لە کاتی خەلیفایەتیدا چ مامۆستایەکی لێ دەرچووە، لە قسەکانی:

بە عەمری کوڕی عاس کە والی میسر دەبێت‌و کوڕەکەی دەستدرێژیی دەکاتە سەر کوڕی کابرایەکی مەسیحی، دەڵێت: "لە کەیەوە ئێوە خەڵکیتان کردووە بە بەندەی خۆتان، لە کاتێکدا کە دایکانیان بە سەربەستی هێناویانەتە دونیاوە".

دەربارەی بەرپرسیارێتی خۆی لە رەعیەتەکەی دەڵێت: "سوێند بەخوا گەر هێسترێك لە عێراق پێی هەڵکەوێت دەترسم خوا لێم بپرسێتەوە بۆچی رێگام بۆ تەخت نەکردووە"، بڕوانە بۆ ئەم قسەیەو بۆ جادە پڕ چاڵەکانی خۆمان کە رۆژ نییە دەیان کارەساتیان تێدا روو نەدات.

دەربارەی بەرپرسیارێتیی میللەت لە چاودێری کردنی فەرمانڕەوادا دەفەرموێت: "گەر چەوتییەکتان لە مندا بینی راستم کەنەوە، یەکێك لە گۆشەی مزگەوتەکەوە هەڵدەستێت‌و دەڵێت: سوێند بەخوا گەر چەوتییەکت لێ ببینین بە نوکی شیر راستت دەکەینەوە، ئەویش فەرموی سوپاس بۆ خوا کە لە ئوممەتی موحەممەددا ﷺ کەسێك هەیە عومەر راست بکاتەوە".

کاتێك کابرایەك پێی وت لەخوا بترسەو نەفەرێك سەرزەنشتی کرد کە چۆن بە خەلیفە وا دەڵێی، فەرموی لێی گەڕێ، سوێند بەخوا ئێوە هیچ کەڵکێکتان تێدا نییە گەر نەیڵێن‌و ئێمەش هیچ کەڵکێکمان تێدا نییە گەر گوێی لێنەگرین.

هەر ئەوە خاوەنی بیرۆکەی لێپرسینەوەی والییەکان‌و وتەی (**من أين لك هذا**) لە داهێنانی ئەو بوو.

هەر ئەو بوو، کە موچەی بۆ پیاوە جوولەکە پیرەکە بڕییەوە کاتێك بینی سواڵ دەکات‌و پێی وت ناحەقییمان لەگەڵدا کردووی لە گەنجیدا پارەمان لێ سەندویت‌و ئێستا لێتگەڕێین سواڵ‌و دەرۆزە بکەیت؟

هەر ئەم خەلیفەیە کە شەهید دەکرێت‌و عوبەیدوڵڵای کوڕی دوو کەس لە پیلانگێڕان لە تۆڵەی باوکیدا دەکوژێت، دوایی لێی دەپێچرێتەوەو دادگایی دەکرێت، تا لە ئەنجامدا خەلیفە عوسمان فیدیەی کوژراوەکان لە ماڵی خۆی دەدات.

بەڵێ موحەممەد ﷺ لەم کۆمەڵگە عەشایەرە دواکەوتووە، ئەمەی دروست کرد مرۆڤایەتی بە خەویش نایگاتێ.

دەربارەی خەلیفە عوسمانیش (ڕەزای خوای لێ بێت) تەنها یەك هەڵوێستیتان بۆ باس دەکەم، کە بزانن چ کەڵەپیاوێك بووەو ئەوانەی ئەمڕۆ لە چاویدا چ قەزەمێکن: لە کاتێکدا کە ئاژاوەگێڕەکان هاتنە مەدینەو لە دەوری ماڵەکەی کۆبوونەوە، زۆربەی صەحابەکان چوونە لای بۆ ئەوەی مۆڵەتیان بدات هێز بەکاربێنن بۆ دوورخستنەوەیان‌و بجەنگن لە گەڵیاندا، بەڵام ئیزنی هیچ کەسێکیان نادات بەو کارە هەڵسن‌و دەڵێت نامەوێت لەبەر من یەك دڵۆپ خوێن بڕژێت، بەوەشەوە ناوەستێت ئیزنی هەموو پاسەوانەکان دەدات‌و دەیاننێرێتە ماڵەوە تا لە ئەنجامدا ئەوانەی کە ئیسلامەتی تێکەڵی رۆحیان نەبوو بوو، چوونە سەری‌و شەهیدیان کرد.

مرۆڤ لەم کاتەدا هەرچی هێزی هەیە دەیخاتە کار بۆ بەرگریی لە گیانی خۆی‌و کورسییەکەی، بەڵام ئەو رازی نابێت قەترەیەك لە خوێن لە پێناویدا بڕژێت.

یان عەلی کوڕی ئەبو تالیب (ڕەزای خوای لیٚ بیٚت) کە گەورەترین وانەمان فیٚر دەکات لە رەفتارکردن لەگەڵ نەیارەکاندا، چوار بنەمای دانابوو بۆ مامەڵە لەگەڵ خەواریجە نەفامەکاندا کە ئەویان بە کافر دەزانی.

1ـ ئیٚمە دەستپیٚشخەر نابین لە شەڕکردن لەگەڵتانداو تا شەڕمان پیٚ نەفرۆشن لەگەڵتاندا ناجەنگین.

2ـ ڕیٚی مزگەوتو کۆڕو مەجلیستان لیٚ ناگرین.

3ـ ئەگەر یارمەتییمان بدەن بەرامبەر دوژمنان بەشدارتان دەکەین لە هەموو دەستکەوتەکانی شەڕ.

4ـ ئەگەر شەڕتان لەگەڵدا کردین بریندارتان ناکوژینو بە دووی هەڵاتووتان ناکەوینوماڵو سامانتان بە غەنیمەت نابەین.

ئایا مامەڵە هەیە لەمە مرۆڤانەترو لەمە مەدەنییانەتر؟

ڕەنگە هەندیٚك کەس بڵیٚن خۆ ئەوانەش کە شەڕیان لە گەڵ ئیمامی عەلی دا کرد هەر موسڵمان بوون و بە ناوی و ئیسلامەوە ئەو شتانەیان دەکرد. خاڵە گرنگەکە لیٚرەدایە، کە هەردوولا بە ناوی ئیسلامەوە قسەیان کردووە بەڵام لایەنیٚکیان لە رۆحی ئیسلام تیٚگەیشتووەو مەبەستەکانی شەرع دەزانیٚت کە ئیمامی عەلییەو لایەنەکەی تر لە گەڵ رواڵەتی دەقەکاندا مامەڵەی دەکرد و رۆنەچوو بوون بە ناو راستییەکانی ئیسلامدا بۆیە ئایەتی (إن الحکم الاّ لله)یان بە رووی کەسیٚکدا بەرز دەکردەوە، کە ئاگای لە دابەزینی یەکەیەکەی ئەو ئایەتانەو مەبەستەکانیانی لە زاری پیٚغەمبەرەوە ﷺ وەردەگرت. بۆیە لیٚرەدا ئیمامی عەلییە کە گوزارش لە هەڵوێستی ئیسلام دەدات نەك ئەو خەواریجانەی کە لە رۆحی ئەم ئایینە نەگەیشتبوون. بەداخەوە ئەم سیناریۆیە زۆرجار دووبارە دەبیٚتەوەو ئەوانەی وەکو خەواریجەکان لە ئیسلام گەیشتوون بە هەڵوێستی پیٚچەوانەی رۆحی ئیسلامی خۆیان ئیسلام ناشیرین دەکەن و دوژمنانی ئیسلامیش وەکو نویٚنەری ئیسلام نیشانیان دەدەن!.

ئەمانە هەندیٚکن لەو نموونانە کە ئەگەر لەسەری بڕۆین هەریەکەو کتیٚبیٚکی دەویٚت، بۆیە ئەمانەم بە نموونە هیٚنایەوە لەبەر ئەوەی کە یەکەم لەو نەوەیە بوون کە لە سەرەتاکانی ئیسلامدا پەیدا بوونو نووسەر بە دەشتەکییان لە قەڵەم دەدات، دووەم لەبەر ئەوەی ئەمانە قوتابی راستەوخۆی پیٚغەمبەر ﷺ بوونو لە هەموو کەسیٚك زیاتر لە رۆحی ئایینەکەی تیٚگەیشتبوونو پابەندی ریٚنماییەکانی بوون. ئەگەر هەرکەسیٚکیش کە دوای ئەمانە هاتووە هەر شتیٚکی پیٚچەوانەی ئەوەی ئەمانی کردبیٚت ئەوە لەبەر کەمی پابەندیی خۆی بووە بە ئیسلامو ریٚنماییەکانی پیٚغەمبەری ئیسلامەوە.

هەر ئەم کۆمەڵگە دەشتەکییەی ئەم نووسەرانە باسی دەکەن، موحەممەد ﷺ وای لیٚکردن ببنە مامۆستای مرۆڤایەتی لە زانستی شەریعەتو ئەخلاقو کۆمەڵناسیو روحانییەتدا، رەنگە ئەم قسەیە زۆر روون نەبیٚت بە لای هەندیٚکەوە، با زیاتر روونی بکەمەوە:

هەرچی زانستەکانی شەریعەتو فەلسەفەکانی ئەخلاقو کۆمەڵناسیو دەروونناسیو رۆحانیات هەیە زانایانی ئیسلام لە سەر قسەکانی ئەو نەوەیە بنیاتیان ناوە کە پیٚغەمبەر ﷺ پیٚی گەیاندن.

بڕوانە کتیٚبەکانی فەرموودە بزانە چ سامانیٚکی گەورە لە زانستی شەریعەتو فەلسەفەی ئەخلاقو ئیعجازی زانستیو تەشریعیو کۆمەڵایەتیو پەروەردەیی تیٚدایە. هەروەها کتیٚبەکانی فیقهو شەریعەت تەماشا بکە بزانە چ سامانیٚکی دەوڵەمەند لە زانستی شەریعەت و یاسای تیٚدایە کە هەموو لەو پیاوانە وەرگیراون کە شاگردی موحەممەد ﷺ بوون و هەندیٚك نەخویٚندەوار بە دەشتەکییان دەزانن.

هەر ئەو شەریعەتەی کە بە هی کۆمەڵیٚکی دەشتەکی دادەنیٚن سەدانو بگرە هەزاران بڕوانامەی ماستەرو دکتۆرای لەسەر وەرگیراوە لە ئەوروپاو ئەمەریکاو بەردەوامیش هەر لیٚکۆڵینەوەیان لە سەر دەکریٚت. نەك هەر شەریعەتەکەی بەڵکو عەقیدەو هزری ئیسلامیی، بنەماکانی ئەخلاقیاتو مەنزومەی ئەخلاقی ئیسلامی، تەصەوفو مەنزومە رۆحییەکەی،

بواری زانستی فەلەکی و پزیشکی و چەندینی تریش کە بە سەدان و هەزاران بڕوانامەیان لەسەر وەرگیراوە. نەك هەر ئەوەندەش بەڵکو دەیان بەشی تایبەت لە زانکۆکانی رۆژئاوادا بۆ لێکۆڵینەوە لەو زانستانە دانراوە.

بە راستی جێی سەرسوڕمانە ئەگەر کۆمەڵگەیەکی وا عەشایەرو دەشتەکی رەش و رووت ببنە سەرچاوە بۆ ئەو هەموو زانستە مرۆییانە، ئەوانەی لای خۆشمان تازە ئەڵێی لە چاخەکانی ناوەڕاستدا دەژین و رەخنەی هیچ و پوچ و بێ بنەماو منالانە لەم کۆشکە بەرزە دەگرن، بە راستی چاودێریك ئەم رەخنانەی کوردە عەلمانییەکان لەسەر ئیسلام بخوێنێتەوەو لەو روانگەیەوە میللەتی کورد هەڵسەنگێنێت زۆر زەرەرمان دەبێت، چونکە ئەوکاتە دەبێ حوکم بە بێئاستی میللەتی کوردو ناشارستانێتییەکەیدا بدات، بەلام گیان بەوەیە کە ئیسلام کەڵەپیاوی زۆر گەورەی لەناو کورددا پێگەیاندووە کە رووی کورد سپی بکەن لەبەرچاوی میللەتان و سەری بەرز بکەنەوە، لە وێنەی سەلاحەددینی ئەیوبی، ئیبن خەلەکان و (ابن **الاثیر**)**کان** و سەعیدی نەورەسی و مەولەوی و مەحوی و نالی و مەولانا خالیدو ئەحمەدی خانی و مەلای جزیری و قازی موحەممەدو چەندانی تر کە ئەگەر نەبوونایە کورد وەکو رووەکێکی بێرەگو ریشە لەناو مرۆڤایەتی و شارستانییەتەکاندا دەردەکەوت.

ئەگەر موسڵمانانی سەرەتای ئیسلام کۆمەڵێکی دەشتەکی دەسەلاتخواز بوونایە وەکو چۆن مەغۆلە دەشتەکییە بێ شارستانییەکان لەناو ئاینی میللەتە ژێر دەستەکاندا توانەوە ئەو موسڵمانانەش بە هەمان شێوە لەناو ئەو میللەتانەی کە لە خۆیان پێشکەوتووترو مەدەنیتر بوون وەکو فارس و رۆم دەتوانەوەو رەنگی ئەوانیان دەگرت، بەلام بە پێچەوانەوە چوونەتە هەر شوێنێك بەبێ تۆسقالێك زۆر کردن لە خەڵکی بۆ قەبوڵکردنی بیروباوەڕو کلتورەکەیان میللەتان چوونەتە سەر ئاینی ئیسلام و بوونەتە بەشێك لێی و وەکو ئەوان بەرگرییان لێ کردووە، وەکو لەمەوبەر شایەتی چەندین دانشمەندی رۆژئاواییمان هێنایەوە.

ئیسلام و وتاری نەتەوەچێتی عەرەبی

هەندێك لە ناسیۆنالیستە کوردەکان دەڵێن ئیسلام گوتارێکی ناسیۆنالیستانەی عەرەبی هەیە و شەڕەکانی لە پێناوی فراوانکردنی دەسەلاتی عەرەب بووە! بابزانین ئەم قسەیە تا چەند لەگەڵ بنەماکانی ئیسلام و مێژووی ئیسلامدا یەکانگیر دەبێتەوە:

یەکەم: ئەمە پێچەوانەی بنەماکانی ئیسلامە، چونکە ئیسلام لە یەکەم رۆژی هاتنییەوە خوا رایگەیاندووە کە ئەمە ئاینێکە بۆ هەموو مرۆڤایەتی نێردراوە و جیاوازی لە نێوان عەرەب و عەجەم و سپی و رەشدا نییە بەهۆی رەگەزو رەنگی پێستەوەو خەڵکیی بەرامبەر خواو یاسای ئیسلام وەکو دانەکانی شانە وان و هەموو نەوەی ئادەمن و باشترینیان لای خوا ئەوەیانە کە لە هەموویان پابەندترە بە فەرمانەکانی خواوەو خۆی لە گوناهەکان دەپارێزێت، (**يَا أيها النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ**) (**الحجرات**: 13). (**وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ**) **انبياء107**)، (**إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرَى لِلْعَالَمِين**) (**تكوير22**). (**لا فضل لعربي على أعجمي ولا لأبيض على اسود الا بالتقوى**)(، (**كلكم من آدم وآدم من تراب**)، (**الناس سواسية كأسنان المشط**).

دووەم: پێچەوانەی مێژووی ئیسلامە، چونکە لە رووی کردەییەوە موسڵمانانی سەردەمی پێغەمبەر ﷺ سەرەتا بریتی بوون لە ئەبوبەکرو عەلی و بیلالی حەبەشی و سوهەیبی رۆمی و سەلمانی فارسی و..هتد. ئەم هەمەڕەنگییە لە دواییدا لە رێگای دەسەلاتەوە رەنگی داوەتەوە، سەرەتا عەرەب حوکمی کردو دوایی فارس و دوایی تورك و کوردو ئەفغانییەکان و هەموو ئەو میللەتانەی کە ئوممەتی ئیسلامییان لێ پێك هاتبوو هەریەکە بەش بە حاڵی خۆی حوکمڕانی کردو هەموو موسڵمانانیش گوێڕایەڵیان بوون و بە حوکمیان رازی بوون، بە رادەیەك یەکێکی وەکو میشێل عەفلەق گلەیی لە عەرەبەکانی شام دەکات کە کاتێك لێی پرسیون حوکمی تورکێکی موسڵمانیان پێ باشترە یان عەرەبێکی مەسیحی، حوکمی

تورکه موسڵمانەکەیان پێ باشتر بووە، ئێستاش ئیسلامییە عەرەبەکانی دونیای عەرەب حوکمی عوسمانییان پێ باشترە لە حوکمی ناسیۆنالیستە عەرەبەکان، ئیتر چۆن ئایینێك ئەوە بۆچوونی بێت لە رووی ئایدۆلۆژیاوە و ئەوە مێژووی بێت لە رووی دەسەڵاتەوە تاوانبار دەکرێت بەوەی کە وتارێکی ناسیۆنالیستی عەرەبی هەیە؟

موسڵمانە عەرەبەکان نەك هەر بە دەسەڵاتی سیاسیی غەیرە عەرەب رازی بوون، بەڵکو بە دەسەڵاتی زانستی و پیشەوایەتی زانستیو کۆمەڵایەتی غەیرە عەرەبیش رازی بوون، ئەوەتا بوخاری کە کتێبەکەی باوەڕپێکراوترین کتێبی فەرموودەیە لای موسڵمانان، تورکمانە و بە گەورەترین زانای ئیسلام دادەنرێت، هەروەها ئیمامی نەسائیو ترمزیو ئیبن ماجە کە هەموو زانای فەرموودەناسن کتێبەکانیان باوەڕ پێکراوترین کتێبن، لە رووی زانستی زاراوەی فەرموودەناسیشەوە کتێبەکەی ئیبن صەلاحی شارەزووری، کە کورد بووە سەرچاوەی هەموو کتێبەکانی ئەو زانستەیە، لە بواری فیقهیشدا ئیمامی ئەبو حەنیفەو قوتابییەکانی، کە زۆربەیان عەرەب نەبوون گەورەترین پێشەوای مەزهەبەو سێ لەسەر چواری جیهانی ئیسلامیی بە هەموو نەتەوەکانەوە لەسەر مەزهەبی ئەون.

لەم سەردەمەشدا سێ موفتی گەورەی عێراق یەك بە دوای یەکدا کورد بوون، کە شێخ موحەممەد ئەمین ئەفەندی زەندو شێخ ئەمجەد زەهاویو مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریس بوون، لە سوریاشدا ئەحمەد کفتارۆ کە کورد بوو موفتی سوریا بوو، لە تورکیادا مامۆستا سەعیدی نەورەسی کە کوردە زۆربەی هەرە زۆری شوێنکەوتووانی تورکن.

لە رووی سەرکردایەتی رۆحییشەوە ئەوەتا مەولاناخالیدی نەقشبەندی کە کوردە، موریدی هەیە لە هەموو نەتەوەکان.

ئەگەر حوکمی ئیسلامی ناسیۆنالیستی بوایە ئەو میللەتانەی کەوتنە ژێر دەستی موسڵمانانەوە ئێستا هیچیان زمانی خۆیانیان لەبیر نەمابایە هەروەکو چۆن فەرەنسییەکان زمانی هەموو ئەو میللەتانەیان گۆڕی، کە کەوتنە ژێر دەستیان، دەبوایە لەژێر دەسەڵاتی ئیسلامیشدا، کە زیاد لە دوازدە سەدەی خایاند هەمان شت رووی بدایە، بەڵام دەبینی بە پێچەوانەوە عەرەب بە هەموو جیهانی ئیسلامیدا بڵاوبوونەتەوەو لە هەر کوێیەك بووبن زمانی ئەو شوێنەیان وەرگرتووە و بوون بە بەشێك لەو میللەتە، بەڵگەی زیندووش ئەو سەییدانەن کە لە کوردستاندان، ئەوانە یا دەبێ سەیید نەبن و بەدرۆ خۆیان کردبێت بە سەیید بۆ ئەوەی خەڵکیی رێزیان لێ بگرن لەبەر ئەوەی کە سەییدەکان نەوەی پێغەمبەرن، ئەمیش لۆژیکی نییە ئەو خەڵکە هەموو فێڵباز بن، وەیا ئەوەیە کە ئەوانە بە راستی سەییدن و لەناو کورددا تواونەتەوەو زمان و دابونەریتی کوردیان هەڵگرتووە. جا ئەگەر موسڵمانان بیرۆکەی ناسیۆنالیستییان هەبوایە چۆن ئەو هەموو سەییدە کە کاکڵەی عەرەبن نەتەوە و زمانی خۆیانیان لە بیر دەکرد؟

ئەوەی حزبی بەعسەی ناسیۆنالیستی بە (35) ساڵ لە عێراقدا کردی و ئەوەی کەمالییەکان لە تورکیا بە حەفتا ساڵ کردیان ئەگەر موسڵمانان بیانکردایە ئێستا کورد ناوی نەمابوو.

جیاوازی نێوان گوتاری ئایینی ئیسلامو گوتاری ناسیۆنالیستی عەرەبی لەوە روونترە کە پێویست بە بەڵگە هێنانەوە بکات، بەڵام چی دەڵێی بە کەسانێك کە چاویان لە ئاستی هەموو راستییەکان کوێرەو لە رۆژی رووناکی نێوەڕۆدا هەتاو نابینن!!

پاڵنەری ڕاسەقینەی شەڕەکانی موسڵمانان

ئەوانەی کە لە ئیسلام نەگەیشتوون وادەزانن شەڕەکانی ئیسلام بۆ فراوانکردنی دەسەلاَت و غەنیمەو دەسکەوتی دونیایی بووە. ئەم قسەیە بنەماکانی ئیسلام و مێژووی ئیسلام بە درۆی دەخەنەوە.

ئەگەر ئەو گیانەی موسڵمانانی دەجولاَند لە شەڕەکانیاندا لەسەر زمانی سەرکردەو سەربازەکانی سوپای ئیسلام باس نەکرایەو لە هەڵوێست و ڕەفتاری لەشکری ئیسلامیدا بەرجەستە نەبوایە ئەم نووسەرانە تا ڕاددەیەك مافی خۆیان بوو بلێن ئەو شەڕانە بۆ فراوانکردنی دەسەلاَتی عەرەب یا بۆ دەستگرتن بەسەر خێروبێری وڵاتان بوو، بەڵام کاتێك تەماشای وتارەکانی سەرکردەکان و سەربازان و ڕەفتاریان دەکەیت کە دوژمنان پێش دۆستان شایەتییان بۆ داوە و دواتر تەماشای مامەڵەو هەڵسوکەوتی سەرکردەو سەربازانی ئیسلام دەکەیت لەگەڵ میللەتە ژێردەستەکان و باوەشکردنەوەی ئەو میللەتانە بۆ ئیسلام بۆت دەردەکەوێت کە ئەم قسەیە هیچ بنەمایەکی زانستیی نییەو مەسەلەکە ڕێك بە پێچەوانەوەیە.

ئەو گیانەی موسڵمانانی دەجولاَند یەکێك لە سەربازانی ئیسلام دەریدەبڕێت کاتێك ڕۆستەمی سەرکردەی سوپای فارس لێی دەپرسێ ئێوە بۆ هاتوون خۆتان بە گژ ئەم زلهێزەدا دەدەن، ئەگەر برسیتانە تێرتان دەکەین و ئەگەر رووت و قوتن پۆشتەتان دەکەین و ئەوەندەتان دەدەینێ کە بەشی هەمووتان بکات، نوێنەری سوپای ئیسلام (ڕەبعی کوڕی عامر) لە وەڵامدا دەڵێت: **(نحن قوم ابتعثنا الله لنخرج العباد من عبادة العباد الى عبادة الله ومن جور الأديان الى عدل الإسلام ومن ضيق الدنيا الى سعة الدنيا والآخرة)**، واتە: ئێمە کۆمەڵێکین (کەسانێکین) خوا زیندووی کردوینەتەوەو ناردووینی بۆ ئەوەی بەندەکان لە بەندایەتی یەکتر ڕزگار بکەین بۆ بەندایەتی خوای تاك و تەنیاو لەژێر ستەمی ئایینەکانی تر دەریان بێنین بۆ ژێر عەدالەت و دادپەروەری ئیسلام و لە تەسکیی دونیا بۆ فراوانی و دونیاو دوارۆژ.

ئەگەر ئەمە ئەو گیانە نەبوایە چۆن بە ژمارەیەکی کەمەوە لە یەك کاتدا دەچوون بە گژ دوو ئیمپراتۆریەتی گەورەدا کە لە هەموو ڕوویەکیی مادی و سەربازی ژمارە و شمەکی سەربازییەوە لەوان لە پێشتر بوون و لە ناو خاك و وڵاتی خۆیاندا بوون؟

هەستی بەرپرسیارێتی بڵاوکردنەوەی ئیسلام بوو پاڵی بە موسڵمانانەوە دەنا جیهاد بکەن بۆیە هیچ شارێك و هیچ دێیەکیان نەڕوخاندو هیچ ئاوەدانییەکیان وێران نەکرد وەکو ئەوەی کە ڕۆمەکان و فارسەکان و پاشان خاچپەرستان و مەغۆلەکان دەیانکرد، هەست کردنی موسڵمانان بەو بەرپرسیارێتییەی کەوتبووە سەرشانیان لە گەیاندنی ئەو ڕووناکییە بە مرۆڤایەتی و ڕزگارکردنی لە تاریکایی بتپەرستی و نەفامی گەورەوترین پاڵنەربوو بۆ هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ کە ئەو جەنگانە بکەن نەك ئارەزووی دەسەلاَت یا دەسکەوت یا سێکس کە هەندێك لە نەفامەکانی کوردستان دەیڵێن.

تەماشای ئامۆژگارییەکانی پێغەمبەرو ئەبوبەکرو عومەر بکە بۆ سەرکردەکانی لەشکرەکان، دەزانی مەبەستی شەڕەکان چی بووەو بەرنامەی شەڕکەرە موسڵمانەکان چۆن بووە.

شەڕەکانی سەردەمی پێغەمبەریش ﷺ بۆ گێڕانەوەی مافە زەوتکراوەکان و سەندنەوەی تۆڵە بوو، هەندێکی تری بۆ بەرگری بوو، هەندێکی تریش لەو جۆرە بوو کە ئێستا پێی دەگوترێت شەڕی دەستپێشخەری دژ بەو لایەن و هۆزانەی کە دەیانویست هێرش بکەنە سەر موسڵمانان، هەندێکی تریش تەمێ کردن بوو. ئەمە جگە لەوەی کە پێغەمبەر ﷺ تا توانیبێتی هەوڵیداوە خۆی لە شەڕو کوشتار دوور بخاتەوەو هەر مەبەستێکی لە ڕێگای ئاشتییەوە بەدەست هێنابێ پەنای نەبردۆتەوە بەر شەڕ.

ئەگەر لەبەر ئەوە نەبێت کە بابەتەکە زۆر درێژ دەبێتەوە هەر لێرەدا باسێکی سەرجەم ئەو غەزاو شەڕانەم دەکرد کە لە زەمانی پێغەمبەردا ڕووی داوە، بەڵام تەنها ئەوەندە بە بەس دەزانم بیڵێم لەسەر مەبەستەکانی شەڕی ئیسلام کە کاتێك حەجاج دەیویست لەو مەبەستە لابدات و بۆ دەوڵەمەندکردنی دەوڵەت باج و سەرانە لەسەر ئەو گەلانە هەڵنەگرێت کە دەبوونە موسڵمان، عومەری کوڕی عەبدولعەزیز هەمووی لەسەر لابردن و فەرمووی خوا پێغەمبەری ناردووە بۆ ڕێنمایی کردنی خەڵکیی بۆ سەر ڕێی ڕاست نەك بۆ سەرانە لێ سەندن و پارە کۆکردنەوە **(ان الله بعث محمد ا هاديا ولم يبعثه جابيا)**.

ئیسلام و عەرەب و شەڕ

لە وەڵامی ئەوانەی کە دەڵێن شەڕ و کوشتن و غەنیمە نەریتێکی هەمیشەیی عەرەب بووەو ئیسلام ڕێگریی لێنەکردووە بەڵکو پەرەی پێداوە دەڵێین:

<u>یەکەم</u>: شەڕو شۆڕو شمشێرو کوشتنو غەزاو غەنیمە تەنها نەریتی عەرەب نەبووە، بەڵکو پێش عەرەب نەریتی فارسو ڕۆمەکان بووە، مەگەر ئەو هەموو دونیاگیریی و لەشکرکێشییەی فارسو ڕۆمەکان بە شمشێر نەبووەو خەڵکی تێدا نەکوژراوەو ماڵو سامانی خەڵکیی بە تاڵان نەبراوەو شارو دێهاتی نەڕوخێنراوە؟

هەروەها نەریتی ئەوروپاییەکانیش بوو، فیلمەکانی کاوبۆی کە تێیدا مرۆڤ لەبەر بێنرخترین شت کوژراوە باشترین بەڵگەو دۆکیومێنتە لەسەر واقیعی ئەوروپاییەکان لە سەدەکانی ناوەڕاستدا.

هەروەها شەڕی خاچپەرستەکان کە دوو سەد ساڵی خایاند گەورەترین بەڵگەن لەسەر واقیعی شەڕەنگێزی ئەوروپا.

داهێنانی چەك و تەقەمەنیی و تۆپو تەیارەی جەنگیی و بۆمبی ئەتۆمیی و کیمیایی و بەکتریۆلۆژیش گەورەترین بەڵگەیە لەسەر سروشتی ڕۆژئاوای پێشکەوتوو و مۆدێرن لەم سەردەمەدا. کەواتە تاوانبارکردنی ئیسلامو عەرەب بە شەڕو شمشێر نارەواییەکی تەواوەو پێچەوانەی ڕاستییە.

<u>دووەم</u>: ئیسلام هەموو شەڕێکی ناحەقی حەرام کردووەو کوشتنی خەڵکی بە نارەوا قەدەغە کردووەو خواردنی ماڵی خەڵکی بە ناهەقو زەوتکردنیماڵیانی حەرام کردووەو ستەمیشی حەرام کردووە.

واتە ئیسلام نەك هەر پەرەی نەداوە بە شەڕو کوشتن بەڵکو سنوری زۆری بۆ داناوەو لە پێناوی مەبەستی زۆر پیرۆزو ڕەوادا نەبێت ڕێگەی پێنەداوە، وەکو بەرگری لە نەفسو ماڵو ئەرزو ناموس، بۆ لابردنی ستەمو ستەمکارانو بۆ بەرەنگاربوونەوەی داگیرکەران یان تەمێکردنی دەستدرێژکەران وەیا شەڕ لەگەڵ ئەوانەی دەبنە بەردەست لە نێوان خەڵکیو بانگەوازی ئیسلامیدا لەمەوبەریش ئاماژەمان بەم مەسەلەیە داوەو پێویست ناکات دوبارەی بکەینەوە.

ئەوەی مێژووی عەرەبو فارسو ڕۆمو پاشان ئەوروپاو دەوڵەتی یێزەنتی بخوێنێتەوەو ئینجا تەماشای ڕێنماییەکانو تەشریعاتی ئیسلام بکات، دەزانێت ئیسلام چەند ئەم مەسەلەیەی سنوردار کردووەو کوشتنی خەڵکی بە ناهەق یان زەوتکردنی ماڵیانی چەند بە تاوانێکی گەورە لە قەڵەمداوە.

قورئان هەر لە مەککەوە کوشتنی بە ناهەقی حەرام کردووە. خوا لە سورەتی (**الأنعام**)دا کە سورەتێکی مەککییە دەفەرموێت: (**قُلْ تَعَالَوْاْ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلاَّ تُشْرِكُواْ بِهِ شَيْئاً وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً وَلاَ تَقْتُلُواْ أَوْلاَدَكُم مِّنْ إمْلاَقٍ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلاَ تَقْرَبُواْ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ <u>وَلاَ تَقْتُلُواْ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ</u> * وَلاَ تَقْرَبُواْ مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُواْ الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لاَ نُكَلِّفُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُواْ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَبِعَهْدِ اللّهِ أَوْفُواْ ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ**) (**الأنعام**: 151،152).

ئەمە لە مەککەو لە پێش پێکهێنانی دەوڵەتو پەیداکردنی دەسەڵات. لە مەدینەش کە سەردەمی دەسەڵات بوو بنەماسەرەکییەکانی پەیوەندی نێوان دەوڵەتی ئیسلامیی و غەیرە ئیسلامیدا دانرا کە پێکهاتووە:

(**وَقَاتِلُواْ فِي سَبِيلِ اللّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلاَ <u>تَعْتَدُواْ</u> إِنَّ اللّهَ لاَ يُحِبِّ الْمُعْتَدِينَ**) (**البقرة**: 190). واتە: بجەنگن لە پێناوی خوادا (بڕوانە: لە پێناوی خوادا نەك لە پێناوی دەسەڵاتو غەنیمە)دا لەگەڵ ئەوانەی لەگەڵتاندا دەجەنگنو دەستدرێژی مەکەن، خوا دەست درێژکەرانی خۆش ناوێت.

بەنیسبەت ئەو ئایەتانەش کە هانی موسڵمانان دەدەن بۆ شەڕ هەمووی لەگەڵ قوڕەیشییەکانو ئەو هۆزانەی عەرەبو جولەکەیە کە بە درێژایی تەمەنی بانگەوازی ئیسلامی دژایەتییان کردووەو سەرەتا بە چەوساندنەوەو ڕاونانو هەوڵی هەڵگێڕانەوەیان لە ئایینە تازەکەیان و دواتریش بە شەڕو لەشکرکێشی بۆ سەریانو هاندانی هۆزەکانی عەرەب لێیانو هەوڵی بنەبڕکردنیان.

(وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُم مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلاَ تُقَاتِلُوهُمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِن قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاء الْكَافِرِينَ * فَإِنِ انتَهَوْاْ فَإِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ * وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّهِ فَإِنِ انتَهَواْ فَلاَ عُدْوَانَ إِلاَّ عَلَى الظَّالِمِينَ * الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُواْ عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ) (البقرة: 191- 194).

كورتەی ماناكەی ئەمەیە: ئەوانەی كە شەڕتان لەگەڵ دەكەن (لە ئایەتی پێشوودا ئاماژەمان پێدا) لە هەر شوێنێك پێیان گەیشتن بیانكوژن، چۆن دەریانكردن ئاوها دەریان بكەن، سزادانو چەوساندنەوەی موسڵمانان بە مەبەستی هەڵگێڕانەوەیان لە ئایینەكەیان گەورەترە لە كوشتنیان. لای كەعبە شەڕیان لەگەڵدا مەكەن مەگەر ئەوان شەڕتان لەگەڵدا بكەن، ئەگەر شەڕیان لەگەڵدا كردن لەوێ ئەوا بیانكوژن، ئەگەر دەستیان هەڵگرت، ئەوا خوا بەخشندەو لێبوردەیە. لەگەڵیان بجەنگن تا چەوساندنەوەی بڕواداران نەمێنێت و ملكەچی بۆ خوا بێت، ئەگەر دەستیان هەڵگرت ئەوا دەستدرێژیی ناكرێتە سەر كەس ستەمكاران نەبێت... هتد.

(لا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ * إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَن تَوَلَّوْهُمْ وَمَن يَتَوَلَّهُمْ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ) (الممتحنة:8 ـ 9). واتە خوا رێگەتان لێناگرێت چاكە بكەن لەگەڵ ئەوانەی شەڕیان لەگەڵ نەكردوونو دەریان نەكردوون لە ماڵو شاری خۆتان، چاكەیان لەگەڵدا بكەن، خوا چاكەكارانی خۆش دەوێت، بەڵام رێگەتان لێدەگرێت لەوەی چاكە لەگەڵ ئەو كەسانە بكەن كە شەڕیان لەگەڵ كردن لەبەر ئەوەی كە موسڵمانن‌و دەریان كردن لە ماڵتان‌و یارمەتی ئەوانەیاندا كە هەوڵی دەركردنیان دان، خوا رێگەتان نادات دۆستایەتی لەگەڵ ئەوانەدا بكەن‌و پشتیان پێ ببەستن.

بە هەرحاڵ ئەگەر توێژینەوەیەكی زانستییانەو بە ئینصاف بكرێت لە نێوان شەڕەكان‌و لەشكرەكانی ئیسلام‌و شەڕو لەشكرەكانی تردا بە درێژایی مێژوو دەردەكەوێت كە لەشكری ئیسلام بە بەزەییترین‌و مەبدەئیترین لەشكر بوون‌و بە هیچ شێوەیەك شارو دێهاتیان نەڕووخاندووەو نەسووتاندووەو خەڵكی بێتاوانیان نەكوشتووە. ئەگەر لەملاو لەولاش شتێكی پێچەوانەی ئەمەش روویدابێت ئەوا هەڵوێستێكی تاكەكەسی بووەو لادان بووە لە رۆحی ئیسلام‌و رێنماییەكانی ئیسلام.. هەر ئەمەش بووەتە هۆی موسڵمان بوونی ئەو میللەتانەی دەكەوتنە ژێر دەسەڵاتی موسڵمانانەوە.. لەمەوبەریش شایەتی چەندین بیرمەندو مێژوونووس‌و رۆژهەڵاتناسە رۆژئاواییەكانمان هێنایەوە وەكو بەڵگەو شایەتییەك لەسەر ئەم راستییانە.

ئەوانەی كە ئیسلام تاوانبار دەكەن بەوەی كە شەڕ بۆ دەسەڵات دەكات لێیان دەپرسین:

شەڕی نێوان ساسانییەكان‌و رۆمەكان‌و بێزەنتییەكان لە سەر چی بوو، كە هەموو جارێك سەدەها هەزار قوربانیی گیانی و وێرانكردنی سەدان شارو لادێی لەگەڵدا بوو؟

یان شەڕەكانی خاچپەرستان، كە سەدان‌هەزار كەس تێیدا لەناو چوو وهەموو جارێك دەیان شارو لادێی تێدا دەسووتێنرا لەبەرچی بوو؟ یان شەڕی مەغۆڵەكان كە خەریك بوو هەموو دونیا بگرێتەوەو تەڕو وشكی بەیەكەوە دەسوتاندو داروبەردی بە پێوە نەدەهێشت‌و هەر شارەی بچوكترین بەرگریی نیشان بدایە لە بنیان دەهێنا، دڕندایەتییەكەشیان بە رادەیەك بوو كە ناویان بوو بە هێمای هەموو دڕاندایەتییەك، بەڵام دوای ئەوەی موسڵمان بوون دەستیان لەو وێرانكارییە هەڵگرت‌و روویان كردە شارستانیەت.

ئەوانەی ئاگایان لەم شتە مێژووییانە نییە خۆ ئاگایان لە شەڕی جیهانی یەكەم‌و دووەم هەیە كە بە هەردوو شەڕەكە زیاتر لە پەنجا ملیۆن كەس كوژران‌و لەو ژمارەیەش زیاتر بریندار وسەقەت بوون‌و سەدەها شاری گەورە لەگەڵ زەویدا تەخت كران. ئەمانە لە پێناوی چیدا بوون؟ ئایا لە پێناوی دەسەڵات‌و بۆ دەستگرتن بەسەر بەروبوومی وڵاتاندا نەبوو؟

ئایا ئەوروپاو ئەمەریكا لەسەر حیسابی میللەتانی ترو لە ئەنجامی دەستگرتن بە سەر سەروەت‌و سامانی وڵاتانی تردا خۆیانیان پێش نەخست‌و وڵاتانی خۆیانیان ئاوەدان نەكردەوە؟

شیوعییەکانی سۆڤییەت لە پێناوی چیدا دەستیان گرت بە سەر ڕۆژهەڵاتی ئەوروپاداو زیاد لە نیو سەدە هەناسەیان لە خەڵکی بڕیبوو؟ ئایا ئەو شەڕانە شەڕی دەسەڵاتو دەسکەوت نەبوون کە ملیۆنەها کەس بوونە بە قوربانی تێیدا؟

ئەگەر موسڵمانان وەکو ڕۆژئاوای سەرمایەداری و ڕۆژهەڵاتی شیوعی شەڕی دەسەڵاتیان بکردایەو شەڕیان بۆ ڕووتاندنەوەی خەڵکیو دەستگرتن بەسەر سەروەتو سامانەکانیاندا بوایە دەبوایە دوای نەمانی دەسەڵاتی ئیسلامی سیاسیی هەموو ئەو میللەتانە وەك چۆن دەستیان لە شیوعیەت هەڵگرت ئاوها دەست لە ئیسلامیش هەڵگرن.

ئێستاش ئەگەر خەڵکی کورد چەواشە نەکرێنو لە ڕێگای تۆقاندنو ترساندنەوە لە ئیسلام دوور نەخرێنەوە و ڕێگا بدرێت بە بانگخوازە ئیسلامییەکان بە سەربەستی قسە بکەن و ڕێگە بدەن بە مزگەوت ڕۆڵی خۆی ببینێت و ڕێگە بە دڵسۆزانی ئیسلام بدرێت بە ئازادی کار بۆ ئیسلام بکەن زۆربەی هەرە زۆری ئەم میللەتە دەست بە ئیسلامەوە دەگرن و بە هیچ ڕێبازێکی تری ناگۆڕنەوە. لەگەڵ ئەوەشدا وە لەگەڵ ئەو هەموو هەوڵەی دەدرێت بۆ لە ئیسلام کردنی کورد کەچی هێشتا زۆربەی خەڵکی هەر ئیسلامیان دەوێت.

شیوعییەکانی یەکێتی سۆڤیەت، چونکە مەبەستیان دەسگرتن بوو بە سەر جیهاندا و هەموو شتێکیان لە پێناوی دەسەڵاتدا بوو دەبینی لە بواری سەربازی و چەك و تەقەمەنیدا زۆر پێشکەوتوو بوون، بەڵام لە بوارەکانی تردا دواکەوتووبوون.

ناسخو مەنسوخ، ئایەتەکانی جیهاد و چاوپۆشی

بابەتی ناسخو مەنسوخ کە بریتییە لە سڕینەوەی حوکمێکی شەرعی بە حوکمێکی تر ئیتر چ ئەو حوکمانە بە ئایەت هاتبن یان بە فەرمودە، بابەتێکی ئاڵۆزەو کەسانی زۆر شارەزای دەوێ لێی بکۆڵێتەوەو لە کۆلێژی (شەریعە)یشدا وانەی ساڵانی کۆتاییەو وانەی ماجستێرو دکتۆرایە.

بۆ زانینی ناسخو مەنسوخ ئەو کەسەی دەیەوێت لێکۆڵینەوەی لەسەر بکات دەبێ لایەنی کەم عەرەبییەکی زۆر باش بزانێت بۆ ئەوەی مانای تەواوی ئایەتەکە بزانێتو بتوانێ ئەگەر لێکنەچواندنێك هەبێت لە دەقەکاندا چارەسەری بکات، ئینجا دەبێ مێژوو و بۆنەی دابەزینی هەموو ئایەتەکان و بۆنەی وتنی فەرمودەکان بزانێتو ڕای زانایانو موفەرسیرەکانیش بزانێت، پاشان دەبێ لە فیقە و ئەصولی فیقە شارەزا بێت ئینجا بۆی هەیە قسە لەم بابەتە بکات. کەسانی کەمسەوادیش توخنی هەر بابەتێك بکەون نابێ توخنی ئەم بابەتە بکەون، چونکە قورسو دژوارەو زوو نەزانی و کەمسەوادییان ئاشکرا دەکات.

زانایانی کۆنیش زۆرێکیان قسەیان لەم بابەتە کردووە، هەندێکیان زیادەڕەوییان لەو بارەدا کردووە کە بڕێکی زۆر لە ئایەتەکانیان بە مەنسوخ داناوە (وەکو هەموو ئەو ئایەتانەی باسی نەرمو نیانیو حیکمەت و ئامۆژگاری دەکەن، لەگەڵ ئەو ئایەتانەی کە باسی جیهاد دەکەن کە گوایە هەموو ئەو ئایەتانەی باسی نەرمونیانی دەکەن بە (**آية السيف**) حوکمەکەیان سڕاوەتەوە). هەندێکی تریش بە بارەکەی تردا زیادەڕەوییان کردووە کە گوایە هیچ ئایەتێك نییە حوکمەکەی یان خوێندنەوەکەی سڕابێتەوە.

هەریەك لەم دوو چینەش کاریگەری واقیعیان زۆر بە سەرەوە دیارە بۆ نموونە چینی یەکەم کە زۆرێك لە ئایەتەکانی بەکارهێنانی نەرمونیانیو دانایی بە مەنسوخ دەزانن لە سەردەمێکدا ژیاون کە سەردەمی دەوڵەتی ئیسلامی بووەو دەسەڵاتی ئەو دەوڵەتە لە چڵەپۆپەدا بووە، وەکو سەردەمی عەباسییەکان، کۆمەڵگە کۆمەڵگەیەکی ئیسلامی بووەو هەموو تاکێك لە ماڵەوەو لە دەرەوە پەروەردەی ئیسلامی پێگەیشتووە ولە لایەکی تریشەوە پەیوەندی دەوڵەتی ئیسلامی لەگەڵ

دەوڵەتانی دراوسێدا شتێك نەبووە لەسەر نەرمونیانی و موجادەلە بە چاکترین شێوە وەستا بێت، بەڵکو یا عەهدو پەیمان لە نێواندا هەبووە یان شەڕ، ئەمەش هێز بریاری دەداتو یەکلایی دەکاتەوە، لەبەر ئەوە ئەو کەسانە بوارێکیان نەبینیوەتەوە ئایەتەکانی گفتوگۆو وەعزو موجادەلەی تێدا بەرپا بکرێت بۆیە وتوویانە ئەم ئایەتانە هەموو بە ئایەتی (السیف) (کە کۆکیش نین لەسەری چ ئایەتێکە) نەسخ کراوەتەوە.

ئاشکراشە کە ئەمە بۆچونێکی هەڵەیەو لە ئەنجامی کاریگەریی واقیعەوە بووەو بەڵگەیە لە سەر کورتبینی ئەو زانایانە لەو بوارەدا.

هۆیەکی تر بۆ زیادەڕەوی لە زیادکردنی ژمارەی ئایەتە نەسخکراوەکان بوونی بیرۆکەیەکی پێشتر لە مێشکی ئەو زانایەداو کاتێ بینیبێتی لەگەڵ هەندێك ئایەتدا پێچەوانەیە، جا یان ئایەتەکەی تەئویل کردووەو ماناکەی گۆڕیوە یان وتویەتی نەسخ کراوەتەوە.

هۆیەکی تر ئەوەیە، کە ئەو کەسانە بە رواڵەت لێك نەچواندنێکیان بینیوە لە نێوان هەندێك لە ئایەتەکاندا و بۆیان چارەسەر نەکراوە لە ئەنجامدا وتویانە ئەم ئایەتە نەسخ کراوە.

یان هەندێك زانا لە بێئیشی یان وەکو پەتایەك کە کێ زۆرترین ئایەتی نەسخکراو لە قورئاندا دەدۆزێتەوە هەولّی داوە بە بۆنەو بە بێ بۆنە حوکمی نەسخی هەندێك ئایەت دەر بکات، وەکو چۆن ئێستا پەتای رەخنەگرتن لە ئیسلام بڵاوبوەتەوە، کێ بۆی بکرێت زۆرترین رەخنە بگرێت ئیتر بە حەقو بە ناحەق پیاهاتوونو رەخنە لەسەر رەخنە ریز دەکەن وەکو ئەمانەی لای خۆمان.

ئەگەر کەسێك دەیەوێت بە باشی لەم بابەتە بگاتو توانای زانستیی هەیە با بچێت کتێبەکەی مامۆستا (موستەفا زەڵمی) بخوێنێتەوە نەك خوێننامەکەی زەردەشتی.

لە نێوان چاو پۆشی و لێبوردەیی و شەڕو جیهاددا

هەندێك کەس لە پەیوەندیی نێوان ئەو ئایەتانەی باسی لێبوردەیی و نەرمونیانی دەکەن و ئەو ئایەتانەی هانی شەڕو جیهاد دەدەن تێناگەن و وادەزانن ئەمانەی دوایی ئەوانەی پێشوویان نەسخ کردۆتەوەو موسڵمانان زیاتر ئەم ئایەتانەی دواییان بەرپا کردووە و کاریان بە ئایەتەکانی بەزەیی و چاوپۆشی و لێبوردەیی نەکردووە.

لە وەڵامدا دەڵێین:

ئەو ئایەتانەی باسی بەزەییو بەخشندەییو لێبوردەییو رەوشتبەرزی دەکەن بە باشترین شێوە لە لایەن موسڵمانانەوە بەرپا کرابوو، ئەوەندەی موسڵمانانی سەدەکانی یەکەمی ئیسلام بە ئیسلامەوە پابەند بوون شوێنکەوتوانی هیچ پێغەمبەرێك بە رێنماییەکانی پێغەمبەرەکەیانەوە پابەند نەبوون، بچووکترین بەڵگەش بڵاوبوونەوەی ئیسلامە بە نزیکەی چواریەکی جیهاندا لە ماوەی چارەکە سەدەیەکداو موسڵمانبوونی ئەو هەموو میللەتانەو دەستگرتنیان بە ئیسلامەوە، ئەگەر بەرزیی رێنماییەکانی ئیسلام و پابەندیی موسڵمانان بەو رێنماییانەوە نەبوایە ئەو میللەتانەی کەوتنە ژێر دەستی موسڵمانانەوە دوای لەناوچوونی دەسەڵاتی موسڵمانانو لاوازبوونی دەوڵەتی ئیسلامی هەموو هەڵدەگەڕانەوە لە ئیسلام، بەڵام دەبینی بە پێچەوانەوە ئیسلام چووبێتە هەر ولاتێکەوە میللەتەکەی پاش ماوەیەکی کەم بوونەتە موسڵمانو خۆیان بوونەتە بەرگریکەر لە ئیسلامو بەشێك لە لەشکری ئیسلام.

هەر ئەم خاڵەشە سەرنجی رۆژئاواییەکانی راکێشاوەو ناچاری کردوون دان بەوەدا بنێن کە لەشکری موسڵمانان بە بەزەییترین لەشکر بووەو دان بە بەرزی بنەماکانی ئیسلامو جوانی رەوشتی موسڵماناندا بنێن.

لەشکری ئیسلامی هیچ رۆژێك شارێك یا لادێیەکیان وێران نەکردووەو قەتڵ و عامی خەڵکەکەیان نەکردووە، بە پێچەوانەشەوە لەشکری خاچپەرستەکان کە خۆیان بە شوێنکەوتووی ئایینی حەزرەتی عیسا دەزانن، ئەو عیسایەی کە فەرموویەتی: ئەگەر کەسێك زللەیەکی لە لای راستت دا روو وەرگێڕە بۆ ئەوەی زللەیەك لە لای چەپیشت بدات، ئەو لەشکرە بە دڕندەترین شێوە رەفتاری لەگەڵ خەڵکی ئەو شوێنانەدا دەکرد کە دەکەوتە ژێر دەستیانەوە. خۆ لەشکری مەغۆلەکانو تەتەرەکان ئەوە هەر باس ناکرێت و هەر شارێك کەمێك بەرهەڵستی بکردایە دارو بەردیان بەسەریەکەوە نەدەهێشت و ژنو پیاوو منداڵ و پیریان لەناو دەبرد.

ئەو ئایەتانەی باسی جیهاد دەکەن نەسخکەرەوەی ئەو ئایەتانە نین کە باسی چاوپۆشی و چاکە کردن و بەزەیی و لێبوردەیی دەکەن وەکو ئەوەی ئەم نووسەرانەی لای خۆمان لێی تێگەیشتوون، بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەو ئایەتانەی باسی بەزەیی و چاوپۆشی و لێبوردەیی دەکەن بناغە بوون و بۆ هەموو کاتێکن و لەگەڵ موسڵمان و ناموسڵماندا بەرپا دەکرێن, بەڵام ئایەتەکانی جیهاد تەنها بۆ کاتی شەڕن لەگەڵ ئەو دوژمنانەی کە شەڕ بە موسڵمانان دەفرۆشن یان ئەوانەی کە ماوەیەکی زۆر شەڕیان لەگەڵدا کردن و ئازاریان دەدان و پیلانیان بۆ دەگێڕان ئینجا لەگەڵ ئەوەشدا کە موسڵمانان سەرکەوتن بە سەریاندا ئەوپەڕی چاوپۆشییان لەگەڵدا بە کار هێنان.

نموونەش لە سەر ئەم راستییە زۆرن من دووسێیەکیان باس دەکەم و ئەوانی تر دەهێڵمەوە بۆ خوێنەر بچێت بیخوێنێتەوە.

یەکەم: رەفتاری پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ ئەهلی مەککەدا, لەگەڵ ئەوانەی کە ئەو هەموو ئەشکەنجە و ئازارەی موسڵمانانیان دا و ئەو هەموو شەڕەیان لەگەڵدا کردن و ئەو هەموو خەڵکەیان لێ هان دان, کاتێك کە پێغەمبەر ﷺ زاڵ بوو بە سەریاندا و هەموویان کەوتنە ژێر دەستی و دوای ئەوەی کە خەڵکی مەککە خۆیان چاوەڕوان بوون پێغەمبەر تۆڵەیان لێ بکاتەوە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی بڕۆن ئێوە ئازادن (**أذهبوا فأنتم الطلقاء**).

کاتێك بیستی کە سەعدی کوڕی عوبادەی سەرلەشکری موسڵمانان وتویەتی (**اليوم يوم الملحمة**) واتە ئەمڕۆ رۆژی کوشتارە.

پەیامبەر ﷺ یەکسەر لایبرد و کوڕەکەی لە جێی دانا و فەرمووی (**بل اليوم يوم المرحمة**): واتە نەخێر بەڵکو ئەمڕۆ رۆژی بەزەییە.

دووەم: رەفتاری لەشکری موسڵمانان لەگەڵ خەڵکی شامدا کارێکی کرد زۆربەی هەرە زۆریان ببنە موسڵمان. لەشکری موسڵمانان دوای ئەوەی خەڵکی (حمص) رازی بوون بە خۆ بەدەستەوە دان بەرامبەر بە جزیە, ئەبوعوبەیدەی سەرلەشکری موسڵمانان کاتێك (حمص)ی بەجێهێشت سەرانی ئەو شارەی بانگ کرد و پارەکەی بۆ گەڕاندنەوە, ئەوانیش سەیریان لێهات بۆچی ئەو پارەیەیان بۆ دەگێڕێتەوە, ئەویش فەرمووی ئێمە ئەو پارە (جزیە)یەمان لێوەرگرتن لەبەرامبەر ئەوەی کە پارێزگاریتان لێ بکەین ئێستاش ئێمە کە ئێرە بە جێ دێڵین و ناتوانین پارێزگاریتان لێبکەین ئەو پارەیە بۆ ئێمە حەرامە و دروست نییە لێتان وەرگرین.

سێهەم: رەفتاری موسڵمانان لەگەڵ خاچپەرستەکاندا لە فەلەستین لە دوای ئەوەی، کە ئەوان ماوەی دوو سەد ساڵ کوشتار و دزی و تاڵانییەکی زۆریان کرد, کاتێك موسڵمانان سەرکەوتن بە سەریاندا و فەلەستینیان لە دەست سەندنەوە لێیان خۆش بوون و دەستیان بۆ ماڵ و سامانیان نەبردو رێگەیان پێدان ئەوەی پێیان هەڵدەگیرێت لە ماڵ و سامان و زێر لەگەڵ خۆیاندا ببەن.

هەر ئەم رەفتارەش بوو وای کرد لە ئەوروپا دادگاکانی پشکنین (محاكم التفتيش) دابنێن بۆ دادگایی کردنی ئەو کەسانەی باسی جوامێری و رەوشت بەرزی و جوانی مامەڵەی موسڵمانانیان دەکرد.

پەیوەندیی نێوان قورئانی مەککی و مەدەنی:

بە کورتی دەڵێم: نە ئەم نووسەرانەو نە مامۆستاکانیان لە رۆژهەڵاتناسەکان پەیوەندیی نێوان قورئانی مەککی و مەدەنیان نەزانیوەو وایان زانیوە کە دژایەتی و لێکنەچوون لە نێوان ئایەتەکانی ئەو دوو سەردەمەدا هەیە و لە ئەنجامدا وتویانە ئەمانە نەسخکەرەوەی ئەوانەی پێشوون, لە کاتێکدا کە تەواوکەری یەکترن و قورئانی مەککی بناغەیە و قورئانی مەدەنی بیناکەیە, هەر وەکو چۆن لە باسی چیرۆکی پێغەمبەران و لە باسی زینا و پیاوکوشتن و مەسەلە کۆمەڵایەتییەکاندا پەیوەندیی نێوان قورئانی مەککی و مەدەنیمان باسکردو وتمان قورئانی مەککی بناغەیە بۆ قورئانی مەدەنی, لێرەشدا بە هەمان شێوە دەڵێین قورئانی مەککی بناغەیە بۆ قورئانی مەدەنی.

لە مەککەدا باسی ئەوە دەکات ئەم پێغەمبەرە مایەی رەحمەت و بەزەییە بۆ مرۆڤایەتی و باسی بانگەواز کردنی خەڵکی دەکات بۆ ئیسلام, لە قورئانی مەدەنیشدا کاتێك موسڵمانان دەسەڵات پەیدا دەکەن ئەم بنەمایانەیان بیر ناچێتەوە کە خوا ئەوانی بۆ رێنمایی کردنی خەڵکیی ناردووە بۆیە تا شێوازی ئاشتیخوازانە وەستابایە پەنایان نەدەبردە بەر چەك, نەك هەر ئەوەندە بەڵکو لە گەرمەی شەڕدا گەر کەسێك شایەتمانی بهێنایە با بە زاریش بووایە و بۆ خۆ دەرباز کردن بووایە لە کوشتن نەدەبا بکوژرێت, نموونەیەك لە سەر ئەم حاڵەتە زەیدی کوڕی حاریسە یە، کە لە یەکێك لە شەڕەکاندا پیاوێکی کوشت دوای ئەوەی لە کاتی شەڕەکەدا شایەتمانی هێنا, کاتێك هەواڵ گەیشتە پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) ناردی بە دوایدا و لێی پرسی بۆچی واتکردووە؟ ئەویش وتی ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو بۆیە شایەتمانی هێنا بۆ ئەوەی لە کوشتن رزگاری بێت, پێغەمبەر فەرمووی (**هلا شققت عن صدره**) ئایا تۆ سنگیت هەڵدری هەتاوەکو بزانی ئەو بە چ مەبەستێك ئەو شایەتمانەی هێنا؟ چی دەکەیت لە وشەی **لا اله الا الله**.

پێغەمبەر ﷺ ئەوەندە سەرزەنشتی زەیدی کرد کە بڵێت خۆزگە ئێستا موسڵمان دەبووم (لەبەر ئەوەی موسڵمان بوون هەمموو رابردوو دەسڕێتەوە).

نموونەیەکی تر: قسەکانی رەبعی کوڕی عامر بوو، کە بە رۆستەمی سەرلەشکری فارسی وت: ئێمە کۆمەڵێکین خوا زیندووی کردووینەتەوە و ناردوینی بۆ رزگار کردنی خەڵکیی لە بەندایەتی بەندە بۆ بەندایەتی خوا و لە ستەمی ئایینەکانەوە بۆ دادوەریی ئیسلام و لە تەسکی دونیا بۆ فراوانی دونیا و دوارۆژ.

نموونەش زۆرن لە سەر ئەم راستییە و هەموو مێژوونووسە بە ئینصافەکان دانیان پێداناوە و خاڵێکی رۆشنە بە نێوچەوانی موسڵمانانەوە.

ئەو ئایەتانەی باسی جیهاد و شەڕ دەکەن بە تایبەت لە سورەتەکانی (ئەنفال و تەوبە و **آل عمران و نساء** و **محمد** و ئەحزاب و هتد)، لەگەڵ فەرمودەکانی پێغەمبەر ﷺ و رێنماییەکانی خەلیفە راشیدەکان ئەگەر بەرپا بکرێت یەك کەسی بێتاوان ناکوژرێت و کەس بە ناڕەوا دەستدرێژی بۆ سەر گیان و ماڵی کەس ناکات هەرچییەکیش کرابێت لە مێژووی ئیسلامدا کە پێچەوانەی ئەو رێنماییانە بوو بێت ئەوە لادان بووە لە بنەما و رێنماییەکانی ئیسلام و ئیسلام لێی بەر پرسیار نیە و مرۆڤەکان خۆیان لێی بەرپرسیارن و پەیوەندیی بە رادەی تێگەیشتن و پاپەندی ئەو کەسانەوە هەیە بە ئیسلامەوە, لەگەڵ ئەوەشدا هێشتا مێژووی ئیسلام لەو رووەوە زۆر گەشترە لە مێژووی ئایین و رێبازەکانی تر. ئەوە ئەمریکایە کە خۆی بە چاودێری مافی مرۆڤ دەزانێت تا ئەمرۆ ملیۆنەها کەسی کوشتووە لە پێناو سەپاندنی دەسەڵاتی خۆی, هەر لە جینۆساید کردنی دانیشتوانە رەسەنەکانی ئەمریکاوە تا بۆمبارانی هیرۆشیماو ناکازاکی و ڤێتنام و ئەفغانستان و هتد.

مێژووی شیوعییەتیش لە خوێنرێژی و داپڵۆسین و دیکتاتۆرییەت و خەفەکردنی دەنگە نەیارەکاندا لە کەس شاراوە نییەو مێژووی مەسیحییەتیش کە خەڵکیی بە ئایینی ئاشتی دەزانێت پڕە لە خوێنڕێژی و توندوتیژی بە رادەیەك کە لە سەرتاسەری ئەوروپادا تا کەنیسە دەسەڵاتی هەبوو جگە لە مەسیحیەت هیچ ئایینێکی تر جێی نەدەبویەوە تێیدا, نەك هەر ئایینی تر بەڵکو تەنانەت مەزهەبی تریش (لە مەسیحییەکان) جێی نەدەبویەوە, ئەوەتا وەکو لەمەوبەریش باسمان کرد لە ساڵی (1571) زایینی تەنها لە یەك شەودا لە پاریس صەد هەزار پرۆتستانت کوژران, بە پێچەوانەی جیهانی ئیسلامیەوە

كه له ئه‌نجامی چاوپۆشی كردندا سه‌دان ئایین و مه‌زهه‌بی جیاجیای تێدایه‌, ئه‌وه‌تا بته‌كانی بودا له‌ ئه‌فغانستان ماوه‌ی هه‌زار و چوار سه‌د ساڵه‌ ده‌ستكاری نه‌كرابوو له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی كه‌ خه‌ڵكی پێشوو له‌وانه‌ی ئێستا شاره‌زاتر و پاپه‌ندتر بوون به‌ ئیسلامه‌وه‌, ئه‌وه‌ش كه‌ تالیبان كردیان له‌ روخاندنی ئه‌و بتانه‌ نه‌زانی و ده‌مارگیری ئه‌وانی ده‌رده‌خست نه‌ك هی رێنماییه‌كانی ئیسلام.

مانه‌وه‌ی ئه‌و هه‌موو تایفه‌ و مه‌زهه‌ب و ئایینانه‌ له‌ وڵاتی ئیسلامیدا ئه‌گه‌ر به‌ڵگه‌ نه‌بێت له‌ سه‌ر چاوپۆشی ئیسلام و زۆر نه‌كردن له‌ خه‌ڵكیی بۆ گۆڕینی ئایینه‌كه‌یان به‌ڵگه‌یه‌ له‌ سه‌ر چی؟

هیندستان كه‌ زیاد له‌ هه‌زار و دووسه‌د ساڵ له‌ ژێر ده‌سه‌ڵاتی ئیسلامدا بووه‌ كه‌چی زۆربه‌ی دانیشتوانی كه‌ نزیكه‌ی ملیارێكه‌ له‌ سه‌ر ئایینی هیندۆسی ماونه‌ته‌وه‌.

به‌ڵگه‌یه‌كی تر له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی كه‌ به‌زه‌یی هاتنه‌وه‌و به‌خشنده‌یی‌و لێبورده‌یی و چاكه‌كاری شتێكی بناغه‌یین له‌ ئیسلامدا ئه‌و ئایه‌تانه‌یه‌ كه‌ له‌ كۆتایی سه‌رده‌می مه‌دینه‌دا دابه‌زیون‌و بانگه‌شه‌ بۆ ئه‌م شتانه‌ ده‌كه‌ن.

به‌ڵگه‌یه‌كی تر فه‌رموده‌كانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ، كه‌ هانی موسڵمانان ده‌دات بۆ ئه‌و چاوپۆشی و لێبورده‌یی ته‌نانه‌ت له‌ كاتی شه‌ڕیشدا ته‌نها به‌ ته‌ماشاكردنی سه‌ربا‌سه‌كانی كتێبه‌كانی فه‌رموده‌ ئه‌م راستیه‌ نیشان ده‌دات. هه‌ڵسوكه‌وت‌و ره‌فتاری پێغه‌مبه‌ریش ﷺ گه‌وره‌ترین به‌ڵگه‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئیسلام ئایینی به‌زه‌یی‌و ئاشتی‌و چاكه‌كارییه‌ وه‌كو پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموێت: **"إنما أنا رحمة مهداة"**. یا ده‌فه‌رموێت: **"إنما بعثت لأتمم مكارم الأخلاق"**. یا ده‌فه‌رموێت: **"خير الناس من نفع الناس"**.

واقیعی موسڵمانانیش شاهیده‌ له‌سه‌ر ئه‌م راستییه‌، به‌ڵام ناحه‌زان ده‌یانه‌وێت به‌ شێواویی وێنه‌ی بكێشن‌و نیشانی خه‌ڵكی بده‌ن، ئه‌وه‌تا له‌ سه‌رجه‌می سه‌دان بزوتنه‌وه‌ی ئیسلامیی ته‌نها چه‌ند دانه‌یه‌كی بچوكیان په‌نا ده‌به‌نه‌ به‌ر شه‌ڕ بۆ به‌ده‌ستهێنانی مافه‌كانیان، به‌ڵام ده‌زگاكانی راگه‌یاندن‌و لایه‌نه‌ دژ به‌ ئیسلامییه‌كان ته‌نها تیشك ده‌خه‌نه‌ سه‌ر ئه‌و لایه‌نه‌ توندوتیژانه‌، بۆ نموونه‌ بزوتنه‌وه‌ی ته‌صه‌وف، كه‌ له‌ كۆنه‌وه‌ تا ئێستا هه‌یه‌، بزوتنه‌وه‌ی نوور، كه‌ له‌ زۆر شوێنی دونیادا بڵاوبونه‌ته‌وه‌، بزوتنه‌وه‌ی ته‌بلیغ و جه‌ماعه‌ی ئیسلامی له‌ پاكستان‌و كۆمه‌ڵی عه‌دل‌و ئیحسان له‌ مه‌غریب‌و كۆمه‌ڵی چاكسازی و ئاشتی له‌ جه‌زائیر‌و تونس‌و كۆمه‌ڵه‌ی ئیخوان موسلمین كه‌ له‌ هه‌موو جیهاندا هه‌یه‌و...هتد.

ئه‌گه‌ر ئه‌م نووسه‌ره‌ چه‌پ‌و شۆڤێنیانه‌ متمانه‌ به‌ نووسه‌ره‌ موسڵمانه‌كان ناكه‌ن كه‌ راستگۆترین و به‌ ئینصافترین نووسه‌ر بوون یا بڕۆن شایه‌تیی رۆژهه‌ڵاتناسه‌كان بخوێننه‌وه‌، ناڵێم ئه‌وانه‌یان كه‌ موسڵمان بوون له‌ ئه‌نجامی خوێندنه‌وه‌ی ئیسلام‌و ره‌فتاری موسڵمانان، نه‌ ئه‌وانه‌شیان كه‌ خاوه‌نی ئینصافن، به‌ڵكو ته‌نانه‌ت بێ ئینصافه‌كانیشیان بزانن چییان وتووه‌ ده‌رباره‌ی ئاكارو ره‌فتاری موسڵمانان. ئه‌وه‌نده‌ به‌سه‌ بیزانی كه‌ به‌ درێژایی مێژووی ئیسلام به‌ تایبه‌ت ده‌سه‌ڵاتی عه‌ره‌ب كه‌ ئه‌م شۆڤێنیانه‌ ئه‌وه‌نده‌یان رق لێیانه‌، یه‌ك لادێی كورد نه‌ڕوخێنراوه‌و یه‌ك شار له‌ شوێنی خۆی نه‌گوێزراوه‌ته‌وه‌، له‌ كاتێكدا كه‌ رژێمێكی عه‌لمانی ناسیۆنالیستی وه‌كو به‌عس له‌ ماوه‌ی بیست و سێ ساڵدا (1968 تا 1991) خه‌ریك بوو داری كوردستان به‌سه‌ر به‌ردییه‌وه‌ نه‌هێڵێت.

ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی رژێمی ناسیۆنالیستی شۆڤێنی به‌عس له‌ ماوه‌ی رۆژێكدا ده‌یكرد ده‌وڵه‌تی ئیسلامیی له‌ ماوه‌ی (10) ساڵدا بیكردایه‌ ئێستا میلله‌تی كورد ناوی له‌سه‌ر نه‌خشه‌ی زه‌ویدا نه‌مابوو.

ئه‌وه‌ی ئه‌م نووسه‌ره‌ چه‌پ‌و شۆڤێنییانه‌ نایانه‌وێت دانی پێدا بنێن بێ ئینصافترین نووسه‌رانی رۆژئاوا دانیان پێدا ناوه‌.

شایەتیی ڕۆژهەڵاتناسان

ئەگەر لەبەرئەوە نەبێت لە بابەت دەردەچم شایەتیی سەدان ڕۆژهەڵاتناس و نووسەرانی ڕۆژئاواییم دەهێنایەوە لەسەر ڕەوشتبەرزی موسڵمانانو کاریگەریی ئیجابی ئیسلام لەسەر شوێنکەوتوانی، بۆیە تەنها ئاماژە بە هەندێك لەو کتێبو نووسەرانە دەدەم کە ئاماژەیان بەم ڕاستییانەیان داوە.

- تۆماس ئەرنۆلدی ئینگلیزی لە دایك بووی (1864ز) لە کتێبی بانگەواز بۆ ئیسلام (**الدعوة الى الإسلام**) و بیرەباوەڕی ئیسلامی (**العقیدة الإسلامیة**).

- گۆستاف گرونیاوم لە دایکبووی 1909 لە ڤییەنا لە کتێبی شارستانێتی ئیسلام (**حضارة الإسلام**).

- لیۆپۆڵد ڤایس لە کتێبی: ئیسلام لە سەر دوڕیانێك (**الإسلام علی مفترق الطرق**). لامارتین لە کتێبی (**إعترافات**). ولیم مۆیر مێژوونووسی گەورەی ئینگلیزی لە کتێبی (**حیاة محمد**).

- لۆرا فیشیا فاغلیری مامۆستای زمانی عەرەبی و مێژوویی و شارستانی ئیسلام لە زانکۆی ناپۆلی لە ئیتالیا لە کتێبی بەرگری لە ئیسلام (**دفاع عن الإسلام**).

- پرۆفیسۆر جارسون دی تاسی لە کتێبی (**الإسلام**).

- تۆماس کارلیلی فەیلەسوفی ئینگلیزی ساڵی 1881 مردووە، لە کتێبی (**الأبطال ودیانة الأبطال**).

- پرۆفیسۆر (کارادیفۆ) لە کتێبی (**المحمدیة**).

- رینولد ألین نیکولسون ڕۆژهەڵاتناسی ئینگلیزی خاوەنی کتێبی (**تأریخ الآداب العربیة**)، (**دراسات في التصوف الإسلامي**).

- گۆستاف لۆبۆن زانای فەرنسی بەناوبانگ لە زانستی کۆمەڵناسی و دەروونناسیو خاوەنی کتێبی (**حضارة** العرب). شایانی باسە لۆبۆن یەکێکە لە ڕۆژهەڵاتناسە دەمارگیرو بێ ئینصافەکان.

- دوزی لە کتێبی (تأریخ عرب إسبانیا).

- **آدم میتز**، ڕۆژهەڵاتناسی سویسری لە کتێبی (**الحضارة الإسلامیة في القرن الرابع الهجري**).

- ئیتین دینیە، ڕۆژهەڵاتناسی فەرەنسی لە کتێبی (**أشعة من نور الإسلام**)، (**الشرق في نظر الغرب**).

- أرنولد توینبی مێژونووسی ئینگلیزی خاوەنی کتێبی (التأریخ البشری) شایانی باسە توینتی قەناعەتی وایە کە ئیسلام جارێکی تر لەسەر دەستی عەرەب سەردەکەوێتەوەو دەسەڵات بەسەر جیهاندا پەیدا دەکات ئەویش لەبەر ڕەوشتبەرزییان.

- پرۆفیسۆر هامیلتون گیپ خاوەنی چەندین کتێب لەسەر شارستانی ئیسلامی.

- لوپروب ستوداردی ئەمریکی خاوەنی کتێبی (**حاضر العالم الإسلامي**).

- **ولفرید کانتویل سمیث**، مامۆستای زانستە ئیسلامییەکان لە زانکۆی مۆنتریال و خاوەنی کتێبی **الإسلام في التاریخ الحدیث**.

- **الأب عبدالأحد داودی** ئاشوری لە کتێبی (**الإنجیل والصلیب**).

- روبرت بریفال (**فضل المسلمین علی الإنسانیة**).

- ئێچ جی وێلز لە کتێبی مختصر تأریخ العالم.

- دکتۆرە زیگریدە هۆلتکەی ئەڵمانی خاوەنی کتێبی (**شمس الله علی الغرب وفضل العرب علی أوروبا**).

ئەمانە هەندێك بوون لەو زاناو ڕۆژهەڵاتناسانەی لەسەر ئیسلامو موسڵمانانیان نوسیووەو هەندێکیان بە ئینصافەوەو هەندێکیان بەبێ ئینصافی، بەڵام لەگەڵ بێئینصافییەکەشدا دانیان بە گەورەیی ئیسلامو جوانی ڕەفتاری موسڵماناندا ناوە نەك وەکو ئەم نووسەرانەی لای خۆمان کە چاویان بەرایی نادات هیچ ڕاستییەك ببینن.

لە هەمووش سەیرتر ئەوانەی هێرش دەکەنە سەر ئیسلام بە زۆری چەپەکان و مارکسییەکانن، ئەوانەی کە هاوبیرەکانیان لە یەکێتی سۆڤیەت و ئەورووپای رۆژهەلاتدا دکتاتۆرترین و داپلۆسێنەرترین رژێمیان داناو لە ماوەیەکی کەمدا ملیۆنەها خەلکی ئەو ولاتانەیان کوشت و دەربەدەر کرد.

ئەو رێنماییانەی ئیسلام ئەوەندە کاریگەریی لەسەر عەرەب دانابوو وە ئەوەندە گۆرانکاریی تێدا کردبوون بە رادەیەك کە مێژوونووسی ئینگلیزی ئێچ جی وێلز بلێت: گەر کەسێك ژیانی عەرەبی لە پێش ئیسلامدا بخوێندایەتەوەو پێشبینی ئەوەی بکردایە کە دوای چارەکە سەدەیەك ئەو هەموو گۆرانکارییانەیان بەسەردا دێت تۆمەتبار دەکرا بە شێت، واتە لە خەیالی هیچ ژیرو دانایەکدا نەبووە کە عەرەب لەو ماوە کەمەدا ئەو هەموو گۆرانکارییەی بەسەردا بێت.

ئەو ئایەتانەش کە باسی شەرو کوشتار دەکەن ئەوە هیچ کاتێك کاریگەریی نێگەتیڤی لە سەر رەوشتی موسلمانان نەبووە بەلکو بە پێچەوانەوە ئەو پەروەردە ئیسلامیەی یارانی پێغەمبەر ﷺ کرابوون لە سەر دەستی پێغەمبەر ﷺ لە هەموو لایەنەکانی ژیانیاندا رەنگی دابوویەوە بە تایبەت لە کاتی شەرو سەرکەوتن بە سەر دوژمناندا.

واتە ئەو ئایەتانەی باسی بەزەیی و لێبوردەیی و چاوپۆشی و رەوشتبەرزی دەکەن ئەوانە بنەماو بناغە بوون و بالیان کێشا بوو بە سەر هەموو لایەنەکانی ژیانی موسلماناندا لە شەرو ئاشتیدا.

گەورەترین شایەتیش لە سەر ئەم راستییە ئامۆژگارییەکانی ئەبوبەکر و عومەر و عەلی بوو بۆ لەشکری موسلمانان کە پیر و ژن و مندال و پیاوانی ئایینی نەکوژن, هیچ دارێك نەبرن مەگەر بەشی پێویستی, خانوو بورە نەروخێنن...هتد.

هەر ئەم رەوشتەش بوو وای لە خەلکی شام کرد باوەش بۆ لەشکری ئیسلامی بکرنەوە و بچن بە پیریانەوە.

ئەگەر ئەم نووسەرانە خۆیان ئەم راستیانە نابینن با لە سەر زمانی هەندێك لە رۆژئاواییەکانەوە بۆیان باس بکەین و بیخەینە بەرچاویان.

گۆستاف لۆبۆن دەلێت: لە راستیدا میللەتان لەشکری بە بەزەیی لێبوردەی وەکو عەرەبیان نەبینیوە.

روبەرتۆنیش دەلێت: تەنها موسلمانان توانیویانە جیهاد و چاوپۆشی بە یەکەوە گرێ بدەن بەرامبەر بە شوێنکەوتوانی ئایینەکانی تر بە شێوەیەك کە شوێنکەوتوانی ئایینەکانی تریان بە ئازادی بەجێ هێلاوە لەوەی کە ببنە موسلمان یان لە سەر ئایینەکەی خۆیان بمێننەوە.

روبنسون دەلێت: تەنها شوێنکەوتوانی موحەممەد توانییان چاوپۆشی کردن و حەزی بلاوبوونەوەی ئایینەکەیان بە یەکەوە گرێبدەن.

لێبوردەیی لە نێوان مەسیحییەت و ئیسلامدا

سەرەرای ئەوەی کە مێژووی مەسیحییەت پرە لە شەرو خوێنرێژی، چ شەری ناوخۆیی بێت لە نێوان مەزهەبە جیاجیاکانی مەسیحییەتدا، یا شەری مەسیحییەکان دژ بە شوێنکەوتوانی ئایینەکانی تر وەکو یەهودییەت و ئیسلام، سەرەرای ئەوەی کە زۆربەی چەکە وێرانکەرەکانی دونیا لە جیهانی مەسیحیدا بەرهەم دەهێنرێن و سەدان شەری وێرانکاری بەو چەکانە لە لایەن رۆژئاوای مەسیحییەوە ئەنجام دراوە، لەگەل ئەوەشدا هەندێك کەس فریو دەخۆن بەو قسە نالۆژیکییەی، کە دەدرێتە پال حەزرەتی عیسا کە گوایە فەرموویەتی ئەگەر کەسێك زللەیەکی لە لایەکتدا ئەو لاکەی تری بۆ وەرگێرە بۆ ئەوەی زللەیەك لەویش بدات!. یا ئەو قسەیەی کە دەلێت: دوژمنانتان خۆش بوێت دەسخۆشی لەوانە بکەن، کە نەفرەتتان لێدەکەن. ئەم قسانەی کە موژدەدەرانی مەسیحی گوێی دونیایان پێ کەر کردووە سەرەرای ئەوەی کە نالۆژیکییەو لەوانەیە لە سەردەمێکدا خرابێتە ناو ئینجیلەوە کە پێویستی کردبێت مەسیحییەکان دەسەمۆ بکرێن بۆ دەسەلاتداران، شتێکە قابیلی بەرپاکردن نییەو پێناچێ بە درێژایی مێژووی مەسیحییەت کەسێك بەرپای کردبێت هەر لە سادەترین مەسیحییەوە تا گەورەترین قەشە.

ئەمە جگە لەوەی کە چەندین دەق هەیە لە خودی ئینجیلدا کە هانی کوشتن دەدات و ئەو موژدەدەرانە دەیشارنەوەو نایخەنە روو، عەهدی کۆنیش کە بریتییە لە تەورات و سیفری پێغەمبەرانی بەنی ئیسرائیل: کە پێش عیسا هاتوون و بریتین لە بنەمای تەشریعی بۆ مەسیحییەت وەکو حەزرەتی عیسا خۆی دەفەرموێت: نەهاتووم بۆ رووخاندنی نامووس (واتە تەورات) بەڵکو هاتووم بۆ تەواوکردنی تەورات، چەندین دەقی تێدایە کە هانی کوشتن و لەناوبردنی گەلانی تر دەدات کە لەمەودوا ئاماژە بە هەندێکیان دەدەین.

لەگەڵ ئەم راستییانەدا خەڵکیی وا دەزانن ئایینی مەسیحی ئایینی ئاشتی و لێبوردن و خۆشەویستییەو ئایینی ئیسلام کە دەیان دەقی قورئان و فەرموودەی تێدایە لەسەر هاندانی ئاشتی و لێبوردەیی و خۆشەویستی، ئایینی تیرۆر و شەڕو کوشتنە!.

ئەوانەی کە باسی مەسیحییەت دەکەن کە گوایە ئایینی ئاشتییە و باسی ئیسلام دەکەن کە گوایە ئایینی شەڕو توندوتیژییە میتۆد (مەنهەج)ێکی زۆر سەقەت دەگرنە بەر بۆ لێکۆڵینەوە، لە کاتی باس کردنی ئایینی مەسیحیدا هەموو ئەو دەقانەی عەهدی کۆن و نوێ پشتگوێ دەخەن کە باسی شەڕو بەکارهێنانی توندوتیژی دەکات و تەنها تیشك دەخەنە سەر ئەو قسە نالۆژیکییەی کە لەمەوبەر ئاماژەمان پێداو دەیانەوێت تەنها لە روانگەی ئەو قسەیەوە مەسیحییەت هەڵسەنگێنن، لە کاتی باسکردنی ئیسلامدا ئەوهەموو دەقەی باسی لێبوردن و چاوپۆشی دەکات و ئەو هەموو هەڵوێستە کردەییەی پێغەمبەرو هاوەڵانی پشتگوێ دەخەن و تەنها تیشك دەخەنە سەر ئەو دەقانەی باسی شەڕو هانی جیهاد دەدات و بەوە دەگەنە دەرئەنجامێکی هەڵە دەربارەی هەردوو ئایینەکە، یەکەمیان بە هەڵە بە ئایینی ئاشتی ناوزەد دەکەن و دووەمیشیان بە هەڵە بە ئایینی شەڕو توندوتیژیی.

پێش ئەوەی ئاماژە بەو ئایەتانە بدەم کە باسی چاوپۆشی و لێبوردەیی و دان بەخۆدا گرتن دەدات پێم باشە هەندێك راستی دەربارەی ئەوروپاو ئەمریکای مەسیحی بخەمە بەرچاوی خوێنەر:

خوێنەری بەڕێز ئایا تا ئێستا ئەو پرسیارەت لە خۆت کردووە کە بۆچی ئەوروپا بتپەرستی تێدا نییە لەگەڵ ئەوەی کە دەوڵەتی رۆمانی دەوڵەتێکی بتپەرست بوون؟ ئایا پرسیوتە چۆن هەموو ئەوروپا بە جارێك بوون بە مەسیحی؟ ئەگەر بچی وەڵامی ئەو پرسیارە وەرگریتەوە ئەو کاتە خۆت دەزانی کە مەسیحییەکان چەند دوور بوون لە لێبوردەیی و ئاشتیخوازی و چەند رێزیان لە بیروباوەڕی خەڵکی ناوە ؟!

نەکەی باسی ئەمڕۆی ئەوروپام بۆ بکەیت و بڵێی ئەوەتا هەموو ئایینەکانی تێدایەو خەڵکیی ئازادن لە هەڵبژاردنی ئایینی خۆیاندا، ئەمە ئازایەتی مەسیحییەت نییە بەڵکو یەکێکە لە دەسکەوتەکانی عەلمانیەتی ئەوروپی و دوای لاوازبوونی دەسەڵاتی کەنیسە هاتە کایەوە، من دەمەوێت بگەڕێیتەوە بۆ سەردەمی دەسەڵاتی کەنیسە کە نوێنەرو دەمڕاستی مەسیحییەتە. بۆ ئەو سەردەمەی کە یەکەم پاشای رۆمی بوو بە مەسیحی و ببینی مەسیحییەکان چییان کرد لە بتپەرستان و شوێنکەوتووی ئایینەکانی تر.

هەروەها لە خۆت بپرسی چۆن ئیسپانیا دوای هەشت سەدە لە دەسەڵاتی ئیسلام یەك موسڵمانی تێدا نەما لە کاتێکدا کە ژمارەی ئەو ئیسپانییانەی موسڵمان بووبوون بە ملیۆنەها کەس دەخەملێنران. ئەگەر وەڵامەکەی بخوێنیتەوە ئەو کاتە دەزانی شوێنکەوتووانی ئایینی مەسیحی چەند دوور بوون لە ئاشتی و لێبووردەییەوە و چەند دڕندانە لەگەڵ شوێنکەوتووی ئایینەکانی تردا جووڵاونەتەوە.

ئایا هیچت دەربارەی دادگاکانی پشکنین خوێندۆتەوە کە چۆن پیاوانی کەنیسە دادگایان دادەنا بۆ ئەو مەسیحییانەی دەیانویست دەست لە ئایینی مەسیحیی هەڵگرن؟

ئەگەر هەموو ئەوانەت نەبیستبێت خۆ شەڕی خاچپەرستەکانت بیستووە، ئایا نەتپرسیوە ئەو شەڕانە بە ناوی چی و لە پێناوی چی و بە رابەرایەتی پیرۆزبایی کێ کرایە سەر شام و میسر و ماوەی دووسەد ساڵ کوشتارو خوێنرێژییان کرد لەو وڵاتانەداو دەیان و سەدان شارو دێیان وێران کرد ؟!

نالێم ئەو مێژووە بخوێنەرەوە کە موسڵمانان نووسیویانە بەڵکو ئەوانەی کە رۆژئاواییەکان خۆیان نووسیویانەو ئەو کاتە نهێنی ئەو قسانەت بۆ دەردەکەوێت کە ئەو بیرمەندو مێژوونووسە رۆژئاواییانە نووسیویانە لە مەدح و ستایشی ئیسلام و لەشکری ئیسلامدا.

ئێستا رەنگە بە لاتەوە سەیر بێت ئەو نووسەرە رۆژئاواییانە چۆن ئەو شتانەیان وتووە دەربارەی ئیسلام، چونکە تەنها ئەوە دەبیستی دەربارەی ئیسلام کە ئایینی توندوتیژی و خوێنرێژییە و دەربارەی ئەورووپاو ئایینی مەسیحیش ئەوە دەبیستی کە ئایینی ئاشتی و شوێنی دەسەبەر کردنی مافی مرۆڤە، بەلآم ئەگەر بچی مێژووی ئەو سەردەمەی ئەورووپا بخوێنیتەوە ئەو کاتە بە ئاسانی تێدەگەیت بۆچی ئەو نووسەرانە ئەو قسانەیانە کردووە.

نازانم ئەو موژدەدەرانەی بە سەر پشتی دەبابەو زرێپۆشەوە هاتوون بۆ وڵاتە ئیسلامییەکان بۆ ئەوەی موژدە بە ئایینی مەسیحی بدەن چۆن قسەیان بۆ دێت و چۆن دەتوانن شتێك بڵێن کە باوەڕیان پێی نییە یا پێچەوانەی قەناعەتیانە ئێستاش کاتی ئەوە هاتووە کە ئاماژە بە هەندێك لە دەقەکانی قورئان بدەین کە سەرەکیترین دەستووری موسڵمانانە و بەراوردێك بکەین لە نێوان ئەم دەقانەو ئەو دەقە نالۆژیکییانەی لە ئینجیلدا هاتوون:

1. **"وإن تعفوا و تصفحوا فإن الله غفور رحيم" تغابن 14**، واتە: ئەگەر ببورن و چاوپۆشی بکەن ئەوا خوا لێبوردەو بەبەزەییە، واتە ئەویش لێیان خۆش دەبێت و لە ئێوەش خۆش دەبێت.

2. **"وهُدوا الى الطيب من القول وهُدوا الى صراط الحميد" الحج 24**، واتە: بڕواداران رێنمایی کراون بۆ وتنی قسەی بەکەڵك و جوان و بۆ رێگەی خوای ستایشکراو.

3. **"وليعفوا وليصفحوا ألا تحبون أن يغفر الله لكم " نور 22**، واتە با لەوانەی خراپەیان بەرامبەر دەکەن ببورن و چاوپۆشییان لێبکەن، ئایا ئێوە حەز ناکەن خوا لێتان خۆش بێت ؟ واتە ئەگەر ئێوە لە خەڵکیی خۆش بن خواش لە ئێوە خۆش دەبێت.

4. **" ولا تزال تطلع على خائنة منهم الاّ قليلا منهم فاعف واصفح ان الله يحب المحسنين "مائدة 13**، واتە: بەردەوام دەبینی زۆربەیان (واتە بەنی ئیسرائیل) خیانەتکارو دوژمنکارن، مەگەر کەمێکیان نەبێت، لەگەڵ ئەوەشدا قەیناکات هەر لێیان خۆش ببەو چاوپۆشییان لێ بکە، خوا چاکەکارانی خۆش دەوێت.

5."وقيله يا رب ان هؤلاء قوم لا يؤمنون فاصفح عنهم وقل سلام فسوف يعلمون "زخرف 89، واتە: سوێند بەو قسەیەی پێغەمبەر کە وتی: پەروەردگارا، ئەمانە کۆمەڵێکن باوەڕ ناهێنن، تۆش ئەی موحەممەد چاوپۆشییان لێ بکە و لێیان ببورە، سەرئەنجام بۆیان دەردەکەوێت کە تۆ لەسەر راستییت. بڕوانە لێرەدا تەنانەت بەرامبەر ئەوانەی، کە باوەڕ ناهێنن خوا فەرمان لە چاوپۆشی لێبوردەیی دەدات چ جای خەڵکانی تر.

6."وما خلقنا السموات والأرض وما بينهما الاّ بالحق وان الساعة لآتية فاصفح الصفح الجميل"حجر 85، واتە: ئێمە ئاسمانەکان و زەوی و هەرچی لە نێوانیاندا هەیە بە حەق و رەوا دروست کردووە و رۆژی دواییش بەرێوەیەو دێت، تۆش بە شێوازێکی جوان چاوپۆشی بکە.

7.**"ودّ كثير من أهل الكتاب لو يردوكم من بعد ايمانكم كفاراً حسداً من عند أنفسهم من بعد ماتبين لهم الحق، فاعفوا واصفحوا حتى يأتي الله بأمره، ان الله على كل شيء قدير" البقرة 109**. واتە: زۆرێك لە ئەهلی کیتاب (گاورو جولەکە) لەبەر حەسادەتی خۆیان حەز دەکەن بتانگێڕنەوە لە ئایینەکەتان دوای ئەوەی کە راستییان بۆ دەرکەوت (کە نێردراوی

خوای)، جا ئێوە لێیان مەگرن و چاوپۆشییان لێ بکەن تا خوا بڕیاری خۆی بەجێ دێنێ. بڕوانە لێرەدا سورەتەکە لە مەدینە دابەزیوەو فەرمان بە موسڵمانان دەدات چاوپۆشی لەو جولەکەو گاورانە بکەن لێیان خۆش بن کە حەسادەتیان پێ دەبەن و هەوڵی هەڵگێڕانەوەیان لە ئیسلام دەدەن!.

8. **"والذين يجتنبون كبائر الأثم والفواحش واذا ما غضبوا هم يغفرون. والذين استجابوا لربهم وأقاموا الصلاة ومما رزقناهم ينفقون. والذين اذا اصابهم البغي هم ينتصرون. وجزاء سيئة سيئة مثلها، فمن عفا وأصلح فأجره على الله، انه لايحب الظالمين.ولمن انتصر بعد ظلمه فأولئك ما عليهم من سبيل، انما السبيل على الذين يظلمون الناس ويبغون في الأرض بغير الحق، اولئك لهم عذاب اليم. ولمن صبر وغفر ان ذلك لمن عزم الامور."** الشورى 37-43

ئەم چەند ئایەتە بە تەواوی واقعییەتی ڕێنماییەکانی ئیسلام دەردەخات بە پێچەوانەی ڕێنماییەکانی مەسیحییەتەوە کە ئەوپەڕی ناواقعی و نالۆژیکین. لێرەدا ستەم و ناڕەوایی کردن بەرامبەر بە خەڵك حەرام دەکات، بەڵام ڕێگە بە تۆڵەسەندنەوە دەدات بە مەرجی ستەم و زیادەڕەوی نەکردن و لە سنوور دەرنەچوون، لەوەش باشتر بە لایەوە لێبوردن و چاوپۆشییە و بەڵێنی پاداشتی گەورە دەدات بەو کەسانەی کە لێبوردەن و چاوپۆشی دەکەن و ستایشی لێبوردەیی دەکات.

9. "وأن تعفوا أقرب للتقوى، ولا تنسوا الفضل بينكم" البقرة237، واتە: چاوپۆشی و لێبوردنتان لە مافی خۆتان لە پارێزکارییەوە نزیکترە و چاکەی نێوان یەکتر فەرامۆش مەکەن.

10. " لايحب الله الجهر بالسوء الاّ من ظلم وكان الله سميعاً عليما .ان تبدوا خيراً أو تخفوه أو تعفواعن سوء فان الله كان عفواً قديراً."النساء 148–149واتە: خوا پێی خۆش نییە ئاشکرا کردنی قسەی نابەجێ و خراپ مەگەر کەسێك ستەمی لێ کرابێت، بۆی هەیە ئەو ستەم و خراپەیە ئاشکرا بکات، خوا بە هەمیشەیی بیسەر و زانایە. ئەگەر خێرو چاکە بە ئاشکرا بکەن یا بیشارنەوە، یا چاوپۆشی لە خراپەیەك بکەن کە بەرامبەرتان دەکرێت ئەوا خوا لێبوردەو بەتوانایە، واتە لێتان خۆش دەبێت و پاداشتتان دەداتەوە.

11. " وسارعوا الى مغفرة من ربكم وجنة عرضها السموات والأرض أُعدت للمتقين.الذين ينفقون في السراء والضراء والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس والله يحب المحسنين"آل عمران134.واتە: پێشبڕکێ بکەن بۆ بەدەستهێنانی لێبوردنێکی گەورە لە لایەن پەروەردگارتانەوەو بەهەشتێك کە پانییەکەی بە ئەندازەی زەوی و ئاسمانەکانە، کە ئامادەکراوە بۆ پارێزکاران، ئەوانەی ماڵ دەبەخشنەوە لە ڕێی خوادا لە خۆشی و ناخۆشیدا رقی خۆیان دەخۆنەوەو لە خەڵکی خۆش دەبن. خواش چاکەکارانی خۆش دەوێت.

12. "قل للذين آمنوا يغفروا للذين لا يرجون أيام الله ليجزى قوماً بما كانوا يكسبون"الجاثية14. واتە: بڵێ بەوانەی بڕوایان هێناوە ببورن لەوانەی بە تەمای ڕۆژەکانی خوا نین (بڕوایان بە ڕۆژی دوایی نییە) تاوەکو خوا خۆی پاداشتی خەڵکی بداتەوە لەسەر ئەوەی کردوویانە.

13. "وعباد الرحمن الذين يمشون على الأرض هوناً واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما" الفرقان 63، واتە: بەندە چاکەکانی خوا ئەوانەن کە بە هێمنی و لەسەرخۆیی و بێ فیز بە سەر زەویدا دەڕۆن ئەگەر نەفامەکان بە شێوازی ناشیرین لەگەڵیان بدوێن دەڵێن سڵاوتان لێ بێت (وەڵامی جنێوو قسە ناشیرینەکانیان نادەنەوە).

ئەمانە هەندێك بوون لە ڕێنماییەکانی قورئان دەربارەی لێبوردەیی و چاوپۆشی، هەندێکیان لە مەککە دابەزیون کە سەردەمی لاوازی بوو، هەندێکیشیان لە مەدینە کە سەردەمی دەسەڵات و فەرمانڕەوایی بوو، هەندێکیان فەرمان بە لێبوردەیی و چاوپۆشی دەدات لە نێوان موسڵماناندا، هەندێکیشیان بەرامبەر بێباوەڕو گاورو جوولەکە. پێغەمبەریش دەیان فەرمودەی هەیە لە سەر ئەم مەسەلەیە، ئەگەر هەمووشی نەبێت زۆربەی هەرە زۆری هی سەردەمی مەدینەیە، ژیانیشی پڕە لە نموونەی کردەیی، شوێنکەوتووانی پێغەمبەریش بە جوانترین شێوە بەرپایان کردبوو لە کاتی شەڕو ئاشتیشدا، هەر

ئەمەش بوو پاڵی بە رۆژهەڵاتناسەکانەوە نابوو ئەو هەمووو ستایشەی ئیسلام و سوپای ئیسلام بکەن و لەشکری عەرەب بە بەزەییترین لەشکر لە قەڵەم بدەن.

تێڕوانینی ئیسلام بۆ مرۆڤ

پێش ئەوەی باسی هەڵوێستی ئیسلام لە مەسەلە جۆراوجۆرەکان بکرێت، کە پەیوەندیی بە مرۆڤەوە هەیە پێویستە باسی تێڕوانینی ئیسلام بکرێت بۆ خودی مرۆڤ و لەوێوە بچینە سەر باسەکانی تر:

ئایەتو فەرمووده زۆرن لەسەر پلەو پایەی مرۆڤـ و چۆنێتی بەدیهێنانیو ئەرکو مافەکانیوئەو وەزیفەیەی پێی سپێردراوە لە ژیاندا، کە هەموو رێزو گەورەییو تایبەتمەندێتیی مرۆڤـو گەورەیی رۆڵی لە ژیانداو پیرۆزی وەزیفەکەی دەردەخات، کە ناکرێت لێرەدا هەموویان بێنینەوە، بەڵام ئاماژە بە هەندێکیان دەدەین کە بەس بێتبۆ نیشاندانی وێنەیەکی روون دەربارەی ئەو چەمکانەی سەرەوە:

خوای گەورە لەسەر رێزی مرۆڤو پلەو پایەی دەفەرموێت: (**وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً**) (**الإسراء**: 70)، واتە: بە راستیی ئێمە رێزمان ناوە لە نەوەکانی ئادەمو هەڵمانگرتوون لە وشکانیو دەریادا (واتە هۆی نیشتەجیّو هاتوچۆمان تێیاندا بۆ ئاسانکردووە) و رۆزیمان پیّ داون لە هەموو شتە باشو بە کەڵکەکان و باوێکی زۆرمان داون بە سەر زۆربەی ئەوانەی بەدیمان هێناوە.

دەربارەی سەرچاوەی بەدیهێنانی مرۆڤیش خوای گەورە تا راددەیەك بە درێژی باسی دەکات کە بە شێوەیەکی تایبەت و لە رێورەسمێکی زۆر شکۆداردا بەدیهێنراوە، لە مەلەکوتی باڵادا کە هەموو مەلائیکە نزیکەکانی خوای بۆ بانگهێشت کراوەو لە رۆحی خوا فوی پێدا کراوەو پاشان فەرمان دراوە بەو فریشتانە سوجدەی پیرۆزبایی لێکردنی بۆ ببەنو لەبەر سەرپێچی کردنی گەورەی جنۆکەکان کە (ابلیس)ە کە لە ئەنجامی حەسادەتو خۆ بە باشترزانینیو خۆ بەزلزانیندا سوجدەی بۆ ئادەم نەبرد، لە پلەو پایەی هێنرایە خوارەوەو دەرکرا لە ریزی مەلائیکەکانو نەفرەتی لێکراو پاشان ئادەمیش دوای ئەوەی خوا هاوەڵێکی لە پەراسووی لای چەپی خۆی بۆ دروست کردو خستنیە بەهەشتو فەرمانی پێدان کە بە ئارەزووی خۆیان بخۆنو بگەرێن لە بەهەشتداو ئاگاداری کردنەوە لەو هەڕەشەیەی ئیبلیس لێی کردوونو ئاگاداری کردنەوە لەوەی نزیك یەکێك لە درەختەکان نەکەونەوە ئەگینا دەردەکرێن لە بەهەشت، پاشان خوا بە فریشتەکانی فەرموو دەمەوێ جێنشینێ بۆ سەرزەوی دابنێم فریشتەکان لە ئەنجامی زانینی سروشتی ئادەم کە خوا پێی راگەیاندبوون یان لە ئەنجامی ئەزموونیان لەگەڵ ئەوانەی پێش ئادەم لەسەر زەوی بوونو ستەمو خوێنرێژییان کردبوو لە خوایان پرسی کە چۆن جێنشینێك بۆ سەرزەوی دادەنێی کە خەریکی خوێنرێژیو فەساد و خراپەکاریو تێکدان بێت، خوا پێی فەرموون ئەوەی من دەیزانم ئێوە نایزانن، ئەوە بوو هەندێك شتی فێری ئادەم کردو پاشان کۆی کردنەوەو بە مەلائیکەکانی فەرموو ناوی ئەم شتانەم پیّ بڵێن، ئەوانیش وتیان پاکیی رەها بۆ تۆیە ئێمە شتێك تۆ فێرت نەکردبین نایزانین، پاشان بە ئادەمی فەرموو ئادەی ناوی ئەو شتانەیان پیّ بڵێ، کاتێك ئادەم ناوی ئەو شتانەی پیّ وتن خوا پێی فەرموون نەمگوت ئەوەی من دەیزانم ئێوە نایزانن.

ئەوەبوو لەو بەهەشتەی خوا ئادەمو حەوای تێدا دانابوو وە ئاگاداری کردبوونەوە لەوەی کە ئیبلیس هەڕەشەی لێکردوونو داوای لێکردبوون وریای خۆیان بن فریویان نەدات، ئەوە بوو ئیبلیس توانی فریویان بداتو لە ئەنجامدا هەردوو هێنرانە سەر زەویو لەوێدا گەشتی ژیانیان دەستی پێکردو وەزیفەکەیان لەسەر زەوی بۆ دیاری کرا، کە لە دواییدا باسی دەکەین.

ئەمە بە کورتی چیرۆکی بەدیهێنانی مرۆڤو هاتنیان بۆ سەر زەوی، ئێستاش با هەندێك لەو ئایەتانەی لەم شتە دەدوێن بێنینەوە:

خوای گەورە دەفەرموێت: (**وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَراً مِّن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ**) (**الحجر**: **28 ـ 40**).

(**إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِن طِينٍ* فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ* فَسَجَدَ الْمَلائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ* إِلاَّ إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنْ الْكَافِرِينَ* قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ**

منَ الْعَالِينَ* قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ* قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ* وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ* قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ* قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ* إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ* قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ* إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ* قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ* لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ) (ص: 70 ـ 85).

(وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُواْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاء وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ* وَعَلَّمَ آدَمَ الأَسْمَاء كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلاَئِكَةِ فَقَالَ أَنبِئُونِي بِأَسْمَاء هَـؤُلاء إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ* قَالُواْ سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَا إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ* قَالَ يَا آدَمُ أَنبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ فَلَمَّا أَنبَأَهُمْ بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ) (البقرة: **30 ـ 33**).

لەم کۆمەڵە ئایەتەدا چەند مەسەلەیەك هەیە پێویستە روونی بکەینەوە:

1ـ بەدیهێنانی یەکەم مرۆڤ بە تایبەتی بووەو خوا بە دەستی خۆی لە قوڕێکی رەش دروستی کردووە.

2ـ لە رێورەسمێکی زۆر شکۆمەندی پیرۆزدا لە مەلەکوتی باڵا ئاهەنگی دەستپێکردنی ژیانی دونیای یەکەم مرۆڤ دەستی پێکردووە، بە فوو پێداکردنی لە لایەن خواوەندەوە لە رۆحی خۆی ئەو دروستکراوە {لەش بە تووك دانەپۆشراوە (بشر)} رێزدار بووەو مەلائیکە نزیکەکان سوجدەی پیرۆزباییان بۆ بردووەو پاشان بڕیاری جێنشینی ئەو لەسەر زەوی دراوەو ئەرکی بنیاتنانو ئاوەدانکردنەوەی زەوی پێدراوەو هەرچی لە دەوروبەریدا هەیە لە ئاسمانو زەویدا کە بۆ ئەنجامدانی ئەرکەکەی پێویستە خراوەتە ژێر دەسەڵاتییەوەو پاشان پڕچەك کراوە بەو کەرەسانەی کە لە رێگەیەوە دەتوانێت بەو کارە هەڵسێت وەکو عەقڵو توانای فێربوونو بینینو بیستنو دەسەڵاتو.. هتد، هەر ئەو فووەش ئەو توانایەی تێدا دروست کردووە کە بتوانی پەیوەندیی بە بەدیهێنەرەکەیەوە بکات، کە خوایە.

3ـ ئەم پێکهاتە دوورەگەزییەی مرۆڤ: قوڕێکی رەشی بۆگەنو فوو لە رۆحی خوا سروشتی ئەرکەکانی مرۆڤو پلەو پایەی دیاریی دەکات، سروشتە زەوییەکەی رایدەکێشێت بۆ لای زەویو سروشتی ئەوانەی لەسەر زەوی دەژین کە بریتین لە غەریزەکانی خواردنو سێکسو مانەوەو خۆشویستنی ژیانو.. هتد، لەگەڵ هەموو گیانلەبەرانی سەرزەویدا بەشدارە.

رەگەزی دووەمیش کە ئەو فووەیە خواوەند لە رۆحی خۆیەوە تێی کردووە، مرۆڤ رادەکێشێت بەرەو مەلەکوتی باڵاو نزیکی دەکاتەوە لە سروشتی ئەوانەی لەو مەلەکوتەدا دەژینو مانای ئینسانییەتو مرۆڤایەتییەکەی لەوێوە بە دەست دێنێتو جیا دەبێتەوە لەوانەی لەسەر زەویی دەژین.

جا هەر کاتێك مرۆڤ پەیوەندیی خۆی لەگەڵ پەروەردگاریدا پچڕی ئەوە سیفەتە زەمینەییەکەی بەسەریدا زاڵ دەبێت، رەوشتو بیرکردنەوەو دەروونی لەو ئاژەڵانە نزمتر دەبێتەوە کە لەگەڵیدا دەژین، چونکە پێکهاتەی ئەم لە قوڕێکی بۆگەنە، ئەوکاتە ئەو بۆگەنییە زاڵ دەبێت بە سەریداو لە هەموو بوارەکانی ژیانیدا رەنگدەداتەوە، لە بیرکردنەوەیو رەفتاریو ئاکاریو دەروونی.. هتد.

ئەوکاتە ئەگەر ئاژەڵ سێکس بۆ هێشتنەوەی رەگەزی خۆی ئەنجام بدات و زۆرێکیان بەدزییەوە بیکەنو لە زۆرێکیشیاندا نیمچە خێزانێك پێك دێنن، مرۆڤ لەو نزمتر دەبێتەوەو بە ئاشکرا ئەنجامی دەداتو بە تێکەڵیو بێ گوێدانە خێزانو ژنو مێردایەتی.

ئەگەر ئاژەڵ تەنها بۆ مانەوەی خۆیو زاڵبوون بەسەر برسێتیدا یەکتری دەکوژن مرۆڤ زیادەڕەوییەکی بێ سنوور دەکات لە کوشتنداو زۆرجار تەنها لەبەر شەهوەتی کوشتن خەڵکیی دەکوژێت، بە کورتی لە ئاژەڵ نەزانترو دڕندەتر دەبێتەوە، وەکو خوا دەفەرموێت: (**وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيراً مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لاَّ يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لاَّ يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لاَّ يَسْمَعُونَ بِهَا أُوْلَـئِكَ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُوْلَـئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ**) (الأعراف: **179**).

(**أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلاَّ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلاً**) (الفرقان: 44).

بە پێچەوانەشەوە کاتێك پەیوەندیی بکات بە خواوە مانا مرۆڤایەتییەکەی زیاتر تێدا رەنگ دەداتەوە سیفەتە مەلائیکییەکە زاڵ دەبێت بە سەریدا.

4ـ لەبەر خاتری مرۆڤ ئیبلیس نەفرەتی لێدەکرێت، چونکە ئامادە نییە سوجدەی بۆ ببات و لە ئەنجامدا ئەو پلەو پایەی هەیەتی لە دەستی دەدات‌و لەوێشەوە ئاڵای دژایەتی کردنی ئادەم‌و نەوەکانی هەڵدەکات‌و هێزەکانی شەڕ دەردەکەون‌و بڕیاری بەگژداچوونەوەی هێزەکانی خێرو چاکە دەدەن.

5ـ خوا بڕیاری داوە کە ئەم مرۆڤە بکاتە جێنشینی سەر زەوی، بەڵام لە سەرەتاوە دەیخاتە بەهەشت‌و هاوسەرێکی بۆ بەدیدەهێنێت لە پەراسووی چەپی، ئەو پەراسووانەی کە بە سەر دڵەوەن، بۆ هاودەمی‌و دەست پێکردنی گەشتی ژیان پێکەوە، هەر لەبەر ئەوەشە ئەم دووە ئەوەندە مەیلیان بۆ یەکتر هەیە، چونکە بەشێکن لە یەکترو تەواوکەری یەکترن و هەر بانگەشەیەك بۆ لەیەك جیاکردنەوەیان یان بەگژیەکتردادانیان خیانەتە لێیان.

6ـ هێزی خراپە کە ئیبلیسە دەتوانێ بەفڕوفێڵی خۆی ئادەم‌و خێزانەکەی لە خشتە ببات، بەوەی کە وایان لێبکات لەو دارە بخۆن کە خوا لێی قەدەغە کردبوون، بە بیانووی ئەوەی، کە گوایە ئەو دارە داری نەمرییە، ئەگەر بیخۆن ئەوا هەتا هەتایە دەژین، ئەوانیش بەو قسەیەی هەڵدەخەڵەتێن، چونکە ئەو سوێندیان بۆ دەخوات کە راستیان لەگەڵ دەکات، (**وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ) (الأعراف: 21**).

ئەوەبوو لە ئەنجامدا لێیان خواردو عەورەتیان کەوتە دەرن ئەوکات بە پەلە دەستیان کرد بە داپۆشینی خۆیان‌و هەستیان بە هەڵەکەیان کردو هەر لەوێدا ئادەم داوای لێبوردنی کردو خوا لێی خۆشبوو، پاشان لە سزای ئەوە دایبەزاندنە سەر زەوی‌و فەرمووی دابەزنە سەر زەوی‌و لەوێدا دەبنە دوژمنی یەك لەگەڵ ئیبلیس‌و نەوەکەیداو منیش کەسانێکتان بۆ دەنێرم رێنموونیتان بکات، هەرکەسێك پشتی تێ بکات‌و شوێنی ئیبلیس بکەوێت ئەوا دەیخەینە دۆزەخ. ئەم رووداوە بۆ ئەوە بووە، کە پڕ چەك بکرێن بەرامبەر بەو هێزی شەڕە بۆ ئەوەی جارێکی تر نە خۆیان، نە نەوەکانیان فریویان پێ نەخۆن و بە ئەزموونێکەوە بێنە سەر زەوی: (**يَا بَنِي آدَمَ لاَ يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْءَاتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لاَ تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاء لِلَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ) (الأعراف: 27**).

ئەم چیرۆکە لە چەند شوێنێکی قورئاندا باسکراوە، لە زۆربەیاندا ئاماژە بەوە دەکات، کە شەیتان هەردووکیانی فریو داوە و لە شوێنێکیشدا لە سورەتی (**طه**) باسی ئەوە کە ئیبلیس ئادەمی فریوداوە، (**فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لا يَبْلَى) (طه: 120**).

لە هیچ شوێنێکی قورئاندا نەهاتووە، کە ئیبلیس لە رێگەی حەواوە ئادەمی فریو دابێت، ئەمە یەك، دووەمیش لە هەندێك شوێندا هاتووە کە هەردووکیان داوای لێبوردن لە خوا دەکەن، لە هەندێ شوێنی تردا تەنها ئادەم داوای لێبوردن دەکات، وەکو ئەوەی قورئان لێپرسراوێتییەکە هەمووی بخاتە ئەستۆی ئادەم بە تەنیا، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە وەکو لە ئایەتەکەی سورەتی (**طه**)دا هاتووە سەرەتا شەیتان ئادەمی فریو داوەو ئەویش بۆتە هۆی فریودانی حەوا نەك بە پێچەوانەوە، ئەمەش رێك پێچەوانەی تەورات‌و قسەی جولەکەکانە، کە بە هۆیەوە ئافرەتیان بە هێمای شەڕو خراپە زانیوە، خوا دەفەرموێت: (**وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً) (طه: 115**). واتە: پێشتر وەسیەتمان کرد بۆ ئادەم (کە لەو دارە نەخوا) لە بیری کردو خۆی پێ نەگیرا.

پاشان دەفەرموێت: (..**وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى**)، واتە: ئادەم سەرپێچی لە فەرمانەکانی خوا کردو بەوە لە رێی راست لایدا. ئینجا دەفەرموێت: (**ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى) (طه: 122**). پاشان خوا هەڵیبژارد بۆ پێغەمبەرایەتی‌و لێی خۆشبوو خستییە سەر رێی راست.

سێهەمیش ئەوەیە کە قورئان هەر لەم سورەتەدا باسی ئەوە دەکات کە ئەگەر بێت‌و ئەو دارە بخۆن ئەوا ئادەم تووشی دەردەسەری‌و ناڕەحەتیی دەبێت (..**فَلا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى**)، ئەویش بەوەی هەوڵی بژێوی پەیداکردن‌و بەرگری لە

خۆی و لەوانەی لەگەڵیدان بە زۆری دەکەوێتە ئەستۆی ئادەمو نەوە نێرینەکانی، گەر ژنان بە فرۆفێڵی پیاو خۆیان تووشی ئەو سەرئێشەیە نەکەن کە پیاوان تووشی بوون ئەوا زۆربەی دەردەسەرییەکان براوەتەوە بەشی نێرینە.

7ـ پاش ئەوەی کە مرۆڤ هێنرایە سەر زەوی و پرچەك کرا بەو کەرەسانەی کە بتوانێ زەوی ئاوەدان بکاتەوەو بنیاتی بنێت پشتگوێ نەخراو فەرامۆش نەکرا، بەڵکو خوا پەیتا پەیتا کەسانێکی لە خۆیانی لێ هەڵبژاردوون بۆ ئەوەی ڕێنماییان بکاتو ڕێگای خێرو شەڕو چاکەو خراپەیان بۆ لێك جیابکاتەوەو ئاڕاستەیان بکات چۆن ئەو وزەو توانایەیان هەیە لە ڕێگەی چاکەو چاکەسازیداو بۆ بەرژەوەندیی مرۆڤایەتی بەکاری بهێنین.

ئەمە لە لایەکەوە، لە لایەکی تریشەوە وەڵامی پرسیارە سەرەکییەکانیان بداتە کە چۆن بەدیهاتوونو کێ بەدیهێناونو بۆچی بەدیهێناونو پەیوەندیی نێوان ئەوانو بەدیهێنەرەکەیان چییەو چۆنە دەرئەنجامیان بۆ کوێیە. هەروەها چیرۆکی یەکەم مرۆڤیان بۆ باس بکاتو لەگەڵ ئەو شتانەی ڕوویداو چۆنێتی هاتنیان بۆ سەرزەوی و ئەو پلانەی هێزی خراپە بۆی داناون بۆ دوورخستنەوەیان لە پەروەردگاریانو مەحروم کردنیان لەو بەهەشتەی کە باوەگەورەیانی لێ دەرکرا، پێیان ڕابگەیەنێت کە ژیانی سەرزەوی کاتییەو ژیانی ڕاستەقینەو نەبڕاوە وا لە بەهەشتدا (**وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ**).

جا لەبەر ئەوەی کە ژیانی ڕاستەقینە لە بەهەشتدایەو ژیانی سەر ئەم زەوییە کاتییە خوای گەورە پێغەمبەرانی ناردووە بۆ ئەوەی ئاگاداریان بکاتەوە لەو ژیانە ڕاستەقینە نەبڕاوەیەو ڕێگەی بەدەست هێنانیشیان بۆ ڕوون بکاتەوە کە خوا خۆی دیاریی کردووە کە ئەویش بریتییە لە ناسینو پەرستنی خواو پابەند بوون بەو ڕێنماییانەی بۆی ناردوون لەگەڵ پێغەمبەراندا.

کەواتە خوا هۆیەکانی بنیاتنانو ئاوەدانکردنەوەی ئەم زەوییەی بۆ مرۆڤ فەراهەم هێناوە کە وەکو پێشتر وتمان بریتییە لە عەقڵو توانای فێربوونو دەسەڵاتو توانای ئاخاوتنو بینینو بیستنو توانای بیرکردنەوەو.. هتد. شتە پێویستەکانی دەوروبەریشی خستۆتە ژێر دەسەڵاتییەوە، پاشان ڕێنمایی کردووە چۆن بۆ خێرو بەرژەوەندیی خۆی بەکاریان بهێنێت، هەروەها هۆیەکانی بەدەستهێنانی بەهەشتیشی بۆ دیاری کردووە کە بریتییە لە خواناسی و گوێڕایەڵی لە فەرمانەکانی. هەر وەکو لەمەوبەر وتمان لەبەر ئەوەی ژیانی دواڕۆژ گرنگترو درێژترە بایەخی زیاتری بەو داوەو پێغەمبەران زیاتر مەبەستیان ڕۆشنکردنەوەی ڕێگەی گەیشتن بەو ژیانە بووە. بۆ ئەوەی خەڵکیی سەریان لێ نەشێوێتو باوەڕ بکەن بە پێغەمبەران نێردراوی خوان، هەندێك نیشانەی لەگەڵدا ناردوون بۆ ئەوەی بەڵگە بێت لەسەر ڕاستگۆییان، هەریەکەو بە گوێرەی ئەقڵییەتو تێگەیشتنی ئەو سەردەمەی کە تێیدا هاتووە، دوا پێغەمبەریش کە (محمد)ە ﷺ، بڕیارە کۆتا پێغەمبەر بێت بۆ مرۆڤایەتی خوا شتێکی لەگەڵدا ناردووە کە هەتا هەتایە بەڵگە بێت لەسەر ڕاستگۆییەکەی، کە ئەویش قورئانی پیرۆزەو پەیمانیشی داوە کە نەهێڵێت گۆڕانکاریی بەسەردا بێت.

لێرەوەو لە ڕوانگەی قورئانەوە وەزیفەی مرۆڤایەتی بۆ باس دەکرێت کە یەکەم بریتییە لە ناسینی خواو پابەندبوون بە فەرمانەکانیەوە بۆ بەدەستهێنانی بەختەوەریی هەمیشەیی لە بەهەشتدا بە پلەی یەکەم و لەم دونیایەی سەرزەویشدا بە پلەی دووەم لە ڕێگەی ئەو ڕێنماییانەی کە کردونی بۆ بەکارهێنانی وزەو تواناکانمان لە ڕێگەی خێرو چاکەسازیدا.

دووەمیش بریتییە لە بنیاتنانو ئاوەدانکردنەوەی زەوی، (**وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحاً قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُواْ إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ**) (**هود**: 61).

چیرۆکی پێغەمبەران کە لە سورەتەکانی (**أعراف، طه، أنبياء، شعراء**)دا هاتووە بە درێژی باسی ئەم مەسەلەیە دەکەنو لەبەر دووروردرێژی نەمهێناونەتەوە، دەتوانی بۆ خۆت لە قورئاندا بۆی بگەڕێیتەوە.

بە کورتی ناردنی پێغەمبەران، یەکەم، بۆ ناساندنی خوایە بە بەندەکانی، دووەم، ناساندنی بەهەشتو ڕێگەی بەهەشتە کە جێی بەختەوەری هەمیشەییە، سێهەم، بەدەستهێنانی بەختەوەریی ئەم ژیانەی سەرزەوییە، لە ڕێگەی پابەندبوون بە ڕێنماییەکانی پێغەمبەران لە چۆنێتی بەکارهێنانی وزەو تواناکانی مرۆڤ لە بنیاتنانو ئاوەدانکردنەوەی زەویدا.

تێڕوانینی ئیسلام بۆ ئافرەت

ئێستاش دوای ئەوەی باسی پیرۆزی مرۆڤو بەرزی پلەو پایەیمان کرد لە روانگەی ئیسلامەوە کاتی ئەوە هاتووە باسی تێڕوانینی ئیسلام بۆ ئافرەت بکەین.

سەرەتا وەکو باسمان کرد حەوا لە پەراسوی لای چەپی ئادەم دروست کراوە، لێرەدا دەپرسین ئایا ئەمە هیچ نەنگییەکی تێدایە کە هەندێك ئەیانەوێت بیکەن بە تانە بەسەر ئیسلامەوە. ئەوانەی کە بڕیاریان داوە دژایەتی ئیسلام بکەنو چاکەکانی نەبینن گەر حەوا لە چاوی ئادەم یا لە دڵیشی دروست بکرایە هەر رەخنەی خۆیانیان دەگرت.

دەڵێین:

چی تێدایە گەر حەوا لە ئادەم دروست کرابێت، ئەمە چ زیانێك بە پلەو پایەی حەوا دەگەیەنێت بە تایبەت ئەگەر بزانرێت بۆ ئەوە دروست کراوە کە ببێتە تەواوکەری ئادەمو مایەی ئارامگرتنیو دڵنەواییکەر بۆی؟

ئەگەر خوا بیگوتایە حەوامان لە رەگەزێکی نزمتر لە ئادەم دروست کردووە یا بۆ خزمەتکردنی ئادەم دروست کردووە ئەوا جێی خۆی بوو قسەی لەسەر بکرێت، بەڵام کە دەبینی خوا دەفەرموێت ئادەمان دروست کردو پاشان جوتەکەیمان هەر لە خۆی دروست کرد بۆ ئەوەی ببێتە مایەی ئارامیو دڵنەوایی بۆی، ئەمە چ نەنگییەکی تێدایە؟ لەوەش گرنگتر ئەوەیە کە دەفەرموێت سۆزو بەزەییشمان خستە نێوانیانەوە نەك رکابەتیو دوژمنایەتیو ململانێ، بە پێچەوانەی ئەوەی کە بانگەشەکەرانی مافی ئافرەت دەیڵێن: **(وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجاً لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) (الروم: 21)**.

بە راستی ئەمانە نیشانەن بۆ کەسانێك کە بیر بکەنەوە نەك کەسانێك دوای هەواو نەفس کەوتبن!!

خۆشبەختانە قورئان بە هیچ شێوەیەك تاوانی لە خشتەبردنی ئادەمی نەخستۆتە ئەستۆی حەواوە، بەڵکو بە راشکاوی لە سورەی (**طه**)دا دەیداتە پاڵ ئادەم خۆی.

هیچ ئاماژەیەك نییە لە قورئاندا بۆ حەوا، بەڵکو ئەوە قسەی هەندێك لە راڤەکەرانە کە پێدەچی لە جوولەکەیان وەرگرتبێت، بە تایبەت ئەوانەیان کە شارەزا بوون لە تەوراتو بوون بە موسڵمان وەك (**كعب الأحبار**)ن کە ئەمیش نابێتە بەڵگەیەك بەسەر ئیسلامەوە، ئەو فەرموودەیەش کە دەڵێت حەوا لە پەراسویەکی چەوت دروست کراوە ئەویش فەرموودەیەکی لاوازەو لە قورئاندا بە هیچ شێوەیەك ئاماژەی پێ نەدراوە، بەڵکو دەفەرموێت هەر لەو نەفسە حەوا بەدیهێنراوە.

کەواتە بە کورتی گەر حەوا لە هەمان رەگەزی ئادەم دروست کرابێتو بۆ مەبەستی هاودەمیو دڵنەوایی یەکتر پەیدا بووبێتو سۆزو خۆشەویستی خرابێتە نێوانیانەوەو بەرپرس نەبێت لە هەڵەی ئادەم ئیتر ئەمە چ ئیشکالیەتێکی تێدایە؟!

ئەوەی کە عەهدی کۆن (تەورات) دەیڵێت کە گوایە حەیزی ئافرەت تۆڵەیە کە لە حەوا سەندراوەتەوە، بەڵگە یەلەسەر ئەوەی ئەو کەسەی ئەو دەستەواژەیەی نووسیوەتەوە مرۆڤەو ئەوە قسەی خوا نییە بە موسای وتبێت، چونکە ئاشکرایە لە رووی زانستییەوە حەیزی ئافرەت شتێکی فسیۆلۆژییەو پەیوەندی بە ئامادەباشی منداڵدانەوە هەیە بۆ لە خۆگرتنی هێلکەی پیتێنراو و هەر لەو ساتەوەختەی خوا حەوای دروست کردووە ئەو شتەی تێدا داناوە نەك لە تۆڵەی هەڵەیەك.

لەوانەیە دروستکردنی حەوا لە پەراسووی لای چەپی ئادەم سەدان حیکمەتی تێدا بێت بەڵام ئێمە نایزانین، یەکێك لەوانە ئەوەیە کە پەراسووەکانی لای چەپ بەسەر دڵەوەن، دڵیش هەروەکو چۆن جێگای دابەشکردنی خوێنە بە لەشدا هەروەها جێگای خۆشەویستیو سۆزو بەزەییە کە لەگەڵ خوێنەکەدا بە هەموو لەشدا بڵاوی دەکاتەوە.

پێدەچێ هەر لەبەر ئەوەشە کە ژن سەرچاوەی سۆزو خۆشەویستیو هەروەها بە بەردەوامی سەرچاوەی ئیلهام بووە بۆ پیاو.

لەبەر ئەوەی کە ژن بەشێکە لە پیاو، پیاو هەمیشە سۆزی بۆی هەیەو حەز دەکات بیگێڕێتەوە بۆ لای خۆی، هەروەکو چۆن مەولانا جەلالەدینی ڕۆمی باسی نەی دەکات کە لە قامیش دروست دەکرێت و ئەو دەنگەی دەریدەکات بریتییە لە نالەی دڵی ئەو (نەی)ـەو مەیلی بۆ گەڕانەوەی بۆ ناو ئەو قامیشەڵانەی لێیان دابڕێنراوە، بە هەمان شێوە سۆزی ئافرەتیش بۆ پیاو یا مەیلی پیاو بۆ ژن بۆ ئەوەیە کە یەك بگرنەوەو ببنەوە یەك پارچە، لەو باوەڕەدام گەر ژن و پیاو بە جیا دروست بکرانایە بەو شێوەیە مەیلیان بۆ یەك نەدەبوو. ئەمە بە نیسبەت دروستکردنی ئافرەتەوە، ئەوەشی کە هەندێك بە سەرچاوەی شەڕی دەزانن و گوایە ئەو بووەتە هۆی فریوخواردنی ئادەم و لە بەهەشت دەرکردنیو پاشان تووشی دەردەسەری بوونی، بینیت لە قورئاندا بە هیچ شێوەیەك ئەو باسە نەکراوەو هیچ بەرپرسیارێتییەك نەخراوەتە ئەستۆی حەواو هیچ ڕۆڵێکی خراپی نەدراوەتەوە پاڵ، بە پێچەوانەوە دەبینی لە سورەتی (**طه**)دا بەرپرسیارێتییەکە بە تەنها دەداتە پاڵ ئادەم و سەرگەردان بوونەکەش دەبرێتە بەشی ئادەم (**وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَى آدَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً**) (طه: **115**). (**فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى**) (طه: **117**). (**فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لا يَبْلَى* فَأَكَلا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى**) (طه: **120** ـ 121).

کەواتە ئەوەی لە تەورات و سەرچاوەکانی تردا هاتووە دەربارەی لێپرسراوێتی حەوا لە لەڕێدەرکردنی ئادەم، قورئان ڕەتی دەکاتەوەو دەیداتە پاڵ ئادەم، هەر فەرموودەیەکیش دابێتە پاڵ پێغەمبەر پێچەوانەی ئەمەی قورئان بێت ئەوا دیسانەوە ڕەت دەکرێتەوە.

ئەگەر تەماشای قورئان بکەین لەم سەر بۆ ئەوسەر لە یەك شوێندا نابینی سوکایەتی بۆ ئافرەت تێدا بێت، بەڵکو هەمووی بەرگرییە لێی و سنووردانانە بۆ دەسەڵاتی پیاو، هەر ئایەتێك دەبینی کە جیاوازییەك دەخاتە نێوان پیاوو ئافرەت یان لە جۆری ئەو ڕۆڵەی کە دەیبینن هەمووی هەڵقوڵاوی ئەو جیاوازییە سروشتیو بایۆلۆژیو فسیۆلۆژییەیە کە لە نێوانیاندا هەیە و هەریەکەیان کاندید دەکات بۆ ئەنجامدانی جۆرێك لە ئەرك و وەزیفە کە جیاوازە لە هی ئەوی تر، هەر وەکو چۆن ئەوەی باڵای بەرز بێت هاندەدرێت بۆ یاریی باسکەو بالە، ئەوەی لەشی پتەوو بەهێز بێت بۆ لەشجوانیو زۆرانبازییو هەڵگرتنی قورسایی، بە هەمان شێوە جیاوازیی پێکهاتەی لەشی ژن و پیاو هەریەکەیان کاندید دەکات بۆ ئەنجامدانی جۆرێك ئیش و بینینی جۆرە وەزیفەیەك لە ژیاندا.

ئەوانەش کە ڕەخنە لەو جیاوازییانە دەگرن و دەیانەوێت ژن و پیاو لە هەموو شتێکدا وەکو یەك بن یان نەزانن و چەواشەکراون وەیا پیاوانی چەواشەکەرن بۆ مەبەست و بەرژەوەندیی خۆیان نەك هی ئافرەت ئەو بانگەشەیە دەکەن.

دەبێ ئافرەت بەوەدا بزانێت کە فریودراوە ئەوانەی بانگەشە بۆ ئازادکردنی دەکەن خۆیان لەو هەموو جیاوازییە بایۆلۆژیو فسیۆلۆژییە گێل دەکەن و چاویان لە ئاستیان دادەخەن ئەویش تەنها بۆ ئەوەی ئەو نیازەی لەدڵیاندایە بە ئەنجامی بگەیەنن، بە پێچەوانەشەوە قورئان چونکە کتێبێکی خوایە، خواش هیچ نیازێکی بە مرۆڤ نییەو پێویستی پێی نییە لەبەر ئەوەی بەدیهێنەرو پەروەردگاریانەو ئاشنایە پێیان زۆر واقیعییانەو بە گوێرەی جیاوازییە سروشتییەکان ئەرکەکانیان دیاریی دەکات و مافەکانیان بەسەریەکەوە دەست نیشان دەکات.

ئافرەتان دەبێ بەوەدا بزانن کە پیاوانی بانگهێشتکەری ئازادیی ئافرەت درۆیان لەگەڵدا دەکەن لە گرنگی ئەو جیاوازییە سروشتیانە کەم دەکەنەوە و پەیوەندیی ئەو جیاوازییانە بە ئەرك و ڕۆڵی هەریەك لە ژن و پیاو پشتگوێ دەخەن.

لێرەدا باسی ئەو جیاوازییانە ناکەم لە بواری ئەرك و مافەکاندا، چونکە مەبەستمان تەنها ئەوەندەیە کە خوێنەر بزانێت ئافرەت لە ڕوانگەی قورئانەوە بەشێکە لەو مرۆڤەی کە ڕێزی لێگیراوەو کراوەتە جێنشینی سەر زەویو پلەوپایەی بەرزکراوەتەوەو بە هیچ شێوەیەك بە پلە دوو یان سێ دانەنراوە، وەکو ئەوەی ناحەزانی ئیسلام پڕوپاگەندەی بۆ دەکەن.

شایەتی ڕۆژهەڵاتناسان

ڤۆلتێر لە فەرهەنگی فەلسەفەدا لەژێر ناونیشانی (وتەی قورئان)دا دەڵێ: "ئێمە زۆر شتی پڕو پوچمان دایە پاڵ قورئان، کە لە ڕاستیدا هیچێك لەو شتانەی تێدا نییە، نووسەرەکانمان کە ئەوەندە زۆر بوون دەڵێی ئینکشارییەکانن دەتوانن بە ئاسانی ئافرەتانمان بکەنە لایەنگری خۆیان لە ڕێگای قەناعەت پێکردنیان بەوەی کە موحەممەد ژنانی بە ئاژەڵی زیرەك لەقەڵەمداوەو ئەوان لە ڕوانگەی شەریعەتەوە وەکو کەنیزەکن، هیچ شتێکیان بەدەست نییە لەم دونیایەی خۆیانو هیچ بەشێکیشیان نییە لە دوارِۆژیاندا (ڕۆژی قیامەت)، بەڵگە نەویستیشە کە ئەم قسەیە بەتاڵە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا خەڵکیی باوەڕیان پێدەکرد".

ئێمە ئاگادارین کە قورئان پیاوی جیاکردۆتەوە بەو تایبەتمەندییەی کە لە سروشتەوە پێی دراوە، بەڵام قورئان جیاوازە لە تەورات لەوەی کە لاوازیی ئافرەتی نەکردۆتە سزا (تۆڵە)یەکی خوایی، وەکو ئەوەی کە لە (سفر التکوین) ئیصحاحی سێ ژمارە (16)دا هاتووە.

ئەوە شت تێکەڵ کردنە کە ئاوەها مامەڵەیەکی ناشیرین بدرێتە پاڵ شەریعەتدانەرێکی مەزنی وەکو موحەممەد، لە ڕاستیدا قورئان دەفەرمویێت: (..**فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَن تَكْرَهُواْ شَيْئاً وَيَجْعَلَ اللّهُ فِيهِ خَيْراً كَثِيراً**).

واتە: (گەر خۆشیتان لێیان نەدەهات ئەوا بۆی هەیە شتێك خۆشیتان لێ نەیەتو خوا خێرو سودێکی گەورەی تێ بخات بۆتان، واتە تەڵاقیان مەدەنو دەستیان پێوە بگرن، بەڵکو خێرێکی گەورەی تێدا بێت بۆتان).

یان دەفەرموێت: (**وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجاً لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ**) (**الروم**: 21).

ئەننی بێزەنت سەرۆکی تیۆسۆفیزمی جیهانی لە کتێبەکەیدا (ئایینە بڵاوەکانی ناو هندستان) دەڵێ: چەند گەورەیە هەڵەی جیهان لە نرخاندنی بۆچوونەکانی پێغەمبەر دەربارەی ئافرەتان، گوتراوە گوایە ئەو وای بڕیارداوە کە ئافرەت گیانلەبەرێکی بێ ڕۆحە! ئەم تۆمەتبارکردنە لەبەر چی؟ گوێم بۆ بگرن باسی حەقیقەتی ڕێنماییەکانی (محمد)تان بۆ بکەم لەو بارەیەوە:

لە قورئاندا هاتووە: (**وَمَن يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتَ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُوْلَـئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلاَ يُظْلَمُونَ نَقِيراً**) (**النساء: 124**). واتە: (هەرکەسێك کردەوەی چاك بکات لە نێرو لە مێو بڕوادار بێت ئەوا دەچنە بەهەشتو تۆسقاڵێك ستەمیان لێ ناکرێت).

دوای ئەوەی کۆمەڵێك ئایەت دەهێنێتەوە دەڵێت: "ڕێنماییەکانی پێغەمبەر لە سنووری شتە گشتییەکاندا ناوەستێت، یاساییەکی داناوە بۆ میراتگرتنی ژنان کە زۆر دادپەروەرانەترو سەربەستییەکی فراوانتریشی تێدایە لەو سەربەخۆییەی پێی دەدرێت لە یاسای مەسیحی ئینگلیزی کە تا پێش بیست ساڵ کاری پێدەکرا، ئەوەی کە ئیسلام دایناوە بۆ ئافرەت یاسایەکی نموونەییە، ئەو بە هەموو شێوەیەك پێی دەکرێت پاراستنیانی گرتووەتە ئەستۆو ئەوەی بۆ دابین کردون کە ستەمیان لێ نەکرێت لەو بەشەی بۆیان دەمێنێتەوە لە خزمو براو مێردەکانیان".

هەروەها دەڵێ: "زۆرجار دێت بە مێشکمدا کە ئافرەت لەژێر سایەی ئیسلامدا زۆر سەربەستترە لەوەی ژێر سێبەری مەسیحییەت، ئیسلام مافەکانی ئافرەت زۆر زیاتر دەپارێزێت لە مەسیحییەت کە ڕێگە لە فرەژنی دەگرێت، ڕێنماییەکانی قورئان زۆر دادپەروەرانەترەو دابینکەرترە بۆ سەربەستیی ئافرەت، لە کاتێکدا کە ئافرەت تەنها پێش بیست ساڵ مافی موڵکدارێتیی بەدەست هێنا لە ئینگلتەرا لە کاتێکدا کە دەبینین ئیسلام لە یەکەم ساتەوە ئەم مافەی بۆ سەلماندووە، ئەوە بوختانە کە بگوترێت ئیسلام ئافرەت بە گیانلەبەری بێڕۆح حیساب دەکات.

لورا فیشیا فاغیلری له کتێبی "بەرگری له ئیسلام" ل (106)دا دەڵێت: "ئەگەر ئافرەت له رووی کۆمەڵایەتییەوە له ئەوروپا گەیشتبێتە پایەیەکی بەرز ئەوا پلەو پایەی ئافرەت، لانیکەم له رووی شەرعەوە، تا ساڵانێکی زۆرکەم لەمەوبەرو تا ئێستاش له زۆر وڵاتدا سەربەستییەکەی کەمترە له ئافرەتی موسڵمان له جیهانی ئیسلامیدا".

رۆژهەڵاتناسی بەناوبانگی فەرەنسی (گۆستاف لۆبۆن) له کتێبی (شارستانێتی عەرەب)دا: "ئەو بنەمایانەی میرات کە قورئان دایناون دادپەروەریی‌و ئینصافێکی گەورەی تێدایە، خوێنەر دەتوانێ لەو ئایەتانەی بۆی دێنمەوە دەرکی پێ بکات و بۆی دەرکەوێت له کاتی بەراوردکردن لەگەڵ مافە فەرەنسی‌و ئینگلیزییەکاندا شەریعەتی ئیسلامی -کە دەگوترێت موسڵمانان بە باش مامەڵە لەگەڵ ژنەکانیاندا ناکەن- مافێکی داوە بە ژنان له میراتدا کە له یاساکانی خۆماندا نایانبینین"[1].

"ئیسلام کاریگەریی زۆری هەبوو لەسەر بارودۆخی ئافرەت له رۆژهەڵاتدا، ئیسلام باری کۆمەڵایەتی ئافرەت‌و پلەو پایەی زۆر بەرز کردەوە نەك نزمی بکاتەوە، بە پێچەوانەی ئەو قسانەی کە بەبێ بەڵگە دەکرێت، قورئان مافی یاسایی وای داوەتێ دەربارەی میرات زۆر باشتر له یاسا ئەوروپییەکانمان".

"ئەگەر بمانەوێت کاریگەریی قورئان بزانین دەربارەی ژنان پێویستە بڕوانین بۆ رۆژگاری گەشەسەندنی شارستانی عەرەبی، بۆمان دەردەکەوێت لەوەی کە مێژوونووسان بۆمان دەگێڕنەوە، ژنان گەیشتبوونە پایەیەك مەگەر بە تازەیی بۆ دەستەخوشکەکانیان هەڵکەوتبێت له ئەوروپا، ئەوە کاتی بڵاوبوونەوەی سوارچاکی عەرەبی بوو له ئەندەلووس".

"باسمان کرد له بەشی پێشوودا کە ئەوروپاییەکان بنەماکانی سوارچاکی‌و رێزگرتن له ئافرەتیان له عەرەبەوە وەرگرت، کەواتە ئیسلام بوو ـ نەك مەسیح ـ کە پلەو پایەو بایەخی ئافرەتی بەرز کردەوەو لەو بارە پەستەی دەرهێنا کە تێیدا بوو بە پێچەوانەی ئەوەی کە بڵاو دەکرێتەوە، ئەگەر بڕوانین بۆ میرە مەسیحییە دەربەگەکانی سەدەکانی ناوەڕاست دەبینی هیچ رێزێکیان بۆ ئافرەت دانەناوە".

"بەڵگە لەسەر گرنگی ئافرەت له رۆژەکانی شارستانێتی عەرەبدا زۆری ئەو ئافرەتانەن کە ناوبانگیان دەرکردبوو بە زانیارییان له بواری زانست‌و ئەدەبدا ژمارەیەکی زۆریان ناوبانگیان بڵاوبووبوویەوە له سەردەمی عەبباسییەکان له رۆژهەڵات‌و سەردەمی ئەمەوییەکان له ئەندەلووس".

"لێرەدا دەتوانین دووپاتی بکەینەوە کە ئیسلام پلەو پایەی ئافرەتی زۆر بەرزکردەوە، ئێمە یەکەم کەس نین بەرگریمان لەم بۆچوونە کردبێت، بەڵکو زۆرێکی وەکو (کوسان دوبروسفال)، (مسیو بارتلمی سن هیلەر) پێشی داوینەتەوە".

"چاکەی ئیسلام تەنها لەوەدا نییە کە پلەو پایەی ئافرەتی بەرز کردۆتەوە بەڵکو دەڵێین ئەو یەکەم ئایینێکە کە ئەو شتەی کردووە وە سەلماندنی ئەمە ئاسانە ئەویش بەوەی کە هەڵوێستی ئایینەکان و میللەتانی تر له ئافرەت دەربخەین کە پێش عەرەب هاتوون و هەموویان زۆر خراپەیان بەرامبەر ئافرەت کردووە"[2].

"ئەو مافە هاوسەرێتییەی کە قورئان بڕیاری بۆ ئافرەت داوەو راڤەکەرانی قورئان باسیان کردووە زۆر باشترە لەوانەی کە له ئەوروپادا هەیە"[3].

"سەرباری ئەو بایەخ‌و تایبەتمەندییانە ئافرەتی موسڵمان بە رێزێکی گەورەوە مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێت، کە بەوە دۆخێك بەدەست دێنێت کە هەموو توێژەرەوە بە ئینصافەکان ـ بەوانەشەوە کە له رووی عاتفییەوە دژایەتی بنەمای فرەژنی دەکەن ـ دان بە باش‌و جوانییەکەیدا بنێن، لەوانە (مسیودو ئەمیبس) کە له کاتی قسەکردن دەربارەی ئافرەت له

[1] (ل474 چاپی دووەم).
[2] (ل 488 ـ 490).
[3] (ل 497).

ڕۆژهەڵاتدا، دوای لۆمەکردنی فرەژنی لە روانگە ئەوروپییەکەیەوە دەڵێت: ئافرەت لە رۆژهەڵاتدا رێزی لێدەگرێتو بە جوامێریو بەخشندەیی مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێت، بە شێوەیەکی گشتیی کەس ناتوانێ لە سەرەڕێگا دەستی لێ بەرز کاتەوە، هیچ سەربازێك ناوێرێ بەدکاریو دەستدرێژیی بکاتە سەر خراپترین ژن هەتا لە کاتی ئاشووبیشدا، لە رۆژهەڵاتدا مێرد چاودێری (رعایەی) ژنەکەی دەکات، لە رۆژهەڵاتدا بایەخدان بە دایك دەگاتە پلەی پەرستن، لە رۆژهەڵاتدا پیاوێك نابینی هەوڵ بدات سوود لە ئیش و دەستکەوتی ژنەکەی وەربگرێت، مێرد مارەیی دەدات بە ژنەکەی لە رۆژهەڵاتدا..".

لۆبۆن قسەکەی بەمە تەواو دەکات: "من چاوەڕوانی ئەوەم کە خوێنەر دوای زانینی ئەمانەی پێشوو باوەڕ بەوە بێنێت کە مەبدەئی فرەژنی شتێکی باشە، خۆشویستنی خێزانو رەوشتبەرزیو دەستو دڵ جوانی لە تەبیعەتخۆشی، زیاتر لە ناو ئەو میللەتانەدا گەشە دەکات کە باوەڕیان بە فرەژنی هەیە، ئیسلام باری ئافرەتی زۆر چاك کرد و یەکەم ئایینێکە کە پلەو پایەی بەرز کردبێتەوەو ئافرەتی رۆژهەڵات بە شێوەیەکی گشتیی زۆر رێزدارترو رۆشنبیرترو بەختەوەرترە لە هی ئەوروپا "[1].

"یاساکانی ئیسلام دەربارەی ئافرەت زۆر روونن لە دابینکردنی چاودێریی بۆی بە پاراستنی لە هەموو شتێك کە ئازاری بدات یان ناوبانگی بزڕێنێ".

ئەمانە شایەتی هەندێك لەو رۆژهەڵاتناسانەن کە موسڵمانان نەبوون، ئەوانەی کە موسڵمان بوون ئەگەر قسەکانیان بێنینەوە ئەوا کتێبێکی گەورەی تایبەت بەشیان ناکات.

تێڕوانینی بەرنامە دەستکردییەکان بۆ مرۆڤ بە گشتیی و ئافرەت بە تایبەتی

ئێستاش با بێین بزانین عەلمانییەکان یان وجودیو مارکسییەکان چۆن دەڕوانن بۆ مرۆڤ بۆ ئەوەی ئەو کاتە بزانین ئەوان رێز لە ئافرەت دەگرن یان ئیسلام؟!

دەتوانم بڵێم هەموو عەلمانییەکان باوەڕیان بە گریمانەکەی (**فرضية**)ی داروین هەیە وەکو تەفسیرێك بۆ پەیدابوونی مرۆڤ کە دەڵێت مرۆڤ بەشێکە لە زنجیرەی پەرسەندنو لە گیانلەبەرە نزمەکانەوە پەیدا بووەو کەسێك بە بەرنامەو مەبەستو بە تایبەت بەدیی نەهێناوەو هیچ وەزیفەیەکی لەم ژیانەدا پێ نەسپێردراوەو بۆ هیچ مەبەستێکی تایبەت نەهاتۆتە سەر زەویو سەرئەنجامەکەشی لەناوچوونو رزینە، ئیتر با تا بۆی دەکرێت رابوێرێتو بۆ بەرژەوەندییەکانی خۆی هەوڵبدات تەنانەت ئەگەر لەسەر حسابی خەڵکی تریش بێت، مەگەر بیرۆکەی (مانەوە بۆ باشترینو بەهێزترینە)، جگە لەمە هیچ مانایەکی تری هەیە؟

هەروەها ئەو عەلمانیو عەبەسی و وجودییانە پشت بە بیردۆزە سێکسییەکەی فرۆید دەبەستن بۆ لێکدانەوەی زۆرێك لە پاڵنەرەکانی مرۆڤ لە هەڵسوکەوت و رەفتارو ئاکاریدا.

کەواتە نە سەرچاوەیەکی پیرۆز، نە وەزیفەیەکی بەڕێز، نە پاڵنەرێکی بەڕێزو نە کۆتاییەکی بەڕێز.

جا ئەگەر ئەمە رێزو پلەو پایەی مرۆڤ خۆی بێت دەبێت پلەو پایەی ئافرەت کە بەشێکە لە مرۆڤ چەند بێت؟ تەنانەت ئەگەر بێتو ئافرەت لە ئیسلامدا نیوەی پلەو پایەی پیاوی هەبێت هێشتا هەر زۆرتر و بەرزترە لەوەی کە لە عەلمانییەتدا هەیەتی. بۆ نزیککردنەوەی مەسەلەکە با نموونەیەك بێنینەوە:

ئەگەر کۆمەڵێك ژنو پیاو لە شوێنێکدا ئیش بکەن، پیاوەکان یەکی هەزار دۆلاریان پێ بدرێت و ژنەکان یەکی پێنج سەد، لەولاشەوە کۆمەڵێکی تر لە پیاوو ژن لە شوێنێکی تردا ئیش بکەن، یەکی پەنجا دۆلاریان پێ بدرێت (پیاوو ژن وەك یەك)، ئایا ژنانی کام لا زیاتری دەست کەوتووە؟

---

[1] ل503.

جیاوازییەکی تری گەورە لە نێوان ئیسلامو ڕێبازەکانی تردا ئەوەیە کە ئیسلام بایەخی بە هەموو قۆناغەکانی ژیانی ئافرەت داوە هەر لەمنداڵییەوە تا پیریی، داوای ڕێزلێگرتنی کردووە بە پێچەوانەی ڕێبازەکانی ئەمڕۆوە کە مەبەستیان بە زۆری ئافرەتی گەنجەو ئەویش ئاشکرایە لەبەر چی، ئەو هەڵوێستەی لە مارلین مۆنرۆوە گێڕرایەوە چەند ساڵێك لەمەوبەر و هەندێك لە میدیاکان باسیان کرد گەورەترین بەڵگەیە لەسەر ئەم ڕاستییە.

لە ئیسلامدا نەبێت لە کوێ باسی مافی دایك کراوە بەسەر منداڵەوە؟ لە کوێ هانی خزمەتکردنی دایكو باوکی پیر دەدرێت جگە لە ئیسلام؟ (**وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلاَهُمَا فَلاَ تَقُل لَّهُمَا أُفٍّ وَلاَ تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلاً كَرِيما* وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُل رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيراً**) (**الإسراء:** 23 ـ 24).

ئەوانەی ڕەخنە دەگرن لە هەڵوێستی ئیسلام لە ئافرەت بۆچی باسی ئەو فەرموودەیە ناکەن کە پێغەمبەر ﷺ سێ جار لەسەر یەك بەو کابرایەی کە لێی دەپرسی کێ لە هەموو کەسێك لە پێشترە چاکەی لەگەڵدا بکەم، دەیفەرموو دایکت، پاشان لە جاری چوارەمدا فەرمووی باوکت؟ یا بۆچی باسی ئەو فەرموودەیە ناکەن کە فەرموێت: (**الجنة تحت أقدام الأمهات**)، واتە بەهەشت لە ژێر پێی دایکاندایە. بۆچی باسی ئەو فەرموودەیە ناکەن کە دەفەرموێت: (**من يمن المرأة ان تلد بكرها انثى**)، واتە: لە نیشانەکانی فەڕو بەرەکەتی ئافرەت ئەوەیە کە یەکەم منداڵی کچ بێت، یان بۆچی باسی ئەو فەرموودەیە ناکەن کە دەفەرموێت هەر کەسێك چەند کچێك بەخێو بکاتو ڕێزیان لێ بگرێتو باش پەروەردەیان بکاتو مافەکانیان پێ بداتو نازیان بکێشێت ئەوا ڕەفیقی منە لە بەهەشتدا؟

بۆچی باسی ئەوە ناکەن کە لە (**حجة الوداع**)دا زۆر پێی داگرت لەسەر ڕێزگرتن لە ئافرەتو چاکەکردن لەگەڵیاندا؟ یان تەنانەت لە سەرەمەرگیشدا داوای کردووە پیاوان باش بن لەگەڵ ژنەکانیانداو ستەمیان لێ نەکەن؟ ئەوەتا لە (**حجة الوداع**)دا دەفەرموێت: (**فاتقوا الله في النساء فانكم اخذتموهن بأمانه الله واستحللتم فروجهن بكلمة الله**). واتە: ترسی خواتان هەبێت (یان خۆتان لە سزای خوا بپارێزن) لە مامەڵەکردن لەگەڵ ژنەکانتاندا، ئێوە ئەوانتان بە ئەمانەتی خوا وەرگرتووەو بە قسەی خوا (بە فەرمانی خوا) ئەوانتان بۆ حەڵاڵ بووە.

جا بڕوانە بۆ ئەم وشە گەورەو جوانانە، (**أمانة الله**) وە (**كلمة الله**) کە چەند مەسەلەکەی گرنگو گەورەو بایەخدار کردووە نەك بڵێ بە پارە کڕیوتانن وەکو ئەوەی چەپەکان دەیڵێن!!

ئەو ڕێ وشوێن و هەنگاوانەی ئیسلام گرتییەبەر بۆ گۆڕینی دۆزی ئافرەت

ئەگەر بێتو بەدواداچوونێك بکەین لە قورئاندا لەسەر چۆنێتی گۆڕینی تێڕوانینو هەڵوێستی خەڵك بەرامبەر ئافرەت دەزانین ئیسلام چ ئەرکێکی زۆری کێشاوە تا ئەو گۆڕانکارییانەی کردووە؟

سەرەتا هاتووە دژی ئەو ڕەشبینییە وەستاوە کە هەیانبووە بەرامبەر بە لەدایکبوونی کچو بە شێوەیەکی زۆر کاریگەرانە گاڵتە بە عەقڵییەتیان دەکات، (**وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالأُنثَى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدّاً وَهُوَ كَظِيم* يتوارَى مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلاَ سَاء مَا يَحْكُمُونَ**) (**النحل:** 58 ـ 59).

واتە: گەر کەسێکیان مژدەی ئەوەی بدرایەتێ کە ژنەکەی کچی بووە ڕەنگی ڕەش دادەگەڕاو پیشی دەخواردەوەو لە خەڵکیی دوور دەکەوتەوە، لەبەر ناخۆشی مژدەکەو دەکەوتە بیری ئەوەی کە چی لێبکات، ئایا بیهێڵێتەوە و بەخێوی بکات بە بێ ڕێزی یان بیخاتە ژێر گڵەوە، بە ڕاستی ئەمە بڕیارو حوکمێکی زۆر خراپە. بڕوانە بە چ شێوەیەك ڕەخنە لەو ڕەفتارو هەڵوێستەیان دەگرێتو چەند کارەکەیان قێزەون دەکات، پاشان دێتە سەر ئەوانەی کە منداڵ زیندەبەچاڵ دەکەنو دیسانەوە بە شێوازێکی زۆر کاریگەرانەو هەڕەشەئامێز باسی مەسەلەکە دەکاو ڕەخنەی لێدەگرێت، (**وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ* بِأَيِّ ذَنبٍ**

قُتِلَتْ) (التكوير: 8 ـ 9). واته: گەر لەو کچە منداڵە زیندەبەچاڵ کراوانە پرسیار بکرێت: تۆ لەسەر چی زیندەبەچاڵ کرایت؟ ئیتر وەڵامەکەش ناداتەوە بۆ ئەوەی بیسەر خۆی بیر لە مەسەلەکە بکاتەوەو لە قەوارەی ئەو تاوانەی ئەنجامدراوە بەرامبەر بەو کۆرپە بەستەزمانە تێ بگات.

هەر لێرەوە قورئان پێدادێت و ئەو بناغە هەڵەیە هەڵدەتەکێنێتەوەو هاوشان لەگەڵ فەرموودەکانی پێغەمبەردا ﷺ دید و بۆچوونێکی تر دەخاتە جێگەی، کە لە سەدا سەد پێچەوانەی ئەوەیە و وا لە خەڵکی دەکات لە جیاتی رەشبینی گەشبین بن بە منداڵی کچ، ئەو دوو فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ کە لەمەوبەر باسمان کرد: لە نیشانەکانی فەڕ و بەرەکەتی ئافرەت ئەوەیە کە نۆبەرەکەی کچ بێت و ئەوەی چەند کچێکی هەبێت و باش بەخێویان بکات و نازیان هەڵگرێت لەگەڵ پێغەمبەردایە ﷺ تەواوکەری ئەو دوو کۆمەڵە ئایەتە بوون، کە لەسەرەوە هێنامانەوە، ئایەتەکان دژ بە رەشبینی بەرامبەر منداڵی کچ و زیندەبەچاڵ کردنیان دەوەستێتەو ناشیرینی دەکاتەو هەڕەشە لە بکەرەکانیان دەکات، فەرموودەکانیش لەبەرامبەردا هانی گەشبینی بە منداڵی کچ و باش بەخێوکردن و رێزلێنان و ناز هەڵگرتنیان دەکات.

پاش ئەوە ئیتر وردە وردە مافەکانی تریان بۆ دیاری دەکرێت و ئەرکەکانیان دەستنیشان دەکرێت (**وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ**)، هەر لە مافی هەڵبژاردنی هاوسەرو مافی داوای جیابوونەوەو مافی موڵکداری (**البكر تستأذن والثيب تستأمر**)، واتە: کچ پرسی پێ دەکرێت (نەك پرسە گورگانە کە لە ناو کوردەواریدا دەکرێت و مەلاکان ئیحراجیان کردووە، بەڵکو پرسی راستەقینەی بێ زۆر لێ کردن یان ئیحراج کردن) بێوەژنیش بڕیاری بە دەستی خۆیەتی و سەرپشکە لەوەی چ بۆ خۆی بڕیار دەدات (**فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ) (البقرة: 234)**، واتە: ئێوە هیچتان لەسەر نییە ئەوان چی بۆ خۆیان بڕیار دەدەن بەو مەرجەی لە سنووری حەڵاڵ دەرنەچێت.

پێشتریش دەفەرموێت ئەگەر ژنەکانتان تەڵاقدا و عیددەیان تەواو بوو رێگەیان لێ مەگرن لەوەی شوو بە کەسانی تر بکەن (**وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاء فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْاْ بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ..) (البقرة: 232)**.

دەربارەی موڵکداریش دەفەرموێت: (**وَلاَ تَتَمَنَّوْاْ مَا فَضَّلَ اللّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُواْ وَلِلنِّسَاء نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَاسْأَلُواْ اللّهَ مِن فَضْلِهِ إِنَّ اللّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيماً) (النساء: 32)**.

ئەمە بە کورتی تێڕوانینی ئیسلامە بۆ ئافرەت، دەربارەی جیاوازییەکانیش لە شوێنی خۆیدا باسی دەکەین و خوێنەر گەر مەبەستی بێت زیاتر لێی شارەزابێت دەتوانێ بگەڕێتەوە بۆ هەندێك کتێب، کە بە درێژی باسی ئەم مەسەلانە دەکات، وەکو کتێبی (**تحرير المرأة في عصر الرسالة**)، کە شەش بەرگە لە نووسینی (**عبدالحليم أبو شقة**)، (**المرأة بين الفقه والقانون**) نووسینی (**د. مصطفى السباعي**)، یان بەشی (**تحرير المرأة**) لە کتێبی (**واقعنا المعاصر**) لە نووسینی (**محمد قطب**)، کتێبی (**الحجاب**)ی (**أبو اعلى المودودي**) و (**المفصل في أحكمام المرأة**)ی (د. عبدالکریم زیدان)، کە زیاد لە دە بەرگی قەبارە گەورەیەو دەیان کتێبی تر.

ئەڵبەتە بۆ کەسی باوەڕداری خواناس پێویست ناکات بیسەلمێنین کە تێڕوانین و هەڵوێستی ئیسلام باشترە کە ئایینی خوایە لە هی بەرنامە وەزعییەکان کە دانراوی مرۆڤە، چونکە جیاوازیی لە نێوان ئەم دووەدا بەقەدەر جیاوازیی نێوان خوا و مرۆڤە، هەر ئیشێك گوزارشت لە رادەی زانست و تواناو دەسەڵات و دانایی دانەرەکەی دەکات.

ئیسلام دانانی خوایەکی زانای دانای بەتوانای بە بەزەیی و رەوایە، بەرنامەکانی تر دانانی مرۆڤی کەم زانستی کەم دەسەڵاتی مەحکوم بە مەیل و ئارەزوورەکانی نەفسە.

جیاوازیی لە نێوان ئیسلام و رێبازەکانی تردا بەقەدەر جیاوازی نێوان مرۆڤ و پەیکەرەکەیەتی کە یەکەم داهێنانی خوایەو دووەم داهێنانی مرۆڤە. ئەوەندە بەسە بۆ کەسی باوەڕدارو خواناس، چونکە خوا دەفەرموێت (**أَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللّه**)، ئایا ئێوە زاناترن یان خوا، دەفەرموێت: (**أَلا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ**)، ئایا کەسێك بەدیهێنەری شتێك بێت نازانێ ئەو شتە

له چی پێکهاتووه، چ شتێك باشو به کەڵکه بۆی؟ بەڵام بۆ کەسانێك که خواناسی راستەقینه نین یان باوەڕیان بەوە نییه ئیسلام ئایینی خوا بێت، ئەم تیشك خستنه سەرو روونکردنەوانه پێویستن.

فەرموودەی (تصدقن فانی رأیت أکثر اهل النار من النساء...

پێغەمبەر ﷺ جارێکیان کۆمەڵێك ژنی بینی پێی فەرموون ماڵ ببەخشنەوە، چونکه بینیم زۆربەی خەڵکی دۆزەخ له ئێوەیه، که لێی دەپرسن بۆچی؟ ئەویش له وەڵامدا دوو شت دەڵێت: یەکەم سکاڵاو دەمەبۆڵەتان زۆرەو دووەم به ماندووبوونو زەحمەتی مێردەکانتان نازانن.

هەندێك کەس له ئەنجامی تێنەگەیشتنی خۆیان ئەمه دەکەنه رەخنەیەك له ئیسلام و له پێغەمبەری ئیسلام و دەیکەنه بەڵگەیەك لەسەر به سوك تەماشاکردنی ئافرەت. با بزانین ئەمه تا چ رادەیەك وایه:

لێرەدا پێغەمبەر ﷺ وەکو عادەتی خۆی چینێك له چینەکانی کۆمەڵ، که ئافرەته ئامۆژگاری دەکاو دەیانترسێنێت له سزای رۆژی دوایی، بۆیه پێیان دەڵێت (**صدقة**)، واته: چاکه بکەن به پاره بەخشینەوەو خێرکردن، بۆ ئەوەی رزگارتان بێت له سزای دۆزەخ، چونکه بینیم زۆرترینی خەڵکی دۆزەخ ئافرەت بوون، که لێشی دەپرسن لەبەر چی؟ دوو سیفەتی زۆر سەرەکی باس دەکات، که دەلالەته له سەر شارەزایی پێغەمبەر ﷺ به سروشتی ئافرەتو ناخی ئافرەت، من ئەمه ئاڕاستەی هەموو پیاوو ژنێکی به ئینصافو دانا دەکەم، که ئایا ئەمەی پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی وایه یان نا؟ مەگەر ئەوانەی که چاو له ئاستی جیاوازییه بایۆلۆژییو فسیۆلۆژیو دەروونیو عەقڵییەکانی نێوان پیاوو ژندا دەپۆشنو دەڵێن هیچ جیاوازیی له نێوان پیاوو ژندا نییه بڵێن نەخێر ئەوەی پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی وا نییه.

شیکردنەوەی فەرموودەی: (ما رأیت ناقصات عقل ودین أذهب للب الرجل الحازم من احداکن..)

واته: کەسێکم نەدیوه وەکو ئێوه عەقڵو دینی نوقسان بێت، بەڵام بتوانێ عەقڵو هۆشی پیاوی خاوەن بڕیارو بەهێز لای خۆی نەهێڵێت.

ئەم فەرمودەیەش بوەته بنێشته تاڵەی ژێر دانی ناحەزانی ئیسلام و له هەموو بۆنەیەکدا باسی دەکەن و جەختی لەسەر دەکەن وەکو بەڵگەیەك لەسەر کەم تەماشاکردنی ئافرەت له لایەن ئیسلامەوە. با بزانین ئەمەیان تا چ رادەیەك وایه:

سەرەڕای ئەوەی که ئەم فەرموودەیه له رووی زانستی فەرموودەناسییەوە لاوازە، بەڵام له گریمانێکیشدا که ئەگەر ئەم فەرمودەیه راست بێت ئەمه لێکدانەوەکەیەتی:

ئەم وتەیه له رواڵەتدا زەم کردنه، بەڵام له راستیدا پیاهەڵدانه به ئافرەتدا، وەکو ئەوەی به منداڵێك بڵێی چۆن بەو منداڵیو لاوازییەوە توانیت ئەو پیاوە بەهێزە بێنی به چۆکدا؟

به نیسبەت ئافرەتیشەوە لێرەدا پێغەمبەر ﷺ ئاماژە بۆ لایەنێك له لایەنەکانی هێزی ئافرەتان دەدات که له رێگەیەوە دەتوانێ کام پیاو به دەسەڵاتو بڕیار بەدەستو بەهێزە به چۆکیدا بێنێتو بیخاته ژێر کاریگەریی خۆیەوە، ئایا نابینیت زۆربەی هەرەزۆری پیاوان پەیوەندییان لەگەڵ ماڵی باوكو براو کەسوکاری خۆیاندا لاوازەو لەگەڵ ماڵی خەزوورانیاندا بەهێزە، به پێچەوانەی زۆربەی ژنانەوە که پەیوەندییان لەگەڵ ماڵی باوکی خۆیانو کەسوکاری خۆیاندا بەهێزە، بەڵام لەگەڵ ماڵه خەزووراندا لاوازە، ئایا ئەمه کاریگەریی ژن نییه بەسەر پیاوانەوە؟ من چاوەڕوان نیم لەم جۆرە نووسەرانه بتوانن له قوڵایی ئەم فەرمودانه تێبگەن، چونکه ئەمانه کەسانێکی دەوێ شارەزایی باشیان هەبێت له دەروونناسی، کۆمەڵناسی، زانستی ئەخلاق، پێکهاتەی بایۆلۆژیو فسیۆلۆژی هەریەك له پیاوو ژن.. هتد.

سەرەڕای ئەوەی ئەم فەرموودەیەو هەندێك لەوانەی که به رواڵەت بەکەم تەماشاکردنی ژنی تێدایه، زانایان هەڵوێستەی زۆریان لەسەریان کردووه و گومانیان هەیه که له لایەن پێغەمبەرەوە ﷺوترابێت، چونکه به رواڵەت دژی سەرجەم ئایەتەکانی قورئانو پێچەوانەی مەبەستەکانی شەرعن که ویستوویەتی پلەو پایەی ئافرەت بەرز کاتەوەو رۆڵی له

کۆمەڵگەدا کاریگەرتر بکات، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا کە لە زۆرێك لەم فەرموودانە ورد دەبیتەوە دەبینی زۆر مانای قووڵی تیدایە. یەکێك لەم فەرموودانە ئەمەیە کە باسمان کرد دژایەتی کردنەکەشی لەگەڵ مەبەستەکانی شەرع و سەرجەم دەقەکان لەوەدایە کە:

یەکەم: قورئان هیچ شتێکی تێدا نییە کە ئەو مانایەی تێدا بێت.

دووەم: پێغەمبەر خۆی ﷺ لە مامەڵەکردنی لەگەڵ ژناندا زۆر ڕێزی لێگرتوون و هەمیشە پرسی پێ کردوون و بە قسەشی کردوون.

بۆ نموونە لە گرێبەندی ئاشتی حودەیبیەدا کاتێك صەحابەکان بە گوێی پێغەمبەر ناکەن و سەریان ناتاشن، ئوم سەلەمەی خێزانی پێغەمبەر ﷺ پێی دەڵێ تۆ بڕۆ سەری خۆت بتاشە و قوربانییەکەت بکە، ئەوانیش ناچار دەبن چاو لە تۆ بکەن، پێغەمبەریش ﷺ بە گوێی کرد.

سێیەم: لە کۆتایی فەرمودەکەدا هاتووە کە لێی دەپرسن لەبەر چی؟ دەفەرموێت لەبەر ئەوەی شایەتیی ئێوە بە نیوەی شایەتیی پیاو دەژمێردرێت و چەند ڕۆژێکیش لە مانگدا نوێژتان لەسەر نییە. لە ڕاستیدا نە نیو شایەتیی ئافرەت دەلالەتە لەسەر کەم عەقڵی ئافرەت و نە نوێژنەکردن و ڕۆژوو نەگرتنی کاتی حەیز و زەیستانی دەلالەتی کەم ئایینییە، بەڵکو لەبەر سروشتی کاری ئافرەتە کە کەمتر ڕووبەڕووی ئەو کێشە کۆمەڵایەتییانە دەبێتەوە و زاڵیی لایەنی سۆز و عاتیفەیە بە سەر ئافرەتەدا کە وای لێدەکات لە بارەی دەروونییەوە زۆر گونجاو نەبێت بۆی بچێتە دادگاکان و شایەتی لەسەر کێشەکانی ناو خەڵکی بدات، کە زۆربەیان هی نێوان پیاوانن و کەسێك ئەگەر ڕۆژانە ڕووبەڕووی ڕووداو و کێشەی نێوان خەڵك نەبێتەوە ئەو شارەزایی و توانایەی بۆ پەیدا نابێت لەو بوارەدا، بۆیە ئەگەری لەبیرچوونەوەی زۆرە هەر لەبەرە ئەوەشە کە قورئان دەفەرموێت (**أَن تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى**)، واتە: ئەگەر یەکێکیان لێی تێکچوو ئەوی تریان بیری بخاتەوە، کەواتە لێرەدا لەبیرچوونەوەیە لەبەر کەم ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ ئەو جۆرە کێشانەی لە دەرەوە ڕوو دەدەن نەك لەبەر نەزانی، ئەمەش بۆ کۆمەڵگەیەکە کە ئیسلام پێکی هێنابێت کە تێیدا ئافرەت زیاتر لە ماڵەوە دەبێت و خەریکی کاروباری ناوماڵ و بەخێوکردنی منداڵ دەبێت و پیاو لە دەرەوە خەریکی کار و پەیداکردنی بژێوی دەبێت، ئەم ڕاستییەش ڕوون و ئاشکرایە بۆ ئەوانەی ئیشیان دەکەوێتە دادگاکان و پێویستیان بە شایەت و شایەتکاری هەیە، دەبینی دەگەڕێن بە دوای کەسانێکدا کە شارەزایی زیاتریان هەبێت و خۆیان دەچن تەلقینی دەکەن کە چی بڵێت و چی نەڵێت لای دادوەر.

خاڵێکی گرنگی تر ئەوەیە کە عەقڵ (ژیری) و زیرەکی دوو شتی جیاوازن، زۆربەی خەڵکیش لەم فەرموودەیە واتێگەیشتووە کە مەبەستی زیرەکییە، جا ئەگەر ئێمە جیاوازیی نێوان ژیری و زیرەکیمان بۆ دەرکەوت ئەوکاتە تێگەیشتنی مەبەستی فەرمودەکەش (لە گریمانێکدا ئەگەر ڕاستبێت) بۆ دەردەکەوێت.

زیرەکی توانای تێگەیشتنە و ژیرییش توانای خۆکۆنترۆڵکردن و لەگەڵ دانایيدا جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە بۆ نموونە بە کەسێك دەوترێت عاقڵ کە قسە لە جێی خۆیدا بکات نەك قسە زۆر بزانێت، ئاشکراشە کە توانای تێگەیشتنی پیاو لە هی ژن زیاتر نییە، بەڵام بە شێوەیەکی گشتیی توانای خۆ کۆنترۆڵکردنی زیاترە، هەر لەبەر ئەوەشە ژنان ناسراون بە مەکر کە لە ئەنجامی لاوازی و زیرەکییەوە دێت. لە عەرەبییشدا عەقڵ لە (عقال)ـەوە هاتووە واتە بەستنەوە.

جیاوازیی نێوان ژیریی پیاو و ژن (بە مانای خۆکۆنترۆڵکردن) لە کاتی ڕووبەڕووبوونەوەی کێشە و ڕووداوەکاندا بە زەقی دەردەکەوێت، دەبینی پیاو (بە شێوەیەکی گشتیی) زیاتر بە ژیریی ڕووبەڕووی شتەکان دەبێتەوە، بەڵام ئافرەت زیاتر بە سۆز و عاتیفە بۆ نموونە بڕوانە تەعزێی پیاوان و ژنان یا کاتی مردنی کەسێکی خۆشەویست یا بیستنی هەواڵێکی زۆر خۆش یا زۆر ناخۆش.

ئەم دوو سیفەتەش (زیادی ژیری و کەمی سۆز وە کەمی ژیری و زیادی سۆز) بە کەم و کورتی ناژمێررێت بۆ هیچکام لە پیاو لە ژن بەڵکو دوو شتی تەواوکەری یەکن و پێکەوە جوانن. هەر لەبەر ئەوەشە تەڵاق دراوەتە دەست پیاوو بەخێوکردنی منداڵ بەدەستی ژن، یەکەمیان پێویستی بە خۆ کۆنترۆڵکردن هەیەو دووەمیان بە سۆز.

ئێستاش دوای ئەوەی، کە جیاوازی نێوان ژیری و زیرەکیمان زانی بۆمان دەردەکەوێت، کە ئەو فەرموودەیەی دراوەتە پاڵ پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ هەردوو ماناکەدا ناکۆکە، چونکە ئەگەر بە مانای زیرەکی بێت ئەوا وەکو وتمان لە رووی زیرەکییەوە یەکسانن و جیاوازیی نێوانیان وەك جیاوازیی نێوان دوو پیاو یا دوو ژن وایە لە نێوان خۆیاندا، ئەگەر بە مانای خۆکۆنترۆڵکردن بێت ئەوە ئەو کاتە پەیوەندیی نابێ بە لەخشتەبردنی پیاوەوە بەڵکو بە پێچەوانەوە توانای لەخشتەبردنی پیاو بەڵگەی زیرەکییە نەك گێلی!

بە نیسبەت کەمی دینیشەوە: ئاشکرایە کە نوێژ نەکردن و رۆژوو نەگرتنی ئافرەت لە کاتی حەیزو زەیستانیدا دەسەڵاتی خۆی تێدا نییە و ئەمەش نابێتە تاوانێك بۆی و رۆژووەکە دوایی دەیگێڕێتەوە و بۆ نوێژەکەش چاوپۆشی لێکراوە، پاشان ئەو هەموو پاداشتەی دەستی دەکەوێ لەبەر ئەو ئازارو نارەحەتییەی دەیچێژێ کاتی حەمل و منداڵ بوون زۆر زۆرەو بەسە بۆ ئەوەی قەرەبووی ماوەی نوێژنەکردنەکەیان بۆ بکاتەوە، هەر لەبەر ئەمەشە پێغەمبەر ﷺ لە وەڵامی ئەو کەسەی لێی پرسی کێ شیاوترین کەسە چاکەی لەگەڵدا بکەم؟ سێ جار فەرمووی دایکت و چوارەمین جار فەرمووی باوکت.

کەواتە نە نیوشایەتی ئافرەت پەیوەندیی بە عەقڵی ئافرەتەوە هەیە، نە نوێژنەکردن و رۆژوو نەگرتنی کاتی حەیزو زەیستانی پەیوەندیی بە کەم دینییەوە هەیە، تەنها ئەوەندە هەیە کە ئافرەت لەبەر حەیزو حەمل و زەیستانی تەحەمول و بەرگری کەمتر دەبێت و باری دەروونی ناسکتر دەبێت و زووتر توورە دەبێت و حلم و حەوسەڵەی کەمتر دەبێتەوە.

ئەمە جگە لەوەی کە ئافرەت سۆزو عاتیفەی زاڵترە بەسەر عەقڵ و بیرکردنەوەیدا، ئەمەش بە روونی دەردەکەوێت لە هەڵوێستی ئافرەتان لە کاتی رووداوی گەورەی خۆش و ناخۆشدا، بۆ نموونە لە دەستدانی کەسی خۆشەویست زیاتر کاریگەریی هەیە لەسەر ئافرەت وەکو لەسەر پیاو، هەروەها ئافرەت زیاتر پەنا دەباتە بەر گریان و لە خۆدان بە پێچەوانەی پیاوەوە، هەروەها لە کاتی خۆشییشدا شێوازی دەربڕینی ئافرەت جیاوازە لە هی پیاوان، ئەمە پەیوەندیی بە پەروەردەو داب و نەریتی کۆمەڵایەتییەوە نییە، بەڵکو لە ناخ و سروشتی هەریەك لە پیاوو ژندا هەیە.

دەبینی لە بەخێوکردنی منداڵدا ئافرەت زیاتر شەونخوونی و نارەحەتی بە منداڵەوە دەکێشێ و زیاتر بە تەنگیانەوەیە بە پێچەوانەی زۆربەی پیاوانەوە کە تەنانەت تەحەمولی یەك سەعات گریانی شەوانی منداڵەکانیان ناکەن.

خێزانێك کە منداڵێك یا دوو منداڵی نوقسانی دەبێت دایکەکە زیاتر خەریکیان دەبێت و بە تەنگیانەوە دەبێت، هەموو ژیانی خۆی بۆ خزمەتکردنیان تەرخان دەکات و لە منداڵە ساغەکان زیاتر خۆشی دەوێن و خەمیان دەخوات.

ئایا ئەم جیاوازییانە لە نێوان پیاوو ژندا روون و ئاشکرا نییە، ئایا ئەم سۆزو عاتیفە زاڵە کاریگەریی نییە بۆ سەر بڕیارو هەڵسوکەوتی ئافرەت؟.

ئایا لەشی ئافرەت بە شێوەیەکی گشتیی لە هی پیاو لاوازتر نییە؟ ئایا ماسولکەی ئافرەت لە هی پیاو کەمترو چەوری ژێر پێستی زیاتر نییە؟ کە ئەمەشە ئەو لاشە نەرمەی پێ بەخشیوە.

ئایا ئێسکی ژن لەهی پیاو بچووکترو باریکتر نییە، ئایا دەنگی ژن لەهی پیاو ناسکتر نییە؟ ئایا موی لەشی ژن لە هی پیاو کەمترو نەرمتر نییە؟ ئایا لەشی پیاو بە هۆی ریش و سمێڵ و سەر رووتانەوەو ماسوولکە زۆری و ئێسك ئەستووری لە لەشی ژن زبرترو بەهێزتر نییە؟ کە ئەمانەش هەمووی جیاوازیی بایۆلۆژی و فسیۆلۆژییەو دەستی هیچ کەسی تێدا نییەو کاریگەریی کرۆمۆسۆم و جینەکان و هۆرمۆنەکانە.

ئایا حەیزو مانگانەو حەمل و زەیستانی و شیر بە منداڵ دان کاریگەرییان لەسەر لاشەو دەروونی ئافرەت نییە؟

سەرچاوەی هێزی ئافرەت

ئەمانەی لە سەرەوە باسمان کرد هەموو راستین، بەڵام هەندێ کەس نکوڵی لێدەکەن و چاو لە ئاستی دادەخەن. ئەم شتانە هەموو سەرجەم ئافرت لاوازتر دەکەن لە پیاو، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەر ئافرەت زاڵترە بەسەر پیاودا، چونکە سەرچاوەی هێزی ئافرەت شتێکی ترە کە دەتوانێ لە رێگەیەوە زاڵ بێت بەسەر گەورەترین و بەدەسەڵاتدارترین پیاودا. مەسەلەیەکی گرنگ هەیە زۆربەی خەڵکی پەی پێ نابەن، ئەویش ئەوەیە کە سەرچاوەی هێزی ئافرەت لە جوانی لەش و ناسکی پێست و زیادەی سۆزو عاتیفەیاندایە نەك عەقڵ و ماسوولکە. پیاو بە هێزی بازووی لە ئافرەت بەهێزترە، بەڵام ئافرەت بەو شتانەی باسمان کرد و بەو هێزە شاراوەیەی خوا تێیدا دروستی کردووە زاڵە بەسەر پیاودا.

پیاو بە رواڵەت بە دەسەڵاتدارترە لە ئافرەت و لەوانەشە زۆرجار دەستی لێ بوەشێنێ و لێی بدات، بەڵام سەرەنجام دەبینی هەر ژنەکە زاڵترە بەسەریداو بە زۆری قسە قسەی ژنەو بڕیار بڕیاری ژنە لە ماڵدا. با بە نمونەیەك زیاتر مەسەلەکە روون بکەینەوە: دەبینی زۆرێك لە گیاندارە دڕندەکان بە لەش لە مرۆڤ بەهێزترن و پەلاماری بدەن پارچە پارچەی دەکەن، بەڵام مرۆڤ بەهێزی عەقڵ زاڵ بووە بە سەریانداو لە ئەنجامی ئەو چەك و کەرەسەیەی دروستی کردووە هەموو گیانلەبەرانی خستۆتە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە، پیاویش گەرچی بە لاشە لە ئافرەت بەهێزترە، بەڵام ئافرەت بە هەندێك چەکی تر کە هەمووی لە ناسکی و لاوازییەوە سەرچاوە دەگرێت زاڵە بەسەر پیاوداو سەرەڕای ئەوەی کە بۆتە سەرچاوەیەکی گەورەی ئیلهام بۆ پیاو هەروەها بۆتە مایەی زاڵبوونیشی بەسەریدا ئەگەرچی بە رواڵەت پیاو زاڵتر دیار بێت، ئەم راستییە هەموو پیاوو ژنێك بیری لێ بکەنەوە بۆیان دەردەکەوێت کەوایە ئەگەرچی تاکو ئێستا زۆرێکیان دەرکیان پێ نەکردووە.

من لێرەوە داوا لە ئافرەتان دەکەم بە دوای خاڵەکانی هێزی خۆیاندا بگەڕێن و بیدۆزنەوە، ئەو کاتە بۆیان دەردەکەوێت کە خوای داناو باڵادەست هەموو شتێکی جوانە و لە جێی خۆیدایە ئەگەر زۆرجاریش پێی نەزانین، ئافرەتان هەر لە کۆنەوە بە کردەوە ئەم شتەیان بەرپا کردووە، بەڵام وەکو زانیاری تیۆری نەیانزانیوە بۆیە بە دوای یەکسانیدا دەگەڕێن.

لە کۆتاییدا دەڵێم پێغەمبەر ﷺ لەوە داناتر بوو کە دوو شت بەیەکەوە ببەستێت پەیوەندیی لە نێوانیاندا نەبێت. قابیلە پێغەمبەر نەزانێت ژن بە چی کار دەکاتە سەر پیاو؟ مەگەر بە ناز و مەکر و جوانی نییە؟ ئەوانەش چ پەیوەندییەکیان بە کەمی ژیری و ئایینەوە هەیە؟

فەرمودەی مافی پیاو بەسەر ژنەوە

ئافرەتێك دەچێ بۆ لای پێغەمبەر ﷺ دەڵێ ئامۆزایەکەم داوام لێ دەکات شووی پێ بکەم، پێم بڵێ مافی مێرد بەسەر ژنەوە چییە، ئەگەر لە توانامدا هەبوو ئەوا شووی پێ دەکەم، ئەگەرنا ئەوە شووی پێ ناکەم، پەیامبەر وتی: هەقی مێرد بەسەر ژنەوە ئەوەیە ئەگەر ژنەکە زمانی لەناو کێم و جەراعەت و خوێن و پیسایدا بۆ مێردەکەی بگێڕێ هێشتا مافی مێردەکەی نەداوە، ئەگەر بکرایە ئادەمیزاد جگە لە خوا کڕنووشی بۆ کەسێك ببردایە ئەوا دەبوایە ژن کڕنووشی بۆ مێردەکەی ببردایە، (هو جنتك ونارك)، ئەو بەهەشت و دۆزەخی تۆیە، هەر ئەوەندە هەقی مێرد بەسەر ژنەوە هەیە. ژنەکەش وتی: سوێند بەوەی تۆی بۆ ئێمە بەهەق ناردووە هەتا لەم دونیایەدا بمێنم شوو ناکەم.

ئیمامی بوخاری دەربارەی ئەم فەرموودەیە دەفەرموێت (**فيه سليمان بن داود اليمامي (أو اليماني) منكر الحديث**) واتە: لە زنجیرەکەدا سلێمانی کوڕی داودی یەمامی (یان یەمانی)، بە هەردوو شێوە هاتووە)، تێدایە کە ئەو فەرموودانەی

دەیانگێڕێتەوە لاوازن (**المنكر: ما تفرد به الراوي الضعيف**)، واتە بەهەر فەرموودەیەك بگوترێت (منكر) واتە فەرموودەیەکە کە کەسێکی لاواز گێڕاویێتییەوەو ئەو فەرموودەیەش بە لاواز لە قەڵەم دەدرێت[1].

فەرموودەش کە لاواز بوو ئیشی پێناکرێت و بەڵگەی پێناهێنرێتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەر شیدەکەینەوە:

یەکەم: ئەم رووداوە ئەوە دەردەخات کە ژن سەربەستییەکی باشیان هەبووە لە شووکردندا و لە قبوڵکردن یا رەتکردنەوەی ئەو پیاوەی کە دێتە داخوازییان ئیتر چ ئەو سەربەستییە پێش ئیسلام بوو بێت یان لە ئەنجامی رێنماییەکانی ئیسلامەوە بەدەستیان هێنابێت، هەر کامێکیان بێت ئەوە خاڵێکی ئیجابییە بۆ ئەو سەردەمە، هەرچەند لۆژیك ئەوە دەسەلمێنێت کە لە ئەنجامی ئەو گۆڕانکارییانەوە بێت کە ئیسلام بەدیهێناوە.

دووەم: ئەم فەرموودەیە زیادەڕەوییەکی زۆری تێدایە لە مافی پیاو بەسەر ژنەوە کە فەرمودەو ئایەتی تر پشتیوانی لێناکەن و پێدەچێ (ڕاوی) خۆی بۆی زیاد کردبێت، بەڵکو بە پێچەوانەوە قورئان بنەمایەك رادەگەیەنێ بۆ مامەڵە لەگەڵ ئافرەتدا رێك پێچەوانەی ئەمەیە ئەویش ئەو ئایەتانەیە کە دەفەرموێت: (**ولهن مثل الذی علیهن بالمعروف وللرجال علیهن درجة**). واتە چەند ئەرکیان لەسەرە ئەوەندەش مافیان هەیە و پیاوان پلەیەکیان بەسەریانەوە هەیە ئەویش لە ئایەتی تردا دەریدەخات کە قیوامەیە (قیوامەش واتە هەڵسوڕاندنی کاروبار)، ئەو قیوامەیەش هەر ئایەتەکە خۆی روونی دەکاتەوە کە بە هۆی ئەوەوەیە کە پیاوان مەسرەفی خێزانیان لەسەرە .ئیتر ئایا ئەم تەنها پلەیە شایانی ئەوەیە کە ئافرەت زمانی لە کێم و خوێن و پیساییدا بگێڕێ لە پێناوی پیاوەکەیداو هێشتاش مافی خۆی نەدابێتێ؟ بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە بنەمایەك دێنینەوە کە زانایانی فەرموودە باسیان کردووە بۆ حوکمدان بەسەر فەرموودەدا ئەویش ئەوەیە کە دەڵێن فەرموودەی راست ڕووناکییەکی بە سەرەوەیە گوزارش لە راستییەکەی دەدات. ئەم فەرموودەیەش بە پێچەوانەوەیە، تاریکییەکی زۆری بە سەرەوەیە کە گوزارش لە هەڵبەستراوییەکەی دەدات و بزانە چ پیاوێك ویستوویەتی خۆی فەرزکات بەسەد ژنەکەیەوە بۆ ئەو مەبەستە پەنای بردۆتە بەر هەڵبەستنی ئەم فەرموودەیە بەسەر زمانی پێغەمبەرەوە، هەروەکو چۆن خاوەن رێبازە چەوتەکان پەنایان بردۆتە بەرهەڵبەستنی فەرموودە بۆ سەلماندنی راستیی رێبازەکەیان و هەندێکی تر بۆ گەرمکردنی بازاڕی شتومەکەکانیان هەندێك پیاوانیش پەنایان بردۆتە بەر هەڵبەستنی فەرموودە بۆ ملکەچکردنی ژنەکانیان.

هەندێك مافی ژن لە شەرعدا کە نەزانراون

گومانی تێدا نییە کە تەنانەت ئێمەی خوێندەوارو رۆشنبیری ئیسلامیش هەڵوێستمان لە ئافرەت و هەڵسوکەوتمان لەگەڵیاندا زۆر کەوتۆتە ژێر کاریگەریی داب و نەریتی کۆمەڵگەوە، ئەو داب و نەریتەی کە لە زۆر شتدا پێچەوانەی شەریعەتە، بۆ نموونە لە رووی شەرعەوە بۆت نییە زۆر لە خێزانت بکەیت شیر بە منداڵەکەتان بدات، بەڵکو دەتوانێ بۆ ئەو کارەی داوای کرێ بکات، هەروەها بۆت نییە زۆری لێ بکەیت چێشتت بۆ لێ بنێ و ماڵت بۆ خاوێن کاتەوەو جلوبەرگت بۆ بشوات بەڵکو ئەوە بە دەستی خۆیەتی، بۆی هەیە داوای خزمەتکارت لێ بکات و لەسەریشتە ئەگەر هەتبوو بۆی دابین بکەیت، بۆی هەیە مەرجی ئەوەت لەگەڵدا بکات لە کاتی مارەبڕیندا ژنی تری بەسەردا نەهێنی و تەلاق بە دەستی خۆی بێت.

لە شەریعەتدا کەس بۆی نییە ژنی خۆی بکوژێ ئەگەر خیانەتیشی لێ بینی بەڵکو دەبێ شکاتی دادگای لێبکات، هەروەها کەس بۆی نییە خوشکی خۆی یا کچی خۆی لەسەر هیچ کارێك بکوژێت، بەڵکو ئەوە بڕیاری دادگایە.

مەسەلەی کوشتنی ئافرەت بە ناوی شۆردنی شورەیی واتە بۆ لابردنی ئەو ناوزڕاندنەی تووشی ئەو خێزانە دەبێت بە بۆنەی زیناکردنی ئافرەتێکی ئەو خێزانە لە شەریعەتدا بوونی هەر نییە، ئەمما کوشتنی دایك ئەوە هەر بە هیچ شێوەیەك

[1] التأریخ الكبیر للإمام البخاري ص126.

دروست نییە لەسەر کوڕ ئەنجامی بدات لەبەر هەر هۆیەك بێت، بەڵكو لەسەرێتی لە هەموو بارو دۆخێكدا هەر چاكەی لەگەڵدا بكات، ئەمانەو دەیان مافی ئافرەت بەسەر مێردەوەو كچ بەسەر باوكو دایكو براداو دایك بەسەر منداڵەوە كە لە كۆمەڵگەی ئێمەدا رەچاوی شەریعەتی تێدا ناكرێتو لەسەر بنەماكانی دابونەریتی كۆمەڵایەتی ئەنجام دەدرێت.

بە گوێرەی شەرع كەس بۆی نییە ماڵی ژنەكەی زەوت بكات یان داوای لێبكات خشڵو زێڕەكانی بۆ بفرۆشێت یا هەر موڵكێكی هەبوو بۆ مێردەكەی بفرۆشێت تەنانەت ئەگەر دەستكورتیش بێت مەگەر بە ویستی ئافرەتەكە خۆی ئەگینا موڵكو سامانی ئافرەت تایبەتە بە خۆیەوەو لەسەری نییە فلسێك بۆ ماڵەكەی سەرف بكات، هەرچیش بكات لە چاكەی خۆیەتی.

ئەو بێ ڕێزییەی بەرامبەر ئافرەت دەكرێتو تەنها لە رێگەی فەرمان دەركردنەوە مامەڵەیان لەگەڵدا دەكرێتو رایان لەسەر هیچ شتێك وەرناگیرێت ئەمە هیچی لە ئیسلامەوە وەرنەگیراوە، بەڵكو هەموو هەڵقوڵاوی دابو نەریتی كۆمەڵگەیە، ئەو كۆمەڵگەیەی كە هەموو تاكێكی دەسەڵاتدار تیایدا لە ئاستی خۆیدا دكتاتۆرێكە ئیتر چ ئەو دەسەڵاتدارە مێرد بێت لە ماڵدا یان باوك بێت یان بەرێوەبەرێك بێت لە فەرمانگەیەكدا، یان سەرۆكی بەشێك یان زانكۆیەك یان دەزگایەك بێت..

هیوام وایە، خەڵكانی تریش لە ئەنجامی گەڕان بە دوای حەقیقەتی هەڵوێستی شەریعەتی ئیسلام لە ئافرەت بە هەڵوێستو رەفتاری خۆیاندا بچنەوەو ئەندازەیەكی كەم لەو مافانەی ئیسلام بۆ ئافرەتی بڕیوەتەوە پێی رەوا ببینن.

شەریعەتی ئیسلام و دابونەریتی کۆمەڵگە

هەندێك كەس دەیانەوێت هەرچی نەریتێكی نەشیاوی ناوكۆمەڵگە هەیە بیدەنە پاڵ ئیسلام بۆ نموونە بە چاوی سووك روانینە ئەو ئافرەتانەی لاقە دەكرێن، یا كوشتنی ئافرەت لەسەر ناموس، یا ستەم كردن لە ئافرەت بە شێوەیەكی گشتیی و هتد....

هەڵەی ئەو كەسانە لەوێدایە كە یەكەم نازانن مەرج نییە هەرچی دابو نەریتی كۆمەڵگە هەیە دروستكراوی ئایین بێت و بێئاگان لەوەی كە زۆرجار هۆكاری تر رۆڵی هەبووە لە دروستبوونی ئەو نەریتانەدا، لەوانە عەقڵیەتی عەشایەری پیاوی زاڵ و باڵادەست لە كۆمەڵگەدا.

بۆ نموونە لە هەندێك ناوچەی كوردستان دیاردەی (ڕەدووكەوتن) هەیە كە كچ یان تەنانەت ژنی مێرددارێش لەگەڵ پیاوێكدا رێك دەكەوێتو بە نهێنی دوای دەكەوێت بێئەوەی كەسوكاری كچ ئاگایان لێ بێت یان ژنە تەڵاقی خۆی لە مێردی یەكەمی وەرگرتبێت، وەنەبێ ئەمە شوورەیی بێت بە لایانەوە، بەڵكو هەندێك جار ژنان شانازیشی پێوە دەكەنو بە یەكتر دەڵێن ئەگەر رێكوپێك بویتایە رەدوو دەكرای! ئایا ئەم دابونەریتە دروستكراوی دەستی ئیسلامە یا میللەتەكەش موسڵمان بێت لە كاتێكدا كە حوكمی ئافرەتی بەشوو ئەگەر كاری وا بكات رەجم كردنەو هی كچیش صەد جەڵدەیەو پیاوەكەش ئەگەر ژندار بێت رەجم دەكرێتو ژنی نەبێت سەد جەڵدەی لێ دەدرێتو ساڵێك دوور دەخرێتەوە.

دێیەكی تر هەیە لە كوردستانی خۆماندا كچیان بە زۆری ماونەتەوەو مێردیان نەكردووە ئەویش لەبەر ئەوەی ناوێرن گفت بۆ هیچ پیاوێك بدەن، چونكە هەر گفت بدەن باوكو برایان لێیان دەكەونە گومانەوەو دەیانكوژن، ئایا ئەم نەریتە دروستكراوی دەستی ئیسلامە؟! یا رێنماییەكانی ئیسلام بە تەواوی پێچەوانەی ئەمە نین و پێغەمبەر ﷺ نافەرموێت (**الثيب تستأمر والبكر تستأذن**)؟ واتە: بێوەژن بڕیاری لە دەستی خۆیدایەو كچیش دەبێ پرسی پێ بكرێتو رەزایەتی وەربگیرێت.

دەربارەی حوکمی ئافرەتێکیش، کە بە زۆر کاری سێکسی لەگەڵدا کرابێت، لە شەرعدا هیچ سزایەکی نییە، چونکە دەسەڵاتی خۆی تێدا نەبووەو زۆری لێکراوە، پێغەمبەریش ﷺ دەربارەی ئەو کەسانە دەفەرموێت: **(ان الله تجاوز عن متی الخطأ والنسیان وما استکرهوا علیه)**. واتە: خوا لە سێ شتی ئومەتم بوراوە، هەڵەو لەبیرچوونەوەو زۆر لێکردن.

واتە: هەرکەسێك بە هەڵەو نەزانی گوناهێك بکات یان لە بیری بچێتەوە کە حەرامە، یان بە زۆر پێی بکرێت هیچ گوناهێکی لەسەر نییەو سزا نادرێت.

جگە لەمەش ئافرەتی لاقەکراو لە رووی شەرعەوە بێتاوانەو مارەیی تەواوی دەکەوێتە سەر کابرای لاقەکەر، ئەڵبەتە لەگەڵ سزادانی لاقەکەردا، تەنانەت ئافرەتێکیش بە ویستی خۆی زینای کردبێت پاش سزادانی کەس بۆی نییە سوکایەتی پێ بکات.

لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ پیاو چووە بەسەر ژنەکەیداو پیاوی بە سەرەوە بینیوە، نەچووە هەردووکیان بکوژێ، بەڵکو هاتووە بۆ لای پێغەمبەر ﷺ شکاتی کردوون، پێغەمبەریش بە گوێرەی فەرمایشتەکانی قورئان داوای لێکردووە شایەت بێنێت لەسەر قسەکەی، جا ئەگەر سێ شایەتی تری هێنابێت ئەوا هەردوو زیناکەرەکە سزا دراون، ژنەکە بە رەجمو پیاوەکەش ئەگەر ژندار بووبێت بە رەجمو ئەگەر کوڕیش بووبێت سەد جەڵدەو ساڵێك دوور خستنەوە، ئەگەر شایەتیشی نەبێت دەبێ مێردەکە چوار جار سوێند بخوات کە راست دەکات، پێنجەمیش بڵێ بەر نەفرەتی خوا کەوم ئەگەر درۆ بکەم، ژنەکەش ئەگەر دانی بە تاوانەکەیدا نا ئەوا سزا دەدرێت، ئەگەر دانیشی پێدا نەنا دەبێ چوار جار سوێند بخوات کە مێردەکەی درۆ دەکات، پێنجەمیش بڵێت بەر خەشم و سزای خوا بکەوم ئەگەر مێردەکەم راست بکات، لەو حاڵەدا سزای لەسەر لادەچێت و لەیەك جیا دەکرێنەوە بە هەتا هەتایی، ئیتر ئەمە لە کوێ‌و ئەوە لە کوێ، کە پیاوی کورد (غەیرە کوردیش) دەیکردو بەردەوام دەیکات لە کوشتنی هەردوولا!!

ئەمە لە رووی حوکمی شەرعەوە بەرامبەر ئافرەتێك کە مێردی هەبێت‌و پیاوی بە سەرەوە ببینرێت، ئەمما ئەوانەی کە بە زۆر لاقە دەکرێن، ئەوا وەکو وتمان هیچ تاوانێکیان نییە. لە رووی رەفتاری موسڵمانانیشەوە ئەوە شایەتی مێژوو و شایەتی واقیع دەیسلەمێنێت کە هەر کاتێك کۆمەڵگا پابەندبووبێت بە شەرعەوە نەك هەر دەستدرێژی کردن زۆر کەم بووە، بەڵکو زیناکردنیش زۆر کەم بووەو بە درێژایی حوکمی پێغەمبەر ﷺو چوار خەلیفەکە ژمارەی ئەوانەی سزا دراون لەسەر زینا بە پەنجە دەژمێردرێن‌و لاقەکردنیش زۆر لەوە دەگمەنتر بووە.

واقعی ئەمرۆش ئەوە دەسەلمێنێت کە زیناو لاقەکردن لەناو کۆمەڵگە ئیسلامییە پابەندەکان زۆر زۆر کەمترە لە چاو کۆمەڵگە ناپابەندەکان، ئەم راستییەش ئەوەندە ئاشکرایە کە هەموو کەسێك هەستی پێ دەکات‌و هیچ کەسێك نییە بتوانێ نکۆڵی لێبکات مەگەر کەسێك کە شتەکان بە پێچەوانەوە دەبینێت.

ئەگەر بەڵگەشت دەوێ برۆ تەنها چاوێك بگێڕە بەو راپۆرتانەی باسی لاقەکردن دەکەن لە ئەمریکادا کە تێیدا خولەك نییە دەیان حاڵەتی لەو جۆرە روو نەدات، جگە لەو حاڵەتی زینایانەی کە بە رەزامەندیی هەردوولا ئەنجام دەدرێت، هەروەها تەماشای ئەو راپۆرتانە بکە کە باسی رێژەی لاقەکردنی کچی منداڵ‌و کوڕی منداڵ دەکات، هەروەها رێژەی ئەوانەی لە تەمەنی دوانزە ساڵی بە دواوە کچێنییان لە دەست داوە چ لە رێگەی زیناوە یان لاقەکردنەوە.

وەکو وتمان ئەو کەسانە جیاوازیی ناکەن لە نێوان داب‌و نەریتی کۆمەڵگەو بنەماو رێنماییەکانی ئیسلامداو بێئاگان لە حوکمی شەرع لەو مەسەلانەدا یان بە ئەنقەست خۆیان لە گێلی دەدەن و دەیانەوێ هەرچی پۆخڵەواتی کۆمەڵگە هەیە بەسەر ئیسلامدا ساغی بکەنەوە.

وەکو لەوە بەر وتمان هیچ کەسێك بۆی نەبووەو بۆی نییە لە رووی شەرعەوە هەڵسێت بە کوشتنی هیچ کەسێك لەسەر زینا جا چ ئەو کەسە خوشکی بێت یان کچی بێت یان دایکی بێت یان ژنی بێت، بەڵکو دەبێ شکاتەکەی بگەیەنێتە دادگاو

شایەت لەسەر دەعواکەی بێنێت ئەگینا داری حەددی بوختانی لێ دەدرێت‌و لەوەودواش شایەتییەکەی وەرناگیرێت مەگەر تۆبەیەکی راستەقینەی وا بکات کە بەرجەستەو ئاشکرا بێت‌و دەوروبەر شایەتی بۆ بدەن، ئەمما بە نیسبەت دایکەوە ئەوە هەر بە هیچ شێوەیەك کەس بۆی نییە دایکی خۆی بکوژێت، نەك هەر کوشتن بەڵکو ئازاردانیش لەبەر ئەوەی کە مافی دایك بەسەر منداڵەوە زۆر زۆرەو تەنانەت لە حاڵەتی کوفرو شیرکیشدا منداڵ بۆیان نییە خراپەیان لەگەڵدا بکەن تەنها ئەوەندە هەیە کە نابێ بە گوێیان بکەن. ئیتر نازانم نووسەر ئەم قسانە لەکوێوە دێنێت‌و دەیەوێ کێی پێ فریو بدات.

رێنمایی بۆ ژنان و کاربەدەستان: فەرمودەی بینینی ئافرەتێك و چوونە ماڵەوە بۆ لای زەینەب

نووسەری سێکس و شەرع و ژن رووداوێك دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ ئافرەتێکی بینیوەو چووەتە ماڵەوە بۆ لای زەینەبی خێزانی و سەرجێیی لەگەڵدا کردووەو دوایی گەڕاوەتەوە ناو هاوەڵانی، ئەم رووداوە لە حاڵەتێکیشدا ئەگەر راست بێت ئەوە گەورەترین رێنمایی تێدایە بۆ کاربەدەستان‌و دەسەڵاتداران کە دەسەڵاتی خۆیان بەکار نەهێنن بۆ پەلاماردانی ژن‌و کچی خەڵکی وەکو ئەوەی عودەی کوڕی سەددام‌و زۆرێك لە عودەیەکانی تر دەیکەن بەوەی کە چاویان بە ژنێك یا کچێکی جوان دەکەوێت پاسەوانانی خۆیانی بۆ دەنێرن‌و بە خۆشی یا بە ترشی خۆی‌و کەسوکاری کاری ناڕەوای لەگەڵدا دەکەن‌و زەوتی دەکەن تا شەهوەتی بەرەڵڵا کراوی خۆیانی پێ تێر دەکەن.

پێغەمبەر ﷺ گەورەترین دەستوور دادەنێت بۆ پیاوان بە تایبەت دەسەڵاتداران بۆ ئەوەی چاو نەبڕنە نامووسی خەڵکی‌و وەکو گورگی برسی تەماشای ژن‌و کچی خەڵکی نەکەن‌و گەر کەسێکیشیان بینی سەرنجی راکێشان بە دوایدا نەچن بەڵکو بچنە لای ژنانی خۆیان‌و لەوێ خۆیان دامرکێننەوە.

هەموو دەزانین ئەمڕۆ کاربەدەستان‌و لێپرسراوانی پیاو چۆن پێویستیی ئافرەتان بە هەل دەگرن بۆ فشار خستنە سەریان‌و پاشان لەرێ دەرکردنیان، بەڵام پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ ئەوەی کە دەسەڵاتی تەنفیزی هەبوو بەسەر خەڵکیدا دەسەڵاتێکی رۆحیی بێ پایانیشی هەبوو بە سەریاندا، داوای هەرچییەکی لێ بکردنایە بێ سێ‌و دوو ئەنجامیان دەدا، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا کارێکی وای نەکردووە. ئەم رووداوە ئەگەر راست بێت گەورەترین خاڵی ئیجابییە بۆ پێغەمبەر ﷺ، چونکە یەکەم دەریدەخات کە خۆی خاوەنی تەشریع نییە بەڵکو خوا خاوەنێتی ئەگینا بەیەك قسە حەڵاڵی دەکرد بۆ خۆی‌و لە جیاتی ئەوەی بچێتە ماڵەوە بۆ لای خێزانەکانی دەینارد ئەو ژنەی بۆ بێنن‌و مارەی دەکرد.

بەرپرسیارێتی ئافرەت لە پاك راگرتنی کۆمەڵگە

گەڕانەوەی پێغەمبەر ﷺ بۆ ماڵەوەو چوونی بۆ لای زەینەب رێنماییەکە بۆ ئافرەتان کە رەچاوی بارودۆخی مێردەکانیان بکەن‌و یارمەتییان بدەن بۆ دوورکەوتنەوە لە گوناه و کاری بێ شەرعی‌و ئەنجامدانی کاری ژن‌و مێردایەتییان بۆ ئاسان بکەن هەرچەندە ئەگەر دەستیشیان گیرابێ.

هەڵسوکەوت‌و ژیانی پێغەمبەر ﷺ دوای پێغەمبەرایەتی زۆربەی تەشریعە، زۆرجار پێغەمبەر ﷺ تەنها بۆ فێرکردنی خەڵکی هەندێك شتی کردووە.

ئەو قسەیەش، کە دەدرێتە پاڵ پێغەمبەر ﷺ، کە گوایە فەرموویەتی ئافرەت لە شێوەی شەیتاندا دێت‌و دەچێت، ئەگەر راست بێت ئەوە بۆ ئەو ئافرەتانەیە کە بە مەبەستی سەرنج راکێشانی پیاوو لە خشتەبردنیان خۆیان دەڕازێننەوەو دەچنە دەرەوە، بەشێکی زۆر لە مەسئولییەتی پاك راگرتنی کۆمەڵگە دەکەوێتە ئەستۆی ئافرەتەوە، هەر لەبەر ئەوەشە شەرع داوا لە ئافرەت دەکات بۆ مێردی خۆی خۆی بڕازێنێتەوە نەك بۆ خەڵکی تر.

فەرموودەی: (الشؤم في المرأة والدار والفرس): مایەی بەدبەختیی لە ژن‌و ماڵ‌و مایندایە، ئەوە ناگەیەنێ کە ژن لە ریزی ئەسپ‌و مایندایە، بەڵکو گرنگی ئەو سێ شتە بۆ پیاو دەردەخات، ئەمەش راستییەکە تەنها کەسی نەزان نکۆڵی لێدەکات، ئەگینا کەس هەیە نەزانێ ژنی خراپ یان خانووی خراپ یان هۆکاری هاتوچۆی خراپ مایەی سەرئێشەو ناڕەحەتین بۆ مرۆڤ مەگەر کورد نالێت: ژن یا ژانە یا مایەی ژیانە! ئەی لەبەرامبەر ئەوەشدا پێغەمبەر ﷺ نافەرموێت: (دونیا جێی

رابواردنێکی کاتییەو باشترین شتی دونیاش بۆ پیاو ژنێکی باشە، کە ئەگەر تەماشای کرد دڵی شادکاتەوەو ئەگەر فەرمانی پێکرد گوێڕایەڵی بێتو ئەگەر لێی دوور کەوتەوە ماڵو نامووسی بپارێزێت)، (**الدنيا متاع وخير متاعها المرأة الصالحة، ان نظر اليها سرّته، وان أمرها اطاعته، وان غاب عنها حفظته في نفسها وماله) رواه مسلم 1467/ نسائي 6/69، ابن ماد 1855**.

یان دەفەرموێت: (**وان خير هذه الأمة كان أكثرها نساء) بخاري/ 5069**. واتە: چاکەکانی ئەم ئوممەتە (واتە موسڵمانان) زۆربەیان ژنانن.

یان دەفەرموێت: (**من يمن المرأة ان تلد بكرها انثى**) و دەیان فەرموودەی تر کە داوا لە پیاوان دەکات ڕێز لە ژنان بگرنو لێیان نەدەنو ئەزێتی ڕۆحیو جەستەییان نەدەنو دوا وەسیەتیشی لە (**حجة الوداع**)دا هەر ئامۆژگاریی پیاوان بوو بۆ ئەوەی چاك بن لەگەڵ ژنەکانیاندا.

لەمانەش گرنگتر ئەوەیە کە لەبەرامبەر ئەو فەرموودەیەدا کە دەفەرموێت: مایەی بەدبەختی پیاو لە ژنو خانوو ماینداییە، فەرموودەیەکی تر هەیە دەفەرموێت: (**من سعادة ابن آدم ثلاثة: المرأة الصالحة، والمسكن الصالح والمركب الصالح). رواه احمد وصحح ابن حبان والحاكم**، واتە: سێ شت لە هۆیەکانی بەختەوەری نەوەکانی ئادەمە، "ژنی باش، خانووی باش، ئامرازی هاتوچۆی باش".

بۆچی ئەم نووسەرانە ئاماژە بۆ یەك لای هاوکێشەکە دەدەن و لایەکەی تر پشتگوێ دەخەن؟ هۆیەکەی ئاشکرایە و پێویست بە ڕوونکردنەوە ناکات، ئەویش ئەوەیە کە هەر لە سەرەتاوە بڕیاریان داوە بە چاوێکی ڕەخنەگرانەو بە چاویلکەیەکی ڕەش تەماشای ئیسلام بکەن و هیچ پەڕەیەکی سپی تێدا نەبینن و ئەوانەشیان کە سپین ئەو هەر بە ڕەش نیشانیان بدەن.

جیاوازیی فسیۆلۆژی و بایۆلۆژی نێوان ژن و پیاوو کاریگەریی لەسەر ئەرك و وەزیفەیان

زانستی نوێ قووڵیی جیاوازییە بایۆلۆژیو فسیۆلۆژیو دەروونییەکانی نێوان نێرو مێی دەرخستووەو دەریدەخات کە ئەو جیاوازیی ئەركو وەزیفەیە گونجاوە لەگەڵ جیاوازییە سروشتییەکانیاندا، بەڵام ئەوەی کە ئەمڕۆ دەکرێت لە بانگەشە بۆ دابەشکردنی ئەرکەکان بەسەر ژنو پیاودا بە یەکسانیو بەبێ ڕەچاوکردنی ئەو جیاوازییە سروشتییانە ئەنجامەکەی زۆر خراپ دەبێت بۆ سەر هەردوولاو ئافرەت بە شێوەیەکی تایبەتتر. ئەوەی لەم سەردەمەدا دەکرێت لە شێواندنی ڕاستییەکان ڕەنگە لە هیچ سەردەمێکدا نەکرابێت ئەویش بە هۆی ئەم تەوژمە ماددییەی کە باڵی کێشاوە بەسەر مرۆڤایەتیداو قازانجی ماددی بووەتە مەبەستی یەکەمی هەموو دەوڵەتو کۆمپانیا و سەرمایەدارەکانو لەپێناویدا قوربانیی بە هەموو شتێك دەدرێت: بە ڕاستی، بە شەرەفو کەرامەت، بە ئایین، بە نیشتمان، بە مرۆڤو مرۆڤایەتی، بە کورتی بە هەموو بەهایەك. ئەوەتا بازرگانانی جەنگ بۆ قازانجی ماددی خۆیان هەوڵ دەدەن ئاژاوە بخەنە هەموو دونیاوە، بازرگانانی تلیاك هەوڵ دەدەن هەموو خەڵکی فێری تلیاکخۆری بکەن، خاوەنی کۆمپانیاکانی نەوت هەوڵ دەدەن بە هەر شێوەیەك بووە دەست بگرن بەسەر هەموو چاڵەکانی نەوتی دونیادا، هەندێك لە سەرمایەدارەکان دەیان کەناڵی ئاسمانی بێ ڕەوشتیی دادەنێنو هەزارەها ئافرەتی بەرەڵڵا پەسیج دەکەن (بەکار دەهێنن) تەنها بۆ قازانجی ماددیی خۆیان بێ گوێدانە هیچ دابو نەریتێكو بەهایەکی ئەخلاقیو کۆمەڵایەتیو مرۆڤایەتی.. هتد.

هەموو ئەو بانگەشانەی بۆ ئازادی ئافرەتو بەشداریی پێکردنی لە هەموو بوارەکانی ژیان بە یەکسانی لەگەڵ پیاوداو بێ گوێدانە جیاوازییە سروشتییەکان بەشێکە لەو دیاردە ماددییە بەرژەوەندپەرستەی شارستانێتی ئەمڕۆ کە هەموو شتێك بەلایەوە دروستە بۆ گەیشتن بە مەبەستو قازانجو چەواشەکارییەکی گەورەیە بۆ ئافرەت کە سەرەنجام ئافرەت بە پلەی یەکەم زەرەرمەندە تێیدا.

دەبینی دەوڵەتێکی داگیرکەر دێتە وڵاتێکەوە، لێیان دەکوژێ‌و ژێرخانی ئابووری وڵاتەکە دەڕوخێنێ‌و سامان‌و سەرمایەی بۆ خۆی دەبات، لەولاشەوە بانگەشە بۆ ئازادیی ئافرەتانی ئەو وڵاتە دەکات، ئەگەر ئەو مەبەستی رزگارکردنی ئافرەت بێت وڵاتەکەی داگیر ناکات‌و خێرو بێرەکەی بۆ خۆی نابات‌و پیاوانی ناکوژێت!

خەتەنەی کچان

یەکێك لەو رەخنانەی ئاراستەی ئیسلام دەکرێت لە لایەن ناحەزانیەوە مەسەلەی خەتەنەکردنی ژنانە کە گوایە ئەوە ستەم و سوکایەتییە بەرامبەر بە ژن دەکرێت!

بابزانین ئەمە وایە یا بەڵگەی نەزانی و تێنەگەیشتنە:

پێش هەموو شتێك با بزانین پێغەمبەر ﷺ خۆی چی دەڵێت دەربارەی ئەم مەسەلەیە:

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: **الختان سنة للرجال مكرمة للنساء.** واتە خەتەنە کردن سوننەتە بۆ پیاوان و رێزلێنانە بۆ ژنان. جارێ یەکەم دەرکەوت کە خەتەنەی کچان سوننەت نییە بە پێچەوانەی ئەوەی، کە زۆر کەس بۆی دەچێت، دووەمیش بۆ رێزلێنانە نەك بۆ سوکایەتی پێکردن، جا بابزانین چۆن؟

لە راستیدا بیرۆکەی خەتەنەکردنی ژنان‌و پیاوان یەك شتە ئەویش ئەوەیە کە لە ئەندامی مێینەی ئافرەتدا شتێك هەیە لە ئەندامی نێرینەی پیاو دەچێت، بەڵام قەوارەکەی زۆر بچووکترە، بەو رێژەیەی کە لە ئەندامی نێرینەی پیاو دەبڕرێت لە هی ژنیش دەبڕێت.

ئەو بەشەی ئەندامی ئافرەت هەر هەمان ئەندامی پیاوە، بەڵام بە کاریگەریی هۆرمۆنی مێینە پووکاوەتەوە، ئەو بڕەی کە لێی دەبڕرێت زۆر کەمترە لەوەی لە هی نێرینە دەبڕرێت. ئیتر بۆچی بۆ پیاو رێزلێنان بێت‌و بۆ ژنیش چەوساندنەوە.

کوا بەڵگە لە قورئان‌و فەرموودە کە بڵێ حیکمەت لە خەتەنەکردنی پیاو بۆ ئەوەیە کە چێژ زیاتر وەرگرێت لە کاری سێکسی‌و بۆ ئافرەتیش ئەوەیە کە نەوروژێنرێت؟

زانستی پزیشکی سەلماندوویەتی کە مانەوەی ئەو پێستە بەسەر عەورەتەوە دەبێتە هۆی دوو شت:

1- هەوکردنی پێستەکە کە پێی دەوترێت (فایمۆسز) لە ئەنجامی کۆبوونەوەی پیسی لە نێوان پێستەکە‌و گۆشتەکە.

2- زیادی رێژەی شێرپەنجەی ئەندامی نێرینە.

هەر لەبەر ئەوەشە لە رووی پزیشکییەوە چاکترە منداڵی نێرینە خەتەنە بکرێت..

کەواتە ئەم سوننەتە دینییە زانست دەیسەلمێنێ کە شتێکی بە کەڵك‌و زانستییە.

گریمان خەتەنەکردنی کچان بۆ ئەوە بێت کە وروژاندن‌و خرۆشاندنیان کەمتر بکاتەوە، ئایا ئەمە خاڵێکی ئیجابییە یا سلبی؟

ئایا ئەگەر کەسێك یارمەتی بدرێت بۆ ئەوەی زیاتر زاڵبێت بەسەر غەریزەکان‌و هەڵچوون‌و داچوونەکانیدا و زیاتر بتوانێ کۆنترۆڵی خۆی بکات کارێکی باشە یا خراپ؟

ئاشکرایە کە هەموو مرۆڤێك تا زیاتر زاڵ بێت بەسەر ئارەزووەکانیداو کۆنترۆڵیان بکات کەسایەتییەکەی بەهێزترە، بە پێچەوانەشەوە هەرکەسێك خۆی نەگرێت بەرامبەر ئارەزووەکانی ئەوا بە کەسێکی دەروون نزم یان کەسایەتیەکی لاواز لە قەڵەم دەدرێت.

ئەوەی زاڵ نەبێت بەسەر غەریزەی خواردنداو کۆنترۆڵی نەفسی خۆی نەکات پێی دەوترێت نەوسن و دەروون نزم، ئەوەی زاڵ نەبێت بەسەر هەوەسی سێکسی خۆیدا پێی دەوترێت شەهوانی یان شەبەقی سێکس.

هەرکەسێك زاڵ نەبێت بەسەر سۆزەکانیداو زوو هەڵچێت‌و توڕە ببێت بە خاوەن کەسایەتییەکی لاواز لە قەڵەم دەدرێت.

هەر کچێك بە ئاسانی خۆی بدات بە دەست کوڕەوە هەموو کەسێك بە سووك تەماشای دەکات، هەتا گرانتر بێت ڕێزی لای پیاوو لە کۆمەڵگەدا زیاتر دەبێت.

کەواتە ئەگەر ئافرەتێك ئەو نەختە پێستەی بەسەر ئەو ئەندامۆچکەیەوەیە لێبکرێتەوە و بەوە ووروژان و خرۆشانی سێکسی کەمتر بێتەوە گەورەترین خزمەتە پێی دەکرێت، چونکە لە ئەنجامدا خۆڕاگریی زیاتر دەبێت و دەبێتە مایەی ڕێزی زیاتر بۆی. ئەمەش مانای فەرمودەکە کە دەفەرموێت: خەتەنە بۆ ئافرەتان ڕێز لێنانە.

لە ڕاستیشدا خەتەنەکردنی ئافرەت بۆ ئەوە نییە کە هەستی سێکسی کەمتر بکرێتەوە، بەڵکو یەکسانکردنێتی بە پیاو لە بڕینی بەشێك لەو ئەندامەیان کە لەیەك دەچێت و لە بناغەدا یەك شتن.

خەتەنەکردنی ئافرەت سوننەت نییە، بەڵکو شتێکی ڕێگەپێدراوە و لە پێش ئیسلامدا هەبووە، بەڵام بە شێوەیەکی زۆرتر و بە بڕینی بڕێکی زۆرتر لەو ئەندامۆچکەیە، پێغەمبەری ئیسلام ﷺ فەرمانیدا کە دەست سووك بکرێتەوەو ئەوەی ئەو کارە دەکات زۆر دەست دانەگرێت بەڵکو تا دەتوانێ کەمی لێبکاتەوە.

گریمان ئەم قسەیە ڕاستە و خەتەنەکردنی ژنان بۆ ئەوەیە کە هەوەسی سێکسییان کەم ببێتەوە، ئایا ئەمە دژ نییە لەگەڵ ئەو قسانەی کە دەڵێت ئایینی ئیسلام ئایینی پیاوی هەوەسبازە ؟؟ ئەگەر ڕاستە ئیسلام ئایینی پیاوی هەوەسبازە نەدەبوایە کارێك بکات هەوەسی ژنان کەم بێتەوە، چونکە ئەمە کارێکی ڕاستەوخۆی لەسەر پیاوان دەبێ بەڵکو دەبوایە هەرچی ڕێگا هەیە بیگرتایەتە بەر بۆ ئەوەی هەوەسی ژنان زیاد ببێت بە ڕاددەیەك کە لە پیاو تێر نەخۆن بۆ ئەوەی پیاوان خۆشیان لە ئەنجامدا زیاتر ڕابوێرن وەکو ئەوەی کە ئێستا لە شارستانیەتی ڕۆژئاوادا دەکرێت!!

ئەگەر بڵێین مەبەست کوشتنی هەوەسی ژنان بووە ئەوکاتە دەبێ هەموو میللەتان تاوانبار بکەین بەوەی کە ویستوویانە هەوەسی ژنان بکوژن، چونکە نەریتێکی باوە لە ناو زۆربەی میللەتاندا.

لە کۆتاییشدا دەڵێین: سەرەڕای کوشتنی هەوەسی ژنان ئەم هەموو فەسادە هەیە لە دونیادا ئەی ئەگەر بێتو بوروژێنرێت چی روو دەدات؟!

تێڕوانینی ئیسلام بۆ سێکس

ئێستاش دوای ئەوەی تێڕوانینی ئیسلامان زانی بۆ مرۆڤ بە گشتیی و ئافرەت بە تایبەتی کاتی ئەوە هاتووە باسی تێڕوانینی ئیسلام بکەین بۆ سێکس و ماباقی غەریزەکانی تری مرۆڤ بۆ ئەوەی وێنەکە بە تەواوی روون بێتەوە بۆ خوێنەرو پاشان هەرچی شتی تر هەیە لە سەر رۆشنایی ئەم ڕاستییانە شی بکرێتەوە.

وەکو وتمان لە ڕوانگەی ئیسلامەوە مرۆڤ بە تایبەت بەدیهێنراوەو ڕێزێکی زۆری لێنراوەو جیاوازییەکی زۆری کراوە لە گیانلەبەران و باوی زۆری دراوە بەسەر هەموویانداو هەرچی شت هەیە خراوەتە ژێر دەسەڵات و ئیختیارییەوە، ئاشکراشە کە ئەمانە هیچی بێ حیکمەت و بێ مەبەست نییەو حەتمەن دەرئەنجامێکی بەسەردا کەڵەکە دەبێت کە بە گوێرەی پلەو پایەو مەسئولیەتەکە بێت. شتێکی بەڵگەنەویستە لە دەستووری ژیاندا کە هەرکەسێك تا پلەوپایەی بەرزتر بێت مەسئولیەت و لێپرسینەوەی زیاتر دەبێت و ماف و ئەرکەکانی و تەنانەت هەڵسوکەوت و پەیوەندییەکان و شێوازی ژیانی جیاواز دەبێت لەگەڵ خەڵکانی تردا و دەبێ هەمووی گونجاو بێت لەگەڵ ئەو پلەو پایەیەی کە هەیەتی.

لێرەوە، هەڵسوکەوتی مرۆڤ و چۆنێتی ژیانی و ڕەفتارو ئاکارو هەموو شتێکی پێویستە جیاواز بێت لە هی ئاژەڵ و گیانلەبەرانی تر.

خوا کە مرۆڤی بە مرۆڤ و بەو تایبەتمەندێتییە دروست کردووە داوای لێدەکات کە ڕەفتارو ئاکاری مرۆڤانە بێت و گونجاو بێت لەگەڵ پلەو پایەیدا. هەندێك لەو ڕەفتارو ئاکارانە هەر بە غەریزە جیاوازە لە هی ئاژەڵان و هەندێکیش دەبێت خۆی جیای بکاتەوەو هەوڵ بدات مرۆڤانەی بکات، بەڵام شوێنکەوتووی ڕێبازەکانی تر بە تایبەت ئەوانەی کە مرۆڤ بە زنجیرەیەك

لە زنجیرەکانی پەرەسەندن دەزانن‌و باوەڕیان وایە ڕەچەڵەکی مرۆڤ ئاژەڵ‌و گیانلەبەرانی پلە نزمن بەلایانەوە ئاساییە گەر ڕەفتاری ئاژەڵانە بێت‌و مامەڵەی لەگەڵ غەریزەکانیدا ئاژەڵانە بێت.

دەبینی مرۆڤ تەنانەت لەو غەریزەو شتانەی بەشدارە لەگەڵ ئاژەڵاندا مرۆڤانە بەکاریان دێنێ یان بە لایەنی کەمەوە جیاواز لە ئاژەڵ بەکاریان دێنێ‌و مامەڵەیان لەگەڵدا دەکات، بۆ نموونە خواردن، دەبینی ئاژەڵان لەوەتەی هەن هیچ گۆڕانکارییەکیان لە جۆر و چۆنێتی خواردنیاندا ئەنجام نەداوەو هیچ پەرەیەکیان پێ نەداوە، ئەوانەی گۆشتخۆرن هەر گۆشت دەخۆن‌و باوو باپیرانیان چۆنیان خواردووە ئەوانیش هەروا بێ هیچ گۆڕانکارییەك، بەڵام مرۆڤ جۆری خواردنی خۆی زوو زوو دەگۆڕێت‌و هەر جارەی جۆرە خواردنێك دادەهێنێت‌و پەرەیان پێ دەدات‌و جۆرەکەی باشتر دەکات‌و شتی ئیشتیهاکەرەوە دادەهێنێت‌و سفرە دەڕازێنێتەوەو کاتی نانخواردنەکانی دیاریی دەکات‌و بۆنەو موناسەبەی بۆ دروست دەکات، بە کورتی ئیرادەو زەوق و زانست‌و عەقڵی خۆی لە دیاری کردنی جۆری خواردن‌و کاتی خواردن‌و شوێنی خواردن‌و ئەو کەسانەی لەگەڵیاندا دەخوات بەکار دەهێنێت‌و کۆنترۆڵی ئەو هەموو شتانە دەکات، بە پێچەوانەی ئاژەڵەوە کە نە کۆنترۆڵی کاتی خواردن، نە جۆری خواردن‌و نە شوێن‌و بۆنەی خواردن ناکەن، بەڵکو تەنها بە حوکمی غەریزە دەجوڵێنەوە، کەی برسییان بوو دەگەڕێن بە دوای خواردندا یان ئەوانەی بە غەریزە فێرکراون خواردن کۆ بکەنەوە (وەکو مێروولە) ئەگینا ڕۆڵی عەقڵ‌و ئیرادە لە هیچ شتێکدا نابینی‌و پەرەپێدان لە هیچ شتێکدا لە لایەن خۆیانەوە ئەنجام نادرێت.

هەروەها شوێنی ژیان‌و چۆنێتی ژیانیان هەریەکەیان (واتە ئاژەڵ) باو و باپیرانیان پێشتر چۆن ژیاون ئێستا هەروا دەژین بێ هیچ گۆڕانکارییەك‌و پەرەپێدانێك لە لایەن خۆیانەوە، بەڵام مرۆڤ ڕۆژ دوای ڕۆژ شوێن‌و چۆنێتی ژیانی خۆی دەگۆڕێت‌و بە بەردەوامی هۆیەکانی ژیانی خۆی پەرە پێدەدات‌و هەوڵ دەدات هۆیەکانی حەسانەوە بۆ خۆی دابین بکات‌و هەزارەها هونەری ئەندازیاری‌و بیناسازی دادەهێنێت‌و دەروبەری خۆی جوان دەکاتەوەو شوێنی سەیران‌و ڕابواردن‌و حەسانەوە بۆ خۆی دروست دەکات‌و بە بەردەوامی پەرەی پێدەدات، بە شێوەیەك کە ژیانی هیچ نەوەیەك لەوی پێشووی ناچێت.

غەریزەی سێکسیش بە هەمان شێوە، دەبینی ئاژەڵ هیچ گۆڕانکارییەك بەسەر ژیانیدا نایەت‌و ئاژەڵانە ئەنجامی دەدات بەو ڕادەیەی تێیدا چێنراوە بۆ بەردەوامیدان بە جۆری خۆی، کەچی مرۆڤ بە جۆرێك تێیدا چێنراوە کە وای لێبکات مرۆڤانە بژی‌و مرۆڤانە بەکاری بێنێ.

هەر جۆرە ئاژەڵێك بە جۆرێك ئەو غەریزەیە ئەنجام دەدات، زۆرێکیان وەرزی تایبەتیان هەیە بۆ زاوزێ، تەنها لەو وەرزەدا سێکس ئەنجام دەدەن‌و دوای ئەوە هەریەکەو بە لایەکدا دەچن‌و دواتریش بە زۆری مێینە بە تەنها هەڵدەستێت بە بەخێوکردنی بێچووەکانی‌و زۆربەیان دوای ماوەیەکی کەم پشت بە خۆیان دەبەستن.

بەڵام غەریزەی سێکس لە مرۆڤدا لە هەر لایەکەوە تەماشای دەکەیت جیاوازە لە هی ئاژەڵ‌و مرۆڤانە تێیدا چێنراوەو ئیسلام داوای لێدەکات مرۆڤانە بەکاری بێنێت:

سەرەتا دەبینی ئەم غەریزەیە لە مرۆڤدا بەردەوامەو بە درێژایی ساڵەو وەرزی تایبەتی بۆ نییە، ئەمەش بۆ ئەوەیە کە نێر و مێی مرۆڤ هەمیشە پێویست بکات بە یەکەوە بژین‌و نەتوانن دوور کەونە لە یەکتر.

دووەم: ئەم غەریزەیە ئەوەندە بەهێزە کە مرۆڤ لە پێناو دامرکانەوەیدا ئامادە بێت هەموو فیداکارییەکی بۆ بکات، لەوانە: لە ئەستۆگرتنی لێپرسراوێتی ژیانی هاوسەری، دیارە ئەگەر ئەو غەریزەیە وا بەهێزو بەردەوام نەبوایە هیچ پیاوو ژنێك تاقەتیان نەدەبوو بەو شێوەیە بەیەکەوە بژین‌و هەموو ئەو لێپرسراوێتییەی ژیانی ژن‌و مێردایەتی دەیخوازێ هەڵگرن‌و تاڵی‌و ترشی ژیان پێکەوە بێ دەست لەیەك هەڵگرتن قبوڵ بکەن.

سێهەم: لەگەڵ ئەوەی کە مرۆڤ باڵاترین گیانلەبەرە لەسەر زەوی کەچی کۆرپەی مرۆڤ لاوازترین کۆرپەلەیەو لە کۆرپەلەی هەموو ئاژەڵێك درەنگتر دەتوانێ پشت بە خۆی ببەستێت، ئەمەش بۆ ئەوەیە کە دایك‌و باوك هەمیشە پێکەوە بن بۆ

بەخێوکردن و پێگەیاندنی ئەو کۆرپەلەیە، ئەوەندەش سۆزو بەزەییان تێدا چێنراوە کە ئامادە بن لە پێناویدا هەموو زەحمەتێك بکێشن و هەموو نارەحەتییەك قبوڵ بکەن.

چوارەم: دەبینی لەگەڵ ئەوەی مرۆڤ باڵاترین گیانلەبەرە کەچی پەردەی کچێنی تەنها لە مێینەی مرۆڤدا هەیەو لە هیچ گیانلەبەرێکی تردا نییە، ئەمەش ئەگەر بەڵگە نەبێت لەسەر ئەوەی کە دەبێ ئەو پەردەیە لە رێورەسمێکی شکۆدارو مرۆڤانەدا لێ بکرێتەوە چ مانایەکی تر دەبەخشێت؟

لەگەڵ ئەم جیاوازییانەی نێوان مرۆڤ و ئاژەڵ و ئەم پێکهاتە تایبەتییەدا کە وای لێدەکات (ناچاری دەکات) مرۆڤانە بژی، رێنماییشی بۆ هاتووە لە لایەن بەدیهێنەرو پەروەردگارییەوە کە مرۆڤانە بژی و بە شێوەیەکی شیاوو بە گوێرەی ئەو پلەو پایەیە سوود لەو غەریزەو سیفەت و پێدراوانەی وەرگرێت و وەکو ئاژەڵ تەنها غەمی خواردن و رابواردنی نەبێت، بە نیسبەت خواردنەوە دەبینی ئەو خواردنانەی زیانیان بۆ لەش و عەقڵ و دەروونی هەیە لێی قەدەغە کراوە (**وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ) (الأعراف:** 157).

بە نیسبەت غەریزەی سێکسیشەوە، داوای لێکراوە و رێنمایی کراوە کە مرۆڤانە بەکاریان بهێنێت، ئەوەتا چۆنێتی بەیەکگەیشتنی ئەو دوو رەگەزە دیاریکراوەو سنوورەکانی دیاریکراوەو تەشریعێکی دوورو درێژی بۆ دانراوە بۆ چۆنێتی پێکەوەژیان و هەڵگرتنی مەسئولیەتی ژیان پێکەوە، پەیامبەر ﷺ لە فەرموودەیەکیدا بە جوانی ئەم مانایەی بەرجەستە کردووە، ئەویش لەو بەشە فەرموودەیەی کە باسی کچێك دەکات کە لەبەر نەبوونیی روو دەکاتە ئامۆزایەکی بۆ ئەوەی یارمەتی بدات ئەویش داوای پەیوەندیی ناشەرعی لێدەکات، کچەکە پێی دەڵێت: **(اتق الله ولا تفض الخاتم الا بحقه) متفق عليه، رياض الصالحين**. واتە: لەخوا بترسەو مۆرەکە بە حەقی خۆی نەبێت هەڵمەپچڕە. واتە: بە مارەبڕین نەك زینا، دەبینی لێرەدا کچ دەشوبهێنرێت بە نامەیەکی فەرمی یان شتێکی زۆر گرنگی مۆرلێدراو کە ئەو مۆرە دەبێ بە شێوەیەکی فەرمی هەڵپچڕێت لە لایەن ئەو کەسەی کە بۆی نێرراوە.

ئایینی ئیسلام بەمانەشەوە نەوەستاوەو ئیکتفای نەکردووە، بەڵکو سەرەڕای هەڕەشە بە سزای دوارۆژ سزای دونیایی جەستەیی و دەروونی و کۆمەڵایەتیشی داناوە بۆ ئەوانەی کە ئاژەڵانە ئەو غەریزەیە بەکار دێنن و ئەنجامی دەدەن، قورئان دەفەرموێت: **(وَلاَ تَقْرَبُواْ الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاء سَبِيلاً) (الإسراء:** 32). واتە: نزیکی زینا مەکەونەوە، چونکە کردەوەیەکی ناشیرینەو خراپترین رێگایەو ئەنجامەکەی خراپە.

پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێت: **(ما عمل قوم الفاحشة علانية الا عمّهم الله بالطاعون والأوجاع التي لم تكن في اسلافهم)**، واتە: هەر کۆمەڵێك بە ئاشکرا زینا بکەن خوا دووچاری نەخۆشی درم و تووشی ئەو دەردانەیان دەکات کە لە پێشینانیاندا نەبووە، نەخۆشییەکانی سفلس و گۆنۆریاو ئایدز هەندێکن لەوانەی بە هۆی زیناو پەیوەندیی ناشەرعییەوە بڵاو دەبنەوە و بەڵگەن لەسەر ئەم راستییە.

ئەمانە جگە لەو کاریگەرییە نێگەتیڤانەی کە لەسەر کۆمەڵگا هەیەتی، وەکو هەڵوەشانی خێزان و زیادبوونی رێژەی تەڵاق و بێ متمانەیی نێوان ژن و پیاوو بێنازکەوتنی منداڵان و.. هتد.

لە ئەنجامە خراپەکانی بڵاوبوونەوەی زینا پشتهەڵکردنی گەنجان و پیاوانە لە ژنهێنان و لە ئەنجامدا زۆربوونی ژمارەی کچانی شوونەکردوو کە ئەمڕۆ بە چاوی خۆمان دەیبینین ئاشکرایە کە ئەمەش کاریگەریی زۆری لەسەر باری دەروونی هەردوولا هەیە.

بە کورتی گەر بمانەوێت زیانەکانی بەکارهێنانی غەریزەی جنسی بە شێوەیەکی نامرۆڤانەو لە رێگەی ناشەرعییەوە باس بکەین ئەوا لێکۆڵینەوەیەکی تایبەتمان دەوێت، تەنها ئەوەندە بەسە لێرەدا کە ئەوە بزانین ئەو زەرەرانە بۆ ئەوەیە کە پاڵ بە مرۆڤەوە بنێت بە شێوەیەکی مرۆڤانە ئەو غەریزەیە بەکار بهێنێت و ئەنجامی بدات.

کەواتە بە کورتی سێکس غەریزەیەکە لە مرۆڤو ئاژەڵدا بۆ هێشتنەوەی جۆرو ڕەگەز، لە مرۆڤدا بەهێزترو بەردەوامترە بۆ مسۆگەرکردنی پێکەوەژیانی نێرو مێو هەڵگرتنی مەسئولییەت پێکەوە، بەڵام داوای لێکراوە مرۆڤانە بەکاری بێنێتو لە ژێر کۆنترۆڵی عەقڵو ئیرادەدا بێت، نەك عەقڵو ئیرادەی بخاتە ژێر دەسەڵاتی غەریزەوە. ئاشکرایە کە بەکارهێنانی ئەم ئیرادەو بیرکردنەوەیە بۆ زاڵبوون بەسەر داواکارییەکانی نەفسو جەستەدا شتی باشنو لە هەر کەسێکدا هەبێت دەلالەتی بەهێزی کەسایەتییەتی، بەڵام بە لای ئەمانەوە بە پێچەوانەوەیە، دەبێ مرۆڤ عەقڵو ئیرادەو بیرکردنەوەو هەموو شتێکی بداتە دەستی غەریزەکانیەوە بۆ کوێی بەرن بچێ بەدوایاندا، جا ئەگەر بڕیارە وەکو ئاژەڵ ڕەفتار لەگەڵ غەریزەکاندا بکەین ئیتر چ پێویستی بەو تایبەتمەندێتیو جیاکارییانە دەکردو چ زەرورەتێك هەبوو بۆ پەیدابوونی مرۆڤ لەسەر زەویو جیاکردنەوەی لە ئاژەڵ؟

کاتێك ئاژەڵێك نەخۆش دەکەوێتو دکتۆری ئاژەڵ دەرمانی بۆ دیاری دەکاتو هەندێك شتی لێ قەدەغە دەکات دەبێ مرۆڤئەو کارەی بۆ ئەنجام بدات، بەڵام کە مرۆڤ نەخۆش دەکەوێتو دکتۆر هەندێك خواردن یان شتی لێ قەدەغە دەکات خۆی بە ویستی خۆی پابەندی ئەو ڕێنماییانە دەبێتو هەرکەسێك پابەند نەبێت خەڵکیی بەبێ عەقڵو نەزانو بێ ئیرادەی لەقەڵەم دەدەن، وەکو کەسێك شەکرەی هەبێتو دکتۆر شەکرو هەندێك میوەی لێ قەدەغە بکاتو ئەو پێوەی پابەند نەبێت.

مرۆڤ ڕێنماییەکی زۆری بۆ نێرراوە دەربارەی چۆنێتی بەکارهێنانی سێکس و بۆ دابینکردنی پابەندبوون بەو ڕێنماییانەوە پەیمانی پاداشتێکی زۆری پێدراوە لەو دونیادا (واتە قیامەت)، لەبەرامبەر ئەوەشدا سزایەکی زۆری سروشتیو شەرعی دانراوە بۆ ئەوانەی لە دەرەوەی چوارچێوەی ژنو مێردایەتییدا ئەنجامی دەدەنو نامرۆڤانە بەکاری دێنن.

گومانی تێدا نییە کە ئەم غەریزەیە لە پیاودا بەهێزترە تا ئافرەت ئەویش لەبەر ئەوەیە پابەند بوون بە ژیانی ژنو مێردایەتییەوە زۆربەی مەسئولییەتەکەی دەکەوێتە ئەستۆی پیاوەوەو زیاتر دەیبەستێتەوە، جا ئەگەر ئەو غەریزە بەهێزە نەبێت بیبەستێتەوەو ناچاری بکات ئەو مەسئولییەتە هەڵگرێت هیچ پیاوێك ڕازی نەدەبوو خۆی ببەستێتەوە بە ژیانی ژنو مێردایەتیو هەڵگرتنی ئەو هەموو ئەرك و بەرپرسیارێتییە.

واقعییەتی ئیسلام لە مامەڵە لەگەڵ سێکسدا

مەسەلەیەك هەیە ئەم نووسەرانە لێی تێ ناگەن و نایزانن، ئەویش ئەوەیە کە ئەگەر سەرنجی ژیانی پێغەمبەر ﷺو یارانی بدەی دەبینی هەوڵوێستیان بەرامبەر سێکس زۆر واقعیو هاوسەنگ بووە نە وەك مەسیحییەکان بە گڵاوی بزانن، یاوەکو هەندێك لە خەڵکی عەشایەر بە عەیبەی بزانن، بەڵکو بە شتێکی سروشتیو ئاسایی تەماشایان کردووە، بەڵام لە چوارچێوەی حەڵاڵدا، بۆ نموونە بە لایانەوە ئاسایی بووە چ پیاوو چ ژن گەر بێن بۆ لای پێغەمبەر ﷺو پرسیاری لێ بکەن دەربارەی سێکسو ژیانی ژنو مێردایەتی، یان بە لایانەوە سروشتی بووە گەر یەکێکیان بیگوتایە ئەمشەو لەگەڵ خێزانمدا بوومو فڵانە شت ڕوویدا بێ ئەوەی هەست بە حەرەجێك بکەن.

ئەوە شتێکی ئاساییە کە ئایینەکان بە گشتیی و ئیسلام بە تایبەتی باسی سێکس بکات و دەست وەرداتە ئەم بوارە و دەبێ هەر واش بێ، ئەگینا چ دەگوترا بە پێغەمبەران کە نێردراوی خوان بۆ ڕێنماییکردنی مرۆڤ گەر ئەم لایەنە گرنگەی ژیانی مرۆڤایەتییان فەرامۆش بکردایە.

ئایا چ دەوترێ بە کۆمپانیایەك گەر ئامێرێکی ئاڵۆز بخاتە بازاڕەوەو هیچ کەتەلۆکێکی لەگەڵدا نەنێرێت کە هەموو بەشەکانی ئەو ئامێرەو چۆنێتی بەکارهێنانیان ڕوون بکاتەوە؟ ئەی چۆن دەبێ خوای بەدیهێنەری مرۆڤ کەتەلۆکێك بۆ ئەم مرۆڤە نەنێرێت بۆی ڕوون بکاتەوە چۆن دروستکراوەو لە چی پێکهاتووەو چۆن سوود لە وزەو تواناکانی وەربگرێت.

ئێمە ئاوەها دەڕوانین بۆ ئایینو پێغەمبەران، گەر خەڵكانی تریش بە جۆرێكی تر بۆ ئەم شتانە دەڕوانن ئەوە ئارەزووی خۆیانە، بەڵام گرنگ ئەوەیە لە كاتی بەراوردكردندا بە ئینصافو بێلایەن بنو خیانەتو چەواشەكاری نەكەن وەكو ئەوەی ئەمجۆرە نووسەرانە دەیكەن.

ئیسلام كە دوا دەستوورو بەرنامەو پرۆگرامی خوای بەدیهێنەرو پەروەردگارە چۆن دەبێ قسەی لە هەموو بوارەكانی ژیانی مرۆڤدا نەبێت، ئەی بۆ كێی بەجێ بهێڵێت؟ بۆ نەزانو شوێنكەوتووانی ئارەزووەكانی نەفس؟ مرۆڤ گەر بە هەواو ئارەزووەكانی نەفس یان بە نەزانی مامەڵە لەگەڵ دەقە نەگۆڕو پیرۆزەكانی ئایینیشدا بكات دەیانشێوێنێتو لە جیاتی ئەوەی بە خێرو چاكەی مرۆڤایەتی بگەڕێتەوە بە شەڕو نەگبەتیو دەردەسەری دەگەڕێتەوە بۆ سەری جا چ جای ئەگەر هیچ دەقێكیشی لەبەردەمدا نەبێتو تەنها شتێك پشتی پێ ببەستێت عەقڵی خۆی و بیركردنەوەی خۆی بێت لە ژێر فشاری ئارەزووەكانو داواكارییەكانی نەفسدا.

ئەم قسانە لە خۆوە و بەبێ بناغە ناكەم بەڵكو واقعی ئەمڕۆی مرۆڤایەتی گەورەترین شایەتن لەسەری، شایەت لەسەر ئەوانەی بە نەزانی یان بە گوێرەی ویستو ئارەزووەكانی نەفس مامەڵە لەگەڵ دەقەكانی ئیسلامدا دەكەن، ئەو ئیسلامییە توندڕەوانەن كە كوشتنو بڕینی بێ مەبەست بووەتە پیشەیان و وێنەی جوانی ئیسلامیان لەبەر چاوی مرۆڤایەتی ناشیرین كردووە، یان ئەوانەی ئیسلامیان كورت كردۆتەوە لە كۆمەڵە دروشمێكی ناشیرینو هێنانەوەی رابردوو بۆ ئەمڕۆو ژیان لە چوارچێوەی ململانێكانی رابردوودا وەك ئەوەی كە شیعە دەیكەن. شایەتیش لەسەر ئەوانەی بەبێ پشت بەستن بە پەیامەكانی خواو بە پشت بەستن بە عەقڵو بیركردنەوەی مرۆڤ بەرنامە دادەنێن بارودۆخی ئەمڕۆی جیهانە لە هەڵوەشانی خێزانو بڵاوبوونەوەی ئیباحییەتو زیادبوونی رێژەی تەڵاقو ئیغتیصابو رفاندنی ئافرەتانو پەلاماردانو رفاندنی منداڵانو زەواجی نێر لە نێرو مێ لە مێو جووت بوون لەگەڵ ئاژەڵاندا بە راشكاویو بڵاوبوونەوەی تلیاكو ئایدزو زیادبوونی رێژەی كچی شوونەكردوو نەخۆشییە دەروونییەكانو دەیان شتی تر، كە ئێستا رۆژئاوا دەناڵێنێت بە دەستیانەوەو دڵسۆزانی ئەو وڵاتانە بە جددی هەوڵ دەدەن چارەسەری بكەنو لێرەو لەوێ دەنگی دڵسۆزانە بەرز دەبێتەوە بۆ گەڕانەوە بۆ ژیانی خێزانیو نەهێشتنی هۆكارەكانی بڵاوبوونەوەی فەسادی ئەخلاقی.

بارودۆخی ئافرەتیش لە كوردستانی خۆماندا شایەتێكی ترە لەسەر ئەم راستییە، دەبینی رێژەی تەڵاق و رێژەی كچی تەمەن گەورەی شوونەكردوو، ئیغتیصابو كچ رفاندن و دیاردەی ئافرەت كوشتن ئەمانە هەموو روو لە زیادبوونن.

چ ئایینو مەزهەبو دەستوورو بەرنامەیەكی عەلمانی بە ماركسیەتو دیموكراسیو لیبراڵیو.. هتد توانیویەتی وەكو ئیسلام رێگا بۆ بەكارهێنانی ئەم غەریزەیەو ماباقی غەریزەكانی تری مرۆڤ دابنێتو بەو شێوەیەی كە ئیسلام ئاڕاستەی كردوون ئاڕاستەیان بكەن.

بەداخەوە ئەمڕۆ ئەوانەی هێرش بۆ سەر ئیسلام دەبەن زۆربەیان رۆژنامەنووسن یا نیمچە خوێندەوارن یان كەسانی ناحەزو دوژمنن كە مەبەستیان دەرخستنی راستیی نییە، بەڵكو تەنها مەبەستیان ناشیرینكردنی ئیسلامە، ئیتر هەر یەكەو بۆ مەبەستێك، یەكێك بۆ بژێویو یەكێك بۆ ناوو شوهرەتو یەكێك لە نەخۆشی و یەكێك لە رقو قینی خۆیو یەكێك بۆ بەدەستهێنانی پەناهەندەییو.. هتد.

زەواجی ئیسلامی و رەخنەی چە پەکان

زۆرێك لە چەپەکان رەخنە لەم شێوە زەواجە دەگرن کە لە ناو موسڵمانانندا بەرپا دەکرێت و بە جۆرێك لە لەشفرۆشی لە قەڵەم دەدەن، بەڵام لەبەرامبەرەکەیدا شێوازێکی تر پێشنیاز دەکەن کە زیاتر ئاژەڵانە بێت نەك مرۆڤانە، کاتێك ئەم نووسەرانە ئەم جۆرە شێوازانە پێشنیاز دەکەن هیچ فکرمیەکیان نییە لەسەر داهاتووی کۆمەڵگەو مرۆڤایەتیی کە چی بەسەر دێت، منداڵ چۆن بەخێو بکرێتو کێ بەخێویان بکاتو کێ مەسئولیەتیان هەڵبگرێت، خزمایەتیو چەندین پەیوەندیی کۆمەڵایەتیی تر کە لە رێگەی زەواجەوە پەیدا دەبن چییان بەسەر دێت؟.

ئەوان ئەگەر ژنهێنان بە لەشفرۆشی لە قەڵەم بدەن، ژنهێنانێك کە بریتییە لە دروستکردنی ژیانێکی هاوبەشی پڕ لە مەسئولییەت بۆ هەردوولا، کە دوو کەس بە رەزامەندیی خۆیان خێزانێك پێکدەهێنن، تاڵیو ترشی ژیان پێکەوە دەچێژن، منداڵ دەخەنەوە، پێکەوە بەخێویان دەکەنو گەورەیان دەکەنو دەیان پەیوەندیی خزمایەتیو کۆمەڵایەتییان بۆ دروست دەبێت لەگەڵ کەسوکاری هەردوولادا، گەر ئەمە بە لەشفرۆشی بزانن دەبێ کاری سۆزانییەکان کە تەنها بۆ دەستخستنی بژێوی لەشی خۆیان دەخەنە بەردەست هەموو پیاوێك یان ئەوانەی لەشی خۆیان بۆ پارە پەیداکردن دەکەنە وەسیلەیەك بۆ پڕوپاگەندە بۆ شتومەکی کۆمپانیاکان بە چی بزانن؟ ئەوەندە بەسە بۆ زانینی نیازی گڵاوی ئەم کەسانە کە دژایەتی ژیانی هاوسەرێتیی دەکەنو دەیانەوێت بیروخێنن لە کاتێکدا کە ئێستا هەزارەها دەنگی دڵسۆز لە رۆژئاوادا بەرز بۆتەوە بۆ گەڕانەوە بۆ ئەو ژیانە پڕ خۆشەویستیو ئاسودەییە.

وانەزانی ئەوانەی رەخنە لە ئاوەها پەیوەندیی کردنێك دەگرن شتێکی پیرۆزتریان لابێت، بەڵکو ئەوانە بانگەشە بۆ بەرەڵڵایی سێکسو هاوبەشی سێکسو نێربازیو هەموو جۆرە پەیوەندییە سێکسییە ناگونجاوەکان دەکەنو بە ناگونجاوترین شێوەش، ئەوانە دەیانەوێت چەمکی شەرەفو شەرعێتییو مرۆڤانەییو ئەو جۆرە شتانە هیچ بەهایەکیان نەمێنێتو مرۆڤ زۆر لە ئاژەڵ خراپتر کاری سێکسی ئەنجام بدات، چونکە لە ناو ئاژەڵاندا نێربازیو سێکسی هاورەگەز نییە، بەڵکو لە نێوان نێرو مێدایەو هەندێك لە ئاژەڵو باڵندەکانیش یەك هاوسەر دەگرنو بە ئاشکراش کاری سێکسی ئەنجام نادەن.

پەیوەندیی ژنو مێردایەتی پیرۆزترین پەیوەندییە و لە داهێنانی ئایینە نەك مرۆڤ و ئاسوودەترین کەشو هەوایە بۆ ژیانی پیاو و ژن و گەشەی جەستەییو دەروونیو عەقڵی منداڵ، بەو بەڵگەیەش دەڵێم هاوسەرگرتن داهێنانی ئایینییە نەك هی مرۆڤ، چونکە ئەوەتا کاتێك مرۆڤ لە ئایین دوور دەکەوێتەوە ئەو پەیوندییە بەو پیرۆزییەی ناهێڵێتو هەڵیدەوەشێنێتەوەو بە لای کەسانی دەروون نەخۆشەوە بە لەشفرۆشی لەقەڵەم دەدرێتو کاری ئەو پیاوە ئایینییانەی کە سەرپەرشتی ئەنجامدانی ئەو گرێبەندە پیرۆزە دەکەن بە دەڵاڵی لە قەڵەم دەدەن.

خوا زەواجی بە (**میثاق غلیظ**) ناو بردووەو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت چاك بن لەگەڵ ژنەکانتاندا، چونکە ئێوە بە (**أمانة الله**) و (**کلمة الله**) ئەوانتان بۆ حەڵاڵ بووە، بڕوانە (**میثاق غلیظ**)، (**کلمة الله**) (**أمانة الله**) نەك بە کرێ وەکو چەپ و بێبڕواکان دەیڵێن.

کەسێك کە نەخۆش بێت تامی هەموو شتێك لە دەمیدا تاڵە، هەروەها گەر کەسێك تێگەیشتنی بۆ شتەکان هەڵە بێت شتە جوانەکان بە ناشیرین دەبینێت، وەکو بە عەرەبی دەڵێن:

وكم من عائب قولا صحيحا وآفته من الفهم السقيم

واتە: زۆر کەس هەیە رەخنە لە قسەی راست دەگرێت، کێشەکەشی لە تێگەیشتنی لاروو وێری خۆیدایە نەك لە قسەکەدا.

مارەیی کرێ نییە وەکو هەندێك لێی تێدەگەن، بەڵکو زەمانەتێکە بۆ بەردەوامی ژیانی هاوسەرێتیی، بۆ پابەندکردنی پیاو بەو گرێیەندە پیرۆزەوە، لە کاتێکەوە بۆ کاتێك‌و لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر دەگۆڕێت، ئەگەر کۆمەڵگە ماددی بوو، خەڵکیی کەمتر بایەخیان دەدا بە بەها مەعنەوییەکان ئەوا ئەو مارەییە باشتر وایە زۆر بێت بۆ ئەوەی پیاو ناچار بکات پابەند بێت بە پەیمانەکانی‌و مەسئولیەتی ژیانی هاوسەرێتی هەڵبگرێت‌و بە چاوێکی سووك تەماشای ئەو پەیوەندییە نەکات، ئەگەر هاتوو لە حاڵەتێکدا پیاو نرخی ئەو ژیانە هاوسەرێتییەی نەزانی یان نەیتوانی مەسئولییەت هەڵبگرێت یان ژیانی هاوسەرێتییان لەبەر هەر هۆیەك تێکچوو ئەوا دوای جیابوونەوە ئەو ئافرەتە بە دەستی خاڵی لەو ماڵە نەیەتە دەرەوە کە ژیانی خۆی لەسەر داناوە، ئەگەر هەندێك لەم رۆژەوە یان لە کۆمەڵگەی شارەوە تەماشای ژیان بکەن کە زۆرێك لە ئافرەتان فەرمانبەرو کارمەندی دەوڵەتن‌و تا رادەیەك دەتوانن پشت بە خۆیان ببەستن‌و بە جیابوونەوە لە مێرد کێشەیەکی ئابووری وایان بۆ دروست نەبێت ئەوا ئەوپەڕی بەڵگەی کورتبینی‌و نەزانییە، چونکە ئیسلام شەریعەتێکە بۆ هەموو کاتێك‌و هەموو شوێنێك‌و هەموو کۆمەڵگەیەکە چ شاریی بێت یان لادێیی، چ خوێندەوار بێت یان نەخوێندەوار، دیارە کە لە ماوەی ئەو هەزارو چوارسەد ساڵەی رابردوودا ژنان ژیانیان یا لەسەر ماڵی باوك بووە یان لەسەر مێرد، جا ئەگەر ئەو مارەییەیان بۆ نەبڕایەتەوە زۆرێك لەوانە دەربەدەرو بێ بژێوی دەمانەوە یان پیاوان زۆر بە ئاسانی دەستیان لێهەڵدەگرتن بە تایبەت پیاوانی ناپابەند بە ئایین و لە خوا نەترس، بەڵام بەو مارەییە هەم پابەندی مێرد بەو ژیانەوە و هەم دوارۆژی خۆشیان ئەگەر بێتو لە مێردەکانیان جیا ببنەوە مسۆگەر دەکەن.

ئەمە راستییەکە مەگەر کەسێك چاوی لە ئاستیدا بنوقێنێت نەیبینێت، خوای گەورە بۆ بەردەوامبوونی ژیانی هاوسەرێتی زۆر شتی داناوە کە لە ناخ‌و سروشتی هەریەك لە ژن‌و پیاودا هەیە بۆ ئەوەی ناچاریان بکات بەردەوامی بە ژیانی هاوسەرێتی بدەن‌و هەریەکەو کۆمەڵێك وەرەقەی فشاری بە دەستەوەیە بۆ ئەوەی بەکاری بێنێت بەرامبەر هاوسەرەکەی کە ئەگەر بەوە نەبێت بەرامبەرەکەی پابەند نابێت بەو ژیانەوە.

بۆ نموونە ژن هەوەسی سێکسی لە پیاو کەمترەو دان بەخۆداگرتنی زیاترەو شەرمیشی زیاترە، لەبەرامبەردا پیاو هەوەسی زیاترەو ئارامگرتنی کەمترە، لەبەر ئەوەی رۆڵی پیاو لە ئەنجامدانی کاری سێکسیدا ئیجابییە، شەرمی کەمترەو داواکەر بە زۆری (گەر بە هەمیشەیی نەبێت) هەر ئەوە، ئەمەیە ناچاری دەکات مل بۆ زۆرێك لە داخوازییەکانی ژن بدات، لەبەرامبەریشدا پیاو، چونکە سەرچاوەی پەیداکردنی بژێوییە لە ماڵدا ئەمە دەبێتە وەرەقەیەکی فشار بە دەستیەوەو وادەکات ژن مل بۆ داوکارییەکانی پیاو بدات، هەر گۆڕانکارییەك لەم هاوکێشەیەدا زیان لە ژیانی هاوسەرێتیی دەدات ـ لە زۆربەی کاتدا ـ جا هەر ئەمەشە وایکردووە پیاوانی ئێستا زیاتر بیر لە خیانەتی هاوسەریی بکەنەوە، چونکە لە ماڵەوە هیچ وەرەقەیەکیان بەدەستەوە نەماوە بەرامبەر ژنەکانیان‌و ناتوانن وایان لێبکەن بێن بەدەم داواکانیانەوە، چونکە هەریەکەو لە رووی ئابوورییەوە سەربەخۆیە، ئەمەش لە زۆرێك لەو خێزانانەی دەچنە هەندەران بەدی دەکرێت کە زۆرجار ئەنجامەکەی بە لەیەك جیابوونەوە تەواو دەبێت.

بەڵێ تەنها زەواجی موتعە دەتوانی بڵێی کرێیە بەرامبەر بە رابواردن، چونکە ماوەی بەیەکەوە بوونەکە دیاریی کراوەو بۆی هەیە تەنها بۆ یەك جار رابواردن بێت، ئەم زەواجەش لە هەموو مەزهەبەکانی ئەهلی سوننەدا حەرامەو تەنها شیعە ئەنجامی دەدەن، ئەویش یان لە رقی حەزرەتی عومەردایە، کە وا دەزانن ئەو قەدەغەی کردووە یان وەکو وەسیلەیەك بۆ راکێشانی خەڵکی بۆ سەر مەزهەبەکەیان بەکاریان هێناوە، بەهەرحاڵ ئەمە بابەتێکە پێویستی بە لێکۆڵینەوەی زۆر هەیە و تایبەتە بە رێژەیەکی زۆر کەم لە موسڵمانان و ناکرێ گشتگیر بکرێت بەسەر هەموویانەوە، تەنها ئەوەی لێرەدا مەبەستمانە بیڵێین ئەوەیە کە مارەیی لە زەواجی هەمیشەییدا بە کرێ لەقەڵەم نادرێت، چونکە یەکەم ماوەی ئەو بەیەکەوە ژیانە نازانرێت‌و بۆی هەیە رۆژێکیش نەبێت و تەنانەت گەر پێش چوونە لای ژنەکەش تەڵاقیدا ئەوا ژن نیوەی ئەو مارەییەی

پێ دەبڕێ، دووەم ژن یان کەسوکاری ژن سەرپشکن لە دیاریکردنی بڕی یان جۆری ئەو مارەییەدا، بۆی هەیە شتێکی ماددی بێت، زۆر یان کەم بە مەیلی خۆیان، بۆشی هەیە شتێکی مەعنەویی بێت بە گوێرەی متمانەی کەسوکاری کچەکە یان ژنەکە بە پیاوە داخوازیکەرەکە.

ژنهێنان و تەڵاق لە مەسیحییەتدا

مەسەلەی ژنهێنان لە مەسیحییەتدا بە چەندین قۆناغدا تێپەڕیوە لە ئەنجامدا بە بڕیاری کەنیسە فرەژنی و تەڵاق قەدەغە کراوە ئەگینا لە ئەصڵی ئایینی مەسیحیدا هیچ دەقێك نییە ڕێگر بێت لەبەردەم فرەژنیدا تەنها قسەیەکی (پۆڵص) نەبێت کە دەڵێت: "باشتر وایە قەشەکان یەك ژن زیاتریان نەبێت"، واتە بۆ غەیری ئەوان قەیناکا، (بڕوانە نامەی یەکەمی پۆلس بۆ تیماوس).

یەکێك لە ڕەخنەکانی مارتن لۆتەر لە کەنیسەی کاسۆلیکی قەدەغەکردنی فرەژنی بوو.

نووسەری گەورە عەباس مەحمود عەققاد لە هەردوو کتێبی (**حقائق الإسلام واباطيل خصومه**)و (**المرأة في القرآن الكريم**)دا شایەتیی چەندین زاناو مێژووناسی ئەورووپی دەهێنێتەوە لەسەر حەڵاڵی فرەژنی لە مەسیحییەتدا دەڵێ: ویستەر مارکی زانای بڕواپێکراو لە مێژووی ژنهێناندا دەڵێ (فرەژنی بە دانپێدانانی کەنیسە تاکو سەدەی حەڤدە مابوویەوەو زۆرجاریش دووبارە دەبوویە). وە دەڵێ: (دیار ماسدت)ی پاشای ئێرلەندە دوو ژن‌و دوو کەنیزەکی هەبوو، هەروەها شارلمان دوو ژن‌و چەندین کەنیزەکی هەبوو.

لە ساڵی 1650ز دوای ئاشتبوونەوەی وسنفالیا و دوای ئەوەی کەمیی ڕێژەی پیاوان دەرکەوت لە ئەنجامی شەڕی (30) ساڵەدا ئەنجومەنی فەرەنکییەکان لە نۆرمبرگ بڕیارێکی دەرکرد ڕێگای دەدا بە پیاو یەك ژن زیاتر بێنێت.

لەوەش زیاتر هەندێك لە تایەفە مەسیحییەکان فرەژنییان بە پێویست زانیوە، لە ساڵی 1531ز نامەعمەدانییەکان لە مۆنستەر بە ڕاشکاوی داوای ئەوەیان کرد کە پیاوی مەسیحی مافی خۆیەتی زیاد لە یەك ژنی هەبێت، مۆرمۆنەکان، کە تایەفەیەکی مەسیحین فرەژنی بە یاسایەکی خواوەندی پیرۆز دادەنێن.

گۆستاف لۆبۆن دەڵێت: "شوێنکەوتوانی مۆرمۆنی ئەمریکی کە باوەڕیان بە فرەژنی هەیە ئەم بیروباوەڕە ڕێی ئەوەی لێنەگرتن پێشکەون و لە شوێنکەوتوانیدا هی وا هەیە دە ژن دەخوازێت، لە کاتی سەرهەڵدانیاندا پرۆتستانەکان شەڕێکی بنەبڕکەریان لەگەڵدا کردن کە ناچاری کردن هەڵبێن بۆ ویلایەتەکانی ترو لە ماوەی پەنجا ساڵدا مەدەنییەتێکی گەشاوەیان دامەزراندو بە هەوڵ‌و ڕەنجی خۆیان پیشەسازییەکی پێشکەوتوو و کشتوکاڵی زۆرو کارگەی گەورەو شاری پێشکەوتوویان پێکهێنا".

پرۆفیسۆر جبری دەربارەی تێبینییەکانی خۆی لە ئەمەریکادا دەڵێت: مۆرمۆنەکان مەسیحین، باوەڕیان وایە کە کاسولیك‌و پرۆتستانت مەسیحیی ڕاستەقینە نین‌و ئەو مەسیحییەتە نانوێنن کە حەزرەتی مەسیح ویستوویەتی. ئەمانە جگە لەوەی کە حەزرەتی عیسا خۆی بە تەواوکەری پەیامەکەی موساو پێغەمبەرانی بەنی ئیسرائیل دەزانێت‌و بە ڕاشکاوی دەڵێ: من بۆ ئەوە نەهاتووم هیچ شتێك لە شەریعەتی پێغەمبەرانی پێش خۆم بگۆڕم "**لا تظنوا أني جئت لأنقض الناموس أوالأنبياء، ما جئت لأنقض بل لأكمل، فاني الحق أقول لكم: الى أن تزول السماء والأرض لايزول حرف واحد أو نقطة واحدة من الناموس حتى يكون الكل"، انجيل متى أصحاح** /67.

ئاشکرایە کە فرەژنی لای پەیامبەرانی بەنی ئیسرائیل‌و لەوەوپێش لای ئیبراهیم (درودی خوای لەسەر بێت) شتێکی ئاسایی بووەو بە قسەی تەورات تەنها سولەیمان (700) ژن‌و (300) کەنیزەکی هەبووەو داود (99) ژنی هەبووە، کەواتە عیسا کە بە قسەی خۆی تەواوکەری ئەو شەریعەتەیە چۆن فرەژنی قەدەغە دەکات؟ قەدەغەکردنی فرەژنی بە بڕیاری پیاوانی کەنیسە بوو نەك بە ڕێنمایی حەزرەتی عیسا.

پیاوانی ئایینی مەسیحی هەروەکو چۆن عەقیدەی مەسیحییەتیان ئالۆزکردۆتەوەو عەقیدەی یەکتاپەرستییان گۆڕی بە سێ خوایی و مەسەلەی فیداکاریو لەخاچدان و ژەمی پیرۆزیان داهێنا کە چەند شتێکی ئالۆزن و قابیلی تێگەیشتن نین، بە هەمان شێوە مەسەلەی هاوسەرێتیشیان ئالۆز کردۆتەوەو دەڵێن: "ئەوەی خوا گرێی بدات تەنها دەبێت ئەو بیکاتەوە"، واتە کوڕو کچ کە دەبنە هاوسەر تا یەکێکیان نەمرێت کەس ناتوانێ ئەو گرێبەندە هەڵوەشێنێتەوە، ئاشکرایە، کە ئەمەش ئالۆزکردنەوەی مەسەلەکەیەو هیچی تر، لەبەر ناواقیعی ئەم بۆچوونە مەسیحییەکان نەیانتوانیوە پابەند بن پێوەیو ناچار بوون مەسەلەی تەڵاقدان بە پارە بکەن کاتێك کە پێکەوەژیانی ژن و پیاو ئەستەم دەبێت و دەگاتە بنبەست، ئەگەر واشبێت کە گرێبەندیی ژنهێنان، کە گرێبەندێکە مرۆڤ پێی هەڵدەستێت و ئەنجامی دەدات بە کەس هەڵنەوەشێتەوە، کەواتە دەبێ هەرچی شتێك خوا کردوویەتی بە کەس دەستکاریی نەکرێت و ئەو کاتە کوشتنی ئاژەڵ حەرام بێت، چونکە خوا ژیانی پێداوەو بەو پێوەرەی مەسیحییەت بێت کەس بۆی نییە ژیانێك خوا داویەتی کۆتایی پێ بێنێت خوا خۆی نەبێت با هی ئاژەڵیش بێت! ئەمانە جگە لەو هەموو گۆڕانکارییانەی، کە پیاوانی ئایینی مەسیحی لە ئایینەکەیاندا ئەنجامیانداوە کە بە چاوخشاندنێك بەو کۆنگرە گێتیی هەرێمیانەی گرتوویانە قەوارەکەیت بۆ دەردەکەوێت. (لەمەودوا باسی دەکەین)

ڕۆڵی ژن لە هەڵبژاردنی هاوسەر و بوارەکانی تردا

خوای گەورە دەفەرموێت: (**وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاء فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْاْ بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ..**). واتە: ئەگەر ژنتان تەڵاق داو عیددەیان تەواو بوو رێگەیان لێمەگرن شوو بەو کەسەی خۆیان دەیانەوێت بکەن ئەگەر رازی بوون بەیەك.

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: (**لا تنكح الأيم حتى تستأمر ولا تنكح البكر حتى تستأذن، قالوا يا رسو ل الله وكيف اذنها؟ قال: ان تسكت). رواه بخاري ومسلم.**

واتە: بێوەژن بە بڕیاری خۆی شوو دەکات، واتە شووکردنی بە دەستی خۆیەتی و خۆی خۆی بەشوو دەدات، کچیش نادرێ بە شوو تا پرسی پێ نەکرێت، وتیان ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ گفتدانی کچ چۆنە، فەرمووی: بێدەنگ بوونی نیشانەی رازی بوونێتی.

لە فەرموودەکەی عائیشەشدا هاتووە: (عن **عائشة (رضي الله عنها) إنها قالت يا رسول الله ان البكر تستحي، قال رضاها صمتها**)، عائیشە وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ کچ شەرم دەکات، فەرمووی بێدەنگییەکەی نیشانەی رازی بوونێتی.(بخاری). بەو مەرجەی ئەو بێدەنگییەی لە ترساندا نەبێت، بەڵکو لە شەرما بێت.

عن خنساء بنت خدام الأنصارية: ان أباها زوجها وهي ثيب فكرهت ذلك، فأتت رسول الله ﷺ فرد نكاحه. واتە: خەنسای کچی خودام، دەڵێت باوکی بەمێردیدا (ئەوکاتە بێوەژن بووە)، بەڵام حەزی لێنەبوو، هات بۆ لای پێغەمبەر ﷺ، پێغەمبەرش هەڵیوەشاندەوە.

عن أبن عباس: ان جارية بكر أتت النبي ﷺ فذكرت ان أباها زوجها وهي كارهة فخيرها، النبي ﷺ. أبو داود.

واتە: لە ئیبن عەباسەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: کچێك هات بۆ لای پێغەمبەر ﷺ وتی: باوکی بە مێردی داوەو ئەو رازی نییە، پێغەمبەریش ﷺ سەرپشکی کردو شتەکەی دایە دەستی خۆی.

بەسەرهاتی ئەو کچەش کە هات بۆ لای پێغەمبەرو وتی: ئەی پێغەمبەری خوا باوکم دەیەوێت بە زۆر بمدا بە ئامۆزاکەمو دەیەوێت کەموکورتی ئەوم پێداپۆشێت، ئەگەر بەدڵم نەبێت بۆی هەیە زۆرم لێبکات، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی نەخێر، کچەکەش وتی: سوێند بەخوا تەنها ویستم بۆ کچانی دەربخەم کە باوکان بۆیان نییە بە زۆر بەمێردیان بدەن.

بروانە ئەم هەستەی لەم ئافرەتەدا هەیەو ئەم تێگەیشتنەی بۆ ئیسلام و ئەم سووربوونەی لەسەر دەرخستی مافی ئافرەت لە هەڵبژاردنی هاوسەری خۆیاندا.

ئەوە بە نیسبەت رۆڵی ئافرەت لە هەڵبژاردنی هاوسەردا، لە بوارەکانی تری ژیانیشدا وەکو سیاسەت و زانست و کۆمەڵایەتیی و پەرستیاری و پزیشکی و کڕین و فرۆشتن و خاوەنداریێتیی.. هتد، سەدان نموونەمان هەیە بۆ ئافرەتی بلیمەت و هەڵکەوتوو کە شوێندەستیان دیارەو ئەوەندە بەسە کە هەموو ئەوانەی ژیاننامەی زانایان و خواپەرستان و بلیمەتەکانیان نووسیوە هەمیشە بەشێك لە کتێبەکانیان تەرخان کردووە بۆ ئافرەتە ناودارو بلیمەتەکانی و دونیای ئیسلام. ئەوە خەدیجەو فاتیمەو عائیشەو ئوم سەلەمەو حەفصەو زوبەیدەی ژنی هارونەڕەشیدو **شجرة** الدر و رابیعەی عەدەوی و خەنساو هەزارانی تر کە لێرەدا بوار نییە بۆ تۆمارکردنی ناوەکانیان.

لە مێژووی ئیسلامیدا روونە کە ئافرەت بەشداریی هەموو چالاکییە کۆمەڵایەتیی و تەنانەت سەربازی و سیاسییەکانیشی کردووەو ئەگەر لە سەردەمێکدا یان لە شوێنێکدا زۆر سنووردار کرابێت و خزێنرابێتە ناو ماڵەوە ئەوە وەکو وتمان داب و نەریتی کۆمەڵگە بووە کە پیاوسالاریی فەرزی کردووە نەك شەرع، ئەوەتا لە سەرەتای مێژووی ئیسلامدا ئافرەت چوون بۆ شەڕو برینپێچییان کردووەو تەنانەت فەرماندەیی لەشکریشیان کردووە (وەکو حەزرەتی عائیشە)و دەرس و دەوری مزگەوتیان هەبووە، ئافرەتی وا هەیە سەدەها قوتابی هەبووە و زۆربەیان پیاو بوون، لە کاتی پێغەمبەر ﷺ و خەلیفەکانیشدا چوون بۆ مزگەوت و گفتوگۆیان لەگەڵ پێغەمبەرو خەلیفەکانیشدا کردووەو بەرگرییان لە مافی خۆیان کردووەو رای خۆشیانیان دەربڕیوەو لە مەسەلەکان. کۆمەڵگای کوردەواری پێشینی خۆشمان کە زۆر پابەند بوون بە ئیسلامەوە دەموچاو داپۆشین نەبووەو ژنان لەگەڵ پیاواندا کشتوکاڵ و ماڵدارییان کردووە، لە زۆرێك لە سەردەمەکانی ئیسلامدا ئافرەت بە فیعلی حوکمڕانی کردووەو دەستی خستۆتە کاروباری دەوڵەتەوە بۆ نموونە (**شجرة الدر**) لە میسر.

ژن لەم رۆژەدا ئامرازە بۆ خۆشییەکانی پیاو یان لە ئیسلامدا؟!

هەندێك کەس دەڵێن ژن هۆکارێك بووە بۆ تێربوون و ئامرازێك بووە بۆ خۆشییەکانی پیاوو هەمیشە لە ئامادەباشیدا بووە بۆ پڕکردنەوەی بۆشاییە پڕ لە حەزەکانی پیاو!

ئەگەر کەمێك بە ئینصافەوە بڕوانین بۆ شتەکان زۆر بە روونی دەردەکەوێت کە ئەم قسەیە بەسەر ئەمڕۆدا دەچەسپێ نەك بەسەر ئیسلامدا، ئافرەت ئەمڕۆ بووەتە ئامرازێك بۆ رابواردنی پیاوو بەدەستهێنانی قازانجی ماددی و مامەڵە زیاتر لەگەڵ لاشەی ئافرەتی جواندا دەکرێت و بە هەموو شێوەیەك بەکار دەهێنرێت و لەژێر دروشمی فریودەری جۆراوجۆردا کە لە ئەنجامدا دەردەکەوێت بە پلەی یەکەم ئافرەت زەرەری لێکردووە.

نازانم ئەوانەی ئەم جۆرە قسانە دەکەن گێلن یان خۆیان لە گێلی دەدەن ئەگینا کەس هەیە نەزانێ ئافرەتی ئەمڕۆ لە هەموو کاتێك زیاتر بۆ مەبەستی سێکسی بەکار دێت! تەنها بەیەك چاوخشاندن بە سایتەکانی ئینتەرنێت و سەتەلایت و کەناڵەکانی گۆرانی و فیلمی سێکس و ڤیدیۆ سیدی و کتێبی سێکسیی چاپکراو بۆت دەردەکەوێت مرۆڤایەتی تا کوێ چەقیوە لە زۆنگاوی بەرەڵڵایی سێکسی و ئیباحیەتدا.

پێناچێ بە درێژایی مێژووی مرۆڤایەتی مرۆڤ بەم رادەیەو بەم بەرەڵڵاییە سێکسی ئەنجامدا بێت، رەنگە لە هەندێك سەردەمدا لە هەندێك شوێندا بەرەڵڵایی سێکسی هەبووبێت، بەڵام لە هیچ سەردەمێکدا وەکو ئەم سەردەمە ئیباحیەتی سێکسی دونیای نەگرتۆتەوە.

هەندێك نووسەر دەڵێن لە کۆمەڵگا مەدەنی و مۆدێرنەکاندا سێکس کێشە نییە، بەم هۆیەوە توانیویانە بە سەر زۆرێك لە کێشە دەروونی و جەستییەکاندا زاڵ بن و ئەنجامیش کۆمەڵگایەکی پێشکەوتووی مەدەنی و مرۆڤی رێزداری داهێنەری تێدا ببینرێت و کەس بە هۆی سێکسەوە تووشی کەرامەت شکاندن نەبێت.

جا ئایا ئەمە وایە؟ هەر بەڕاستی سێکس لە رۆژئاوادا کێشە نییە؟ ئەی ئەو هەموو کچ رفاندنو ئیغتیصابو منداڵ رفاندنە چین؟ بڕۆ سەرژمێرییەکانی ئەمەریکا بخوێنەرەوە کە پێشکەتووترینیانە بزانە تەنها لە یەك سەعاتدا چەند کچ دەرفێنرێتو چەند حاڵەتی ئیغتیصاب روو دەدات!

بۆچی دوور بڕۆین، ئەوە سلێمانییەکەی لای خۆمان، لەوەتی ئازادی سێکسیی تێیدا سەپێنراوەو خەریکە وەکو رۆژئاوای لێدێت "گەر پێشی نەدابێتەوە". کچانو ژنان ناوێرن بە دڵنیایی و بەبێترس و بە تەنیا سواری تەکسی ببن، رێژەی ئیغتصاب کردن زیادی کردووە، رێژەی تەلاق بە شێوەیەکی بەرچاو زیادی کردووە، ئاستی زانستی قوتابی زۆر نزم بۆتەوە، رێژەی مەشروبخواردنەوەو جگەرەکێشان بە شێوەیەکی بەرچاو زیادیان کردووە، ئەمانە جگە لەو شتانەی تریش کە بەرپێوەن لە سەرهەڵدانی دیاردەی تلیاکخۆریو ئایدزو زیادبوونی رێژەی نەخۆشیی دەروونی لە گەنجانداو زیادبوونی ریژەی ئافرەتی شوونەکردوو و بێنازبوونی پیرو پەککەوتەکانو دەیان نەخۆشی کۆمەڵایەتی تر کە هەمووی خێرو بیری ئەم ئازادییەیە!

لێکۆڵینەوەو لۆژیكو واقیعیش دەیسەلمێنن کە هەستو سۆزی مرۆڤایەتیو تەندروستی دەروونیو عەقڵیو جەستەییش لە کۆمەڵگەی ئایینیدا زیاترە لە هی کۆمەڵگەی نائایینی، ئەویش بە کورتی لەبەر ئەوەی لە کۆمەڵگەی ئایینیدا کوڕ زووتر ژن دەهێنرێت، چونکە رێگایەکی تری دەست ناکەوێت بۆ تێرکردنی هەوەسی سێکسیو لە ئەنجامدا کچیش زووتر مێرد دەکاتو گەورەکچی شوونەکردوو یا نامێنێت یان زۆر کەم دەبێتەوە، هەروەها رێژەی خیانەتی هاوسەرێتیی زۆر کەم دەبێتەوە بە پێچەوانەی کۆمەڵگەی نائایینییەوە کە لەبەر ئەوەی بوار زۆر رەخساوە بۆ ئەنجامدانی سێکس، گەنجان کەمتر روو لە ژنهێنان دەکەن، ئەوان کە بە خۆڕایی بتوانن هەوەسی سێکسی خۆیان دامرکێننەوەو هەر رۆژەی لەگەڵ کەسێکدا رابوێرن بۆچی خۆیان بخەنە ژێر باری ئەو مەسئولییەتەوە، لە ئەنجامی ئەمەشدا کچی شوونەکردوو زیاد دەکاتو لە ئەنجامی تێکەڵی بێ سنووری پیاوو ژندا خیانەتی زەوجی زۆر دەبێتو رێژەی تەلاقیش زیاد دەکات، ئەمانەش هەموو کاریگەریی نێگەتیڤیان هەیە لەسەر کۆمەڵگە لە رووی دەروونیو جەستەییو کۆمەڵایەتییەوەو کاریگەریی راستەوخۆی دەبێت لەسەر زیادبوونی رێژەی تاوانو تلیاك خواردنو مەشروب خۆریو نەخۆشی سێکسیو دەروونیو.. هتد.

لە کۆمەڵگەی ئایینیدا بە تایبەت کۆمەڵگەی ئیسلامی، هانی ژنهێنانی زوو دەدرێت، بەلام لە کۆمەڵگەی نائایینیدا وەکو ئەوانەی ئەمڕۆ زۆربەی شوێنەکانی دونیا کە نووسەر ناوی دەنێت کۆمەڵگەی مەدەنیو دەڵێ کێشەی سێکس تێیدا نییە بە پێچەوانەوەیە، چونکە لە ئەنجامی تێکەڵی بێسنوورو زیادبوونی کەناڵە سێکسییەکانی سەتەلایتو سایتە سێکسییەکانی ئینتەرنێت گەنجان هەمیشە لە حاڵەتێکی وروژانی سێکسیدا دەژینو خەیاڵی سێکس لە مێشکیان دوور ناکەوێتەوە، ئەمەش پاڵیان پێوەدەنێ بەرەو توندوتیژیو لادانی سێکسیو پەلاماردانی کچانو رفاندنیانو پەنابردنە بەر ماددە سڕکەرەکانو مەشروب خواردنو جگەرە کێشانو پشتگوێ خستنی خوێندنو بەجێهێشتنی قوتابخانەو دەیان شتی تری لەو بابەتە نەك وەك ئەوەی ئەم نووسەرانە وڕێنەی پێوە دەکەنو وادەزانن باسی دونیایەکی تر دەکەن کە کەس نەیبینێو ئاگاداری نەبووبێت.

له نێوان یاساکانی ئیسلام و ڕێبازەکانی تردا

هەندێك دەڵێن یاساکانی ئیسلام دەربارەی سێکس و لە ڕێکخستنی پەیوەندیی نێوان ژن و پیاودا مرۆڤانە نین!

ئێمە لە وەڵامدا دەڵێین ئەگەر یاساکانی ئیسلام مرۆڤانە نەبن چ یاسایەك دەربارەی سێکس مرۆڤایەتییە؟ نێربازی یان ئاژەڵبازی پیاو؟ یان مێبازیی و ئاژەڵبازی ژن؟ یان هاوبەشی سێکسی وەکو شەریعەتی مەزدەك؟ یان بەرەڵڵایی سێکسی وەکو ئەمڕۆی ڕۆژئاوا کە تێیدا پیاو بە ناو یەك ژنی هەیەو لە ژێرەوە سەدان دۆست؟ یان ژنیش بە ڕەسمی یەك مێردی هەیەو لەژێرەوە سەدان دۆست؟

یا ئەوانەی ڕۆژئاوا کە ژنی وا هەیە سێ و چوار منداڵی بە دواوەیە، هەر یەکەو لە ڕەنگێك، هەریەکەو بەرەی پیاوێك، باوکەکانیان وەکو ئاژەڵ تەنیا ماوەیەك لەگەڵ ژنەکەدا ماونەتەوەو دوایی بەجێیان هێشتووەو ژنەکە وەکو مێینەی زۆربەی ئاژەڵان گیرۆدەی دەستی ئەو منداڵانە بووەو لەبەر ئەو موچەیە نەبێت کە میریی بۆ ئەو منداڵانەی بڕیوەتەوە، ئەویش صەد شەقی تێهەڵدەدان و بەرەڵڵای دەکردن!

یان یاسای بابلییەکان کە ئافرەت وەکو کەرەسەیەك وابووە بە دەستی پیاوەوە، بۆی هەبوو لە جیاتی قەرز بیدات بە خاوەن قەرزەکە؟

یان یاسای هندۆسەکان کە ژن وەکو کۆیلە دەکڕاو دەفرۆشراو دەبوایە دوای مردنی مێردەکەی بە زیندوێتیی بسوتێنرایە، هەندێك جار پێش سوتاندنی لاشەی مێردەکەی و هەندێك جاری تریش بە زیندوێتی دەخرایە چاڵەوە.

یان یاسای چینییەکان کە بە ڕای گەورەترین زانایان کە کۆنفوشیۆسە ژن یەکێکە لە سەرچاوەکانی بەدبەختی مرۆڤایەتی و بە چاوی سووك تەماشای ژن دەکراو پیاو بۆی هەبوو ژنەکەی خۆی بفرۆشێت ئەگەر پێویستی بکردایە.

یان یاسای یۆنانییەکان کە پێیان وابوو ژن هیچ کەڵکێکی نییە جگە لە پاراستنی ڕەگەزو بەڕێوەبردنی ناوماڵ نەبێت، هەر کاتێکیش منداڵێکی ناتەواوی بوایە دەیانکوشت و هەر ژنێکیش سکی زۆری بکردایە لە مێردەکەیان دەسەندو پیاوانی تر دەچوونە لای بۆ ئەوەی منداڵی زۆری بهێنایە بۆ نیشتمان بە قسەی خۆیان. گەورەترین فەیلەسوفیان کە (**ارسطو طالس**)ە، دەڵێت: "پیاو بۆ جوامێرترین ئیش دروست کراوە کە بیرکردنەوەیەو ژنیش بۆ وەچە خستنەوە".

یان یاسای ڕۆمانییەکان کە ئەوانیش لە سەرەتای هاتنیاندا وەکو یۆنانییەکان بە چاوێکی سووك تەماشای ئافرەتیان دەکردو پیاو یان باوك ئەوپەڕی ئازاد بوو لە هەر شتێکدا کە بیویستایە بیکات بە ژن و کچەکانی لە فرۆشتن و بەکرێدان و تەنانەت کوشتنیش، وەکو هەر کەرەستەیەکی تر کە لەبەردەستی پیاودا بوو تەماشای دەکرد.

یاسای ڕۆمانی ڕەگەزی مێینەی وەکو منداڵی و شێتی بە هۆیەك لە هۆیەکان لە دەستدانی شایستەیی (أهلیە) لە قەڵەم دەدا لە میرات و شایەتی و موڵکدارێتیی و کڕین و فرۆشتن. دواتریش کە ئافرەت دەسەڵاتی پەیدا کردو بەشداریی پیاوانی کرد لە کۆڕو کۆبوونەوەو دیاریکردنی پیاوانی سیاسەت و بڕیاری سیاسیدا جارێکی تر پیاوان ویستیان شتێکی کۆدەتا ئاسایان لێ بکەن و هەوڵ بدەن بیانگێڕنەوە دۆخی جارانیان، چونکە وایاندەزانی هەڵوەشانی ئیمپراتۆرییەتەکەیان بە بۆنەی بەرەڵڵایی ئافرەت و دەستێوەردانیان لە هەموو بوارەکانی ژیان بوو.

لە دوا دوایییەکانی ئیمپراتۆرییەتی ڕۆمانیدا بەرەڵڵایی سێکس و تەڵاق و زینا وا بڵاوبووبوەوە کە بووبووە دیاردەیەکی بەرچاوی ئەو شارستانییەتە.

یان یاسای جولەکە کە وەکو وێل دیورات دەڵێت: بە لای جولەکەوە شایەتی سەد ژن ئینجا بە شایەتی پیاوێکی دەخوارد، هەموویان ئافرەتیان بە مایەی بەدبەختی مرۆڤایەتی دەزانی و فرەژنی سنووری نەبوو لەناویاندا و باوك دەسەڵاتی ڕەهای هەبوو هەرچی بە ژن و کچەکانی بکات و تەڵاقیش ئەوەندە ئاسایی بوو بە لایانەوە لەبەر بێ ئەرزشترین شت، ژنیان تەڵاق دەدا، تەنانەت گەر بهاتایە چێشتێکی ناخۆشی لێ بنایە یان چێشتێکی بسوتاندایە..

یان یاسای مەسیحییەت کە جگە لە کاردانەوەیەك بۆ باری کۆمەڵایەتی رۆمانییەکان هیچی تر نەبوو، لە قێزەون تەماشاکردنی سێکس و تۆمەتبارکردنی ئافرەت و هاندانی ژیانی زگورتێتی و قەدەغەکردنی تەڵاق و.. هتد.

بروانە پۆلص چی دەڵێت: "ئافرەت هۆی یەکەمی تاوانە، بۆیە ئەو لە گۆشەنیگایەکەوە ئەندامێکی ناتەواوە".

قدیس تروتلیان دەڵێ: "ئافرەت دەرگای شەیتانە بۆ دڵی پیاو، تێکدەری وێنەی خوایە، (واتە پیاو)".

قدیس سۆستامیش دەڵێ: "ژن بەڵایەکە ناچاری بیهێنی و نەخۆشییەکی حەزلێکراوەو مەترسی هەیە بۆ سەر ماڵ و خێزان و.. هتد".

لە سەدەی پێنجەمی زانستیشدا لە کۆنگرەی ماکۆن (مجمع ماکون) گفتوگۆیان لەسەر ئەوە بوو کە ئایا ژن تەنها لاشەیە یان رۆحی ئادەمی تێدایە؟ لە ئەنجامیشدا هاتنە سەر ئەوەی کە جگە لە دایکی مەسیح هەرچی ئافرەت هەیە رۆحی رزگاربووی تێدا نییە.

ئەمانە هەموو یاساکانی مرۆڤایەتییە بە درێژایی مێژوو کە ئێمە زۆر بە کورتی ئاماژەمان پێکرد بۆ ئەوەی بەراوردی بکەیت لەگەڵ ئیسلامداو خۆت بریار بدەیت، کامیان مرۆڤانەترەو شیاوترە بە مرۆڤایەتی.

نووسەر نایەت ئەو شێوازەی بە شیاوی دەزانێت بۆ مرۆڤایەتی روونی بکاتەوە، بۆ ئەوەی بزانین ئەو کۆمەڵگەیەی ئەو پێشنیازی دەکات لە رووی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانەوە چۆن دەبێت؟ ئەو تەنها دەیەوێت شێوازی ئیسلامیی لە رێکخستنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان بروخێنێت، ئیتر بێ ئەوەی خۆی فکرەیەکی هەبێت دەربارەی بەدیلەکە (ئەڵتەرناتیڤەکە)ی، هەروەکو کەسێك بینایەکی زۆر گەورە ببینێت بێ ئەوەی لێی ورد بێتەوەو لە ئەندازیاری بیناسازی شارەزا بێت رەخنەی لێبگرێت و داوای رووخاندنی بکات، بێ ئەوەی نەخشەی بینایەکی تر لە مێشکیدا هەبێت، یان بە روونی و بەرچاورۆشنی بزانێت چی دەوێت.

رێباز هەیە توانیبێتی وەکو ئیسلام پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان رێك بخات؟ پەیوەندیی نێوان ژن و مێرد، دایك و باوك و منداڵ، خزمایەتی، دراوسێیەتی، گەورەو بچووکی، پیرو گەنجی، هاوئایینێتی، هاونیشتمانی، هاومرۆڤایەتی؟ لە هەمووشی گرنگتر رێکخستنی پەیوەندیی نیوان مرۆڤ و پەروەردگاری؟

ئەم نووسەرانە دەیانەوێت چۆن پەیوەندییە سێکسییەکان رێك بخەن با پێمان بڵێن، ئایا وەکو شیوعییەکانی یەکێتیی سۆڤیەتی کە جۆرێك لە زەواجیان داهێنا دوایی لەبەر کۆمەڵێك کێشە کە لێی بوویەوە لێی پاشگەز بوونەوە، ئەویش زەواجی فیعلی و تەڵاقی فیعلی بوو کە کورتەکەی ئەمەیە: ئەگەر کچ و کورێك لە ماڵێکدا پێکەوە ژیان ئەوە بە فیعلی دەبن بە ژن و مێرد، ئەگەر جیابوونەوەو هەریەکە چووە شارێکی تر یان خانوویەکی تر ئەوا لەیەك جیا بوونەتەوەو پێی دەوترێت تەڵاقی فیعلی، بەڵام دوایی کۆمەڵێك کێشەی لێ بوویەوە وەکو مەسەلەی منداڵ و کێ بەخێوی بکات و بە ناوی کێوە بێت و میراتی کامیانی بۆ دەمێنێتەوەو چەند کێشەیەکی تر کە لە ئەنجامدا دەرکەوت زەواجێکی فاشیلەو ناچار گەرانەوە سەر زەواجە ئایینییەکە.

ئەگەر ئەم پەیوەندییە سێکسی و کۆمەڵایەتییەی ئەمرۆی رۆژئاوا بە گونجاوو شیاو دەزانن بۆ مرۆڤایەتی ئەوا با باش بزانن رۆژئاوا خۆی پەشیمانە لەو جۆرە پەیوەندییەو لەو جۆرە بەکارهێنانەو سەدان دەنگی شارەزاو پسپۆرو دڵسۆز رۆژانە بەرز دەبێتەوە بۆ ئەوەی رێگە لەو ئیباحیەتە بگیرێت و کۆمەڵگە بگەرێنرێتەوە بۆ دۆخی جارانی، هەر لەبەر ئەوەشە لە ئەڵمانیا داڵدەی خێزانە رۆژهەڵاتییەکانیان دەدا بە تایبەت تورکەکان بۆ ئەوەی ئەڵمانییەکان چاویان لێبکەن و خێزان پێکەوە بنێن.

ئایا یاساکانی ئیسلام له بواری سێکسدا له خزمه‌ت پیاودان ؟

هەندێك دەڵێن یاساكانی ئیسلام لە بواری سێكسدا سەرتاپای لەبەرژەوەندیی پیاودایە! ئێمەش لە وەڵامدا دەڵێین: یاساكانی ئیسلام نەك هەر بۆ بەرژەوەندیی پیاوو خزمەتكردنی پیاو نییە، بەڵكو ڕێكخەرە بۆ ئارەزووە سێكسییە بێ سنوورەكانی پیاوو ژن. لەم سەردەمەدا دەردەكەوێت پیاو لە ژێر سایەی یاسا دەستكردەكاندا چ تەشقەڵەیەك بە ئافرەت دەگێڕێتو لەژێر ناوو لافیتەی جۆراو جۆردا چۆن فریوی دەدات.

قسەی نامەسئولانەو بێ بەڵگە هەموو كەسێك دەتوانێت بیكات، بەڵام گرنگ سەلماندنەكەیەتی نەك وتنەكەی.

كێ هەیە ئەو ڕاستییە نەزانێ كە پیاوی دیندار جگە لە خێزانەكەی خۆی لەگەڵ كەسی تردا سێكس ناكات؟ لەبەرامبەر ئەویشدا پیاوی بێ دین بۆی بكرێت هیچ هەلێك لە دەست نادات‌و هەر كچێك یان ئافرەتێكی جوان ببینێت هەوڵ دەدات لە خشتەی ببات.

من لە هەموو كەسێك دەپرسم كە لە نەخۆشخانەو فەرمانگەكاندا كار دەكات، ئایا دیندارەكانن كە بە دوای ئافرەتی خەڵكدا دەگەڕێن یان بێدینەكان.. ئایا دكتۆرە دیندارەكان چاویان لە شوێن ئافرەتی نەخۆش‌و موراڤیقی ئافرەتە یان دكتۆرە بێدینەكان.. ئایا كەس هەیە ئەو ڕاستییە نەزانێت كە گەنجی دیندار تەماشای ئافرەتان ناكات‌و دوایان ناكەوێت‌و بە دوای زینادا ناگەڕێت، ئایا كەس هەیە نەزانێ تەنها خوێندكاری دیندار لە پەیمانگاو دانشگاكاندا خەریكی دڵداری‌و ڕاوە كچ‌و شەڕ بە كچ فرۆشتن نییە. نازانم حەقیقەتێك ئەوەندە زەق‌و ئاشكرا بێت چۆن كەسانێك دەتوانن پێچەوانەی ئەوە بڵێن؟

ئاشكرایە كە كەس ئەوەندەی پیاوی دیندار جڵەوگیریی لە نەفسی خۆی‌و ئارەزووەكانی ناكات بە ڕادەیەك كە زۆرجار لەو شوێنانەی كە پیاوو ژن تێكەڵن پیاوی دیندار لەبەر خۆپاراستن لە تێكەڵی‌و سوعبەت‌و بەزم‌و ڕەزم لەگەڵ ئافرەتاندا بە ئاڵۆز تۆمەتبار دەكرێت. پیاو تا دیندار بێت زیاتر جڵەوی نەفسی خۆی دەگرێت‌و ڕێگە لە ئارەزووەكانی نەفس دەگرێت‌و لە حەرامەكان دووریان دەخاتەوە.

ئەگەر ئەوانەی ئیسلام تۆمەتبار دەكەن بەوەی كە تەشریعەكانی لە پێناوی پیاودایە باسی ئایینێك یان ڕێبازێكیان بكردایە كە خەڵكیی شوێنكەوتوانی نەبینیایەو هی شوێنێكی دوور یا سەردەمێكی دوور بوایە قەینەدەكردو دەتوانرا قسەی بۆ هەڵبەسترێت و بوختانی بۆ بكرێت، بەڵام كە باسی ئایینێك دەكەن هەزارو چوارسەد ساڵە لەناو میللەتەكەی خۆیاندایەو تاكو ئێستاش كاریگەریی لەسەر شوێنكەوتوانی وەكو خۆی بە بەهێزی ماوەتەوە چۆن دەتوانن ئەم هەموو بوختانەی بۆ هەڵبەستن؟ ئاخر هەیە نەزانێ پیاوی دیندار لە دەرەوەی ژیانی ژن‌و مێردایەتیی هیچ پەیوەندییەكی سێكسی ئەنجام نادات؟ لەبەرامبەر ئەویشدا پیاوی بێدین لە پشتسەری خێزانیەوە دەیان پەیوەندیی ناشەرعی هەیەو تێر خواردنی بۆ نییەو هەموو هۆش‌و فكری لای سێكس‌و ڕابواردنە.

ئایا خیانەتی زەوجی لەناو دینداراندا زیاترە یا لە ناو بێدینەكاندا؟ ئایا زۆڵ خستنەوە لە ناو كۆمەڵگەی دینداردا زۆرە یان لە كۆمەڵگە بێ دینەكان؟ ئیتر ئەم هەموو چەواشەكارییە لەپای چی؟! ئایا دیندارەكانن حەز دەكەن ئافرەت رووت‌و قووت بێت یان بێدینەكان؟ ئایا دیندارەكانن هانی تێكەڵیی نێرو مێ دەدەن یان بێدینەكان؟ ئایا دیندارەكانن هانی دڵداری‌و پەیوەندیی ناشەرعی لە دەرەوەی سنووری ژن‌و مێردایەتیدا دەدەن یا بێ دینەكان؟ كێیە بایەخ بە دایك‌و نەنك‌و پوورو خوشك‌و كچ دەدات، دیندارەكان یان بێ دینەكان؟

ئایینێك كە بەهەشت لە ژێر پێی دایكاندا دابنێت‌و چاكەكردن لەگەڵ دایكاندا بە مەرجی رازی بوونی خوا بزانێت‌و بەخێوكەری كچ بە ڕەفیقی پێغەمبەر ﷺ دابنێت تاوانبار دەكرێت بەوەی كە ژنی تەنها بۆ جەستەی دەوێت؟ ئایینێك كە لە كتێبە پیرۆزەكەیدا هاتووە خوا لە حەوت تەبەقەی ئاسمانەوە گوێی لە گفتوگۆی ئەو ئافرەتە گرت كە لەگەڵ پێغەمبەردا قسەی دەكردو گوێی لە سكاڵاكەی بوو لە دەستی مێردەكەی بەوە تۆمەتبار دەكرێت كە ڕێزی ژنی لا نییە.

ئایینێك كە دوا وەسیەتی پێغەمبەرەكەی چاكە كردن بێت لەگەڵ ژناندا بەوە تاوانبار دەكرێت كە بە سووك تەماشای ئافرەت دەكات؟

ئایینێك كە رێگە نەدات پیاوان ئافرەتان لە خشتە ببەنو بە ئارەزووی خۆیان بێ قەیدو شەرتو بێ هیچ رێورەسمێك لەگەڵیاندا رابوێرن سوكایەتی دەكات بە ئافرەت؟

ئایینێك كە نزیكەی نیوەی رێنماییەكانی لە رێگەی ئافرەتەوە گەیشتۆتە دەست شوێنكەوتوانی بەوە تاوانبار دەكرێت كە رێز لە ئافرەت ناگرێت! ئەمانەو سەدان ئایەتو فەرموودەو هەڵوێستی تریش هەموو بەڵگەن لەسەر پلەو پایەو رێزی ئافرەت لە لای ئیسلام.

ئەو رۆژئاواییانەی موسڵمان بوون

راستییەك هەیە زۆر كەس لێی بێئاگایە ئەویش ئەوەیە كە ئەو رۆژئاواییو بیانیانەی موسڵمان بوون وەكو ئەوانەی لای خۆمان لە نەزانیو لەبەر بێ دەرامەتیو بۆ بەدەستهێنانی پەناهەندەییو بژێویی ئایینی خۆیان نەگۆڕیوە بەڵكو زۆربەی هەرەزۆری ئەوانە بەتایبەتی ئەوانەی لە سەدەی نۆزدەو سەرەتاو ناوەندەكانی سەدەی بیستەمدا موسڵمان بوون هەموو مامۆستاو خوێندەواری گەورەو سیاسیی گەورە گەورە بوونو لە ئەنجامی توێژینەوە ئیسلامیان هەڵبژاردووەو زۆرێكیان لە ئەنجامی ئەوەوە وەزیفەو پلەو پایەی سیاسیی خۆیانیان لە دەست داوە، بۆ نموونە (لیو بۆلد ڤایس) لە دایكبووی (1900ز) بالۆێزی ئەڵمانیا بوو لە پاكستانو جەزائیرو چەندین وڵاتی تر، كە پاش موسڵمانبوونی لەسەر كارەكەی لابرا. ئەو چەندین لێكۆڵینەوەو توێژینەوەی هەیە لەسەر ئیسلامو زۆرێكیش لە هەڵەكانی رۆژهەڵاتناسانی دەر خستووەو راستی كردۆتەوە، ئەمانە هەندێكن لە كتێبەكانی: وەرگێڕانی **صحيح البخاري، أصول الفقه**، رێگا بۆ مەككە، ئیسلام لە چواررێیانی رێگاكاندا.

ـ جۆزیف كابری بیرمەندێكی ئیسپانییەو لە ساڵی 1969ز موسڵمان بوو ناوی خۆی نا یوسف عەلی كابری، لەگەڵ موسڵماناندا لە لۆس ئەنجلوس خوێندنگایەكی ئیسلامیی داناو چەندین كتێبی نووسیوەو ژیانی پێغەمبەری گۆڕیوەتە سەر زمانی ئیسپانی.

ـ هۆلین پۆل رۆژهەڵاتناسی گەورەی ئینگلیزی ساڵی 1914ز موسڵمان بوو، سێر جلال الدين لودر برنتون مامۆستا لە زانكۆی ئۆكسفۆردو یەكێك لە ئەشرافو ناسراوانی ئینگلیز بوو.

ـ ارشبیولد هاملتون یەكێك بوو لە پیاوانی دەوڵەتو بارۆنەكانی ئینگلتەرا، سەرۆكی كۆمەڵەی پارێزكاران بوو لە (سلزی) لە ساڵی 1923ز موسڵمان بووەو ناوی خۆی نا عەبدوڵڵا.

ـ نەسیم سوسە جولەكەیەكی عێراقی بوو لە ئەمەریكا خوێندنی تەواو كردبوو و ئەندام بوو لە (**المجمع العلمي العراقي**)و سەرچاوەیەك بوو لە شارستانێتیی عەرەبیو وادی رافیدەین، دوای موسڵمانبوونی ناوی خۆی نا ئەحمەد.

ـ ئیمساعیل ویسلوز یجریكی، زانایەكی كۆمەڵناسی پۆڵەندیو توێژەرەوەیەكی كۆمەڵایەتیو چاكسازی بوو، ساڵی 1900 لە خێزانێكی ناوداری پۆڵەندا لەدایك بووە.

ـ ئەلبرت هیلد براند فریدریك لە دایكبووی 1929 لە خێزانێكی پرۆتستانتی لە ئەڵمانیا، خاوەنی دكتۆرای فەخری لەبەراوردی ئایینەكان لە لەندەن، پاش موسڵمانبوونی ناوی خۆی نا (**علاء الدين شلبي**) ئەندازیاریش بوو، دەستی لە ئیشەكەی هەڵگرتو كەوتە بانگەواز بۆ ئیسلامو كتێبێكی هەیە بە ناوی (موسڵمانان وریابنەوە).

ـ پرۆفیسۆر هارون مستەفا لیون، زانایەكی زمانەوانیو جیۆلۆجی ئینگلیزی بوو، سكرتێری گشتیی كۆمەڵەی نێودەوڵەتی زانستی بنەماكانی زمانەكانو زانستەكانو هونەرە جوانەكان بوو لە ساڵی 1882 موسڵمان بوو.

- ئەلڤۆنس ئیتین دینیه، رۆژهەلاتناسێکی فەرەنسیو هونەرمەندێکی گەورە بوون لە ساڵی 1927 موسڵمان بوو ناوی خۆی نا (ناصرالدین)و کتێبی زۆری لەسەر ئیسلام نووسیوە، گرنگترینیان (موحەممەد لە ژیاننامەی پێغەمبەراندا)، (ژیانی عەرەبو ژیانی بیانی)، (تیشکێك لە رووناکی ئیسلام)، (ڕۆژهەلات لە بینینی رۆژئاواوە)و (حەج بۆ ماڵی خوا).

- رۆجیە گارودی، کە یەکێکە لە کۆڵەکەکانی فەلسەفەی وجودی لەم سەردەمەدا، لە کۆتایی سەدەی بیستدا موسڵمان بوو.

- ئیبراهمی خەلیل فیلوبوس، قەشەیەکی موژدەدەر هەلگری بەرزترین بڕوانامە بوو لە زانستی لاهوت لە کۆلێژی لاهوتی میسریو لە زانکۆی برنستۆنی ئەمەریکی کارو پیشەی شێواندنی ئیسلام بوو، بەڵام لە ئەنجامدا بوو بە موسڵمانو ناوی خۆی نا (حاجی ئیبراهیم خەلیل ئەحمەد)و کۆمەڵێك کتێبی نووسی لەسەر راستیییەکانی ئیسلامو شێوازی کارکردنی رۆژهەلاتناسانو موژدەدەران دژی دین.

- هوبوهم: سیاسییو موژدەدەرو توێژەرەوەی کۆمەلایەتی ئەڵمانی، دوای موسڵمانبوونی ناوی خۆی نا (موحەممەد ئەمان هوبوهم).

- ئارتەرکین: فەیلەسوفی گەورەی ئەمەریکی ساڵی 1961 لە نیۆیۆرك موسڵمانبوونی خۆی راگەیاند.

- عیسا عەبدو: ئابوریناسی گەورەی میسر، مەسیحی بوو، لە ئەنجامی توێژینەوە موسڵمان بوو.

- (موحەممەد نەجیب المطیع)ی میسری تاقە کوڕی نخلە باشا مطیع، لەدایکبووی ساڵی 1922، لەبەر ئەوەی تاقە کوڕو خۆشەویستو لە خێزانێکی گەورەی مەسیحی بوو باوکی بایەخێکی زۆری پێ دەدا، بۆیە نەیخستە خوێندنگا میریییەکان بەڵکو دایە دەست گەورە قەشەکان وانەی پێ بڵێتەوە، لەبەرامبەر ئەوەدا سێ دۆنم لە زەوییە باشەکانی خۆی بەخشی بە کەنیسە، لەبەر ئەوە پیاوانی کەنیسەش هەموو توانای خۆیان خستە گەڕ بۆ پێگەیاندنی، خۆیشی منداڵێکی بلیمەت بوو، فێری زۆر زمان بوو، زانستی لاهوتو بەراوردی ئایینییەکانی خوێند، باوکیشی کتێبخانەیەکی گەورەی هەبوو لە هەموو زانستو بابەتێکی تێدا بوو، بۆ خۆهەڵنان پێکەوەی نابوو، ئەم کتێبخانەیە بوو بە کلیکی هیدایەت وەرگرتنی موحەممەد نەجیب، دوای ئەوە باوکی پێی زانی هەوڵێکی زۆریدا بۆ گێڕانەوەی بۆ سەر ئایینی مەسیحی، بەڵام هەوڵەکانی بێهود بووە، لە داوییدا کە بێ ئومێد بوو لێی، هەڕەشەی کوشتنی لێکرد ئەمەش هەڵهاتو بێبەش بوو لەو هەموو سامانەی باوکیو بە هەژاری ژیانی دەبردە سەر.

ئەمانە نموونەی هەندێکن لەوانەی کە بوون بە موسڵمان، هەموو وەکو بینیمان پیاوی گەورەو مامۆستای زانکۆو فەیلەسوفو رۆژهەلاتناسو سیاسییو توێژەرو.. هتد، کە زۆربەیان یان کورسی وانە وتنەوەیان لەدەست دا یان کارو پلەو پایە دەوڵەتییەکە، بەڵام ئەوانەی لە جیهانی ئیسلامییەوە دەبنە مەسیحی، زۆربەی هەرەزۆریان نەزانو ئاستی خوێندەوارییان نزمەو پلەو پایەی کۆمەلایەتییان نزمە، یان بۆ بژێوی دەست لە دینەکەیان هەڵدەگرن یا بۆ پەناهەندەیی، یا بۆ هەندێ مەبەستی نزمی تر.

ڕەچاوکردنی مافی ژن لە سێکسدا

حەزم نەدەکرد باسی ئەم مەسەلەیە بکەم، بەڵام لەبەر ئەوەی هەندێك کەس لە چوارچێوەی رەخنەگرتن لە هەڵوێستی ئیسلام لە ئافرەت دەیوروژێنن و دەڵێن: "لە هیچ یەکێك لە ئایەتو ریوایەتەکانی قورئاندا نابینین مافی چەشتنی سێکس بدات بە ژنو ژن وەك ئینسانێك مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت"

لەڕاستیدا ئەمە بەڵگەیە لەسەر نەزانی ئەو کەسانەی ئەو قسەیە دەکەن و لەسەر ئەوەی کە ئەو کەسانە لە خۆیانەوە شت دەڵێن بێئەوەی خۆیان ماندوو بکەن بۆ گەڕان بە دوای دەقەکاندا کە ئەمڕۆ زۆر سەخت نییە، چونکە هەر دەقێکت بوێت لە

ڕێگەی کۆمپیوتەرەوە بە چەند چرکەیەك دەستت دەکەوێت، بەڵام ئەو نووسەرانە مەبەستیان نییە ئەو دەقانە ببینن، ئەوان تەنها مەبەستیان ناشیرین کردنی ئیسلامە بۆ چەواشەکردنی خەڵکیی نەك گەیشتن بە ڕاستی!.

لە وەڵامدا دەڵێین :

یەکەم: خوا دەفەرموێت: (**وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ) (البقرة: 228**). واتە بۆیان هەیە لە ماف وەکو ئەوەی کە لەسەریانە لە ئەرك.

ڕاڤەکەرانی قورئان لە ڕاڤەی ئەم ئایەتەدا باسی ئەوە دەکەن کە یەکێك لە مافەکانی ژن بەسەر پیاوەوە ئەوەیە لە کاتی ئەنجامدانی کاری سێکسیدا لەسەری بووەستێت تا ئەویش چێژی خۆی وەردەگرێ و ئەو فەرموودەیە دەهێننەوە کە لە چەندین ڕێگەوە ریوایەت کراوە دەربارەی چاوەڕێ کردنی پیاو تا ژن دەگاتە چێژوەرگرتن.

دووەم: لە ئەنەسی کوڕی مالیك لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە فەرموویەتی: (**اذا جامع احدکم أهله فليصدقها ثم إذا قضي حاجته قبل ان تقضي حاجتها فلا يعجلها حتى تقضي حاجتها) مسند أبي يعلى**، فەرموودەی ژمارە (4200، 4201، 4270).

لە ریوایەتێکی تریشدا هاتووە: (**عن أنس بن مالك عن النبي قال: اذا غشي الرجل أهله فليصدقها فان قضى حاجته ولم تقض حاجتها فلا يعجلها) مصنف عبدالرزاق، جزء6، ص194**، ژمارەی فەرموودە (1468).

هەموو فەرموودەکان یەك مانایان هەیە ئەویش ئەوەیە: "ئەگەر کەسێکتان لەگەڵ ژنەکەیدا کاری سێکسی ئەنجامداو زووتر لێبوویەوە با لەسەری بووەستێت تا ئەویش دەگاتە چێژ وەرگرتن (ئۆرگازم)".

سێیەم: زۆربەی زانایانی شەرعناس باسی ئەم مەسەلەیان کردووەو وتوویانە یەکێك لە مافەکانی ژن بەسەر پیاوەوە ئەوەیە کاری سێکسی لەگەڵدا ئەنجام بدات، بۆ نموونە ئیبن حەزم خاوەنی مەزهەبی **ظاهري، ابن تيمية، ابن القيم**، ئیمامی غەزالی و دەیان زانای گەورەی تر.

ئیبن حەزم دەفەرموێت: (**ويجبر على ذلك من أبى بالأدب لأنه أتى منكرا من العمل)، المحلى لابن حزم، ج10، ص40.**

واتە: هەر پیاوێك نەچێتە لای ژنەکەی دەبێ زۆری لێبکرێت و تەمێ بکرێت (**بالأدب أي بالتأديب**، واتە بە تەمێ کردن)، چونکە کارێکی نەگونجاو خراپی کردووە.

ئیبن تەیمیە دەفەرموێت: (**يجب على الرجل ان يطأ زوجته بالمعروف، وهو من أوكد حقوقها عليه، أعظم من اطعامها**)، واتە: پێویستە لەسەر پیاو (بە زاراوەی شەرعی: فەرزە لەسەری) کە بچێتە لای خێزانی (کاری سێکسی لەگەڵدا ئەنجام بدات)، ئەوەش چەسپێنراوترین مافی ژنە بەسەر پیاوەوەو گەورەترە لە دابین کردنی بژێوی بۆی.

هەروەها دەڵێ: (**وطؤها واجب عليه عند أكثر العلماء وقد قيل: انه لا يجب الاكتفاء بالباعث الطبيعي، والصواب انه واجب كما دل عليه الكتاب والسنة والأصول، وقد قال النبي ﷺ لعبدالله بن عمر (رضي الله عنه) لما رآه يكثر الصوم والصلاة، ان لزوجك عليك حقا**)

واتە: ئەنجامدانی سێکس لەگەڵ ژندا فەرزە لەسەر پیاو لای زۆربەی زانایان، دەشڵێن نابێ ئیکتیفا بکرێت بە پاڵنەری سروشتی (واتە دەبێ هەر ئافرەتەو بە گوێرەی ئامادەیی خۆی و ئارەزووکردنی لەگەڵیدا ئەنجام بدرێت، ڕاستتریش ئەوەیە، کە فەرزە بە گوێرەی بەڵگەکانی قورئان و فەرموودەو بنەما شەرعییەکان، ئەوەتا پێغەمبەر ﷺ کاتێك بینی عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاس زۆر ڕۆژوو دەگرێت و شەونوێژ زۆر دەکات، فەرمووی (ان لاهلك عليك حقا)، واتە: خێزانەکەت (ژنەکەت) مافی هەیە بە سەرتەوە، واتە گەر خۆشت حەزت لێی نییەو ئارەزووت لێی نییە، دەبێ ڕەچاوی ژنەکەت بکەیت و مافی ئەو بەجێ بێنی، ئاشکراشە گەر پیاو لەبەر خاتری ژنەکەی ئەوە بکات دەبێ بیگەیەنێتە حاڵەتی چێژوەرگرتن ئەگینا وەکو هیچی نەکردبێت وایە.

لێرەشدا کە زانایان دەڵێن یەکێك لە مافەکانی ژن بەسەر پیاوەوە ئەوەیە کە سەرجێیی لەگەڵدا بکات لەبەر دوو هۆیە:

یەکەم: هەندێك پیاو وەکو زوهدو پشت هەڵکردن لە دونیا ویستوویانە ئەم کارە نەکەن.

دووەم: بۆ ئەو پیاوانەی کە زیاد لەیەك ژنیان هەیە، بۆ ئەوەی هیچکام لە ژنەکانیان پشتگوێ نەخەن، تەنانەت ئەگەر دڵیشیان پێیانەوە نەبێت، بۆ نموونە، بە بەردەوامی بچێتە لای ژنە بچووکەکەی یا ژنە جوانەکەیو ژنە گەورەکەی یان ناشیرینەکەی پشتگوێ بخات، (وەکو ئەوەی لە کوردەواریدا دەکرێت کە لە فرەژنیدا بە گوێی ئیسلام و لە رەچاوکردنی مافەکانیاندا بە گوێی هەواو نەفسی خۆیان دەکەن).

ئەم راستییە (واتە ئەم مافەی ژن) یارانی پێغەمبەر ﷺ بە باشیی لێی تێگەیشتبوون، ئەوەتا سەلمانی فارسی کە پێغەمبەر ﷺ کردی بە برا لەگەڵ (**أبو الدرداء**)دا پاش چەند رۆژێك بینی (**أبو الدرداء**) هەموو شەوی هەر خەریکی شەونوێژەو بە رۆژیش بەرۆژووە، داوای لێکرد ئەوەندە بەرۆژوو نەبێتو بە شەویش بخەوێت و ئەوەندە خۆی ماندوو نەکات. پێی وت: (**ان لعينيك عليك حقا وان لأهلك عليك حقاً، صم وأفطر، وصل ونم**)، واتە چاوەکانت مافیان هەیە بەسەرتەوە، خێزانەکەت مافی هەیە بەسەرتەوە، هەندێك رۆژان بەرۆژوو بەو هەندێکی تر مەیگرە، شەوان بشخەوەو نوێژیش بکە، کاتێك ئەم قسەیەی سەلمان گەیشتە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی (**لقد أشبع سلمان علما**)، واتە: سەلمان پڕ بووە لە زانست.

ئیمامی غەزالیش زیاتر ئەم مەسەلەیە روون دەکاتەوەو خاڵ لەسەر پیت دادەنێتو دەفەرموێ: (**اذا قضى الرجل وطره فليتمهل على أهله، حتى تقضي هي أيضا نهمتها، فان انزالها ربما يتأخر فيهيج شهوتها، ثم القعود عنها ايذاء لها والإختلاف في طبع الانزال يوجب التنافر مهما كان الزوج سابقا الى الأنزال، والتوافق في وقت الانزال الذ عندها، ليشتغل الرجل بنفسه عنها، فانها ربما تسحي وينبغي أن يأتيها في كل اربع ليال مرة، فهو أعدل اذعدد النساء اربعة، فجاز التأخير الى هذا الحد، نعم ينبغي ان يزيد أو ينقص بحسب حاجتها في التحصين، فان تحصينها واجب عليه، وان كان لايثبت المطالبة بالوطأ، فذلك لعسر المطالب والوفاء بها**)

واتە: ئەگەر پیاو چێژی خۆی وەرگرتو لێبوویەوە با بوەستێت لەسەر خێزانی تا ئەویش لێدەبێتەوەو چێژی خۆی وەردەگرێ، چونکە لەوانەیە هی ئەو دوابکەوێتو بە ورووژاوی بمێنێتەوە، بەجێهێشتنیشی بەو شێوەیە ئازاری پێدەگەیەنێت، جیاوازییش لە سروشتی گەیشتن بە چێژ لە نێوان ژنو پیاودا دەبێتە هۆی لەیەك دوورکەوتنەوە، تا پیاوەکە زووتر بگاتە چێژ رقەکە زیاتر دەبێت، بەیەکەوە گەیشتن بە چێژ باشترو خۆشترە لای ژن، لەبەر ئەوەی پیاو بە خۆیەوە خەریك دەبێتو ئاگای لە ژنەکەی نامێنێت، چونکە لەوانەیە ژنەکە شەرم رێگەی لێبگرێت لە گەیشتن بە چێژ.

ئیمامی غەزالی زیاتر لەسەر مەسەلەکە دەدوێ و دەڵێت: پێویستە لەسەر پیاو لانی کەم چوار شەو جارێك لەگەڵ خێزانیدا جوت بێت، بۆی هەیە تا ئەم رادەیە دوای بخات، بەڵێ پێویستە زیاتر یا کەمتر بیکات بە پێی پێویستی ژنەکە بۆ خۆپاراستن، چونکە دامرکاندنەوەی شەهوەتی ژن پێویستە لەسەر پیاو.. هتد.

ئایا دوای ئەم هەموو بەڵگانە کەسێك قسەی دەمێنێت؟ نازانم ئێستا خوێنەری بەڕێز چی بەو نووسەرانە دەڵێت؟! یا ئەو نووسەرانە خۆیان چی بە خوێنەران دەڵێن؟!.

چوارەم: شتێکی تریش کە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئیسلام ئەم کارەی بە کارێکی هاوبەش داناوە لە نێوان پیاوو ژندا، ئەوەیە کە وشەی (جماع) بەکار دێنێت، وشەی جیماعیش پێی دەترێت (**الفاظ المشاركة**)، واتە وشەی بەشداریکردن کە لە نێوان دوو کەسدا ئەنجام دەدرێتو بەیەك کەس ئەنجام نادرێت.

ئەمەش خۆی لە خۆیدا رەچاوکردنی مافی ئافرەتە لەم مەسەلەیەدا.

چوونە لای ژن لە دواوە

ئەم بابەتەش زیاتر بابەتێکی فیقهییە نەك هزری، بەلاّم دیسانەوە لەبەر ئەوەی هەندێك کەس لە چوار چێوەی تاوانبارکردنی ئیسلام بە سێکسبازی دەیوروژێنن پێویستی کرد تیشکی بخەینە سەر و قسەی لەسەر بکەین.

بۆ زانینی رای ئیسلام دەربارەی هەر چەمکێك پێویستە هەموو ئەو ئایەت‌و فەرموودانەی دەربارەی ئەو چەمکە هاتوون کۆبکرێنەوەو لەگەڵ راڤەی زاناو پسپۆڕانی قورئان‌و فەرموودە و شەریعە، نەك لە روانگەی ئایەتێك یان فەرموودەیەك یان بەشێك لە ئایەتێك یان فەرموودەیەك رای ئیسلام باس بکرێت.

دەربارەی هەڵوێستی ئیسلامیش لە چوونە لای ژن لە دواوە، ئەگەر لە گریمانێکیشدا ئایەتەکان زۆر روون‌و ئاشکراو یەکلاکەرەوە نەبن، فەرموودەیەکی زۆر هەیە واتا و مەبەستەکانیان روون دەکاتەوەو هیچ بیانوویەك بەدەست ئەو کەسانەوە ناهێڵێت کە دەڵێن ئەم شتە حەرام نەکراوە، بەلاّم ئەوەی کە بە وردی تەماشای قورئان بکات بە روونی حەرامیی ئەم مەسەلەیەی بۆ دەردەکەوێت..

ئەوانەی دەڵێن چوونە لای ژن لە دواوە دروستە پشت بە ئایەتی 223ی سورەتی **البقرة** دەبەستن کە دەفەرموێت (**نساؤكم حرث لكم فأتوا حرثكم أنّى شئتم**) واتە : خێزانەکانتان کێڵگەن بۆ ئێوەو شوێنی چاندنی وەچەن جا بەهەر شێوەیەك دەتانەوێت تۆو بچێنن لە کێڵگەکەتان، بەلاّم ئەوانەی کە دەیانەوێت ئەو کارە بە رەوا بزانن خۆیان گێل دەکەن لە ئاستی وشەی کێڵگەو تەنها ئاوڕ لە دەستەواژەی (أنى شئتم) دەدەنەوە، لەگەڵ ئەوەی، کە ئایەتەکە خۆی لە خۆیدا رێنیشاندەرە بۆ چۆنێتی ئەنجامدانی سەرجێیی و بەڵگەیە لەسەر ناڕەوایی چوونە لای ژن لە کونی دواوە ئایەتی (222) کە راستەوخۆ پێش ئەو ئایەتە دێت بخوێنیتەوە بۆت دەردەکەوێت، کە چوونە لای ژن لە کونی دواوە حەرامە. ئایەتەکە دەفەرموویێت: **(وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللّهُ إِنَّ اللّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ) (البقرة: 222)**، واتە: پرسیارت لێدەکەن دەربارەی سوڕی مانگانەی ئافرەتان کە چۆن بکەن لەگەڵیاندا، ئەی موحەممەد بڵێ ئەوە ئازارێکە، لە ژنان دوورکەونەوە لە کاتی حەیزدا و سەرجێییان لەگەڵدا مەکەن تا پاك دەبنەوە، جا ئەگەر پاکبوونەوە ئینجا لەو شوێنەوە بچنە لایان کە خوا فەرمانی پێداون، واتە جێی حەیز، خوا تۆبەکاران‌و خۆ پاك راگرانی خۆش دەوێت.

ئەگەر بهاتایە چوونە لای ژن لە دواوە رەوا بووایە خوا نەیدەفەرموو دوور کەونەوە لە ژنان تا کاتی پاکبوونەوە بەڵکو روونی دەکردەوە کە تەنها لە پێشەوە ئەو کارە نەکەن‌و لە دواوە رێگە پێدراوە، بەلاّم وەکو دەبینی بۆ ئەوەی بیانووی کەسانی دەروون نزم‌و بێ ئیرادە بە تەواوی ببڕێت دەفەرمووێت: (**فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء**) واتە: نزیکیان مەکەونەوە، پێغەمبەریش ﷺ لە فەرموودەکانیدا سنووری ئەو شتەی دیاری کردووە، هیچی نەهێشتۆتەوە بۆ بیانووگران.

ئەگەر چوونە لای ژن لە کونی دواوە حەرام نەبوایە هیچ نەبوایە لە کاتی سووڕ مانگانەدا رێگەی پێدەدرا، بەلاّم ئایەت‌و فەرموودەکان هەموو کۆکن لەسەر ئەوەی کە لە کاتی حەیزدا پیاو دەبێت لە ژنەکەی دوورکەوێتەوە.

هەندێك وادەزانن ئەگەر ئەو ئایەتە لە ئەنجامی ئەوەی کە پیاوێك لە دواوە چوویێتە لای ژنەکەی دابەزیبێت ئەوە مانای وایە موسڵمانان ئەو کارەیان کردووە! ئاشکرایە ئەمە تێگەیشتنێکی زۆر سەقەت و ناتەواوە، چونکە قورئان ئەو رووداوەی قۆستۆتەوە بۆ حەرامکردنی ئەو رەفتارە.

گریمان ئایەتەکە لە ئەنجامی ئەوەی کە پیاوێك لە دواوە چووەتە لای ژنەکەی دابەزیبێت، ئەمە چ زیانێك دەگەیەنێت بە ئیسلام؟ ئایا ئەمە خاڵێکی ئیجابییە بۆ ئیسلام یان سلبی؟!

گرنگ ئەوەیە کە قورئان ئەو ئیشەی حەرام کردووەو رێگەی بە موسڵمانان نیشان داوە، کە لە کوێوەو چۆن سەرجێیی لەگەڵ ژنەکانیاندا بکەن، کە ئەویش تەنها شوێنی منداڵبوونە نەك شوێنی پیسی کردن.

ئەگەر کەسێك بەڵگە بە شیعە بێنێتەوە ئەوە بەڵگەیەکی لاوازە، چونکە ئایەت و فەرموودەکان روون و ئاشکران، بەتایبەت فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ کە بە راشکاوی ئەو کارە حەرام دەکات، شیعەش ئەگەر بە حەڵاڵی بزانن ئەوە لەبەر هەمان ئەو هۆیانەیە کە وا لە هەندێك نووسەر دەکات وا بزانێت حەڵاڵە: یەکەم وەرگرتنی ئایەتەکان بە قرتاوی و جیاکردنەوەیان لە چوارچێوەکەیان (السیاق العام) و دووەم لەبەر ئەوەیە کە زۆرێك لەو فەرموودانەی ئەهلی سوننەت ریوایەتی دەکەن رەتی دەکەنەوە، ئەویش تەنها لەبەر ئەوەی لە یارانی پێغەمبەرەوە ریوایەت کراون، هەڵوێستی ئەوانیش لە یارانی پێغەمبەر ﷺ ئاشکرایە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەم مەسەلەیە لای شیعەش بە شێوەیە نییە کە هەندێك لێی تێدەگەن، بەڵکو لای ئەوانیش کەراهەتی هەیە و لە ئیمامەکانیانەوە ریوایەت کراوە کە دەڵێن: **(لا يفعلها إلا أراذل شيعتنا)** واتە کەس ئەو ئیشە ناکات سووکترین و بێزراوترین شوێنکەوتوانمان نەبێت.

با پێکەوە ئەو ریوایەتەی لەسەر حەزرەتی عومەر هاتووە بخوێنینەوە و لێکی بدەینەوە :

عن ابن عباس قال: جاء عمر بن خطاب الى رسول الله ﷺ فقال يا رسول الله هلكتُ، قال ما الذي أهلكك؟ قال: حولت رحلي البارحة، قال فلم يرد عليه شيئاً، قال: فاوحى الله الى رسول الله ﷺ هذه االآية: (نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُواْ حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ) أقبل و أدبر واتق الدبر والحيضة. لە ئیبنو عەبباسەوە هاتووە دەڵێت: عومەری کوڕی خەتاب هاتە لای پەیامبەرو وتی: ئەی پەیامبەری خوا تیاچووم.

پێغەمبەر ﷺ پرسی: بە چی تیا چووی؟.

عومەر وتی: دوێنێ بارەکەم گواستەوە.

پێغەمبەر ﷺ هیچ وەڵامی نەدایەوە، ابن عباس دەڵێت: خوا ئەم ئایەتەی دابەزاند بەسەر پێغەمبەردا ﷺ: ژنەکانتان کێڵگەتانن، لەهەر کوێوە دەتانەوێ بیکێڵن، پێغەمبەریش ﷺ بەم شێوەیە روونی کردەوە: رواو روو، لەپشتەوە، خۆت لە کۆم و کاتی سوڕی مانگانە بپارێزە.

لە فەرمودەی تردا هاتووە، کە: پیاوێك لە پێغەمبەری پرسی دەربارەی لە دواوە هاتنە لای ژنان، پێغەمبەر ﷺ فەرموی: ئەگەر لە پشتەوە بۆ کونی پێشەوە بێت قەیناکا، بەڵام ئەگەر بۆ کونی دواوە بێت نەخێر، خوا شەرم لە راستی ناکات، لە کونی دواوە مەچنە لای ژنەکانتان.

أخبرنا عبدالوهاب بن محمد بن الخطيب، أنا عبدالعزيز بن احمد الخلال، أنا أبوالعباس، أنا الربيع، أنا االشافعي أنا عمي محمد بن علي بن شافع أخبرنا علي بن السائب عن عمرو بن أُحيحة بن الجلاح، عن خزيمة بن ثابت: أن رجلا سأل النبي ﷺ عن اتيان النساء في أدبارهن، فقال النبي ﷺ: (في أيِّ الخرمتينَ، أو في أيِّ الخرزتين أو في الخصفتين أمن دبرها في قلبها فنعم، أم من دبرها في دبرها فلا، فان الله لايستحي من الحق، لاتأتوا النساء من أدبارهن). ئەم فەرموودەیە ئیمامی شافیعی ریوایەتی کردووە و ئیمامی نەسائی لە (**الکبری**) 8992 و 8988 تەحاوی 43/3 و تەبەرانی 3734، 3735، 3744 و بەیهەقی 196/7، 197، 198 و 213/5 ئەحمەد 213/5 و کۆمەڵێکی تریش لە چەندین رێگەوە ریوایەتیان کردووە.

هەروەها پێغەمبەر دەفەرموێت **(ملعون من أتى أمرأة في دبرها)** واتە نەفرەت لێکراوە ئەو کەسەی لە کونی دواوە بچێتە لای ژنەکەی. بروانە تەفسیری ئەلبەغەوی لە تەفسیری هەمان ئایەتدا.

ئیمامی تەحاوی لە (معانی) **الآثار** 4613 دا دەفەرموێت: **فلما تواترت هذه الآثار عن النبی ﷺ بالنهي عن وطء المرأة في الدبر، ثم جاء عن أصحابه وتابعيهم ما يوافق ذلك وجب القول به، وترك ما يخالفه.** تەفسیری بەغەوی لە تەفسیری هەمان ئایەتدا. واتە: لەبەر ئەوەی فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ لەسەر قەدەغەکردنی چوونە لای ژن لە کونی دواوە زۆرەو لە یارانی پێغەمبەر و تابیعین (ئەوانەی دوای سەحابە هاتوون)ەوە فەتوای زۆر هاتووە لەسەر هەمان شت، پێویستە بە حەرام بزانرێت و دەست هەڵگرتن لە پێچەوانەکەی.

کەواتە حوکمی چوونە لای ژن لە کونی دواوە بە لای پێغەمبەرەوە ﷺ حەرام بووە، ئیتر چۆن بێدەنگ دەبێت لەسەر پرسیارەکەی عومەر ـ ڕەزای خوای لێبێت ـ، کەواتە ڕووداوەکە تەنها ئەوە هەڵدەگرێت کە پێغەمبەر ﷺ هێشتا حوکمی سەرجێی کردنی لەسەر شێوازی جۆراوجۆر پێنەگەیشتبوو بۆیە بێدەنگ بوو، کاتێك ئایەتەکە دابەزی بۆی شیکردەوەو فەرمووی لە پێشەوەو لە پاشەوە دەتوانی بیکەیت، بەڵام خۆت لە کۆمو کاتی حەیز بپارێزە.

لێرەدا پرسیارێك خۆی دەسەپێنێ: ئەگەر عومەر لە شوێنی ئاساییەوە چووەتە لای ژنەکەی ئیتر بۆچی بەو شێوەیە نارەحەت دەبێت؟

بۆ تێگەیشتن لەم مەسەلەیە دەبێ لە سروشتی ئەو کۆمەڵگەیە تێبگەین، کە پێغەمبەر ﷺ پێکیهێنابوو لە ڕووی هەستیاری موسڵمانانەوە بەرامبەر بە هەر شتێك کە بە گوناهیان زانیبێت، بە زانینی ئەو شتە گرێکوێرەکانمان بۆ دەکرێتەوە.

ئەگەر بزانین موسڵمانان گەیشتبوونە چ ئاستێك لە هەستیاری بەرامبەر گوناه لە ڕووی بەرزی پلەی ئیمان و پابەند بوون بە ڕێنماییەکانی خواو پێغەمبەرەوە کە بە بچووکترین گوناه لەشیان دەهاتە لەرزین و وایاندەزانی تیاچوون ئەو کاتە تێدەگەین بۆچی حەزرەتی عومەر وا بە هەڵەداوان چوو بۆ لای پێغەمبەر ﷺ. ئەگەر بمانەوێت نموونە بێنینەوە لەسەر ئەم مەسەلەیە سەدان نموونەمان لەبەر دەستدایە و لە بابەتەکە دەردەچین، من تەنها دوو نموونە دێنمەوە:

یەکەم: دوای دابەزینی ئایەتی (**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لا تَشْعُرُونَ**) (**الحجرات : 2**)، یەکێك لە یارانی پێغەمبەر ﷺ بە ناوی سابتی کوڕی قەیس سێ ڕۆژ لە ماڵ نەهاتە دەرەوەو ئیش و کاری گریان بوو، تا پێغەمبەر ﷺ هەواڵی پرسی، وتیان وەڵڵا ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە دوای دابەزینی ئەو ئایەتە چووەتە ماڵەوەو شەوو ڕۆژ دەگری و دەڵێت: من دەنگم بەرزەو ئەو هەڕەشەیە من دەگرێتەوە، پێغەمبەر ﷺ ناردی بە دوایدا و پێی فەرموو: ئایا ڕازی نابیت بە سەربەرزی بژیت و بە شەهیدی بمریت؟ وتی: بەڵێ ڕازی بووم و چیتر دەنگم بەرزتر ناکەمەوە لە دەنگی پێغەمبەر.

دووەم: ڕۆژێکیان ئەبوبەکری صدیق گەیشت بە سەحابەیەك، ناوی حەنزەڵە بوو، لێی پرسی: ئەی حەنزەڵە چۆنی (کیف أصبحت: چۆن ڕۆژت کردەوە)، ئەویش وتی (**اصبحت منفقاً**) واتە: بووم بە دووڕوو، وتی: چۆن؟ وتی: ئەو کاتانەی لە خزمەتی پێغەمبەردا دەبم باوەڕم بەرز دەبێتەوەو دەگەمە ئاستێك وادەزانم چاوم لە بەهەشت و بەهەشتییەکانە هاتوچۆی تێدا دەکەن و چاوم لە دۆزەخەو وا هەست دەکەم گوێم لە قیژەو هاواریانە، بەڵام کاتێك دەگەڕێمەوە بۆ ناو ماڵ و منداڵ خەریکی دونیا دەبم و ئەو حاڵەتەم نامێنێت، ئەبوبەکر فەرمووی: بەخوا منیش هەروام، با بچین بۆ لای پێغەمبەر ﷺ و ئەم شتەی پێ بڵێین. کاتێك دەچنە لای پێغەمبەر ﷺ و بابەتەکەی بۆ باس دەکەن، دەفەرموێت: سوێند بەخوا ئەگەر بە بەردەوامی بەو شێوەیە بن کە لای منن، بە ڕۆژی نیوەڕۆ مەلائیکە دەبینن و تەوقەتان لەگەڵدا دەکەن، بەڵام (**ساعة فساعة**) واتە: ساتە و سات، واتە مرۆڤ هەموو ساتێك لەیەك ئاستدا نابێت و ئەوەی ئێوە شتێکی ئاساییە.

ئەمانە دوو نموونەن لە هەزارەها نموونە لەسەر هەستیاری یارانی پێغەمبەر بەرامبەر بە بچووکترین گوناه.

ئەوانەی تامی خواناسی و خواپەرستییان نەچەشتووە، ناتوانن لە هەست و حاڵەتی دەروونی خواناسان تێبگەن و بزانن چۆن دەڕواننە کردەوەکانی خۆیان و چۆن بیردەکەنەوە.

یەکێك لە پیاوچاکان دەفەرموێت: "(حسنات **الأبرار سيئات** المقربين) واتە: ئەو شتانەی پیاوچاکان بە کردەوەی چاکی دەزانن، ئەوانەی لە خواوە نزیکن بە گوناهی دەزانن.

هەروەها ناتوانن لەو حاڵەتانە تێبگەن کە پێی دەوترێ، حاڵەتی (**صفاء الروح**) واتە: پاکی و بێ خڵتەیی ڕۆح کە تێیدا مرۆڤ نەك هەر گوناهە بچووکەکانی بە لاوە زۆر گەورە دەبێت بەڵکو تەنانەت شتە حەڵاڵ و ڕێگەپێدراوەکانیشی بە لاوە

قورسە وەکو نانخواردنو سەرجێیی کردن لەگەڵ ژنو قسەی دونیایی کردن و ..هتد، هەر ئەو حاڵەتەش بوو وای لە یەکێك لە سەحابەکان کرد لە پێغەمبەر ﷺ بپرسێت: ئەی پێغەمبەری خوا ئایا ئەهلی بەهەشت سەرجێیی دەکەن لەگەڵ ژنەکانیاندا. ئەویش فەرمووی: بەڵێ **(دحماً دحماً)**. واتە بە زۆرییش. ئەو سەحابەیە کە دەیبیست لە بەهەشتدا موسڵمانان لەگەڵ پێغەمبەرانو پیاوچاکاندانو خوا دەبینن وایزانیوە لەو حاڵەتانەدا مرۆڤ دەگاتە حاڵەتێکی رۆحیی وا کە دژە لەگەڵ ئەنجامدانی سێکسو ئەو جۆرە چالاکییانەدا، بۆیە پێغەمبەریش ﷺ بۆ ئەوەی تێی بگەیەنێت کە ئەنجامدانی سێکس لە چوارچێوەی حەلاڵدا دژ نییە لەگەڵ ئەو حاڵەتە رۆحییەی کە مرۆڤی تێدا دەبێت بۆیە فەرمووی: بەڵێ زۆریش.

لە گریمانێکدا ئەگەر راست بێتو حەزرەتی عومەر لە کونی دواوە چووبێتە لای ژنەکەی، ئایا پەنابردنی بۆ لای پێغەمبەر بەو شێوەیە و ئەو قسەیەی کە دەیکات ئەوە ناگەیەنێت کە چوونە لای ژن لە کونی دواوە لە ناو کۆمەڵگەی موسڵماناندا شتێکی قێزەونو ناشیرین بووە ؟! ئەگەر ئەو کارە شتێکی ئاسایی بووبێتو حەزرەتی عومەر حەزی لێکردبێت و لە مەککە خەڵکیی ئەنجامی دابێت، مانای وایە زیاد لە یەك جار ئەو کارەی کردووە، ئیتر چ پێویست دەکات بە هەڵەداوان بچێت بۆ لای پێغەمبەرو بڵێت: ئەی پێغەمبەری خوا تیاچووم، چونکە دوێنێ شەو بارو هەوارم گواستبوویەوە.

ئایا ئەم ریوایەتەی خوارەوە بە راشکاوی ئەوە ناگەیەنێت کە چوونە لای ژن لە کونی دواوە شتێکی قێزەونو نائاسایی بووە ؟:

کابرایەك لە کونی دواوە دەچێتە لای ژنەکەیو خەڵکیی بە لایانەوە شتێکی نائاساییو ناشیرین دەبێت **(فأنكر الناس عليه ذلك)** واتە چوونە لای ژن لە کونی دواوە لە قۆناغی مەککەدا ئاسایی نەبووەو ئیماندارانو سەحابەکانی سەردەمی پەیامبەر لە کونی دواوە نەچوونەتە لای ژنەکانیان، چونکە بە شتێك دەوترێت ئاسایی کە خەڵکانێکی زۆر ئەنجامی بدەنو لە ئەنجامدا ببێتە دیاردەیەکی کۆمەڵایەتیو خەڵکیی بە چاوێکی قێزەون تەماشای نەکەنو بە شتێکی ناشیرینی نەزانن، نەك شتێك یەك نەفەر یا دوو نەفەر ئەنجامیان دابێتو بە لای کۆمەڵگەوە ناشیرین بووبێتو بەر رەخنەی خەڵکیی کەوتبێت، یا ئەو کەسە خۆی لە خۆیەوەو بەبێ بوونی هیچ فشارێکی دەرەکی بچێت شتەکە بدرکێنێو نائارامیو نارەحەتی خۆی دەربڕێتو بە تاوانێکی گەورەی بزانێتو داوای حوکمی شەرع بکات لە بارەیەوە!

ئەگەر چوونە لای ژن لە کونی دواوە ئاسایی بوایە کەس نەدەچوو داوای حوکمی شەرعی بکات، بەڵکو هەروەکو چۆن لە پێشەوە دەیکرد، بەبێ هیچ هەراو هوریایەك بە هەمان شێوە لە دواوە دەیکرد و خۆیشی تێك نەدەدا.

ئەو فەتوایەی کە دەدرێتە پاڵ ئیبنو عومەر کە گوایە چوونە لای ژنی لە کونی دواوە بە حەلاڵ زانیبێت لە چەندین شوێندا نافیع خۆیو سالمی کوڕی عەبدوڵلای کوڕی عومەریش ئەو شتەیان بە درۆ خستۆتەوەو لە ریوایەتێکیشدا، کە ئیمامی نەسائی ریوایەتی کردووە و شێخی ئەلبانی بە سەحیحی داناوە، عەبدوڵلای کوڕی عومەر بە حەرامو قێزەونی داناوە. ئەمەش دەقەکەیەتی: (**عن سعيد بن يسار قال: قلت لابن عمر: أنا نشتري الجواري فنحمض لهن، قال: وما التحميض؟ قلت: نأتيهن في أدبارهن. قال: أف، أوَ يفعل ذلك مسلم؟**!) واتە: سەعیدی کوڕی یەسار وتی: بە ئیبن عومەرم وت: ئێمە کەنیزەك دەکڕینو لە کونی دواوە دەچینە لایان. ئەویش وتی: داوەشێن. ئایا موسڵمان شتی وا دەکات؟!.

کەواتە هەرچی فەتوایەك دەدرێتە پاڵ ئیبن عومەر، کە گوایە رای وابووبێ چوونە لای ژن لە کونی دواوە حەلاڵە ئەوە هەمووی درۆو بوختانە یا نەزانینە.

لە عەبدوڵلای کوڕی ئیمامی حەسەنەوە دەگێڕنەوە کە چاوی بە سالمی کوڕی عەبدوڵلای کوڕی عومەر کەوتووەو وتوویەتی: ئەی باوکی عومەر ئەوە چییە دەڵێن نافیع ـ کۆیلەیەکی ئازادکراوی ئیبن عومەر بووە ـ دەڵێت عەبدوڵلای کوڕی عومەر چوونە لای ژنی لە کونی دواوەی بە لاوە حەرام نەبووە. سالم وتی: ئەو درۆی کردو هەڵەی کرد، عەبدوڵلا وتوویەتی لە دواوە بۆ کونی پێشەوە هیچی تێدا نییە.

قورتوبی ریوایەتێك باس دەكات لە سەر زمانی یەكێك لە یارانی پێغەمبەرەوە كە وتوویەتی: **كنا نجبي النساء:** واتە ژنەكانمان لەسەردەم دەخست و سەرجێییمان لەگەڵدا دەكردن.

أ: (**يجبون النساء: يأتون زوجاتهم وهن مكبات على وجوههن**) واتە: دەچوونە لای ژنەكانیان بە شێوەیەك كە ژنەكە لەسەر دەم كەوتبێت، نەك لە كونی دواوە.

ب — ئیبن عومەر بە نافیع دەڵێت: ئەی نافیع دەزانی ئەمە چۆن چۆنییە، ئێمەی قورەیش ژنانمان لەسەر دەم دەخستو سەرجێیمان لەگەڵدا دەكردن و ئەنسارییەكان ئەو كارەیان نەدەكرد، كاتێك چووینە مەدینەو ژنی ئەنسارێمان خواست، ویستمان بە هەمان شێوە بچینە لایان.

رۆڵی سێكس لە كۆمەڵگەی عەرەبیدا لە رووبەڕووبوونەوەی بانگەوازی ئیسلامیدا

گەورەترین كێشەی عەرەب بەرامبەر بە ئیسلام مەسەلەی بتپەرستیو چینایەتی بوو كە ئامادە نەبوون دەست لە بتەكانیان هەڵگرنو لەگەڵ كۆیلەو هەژارەكاندا وەكو یەكیان لێ بێتو جیاوازیی لە نێوانیاندا.

پەیامبەر هەر لە سەرەتاوە رووبەڕووی هەموو ئەو دابو نەریتو ئاكارە كۆمەڵایەتییانە بوویەوە كە لەناو مەككەدا باو بوون، وەكو مەسەلەی ستەمو زیناو سو خواردنو زیندەبەچاڵكردنو بەچاوی سووك تەماشاكردنی ئافرەتو درۆ و خیانەتو دزی.. هتد.

پەیامبەر ﷺ (13) ساڵ لە مەككە زیاتر بایەخی بە لایەنی عەقیدە دەدا، چونكە بناغە بوو بۆ دامەزراندنی كۆمەڵگەیەك بۆ ئەوەی باشتر سیستەمو شەریعەتی ئیسلامی قبوڵ بكاتو پەیڕەوی لێبكات نەك وەكو هەندێك لە موسڵمانانی ئەمڕۆ كە دەیانەوێت لە رێگەی هێزو لە رێگەی دەسەڵاتەوە سیستەمی ئیسلامیی بەرپا بكەن بێ ئامادەكردنی میللەت بۆ قبوڵكردنی ئەو سیستەمە، یان وا دەزانن گەر لە دەستووری دەوڵەتدا بنووسرێت ئیسلام تاقە سەرچاوە یا سەرەكیترین سەرچاوەی تەشریعە بەوە ئیسلام بەرپا دەكرێت، یا گەر بنووسن دینی رەسمی دەوڵەت ئیسلامە هەموو شتێك تەواوە.

ئەوەی كە لە هەموو شتێك زیاتر وای لە عەرەب دەكرد بە رووی پەیامبەردا ﷺ بچنەوە مەسەلە میتافیزیكییەكە بوو، مەسەلەی تاكو تەنهایی خوا، مەسەلەی بتپەرستی، زیندووبوونەوە دوای مردنو رزین لە خاكدا، مەسەلەی ناردنی بەشەر وەكو پەیامبەرێك لە لایەن خواوە..

قورسترین شت بە لای خەڵكی مەككەوە دەست هەڵگرتن بوو لە بتپەرستیو شیرك، پاشان مەسەلەی زیندوو بوونەوە.

دوای ئەمانە مەسەلە چینایەتییەكە بوو كە سەرانی قورەیش نەیاندەویست لەگەڵ كۆیلەكانیاندا یەكسان بكرێنەوە.

بەڵام مەسەلەی زیناو مەشروبخواردنو سوخواردنو قوماركردنو ئەم شتە كۆمەڵایەتییانە لە هیچ سەرچاوەیەكدا نەهاتووە كە بە تەنها بووبێتە ئاستەنگێك لەبەردەم بانگەوازەكەی پەیامبەردا، ئەوەتا قورئان بخوێنەرەوە بزانە وایە یان نا، بە تایبەت سورەتە مەككییەكان، بزانە هەموو كێشەی عەرەب مەسەلەی بتپەرستیو زیندووبوونەوە نەبووە؟ ئەمە پێچەوانەی كۆمەڵگەی ئەمڕۆیە كە لەبەر سێكسو مەشروبو فەساد خەڵكیی ئیسلام رەت دەكەنەوە یا بەگژیدا دەچنەوە!!

كۆمەڵگەی عەرەبی پێش ئیسلام سێكس مەسەلەیەكی بەرچاوو ئاشكرا نەبووە تێیدا، ئەوە زیاتر كێشەی فارسو رۆمەكان بووە نەك عەرەب. بەڵێ عەرەب زیناو فەسادی ئەخلاقییان تێدا هەبووە، بەڵام یەكەمزۆر كەمتر لە میللەتانی تری وەكو فارسو رۆمو دووەمیش ئەو مومارەسە سێكسییانە ئاستەنگ نەبوون لەبەردەم بانگەوازەكەی پەیامبەر، بەڵكو عاقڵانی عەرەب رێنماییەكانی ئیسلامیان دەربارەی رێكخستنی هەوەسی سێكس بە لایەنێكی ئیجابی لە قەڵەم دەداو نەبیستراوە هیچ كەسێك لەبەر ئەو مەسەلەیە ئیسلامی رەت كردبێتەوە، یا دژی وەستابێت.

ئەوەی کە کێشە نەبووە لەبەردەم عەرەبدا بۆ وەرگرتن یا رەتکردنەوەی ئیسلام مەسەلەی سێکس بووە، نەك لەبەر ئەوەی، کە ئیسلام رێگەی بۆ سێکس والاّ کردووە، چونکە ئاشکرایە کە زۆربەی هەرە زۆری ئەو مومارەسە سێکسییانەی لە ناو عەرەبدا هەبوو قەدەغەی کرد و سنووری بۆ دانا، بەڵکو ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە عەرەب کۆمەڵگەیەکی سێکسی نەبوون، لە هەمووی گرنگتر ئەوەیە، کە وەکو لەمەوبەر وتمان مەسەلەی عەقیدەو بیروباوەڕ بە لای خەڵکی مەککەوە زۆر گرنگتر بوو لە مەسەلەکانی تر پاشان مەسەلەی چینایەتیی و کۆمەڵایەتیی، ئەمەش سروشتی هەموو کۆمەڵگەیەکی پارێزکارە بە پێچەوانەی کۆمەڵگە مەدەنییەکانەوە کە مەسەلەی سێکس و رابواردنەکانی جەستە گەورەترین ئاستەنگن لەبەردەمیاندا بۆ وەرگرتنی ئایین بە تایبەت ئایینێك کە سنوور بۆ سێکس دابنێت، دەستبەرداری گەنجانی موسڵمانان لە ئیسلام گەورەترین بەڵگەیە لەسەر کاریگەریی سێکس لەم سەردەمەدا.

مومارەسەی سێکس لە نێوان ئیسلام و سەردەمی جاهیلی

بۆ ئەوەی قەوارەی ئەو جیاوازییەی نێوان ئیسلام و سەردەمی جاهیلی و پاشان قەوارەی ئەو گۆڕانکارییەی ئیسلام کردوویەتی لەو کۆمەڵگەیە بە تایبەتی و کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بە گشتیی بزانین باسی شێوەکانی ژنهێنانی سەردەمی جاهیلی دەکەین پاشان باسی ئەو جۆرانە دەکەین کە ئیسلام بە دەسکارییەوە هێشتوونیەتەوە:

شێوەکانی مومارەسەکردنی سێکس لە سەردەمی جاهیلیدا:

دکتۆر جمال محمد فقی رسول الباجوری لە کتێبی (**المرأة في الفكرة الإسلامي**) بەرگی یەکەم (ل33)دا بەم شێوەیە باس دەکات: سێکس کردن لە ناو عەرەبدا چەند شێوەیەکی هەبوو، عورەوەی کوڕی زوبەریر تەنها چوار جۆریانی لە عائیشەوە گێڕاوەتەوە:

1ـ ژنهێنانی ئەمڕۆی خەڵکی: پیاو دەچووە خوازبێنی کچی پیاوێك، مارەییەکەی بۆ دەبڕییەوەو دەیخواست.

2ـ **الإستبضاع:** پیاوی وا هەبوو دوای پاك بوونەوەی ژنەکەی لە خوێنی مانگانە پێی دەوت: بنێرە بە دوای فلاّنە پیاودا با لەگەڵتدا جووت بێت، پاشان مێردەکەی نەدەچووە لای تاوەکو دووگیانیی لەو پیاوە دەردەکەوت، پاش ئەوە بیویستایە دەچووە لای ژنەکەی.

3ـ **نكاح الرهط:** کۆمەڵێك پیاو (کەمتر لە دە کەس) کۆ دەبوونەوەو دەچوونە لای ئافرەتێك هەموویان کاری سێکسییان لەگەڵدا ئەنجامدەدا، ئەگەر دووگیان بوایەو منداڵی بوایە دەینارد بە شوێن هەموویانداو کەسیان بۆی نەبوو بچی بەدەمیەوە تا هەر هەموویان کۆ دەبوونەوە لای و پێی دەگوتن، خۆتان لە مەسەلەکە ئاگادارن و وا ئێستا منداڵم بووە، فلاّنە کەس ـ ناوی یەکێکیانی دەبرد ـ ئەوە منداڵی تۆیە، ئەویش دەیکردە منداڵی خۆی و بۆی نەبوو رەتی کاتەوە.

4ـ **البغاء:** کۆمەڵێکی زۆر لە پیاوان دەچوونە لای ژنێك و هەموویان سێکسیان لەگەڵدا دەکردو رێی لە کەس نەدەگرت ئەوانەش سۆزانییەکان بوون کە لە سەر دەرگاکانیان ئالاّیان هەڵدەکرد بۆ ئەوەی بناسرێن و هەر کەسێك بیویستایە دەچووە لایان، ئەگەر یەکێك لەو ژنانە سکی بوایە پیاوانیان کۆ دەکردەوەو بانگی قیافەناسێکیان دەکرد بۆ ئەوەی بیدا بەسەر یەکێکیاندا، بەهەر کەسێکیشیان بدرایە بۆی نەبوو رەتی کاتەوەو دەبووە منداڵی ئەو.. عائیشە دەفەرموێت کاتێك پێغەمبەر ﷺ هات هەموو ئەو جۆرانەی بەتاڵ کردەوە، تەنها ئەم شێوەیە نەبێت کە ئەمڕۆ خەڵکی دەیکەن. (**بخاري**).

جگە لەو چوار شێوەیە ئەمانەی تریش هەبوون:

5ـ نیکاح الشغار: ئەویش ژن بە ژنە، بەبێ ئەوەی هیچ مارەییەك هەبێت لە نێوانیاندا، دوو پیاو رێکدەکەوتن لە نێوان خۆیاندا کە هەریەکەیان کچی خۆی یا خوشکی خۆی بدا بەوی تر بێ مارەیی.

6ـ **نكاح المتعة:** ئەویش ژنهێنانە بۆ ماوەیەکی دیاریکراو، ئەگەر ماوەکە تەواو بوو بەبێ تەلاّق لەیەك جیا دەبنەوە().

7ـ **نكاح الخدن والصداقة:** واتە سێکس کردنی ژێراو ژێر، عەرەب لە کاتی نەفامیدا دەیانگوت: هەرچی شاراوە بوو هیچی تێدا نییەو هەرچیش ئاشکرا بوو ئەوە ناشیاوەو سەرزەنشت دەکرێت.

8ـ **نكاح الضيزن أو المقت:** ئەویش ئەوەیە کوڕ باوەژنی خۆی دەخواست، گەر باوکی تەلاقی بدایە یا بمردایە، بە کوڕەکەی دەگوترا (المقتّی)، ئەوسی کوڕی حەجەر لە سەرزەنشتی ئەم جۆرە زەواجەدا دەڵێت:

والفارسية فيهم غير منكرة فكلهم لابيه ضيزن.

9- نكاح البدل: واتە ژن گۆڕینەوە، پیاوێك بە پیاوێکی تری دەگوت دەست لە ژنەکەت هەڵگرە بۆم منیش دەست لە ژنەکەم هەڵدەگرم بۆت و سەریشت دەدەمەوە.

10ـ **نكاح الاستيلاء أو الإغتصاب:** واتە: دەست بەسەراگرتن، ئەویش بەوەیە کە پیاوێك لە ڕێگای هێزەوە دەست بگرێت بەسەر ژنێکدا، ئیتر چ لە شەڕدا بێت یا بە ڕفاندن.

ئەمانە ئەو شێوازانەن کە لەسەردەمی نەفامیدا باو بوون، با بزانین ئیسلام کامیانی هێشتۆتەوەو بەرگی شەرعی بە بەراکردووە.

ئەو ڕێگایانەی کە ئیسلام هێشتنییەوە بۆ ئەنجامدانی سێکس، ئەو ژنهێنانەیە کە لە خاڵی یەکەمدا باس کراوە لەگەڵ هەندێك دەستکاریدا کە ئەویش بریتییە لە مەرجی ڕازی بوونی کچ و سەربەخۆیی بێوەژن، بوونی شایەت، ئاشکراکردنو مارەیی.

دووەم: ئەو کەنیزەکەی کە دەیکرێت یەکسەر بۆی حەلاڵ دەبێت سێکسی لەگەڵدا بکات، دواتریش بە درێژی باسی ئەم مەسەلەیە دەکەین، ئەمما زەواجی موتعە، یا ژنهێنانی کاتی، ئەمە لە لای هەموو مەزهەبە سونییەکان کە زیاد لە (90٪) موسڵمانان پێك دێنن حەرامەو وەکو زینا وایە، تەنها لای شیعە نەبێت حەلاڵە ئەویش لەبەر چەند هۆیەك کە هەندێکمان باس کردو ئەوانی تریش لە کاتی خۆیدا باسی دەکەین.

ژن بە ژنیش (نكاح الشغار): ئەمە بە دەقی فەرموودە و بە ڕاشکاوی قەدەغە کراوە، چونکە ئەو شێوەیەی لەناو عەرەبەدا بەرپا کراوە دوو مەرجی سەرەکی زەواجی تێدا نییە لەوانەی کە شەریعەتی ئیسلام دایناوە، یەکەم ڕەزامەندی ژنەکە، دووەم مارەیی، ئەگەر لە کوردستانیشدا مەلاکان کردویانە ئەوە یەکێکە لەو بوارانەی کە مەلای کورد ئیسلامیان گونجاندووە لەگەڵ ویستی زۆرداردا ئیتر چ ئەو زۆردارە دابونەریتی کۆمەلایەتی بێت، یان ویستی دەسەلاتدار بووبێت. ئەم مەسەلەیەش (واتە: ڕۆڵی مەلای کورد لە گەیاندنی ئیسلامدا)، بابەتێکی سەربەخۆیەو لێکۆڵینەوەی تایبەتی دەوێت.

لە نێوان زەواج و لەشفرۆشیدا

زەواج کە ئەو جۆرە نووسەرانە بە لەشفرۆشیی دادەنێن و جیای ناکەنەوە لە سۆزانێتی بریتییە لە گرێبەندێکی کۆمەلایەتیی کە لە ڕێوڕەسمێکی شکۆداردا بە شایەتیی چەندین کەس ئەنجام دەدرێتو دوایی دەبێ ئاشکرا بکرێتو لەکاتی گواستنەوەی ژندا ئاهەنگی شکۆداری بۆ دەگێڕدرێتو لە کاتی مارەبڕیندا بەرگێکی پیرۆزی بەبەردا دەکرێتو پیاو کە داواکەرە دیاریی لەگەڵ خۆیدا دەبات بۆ ژنو ئەڵقە، کە هێمای بەیەکەوە بەسترانە دەکەنە دەستی یەك.

ئەوەی ئەم گرێبەندە کۆمەلایەتییە کە کەم مامەڵە هەیە بەم پیرۆزییەو شکۆمەندییە ئەنجام بدرێت جیا نەکاتەوە لە ژیانی مەهاکانو کاری سۆزانییەکان، وەکو ئەوە وایە جیاوازی لە نێوان کڕینو فرۆشتنو دزیو ڕوتاندنەوەدا نەکات، یا جیاوازی لە نێوان شت بەقەرز وەرگرتنو زەوتکردندا نەکات.بەڵکو بگرە جیاوازییەکە زۆ زیاتریشە!

سێکس لە نێوان ئیسلام و ڕۆژئاوادا

لێرەدا پێویستە چەند ڕاستییەك بۆ خوێنەر بخەمە ڕوو بۆ ئەوەی بە بەرچاو ڕۆشنی مامەڵە لەگەڵ شتەکاندا بکات:

یەکەم: ئەو ڕەخنانەی لە هەڵوێستی ئیسلام لە مەسەلەی سێکسو لە پێغەمبەری ئیسلام ﷺ دەگیرێت هی سەردەمانی کۆنی مەسیحییەکانە، ئەو سەردەمەی کە مەسیحییەت بە چاوێکی قێزەونەوە سەیری سێکسو ئافرەتی دەکردو ژنی بە سەرچاوەی شەڕو خراپە دەزانیو هانی ژیانی زگورتێتی دەداو کاری سێکسییان لەگەڵ ڕۆحانییەتدا بە دوو شتی پێچەوانەو دژ بەیەك دادەناو باسکردنی سێکس شتێکی قێزەون بوو.

دووەم: ئەم بارودۆخەی ئێستا ڕۆژئاوا لە ڕووی بەرەڵڵایی سێکسییەوە کاردانەوەیەك بوو بۆ ئەو کەبتەی مەسیحییەت دەیکرد لەسەر سێکس و هەروەك چۆن هەڵوێستی مەسیحییەت لە سێکسو لە ئافرەت کاردانەوەیەك بوو بۆ بەرەڵڵایی سێکسو نقوم بوونی ڕۆمییەکان لە ڕابواردنە دونیاییەکاندا بەهەمان شێوە بەرەڵڵایی سێکسی ئەمڕۆ کاردانەوەیە بۆ ئەو کەبتە جنسییەی مەسیحییەت فەرزی کردبوو.

هەڵوێستی ئیسلام لە سێکس مام ناوەندییە لە نێوان ئەو دووەدا، نە باوەڕی بە خەفەکردن (کبت) هەیە وە نە بە بەرەڵڵایی سێکسی.

کەواتە ئەگەر لە سەردەمی زاڵی مەسیحییەت بەسەر کۆمەڵگەدا ئیسلام بەوە تاوانبار بکرایە کە ڕێگەی بە فرەژنی داوەو پێغەمبەرەکەی ﷺ فرەژنیی کردووە، دەبوایە ئێستا بەوە تاوانبار بکرێت کە سێکسی سنوردار کردووەو ڕێگەی ئازادی (لە ڕاستیدا: بەرەڵڵایی) سێکسی نەداوە، بەڵام سەیر لەوەدایە کە ئەم نووسەرانەی لای ئێمە بەبێ شەرمانە لە کاتێکدا کە باوەڕیان بە ئازادی ڕەهای سێکس هەیە بە هەموو شێوەکانیەوە ڕەخنە لەو شێوە سنوردارکراوەی ئیسلام دەگرنو بە ئایینی پیاوی هەوەسبازی لە قەڵەم دەدەن.

سێیەم: شتێکی بەڵگەنەویستە کە هەموو شتەکانی ڕۆژئاوا باش نییە بەڵکو زۆر شتی خراپی تێدایە، لەوانە: ئایدز، سفلس، جگەرەکێشان و مەشروب خواردنی ژنان، نێربازی، خۆکوژی، بڵاوبوونەوەی نەخۆشییە دەروونییەکان، هەڵوەشانی خێزانو دەیان شتی تر.

لەبەرامبەر ئەوەشدا هەموو شتەکانی لای خۆمان خراپ نییەو شتی باشی زۆرمان هەیە، لەوانە: پتەوبی خێزان و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە خزمایەتیو دراوسێیەتیو ڕێزی دایكو باوكو نەنكو باپیرو دەستگرتن بە منداڵانەوەو بەردەوامی ئەو پەیوەندییە بۆ دوای ژنهێنانی کوڕو شووکردنی کچ، هەروەها نەبوونی دیاردەی مەشروبخۆریو جگەرەکێشی لە ناو ژناندا، نەبوونی ئایدزو سفلسو تلیاکخۆریو دەیان شتی تر.

کەواتە دەبێ لێکۆڵینەوەی زانستی بێلایەنەمان هەبێت دوور لە کاریگەریی هیچ ئایدۆلۆژیایەکی پێش وەخت بۆ ئەوەی دیراسەی ئەو دیاردە کۆمەڵایەتییانە بکاتو باشو خراپیان لەیەك جیا بکاتەوەو ئەو لایەنانە کە پێویستە وەربگیرێت لە ڕۆژئاوا جیا بکرێنەوە لەوانەی کە نابێ ڕێگەی هاتنیان بۆ وڵاتەکانمان بدرێت.

چوارەم: دەبێ ئاگامان لە بەخۆداچوونەوەکانی ڕۆژئاوای پێشکەوتوو بێتو ئەو لێکۆڵینەوەو توێژینەوە زانستییانەی لەوێ کراوە دەربارەی دیاردە جیاجیاکانی کۆمەڵگە ئاگامان لێیان بێت بۆ ئەوەی لەو شوێنەوە دەست پێ بکەین کە ئەوان گەیشتوونیەتێ، نەك لە سفرەوەو ئێمەش بە هەمان هەڵەی ئەواندا بڕۆین.

بۆ نموونە ئەوان بیری ناسیۆنالیستییان وەلاوە ناوە کەچی لای خۆمان تازەبەدوا نەك هەر برەو بە ناسیۆنالیستی دەدەین، بەڵکو پەرپیوینەتەوە بۆ ئەوپەڕەکەی کە شۆفێنزمییە.

ئەمڕۆ لە ڕۆژئاوادا لێکۆڵینەوەو توێژینەوەی زۆر هەیە دەربارەی هۆکارەکانی هەڵوەشانی خێزانو ئیجابیاتو سلبیاتی تێکەڵیی کوڕو کچ لە قۆناغەکانی سەرەتاییو ناوەندییو ئامادەییو زانکۆدا و چەندین بابەتی تر، کە پێویستە لێپرسراوانو ڕۆشنبیرانی کورد ئاگایان لێیان بێت بۆ ئەوەی هەڵەکانیان دووبارە نەکەینەوە.. ئێستا لە ڕۆژئاوا دەنگی زۆر بەرز بۆتەوە

بۆ گەڕانەوە بۆ ژیانی خێزانیو گەڕانەوەی ژن بۆ ماڵەوە، ئەویش لە ئەنجامی ئەو بارودۆخە کۆمەڵایەتییە نالەبارەی تێی کەوتوونو هەرچی دەکەن ناتوانن خۆیانی لێ دەرباز بکەن، کەچی لای خۆمان تازە بەتازە دەمانەوێت خێزان هەڵوەشێنینەوە.

جیاوازیی نێوان قورئان و تەورات و ئینجیل

ئەوەی کە دەڵێت پێغەمبەری ئیسلام سوودی لە تەورات و ئایینەکانی تر وەرگرتووە، ئەوە:

1ـ پێش هەموو شتێك ئەو کەسە باوەڕی بەوە نییە کە پێغەمبەری ئیسلام ﷺ نێردراوی خوا بێتو قورئان کتێبێکی ئاسمانی بێت لە لایەن خواوە دابەزیبێت.

2ـ جیاوازیی لە نێوان زانیارییەکانی ناو قورئانو تەورات نازانێ، چونکە هەر کەسێك ئەو دووە بخوێنێتەوە دەزانێ جیاوازیی نێوانیان ئەوەندە زۆرە کە هەرگیز نابێت تەورات سەرچاوەیەك بێت بۆ قورئان، چونکە جیاوازییەکان لەیەك شتدا نینو لەیەك بابەتدا نین، بەڵکو لە عەقیدەو بیروباوەڕو رووداوە مێژووییەکانو شەریعەتو مەنزومەی ئەخلاقیو.. هتد، تێڕوانینی قورئان جیاوازە لە هی تەورات دەربارەی خواو سیفەتەکانی، دەربارەی فریشتەکانی، دەربارەی رۆژی دوایی، دەربارەی پەیامبەرانو دەربارەی ئادەمو حەواو چۆنێتی دەرهاتنیان لە بەهەشت، دەربارەی ئافرەت، دەربارەی گێتیو رووداوەکانی.. هتد.

هەروەها جیاوازیی هەیە لە نێوان ئیسلامو یەهودییەتدا لە رووی شەریعەتەوە تەنانەت لە رووی بەها ئەخلاقییەکانیشەوە، بۆ نموونە:

جوولەکە سوو خواردن لە نێوان خۆیاندا بە حەرامو لەگەڵ خەڵکی تردا بە حەڵاڵ دەزانن، هەروەها خواردنی ماڵی غەیری جوولەکە بە رەوا دەبینن لە کاتێکدا کە ئیسلام سوو وەرگرتنی لە هەموو کەسێك حەرام کردووەو خواردنی ماڵی هەموو کەسێکی بە حەرام داناوە، چ موسڵمان بێت یا نا موسڵمان، مەگەر ئەو دەسکەوتانەی لە شەڕدا دەست دەخرێن.

ئەو هەموو جیاوازییەی نێوان قورئانو تەورات تەنها یەك دەلالەتی هەیە ئەویش ئەوەیە کە قورئان لە سەرچاوەیەکی ترەوە وەرگیراوە غەیری تەورات کە ئاگای لە هەڵەکانی ناو تەورات هەیە، کە ئەویش خوایە.

بەڵێ تەورات لە بنەڕەتدا کتێبی خوایە، بەڵام جوولەکە لەبەر بەرژەوەندیی خۆیان دەستکارییان کردووەو بە گوێرەی مەیلو ئارەزوو بەرژەوەندی خۆیان گۆڕانکارییان تێدا کردووە، هەروەکو چۆن ئێستا عەلمانییەکانی ناو ئوممەتی ئیسلامی دەیانەوێت ماناو دەلالەتەکانی قورئان بگۆڕن بۆ ئەوەی لەگەڵ ویستو ئارەزووی خۆیانو لایەنە دەسەڵاتدارەکاندا بیگونجێنن!

هەر لەبەر ئەو دەستێوەردانە بووە خوا پەیتا پەیتا پێغەمبەرانی ناردووە بۆ ئەوەی ئەو گۆڕانکارییانەی خەڵکیی لە عەقیدەو رێنمایی پێغەمبەراندا کردوویانە راستی بکەنەوە، بەڵام کە قورئان دوا پەیامە بۆ مرۆڤایەتی خوا پەیمانی داوە بیپارێزێ، بەڵام ماوەی جارێك نوێکەرەوەیەك دەنێرێت بۆ ئەوەی ئەو گۆڕانە و تێکچوونەی لە تێگەیشتنی خەڵکیدا روویداوە بەرامبەر بە ئیسلام راستی بکەنەوەو بیگێڕنەوە سەر بناغەکەی خۆی هەروەکو چۆن کتێبخانەیەك لە ئەنجامی زۆر بەکارهێنان و دەستکاری کردنی، شوێنی کتێبەکان دەگۆڕێن و تێکەڵ دەبن، بە هەمان شێوە زۆرجار چەمکە ئیسلامییەکان لای موسڵمانان دەشێوێنو پێویست بە کەسانێك دەکات شتەکان بخەنەوە جێی خۆیانو بە گوێرەی گرنگییان ریزیان بکەنەوە.

3ـ هەروەها بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە جیاوازیی لە نێوان عەقیدەو شەریعەتدا نازانێت، نازانێت ئەوەی گۆڕانکاریی بەسەردا دێت شەریعەتە نەك بیروباوەڕو هەواڵە مێژووییەکان، شەریعەت لە زەمانێکەوە بۆ زەمانێکی تر بە گوێرەی پێویستییەکانی مرۆڤ دەگۆڕێت نەك عەقیدەو هەواڵی میللەتانی پێشوو.

باسی ژیانی پێغەمبەران بریتییە لە گێڕانەوەی رووداوە مێژووییەکان کە دەبێ وەکو خۆیان بگێڕدرێنەوەو پەیوەندیی بە گۆڕانی کاتو شوێنەوە نییە، لەوانەیە لێکدانەوەی رووداوەکان بگۆڕێت لە کاتێکەوە بۆ کاتێکی تر بە گوێرەی باکگراوندی

كەسەكان وەكو چۆن ئێستا ماركسییەكان مێژوو لە روانگەیەكی ماددیی رووتو ناسیۆنالیستەكان لە روانگەیەكی ناسیۆنالیستیو فرۆیدییەكان لە روانگەیەكی سێكسییەوە دەخوێننەوە.

4ـ كەسێك كەمێك زانیاریو لۆژیكو ئینصافی هەبێت دەزانێت كە جیاوازیی لە نێوان قورئانو تەوراتدا بەڵگەیە لەسەر ئەمانەی خوارەوە:

أ ـ تەورات سەرچاوەی قورئان نییە.

ب ـ قەوارەی ئەو گۆڕانكارییەی جوولەكە كردوویانە لە تەوراتدا زۆر گەورەیە.

ج ـ قەوارەی ئەو چاكسازییو راستكردنەوانەی قورئان كردوویەتی لە بوارەكانی عەقیدەو رووداوە مێژووییەكانو ئەخلاقو بەهاكاندا زۆر زۆرە.

5ـ دیارە كە هەریەك لە شوێنكەوتوانی قورئانو تەورات دەڵێن كتێبەكەمان لە لای خواوەیەو گۆڕانكاریی بە سەردا نەهاتووە، ئێمەش دەڵێین ئەوە ئەرزو ئەوە گەز، ئەوە قورئانو ئەوەش تەورات با بیانخەینە ژێر تیشكی زانستەكان بزانین كامیان خۆی دەگرێت لەبەردەم ئەو زانستانەدا بە تایبەت زانستی فەلەكو شوێنەوارو مێژوو و پزیشكیو جوگرافیاو بایۆلۆژیاو.. هتد.

پاشان با بێین لە رووی لۆژیكو زانستی ئەخلاقەوە تەماشای بكەین بزانین ئەو شتانەی تەورات داویەتە پاڵ پێغەمبەران لەگەڵ سروشتی پێغەمبەرایەتیدا دەگونجێت؟

گومانم نییە لەوەی هەر زانایەكی خاوەن ئینصاف ئەم جۆرە لێكۆڵینەوانە بكات بۆی دەردەكەوێت كە تەنها قورئان كتێبی دەستكاری نەكراوی خوایەو هەرچی ئەوانی تر هەیە هەموو دەستكاریی كراون.

باسی ژیانی پێغەمبەران شتی مێژوویین كە نابێ لە گێڕانەوەیاندا دەستكاریی بكرێنو پەیوەندیی بە شوێنو سەردەمەوە نییە.

قورئان ئەو گۆڕانكارییانەی جوولەكەی خستەڕوو كە لە تەوراتدا ئەنجامیان دابوو، لە جێی ئەواندا راستییەكانی دەرخستووە، واتە: قورئان بریتییە لە راستكردنەوەی ئەو گۆڕانكارییانەی جوولەكە لە بواری عەقیدەو بیرو بۆچوونو بەها ئەخلاقییەكاندا كردبوویان، عەقیدەیەكو بینینێكی نوێو راستی هێنایە كایەوە دەربارەی خوا، پەیامبەران، فریشتەكان، ئادەمو حەوا، ئافرەت، گێتیو بوونەوەرو رووداوە مێژووییەكان و.. هتد.

پێغەمبەر ﷺ ئەم شتانەی رووبەڕووی جوولەكە دەكردەوەو وەڵامیان نەبوو، گەر هەبوایە درێغییان نەدەكرد.

خاڵێكی تر ئەوەیە كە زانایانی یەهود ئەو راستیانەیان لە شوێنكەوتووەكانیان دەشاردەوەو ناڕەحەت بوون بەوەی قورئان دەیخستنە روو، لە هەمووش گرنگتر ئەوەیە كە قورئان لە دەوری مەككیدا باسی چیرۆكی پێغەمبەرانی كردووەو لە مەدینەدا گفتوگۆی لەگەڵ جوولەكەكاندا كردووە، واتە كاتی گێڕانەوەی بەسەرهاتەكان هێشتا تێكەڵی جوولەكەی نەكردبوو، قورئان بە جوولەكە دەڵێت: ئێوە دەستكاری تەوراتتان كردووە نەك ئەوان بە (محمد) بڵێن تۆ تەوراتەكەی ئێمەت گۆڕیوە، قورئان لە زۆر شوێندا داوای لە جوولەكە دەكرد كە تەوراتە راستەقینەكە بێننو بیخوێننەوە بزانن ئەوانەی من دەیڵێم وایە یان نا، بەڵام ئەوان هیچ وەڵامێكیان پێ نەبوو، **(قُلْ فَأْتوا بِالتوْرَاةِ فاتلوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ)** **(آل عمران: 93)**.

هەركەسێك كەمێك ئینصافو لۆژیكی هەبێت دەزانێ كە هەرگیز نابێت تەورات سەرچاوە بێت بۆ قورئان ئەمە یەك، دووەمیش ئەوەیە كە تێڕوانینی قورئان گونجاوترە لەگەڵ پلەو پایەو سروشتی كاری پەیامبەراندا كە هەڵبژاردەی خوانو كەسانی چاكەسازنو نێردراون بۆ چاك كردنی كۆمەڵگەی خۆیان، بەڵام ئەگەر بێتو لە روانگەی تەوراتەوە تەماشای بكەیت دەبینی كەسانی ستەمكارو بەدڕەوشتو بتپەرست بوون، ئەم سیفەتانەش نەك شیاوی هەڵبژێردراوانی خوا نین بەڵكو شیاوی كەسانی ئاساییش نین.

بۆ نموونە یەعقوب فێڵی لە عیسۆی براگەورەی کرد بۆ ئەوەی بەرەکەتی باوکی تەنها بەر خۆی بکەوێت، داود فێڵ لە یەکێك لە سەربازەکانی بۆ ئەوەی بیدا بە کوشتو ژنەکەی بخوازێتو چەندین شتی تر کە لەمەودوا کەمێ بە درێژتر باسی دەکەین.

تەورات (یان راستتر: عەهدی کۆن) نەك تەنها لە باسی پەیامبەراندا جیاوازە لە قورئان بەڵکو لە زۆربەی شتەکانی تریشدا وەکو تێڕوانین بۆ خواو سیفەتەکانی کە چەندین سیفەتی ناشیاوی وەکو نەزانیو هەڵەکردنو پەشیمان بوونەوەو لاوازیو ستەمو دڵڕەقیو دەمارگیریو ماندووبوونو چەندین شتی تر دەداتە پاڵ خوا کە قورئان هەمووی رەت دەکاتەوەو بیروبۆچونێکی تر لە جێگەیدا دادەنێت کە خوا بێبەریی دەکات لەو هەموو کەموکورتییانە.

هەروەها مەسەلەی رۆژی دواییو بەهەشتو دۆزەخ لە تەوراتدا باسی نییەو سزاو پاداشت تەنها لەم دونیایەدایە نەك لە رۆژی دوایی، جا بۆ ئەوەی خوێنەر بۆی دەرکەوێت کە نووسەر لە خۆیەوە قسە دەکاتو هیچ بەڵگەیەکی زانستیی بە دەستەوە نییەو تەنها لە رقی ئیسلامدا هەر شتێك دژو پێچەوانەی ئیسلام بێت بە راستی دەزانێت بە کورتی باسی تەورات (یا راستتر بڵێین: کتێبی پیرۆز)و بەشەکانیو مێژووی نووسینیانو ئەوانەی نووسیویانەتەوە و زانیارییەکانی ناوی دەربارەی خواو پێغەمبەرانو رۆژی دواییو شەریعەتو رووداوە مێژووییەکان و ..... هتد.

کتێبی پیرۆز

پێش ئەوەی باسی ئەوە بکەین کە تەورات کەی نووسراوەتەوەو کێ نوسیویەتیو چی تێدایە پێویستە بە کورتی پێناسەیەکی کتێبی پیرۆز بکەین، بۆ ئەوەی خوێنەر زیاتر ئاگاداری مەسەلەکە بێتو بە بەرچاو روونی مامەڵەی لەگەڵدا بکات.

کتێبی پیرۆز لە دوو بەش پێك دێت: 1 -**العهد القدیم**،**2**– **العهد الجدید**.

العهد القدیم: بریتییە لە کتێبەکانی یەهود (اسفار الیهود)و تەورات (کە لە پێنج بەش پێك دێت) بەشێکە لەو کتێبانە، عەهدی کۆن بە هەموویەوە بە لای پرۆتستانتەکانەوە (39) سیفر (کتێب یا بەش)ە، بەڵام کاسۆلیکەکان حەوتی تری بۆ زیاد دەکەنو دەبنە (46)، هەندێك جار کە دەگوترێت تەورات مەبەست لە هەموو سیفرەکانی عەهدی قەدیمە نەك تەنها (5) سیفرەکەی تەورات کە بە سەر حەزرەتی موسادا دابەزیوە، ئەویش لەبەر گرنگی تەوراتو لەبەر ئەوەی حەزرەتی موسا گەورەترین سەرکردەی جوولەکەیەو مێژووی راستەقینەیان لەوەوە دەست پێ دەکات، تەوراتیش بە مانای شەریعەت یا رێنمایە ئایینییەکان دێت.

عەدی کۆن بە لای جوولەکەو مەسیحییەکانیشەوە پیرۆزە، بەڵام هەموویان کۆك نین لەسەر هەموو سیفرەکانی، چونکە هەندێك لە زانایانی جوولەکە هەندێ سیفر زیاد دەکەن بۆ عەهدی کۆن ئەوانی تر پێی رازی نین، بە نیسبەت مەسیحییەکانیشەوە جیاوازیی هەیە لە نێوانیاندا، وەکو وتمان بە لای پرۆتستانتەوە (39) سیفرن، بەڵام کاسۆلیك حەوتی تری بۆ زیاد دەکەن کە دەکاتە (46).

عەهدی کۆن کە پرۆتستانت باوەڕیان پێیەتی سێ بەشە:

<u>بەشی یەکەم</u>: تەورات: لە پێنج سیفر پێکهاتووە:

تکوین (دروست بوون)، **الخروج** (دەرچوون یان چوونە دەرەوە)، اللاویون (لاوییەکان یا ئەحبارەکان)، **العدد** (ژمارە)، **التثنیة** (دووبارەبوونەوە)، ئەم پێنجەش پێیان دەگوترێت سیفرەکانی موسا.

<u>بەشی دووەم</u>: سیفری پەیامبەران، ئەمیش دوو جۆرە:

1ـ سیفرەکانی پەیامبەرانی پێشوو، ئەمانەش شەشن، (یوشع بن نون، قازییەکان، صەموئیلی یەکەم، صەموئیلی دووەم، پاشایانی یەکەم، پاشایانی دووەم).

2ـ سیفرەکانی پەیامبەرە دواییەکان (ئەوانەی لە دواییدا هاتوون): ئەمانەش (15) دانەن، (ئەشعیا، ارمیا، حەزقیال، هوشەع، یوئیل، عاموس، عوبەدیا، یونان (یونس)، میخا، ناحوم، حەبەققوق، صەفەنیا، حەجا، زەکەریا و مەلاخی).

بەشی سێیەم: نووسینەکان (الکتابات) ئەمانەش سێ بەشن:

1ـ نووسینە مەزنەکان: ئەمانە دەگرنەوە: مەزامیر (زەبور)، پەندەکان (پەندەکانی سولێمان)، أیوب.

2ـ پێنج گۆڤارەکە (المجلات الخمس) ئەمانە دەگرێتەوە: سرودی سرودەکان، راعوث، شیوەن (شیوەنی ئیرمیا) (**مراثی ارمیا**)، جامیعە، ئەستێر.

3ـ کتێبەکان: ئەمانە دەگرێتەوە: دانیال، عەزرا، نەحمیا، هەواڵەکانی رۆژانی یەکەم، هەواڵەکانی رۆژانی دووەم().

کۆی هەموویان دەکاتە (39) سیفر، بەڵام کاسۆلیکەکان حەوتی تری بۆ زیاد دەکەن کە ئەمانەن: (تۆبیا، یەهودێت، حیکمەت (دانایی)، یەسوعی کوڕی سیراخ، باروخ، مەککابییەکانی یەکەمو مەککابییەکانی دووەم) هەروەها لە ناوەکانیشیاندا جیاوازن: لە جیاتی صەموئیلی یەکەم و دووەمو پاشایانی یەکەمو پاشایانی دووەم، دەڵێن: پاشایانی یەکەمو دووەمو سێیەمو چوارەم. هەندێك لە زانایانی جوولەکە سیفری جامیعەو سرودی سرودەکان بە بەشێك لە عەهدی کۆن نازانن.

سامرییەکانیش (تایەفەیەکن لە جوولەکە بە رەچەڵەك ناگەڕێتەوە سەر بەنی ئیسرائیل)، تەنها باوەڕیان بە پێنج سیفرەکەی موسا هەیە وەکو کتێبی پیرۆزو هەندێکیش لەو سامرییانە (سیفری قازییەکان)و (سیفری یوشەع)یش بە بەشێك لە کتێبی پیرۆز دادەنێن.

کاسۆلیکەکانیش ئەو (46) سیفرە بە شێوەیەکی تر دابەش دەکەنو دەیانکەن بە پێنج بەشەوە:

1ـ پێنج سیفرەکەی موسا کە شەریعەتەکەشی تێدایە.

2ـ سیفرە مێژووییەکان (16) دانەن کە ئەمانەن: (یوشەع، قازییەکان، راعوث، پاشایانی یەکەمو دووەم، عەزرا، نەحمیا، تۆبیا، ئەستێر، یەهودیت، مەککابیەکانی یەکەمو دووەم).

3ـ سیفرە شیعرییەکان: شەشن: "ئەیوب، مزمارەکان، سیفرەکانی سلێمان کە سیانن: (پەندەکانو جامیعە (کۆکەرەوە)و سرودی سرودەکان)و شیوەنەکانی ارمیا".

4ـ سیفرەکانی پەیامبەران، کە (17) دانەن: ئەشعیا، ارمیا، باروخ، حزقیال، دانیال، هوشەع، یوئیل، عاموس، عوبەدیا، یونان، میخا، ناحوم، حەبەقوق، صەفەنیا، حەجا، زەکەریاو مەلاخی.

5ـ سیفرە فێرکارییەکان: دوو دانەن: سیفری دانایی‌و سیفری یەسوعی کوڕی سیراخ.

عەهدی نوێ (انجیل):

وشەی ئنجیل (تگۆسپلێ) لە یۆنانیدا واتە: ئەو شیرینییەی دەدرێ بەو کەسەی موژدەیەکت بۆ بێنێت، حەزرەتی عیساش بە مانای موژدەدەری رزگاری بەکاری دەهێنا، ئێستاش بە مانای موژدە بەکار دەهێنرێت.

عەهدی نوێ (ئینجیل) لە (27) سیفر پێك دێتو دەکرێت بە سێ شەوە:

1-بەشی یەکەم: سیفرە مێژووییەکان، ئەمەش پێك دێت لە چوار ئینجیلەکەو نامەی کارەکانی نێردراوان (أعمال الرسل) کە لۆقا نووسیویەتەوە، بەم سیفرانەش دەوترێت مێژوویی لەبەر ئەوەی باسی ژیانی حەزرەتی عیساو ئامۆژگارییەکانو موعجیزەکانی دەکات، (أعمال الرسل)ەکەش باسی ژیانی مامۆستایانی مەسیحییەت دەکات بە تایبەت پۆڵس.

2ـ بەشی دووەم: سیفرە فێرکارییەکان (**الأسفار التعلیمیة**): کە (21) نامەیە، بەم شێوەیە:

14 نامە پوڵس نووسیویەتی.

3 نامە یۆحەننا نووسیویەتی.

2 نامە پوترس نووسیویەتی.

1 نامە یعقوب نووسیویەتی.

1 نامە یەهودا نووسیویەتی.

نووسەرانی عەهدی کۆن و کاتی نووسینیان

سیفرەکانی عەهدی کۆن دەدرێنە پاڵ نووسەرەکانیان، کە گوایە هەریەك لەو سیفرانە ئەو کەسە نووسیویەتی کە بە ناویەوەیەتی، بۆ نموونە، پێنج سیفرەکەی تەورات دەدرێتە پاڵ موسا، سیفری ئەشعیا دەدرێتە پاڵ ئەشعیاو سیفری ارمیا ارمیا و سیفری باروخ باروخ و سیفری دانیال دانیال و.. هتد، بەڵام لە راستیدا وانییەو ئەوانەی ئەم سیفرانەیان دراوەتە پاڵ، زۆربەیان خۆیان نەیاننوسیوەو لە سەردەمی خۆیاندا نەنووسراوەتەوە، هەندێك لەو ناوانە هەر لە بنەرەتدا بوونیان نییە، هەندێك لەو سیفرانە داستان و ئەفسانەو گۆرانیی فۆلکلۆرین دراونەتە پاڵ هەندێك لە پەیامبەرانی یەهود.

لە راستیشدا جوولەکە دوای ئەوەی کە لایاندا لە عەقیدەی پەیامبەران و سروشت و رەوشتیان گۆڕا ئەو کتێبانەیان گۆڕی کە لەگەڵ بیرو بۆچوون و سروشت و رەوشتی خۆیاندا نەدەگونجاو لە جێی ئەوە ئەو شتانەیان دانا کە لەگەڵ مەیل و بەرژەوەندیی خۆیاندا دەگونجێت، بەڵگەش لەسەر ئەم قسەیە چەند شتێکە لەوانە:

1ـ کاتی خۆی وەکو لە سیفری خروجدا هاتووە حەزرەتی موسا نوسخەیەکی تەوراتی نووسیبەوەو لەگەڵ دوو لەوحەکەدا خستویەتە ناو تابووتەوەو هەڵگیراوە، پاش ماوەیەکی زۆر بەنی ئیسرائیل گۆڕانیان بەسەردا هات و بێباوەڕی و بەدڕەوشتییەکی زۆریان تێدا بڵاو بوویەوە تا سەردەمی حەزرەتی سولەیمان هات و تابووتەکە دەرهێنرا، بینییان تەوراتەکەی تێدا نییەو تەنها دوو لەوحەکەی تێدا ماوەتەوە وەکو لە سیفری پادشایانی یەکەمدا دەڵێت: "لە تابوتەکەدا جگە لەو دوو لەوحە بەردییەی کە موسا تێیدا دانابوو لە حۆریب ـ ئەو کاتەی پەروەردگار پەیمانی دا بە بەنی ئیسرائیل لەکاتی دەرچونیان لە میسر ـ هیچی تری تێدا نەبوو"، ملوك **الأول** 8: 9.

دوای سلێمان رووداوێکی زۆر گرنگ روویدا کار گەیشتە هەڵگەڕانەوە لە ئایینی یەکتاپەرستی و رووکردنەوە بتپەرستی و پەرستنی خوایەکانی میللەتە دراوسێکان، (بيت المقدس) چەندین جار رووبەڕووی تاڵان و وێرانکاری بوویەوەو لە پاڵ (بيت المقدس)دا شوێنی قوربانیی سەربڕین بۆ بتەکان دروستکراو باسی تەورات چیتر لە ئارادا نەما، دوای رووخانی مەملەکەتی ئیسرائیل لە باکوری فەڵەستین، مەملەکەتی یەهودا کە لە باشوور بوو ئەویش تووشی فەسادو ستەمکاری و نائارامی بوو، زۆربەی فەرمانڕەوایانی مەیلیان بە لای بێباوەڕی و فەسادا بوو، تا پێش رووخانی ئەو مەملەکەتە پادشایەك هات بە ناوی (یوشیا) لە ساڵی (629 ـ 598)ی پێش زایین، ویستی بگەڕێتەوە بۆ دینداری و شوێنکەوتنی تەورات و بە هیوای ئەوەی وڵاتەکەی لە تیاچوون بپارێزێت، لەو کاتەدا زانایەکی جوولەکە بە ناوی (حلقيا) ئەم هەڵەی قۆستەوەو پاش (17) ساڵ لە فەرمانڕەوایی یوشیا ئیدیعای ئەوەی کرد کە نوسخەیەکی تەوراتی دۆزیوەتەوەو دای بە (شاڤان)ی نووسەر.

توێژەرەکان ئەو ئیدیعایەی حلقيا رەت دەکەنەوەو بە راستی نازانن، چونکە بە لۆژیکی نازانن کە تەورات ئەو هەموو ماوەیە لە (بيت المقدس)دا بێت و کەس پێی نەزانیبێ و نەیبینیبێ، تەنانەت لە ماوەی ئەو (17) ساڵەی فەرمانڕەوایی یوشیا کە زۆر مەبەستی بوو شەریعەتی تەورات بەرپا بکات کەس بە شوێنەکەی نەزانیبێ، زۆرێك لەو توێژەرەوانە وای بۆ دەچن کە حلقيا ئەو هەلەی قۆستبێتەوەو مەیلی یوشیای بۆ گەڕانەوە بۆ تەورات بەهەل زانیبێت بۆ نووسینەوەی ئەو کتێبەو ناوی تەوراتی لێ بنێت، شایانی باسە وێل دیورانت ئەو بۆچوونە دەچەسپێنێ کە دەڵێ: شەریعەتی موسا جگە لە دە ئامۆژگارییەکە هیچی تری نەماوەتەوە[1].

[1] قصة الحضارة: ج2، ص271.

بەڵگە لە تەوراتەوە

ئەمانەش هەندێك بەڵگەن لە خودی ئەو پێنج سیفرەی تەورات، کە دەیسەلمێنن، تەورات بە ماوەیەکی زۆر دوای مردنی حەزرەتی موسا نووسراوەتەوە:

ـ لە سیفری دووبارە بوونەوەدا ئەمە هاتووە: "موسا بەندەی پەروەردگار لە خاکی موئابدا مردو هیچ مرۆڤێك، تا ئەمڕۆ نازانێ قەبرەکەی لە کوێیە". ئاشکرایە کە ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە ئەم قسەیە بە ماوەیەکی زۆر دوای مردنی موسا نووسرابێت.

ـ لە هەمان سیفردا هاتووە کە: "پاش موسا هیچ پێغەمبەرێکی تر وەکو ئەو نەهاتووە". ئەم قسەیەش بە ماوەیەکی زۆر دوای موسا نەبێت ناوترێت.

ـ لە سیفری بەدیهێنان (دروست بوون)دا هاتووە: "ئەوانە ئەو پاشایانەن کە لە خاکی ئەدومدا فەرمانڕەواییان کردووە"، ئەم دەستەواژەیەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەم سیفرانە یان لە کاتی فەرمانڕەوایی پاشایانی بەنی ئیسرائیلیدا یان پاش ئەوان نووسراوەتەوە، شایانی باسیشە سەردەمی پاشایانی بەنی ئیسرائیل بە چەند سەدەیەك دوای حەزرەتی موسا بووە.

بەمانەدا دەردەکەوێت کە سیفرەکانی تەورات ئەوانەی سەردەمی موسا نین، بەڵکو دوای ئەو نووسراونەتەوەو دراونەتە پاڵ ئەو، توێژەر دەربارەی سیفری دەرچوون دەڵێت: ئەم سیفرە کە دەیخوێنینەوە لە ناو کتێبی پیرۆزدا بۆمان دەردەکەوێت کە بە ماوەیەکی زۆر دوای موسا نووسراوەتەوە لەبەر ئەو هەموو رووداوانەی کە تێیدایە کە هەمووی بە ماوەیەکی زۆر دوای موسا روویان داوە، لەوانەیە نەوە دوای نەوە لەبەریان کردبێت و گێڕابێتیانەوە هەروەکو ئەو شتانەی کە تا ئێستا لە بۆنە ئایینییەکاندا (بۆ نموونە جەژنی فەسح) دەخوێنرێتەوە.

ـ ئێچ. جی. وێڵسی مێژوونووسی ئینگلیزی دەڵێت: سیفرەکانی عەهدی کۆن بۆ یەکەمجار لە بابل کۆکراوەتەوەو لە سەدەی پێنجەمی پێش زایندا دەرکەوتووە. هۆی ئەمەش دەگێڕێتەوە بۆ بە دیل بردنیان بۆ بابل، چونکە جوولەکە پێش ئەوەی بە دیل ببرێن بۆ بابل گەلێکی یەکگرتوو و شارستانی نەبوون و خوێندەوارییان زۆر کەم بوو، بە درێژایی ماوەی پێش بەدیلبوونیان نەبینرابوو لەناو جوولەکەدا سیفرەکان بخوێنرێنەوە، بەڵام ئەو رووداوە یەکی خستن و کردنی بە شارستانی و وای لێکردن هەست بکەن بە پێویستی کۆکردنەوەی مێژووەکەیان و گەشەدان بە داب و نەریتیان و نووسینەوەی سیفرەکان بۆ پاراستنیان لە داهاتوودا. کاتێك گەڕانەوە لە دیلیی زۆر جیاواز بوون لەو کاتەی دەرکران لە فەڵەستین.

هەروەها وێڵس زیاتر ئەم مەسەلەیە روون دەکاتەوەو دەڵێ: تاقە راستییەك کە هەڵدەهێنجرێت لە کتێبی پیرۆز ئەوەیە کە جوولەکە کاتێك چوون بۆ بابل گەلێکی نەزان و کێوی بوون، بەڵام کە گەڕانەوە شارستانی بوو بوون، کە دەرکران گەلێکی ناڕێك و ناکۆك بوون، هۆشێکی نیشتمانی بەیەکەوە نەیدەبەستنەوە، گەڕانەوە بە گیانێکی نەتەوەیی بەهێزەوە لەگەڵ مەیلێکی زۆر بۆ خۆدوورگرتن، کە دەرچوون (لە فەڵەستین) وێژەو هونەرێکی زانراویان نەبوو لە نێوانیاندا، باشترین بەڵگەش رانەهاتنیان بوو لەسەر خوێندنەوەی هیچ کتێبێك، بەڵام کە گەڕانەوە بۆ فەڵەستین بەشێکی زۆر لە (عەهدی کۆن)یان پێبوو، ئاشکراشە کە جوولەکە دوای ئەوەی رزگاریان بوو لە دەست پاشا ستەمکارەکانیان و لە سیاسەت دوور کەوتنەوە، لە کەش و هەوای بابلدا ژیان، کە هاندەری چالاکیی فیکری بوو، ژیری و هۆشی جوولەکە هەنگاوێکی زۆری بەرەو پێش نا.

ئەمە رای زانایانی رۆژئاوایە دەربارەی ئەو بارودۆخەی جوولەکەی تێدا بوو دوای موساو چۆنێتی دەستکردنیان بە نووسینەوەی عەهدی کۆن، کە نزیکەی (8 ـ 9) سەدەیەك دوای موسایە، ئیتر ئەو قسەیەی کە نووسەر (وەکو هەموو قسەکانی تر) لە خۆیەوە دەیکات کە گوایە تەورات جوولەکە دەستکارییان نەکردووە بەڵکو پێغەمبەر گۆڕیویەتی، هیچ بنەماو حەقیقەتێکی نییەو دەرکەوت لە گیرفانی خۆیەوە دەریهێناوە!

نامەوێ لەوە زیاتر درێژە بدەم بەم باسە، خوێنەر دەتوانێت لە کتێبی (**اظهار الحق**)ی رەحمەتوڵڵای هندی یا کتێبی (اليهودية)ی دکتۆر ئەحمەد شەلەبی بیخوێنێتەوە، بەڵام ئەوەندە دەڵێم کە جیاوازیی نێوان مەسیحییەکان لە ناو خۆیاندا و

لەگەڵ جوولەکەشدا دەربارەی سیفرەکانی عەهدی کۆنو ناوەڕۆکی ئەو سیفرانەو هەواڵو را دژ بە یەکەکانی ناو ئەو سیفرانە بەسن وەکو بەڵگەیەك لەسەر ئەوەی کە ئەو کتێبانە قسەی خوا نینو لە لایەن پەیامبەرانی بەنی ئیسرائیلەوە نەنووسراونەتەوە، شایانی باسیشە هیچ کام لەم بەش (سیفر)انەی عەهدی کۆنو تازەش سەنەدێکیان نییەو هەر ئەوەندە دەزانرێت لە پڕێکداو لە سەردەمێکی دوور لە سەردەمی خاوەنەکەی بە نوسراوی کەوتونەتە بەردەستی خەڵکی، لە کاتێکدا کتێبێك بۆ ئەوەی بیسەلمێنی کە پیرۆزەو لە لایەن خواوەیە دەبێ زنجیرەی ئەوانەی گێڕاویانەتەوە چ لەبەرو چ بە نووسین زانرابێت وەکو ئەوەی لەگەڵ قورئاندا کراوە، ئەمە جگە لەوەی کە عەهدی کۆن بەو زمانە کە پێی دابەزیوە کەس نەیبینیوە.

سفیرەکانی تری (عەهدی کۆن) هەمان شتن، زۆربەی هەرەزۆریان (ئەگەر نەڵێین هەموویان) لە لایەن کەسانێکی ترەوە نووسراون نەك لە لایەن ئەوانەی دراونەتە پاڵیانو ئەوانەی نووسیویانەتەوە زۆر دوای ئەوانە هاتوون کە دراوەتە پاڵیان، نووسەرە رۆژئاواییەکان ئەم راستییەشیان سەلماندووە.

هەندێکیان دەڵێن سیفری یوشەع ئیرمیا نووسیویەتەوەو لە نێوان یوشەعو ئیرمیادا زیاد لە هەشت سەدە هەیە، هەندێکی تریان دەڵێن صەمۆئیل نووسیویەتییەوەو هەندێکی تریش دەڵێن فینحاس نووسیویەتییەوە.

سیفری قازییەکانیش هەندێك لە نووسەرە رۆژئاواییەکان دەیدەنە پاڵ حزقیال، هەندێکی تر دەیدەنە پاڵ عەزراو هەندێکی تریش فینحاس، لە نێوان عەزراو فینحاسیشدا زیاد لە نۆ (9) سەدە هەیە.

سفیری دانیالیش هەرگیز نابێ ئەو کاتە نووسرابێت کە دانیال تێیدا ژیاوە واتە کاتی کەوتنی بابل لەسەر دەستی کۆرشی فارسی ساڵی (538)ی پێش زاین، بەڵکو دەبێ بە سێ تا چوار سەدە دوای ئەوە نووسرابێتەوە لەبەر ئەم هۆیانە:

1ـ ئەم سیفرە وشەی مەکدۆنی تێدایە لە کاتێکدا کە جوولەکە لە کاتی بە دیل گرتنیاندا لە لایەن بابلییەکانەوە هێشتا تێکەڵی یۆنانییەکانیان نەکردبوو، هیچ وشەیەکی یۆنانی بەرگوێیان نەکەوتبوو.

2ـ باسی کلدانییەکانی تێدایە لە کاتێکدا کە نابێ شتی وا بگوترێت لە لایەن کەسێکەوە کە پێش سەردەمی ئیسکەندەری مەکدۆنی ژیابێ، واتە: دانیال پێش ئەسکەندەری مەکدۆنی ژیاوە کەچی سیفرەکەی باسی ئەسکەندەرو وشەی مەکدۆنی تێدایە.

3ـ زۆرێك لە قسەکانی ئیرمیاو حزقیالو زەکەریای تێدایە لە کاتێکدا کە ئەم سێیە کاتی بەدیل گرتنیان لە لایەن بابلییەکانەوە نەهاتبوونە کایەوە.

وێڵ دیۆرانت دەربارەی مێژووی نووسینی سیفرەکانی عەهدی کۆن دەڵێت: "چۆن ئەم سیفرانە نوسراونەتەوە؟ کەی نووسراونەتەوە؟ لە لایەن کێوە نووسراونەوە؟".

ئەمە پرسیارێکە هەزاران بەرگی لەسەر نووسراوە، بەڵام ئێمە بەیەك بڕگە یەکلایی دەکەینەوە: زاناکان کۆکن لەسەر ئەوەی کە کۆنترین بەش لە بەشەکانی تەورات سیفری دروست بوون (بەدیهێنان ـ تکوین)ە، کە هەندێکی لە مەملەکەتی یەهوداو هەندێکیشی لە مەملەکەتی ئیسرائیل نووسراونەتەوە، پاش کەوتنی هەردوو دەوڵەتەکەی جوولەکە (یەهودا لە باشوورو ئیسرائیل لە باکووری فەڵەستین) هەردوو نووسراوەکە رێکخراون، بۆچوونی زاڵ ئەوەیە کە سیفری دووبارەبوونەوە (**التثنية**) لە نووسینی عەزرایە، وادەردەکەوێت کە پێنج بەشەکەی تەورات ساڵی (300) پێش زایین ئەم شێوەیەی ئێستای خۆی وەرگرتبێت.

بە هەمان شێوە هەموو سیفرەکانی تر کە لە هەر یەکێکیان دەکۆڵێتەوە دەبینی بە ماوەیەکی زۆر دوای ئەو کەسە نووسراوەتەوە کە دراوەتە پاڵی.

ئەمە دەربارەی نووسەرانی عەهدی کۆنو مێژووی نووسینەوەیان کە بە شایەتی توێژەرو مێژوونووسان دەردەکەوت بە چەندین سەدە دوای خاوەنەکانیان نووسراونەتەوە.

بە نیسبەت بیروباوەڕی عەهدی کۆن دەربارەی خواو پەیدابوونی مرۆڤو ئادەمو حەواو رۆژی دوایی‌و ئافرەت‌و رووداوە مێژووییەکان‌و مەسەلە زانستییەکان داوا لە خوێنەر دەکەین بگەڕێتەوە بۆ ئەو دوو کتێبەی کە کراونەتە کوردی‌و لە کتێبخانەکاندا دەست دەکەون.

1ـ با کتێبی پیرۆز بدوێت: نووسینی عەبدوڕڕەحمان دیمەشقییەو وەرگێڕانی داود عیسا داودی.

2ـ کتێبە پیرۆزەکان لەبەر رۆشنایی زانستی نوێدا، نوسینی زانای فەرەنسی دکتۆر مۆریس بۆکای کە بەراوردێکە لە نێوان تەورات‌و ئینجیل‌و قورئاندا.

کورتەی بیروباوەڕی تەورات دەربارەی پێغەمبەران ئەوەیە کە ئەوانە کەسانی ستەمکارو خراپەکارو فێڵبازو زیناکارو بەدڕەوشت‌و بتپەرست بوون!!

لوط مەشوربی خواردووەو زینای لەگەڵ دوو کچی خۆیدا کردووە، (تکوین 19: 30).

داود زینای لەگەڵ ژنی سەربازێکیدا کردووەو دوایی ناردوویەتە بەرەکانی شەڕو پیلانی بە کوشتدانی بۆ داناوەو داویی ژنەکەی بردووە بۆ خۆی. (صموئیل 11: 2 ـ 5).

هەر لە ماڵی داود پێغەمبەردا کوڕێکی داود بە ناوی (ئەمنون) خوشکێکی خۆی کە ناوی **(ثامار)** بوو لاقە دەکات (صەموئیلی دووەم 134: 14).

سولەیمان پێغەمبەر حەوسەد (700) ژن‌و سێسەد (300) کەنیزەکی دەبێ‌و هەندێك لەو ژنانەی بتپەرست دەبن‌و دڵی رادەکێشن بە لای بتپەرستیداو پەیکەر بۆ بتی ژنەکانی دادەتاشێ‌و خۆیشی لە کۆتایی ژیانیدا دەچێتە سەر ئایینی بتپەرستی، (ملوکی یەکەم 11: 3 ـ 5).

یەهودا زینا لەگەڵ **(ثامار)**ی بوکیدا دەکات! (تکوین 38: 15).

یەعقوب فێڵ لە باوکی‌و خیانەت لە عسیۆی برای دەکات‌و بەرەکەتی باوکی تەنها بۆ خۆی دەبات.

خاڵی یەعقوب فێڵ لە یەعقوب دەکات‌و حەوت ساڵ خزمەتکاریی پێدەکات بۆ ئەوەی (راحیل)ی کچی بداتێ دوای ئەوە نایداتێ‌و (لیئە)ی کچە گەورەی پێدەدات، ئەویش رازی نابێ‌و حەوت ساڵی تر خزمەتکاری دەکات تا (راحیلی) دەداتێ!

موسا فەرمان بە بەنی ئیسرائیلییەکان دەدات زێڕو کەرەسەی دراوسێ‌و هاوماڵەکانیان بە ئەمانەت وەرگرن‌و دوایی لەگەڵ خۆیاندا لە کاتی دەرچوون لە میسردا ببیەن!!

هارون لە خشڵ‌و زێڕو زیوەکانی بەنی ئیسرائیل گوێرەکەیەك دروست دەکات‌و بە گەلەکەی دەڵێت ئەوە خوای ئێوەیە بیپەرستن، (خروج 32: 2 ـ 4).

ئەییوب هەمیشە دەم بە گلەیی بووە بەرامبەر بە خواو رەخنەی لێگرتووە! (أیوب).

سولەیمان شیعری جنسی بەسەر ئافرەتێکدا دەڵێت! (نشید **الأنشاد**).

داود دووسەد (200) پارچە پێستی زەکەری فەلەستینییەکان دەکاتە مارەیی یەکێك لە ژنەکانی! (صموئیلی یەکەم 18: 25 ـ 27).

ئەمانە هەندێکن لەو شتانەی کتێبی پیرۆز دەربارەی پەیامبەران دەیڵێت! ئایا ئەمانە رەفتاری ئەو کەسانەن کە بانگەشەیان بۆ خواپەرستی‌و چاکسازیی‌و رەوشت بەرزی کردووە؟

لێرەدا یا دەبێ گاورو جولەکەکان بڵێن ئەو شتانەی دراونەتە پاڵ ئەو پەیامبەرانە راست نین‌و هەڵبەستراون، کە ئەمەش داننانە بەوەی کە کتێبی پیرۆز دەسکاری کراوە، یا دەبێ بڵێن کتێبی پیرۆز راستەو دەستکاری نەکراوە، ئەوکاتەش دەبێ دان بە ستەمکاری‌و بێڕەوشتی‌و فێڵبازی پێشەواو پێشەنگەکانیاندا بنێن! لە هەردوو حاڵەتەکەشدا دەبێ دەمیان لە ئاستی قورئان‌و پێغەمبەری ئیسلام دابخەن، چونکە دەرکەوت ماڵەکەیان لە شووشە ناسکترە بۆیە چیتر نابێ بەرد بهاوێن بۆ ماڵی خەڵکی!

هەندێك لە كۆنگرەكانی مەسیحییەت و بڕیارەكانیان

ئەمانەی خوارەوەش هەندێكن لەو كۆنگرانەی كە مەسیحییەكان بەستوویانە كە بە روونی شوێندەستی مەسیحییەكان دەردەخات لەسەر ئایینی مەسیحی:

1ـ مەجمەعی نیقیە ساڵی 325ز لە بڕیارەكانی:

أ ـ بڕیاردانی سێ خوایی و خوایەتی حەزرەتی عیساو هێنانی بۆ سەر زەوی بۆ ئەوەی ئەو گوناهەی ئادەم كردوویەتی لەسەر شانی نەوەكانی لاببات.

ب ـ رێگەنەدان بەو قەشانەی ژنەكانیان دەمرێت ژنی تر بێنن.

ج ـ ئەو كتێبانە هەڵبژێردران كە لەگەڵ ئەو بڕیارانەی سەرەوەدا دەگونجێن و لەناوبردنی ئەوانی تر.

2ـ مجمع القسطنطينية: 381ز بڕیاردرا، كە (روح القدس) خوایە.

3ـ مجمع افسيس الأول 431ز بڕیاریداكە عیسا یەك سروشت و یەك ویستی هەیە (**طبيعة واحدة ومشيئة واحدة**)، مەریەمیش دایكی خوایە.

4ـ مجمع روما 869 بڕیاریدا: (ڕوح القدس) لە باوك و كوڕەوە هەڵقوڵاوە، نەك تەنها لە باوكەوە.

5ـ مجمع القسطنطينية 879ز بڕیاریدا (روح القدس) تەنها لە باوكەوە هەڵقوڵاوە. لێرەدا كەنیسە دابەش بوو بە دوو بەشەوە، كەنیسەی رۆژئاوا كە بنكەكەی رۆمایەو كەنیسەی رۆژهەڵات لە قوستەنتینیە (ئەستەمبول) و چیتر دانیان بە بڕیارەكانی یەكتریدا نەدەنا.

6ـ مجمع رۆما 1225ز بڕیار درا، كە كەنیسەی پاپایی دەسەڵاتی بەخشین (عفو)ی هەیەو ئازادە لەوەی بە كێی دەدات.

7ـ مجمع رۆما 1869ز بڕیار درا، كە پاپا مەعصومە (واتە گوناه و هەڵە ناكات و پارێزراوە لە هەڵەو تاوان).

8ـ لە مەجمەعی ساڵی 1964ز بڕیاردرا كە جوولەكە بێتاوانن لە هەڵواسینی عیسا، ئەو قەناعەتەی، كە بە درێژایی 1964 ساڵ هەیانبوو لەسەر ئەوەی كە جوولەكە دەستی هەبووە لە كوشتنی عیسادا و بە درێژایی ئەو ماوەیە شەڕو ئاژاوەو چەوساندنەوە هەبووە لە نێوانیانداو بە بڕیارێكی پاپایی و لە ژێر فشاری جوولەكەو سیاسییەكاندا هەموو ئەو شتانە كەڕەتی سفر كران.

ئەمانە هەندێكبوون لەو گۆڕانكارییانەی لە مەسیحییەتدا كراوە گەر دەتەوێت بە درێژیی بیزانی دەتوانی بگەڕێیتەوە بۆ:

- **مقارنة الأديان: المسحية د. أحمد شلبي.**
- **محمد أبو زهرة: محاضرات في النصرانية.**
- **محمد فؤاد الهاشمي: الأديان في كفة الميزان.**
- **محمد عبدة: الإسلام والنصرالنية مع العلم الحديث.**
- **اظهار الحق: رحمة الله الهندي.** ئەمانەو دەیان كتێبی تر.

بیروباوەڕی تەورات دەربارەی خوا

ئەمەش هەندێك لەو سیفەتانەی تەورات دەیداتە پاڵ خوا:

یەعوب زۆرانبازی لەگەڵ خوادا دەكات! (تكوین 32: 26 ـ 32).

خوا ماندوو دەبێ (خروج 31: 17).

خوا وەك سەرخۆش لە خەو هەڵدەستێ (مزمور 44: 24، 78: 65).

خوا شت لەبیر دەكات (مزور 10: 12، 13: 1، خروج 8: 1، مراتی 5: 20).

خوا غەمبار دەبێ و پەشیمان دەبێتەوە. (تكوین 6: 6 ـ 7، خروج 32: 14).

خوا چەپڵە لێدەدات! (خرقیا 21: 17، 22: 13).

خوا فەرمان بە دزی دەدات (خروج 3: 21 ـ 22، 11: 2 ـ 3، 12: 35 ـ 36).

خوا دوعای ماڵ وێرانبوون لەخۆی دەكات. (ارمیا 10: 17).

خوا ستەم دەكات (أیوب 19: 6 ـ 8).

داود گوتی: بەسەر خوادا قیژاندم، ئەویش لە پەیكەرەكەیەوە گوێ بیستم بوو، هاوارو قیژەكەم چووە ناو گوێچكەكانی، دوكەڵێك لە لوتیەوە بەرز بووەوە، ئاگرێك لە دەمیەوە هاتە دەرەوە، پشكۆیەك لە لێویەوە داگیرسا.. ئاسمانەكان نەوی بوون و دابەزین، تەم و مژ لە ژێر قاچەكانیدا بوو. سواری دارمێو بوو فڕی، لەسەر باڵی با بینرا، لەبەر تووڕەیی خوا لە بۆنی لوتی بناغەكانی (مسكونە) بەدەركەوت. (صموئیل دووەم 22: 7 ـ 11).

بیروباوەڕی تەورات یا عەهدی كۆن دەربارەی ئافرەت

- حەوا بووە هۆی فریوخواردنی ئادەم و لە بەهەشت دەرچوونی، (تكوین 3: 16).
- ئافرەت لە حەیزدا پیسەو گڵاوەو نابێ بچیتە لای (لاوی 15: 19 ـ 20).
- گەر ژن دووگیان بوو كوڕی بوو حەوت ڕۆژ پیس دەبێ، گەر كچیشی بوو دوو هەفتە. (لاوی 12: 20).
- ئازاری منداڵبوون تۆڵەی فریودانی حەوایە بۆ ئادەم (تكوین 3: 16).
- ژن خراپەكارە (زەكەریا 5: 7).

تەورات باوەڕی بە زیندووبوونەوە نییە،سزاو پاداشتیش تەنها لەم دونیایەدایە. (أیوب 7: 9، 14: 14)

ئەمانەو دەیان مەسەلەی زانستی و تەشریعی و عەقیدەیی و مێژوویی تر كە هەموو جیاوازن لە قورئان.

بە كورتی ئاماژەمان پێدا بۆ ئەوەی خوێنەر بزانێت كە:

یەكەم: تەورات بە هیچ شێوەیەك ناشێت وەكو سەرچاوەیەك بۆ قورئان.

دووەم: تەورات و عەهدی كۆن زۆر دوای سەردەمی ئەو پەیامبەرانەی بەناویانەوەیە نووسراوەتەوە كە هەندێك جار دەگاتە نۆ سەدە.

سێهەم: ئەو دەستكارییانەی كراوەو ئەو گۆڕانكارییەی بەسەریدا هاتووە زۆر زۆرە.

قابیلو هابیل له نێوان تەورات و قورئاندا

تەورات دەڵێت شەڕی نێوان قابیل و هابیل لەسەر ژن بوو، کە گوایە خوشکەکەی قابیل جوان بوو، خوشکەکەی هابیل ناشیرین بوو، بۆیە قابیل رازی نەبوو خوشکەکەی خۆی بدات بە هابیلو ئەوەی ئەو بخوازێت بۆیە بڕیاری کوشتنی دا، بەڵام قورئان بە ئاشکرا دەفەرموێت قابیلو هابیل هەریەکەو قوربانییەکیان پێشکەش کرد، ئەوەی هابیل وەرگیراو ئەوەی قابیل وەرنەگیرا، بۆیە رقی هەستاو بڕیاری کوشتنی هابیلی دا.

هەندێك لە راڤەکەرانی قورئانیش ئەم ریوایەتەی تەوراتیان هێناوەتەوە کە تەورات باسی کردوە، بەڵام ئەمانە پێیان دەوترێت (ئیسرائیلیات) کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: نە باوەڕی پێ بکەن نە بە درۆی بخەنەوە، ئەڵبەتە ئەگەر پێچەوانەی قورئان نەبوو، بەڵام ئەگەر پێچەوانەی قورئان بوو ئەوا هەر لە رێگاوە رەتدەکرێتەوە، ئەم چیرۆکەش یەکێکە لەوانەی کە پێچەوانەی قورئانو پێچەوانەی عەقڵو لۆژیکیشە.

یەکەم: لەگەڵ قورئاندا ناکۆکە لەوەی کە قورئان دەفەرموێت لەسەر وەرگرتنی قوربانییەکەی هابیلو وەرنەگرتنی ئەوەی قابیل بوو، نەك لەسەر ژن.

دووەم: لەگەڵ لۆژیکدا بەوەی کە ئەگەر هابیل ئامادە بێت دەست لە ژیان هەڵبگرێتو بەرگریی لە خۆی نەکات چۆن دەست لە ژنێك هەڵناگرێت؟ ئەگەر ئەو ئەوەندە سوور بێت لەسەر ئەو ژنە چۆن لێدەگەڕێ قابیل وا بە ئاسانی بیکوژێت.

سێهەم: ئەگەر لە شەریعەتی ئەو کاتەدا کچی ئەم سك بۆ کوڕی ئەو سکەی تر بووبێت مانای وایە هەموو کوڕو کچێکی هەرسکێك هەر لە منداڵییەوە لەسەر ئەوە پەروەردە کراون کە خوشك و برای یەکن بۆ یەك ناشێن، ئیتر نەفسیان بۆ یەکتری ناچێت، وەکو ئەوەی کە ئێستا دەیبینین هیچ برایەك بە تەمای خوشکی خۆی نییە، مەگەر کەسانی دەروون نەخۆش و فیترەت شێواو وەکو مارکسییەکان کە دەیانەوێت ئەو نەریتو شەریعەتە بڕوخێنن.

ئەمە راستیی رووداوەکەیەو خوای گەورە هێناویەتەوە وەکو نموونەیەك لەسەر کەسانی خواپەرستو راستگۆ و کەسانی دونیاپەرستو فێڵباز.

لێرەشدا سەیر نییە ئەگەر زانایانی جولەکە ئەو حیکایەتەیان هەڵبەستبێت مادەم ئەوان ئافرەت بە سەرچاوەی هەموو خراپەیەك بزانن.

بەڵام نە قورئان وە نە فەرموودەی راستی پەیامبەر ﷺ هیچ ئاماژەیەك بە مەسەلەی ئافرەت نادەنو تەنها دەیگێڕنەوە بۆ رقو حەسادەتو هیچی تر، هەر ئەو نەخۆشییەی کە ئیبلیسی لە رێ دەرکردو بووبە مایەی کێشە بۆ مرۆڤایەتی تا رۆژی قیامەت.

لە تەفسیری (ابن **کثیر**)دا هاتووە (ج2 ل46) لە باسی قابیلو هابیلدا کە عەبدوڵڵای کوڕی موبارەك بە سەنەدی خۆی لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرمویەتی: "خوا کوڕەکانی ئادەمی بە نموونە بۆ ئێوە هێناوەتەوە دوای چاکەکەیان بکەونو خراپەکەیان بە جێ بهێڵن".

ئیبن عەبباسیش ریوایەتێکمان بۆ دەگێڕێتەوە کە تێیدا هیچ ئاماژەیەکی تێدا نییە بۆ کێبڕکێ لەسەر ئافرەت بەڵکو تەنها شتەکە دەگێڕێتەوە بۆ رقو حەسادەت، دەفەرموێت: جارێکیان هەردوو کوڕەکەی ئادەم دانیشتبوون وتیان با سەرو قوربانی پێشکەش بکەین بزانین خوا هی کامان وەردەگرێت، ئەو کاتەش وابوو گەر کەسێك قوربانییەکی پێشکەش بکردایەو وەربگیرایە ئاگرێك دەهاتو دەیسوتاند، ئەگەر وەرنەگیرایە ئاگرەکە دەکوژایەوە، قوربانییەکانیان پێشکەش کرد، یەکێکیان خاوەنی مەڕو ماڵات بوو ئەوی تریشیان جوتیار بوو، ئەوەیان کە خاوەنی مەڕەکە بوو باشترینیانی پێشکەش کرد و ئەوەی تریشیان جۆرێکی هاکەزایی لە کشتوکاڵەکەی خۆی پێشکەش کرد، ئاگرەکە هاتو مەڕەکەی سوتاندو ئەوی تریانی بەجێ هێشت، ئەوەی کە قوربانییەکەی وەرنەگیرابوو بەوی تریانی وت: دەتەوێت لەناو خەڵکیدا بگەڕێینو بزانن کە قوربانییەکەی

تۆ وەرگیراوەو ئەوەی من رەتکراوەتەوە، نە بەخوا نابێ خەڵکی ئەوە بڵێن، دەبێ بتکوژم، ئەویش لە وەڵامدا وتی: تاوانی من چییە خوا تەنیا لە پارێزکاران وەردەگرێ (انما یتقبل الله من المتقین).

ئایەتەکانیش کە دەیانخوێنینەوە تەنها وتووێژی نێوان دوو کەس دەبینی، کە یەکێکیان خواپەرستو راستگۆو لەخواترس و دوارۆژویستە، ئەوی تریشیان حەسوودو دونیاویستو لەخوا نەترسە، ئیتر نە باسی ئافرەتی تێدایەو نە هیچ. کەواتە چۆن ئەو حیکایەتەی تەورات (با هەندێك لە راڤەکەرانی قورئانیش هێنابێتیانەوە)، دەکرێ بە ماڵ بەسەر قورئانەوەو پاشانیش دەکرێتە مایەی توانجو رەخنەلێگرتنو گاڵتە پێکردن؟!

واقعی مرۆڤایەتیش ئەوە دەردەخات کە شەڕی پلەوپایە زۆر زیاترە لە وەی کە لە سەر ئافرەت دەکرێ، جا چ پلەوپایەی ماددیی بێت یان مەعنەوی وەکو رێزو پلەو پایەی کۆمەڵایەتی و ..هتد.

بەڵگەیەکی تر لەسەر ئەوەی کە ئەو کێشەیە لەسەر ئافرەت نەبووە خودی حیکایەتەکەیە کە چەندین شتی دژبەیەکی تێدایە، یەکێك لەوانە ئەوەیە کە دەڵێ: شەریعەتی ئەوکاتە وابوو کە حەوا بە هەر سکێك کچو کوڕێکی بووەو کچی ئەم سکی لە کوڕی ئەو سك مارە دەکرد، کەواتە ئەمە دابونەریتی ئەو کاتە بووە، لەولاشەوە دەڵێ: قابیل وتوویەتی من ئەم کچەیانم دەوێت، تا ئادەم پێی وتووە ئەوە خوشکتە، واتە تا ئەوکاتە قابیل نەیزانیوە ئەوە خوشکەکەیەتی، ئەمەش مەسەلەیەکە بە عەقڵەوە ناچێتو پێچەوانەی واقیعە، گریمان قابیل تا ئەو کاتە نەیزانیبوو ئەوە خوشکێتی بۆی ناشێتو لێی حەرامە، بۆیە داوای دەکرد، ئەی دوایی کە ئەوەی زانی بۆچی هەر سوور بوو لەسەری؟

لە کۆتاییدا دەڵێین: هۆی کوشتنی هابیل هەرچییەك بێت گرنگ ئەوەیە کە قورئان سەرزەنشتی هەڵوێستی قابیل دەکاتو ستایشی هەڵوێستی هابیل دەکات، مەبدەئی لێبوردن بە لایەوە باشترو لەبەرترە لە مەبدەئی تۆڵەسەندنەوە، چ جای ستەمکردن، فەرموودەکەی پێغەمبەریش ﷺ روونە لە هاندانی باوەڕداران بۆ هەڵگرتنی شوێن پێی هابیل نەك قابیل، لەوەش گرنگتر ئەوەیە، کە قورئان ئەو رووداوە دەکاتە بۆنەیەك بۆ ناشیرینکردنی خوێن رشتن بە ناحەقو ستەم کردن، ئەمانەش هەموو لە ئیجابیاتی رێنماییە قورئانییەکانن.

ئەگەر قورئان هیچ رێنماییەكو تەشریعێکی تێدا نەبوایە بۆ حەرامکردنو ناشیرینکردنی ستەمو کوشتنی ناڕەوا تەنها ئەم دیمەنەی بەس بوو.

خوا یەك سەرچاوەیی مرۆڤی کردۆتە هۆکارێك بۆ ئەوەی مرۆڤەکان رێزی یەك بگرنو ستەم لەیەك نەکەنو کەسیان خۆیان لەوی تر بە باشتر نەزانن، ئینجا لەگەڵ ئەوەشدا ئەم هەموو ناکۆکیو شەڕو ئاژاوەو رکەبەرایەتییە لە نێوان مرۆڤەکاندا روو دەدات ئەی ئەگەر بهاتبایە هەر لە سەرەتاوە بەری دوو پیاوو ژنی جیاواز بونایە حاڵیان چۆن دەبوو؟!

حەقیقەتی چیرۆکی ئیبراهیمو هاجەرو ئیسماعیل

ئەگەر مێژووی ئیبراهیمو ئیسماعیل لە تەوراتەوە وەرگرین ئەوا دەبێ چاوەڕوانی وێنەیەکی هاوشێوەی ئەو وێنانە بین کە نووسەرانی تەورات کێشاویانە بۆ پێغەمبەرانی تر وەکو لوطو هارونو داودو سولەیمانو یەعقوبو.. هتد.

ئەوان ئەگەر بەرامبەر پەیامبەرانی خۆیان ئەو شتانەیان نووسیبێتو ناوی کتێبی پیرۆزیان لێنابێت، دەبێ چی دەربارەی حەزرەتی ئیسماعیل بڵێن کە باوەگەورەی پەیامبەری ئیسلامەو ئەو هەموو رقەیان لێیە ؟!

لەبەر ئەوەی ئەو کتێبانە دەسکاری کراون ئێمە ئاوڕیان لێنادەینەوەو پشتیان پێ نابەستین، بەڵکو لە روانگەی قورئانەوە تەماشایان دەکەینو ژیانیان دەخوێنینەوە، زۆریش لەسەر حەزرەتی ئیبراهیم نادوێین بۆ ئەوەی نووسینەکە درێژ نەبێتەوە، تەنها لەو خاڵەوە دەست پێ دەکەین کە هاجەر دێنێتو دەبێتە خێزانی:

ئاشکرایە لە مێژووی ئیبراهیم دا کە سارای ژنی تەمەنی گەورە بووەو منداڵی نەدەبوو، بۆیە بەزەیی بە مێردەکەیدا هاتەوەو ئەو کەنیزەکەی کە فیرعەونی میسر دابوویێ پێیبەخشی بە هیوای ئەوەی کە منداڵی لێ ببێت، بەوەش هاجەر حەڵاڵ دەبێت بۆ ئیبراهیم، ئەوە بوو هاجەر ئیسماعیلی بوو، ساراش هەر لە پاداشتی ئەو لێبوردەییو ئەو هەموو

هەڵوێستەی هەیبوو بەرامبەر بە ئیبراهیم و بەشداریکردنی لە تاڵی و ترشیدا خوا پەیمانی منداڵێکی دایێ، دوای ئەوە خوا فەرمان دەدا بە ئیبراهیم کە هاجەرو ئیسماعیل لەگەڵ خۆیدا ببات بۆ کەعبەو ئاوەدانی بکاتەوە بۆ ئەوەی شوێنکەوتوانی دوا پەیامبەر رووی تێبکەن، ئەوەشی کە دەڵێت سارا لەبەر ئیرەیی و حەسادەت داوای لە ئیبراهیم کردووە هاجەرو کوڕەکەی دوور بخاتەوە لەگەڵ لۆژیك وسروشتی ئەم مەسەلەیەدا ناگونجێت، چونکە ئەگەر مەسەلە دوورخستنەوەی هاجەرو ئیسماعیل بوایە لەبەرچاوی سارا ئەوا دەیتوانی لە هەمان شاردا خانوویەکی جیایان بۆ دروست بکات، یا هیچ نەبێت لە شارێکی نزیکی ئەو شارەی خۆیاندا نیشتەجێیان بکات، بەڵام بێت و بیانداتە بەرو ئەو هەموو بیابانەیان پێ ببڕێت و لەو چۆڵەوانییە بێ ئاوییەدا دایان بنێت، ئەوە بە عەقڵی هیچ کەسێکەوە ناچێت کە ئیبراهیم لەسەر داواکاریی سارا ئەو کارەی کردبێت،سروشتی پیاویش وایە کە ئەگەر لەوەبەر منداڵی نەبووبێت و بە پیری خوا منداڵی بداتێ زۆری خۆش دەوێت و زۆر بە تەنگییەوە دەبێت و پارێزگاریی لێدەکات نەك بچێت لە چۆڵەوانییەکدا فڕێی بدات، ئەگەر ئەوە بە فەرمانێکی خوایی نەبێت هیچ کەسێك شتی وا ناکات، چونکە ئەوە وەکو حوکمی لەسێدارەدانە بۆیان.

قورئان بە جوانی باسی ئەم مەسەلەیە دەکات لەسەر زمانی ئیبراهیم و بە هیچ شێوەیەك بۆنی ئەوەی لێناکرێت کە لەبەر سارا ئەو کارەی کردبێت: (**رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُواْ الصَّلاَةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ**) (**إبراهيم: 37**).

واتە: ئەی پەروەردگار، من هەندێك لە نەوەکەی خۆمم لە شیوێکی بێ ئاوو شینایی دانا لای ماڵە پیرۆزەکەت بۆ ئەوەی تۆ بپەرستن، خوایە دڵی خەڵکیی وا لێبکە سۆزی ببێ بۆ لایان و لە هەموو بەروبومێکیش رۆزییان بدە بۆ ئەوەی سوپاسگوزاریت بکەن.

گۆڕینی قیبلەبەرەو کەعبەو گێڕانی ئەو کارانەی ئیبراهیم و ئیسماعیل و هاجەر کردویانە بە بەشێك لە دروشمەکانی حەج بەڵگەن لە سەر ئەوەی کە خوای گەورە لە ئەزەلەوە بڕیاری داوە مەککە بکات بە دوا رووگەی بڕواداران و حەج کردنیش لە مزگەوتی ئەقصاوە بگۆڕێ بۆ مەککە و ئاوی زەمزەم و (**حجر الأسود**)یش بکاتە دوو موعجیزەی ئەم ئایینەو بەڵگە لەسەر راستیی و گەورەیی رووداوەکان.

ئاوی زەمزەم کە ئەوەندە هەزار ساڵە لەو شوێنە بیابانەدا هەڵقوڵاوەو بەشی ئەو هەموو ملیۆنە حاجییە دەکات و نەکەم دەکات و نە وشك دەبێتەوە، نە پەیوەندی بە وشکەساڵی و نە بە بارانەساڵەوە هەیەو ئاوەکەی جیاوازە لە هی هەموو بیرێك ئایا بەڵگەی راستیی ئەم ئایینەو پەیامبەرەکەی نییە؟

هەروەها (**حجر الأسود**)، کە پەیامبەری ئیسلام دەفەرموێت: لە بەهەشتەوە هێنراوەو ئەمڕۆ زانست دەیسەلمێنێت کە لە رەگەزی بەردی سەرزەوی نییە، بەڵگەیەکی تر نییە لەسەر راستیی ئەم ئایینە؟

کەواتە مەسەلەی هاتنی ئیبراهیم و هاجەرو ئیسماعیل بە بڕیارێکی خوا بووەو بۆ مەبەستێکی ئاوەها گەورە بووە نەك لەبەر ئیرەیی بردن و حەسادەتی ژنێك کە وای لێبکات زۆر لە پیاوێکی وا پیر بکات سەدان کیلۆمەتر بە پێ یا بە وڵاخ ببڕێت بۆ ئەوەی ئەو ژن و منداڵەی لێ دوور بخاتەوە!

ئایا ئەگەر ئەوە رەفتاری سارا بێت خوا پاداشتی دەداتەوەو فریشتەکانی بۆ دەنێرێت پێی رابگەیەنن کە کەسێکی خاوەن پلەو پایەیە؟ (**وَامْرَأَتُهُ قَآئِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِن وَرَاء إِسْحَاقَ يَعْقُوب* قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَاْ عَجُوزٌ وَهَـذَا بَعْلِي شَيْخاً إِنَّ هَـذَا لَشَيْءٌ عَجِيب* قَالُواْ أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللّهِ رَحْمَتُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ**) (**هود:** 71 ـ 73).

سروشتی پیرەژن وایە گەر خۆی منداڵی نەبێ و لە منداڵ بوون هیوا بڕاو بووبێ منداڵی هەوێکەی زۆر خۆش دەوێت و وەکو منداڵی خۆی مامەڵەی لەگەڵدا دەکات، دوایی کەی ژن ئەوەندە دەسەڵاتدار بووە ئەو هەموو فەرمانە بەسەر پیاودا بکات، بە تایبەت ئەگەر پیریش بووبێ و نەزۆکیش بێت؟ بەڵکو بە پێچەوانەوە زۆرجار ژنە گەنجەکە بە تایبەت گەر منداڵی بووبێ

قسەی خۆی بەسەر مێردەکەیدا زاڵ دەکات‌و ستەم لە ژنە گەورەکە دەکات‌و وا لە مێردەکەی دەکات ژنە گەورەکە فەرامۆش بکات‌و مافی پێشێل بکات، کەواتە مەسەلەی چوونی ئیبراهیم لە فەڵەستینەوە بۆ مەککە تەنها بۆ ئەوە بوو بەردی بناغەی دوا ئایینی خوا لەوێدا دابنێت، دوور لە مەڵبەندی یەهودییەت‌و مەسیحییەت، بۆ ئەوەی ململانێ لەسەر ئەو مەڵبەندە روو نەدات و بە تەنها خواپەرستیی تێدا بکرێت‌و شیرك‌و هاوبەشی تێدا بۆ خوا قەرار نەدرێت، وەکو ئەوەی کە جوولەکەو مەسیحی دەیکەن‌و پەرستگاکانیان پڕ کردووە لە بت‌و پەیکەر.

لە کۆتاییدا دەڵێین: هەرچەند لە قورئاندا باسی هۆی بردنی هاجەرو ئیسماعیل بۆ مەککە ناکات‌و تەنها ئاماژە بەوە دەدات کە حەزرەتی ئیبراهیم وتوویەتی: ئەی پەروەردگار من لە نەوەکەی خۆمم نیشتەجێ کرد لە شوێنێکی وشکی بێ دەغڵ‌و دان، پەروەردگارا وا بکە دڵی خەڵکانێك بچێ بە لایانداو رۆزییان بدە لەبەروبوومەکان بۆ ئەوەی شوکرانەبژێر بن، لەم پاڕانەوەی ئیبراهیم لە دوای بەجێهێشتنی هاجەرو ئیسماعیل لەو دۆڵە وشکەدا دەردەکەوێت کە ئەمە لە ئەنجامی پابەندبوونی ئیبراهیم بە فەرمانی خواوە بووە نەك بۆ رازی کردنی سارای ژنی، چونکە ئەگەر ئەمیان بوایە ئەوە دەبوو بە ستەم‌و ئەو کاتە دەبوایە ئیبراهیم رووی نەبوایە بەو شێوەیە لە خوا بپاڕێتەوە، بەڵکو دەبوایە داوای لێخۆشبوونی لە خوا بکردایە، کە لەبەر قسەی سارای ژنی ئەم ژن‌و منداڵەی تووشی ئەو زەحمەتە کردووەو لەو بیابانە چۆڵەدا دایناون‌و بیگوتایە خوایە لێم خۆشبە لەبەر ناچاری ئەم کارەم کردووەو دەسەڵاتی ژنەکەمم نەبووە.. هتد.

وەکو وتم قورئان باسی هۆی بردنەکە ناکات، بەڵام مێژوونووسان‌و هەندێك لە راڤەکەرانی قورئان ئەو قسەیەی تەورات دەگێڕنەوە کە گوایە هاجەر دوای ئەوەی منداڵی دەبێت فیز بەسەر سارادا دەکات‌و ساراش لە ئەنجامدا ئیرەیی دەیگرێت‌و توڕە دەبێت‌و بە ئیبراهیم دەڵێ هاجەرو منداڵەکەیم لێ دوور بخەرەوە و نابێ لەیەك شاردا لەگەڵمدا بژین.

گریمان ئەم قسەیە راست بێ، چی تێدایە، ئەمە سروشتی مرۆڤە کە ئیرەیی و حەسادەت لە نێوان هاوشێوەکاندا هەیە (دوو ژن لە ماڵێکدا، دوو دکتۆر لە نەخۆشخانەیەکدا، دوو سیاسیی، دوو ئەندازیار، دوو مامۆستا.. هتد).

خوای گەورەش بیەوێت شتێك بکات هۆیەکانی بۆ دەرەخسێنێ، ئەم توورەبوونەی سارا وا دەکات ئیبراهیم بکەوێتە بیری ئەوەی کە ئەم ژن‌و منداڵە لە سارا دوور خاتەوەو بە جددی دەکەوێتە بیری ئەوەی، کە شوێنێکیان بۆ بدۆزێتەوە، ئەمەش چەند شتێك دەردەخات:

یەکەم: وەفای حەزرەتی ئیبراهیم بۆ سارای ژنی، کە ئەو کەنیزەکەی پێ بەخشی بە هیوای ئەوەی منداڵی لێ ببێت.

دووەم: نەجابەتی ئیبراهیم لەوەی کە نەهات وەکو ئەوەی پیاوانی لەخوا نەترس‌و بێویژدان‌و بێوەفا دەیکەن دەست لە ژنە پیرە نەزۆکەکەی هەڵگرێت لەبەر خاتری ژنە گەنجە جوانەکەی کە منداڵی لێ بووە، بەڵکو مەبەستی بوو دڵی سارا راگرێت‌و رەچاوی باری دەروونیی بکات.

ئەمەش یەکێك بوو لە خاڵە ئیجابییەکانی حەزرەتی ئیبراهیم، دوای ئەوەی ماوەیەك لە بیری ئەوەدا دەبێت کە شوێنێك بۆ هاجەرو سارا داین بکات، هەندێك لە مێژوونووسان دەڵێن خوای گەورە بە ئیلهام پێی راگەیاند کە بیانبات بۆ مەککەو هەندێکیش دەڵێن خوا حەزرەتی جبرەئیلی بۆ ناردو پێی راگەیاند کە بەرەو مەککە بیانبات.

هەموو ریوایەتە ئیسلامییە راستەکان باسی ئەوە دەکەن کە ئەوەی بە ئیبراهیمی وت بچێت بۆ مەککە خوای گەورە بوو ئەویش بۆ ئەوەی مەککە بکاتە دواقیبلەی بڕواداران‌و خواپەرستان، ئیبراهیمیش هاجەرو ئیسماعیلی بێ ئاوو نان بەجێنەهێشت بەڵکو ئاوو خواردنی لا دانان‌و پێشی راگەیاندن کە خوا فەرمانی پێداوە لەوێ دایان بنێت‌و خواش فەرامۆشیان ناکات... هاجەریش کە ئەمە دەبیستێت لە ئیبراهیم دڵنیا دەبێت.

پاشان ئیبراهیم تەنها هاجەری نەبردووە بۆ ئەو شوێنە چۆڵ‌و وشکە بەڵکو جگەرگۆشە تاقانەکەشی لەگەڵدا بردووە کە دوای ماوەیەکی زۆر لە چاوەڕێکردن خوا پێی بەخشیوە، کەواتە ئەگەر ئەوە فەرمانی راستەوخۆی خوا نەبێت چۆن پیاوێکی وا پیر کوڕە تاقانە کۆرپەکەی دەبات لەو شوێنە چۆڵەدا دایدەنێت؟

زیندوڕاگرتنی جموجوڵەکانی هاجەرو هاتوچۆکردنی لە نێوان سەفا و مەروەداو دانانی ئەو هاتوچۆیە بە یەکێك لە دروشمو بنەماکانی حەج گەورەترین ڕێزلێنانە لە هاجەر.

چ گەورەییەك لەوە گەورەتر، چ ڕێزێك لەوە زیاتر کە هاتوچۆیەکی بێ مەبەستی ئافرەتێك بۆ دۆزینەوەی ئاو بکرێتە یەکێك لە دروشمەکانی خوا و یەکێك لە بنەماکانی حەج کە یەکێکە لە پێنج بنەماکانی ئیسلام (**إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَآئِرِ اللّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا**).

چ کەسێك هەیە لە مێژوودا ئەوەندەی هاجەر یاد بکرێتەوە؟ ئایا هیچ موسڵمانێك هەیە نەزانێت هاتوچۆی نێوان سەفاو مەروە زیندووکردنەوەی یادی هاجەرە کە ڕۆژێك لە ڕۆژان چەند هەزار ساڵ لەمەوبەر لە نێوان ئەو دوو گردەدا هاتوچۆی کردووە بۆ پەیداکردنی ئاو بۆ کۆرپەکەی؟ ئایا ئەمە بە سووك تەماشاکردنی هاجەرە یا ڕێزلێنانێکە لە سەرووی هەموو ڕێزلێنانێکەوە، جگە لەوەش پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت ئەگەر میسرتان کەوتە ژێر دەست لەگەڵ خەڵکەکەیدا بە جوانی ڕەفتار بکەن، چونکە هاجەرەی دایکتان لەوانە.

بە هەمان شێوە هەڵقوڵانی ئاوی زەمزەم لەو چۆڵەوانییەدا دیسانەوە بە گەورەترین ڕێزلێنان دەژمێردرێت بۆ هاجەرو ئیسماعیل.

ئەگەر هاجەر بێ ڕێز بووایە لای خوا و پەیامبەری خوا بەو شێوەیە کردەوەکانی زیندوو ڕانەدەگیران بەڵکو پەردەیەك دادەدرایەوە بەسەر ناویدا و هەر باس نەدەکرا نەك بەو شێوەیە یاد بکرێتەوە.

ئایا ئایینێك ڕەفتاری ئافرەتێك بکاتە دروشمەکانی پەرستشی، تاوانبار دەکرێت بەوەی کە ڕێزی لە ئافرەت نەناوە، یان ڕێزی لەو ئافرەتە نەناوە؟

دەربارەی سەردانەکانی ئیبراهیم بۆ ماڵی ئیسماعیل لە مەککە و فەرماندانی بە ئیسماعیل بە تەڵاقدانی ژنی یەکەمی و ڕاگرتنی ژنی دووەمی دەڵێین:

ئاشکرایە کە ئەم زانیارییانە لە قورئاندا نەهاتوون، تەنانەت فەرموودەی صەحیحیشی لەسەر نییە، تەنها ئەوەیە کە مێژوو نووسانی وەك (ئیبن کەسیر) و (ئیبن ئەسیر) ئاماژەیان پێداوە.

من لەو ڕووەوە ئەمە بە نامەعقوول دەبینم لەبەر ئەوەی کە مەعقول نییە ئیبراهیم لەو تەمەنەدا لە شامەوە بێت بۆ مەککە بۆ بینینی ئیسماعیل پاشان ئەوەندە چاوەڕێی نەکات تا دێتەوەو بگەڕێتەوە بۆ شام مەگەر ئیسماعیل لە دەرەوەی مەککە بووبێت و کاتی گەڕانەوەی نەزانرابێت.

بە نیسبەت پێشنیازکردنی تەڵاقدانی ژنی یەکەم و هێشتنەوەی ژنی دووەم جێی خۆیەتی چونکە ژنی یەکەم ناشوکرو نانەجیب بوو، ژنی دووەم شوکرانەبژێر و ڕەسەن و میوانپەروەر بوو.

لە سەرجەمی ئەو ئایەت و فەرموودانەدا دەردەکەوێت کە ئیبراهیم هیچ لەو کارانەی لە خۆیەوە نەکردووە و هەمووی یان بە وەحی ڕاستەوخۆ یا بە ئیلهام لە لایەن خواوە کردووە، ئەوەتا کاتێك هاجەرو ئیسماعیل لەو چۆڵەوانییەدا بەجێ دێڵێ هاجەر لێی دەپرسێ ئەی ئیبراهیم کێ فەرمانی پێ داوی لە ئەرزێکی وشکی بێ ئاوو دەغڵ و دانو چۆڵدا بەجێمان بێڵی؟ دەڵێ: پەروەردگار فەرمانی پێکردووم، هاجەریش دەڵێت: کەواتە خوا فەرامۆشمان ناکات و بزرمان ناکات.

لەڕاستیشدا هەروا بوو خوا نەك هەر بزری نەکردن بەڵکو کردنیە سەرچاوەی تیرەیەکی عەرەب و گەورەی عەرەب کە پێیان دەوترێت (**العرب المستعربة**) و شوێنەکەشیانی کردە چەقی زەوی و جێی زیارەتگای ساڵانەی ملیۆنەها کەس و ناونیشانی زیندوو ڕاگرت.

لە کۆتاییدا دەڵێین: ئیبراهیم نە شتی ناشەرعی لەگەڵ هاجەردا کردووە وە نە ستەمی لێکردووە، بەڵکو بە شێوەیەکی ڕەسمی و ئاشکرا بووە و بە گوێرەی شەرع و ڕێو ڕەسم و عورفی ئەو کاتە بووەو بردنیشیان بۆ مەککە بە فەرمانی خوا بووە بۆ

ئاوەدانکردنەوەی ئەو ناوچەیە و بنیاتنانی ماڵی خوا و زیارەتگای موسڵمانان، ئەمانەش گەورەترین شەرەف بوون بۆ هاجەرو ئیسماعیل (سەلامی خوایان لێ بێت).

یوسف و ژنی عەزیز

خوتبەخوێن و بانگخوازە ئیسلامییەکان زۆرجار چیرۆکی یوسف پێغەمبەر باس دەکەن وەکو نموونەیەك لە سەر خۆڕاگری بەرامبەر بە داوەکانی شەیتان بۆ فریودانی گەنجان و یوسف پێغەمبەر وەکو نموونەیەك لەسەر ئەو مەسەلەیە باس دەکەن، هەندێك کەس دەیانەوێت لە نرخی ئەم مەسەلەیە کەم کەنەوەو لە نرخی نەچوونی یوسف بەدەم ژنەکەی عەزیزی میسرەوە کە داوای ئەنجامدانی کاری سێکسی لێکرد کەم دەکەنەوە بەو بیانووەی گوایە سەرەتا یوسفیش ویستی ئەو کارە بکات، بەڵام خوا بەڵگەیەکی پێ نیشان دا ئەویش دوای ئەوە دەستی لەو کارە هەڵگرت.

ئێمە لێرەدا گفتوگۆ لەسەر ئەو شتە ناکەین، کە نیشانی یوسف درا کە ئایا باوکی خۆی بینی پەنجەی دەگەزێت یان حەزرەتی ئیبراهیمی بینی بەڵکو ئەوەندە دەڵێین کە بینینی ئەو شتە لە نرخی دان بەخۆداگرتنی یوسف کەم ناکاتەوە، چونکە ئەگەر راست بێت یوسف وروژابێت و ویستبێتی ئەو کارە بکات هەرگیز بە بینینی باوکی دەستی لەو کارە هەڵنەدەگرت، چونکە یەکەم ئەوە تەنها هاتنە پێش چاوی بوو و دەیتوانی ئاوڕی لێنەداتەوە، دووەمیش ئەو کەسانەی کە لە رووی سێکسییەوە دەوروژێن هەوڵ دەدەن هەرچییەك لەو شتانەی کە رێگرە لەبەردەمیاندا لە ئایین و داب و نەریت و عەیبەو ئەو شتانە لە بیری خۆیانی ببەنەوەو ئەگەر شتێکی واش هاتە خەیاڵیان یان پێش چاویان هەوڵ ئەدەن لە خەیاڵی خۆیانی دەرکەن و لە پێش چاوی خۆیانی دوور بخەنەوە. سێهەم : ئەگەر ئەو هەڵوێستەی یوسف زاتی و بە ویستی خۆی نەبوایە خوا ستایشی نەدەکرد و پاداشتی لەسەری نەدەدایەوە.

با بێین ئایەتەکان شی بکەینەوەو راڤەیان بکەین:

قورئانی پیرۆز دەربارەی یوسف و ژنی عەزیز دەفەرموێت: (**وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ* وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلا أَن رَّأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاء إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ) (يوسف: 23 ـ 24).**

واتە :ئەو ئافرەتەی یوسف لە ماڵیدا بوو هەوڵی دا یوسف لە خشتە ببات و دڵی راکێشێت بە لای خۆیدا و دەرگاکانی داخست و وتی وەرە با سەرجێیی بکەین، یوسف وتی پەنا دەگرم بەخوا لە کردنی ئاوها کارێك مێردەکەت رێزی لێگرتووم (خیانەتی لێناکەم)، ستەمکاران سەرفراز نابن.

دەربارەی ئەم مەسەلەیە دەڵێین:

یەکەم: بە وردبوونەوە لەو رووداوە بە روونی دەردەکەوێت کە ئەو هەوڵەی ژنی عەزیزی میسر (کە دەڵێن ناوی زلێخا بووە)، یەکەم جاری نەبووە بۆ لەخشتەبردنی یوسف، بەڵکو دەبێ بە ماوەیەکی زۆر بە راستەوخۆو ناڕاستەوخۆ ئەو هەوڵەی دابێت تا گەیشتۆتە ئەو رادەیەی کە ئیتر پەتی صەبری پچڕاوەو تەقی لە گیانی کردووەو لە ئەنجامدا پەردەی شەرمو حەیای لە رووی خۆی داماڵیوەو بەو شێوە زەق و راستەوخۆیە داوای لە یوسف کردووە ئەو کارەی لەگەڵدا ئەنجام بدات، یوسفیش بە درێژایی ئەو ماوەیە دانی بە خۆیدا گرتووەو خۆی بە دەستەوە نەداوەو چاکەی مێردی ئەو ژنەی هەر لەبەرچاو بووە (**وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَن نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لاَ يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ) (يوسف:** 23).

دووەم: چاودێریی خوا دەردەخات بۆ ئەو بەندانەی کە پەنای بۆ دەبەن و هەوڵی دوورکەوتنەوە دەدەن لەو شتانەی لێی قەدەغە کردوون، بە شێوەیەك کە ئەگەر لە کاتێکدا لاوازیی (کە سروشتی مرۆڤە) رووی تێکردن ئەو فریایان دەکەوێت و دەیانپارێزێت لە کەوتنە گوناهو هەڵەوە، ئەمەشە مانای عیصمەت کە خوا بە پێغەمبەرانی بەخشیوە، کە بە مانای پاراستن

دێت، ئایەتەکەش بە ڕاشکاوی ئەم دوو ڕاستییە دەخاتە ڕوو: (..**كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاء إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ**). واتە: بەو شێوەیە خراپەو گوناهی لێ دوور دەخەینەوە، ئەو لە بەندە پاککراوەکانمانە.

کەواتە حەزرەتی یوسف دەشێ بۆ ئەوەی بکرێتە پێشەنگ بۆ هەموو ئەو گەنجانەی کە بەدەستهێنانی ڕەزامەندی خوایان مەبەستە بەوەی کە:

یەکەم: زیندانیکردنیان پێ خۆشتر بێت لە بەدەمەوەچوونی ئارەزووەکانی نەفس ئەگەر بێ فەرمانی خوای تێدا بێت.

دووەم: بە تەنها پشت بە توانا و هێزی خۆیان نەبەستن بۆ بەرەنگاربوونەوەی داخوازییەکانی نەفسو پیلانەکانی شەیتان بەڵکو پشت بە پەروەردگاریان ببەستنو دان بە لاوازی خۆیاندا بنێنو داوای کۆمەکی لە خوا بکەن.

سێیەم: بەوەفابن لەگەڵ ئەو کەسانەی کە چاکەیان لەگەڵدا دەکەنو خیانەتیان لێ نەکەن.

خیانەتی خێزانی لوط پێغەمبەر ئایینی بوو یا ئەخلاقی

قورئانی پیرۆز لە سورەتی (الحجر)دا دەفەرموێت: (**قَالُواْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ * إِلاَّ آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ * إِلاَّ امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ**).

واتە:ئێمە نێردراوین بۆ سەر هۆزێکی زۆر تاوانبار، کەسوکاری لو **ط** نەبێت کە هەموویان ڕزگار دەکەین جگە لە ژنەکەی کە بڕیارمان داوە لە ڕیزی تیاچووەکاندا بمێنێتەوە.

بە کورتی مانای ئایەتەکان وایە: سزاکە تووشی ژنەکەشت دەبێت، نەك ژنەکەت تووشی ئەو ڕەفتارە بووە واتە بکەر سزاکەیە نەك ژنەکە.

ئایەتەکانی تریش هەموو بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە ژنەکەی **لوط** تووشی ئەو ڕەفتارە نەبووە، چونکە ئەو خەڵکە پشتیان لە ژنان هەڵکردبوو وە لەگەڵ پیاواندا ئەو کارەیان دەکرد! (**إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاء**) **(الأعراف : 81)** واتە: ئێوە لە جیاتی ژنان دەچنە لای پیاوان. (**أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ * وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُم بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ**) **(الشعراء : 165ـ 166)** ماناکەی ڕوونە: واتە ئێوە لەگەڵ نێرینەکاندا ڕادەبوێرنو واز لە ژنەکانتان دێنن.

(**قَالُواْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَق وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ**) **(هود : 79)** واتە: تۆ باش دەزانی کە ئێمە هیچ کارێکمان بەسەر کچەکانتەوە نییەو باشیش دەزانی ئێمە چیمان دەوێ ـ واتە نێربازی لەگەڵ میوانەکانتدا ـ

کەواتە قەومی **لوط** نێربازییان تەنها لەگەڵ پیاواندا دەکرد نەك لەگەڵ ژنەکاندا، تەنانەت ئامادە نەبوون لەگەڵ کچانیشدا ئەو کارە بکەن چ جای پیرە ژنێکی وەك خێزانی لوط.

دەربارەی خیانەتی خێزانی لوطیش بە مانای خیانەتی زەوجی نایە بەڵکو خیانەت بەو مانایەیە کە لەسەر ئایینی گەلەکەی خۆیان بوو و دینی مێردەکەی قەبوڵ نەکردبوو و بەرگری لە گەلە کافرەکەی دەکردو دژی مێردەکەی دەوەستا، چونکە ئەگەر مەبەست لە خیانەت ئەو ڕەفتارە بووایە ئەی خیانەتی ژنی نوح چیبوو کە لە هەمان ئایەتدا پێکەوە باسکراون (ئاشکرایە کە ژنی نوح بەدڕەوشت نەبوو بەڵکو بێباوەڕ بوو).

پاشان هەموو دەزانین کە خیانەت تەنها بە مانای خیانەتی زەوجی نایەت بەڵکو خیانەتی نەتەوەیی هەیە، خیانەتی نیشتمانی هەیە، خیانەتی سیاسی هەیە، خیانەتی ماڵیی هەیە، خیانەتی برادەر لە برادەر هەیە، خیانەتی ئەدەبیو زانستی هەیە وەك ئەوەی، کە زۆرێك لەم نووسەرانە دەیکەنو دەقەکان بە پێچەوانەوە ڕاڤە دەکەن یا بە درۆ ئاماژە بە سەرچاوە دەدەن

بیٚ ئەوەی شتی وا لەو سەرچاوەیەدا هەبێت یان ڕووداوێك كە پێچەوانە بگێرێتەوە یا هەوڵی چەواشەكردنی خوێنەر بدات، یان دەق دزین لە خەڵكی.

خیانەتی ژنانی هەندیٚ لە پێغەمبەرانیش لەو ڕووەوە بووە كە لەسەر ئایینی گەلەكەیان ماونەتەوە و پشتی مێردەكانیان نەگرتووە و پیلانیان دژی مێردەكانیان گێڕاوە، ئەگەرنا ئەگەر خیانەتی زەوجی بووایە دەبووایە یەكسەر تەڵاقیان بدانایەو یەك ڕۆژیش لەگەڵیاندا نەمانایەتەوە، چونكە بناغەی بانگەوازی پەیامبەران دوای یەكتاپەرستی بۆ ڕەوشتبەرزی بوو كە داوێنپاكی بەشێكی گرنگە لێی، نەدەبوو لە كاتێكدا كە خەڵكیان بانگ دەكرد بۆ ئەو ڕەوشتە بەرزانە ماڵی خۆیان مۆڵگەی بیٚ ئەخلاقی بێت.

مانەوەی ئەو پەیامبەرانەش لەگەڵ ژنەكانیاندا ئەوە دەردەخات كە مرۆڤ ئازادە لە بیروباوەڕداو عەقیدە بە زۆر ناسەپێنریٚ بەسەر كەسدا خواش لە قورئاندا كە بە نموونە هێناونیەتەوە لەسەر بیٚ باوەران بۆ ئەوەیە كە باوەڕداران بزانن باوەڕهێنان بە خوا بە زۆر نابێت، ئەوە ژنانی هەندێك پێغەمبەرانن لەگەڵ ئەوەی كە ژنی پێغەمبەریش بوون هەر لەسەر بیٚ باوەڕی خۆیان ماونەتەوە لەگەڵ ئەوەی هەموو هۆیەكانی باوەڕهێنانیان لەبەر دەستدا بووە، لەولاشەوە ئاسیای ژنی فیرعەون لەگەڵ ئەوەی كە ژنی سەرسەختترین دوژمنی خوا بووو هەموو خەڵكیی مێردەكەیان دەپەرست ئەو باوەڕی بەخوا هێناو زەبرو زەنگی فیرعەون نەیترساندو دوای موسا پێغەمبەر ـ علیه السلام ـ كەوت.

لە واقیعی خۆشماندا بە دەگمەن دەبینی كەسێك لەسەر جیاوازیی بیروڕا ژن تەڵاق بدات لە كاتێكدا كە كەس نییە ڕازی بێت ڕۆژێك لەگەڵ ژنێكدا بژی كە خیانەتی زەوجی لێبكاتو پەیوەندیی لەگەڵ پیاوی تردا هەبێت مەگەر كەسانی بیٚ غیرەتو بیٚ شەرەف یان گەواد كە بژێوی خۆی لە ڕێگەی كۆئەندامی سێكسیی ژنەكەیەوە بە دەست بێنێت. ئەمە بە نیسبەت كەسانی سادەو هاكەزاییەوە چ جای كەسانی وەكو پەیامبەران كە پەیامی چاككردنی كۆمەڵگەیان پێیەو بۆ ریشەكێشكردنی فەسادو بەدڕەوشتی تێدەكۆشن.

لە شەرعی ئیسلامیشدا پیاوی بڕوادارو داوێنپاك نابێت ژنی داوێنپیسو زیناكەر بخوازێت مەگەر كەسێك تۆبەی نەسوحی كردبێتو بەڕاستی گەڕابێتەوە بۆ لای خوا، ئەو جۆرە ئافرەتانە لە عورفیشدا زۆر بە زەحمەت شوو دەكەن، چونكە كەس ئامادە نییە ئەو جۆرە ئافرەتانە بخوازێت با لە شەرعیشدا حەڵاڵ بێت...

خاڵێكی تر لەسەر ئەوەی كە خیانەتی ژنی لوط لە ڕووی ئەخلاقییەوە نەبووە جگە لەوەی كە وەك لەمەوبەر وتمان لەگەڵ ژنی نوحدا پێكەوە باس كراون كە ئەو نەناسرابوو بە داوێن پیسی، بەڵكو پەیوەندیی بە باوەڕهێنانو نەهێنانەوە هەبووە، باسكردنی ئاسیای ژنی فیرعەون لەبەرامبەریاندا كە وەك وتمان ژنی پیاوێكی بێباوەڕی ستەمكار بووە كە خۆیبە خوا زانیوە لەگەڵ ئەوەشدا باوەڕی بە خوا هێناوە و گوێی بە دەسەڵاتو زەبرو زەنگی مێردەكەی نەداوە.

لە هەمووش گرنگتر ئەوەیە كە ئایەتەكە بە ڕاشكاوی باسی كوفرو ئیمان دەكات نەك باسی ڕەوشتو ئاكار: **(ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَةَ نُوحٍ وَامْرَأَةَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئاً وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ) (التحريم : 10)، (وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً لِّلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَةَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِندَكَ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ) (التحريم : 11).**

مێردمندالانی بەهەشت

ئەو ئایەتانەی لەسەر مێردمنداڵانی بەهەشتو هەرچی ئایەتی تریش هەیە لەو بارەیەوە هەمووی بۆ رێزلێنانە لە بەهەشتییانو خزمەتکردنیانە، ئەمەش رێورەسمێکە لە دونیاشدا بەرپا دەکرێت، بۆ نموونە ئوتێلە پلە یەکەکانو چێشتخانە پلە یەکەکان هەوڵ دەدەن کوڕی گەنجو جوانو پاكو خاوێن بەکاربێنن بۆ خزمەتکردنی میوانەکان، کەسیش نەیوتووە ئەو گەنجانە بۆ ئەوە دانراون میوانەکان لەگەڵیاندا رابوێرن، شاراوەش نییە لای کەسانی خاوەن عەقڵو ژیریو تێگەیشتن کە دیمەنی جوانو شوێنی پاكو ئاوو هەوای خۆشو خەڵکی پاکوتەمیزو جوانو جلوبەرگ پاكو خاوێن چەند کاریگەریی ئیجابییان لەسەر دەروونی مرۆڤ هەیە، ئەم شتانەش هەموو لە بەهەشتدا بە باشترین شێوە ئامادە کراون.

لە بەهەشتدا کەس بە چاوی خیانەت بۆ کەس ناڕوانێت، بۆیە ئەو مێردمنداڵانەی بەهەشت نە خۆیان بە چاوی خیانەتەوە دەڕوانن بۆ ئەوانەی خزمەتیان دەکەن وە نە بەهەشتییان بەو چاوەوە بۆیان دەڕوانن بەڵکو هەریەکەو بەو شتەی پێی دراوە زۆر رازییەو چاوی نابڕێتە هیچ شتێك جگە لەوەی، کە بۆی دانراوە.

کەم کەسم بینیوە بە گوێرەی پێویست لەو ئایەتانە ورد بووبێتەوە کە باسی بەهەشت دەکەن، زۆر کەس لەو ئایەتانەیان کۆڵیوەتەوە کە باسی سزای دۆزەخ دەکەنو بەڵگەیان لێوە دەرهێناوە کە دەبێ ئەو قورئانە لەلای خواوە بێت، چونکە مومکین نییە پێغەبەری ئیسلام ﷺیان هیچ کەسێکی تری ئەو سەردەمەو سەدان سەدەش دوای ئەو سەردەمە ئەو راستییانەیان زانیبێت، بۆ نموونە ئەو ئایەتەی باسی نوێکردنەوەی پێست دەکات بۆ چەشتنی سزا کە زانست سەلماندوویەتی پێست جێگەی هەستە دەمارەکانەو ئەگەر بێتو لابەرێت ئەوانەی ژێرەوەی هەست بە ئازار ناکەن، بۆیە دەبینی لە سووتاوی پلە سێدا کە هەموو چینەکانی پێستی تێدا دەسووتێت نەخۆش هەست بە هیچ ئازارێك ناکا لە کاتێکدا کە سووتاوی پلە یەكو دوو ئازاری زۆر زۆرە. دەتوانم بڵێم کەسم نەبینیوە بەو شێوەیە توێژینەوەیەکی ئەو ئایەتانەی کردبێت کە باسی بەهەشت دەکەن لە رووی دەروونیو لە رووی پێوەرەکانی بەختەوەرییەوە.

من بەش بەحاڵی خۆم هەوڵم داوە لە هەموو ئەو ئایەتانە ورد ببمەوە کە باسی بەهەشت دەکەنو بۆم دەرکەوتووە، کە ئەم ئایەتانە زۆر زیاتر لەو ئایەتانەی کە باسی سزای دۆزەخ دەکەن بەڵگەن لەسەر سەرچاوە خوایییەکەی ئەم قورئانە و ئەگەر بێتو ئایەتەکانی باسی بەهەشت کۆبکەیتەوەو ریزیان بکەیتو لێیان ورد ببیتەوە دەبینی تاکو ئێستا هیچ کەسێك و دەستووری هیچ دەوڵەتێك و هیچ دەروونناسێك یان کۆمەڵناسێك نەیتوانیوە بەو شێوەیە کە قورئان رەگەزەکانی بەختەوەریی کۆکردۆتەوە کۆی بکاتەوە یان پەی پێ ببات، ئەگەر لەبەر ئەوە نەبێت لە بابەتەکە دەردەچمو زۆر لێرەدا بە درێژیی باسی ئەو ئایەتانەم دەکرد و ئەو راستییەم دەسەلماند، بەڵام لێرەدا تەنها ئەوەندە دەڵێم کە بوونی مێردمنداڵی زۆر جوان کە دەڵێی مرواریین بۆ خزمەتکردنی بەهەشتییان چ لە ماڵەکانیاندا یان لە کۆڕو کۆبوونەوەکانیاندا یەکێکە لەو رەگەزانەی دەبنە مایەی بەختەوەری بۆیان.

ڕەخنە لە بەهەشت

شتێکی چاوەڕوان نەکراو نییە بێدینەکان گاڵتە بە بەهەشت بکەن، چونکە ئەوان لە بناغەوە باوەڕیان بەخوا نییە ئیتر چۆن باوەڕیان بە بەهەشت هەیە؟ ئاشکراشە کە باوەڕیان بە خوا نییە، چونکە کەسێك کە باوەڕی بە خوایەك هەبێت کە زانیاریو دەسەڵاتی ئەوەندە زۆر بێت ئەم گێتییە دروست بکاتو ئەم هەموو یاساو نهێنییانەی تێدا دابنێت هەرگیز گاڵتەی پێ ناکات، چونکە ئەو کاتە بۆی دەردەکەوێت کە هەموو کارەکانی پڕ لە حیکمەتو داناییە با ئێمەش پەی پێ نەبەینو دەرکی نەکەین.

ئەگەر هیچ شتێك مرۆڤی هان نەدایە بۆ بیرکردنەوەو باوەڕهێنان بە خوا دەبوایە بەهەشت هانی بدایە، چونکە شتێك نییە لە دەست بدرێت.

هەواڵدان بە بوونی ژیانێکی هەتا هەتایی، پڕ لە خۆشی، بێ نەخۆشیو ناخۆشی، بێ خەمو خەفەت، بێ بێزاربوون، پڕ لە ڕێزو حورمەت، شایانی ئەوە نییە کە مرۆڤ بە جددیی بیری لێ بکاتەوە، بە تایبەتی ئەگەر بێتو ئەو هەواڵانە لە لایەن کەسانێکەوە درابێتن کە ناسراو بن بە ڕاستگۆییو ڕەوشت بەرزییو جوامێری.

شایانی باسە خۆشییەکانی بەهەشت تەنها هەستیو جەستەیی نین، بەڵکو زۆرێکی دەروونیو مەعنەوییە، حۆریی یەکێکن لە نیعمەتەکانی بەهەشتو بینینی خواو بە دەستهێنانی ڕەزامەندیی خوا گەورەترین نیعمەتی بەهەشتە **(و رضوان من الله اكبر)**.

ئەگەر پەیامبەری ئیسلام خۆی خاوەنی ئەم ئایینە بووایەو قورئان لە دانانی خۆی بووایەو پیاوێکی دونیاییو شەهوانی بووایە و بیرۆکەی بەهەشت لە دانانی خۆی بوایە بۆچی سنوری بۆ سێکس دادەناو زینای حەرام دەکردو نێربازیی حەرام دەکرد بەرامبەر شتێك کە خۆی دەیزانی ڕاست نییەو بوونی نییە؟ دەبوایە لە جیاتی ئەوەی بە خەڵکیی بڵێت جڵەوی نەفسی خۆتان بگرنو دان بە خۆتاندا بگرنو لە ڕێگای ناشەرعییەوە سێکس ئەنجام مەدەن دەرگای بۆ واڵا بکردنایە بۆ ئەوەی زیاتر دوای بکەونو خۆیشی بواری ڕابواردنی زیاتر دەبوو لە جیاتی (10) بێوەژن سەدان کچو کەنیزەکی لە دەوری خۆی کۆ دەکردەوەو بە خۆی نەدەگوت ئێستا بەدوا نابێ ژنی تر بێنی یان ئەم ژنانەت بگۆڕییەوە بە ژنی تر بەڵکو دەرگای بۆ خۆیو شوێنکەوتوانی دەخستە سەر پشتو مادام عەرەب وەك ئەم نووسەرانە دەڵێن گەلێکی سێکسین کەواتە ئەم بانگەوازە لەوەی مەزدەك زیاتر لە فارس جێی دەبوویەوە لەناویاندا!! ئەمە سروشتی ئەو بانگەوازانەیە کە خاوەنەکانیان دونیابین یان فێڵبازن، زەمینە خۆش دەکەن بۆ ڕابواردنی دونیایی خۆیانو شوێنکەوتوانیان نەك داوایان لێبکەن جڵەوگیری لە ئارەزووەکانی نەفس بکەن.

ئەگەر موحەممەد ﷺ ڕاستگۆ نەبووایەو کەسێکی دونیایی بووایە وەك هەموو دونیا پەرستەکان دەیگوت ئەوەی لەبەردەستاندایە مەیگۆڕنەوە بە شتی نادیارو هەل لە دەستی خۆتان مەدەن!

نازانم بوونی پەری لە بەهەشتدا بۆچی جێی ڕەخنەی ئەم نووسەرانەیە، ئەی دەکرێ بەهەشت هەموو هۆیەکی خۆشو بەختەوەری تێدابێت پەیوەندیی جنسی تێدا نەبێت، یان ڕەگەزی ئافرەتی تێدا نەبێت، ئەوە نییە گۆران جوانی سروشت دەبەستێتەوە بە بوونی ئافرەت کە دەڵێ:

ئەمانە هەموو جوانو شیرینن   ڕۆشنکەرەوەی شەقامی ژینن

بەڵام تەبیعەت هەرگیزاو هەرگیز   بێ ڕووناکییە بێ بزەی ئازیز

ئەم نووسەرانە باوەڕیان بە بەهەشت نییەو باوەڕیان بە خوا نییە بۆیە ڕەخنە دەگرن، ڕەخنەکەشیان لەبەر ئەوە نییە کە پەریی زۆری تێدایە بۆ پیاوان ئەگینا خۆیان لەم دونیایەدا مانعیان نییە نەك لەگەڵ حەفتا بەڵکو لەگەڵ سەدان ئافرەتیشدا ڕابوێرن، ئەم کەسانە جددی نین لە ڕەخنە گرتندا ئەگینا چ پیاوێك هەیە لاریی لەوە هەبێت چەندین ئافرەتی جوانی پێ ببەخشرێت، یا چ کەسێك هەیە پێویستیی پیاو بۆ ئافرەت نەزانێتو گرنگی ئافرەت یا جنس لە ژیانی پیاودا نەزانێ،

ئافرەتان گەر رەخنە لە بوونی دەیان حۆریی بۆ پیاوان بگرن تا رادەدیەك مافیان دەدەینێ تا ئەو كاتەی وێنەی راستەقینەی بەهەشتو نازو نیعمەتەكانی بەهەشتیان بۆ دەكێشرێ ئەوكاتە ئیتر بۆیان دەردەكەوێت هەموو كەسێك لە بەهەشتدا ئەوەندە زیاتر لە ئیستیحقاقاتی خۆی پێ دەدرێت نەك هەر خۆی بە مەغدور نازانێت بەڵكو ئەوەندە بە زۆری دەزانێت كە بە سیفەتەكانی (غفور، شكور) ستایشی خوا بكات كە یەكەمیان بە مانای زۆر بەخشندەو لێبوردە دێتو دووەمیان بە كەسێك دەوترێت كە پاداشێكی زۆر گەورە بەرامبەر كردەوەیەكی زۆر كەم بداتەوە.

شتێكی تر لێرەدا دەربارەی بەهەشت بیڵێم ئەوەیە كە نەك تەنها شێوازی باسكردنی بەهەشت سەرچاوە خواییەكەی قورئان دەسەلمێنێت بەڵكو تەنانەت شێوازی سەلماندنی زیندووبوونەوە كە زۆرجار پێش باسكردنی بەهەشت دێت دیسانەوە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە ئەم قورئانە دانراوی موحەممەد ﷺ خۆی نییە و دەبێ سەرچاوەكەی كەسێك بێت زۆر لەسەر رووی مرۆڤەوە بێت.

نامەوێت لەوە زیاتر لەسەر باسكردنی بەهەشت بڕۆم تەنها ئەوەندە دەڵێم كە ئەو كەسانەی بە جددی بیری لێناكەنەوە یان گاڵتەی پێ دەكەن لە رۆژی دواییدا حەسرەتو پەشیمانییان بێ ئەنداز دەبێت، ئەو كاتەش پەشیمانی بە دەردی كەس ناخوات.

پەیوەندیی نێوان سەردەمی مەككی و مەدەنی

هەندێك كەس وادەزانن قورئانی مەككی باسی مەسەلە كۆمەڵایەتی و ئەخلاقی و ئابووری و شارستانییەكانی تێدا نییەو ئەو شتانە دوای كۆچكردن بۆ مەككە لە قورئاندا باسیان هاتووە، ئەمەش هەڵەیەكی گەورەیەو لە نەزانییەوە سەرچاوەی گرتووە ئەگینا بە لێكۆڵینەوەیەكی بە پەلە دەردەكەوێت كە خوای گەورە هەر لە مەككەدا زیناو ستەم و خەڵك كوشتنی حەرام كردووەو هەڕەشەی توندی لەو كەسانە كردووە، كە زینا دەكەن یا ستەم دەكەن یا خەڵك بە ناحەق دەكوژن، بەڵام سزا دونیاییەكەی خستۆتە مەدینە، كە موسڵمانان دەسەڵاتیان پەیدا كردوە و حكومەتیان پێكەوە ناوە، چونكە سزای دونیایی دەسەڵاتی پێویستە بۆ جێبەجێ كردنی.

ئەوەتا لە سورەتی (**الأنعام**)دا كە مەككییە بە راشكاوی دەفەرموێت: **"قُلْ تَعَالَوْاْ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ.."**. (**الأنعام**: 151). (**الإسرا** ئایەتی: 23 تا 39) بخوێنەرەوە، بزانە چەند بابەتی كۆمەڵایەتیو ئابووریو ئەخلاقیو شارستانی لە خۆ گرتووە, لە باسی یەكتاپەرستییەوە دەست پێ دەكات بۆ چاكە لەگەڵ دایكو باوك و خزمانو هەژارو لێقەوماوان و پاشان هاندانی یارمەتی خەڵكی و ئیسراف نەكردن لە پارە خەرج كردنداو رەزیلی نەكردن و منداڵ نەكوشتن لەبەر هەژاری و زینا نەكردن و خەڵك نەكوشتن بە ناحەق و نزیك نەكەوتنەوە لە ماڵی هەتیوو فێڵ نەكردن لە كێشان و پێوانەداو لە خۆوە قسە نەكردن لە شتێكدا كە ئاگات لێ نەبێ و شارەزاییت تێدا نییە و فیز نەكردن بە سەر خەڵكیدا و پۆز لێنەدان بە سەر زەویدا.

ئەمانە هەموو لەم سورەتەدا باس كراوە، ئەمانە هەمووی بابەتی ئەخلاقی و كۆمەڵایەتی و شارستانین كە لە مەككەدا باسكراون.

لە سورەتی (**المؤمنون**)یشدا كە دیسانەوە سورەتێكی مەكییە باسی هەندێك رەوشتی باوەڕداران دەكات كە بریتین لە نوێژ كردن و درۆنە كردنو زەكات دانو زینانەكردنو پاراستنی پەیمانو ئەمانەتو پارێزگاری كردن لە نوێژ و هتد. بڕوانە **المؤمنون** (1 تا 11).

لە سورەتی فورقانیشدا دیسانەوە باسی رەوشتی بڕواداران دەكات و دەفەرموێت بڕواداران لە سەر خۆو بێ فیز بەسەر زەویدا دەڕۆن و دان بە خۆیاندا دەگرن بەرامبەر نەفامی نەفامان و دەست بڵاوی و رەزیلی ناكەن لە پارە خەرج كردن و لە هەموو كردەوەیەكیاندا مام ناوەندن, كەس بە ناحەق ناكوژن, زینا ناكەن, شایەتی بە درۆ نادەن, درۆ ناكەن و قسەی نابەجێ

ناکەن, فیز زلی ناکەن و ئەگەر ئایەتەکانی خوایان بە سەردا بخوێنرێت مل کەچ دەبن و چاویان لە ئاستیدا داناخەن و گوێیانی لێکەڕ ناکەن. الفرقان /63 تا 276. لە سورەتی ئەنعامیشدا کە سورەتێکی مەککی یە دیسانەوە ئایەتگەلێکی زۆری تێدایە لە سەرزەنشت کردنی خوو رەوشتی ناشیرین و نارەواو ستەم و هتد.

ئەمانە هەندێك نموونە بوون لە قورئان ئەگینا گەر قورئان بە وردی بخوێنیتەوە دەبینی چەند جەخت لە سەر مەسەلە ئەخلاقی و کۆمەلآیەتی و عیبادی و ئابوری و شارستانییەکان دەکات لە پاڵ مەسەلە عەقیدەییەکەدا، بەلآم چ دەلێی بە خەلکی نەزان کە لە خۆیانەوە قسە دەکەن و بێ بەلگە تۆمەت ریز دەکەن، خواش هەر لە مەککەدا دەفەرموێت: **"وَلاَ تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولـئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُولاً" (الإسراء: 36).**

دەربارەی بابەتی مێژوویش لە قورئانی مەککی دا دەلێین:

مەگەر هەر لە مەککەدا نییە خوا باسی پێغەمبەران دەکات هەر لە ئادەمەوە تا عیسا؟ مەگەر ئەمانە بابەتی مێژوویی نین؟ مەگەر هەر لە مەککەدا نییە خوا باسی قەومی **لوط** دەکات کە لە سەر نێربازی لە ناو بران یا قەومی شوعەیب، کە لە سەر فێڵ و ترازوبازی لە ناو بران؟

مەگەر بەشێکی زۆری قورئانی مەککی چیرۆکی پێغەمبەران نییە؟

مەگەر قورئانی مەککی بە درێژی باسی چیرۆکی موسا و بەنی ئیسرائیل ناکات؟

کاتێك موسلمانان چوونە مەدینە زانیارییەکی تەواویان دەربارەی هەموو پێغەمبەران و ئایینەکان هەبوو بە تایبەت مەسیحیەت و یەهودییەت بۆ ئەوەی ئامادەی وەلآمدانەوەی هەموو پرسیارێکی جولەکە و گاورەکان بن.

جیاوازی نێوان قورئانی مەککی و مەدەنی لەم رووەوە ئەوەیە کە قورئانی مەککی چیرۆکی پێغەمبەرانی گێڕاوەتەوە بە تەواوی بە تایبەت چیرۆکی بەنی ئیسرائیل و بە تایبەتتریش لە دوای حەزرەتی موساوە، بەلآم قورئانی مەدەنی بریتییە لە گفتوگۆ و موجادەلە لەگەڵ جولەکەدا و دەرخستنی هەلوێستیان لە پێغەمبەران و بانگ کردنیان بۆ ئیسلام، هەروەها موناقەشەی مەسیحیەت و چۆنێتی گۆڕینی عەقیدەی یەکتا پەرستی و بانگکردنیان بۆ ئیسلام.

ئەم میتۆدە (منهج) قورئانیەش پێویستە هەموو کەسێك بیگرێتە بەر, یەکەم شارەزایی پەیدا کردن دەربارەی رێبازێك یان مەسەلەیەك پاشان گفتوگۆکردن لەگەڵ خاوەنەکەیدا.

هەروەها بەشێکی زۆری قورئانی مەککی باسی مەسەلە ئەخلاقی و کۆمەلآیەتی و عەقیدەییەکانە ئیتر چ رەخنە گرتن بێت لە داب و نەریت و ئاکاری جاهیلی سەردەمی پێغەمبەر یان لە هی سەردەمی پێغەمبەرانی تر وە یا هاندانی باوەڕداران بێت لە سەر ئاکاری جوان و داب و نەریتی جوان.

لە سیرەی پێغەمبەریش (سەلامی خوای لێ بێت) دوو نموونە دێنینەوە کە بەلگەیە لە سەر ئەوەی پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) لەگەڵ بانگەشە بۆ یەکتاپەرستی و دەست هەلگرتن لە بتپەرستی خەلکی بانگ کردووە بۆ رەوشتی جوان و دەست هەلگرتن لە رەوشت و نەریتی ناشیرین: یەکەم قسەکانی جەعفەری کوڕی ئەبوتالب لە حەبەشە لەبەردەم نەجاشیدا، دووەم قسەکانی ئەبوسفیان بوو لەبەردەم هێرقلی رۆمدا لە شام, یەکەمیان شایەتی موسلمانێکە کە جەعفەرە دووەمیان شایەتی بێباوەرێکە کە ئەبوسوفیانی سەرۆکی قورەیشە.

ئەوەتا هەردووکیان دەلێن موحەممەد پیاوێکی راستگۆی داوێن پاکی رابوردوو پاکە و بانگمان دەکات بۆ خوا پەرستی, درۆ نە کردن, خیانەت نە کردن, بەجێ هێنانی پەیوەندیی خزمایەتی, ستەم نەکردن, نەخواردنی ماڵی خەلکی بەناحەق, شایەتی بە درۆنەدان , مەشروب نەخواردنەوەو.. هتد.

ئەمەش لە هەموو کتێبەکانی سیرە و مێژوودا ئاماژەیان پێدراوە.

کەواتە هەر لە مەککە موسلمانان و بێباوەڕەکانیش دەیانزانی خوا چی پێ خۆشە و چی پێ نا خۆشە, لایەنە تەشریعیەکەش مایەوە بۆ مەدینە بۆ دوای پەیدا کردنی دەسەلآت.

لە مەککەدا خوا دەفەرموێت باوەڕداران زینا ناکەن، چونکە کارێکی خراپ و ڕێگایەکی چەوتە و مایەی تووڕەیی خوایە, لە مەدینەشدا حوکمی شەرعی بۆ زیناکەران دانرا لە دونیادا.

لە مەککەدا خوا دەفەرموێت پیاو کوشتن بە ناحەق حەرامە و کارێکی خراپە و مایەی نارەزایی خوایە و کوشتنی کەسێك بە ناحەق وەکو کوشتنی هەموو مرۆڤەکان وایە, لە مەدینەدا حوکمی پیاوکوژ لە دونیادا دەدرێت کە ئەگەر لە دەستی ئەنقەست بێت بکوژ بکوژرێتەوە، ئەگەر بە دەستی ئەنقەست نەبوو وە بە هەڵە بوو فدییە بدات.

لە مەککەدا دەڵێ ماڵی خەڵك بە ناحەق خواردن حەرامەو نابێ بڕوادار بیکات، لە مەدینەشدا حوکمی دزی و دەست گرتن بە سەر ماڵی خەلکیدا دراوە.

لە مەککەدا باسی چیرۆکی حەزرەتی موسا دەکات لەو کاتەی لە دایك دەبێت تا لە میسر دەردەچێت و دەگاتە شام و پاشان باسی داود و سلێمان و زەکەریاو یەحیاو عیساو هەموو پێغەمبەرانی بەنی ئیسرائیل دەکات، لە مەدینەشدا دەکەوێتە گفتوگۆی ڕاستەوخۆ لەگەڵ جولەکەو گاورەکانداو هەوڵەکانیان دەخاتە ڕوو لە گۆڕینی کتێبی پیرۆزو پیلان گێڕان بۆ پێغەمبەران و کوشتنی هەندێکیان و دەربەدەر کردنی هەندێکی تریان و گۆڕینی عەقیدەی یەکتاپەرستی و هەڵبەستنی درۆ بەدەم پێغەمبەرانەوە و هتد.

کەواتە قورئانی مەککی و مەدەنی لە یەك دانەبڕابوون، بەڵکو تەواوکەری یەکتر بوون و هیچ دژایەتی و ناڕێکییەك لە نێوانیاندا نییە، بەڵام هەندێ کەس نایزانن.

باسی بەهەشت لە نێوان سەردەمی مەککەو مەدینەدا

ـ قورئانی مەککی زیاتر لە قورئانی مەدەنی باسی بەهەشتی تێدایە ئەویش لەبەر ئەوەی باسی بەهەشتو دۆزەخ مەسەلەیەکی عەقیدەییە و باسی عەقیدەش زیاتر لە مەککەدا بوو، مەدینە زیاتر سەردەمی دابەزینی شەریعەت بوو، لەبەر ئەوەی کە ئیسلام لە مەیدانی بانگەوازەوە گوێزرایەوە بۆ مەیدانی دەوڵەتو کۆمەڵگە، ئەم دووەش پێویستی بە تەشریعات هەبوو.

بەڵگەش لەسەر ئەم قسەیە ئەمانەی خوارەوەیە:

1- ناوی ڕۆژی قیامەت، یان یەکێك لە گرنگترین ڕووداوەکانی ڕۆژی قیامەت لە (18) سورەتی قورئان نراوە، (3) دانە لەوانە لە مەدینە دابەزیون.

2- ناوی بەهەشت (**الجنة**) لە نزیکەی (145) شوێندا هاتووە (55)یان لە مەدینەو (90)یان لە مەککە.

3- وشەی حور (حۆری) لە (4) شوێندا هاتووە، (3) لە مەککەو یەکیان لە مەدینە.

ـ باسی قیامەتو بەهەشتو دۆزەخ بە دوو شێوە هاتووە لە قورئاندا:

1- باسی سەلماندنی ڕۆژی دوایی لە ڕێگەی بەڵگەی عەقڵییەوە، ئەمە دەتوانین بڵێین (95٪)ی لە مەککەدا دابەزیوە چونکە خەڵکی مەککە باوەڕیان بە زیندووبوونەوە نەبوو.

2- باسی خۆشییەکانی بەهەشتو ناڕەحەتییەکانی دۆزەخ، ئەمیشیان دیسانەوە زۆربەی لە مەککەدا دابەزیوە وەکو لە سەرەوە ئاماژەمان پێدا.

ـ بەڵام بە نیسبەت فەرمودەکانی پێغەمبەرەوە بە پێچەوانەوەیە، زۆربەی هەرە زۆری فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ هی سەردەمی مەدینەیە، چونکە کۆمەڵگەی ئیسلامیی پێگەیشتبوو و پێغەمبەر ﷺ پرسیاری زۆری لێدەکرا دەربارەی هەموو شتێك.

لە مەککەدا زیاتر لایەنە عەقیدەییەکە مەبەست بوو، خەڵکیش زیاتر لەو لایەنەوە پرسیاریان دەکرد، بۆ نموونە: لە مەککەدا باوەڕ بە ڕۆژی دوایی دانەمەزرابوو، جگە لە موسڵمانان کە ژمارەیان کەم بوو، کەس باوەڕی پێی نەبوو بۆیە پرسیارەکان لەسەر بوون و نەبوونی ڕۆژی دوایی بوو نەك لەسەر وردەکارییەکانی بەهەشت و دۆزەخ، بۆ نموونە ئایەتەکانی کۆتایی سورەتی (یس) بە ئاشکرا ئەم مەسەلەیەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە: **(أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ * وَضَرَبَ لَنَا مَثَلاً وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ * قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ * الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَاراً فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ * أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُم بَلَى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ * إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ * فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ) (يس :77 – 83)**.

ئەم چەند ئایەتە سروشتی قۆناغی مەککەمان بۆ دەردەخات و نموونەیەکە لەسەر سەلماندنی زیندووبوونەوە لە ڕێگەی بەڵگە عەقڵییەکانەوە.

بەڵام لە قۆناغی مەدینەدا وا نەبووە، چونکە خەڵکیی باوەڕیان دامەزرابوو، ئیتر جێی خۆی بوو پرسیار لە وردەکارییەکان بکرێت نەك لە ئەسڵی مەسەلەکان.

ـ دەبێ ئەوە بزانین کە زانایانی فەرموودەناسیی تا ڕادەیەك ئاسانکارییان کردووە لە قبوڵکردنی ئەو فەرموودانەی باسی هاندان و ترساندنیان تێدایە (الترغيب والترهيب) لەو ڕوانگەیەوە کە گوایە ئەمانە باوەڕ پێهێنانیان زەرەرێك نادات بەڵکو زیاتر وا لە موسڵمانان دەکات هەوڵبدەن بۆ ڕۆژی دوایی، بۆیە ڕایان وابووە هیچی تێدا نییە گەر کار بە فەرموودەی لاواز بکرێت، بەڵام بە نیسبەت عەقیدەو حەڵاڵ و حەرامەوە وا نەبوون و سەختگیرییان کردووە لە وەرگرتن و ڕەتکردنەوەی فەرموودەدا و فەرموودەی ڕاستیش نەبووایە قەبوڵیان نەدەکرد، چونکە بوارەکەی هەستیارترە.

لەبەر ئەوە ئەو فەرموودانەی کە لە بواری هاندان و ترساندندا هاتوون کەمتر دەشێن بۆ ئەوەی بە بەڵگە بهێنرێنەوە بۆ سەلماندنی ڕاستییەکان بەڵکو دەبێت زیاتر پشت بە قورئان و فەرموودەی ڕاست ببەسترێت.

حیجاب لە نێوان ئاکارە باوەڕدا

مەسەلەی حیجاب مشتومڕی زۆری لەسەرە کە ئایا فەرزە لەسەر ئافرەت یا ن نا، ئەگەر فەرزە شێوەکەی چۆنەو سنوورەکەی چەندە، جاران قسە لەسەر فەرزبوون و فەرزنەبوونی نەدەکرا بەڵکو زیاتر قسە لە سەر چەندی و چۆنێتییەکەی دەکرا بەڵام ئێستا خەڵکانێك پەیدا بوون بە ناوی ئیسلامەوە قسە دەکەن و گومان لە فەرز بوونی حیجاب دەکەن، بۆیە بە پێویستمان زانی کەمێك قسەی لەسەر بکەین و ڕاو بۆچوونی خۆمانی لەسەر دەربڕین:

وشەی حیجاب لە قورئانی پیرۆزدا لە حەوت شوێندا هاتووە و لە هیچ کامیاندا بۆ پۆشاکی ئافرەت نەهاتووە بەڵکو بە مانای تر هاتووە وەکو لە خوارەوە باسی دەکەین:

1ـ **"وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ حِجَاباً مَّسْتُوراً"**. (الإسراء: 45). "حجابا" لێرەدا بە بەربەست ڕاڤە کراوە.

2ـ **"فَاتَّخَذَتْ مِن دُونِهِمْ حِجَاباً فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَراً سَوِيّاً"**. (مريم: 17). (حجابا) لێرەدا بە گوم بوون لەبەرچاو یان چوونە شوێنێك کە نەبینرێت ڕاڤە کراوە.

3ـ ئایەتی: **(فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ)** (ص: 32). بە مانای ڕۆژ ئاوابوون یان ونبوونی ئەسپەکان لەبەرچاو ڕاڤە کراوە.

چوار ئایەکەتەکەی تریش موفەسیرەکان بە بەربەستو پەردەپۆش راڤەیان کردووەو کەس باسی پۆشاکی ئافرەتی نەکردووە بەڵکو هەرچی زانا هەیە لە ئایەتەکانی سورەتی نوور و ئەحزابدا باسی ئەو مەسەلەیان کردووە.

ئەم چوار ئایەتەش ئەمانەن :

1– (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَاسْأَلُوهُنَّ مِن وَرَاء حِجَابٍ..) (الأحزاب: 53).

2– (وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْياً أَوْ مِن وَرَاء حِجَابٍ...) شورى 51.

3– (وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلاًّ بِسِيمَاهُمْ...)الاعراف 46.

4– (وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ) (فصلت: 5).

لە کتێبە فیقهییە کۆنەکاندا باسی حیجاب لە ژێر ناوی (**ستر العورة**)و (**عورة الرجل والمرأة**) لە باسی نوێژدا باس کراوە، لە لایەن موفەسیرەکانیشەوە لە ئایەتەکانی سورەتی نور و ئەحزابدا باس کراوە.

ئایەتەکەی سوورەتی ئەحزابیش کە دەفەرموێت: "**... وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَاسْأَلُوهُنَّ مِن وَرَاء حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ...**" (أحزاب 53) بە مانای پەردەپۆش دێتو تایبەتە بە خێزانەکانی پێغەمبەرو جلو بەرگ ناگرێتەوە.

کەواتە زاراوەی حیجاب کە ئێستا بەکار دەهێنرێت بە مانای ئەو پەردەپۆشو بەربەستە نییە کە لە قورئاندا هاتووە بەڵکو بۆ ئەو جلە بە کار دێت کە ئێستا ئافرەتانی پابەند بە ئیسلامەوە لەبەری دەکەنو حیجاب بە مانای پەردەپۆش تایبەت بووە بە خێزانەکانی پێغەمبەرەوە (سەلامی خوای لێ بێت).

دەربارەی پۆشاکی ئافرەتو ئەو ئایەتو فەرمودانەی لەسەری دەدوێن شتی زۆر نوسراوە، بەڵام بە لای منەوە کتێبی (**تحرير المرأة في عصر الرسالة**)ی نوسینی (**دكتور عبدالحليم أبو شقة**) بە تەواوی مافی خۆی داوەتیو لە دوو بەرگی سێهەمو چوارەمدا (لە کۆی شەش بەرگ) بە درێژی باسی کردووە.

ئەو ئایەتانەی کە باسی حیجابو پۆشاکی ئافرەتی باوەڕدار دەکەن ئەمانەن:

1ـ ئایەتی 31ی سورەتی نور کە دەفەرموێت: "**قُل لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاء بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاء بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُوْلِي الإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاء ولا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِن زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعاً أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ". (النور31).**

واتە: ئەی موحەممەد بە ئافرەتە باوەڕدارەکان بڵێ چاویان داپۆشن (سەیری پیاوان نەکەن)و عەورەتیان بپارێزن (زینا نەکەن) و جوانییان دەرنەخەن مەگەر ئەوە نەبێ کە دەردەکەوێت (واتە ناشاردرێتەوە وەکو دەستو پێو دەموچاو) و با چارشێوەکانیان دادەنەوە بەسەر قەدو ملیاندا (واتە دەمو چاویان دانەپۆشن قەیناکات کە نابێ پیاوانی نا مەحرەم سەرنجیان بدەن).

"**ولا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلاّ لِبُعُولَتِهِنَّ**" با زینەتو جوانییان دەرنەخەن تەنها بۆ مێردەکانیان نەبێ (کە هەموو لەش دەگرێتەوە) ئەوانەی تریش کە ئایەتەکە باسیان دەکات ئەگەر مابەینی ئەژنۆو ناوکی ئافرەت ببینن قەیناکات، ئەوانەش بریتین لە: باوك، باوکی مێرد، کوڕی مێرد، برا، برازا، خوشکەزا، ئافرەتانی خۆیان (واتە موسڵمانان نەك ئافرەتی ناموسڵمان، چونکە لەوانەیە باسیان بکەن لای پیاوەکان یاوەکو ئەمڕۆ بە مۆبایل وێنەیان بگرن)، کەنیزەکەکانیان (نەك

کۆیلەکانیان)، ئەو پیاوانەی کە نیازیان بە ئافرەت نەماوەو وەکو پیرو پەککەوتوو پیاوی گێلو نەزان کە عەورەتی ئافرەت سەرنجیان راناکێشێتو ئەو شتانە نافامن.

"وَلا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِن زِينَتِهِنَّ"، با پێیان نەکوتن بە زەویدا بە توندی بۆ ئەوەی بزانرێت خشڵو پاوانیان لە پێدایە یان لە ژێر جلەکانیاندایە.

2ـ ئایەتی 59 لە سورەتی ئەحزاب:

"يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاء الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَن يُعْرَفْنَ فَلا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَّحِيماً". (الأحزاب: **59**) واتە: ئەی پێغەمبەر ﷺ، بڵێ بە هاوسەرو کچەکانت و ژنانی بڕواداران با بالاپۆشەکانیان (ئەوەی کە بەسەر جلەوە دەپۆشرێت) دابدەنەوە بەسەر خۆیاندا، ئەوە باشترە بۆ ئەوەی بناسرێنەوەو ئازار نەدرێن، خوا بەخشندەو بە بەزەییە.

ئایەتی 53 لە سورەتی **الأحزاب** تایبەتە بە خێزانەکانی پێغەمبەرەوەو بە مانای پەردەپۆش دێت:

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلاَّ أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانتَشِرُوا وَلا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنكُمْ وَاللَّهُ لا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَاسْأَلُوهُنَّ مِن وَرَاء حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَن تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلا أَن تَنكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِن بَعْدِهِ أَبَداً إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِندَ اللَّهِ عَظِيماً". (الأحزاب: **53**)

" وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَاسْأَلُوهُنَّ مِن وَرَاء حِجَابٍ". واتە: ئەگەر داوای شتێکتان لێکردن ئەوا لە پشتی پەردەوە داوایان لێ بکەن ئەوە پاکترە بۆ دڵی ئێوەو ئەوانیش.

ئەمانە ئەو سێ ئایەتانەن کە باسی جلو بەرگو پۆشاکی ئافرەت دەکەنو هیچ دژایەتییەك یا لێك نەچوونێك لە نێوانیاندا نییە تا پێویست بکات بڵێین ئەمیان نەسخکەرەوەی ئەوی ترە، بەڵکو هەریەکەو لە حاڵەتێك دەدەوێت.

ئایەتی (31 نوور) باسی پۆشاکی ئافرەت لە ناو کۆڕو مەجلیسە گشتییەکاندا دەکات، لەو شوێنانەی کە پیاو و ژنان تێکەڵن. بەڵام لە ئایەتی (59ی ئەحزاب)دا باسی پۆشاکی ئافرەتان دەکات لە کاتی چوونە دەرەوەدا بە تایبەت لەو کاتانەی یا لەو شوێنانەی کە گومانی ئەوەیان لێدەکرێت کە کەسانی دەروون نزمی لیبێنێت و بیەوێت دەست درێژیبان بکاتە سەر، یان رێیان لێبگرێت وەکو لە هۆی دابەزینی ئایەتەکەدا هاتووە، ئەم پۆشاکەش زیادەیە لەسەرئەوەی لە سوورەتی نور دا هاتووە، هەر لەبەرئەوەشە جیاوزای لە نێوان زانایاندا دروست بووە کە ئایا ئافرەت بچێتە دەرەوە پێویستە دەموچاوی داپۆشێ یان نا.

ئایەتی (53)ی ئەحزاب، تایبەتە بە خێزانەکانی پێغەمبەرەوە (سەلامی خوای لێ بێت)، ئەویش بریتییە لە دادانەوەی پەردەپۆش لە نێوان خێزانەکانی پێغەمبەرو پیاوانی نامەحرەمدا، ئەمەش بە مەبەستی زیاتر پاراستنی ماڵی پێغەمبەرە ﷺ بۆ بەدیهێنانی ئەو مەبەستەیە کە لەم ئایەتەدا هاتووە، کە دەفەرموێت: **"... إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً"** (الأحزاب: **33**) واتە: خوا دەیەوێت پیسی و ناپاکیتان لەسەر لابدات، وە لەگەڵ ئەم ئایەتانەدا دەیان فەرمودەی (صحیح) هەیە کە وەکو راڤەیەك وان بۆیان و بەبێ خوێندنەوەیان ناتوانرێ وێنەیەکی تەواو بۆ ئەم مەسەلەیە بکێشرێت.

لەم سێ ئایەتەدا دەبینی ژنانی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەر بێت) لە هەموو ئافرەتان زیاتر داوایان لێکراوە پۆشتە بن، ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە فەرمانی پۆشتە بوونی ئافرەت بۆ پاراستنو رێزلێنان بووە نەك بۆ کۆت کردنیان.

دا پۆشینی دەم وچاو

مشتومڕ هەیە لە نێوان زاناکاندا کە ئایا داپۆشینی دەموچاو پێویستە یان نا، زۆربەی زانایانی جیهانی ئیسلامی لەسەر ئەو رایەن کە داپۆشینی فەرز نییە، هەر کەسێکیش دەیەوێت بە درێژی راکانیان بخوێنێتەوە یا بگەڕێتەوە بۆ کتێبەکانی فیقھ یان ئەو کتێبانەی بە تایبەت لەسەر ئافرەت و حیجابی ئافرەت نووسراون، کە بە دەیان و سەدانن، لەو شوێنانەش کە داپۆشینی دەموچاوی ئافرەت بە واجب دەزانن، زاناکان لە بابی (**سد الذریعة**) واتە داخستنی هۆیەکانی زیناوە ئەو بۆچونەیان هەڵبژاردووە، کە ئەم بابەتەش واتە (**سد الذریعة**) وەکو لە سەرەتادا باسمان کردووە زۆر لە زانایان زیادەڕەوییەکی زۆریان تێدا کردووەو هەندێك جار داب و نەریتی کۆمەڵگە رۆڵی تێدا بینیوە، ئەو داب و نەریتەی کە لە ئەنجامی پیاوسالارییەوە دروست بوون نەك لە ئەنجامی شەرع سالارییەوە، ئەگینا ئایەت و فەرموودەکان روونن لەسەر دانەپۆشینی ئەو شوێنانەی، کە بە دەرەوەن وەکو دەست و پێ و دەمو چاو (**وَلا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلاَّ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ**) واتە: با ئافرەتان جوانییان دەرنەخەن بۆ کەسی نامەحرەم تەنها ئەو شوێنانە نەبێت کە دەردەکەون (وەکو دەست و پێ و دەم و چاو)، با چارشێوەکانیان دادەنەوە بەسەر قەد و ملیاندا، واتە: دەموچاویان دانەپۆشن قەیناکات، فەرموودەکەی پێغەمبەریش ﷺ کە بە ئەسمای کچی ئەبوبەکر دەفەرموێت: هەر کاتێك ئافرەت پێگەیشت (بالّق بوو) نابێ بێجگە لە دەست و دەموچاوی شوێنی تری ببینرێ، روونە.

نووسەری کتێبی سێکس و شەرع دەربارەی ئایەتی (59)ی ئەحزاب دەڵێت:

<u>یەکەم:</u> لە حوکمی ئایەتی (59)ی ئەحزابدا ئەوە بەرجەستە دەکەین کە حیجاب بۆ ئەوە نەسەپێنرا تا هەموسی پیاو لە لەخشتەبردنی ژنان بپارێزێت، چونکە کەنیزەکەکان لەبارتر بوون بۆ لەخشتەبردن لە ئازادەکان بەڵکو بۆ قوولکردنەوەی جیاوازیی چینایەتییەو پێداگرتنێکی ئیلاهییانەیە بۆ دوو چینی جیاواز لە ئیسلامدا، چینی ئازادەکان و چینی کۆیلەکان.

<u>دووەم:</u> لەبەر ئەوەی ئەم ئایەتە بۆ جیاکردنەوەی ئازادەکان لە کەنیزەکەکان دابەزیوە کەواتە بە نەمانی کەنیزەك دەبێ یاسای ئایەتەکەش نەمێنێ و یاسای حیجاب رابگیرێ.

<u>سێیەم:</u> جارێك دەڵێت: ئەم ئایەتە ئایەتی (31)ی سورەتی (نور)ی سڕیوەتەوە (نەسخ کردووە)، جارێکیش دەڵێت حوکمی ئەم ئایەتە بە نەمانی کەنیزەك دەبێ بووەستێت و ئیشی پێ نەکرێت.

<u>چوارەم:</u> ئیسلام کەنیزەك بە ئینسان نازانێت و لە پلە چواردا دایناوە.

<u>پێنجەم:</u> دەڵێ: بە دەرکەوتنی حوکمی ئەم ئایەتە لە ئیسلامدا ئارەزووە سێکسییەکان نەك هەر دانەمرکایەوە بەڵکو زیاتر پەرەیان سەند.

<u>لە وەڵامدا دەڵێین:</u>

<u>یەکەم:</u> بۆ تێگەیشتن لە حوکمی هەر ئایەتێك دەبێ لەو بارودۆخە تێبگەین کە تێیدا دابەزیوە بۆ ئەوەی چۆنێتی بەرپاکردنی بزانین.

ئەم ئایەتە بە روونی دەری دەخات، کە لە کۆمەڵگەی ئەوکاتەی مەدینەدا کە دەورووبەری ساڵی شەشەمی کۆچی بوو، لە کاتێکدا کە هەموو عەرەب پەلاماری مەدینەیان دابوو و مەدینە دووروویەکی زۆری تێدا بوو موسڵمانان نەیاندەتوانی دەستیان بۆ ببەن لەبەر زۆری ئەوان و ناسکی بارودۆخی موسڵمانان، خەڵکانێك هەبوون دەستدرێژییان دەکردە سەر کەنیزەکەکان لە رێگەو بانەکاندا بە تایبەت بە شەوان وەك لە هۆی دابەزینی ئایەتەکەدا هاتووە و ژنە ئازادەکان بۆ ئەوەی دەستدرێژییان نەکرێتە سەر دەیانگوت ئێمە ئازادین.

لێرەدا ئایەتەکە وەك قۆناغی یەکەم بۆ رێگرتن لە دەستدرێژی کردنە سەر ژنان و کچانی باوەڕدار فەرمانیان پێدەکات کە خۆیان بپۆشن بۆ ئەوەی بناسرێنەوەو پەلامار نەدرێن یان رێیان پێ نەگیرێت.

ئایەتەکە دەفەرمویّت: (ئەی پیّغەمبەری خوا بلّیّ بە ژنەکانت و کچەکانت و ژنانی باوەڕداران کە بالاّپۆشەکانیان بدەن بەسەر سەرو ملیاندا بۆ ئەوەی بناسریّنەوەو ئازار نەدریّن)، ئاشکرایە لیّرەدا کە موسلّمانان ئەو دەسەلاّتە زۆرەیان نەبووە لەو کاتەدا ریّگە لەو گەنجە بەدڕەوشت و دووڕووانە بگرن لە دەستدریّژی کردنە سەر ئافرەتان بۆیە تەنها ئەوەندەیان پیّکراوە کە فەرمان بە ژنان و کچانی خۆیان بدەن خۆیان داپۆشن بۆ ئەوەی بناسریّنەوەو بزانریّت کە کەسوکاریان هەیە.

ئەمەش لە ئایەتەکانی (57و 58)ی ئەحزابدا بە روونی دەردەکەویّت، خوا دەفەرمویّت: **(إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَاباً مُّهِيناً* وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَاناً وَإِثْماً مُّبِيناً) (الأحزاب: 57 ـ 58)**. واتە: ئەوانەی ئازاری خواو پیّغەمبەری خوا ﷺ دەدەن خوا لە دونیاو لە قیامەتدا نەفرەتی لیّکردوون و سزایەکی بۆ ئامادە کردوون، کە سووك و ریسوایان بکات، ئەوانەی ئازاری پیاوان و ژنانی بڕوادار دەدەن بیّ ئەوەی خراپەیان لەگەڵدا کردبن بوختان و تاوانیّکی ئاشکرایان کردووە.

ئینجا لە ئایەتی (59)دا فەرمان بە پیّغەمبەرو بڕواداران دەدات کە بە ژنەکانیان بلّیّن بالاّپۆشەکانیان دابدەنەوە بەسەر سەرو ملیاندا بۆ ئەوەی بناسریّنەوەو ئازار نەدریّن، پاشان لە ئایەتی (60)ی ئەحزابدا هەڕەشەیان لیّدەکات کە ئەگەر ئەو دووڕووانە دەست هەڵنەگرن لەو کارانە خوا موسلّمانانیان بەسەرا زاڵ دەکات و لە مەدینە دەریان دەکەن. **(لَئِن لَّمْ يَنتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلاً) (الأحزاب: 60)**.

لنغرينك بهم: لنسلطنك عليهم: زاڵت دەکەین بەسەریاندا.

لیّرەدا بە روونی دەردەکەویّت کە ئەو کاتەی ئایەتی (59)ی ئەحزاب دابەزیوە موسلّمانان دەسەلاّتی تەواویان بەسەر مەدینەدا نەبووەو نەیانتوانیوە لە دووڕووەکان و ئاژاوەگیّڕەکان بپیّچنەوەو لیّپرسینەوەیان لەگەڵدا بکەن و ریّگرییان لیّ بکەن، کەواتە شتیّکی سروشتییە لەو قۆناغەدا تەنها فەرمان بە بڕواداران بدریّت کە خۆیان بپاریّزن و یەك لایەنە خۆیان لە ریّگەی ئەوانە دوور بخەنەوە، ئەمەش لە واقیعی خۆماندا بە ئاشکرا دەبینین، هەر شاریّك زیاد لە یەك لایەنی تیّدابیّت هەر لایەنە دەسەلاّتی بەسەر لایەنگرانی خۆیدا هەیەو بە سەر لایەنگرانی لایەنەکانی تردا نییەتی.

ئەمە واقیعی مەدینە بووە لەو کاتەدا، موسلّمانان توانیویانە تەنها دەست بەسەر لایەنگرانی خۆیاندا بگرن.

<u>دووەم:</u> میّژووی ئیسلام دەری دەخات کە دوای پەیداکردنی دەسەلاّتی تەواو بەسەر مەدینەدا ئەو دیاردەیە نەماو هەر کەسیّك پەلاماری هەر ئافرەتیّکی بدایە چ ئازاد بووایە یان کەنیزەك سزا دەدرا، ئەمەش ئەوە دەسەلمیّنیّت کە شتەکە تەنها مەسەلەی کات بووەو ئەمە یەکیّك بوو لە قۆناغەکانی پاککردنەوەی کۆمەڵگە لە فەساد و بەدڕەوشتی، ئەمەش بەڵگەیەکە لەسەر واقیعییەتی قورئان بەوەی کە تەکلیفیّکی لە موسلّمانان نەدەکرد و ئەرکیّکی نەدەخستنە سەر کە لە توانایاندا نەبیّت، وەك چۆن لە مەککەدا حەرامی زیناو مەشروب رادەگەیەنیّ بەلاّم حوکمە شەرعییە دونیاییەکەی باس ناکات، چونکە لە توانای موسلّماندا نەبوو ئەنجامی بدەن، ئەمەش خالّیّکە پیّویستە موسلّمانان رەچاوی بکەن، لە کاتیّکدا کە لاوازن و دەسەلاّتیان بەدەست نییە دەتوانن باسی حوکمی شتەکان بکەن بە حەلاّل یان بە حەرامی، بەلاّم نابیّ لەو کاتەدا هەوڵی بەرپاکردنی ئەو حوکمە بدەن، بۆ نموونە بۆیان نییە داری حەد لە کەسیّك بدەن کە زینا دەکات، بەلاّم دەتوانن بلّیّن ئەمە حەرامەو حوکمەکەی لە شەرعدا ئەوەیە.

<u>سیّیەم:</u> جیاوازی جلی کەنیزەك لە ژنە ئازادەکان بە پلەی یەکەم بۆ رەچاوکردنی باری کەنیزەکەکان بوو، کە بڕیاریان بە دەست خۆیان نەبووەو کارەکەر بوون و هەمیشە خەریکی ئیش بوون و نەدەکرا وەکو خانمە ئازادەکان خۆیان داپۆشن، جیاوازیی جلوبەرگیش بە گویّرەی ئیش و پلەوپایەی کۆمەلاّیەتی شتیّکی رەچاوکراوە لە هەموو کۆمەڵگە کۆن و نوێیەکانداو کەس نکوڵی لیّناکات مەگەر کەسانی نەزان یان نیازپیس، ئەوەتا دەبینی لە نەخۆشخانەکاندا جلی دکتۆرو پەرستارو کارگوزار هەمووی لەیەك جیایە، رەچاوکردنی بارودۆخی کۆیلەو کەنیزەك تەنها لە داپۆشینی حیجابدا نەبووە بەڵکو لە سزادانیشدا بووە، ئەوەتا سزای کەنیزەك یان کۆیلە گەر زینا بکەن نیوەی سزای ئازادەکانە..

چوارەم: قورئان کە ڕێپێگرتنی ئافرەتە بڕوادارەکان بە ئازاردان دادەنێت لەوانەیە خەڵکانی تر بە ئازاری نەزانن بەڵکو بە پێچەوانەوە لەوانەیە زۆرێك لە کەنیزەکەکان خۆیان ئەوەیان پێ خۆش بووبێ کە کوڕان ڕێیان پێ بگرن‌و لەسەر ڕێیان بووەستن‌و قسەیان لەگەڵدا بکەن‌و دەستیان بۆ ببەن، ئەگینا گەر وا نەبووایە هەروەك چۆن ژنە ئازادەکان شکاتیان لای پێغەمبەرو مێردەکانیان دەکرد بەهەمان شێوە ئەوانیش شکاتیان لای ئاغاکانیان دەکرد، بەڵام کە ئەمە رووی نەداوە مانای وایە ئەوانیش ئەو شتەیان پێ ناخۆش نەبووە.

ئەمە لە رۆژگاری ئەمڕۆشدا بە زەقی دەیبینین، دەبینی زۆرێك لەو کچانەی پابەند نین بە ڕێنماییەکانی ئیسلامەوەو حیجاب لەبەر ناکەن پێیان خۆشە کوڕان لەسەر ڕێیان بووەستن لە کاتێکدا کە کچ‌و ژنی حیجاب لەبەر ئەوە بە ئازاردان دەزانن‌و پێیان ناخۆشە.

پێنجەم: مەرج نییە هەموو ئەو کەنیزەك‌و کۆیلانە موسڵمان بوو بن بەڵکو بۆی هەیە هەریەکەو شوێنکەوتووی ئایینێك بووبن بۆیە خۆداپۆشین فەرز نەکراوە بەسەریاندا بۆ ئەوەی یەکەم شتێکیان بەسەردا فەرز نەکرێت کە باوەڕیان پێی نییەو وێنەی ئافرەتە بڕوادارەکان ناشیرین نەکەن لەبەرچاو خەڵکیدا.

بەڵگەیەك لەسەر ئەم قسەیە ئەبولوئلوئە فەیروزی بکوژی حەزرەتی عومەرە کە تا سەردەمی عومەر لە مەدینەدا بووەو لەسەر ئایینی مەجوسی خۆی بوو بێ ئەوەی زۆری لێبکرێت ببێتە موسڵمان، جا لەبەر ئەوەی ئەو کەنیزەك‌و کۆیلانە هەریەکەو هی شوێنێك بوون و هەریەکەو لەسەر ئایینێك بوون، وەك چۆن ئەمڕۆ وڵاتە عەرەبییەکان پڕن لە سریلانکی‌و فلیپینی‌و..... هتد و نەدەکرا حیجابیان بە سەردا فەرز بکرێت.

شەشەم: بنەمایەکی زانستی هەیە دەڵێت: (العبرة بعموم النص لا بخصوص السبب) واتە پەندو وانە لە مانا گشتییەکەی دەقەکەدایە نەك لە هۆو بۆنەی وتنی، واتە ئایەتێك گەر لە بۆنەیەکدا دابەزیبێت تەنها بۆ ئەو بۆنەیە نییە بەڵکو بۆ هەموو حاڵەتێکە کە بشوبهێ بە حاڵەتی دابەزینی ئایەتەکە.

لێرەشدا ئایەتی دادانەوەی باڵاپۆش بەسەر سەروملدا بۆ حاڵەتێکە کە گەنجی بەدڕەوشت لە ڕێی کچاندا دەوەستێت‌و شەڕیان پێ دەفرۆشی نەك تەنها ئەو حاڵەتەی کە ئایەتەکە باسی لێوە دەکات، کەواتە حوکمی ئایەتەکە بە بەردەوامی دەمێنێتەوە مادەم ئەمە هەبێت لە کۆمەڵگەکاندا، وەك لەمەوبەریش وتم ئەم ئایەتە بۆ چوونە دەرەوەیە لە هەر شوێن‌و کاتێکدا کە مەترسی هەبێت لەسەر ژنان.

حەوتەم: ئەو قسانەشی کە دەڵێت ئەم ئایەتە نەسخ کەرەوەی ئایەتی (31)ی سورەتی نورە یا سەلمێنراوە کە ئایەتێکی ئیلاهی نییە جورئەت و بێبڕوایی بێوێنەی نووسەر دەردەخات، جا ئەگەر سەلماندنی ئیلاهی نەبوونی ئایەتەکان ئەوەندە ئاسان بووایە ئێستا قورئان داری بەسەر بەردەوە نەمابوو و ناوی لە کولەکەی تەڕیشدا نەمابوو نەك هەزارو چوار سەد ساڵ بەرامبەر ئەم هەموو هێرشە دڕندانانە وەك چیاکانی هەورامان بووەستێت‌و پیتێکی لە جێی خۆی نەگۆڕێت.

هەر نووسەر خۆی لە شوێنێکدا دەڵێت ئایەتی (31)ی نور بۆ حاڵەتێکی دائیمی‌و بەردەوامەو (59)ی ئەحزاب کاتییەو بەستراوەتەوە بە بوونی کەنیزەکەوە، ئەگەر وابێت چۆن ئایەتێك کە بەسترابێت بە حاڵەتێکی کاتییەوە دەشێت وەکو نەسخکەرەوە بۆ ئایەتێك کە حوکمەکەی هەمیشەیی‌و بەردەوام بێت، ئەمەیە نموونەی بەرجەستەی نەزانی و پەشێوی لە بیرکردنەوەدا !!.

هەشتەم: دەربارەی ئەو قسەیەش، کە دەڵێت: دەرکەوتنی حوکمی ئەم ئایەتە ئارەزووە سێکسییەکانی دانەمرکانەوە بەڵکو زیاتر پەرەیان سەند دەڵێین: ئەوەی کەمترین ئاشنایی هەبێت بە مێژووی ئیسلام یان کەمێك ئینسافی هەبێت ئەم قسەیە ناکات، چونکە هەموو بەڵگەکانی مێژوو و واقیعی موسڵمانان‌و واقیعی ناموسڵمانانیش بەڵگەن لەسەر هەڵەی ئەم بۆچوونەو لە لاپەڕەکانی داهاتووشدا زیاتر تیشك دەخەینە سەر ئەم ڕاستییە.

حیجاب و زینا و لادانی سێکسی

ئەوانەی کە بانگەشە بۆ نەهێشتنی حیجاب و تێکەڵ کردنی نێرو مێ دەکەن لە هەموو ئاستەکانی خوێندن و لە هەموو شوێنەکاندا بەو بیانووەوە دەیکەن کە گوایە ئەو بۆ یەك دەرکەوتن و تێکەڵییە لەو چاوچنۆکییە سێکسییە رزگاریان دەکات و وایان لێدەکات بە شێوەیەکی ئاسایی تەماشای یەکتر بکەن و رێژەی زینا و لادانی سێکسییش کەم دەکاتەوە!

دەپرسین:

کام بەڵگە سەلماندویەتی کە لادانی سێکسی لەو شوێنانەی ئافرەت بە توندی داپۆشراوە زیاترە؟ بڕیاری پەرلەمانەکانی ئەوروپا لەسەر مارەبڕینی نێر لە نێر و مێ لە مێ؟!

ئایا دیاردەی نێربازی لە عەرەبستاندا زۆرە یا لە ئەوروپا؟

دەبوایە ئەوانەی ئەو قسانە دەکەن چەند نموونەیەکمان بۆ بێننەوە لەسەر راستی قسەکانیان لەگەڵ ئامارو بەڵگەنامەدا، چونکە وەکی تر و بەتەماشاکردنێکی سەر پێیی هەموو کەسێك دەزانێت لادانی سێکسی لە رۆژئاوای ئازادیدا زیاترە لە رۆژهەڵاتی ئافرەت داپۆشراو بە رادەیەك کە ئەمڕۆ لە ژێر فشاری نێربازەکاندا زاراوەی "لادانی سێکسی" گۆڕاوەتەوە بە سێکس لەگەڵ هاوشێوەدا.

کەسێك گەر برسیی بێت بە بینینی خواردنی خۆش, یا بە بۆنکردنی خواردنی خۆش ئایا ئیشتهای زیاتر دەبێت یان برسێتیەکەی دەڕەوێتەوە؟

کەس نییە نەزانێت، کە دیمەن و بۆنی خواردن چ کاریگەرییەکی هەیە لە سەر ئارەزووکردنی ئەو خواردنە بە تایبەت لە سەر کەسێك، کە برسیی بێت یان ماوەیەك بێت خواردنی خۆشی نەخوارد بێت, سێکسیش بە هەمان شێوە, بە بیر لێکردنەوە و تەماشاکردن و وردبونەوەی پیاوو ژن لە یەکتر زیاتر دەوروژێن.

زیادبوونی رێژەی منداڵی ناشەرعیش بەڵگەیە لە سەر زیادبوونی پەیوەندیی ناشەرعی لەو کۆمەڵگانەی کە پیاو و ژن تێیدا بە بێ قەید و مەرج تێکەڵن و ئافرەت جوانی خۆی دەردەخات.

ئایا ئەو کەسانەی تەماشای فیلمی سێکسیی دەکەن خرۆشاندنی سێکسییان زیاترە یا ئەوانەی تەماشا ناکەن و کاتیان بە شتی ترەوە بەسەر دەبەن؟

ئایا ئافرەتێك سنگی بە دەرەوە بێت زیاتر سەرنجی پیاو رادەکێشێت یان ئافرەتێکی سنگ داپۆشراو؟

ئافرەتێك جلێکی تەنکی تەسکی لەبەردا بێت و سمت و سنگی دەرپەڕاندبێت زیاتر پیاو دەوروژێنێت یان ئافرەتێك جلێکی پان و پۆڕ و ئەستوری لەبەردا بێت؟

ئەمە چ لۆژیکێکە کە دەڵێن ئافرەت تا پۆشتەتر بێت زینا و لادانی سێکسیی زیاتر دەبێت!

واقع شایەتە لە سەر ئەوەی کە دوای دابەزینی ئەو ئایەتانەی فەرمان بە پۆشتەیی ئافرەت و چاو داخستنی پیاو و ئافرەت و حەرامکردنی زینا دەدات، دیاردەی زینا ئەوەندە کەم بوویەوە بە درێژایی ئەو چەند ساڵەی پێغەمبەر لە مەدینەو خەلیفە راشیدەکان بە پەنجەی دەست دەژمێردران.

بەو قسانە بێت دەبوایە لە ئەوروپاو ئەمریکا نە حاڵەتی ئیغتصاب رووی بدایە وەنە نێربازیی, بەڵام واقیع پێچەوانەی ئەمەیە, دەقیقەیەك تێناپەرێت لە ئەمریکا ئەگەر چەند کچێك ئیغتصاب نەکرێن یان چەند منداڵێك نەرفێنرێن و کاری سێکسی و توندوتیژییان لەگەڵدا نەکرێت ئیتر چ کوڕ بێت یان کچ.

لادانی سێکسی کاتێك زیاد دەکات کە مرۆڤ بوروژێنرێت و بواری دامرکاندنەوەی نەبێت لە رێگای ئاساییەوە, بەڵام ئەگەر وروژاندن نەبێت یان بواری سروشتی هەبێت بۆ دامرکاندنەوەی ئەو هەوەسە لادانی سێکسی روو نادات مەگەر ئەو کەسە لە رووی دەروونییەوە نەخۆش بێت.

هەڵوێستی ئیسلام لە کۆیلایەتی

ئیسلام ئایینێکی واقعییە نەك میسالی، ئەگەر دانی ناوە بە جیاوازیی چینایەتیدا ئەوە واقیعییەتی ئەو دەسەلمێنێت، هیچ کاتێکیش هیچ کۆمەڵگەیەکی بەشەری نەبووەو نابێت بێ جیاوازی لە نێوان تاکەکانی کۆمەڵدا، هیچ فەرمانگەیەك بەڕێوە ناچێت بە بێ بوونی چەند چینێك تێیدا چ جای کۆمەڵگا، بەڵام لەگەڵ ئەوەی کە ئیسلام دانی بە جیاوازیی چینایەتیدا ناوە ڕێگەی لە ستەم گرتووەو زۆر بە گوناهێکی گەورەی لە قەڵەم داوە، هانی بڕوادارانی داوە بۆ یارمەتیدانی یەکتر، ئەوەتا زەکاتی لەسەر دەوڵەمەندەکان فەرز کردووە، حەرامی کردووە، کەس لەبەر هەژاری و نەبوونی دزی بکات، نەهی کردووە لە حەسادەت بردن، هەروەها فیزلیی حەرام کردوە.

ئەمەیە جیاوازیی نێوان ئیسلامو هەندێك لەو ڕێبازانەی تر کە داوای نەمانی جیاوازیی لە نێوان چینو توێژەکانی کۆمەڵگە دەکەن، ئیسلام ئایینێکی واقعیە و چارەسەری واقعیی دادەنێت بۆ کێشەکانی کۆمەڵو بە شێوەیەکی زۆر مرۆڤانە پەیوەندییەکانی نێوان چینە جیاوازەکانی کۆمەڵگە ڕێك دەخات و هەوڵ دەدات ئەو جیاوازییە بۆ تەواو کردن بێت نەك بۆ ناکۆکیو دووبەرەکی لە نێوانیاندا بۆ نموونە پەیوەندیی نێوان ژنو پیاو، ئیسلام دان بە جیاوازییە بایۆلۆژیی و فسیۆلۆژیو دەروونییەکانی نێوانیان دەنێت، پەیوەندییەکانی نێوانیانو ئەركو مافەکانیان لەسەر ئەو بناغەیە ڕێك دەخات، بەڵام زۆرێك لە ڕێبازەکانی تر یان ناواقعیو میسالین، دەیانەوێت هیچ جیاوازییەك لە نێوان چینو توێژە جیاوازەکاندا نەمێنێت کە ئەوە هەرگیز ڕوو نادات و ژیان بەو شێوەیە بەڕێوە ناچێت، وەکو کورد دەڵێت: "من ئاغاو تۆ ئاغا کێ جێمان بۆ ڕاخا". هەندێکی تریش ئیش لەسەر قووڵ کردنەوەی ئەو جیاوازییانە دەکەن بە ڕادەیەك کە ببێتە مایەی ئیستغلالو کۆیلایەتی هەرچەندە ناوی کۆیلایەتی لێنەنرێت.

ئەمەی دەربارەی ئیسلامو چۆنێتی ئاراستەکردنی جیاوازییە سروشتییەکانی نێوان تاکەکانی کۆمەڵ یان چینەکانی کۆمەڵ و چارسەرکردنی کێشەکان شتێکی تیۆریو پیاهەڵدانی بێ بنەما نییە، بەڵکو ئەگەر بە قووڵی لێکۆڵینەوە لە هەرکام لەو شتانە بکەیت ڕاستی ئەم قسەیە دەردەخات.

چارەسەری کێشەی کۆیلەو کۆیلایەتی یەکێکە لە بەڵگەکانی ئەم قسەیەمان: کاتێك ئیسلام هات کۆیلایەتی وەکو دابونەریتێکی کۆمەڵایەتی لە هەموو دونیادا ڕەگی داکوتابوو بە شێوەیەك لە بن دەرهێنانی بە (کن فیکون)ێك شتێکی زۆر ئەستەم بوو، ئەوەتا لە کوردستاندا هەرچی هێزی پەروەردەییو ڕۆشنبیریی و ڕاگەیاندنو یاسایی هەیە خراوەتە کار هێشتا هەندێك دابونەریت بنەبڕ نەکراوە.

دکتۆرەکان لە هەموو بۆنەو بە هەموو نەخۆشێك، کە سەردانیان دەکات دەڵێن ددان دەرهاتن پەیوەندیی بە سکچوونی منداڵەوە نییە، کەچی خەڵکیی هەر لەو باوەڕەدان کە هۆیەکی سەرەکی سکچوون دان هاتنە! ئەمە ئەگەر بۆ مەسەلەیەك کە بە بەڵگەی زانستیی بۆ خەڵکی دەسەلمێنرێت، کە هەڵەیە ئینجا بنەبڕ نابێت چ جای شتە کۆمەڵایەتییەکان.

کەواتە پێش هەموو شتێك دەبێ دان بەوەدا بنێین کە هەندێك دابونەریتی کۆمەڵایەتی بە ئاسایی ڕیشەکێش ناکرێت بە تایبەت ئەگەر بێتو بەرژەوەندیی هەندێك چینو توێژی کاریگەر لە کۆمەڵگەدا لە مانەوەی ئەو نەریتەدا بێت.

کۆیلایەتی یەکێك بوو لەو نەریتە ڕەگداکوتاوانەی ناو کۆمەڵگە لە سەرانسەری جیهاندا کە بەرژەوەندیی دەسەڵاتدارو سەرمایەدارەکان لە مانەوەیدا بوو، ئەمە یەکێك بوو لە هۆیەکانی مانەوەی کۆیلایەتی لەناو کۆمەڵگەی ئیسلامیدا سەرەڕای ئەو هەموو ڕێگایانەی ئیسلام گرتنیەبەر بۆ بنەبڕکردنی.

یەکێك لە کێشەکانی مێژووی ئیسلام ئەوەیە کە ڕێنماییەکان دەزگایان بۆ دانەنرابوو بۆ بەرپاکردنیان (نەکرابوونە مونەسسەساتی)، هەرچەند ئەمە لە داهێنانی ئەم سەردەمەیە و دەکرێ ئەمڕۆ شەریعەتناسان ئەنجامی بدەن. ئەمەش یەکێکە

لەو بەڵگانەی کە موسڵمانان دەتوانن سوود لە داهێنانەکانی مرۆڤ وەربگرن لە بواری تەشریع و ئیدارەو بەڕێوەبردنی کاروباری دەوڵەت و کۆمەڵگە.

بۆ نموونە ئەبوبەکر (رەزای خوای لێ بێ) هەر کە بوو بە خەلیفە کۆمەڵێك بنەمای دانا بۆ چۆنێتی مامەڵە کردن لەگەڵ کێشەکانو بەڕێوەبردنی دەوڵەتو رێکخستنی پەیوەندی نێوان دەسەڵاتدارو میللەت، ئەگەر یەکەم وتار بخوێنیتەوە دوای بەیعەت پێدانی یان ئەو رێنماییانەی بۆ سەرلەشکرەکان کردویەتی بخوێنیتەوە بۆت دەردەکەوێت کە زۆر بنەمای داناوە بۆ حوکمرانی، بەڵام چونکە نەکراوەتە دەستوور، بەرپاکردنی لە داوی خۆی دەکەوتە سەر رادەی پابەندبوونی خەلیفە بە شەرعو ئاستی تێگەیشتنو خوێندەوارییەکەی.

هەروەها زۆرێك لە هەڵوێستو قسەو کردەوەکانی خەلیفە عومەر (رەزای خوای لێ بێت) هەموو بە بنەما دادەنرێن بۆ حوکمێکی دادپەروەرانە، بەڵام چونکە نەکراونەتە دەستوورێك، بەرپاکردنیان دوای خۆی کەوتبووە سەر خودی ئەو خەلیفەیەی کە هاتووە.

هەندێك نموونە لە ئیشەکانی عومەر (رەزای خوای لێ بێت):

- هاندانی خەڵکی بۆ پێچانەوە لە خەلیفەو دەسەڵاتدارانو لێپرسینەوەیان.
- بڕینەوەی موچە بۆ پیرو پەککەوتەی ناو کۆمەڵگە بە تایبەت غەیرە موسڵمانەکان.
- پێچانەوەی لە والیەکان دەربارەی ئەو سەروەتو سامانەی کۆیان کردبویەوەو داهێنانی بیرۆکەی (من **أين لك هذا)**.

لێرەوە گرنگی نووسینەوەی دەستوورو داهێنانی لیژنەکانی بەدواداچوونو بە دەزگایی کردنی رێنمایی‌و بنەما دەستوریەکان دەدەکەوێت کە داهێنانی مرۆڤەو سوود لێوەرگرتنی یارمەتی بەدیهێنانی مەبەستەکانی ئیسلام دەدات لەبەرپاکردنی دادپەروەریدا کە چەندین ئایەتو فەرمودە لەسەر گرنگی گەورەییەکەی.

ئەم پێشەکییەم بە پێویست زانی بۆ روونکردنەوەی هەڵوێستی ئیسلام لە کۆیلایەتی و هۆی بنەبڕنەکردنی لە کۆمەڵگەی ئیسلامیدا لەگەڵ ئەو هەموو رێوشوێنەی ئیسلام گرتویەتەبەر بۆ ئەو مەبەستە.

ئەگەر تەماشای سەرجەم ئایەتو فەرمودەو کردەوەکانی پەیامبەر بکەیت بۆت دەردەکەوێت کە ئیسلام دەیویست دیاردەی کۆیلایەتی نەهێڵێت، سەرەتا هاتووە هەرچی رێگا هەیە بۆ بەکۆیلەکردن هەمووی داخستووە، یەك رێگە نەبێت کە دیلی شەڕە، ئەویش لەبەرئەوەی یەکەم بەرامبەرەکان ئەو کارەیان دەکردو دیلی موسڵمانانیان دەکردە کۆیلە.

دووەم: بە کۆیلە بوونی دیل هۆیەك بوو بۆ تێکەڵ بوونی لەناو کۆمەڵگەدا، ئەمەش هۆیەکی سەرەکی بوو بۆ موسڵمان بوونی زۆرێکیان، دواییش دەیانتوانی خۆیان ئازاد بکەن ئەگەر لە شوێنی خۆیاندا تواناو دەسەڵاتیان هەبوو بێت، یان کەسانێك هەبونایە رزگاریان بکەن.

هەنگاوی دووەم ئەوە بوو هەرچی رێگا هەبوو بۆ ئازاد کردنی کۆیلە گرتیەبەرو ئەو نەریتەی لە ناو برد کە کۆیلەی هەتا هەتایە بە کۆیلایەتی دەهێشتەوە، دەبینی ئازاد کردنی کۆیلە یەکێك بووە لە سڕینەرەوەکانی (**كفّارة**) زۆرێك لە گوناهەکان , بۆ نموونە: پیاو کوشتن بە هەڵە, رۆژووشکاندن لە رەمەزاندا, زیهار (کەسێك بە ژنەکەی بووتایە تۆ وەکو دایکمی), ئەمانەو چەندین شتی تر، کە ماوەی باسکردنی نییە, تەنانەت سوێندشکاندنیش یەکێك لە کەففارەکانی ئازاد کردنی کۆیلە بوو، ئەمە گەورە ترین رێگا بوو بۆ ئازاد کردنی کۆیلە.

رێگایەکی تر ئەوە بوو کە کۆیلە دەیتوانی ئازادی خۆی بکڕێتەوە، خاوەن کۆیلەش بۆی نەبوو ئەو داخوازییەی رەت کاتەوە ئەگینا دادگا ئەو کارەی بۆ دەکرد.

کەنیزەك منداڵی بوایە ئۆتۆماتیکی ئازاد دەبوو.

لە هەمووش گرنگتر ئازاد کردنی کۆیلە یەکێك بوو لە جۆرەکانی عیبادەتو چاکە کردن و پاداشتی زۆری لە سەر دانرابوو, بۆیە دەوڵەمەندی وا هەبووە دەیان کۆیلەی کڕیوە و ئازادی کردوون, هی واش هەبووە دەوڵەمەند نەبووە، بەڵام هەموو جارێك لە خۆی و ماڵ و منداڵی خۆی گرتۆتەوە و پارەی کۆکردۆتەوە بۆ ئەوەی کۆیلەی پێ ئازاد بکات.

پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) دەفەرموێت "**من اعتق رقبة مسلمة اعتق الله بكل عضو منه عضوا من النار**". واتە هەرکەسێك کۆیلەیەك لە کۆیلایەتی رزگار بکات خوا بە هەر ئەندامێکی ئەو کۆیلەیە ئەندامێکی ئەم لە ئاگر رزگار دەکات، ئەم هەنگاوانە پێکەوە, واتە کەم کردنەوەی رێگاکانی بە کۆیلە بوون و زیاد کردنی رێگاکانی ئازاد بوون پێیان دەوترێت: "**تضييق المدخل و توسيع المخرج**"، واتە تەسککردنەوەی چوونە ژوورەوە (بۆ کۆیلایەتی) و فراوانکردنی چوونە دەرەوە (لە کۆیلایەتی), لە کاتێکدا کە پێش ئیسلام بە پێچەوانەوە بوو، واتە رێگاکانی بە کۆیلە کردن زۆر بوون، بەڵام رێگاکانی دەرچوون لە کۆیلایەتی تەسك و کەم بوون یا هەر نەبوون، لە پێش ئیسلامدا قەرزارێك نەیتوانیبایە قەرزەکەی بداتەوە دەکرایە کۆیلە لە جیاتی ئەو قەرزە، کەسێك دەسەڵاتی هەبوایە هەڵکوتێتە سەر کۆمەڵێك بە ئاسانی دەیکردنە کۆیلە، شەڕی وا هەبووە هەر بە مەبەستی بە کۆیلەکردنی خەڵکی بووە.. ئەمانەو دەیان شتی تر رێگە بوون بۆ بەکۆیلەکردنی خەڵکی، لەبەرامبەر ئەوەشدا رێگەی رزگاربوونیان زۆر کەم بوو مەگەر کەسێك لەبەر بەرژەوەندییەکی گەورە کەسێکی ئازاد بکردایە وەکو ئەوەی عەنتەرەی کوڕی شەداد کاتێك هێرشیان بۆ هێنان باوکی وتی عەنتەرە پەلاماریان بدە، عەنتەرە وتی کۆیلە هونەری پەلاماردان نازانێت، وتی پەلاماریان بدەو ئازادی، ئەوسا عەنتەرە پەلاماری دوژمنی داو شکاندنی.

ئەمە بە نیسبەت رێگاکانی نەهێشتنی کۆیلایەتی، وەکو دەبینی یەکێك بووە لە مەبەستەکانی ئیسلام (**مقاصد الشريعة**) کە دەبوایە موسڵمانان بە جێی بێنن، بەڵام ئیتر بۆ بەتەواوی بەجێ نەهێنراوە؟ ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ بە دەزگایی نەکردنی ئەم رێنماییانە ئەویش لەبەرئەوەی کە وەکو وتمان بە دەزگایی کردن داهێنانێکی نوێیەو لە ئەنجامی تەجرەبەیەکی زۆرەوە مرۆڤایەتی پێی گەیشتووەو نەك هەر دژی ئیسلام نییە، بەڵکو رێگەیەکە بۆ بەدەستهێنانی مەبەستەکانی ئیسلام، ئەمانەش ئەو بوارانەن کە بۆ مرۆڤ بەجێهێڵراوە کۆششی تێدا بکەن و پەرەی پێبدەن.

لە سەرجەمی ئەو هەموو شتانەوە (**إجراءات**) دەردەکەوێت، کە ئیسلام لەگەڵ نەمانی کۆیلایەتیدایە، بەڵام بۆچی وەکو شتەکانی تر کە حەرامی کردن فەرمانێکی حەرام کردنی دەرنەکرد؟ ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە کۆیلایەتی لەوکاتەدا سیستمێکی نێودەوڵەتی بوو، پەیوندی بە پەیوەندیی نێوان دەوڵەتانیشەوە هەبوو، بە تەنها بەیەك لایەنە لە لایەن ئیسلامەوە نەدەکرا قەدەغە بکرێت، چونکە ئەوکاتە دەبوو دیلی موسڵمان بکرێ بە کۆیلە لای دوژمنان و دیلی ئەوان یان ئازاد بکرێ کە ئەمەش ناهاوتایە لەگەڵ ئیشی بەرامبەردا یان دەبوو لە زینداندا بمێنێتەوە تا بە شێوازێك لە شێوازەکان ئازاد دەکرا، رەنگە کەسیش نکوڵی لەوە نەکات، کە پیاو کۆیلە بێت لای خێزانێك و بە ئازادی بێت و بڕواو تێکەڵاوی خەڵکیی بکات و بتوانێت لە زۆرێك لە چالاکییە کۆمەڵایەتییەکاندا بەشدار بێت زۆر لەوە باشترە لە زیندانا برزێت، بە تایبەت ئەگەر بزانێت مامەڵەی کۆیلە چۆنە لەناو موسڵماناندا و هەلی ئازادبوونیش زۆرە چ بە توانای خۆی یان بە رێگایەکی تر لەو رێگایانەی کە ئومێدو هیوای دەبەخشی بە هەموو کۆیلەیەك، کەواتە مەسەلەی قەدەغەکردنی کۆیلایەتی بەیەك لایەنە نەدەدرا، بەڵکو پێویستی بە پەیماننامەیەکی نێودەوڵەتی هەبوو کە هەموو وڵاتان مۆری بکەن و پابەندبن پێوەی، ئەم هەلەش تا پێش چەند دەیەیەك لەمەوبەر پێش نەهاتبوو، ئێستاش کە ئەو هەلە رەخساوە ئیسلام یەکەمین لایەنە مۆری دەکات، چونکە یەکێك لە مەبەستە گرنگەکانی بەجێ دەهێنێت.

وتمان ئیسلام بە هەموو شێوەیەك هەوڵی داوە کۆیلایەتی نەهێڵێت، نەمانی کۆیلایەتی یەکێکە لە مەبەستەکانی شەریعەت, بەڵام نەهێشتنی بە بڕیارێك مومکین نەبوو، چونکە نەریتێکی باوی نێو هەموو گەلانی دونیا بوو، نەدەبوو بە یەك لایەن کۆتایی پێ بهێنرێت، بەڵکو هاوکاریی هەمووانی دەویست, کەواتە تا ئەوکاتەی مرۆڤایەتی دەگاتە ئەو قەناعەتەی کۆیلایەتی نەهێڵێت دەبێ چارەسەرێکی تری بۆ بدۆزرێتەوە, ئەویش بریتی بوو لە گۆڕینی مامەڵەی کۆیلە لە کۆمەڵگەی ئیسلامیدا.

ئەمەش بابەتێکە ئێستا لە سەری دەدوێین, بۆ باشتر تێگەیشتن لە هەڵوێستی ئیسلام پێم خۆشە نموونەیەك باس بکەم کە دکتۆر موحەممەد عەبدوڵڵا دەراز لە کتێبی (**نظرات في الإسلام**) لە بەشی (**الإسلام و الرق**)دا باسی کردووە، نووسەر کۆیلایەتی دەشوبهێنێت بە خانویەك کۆمەڵێك خەڵکی تیابێت و گڕی گرتبێت, ئیسلام یەکەم جار هاتووە بەربەستی داناوە لەبەردەم ئاگرەکەدا بۆ ئەوەی زیاتر تەشەنە نەکات و شوێنی تریش نەگرێتەوە, ئینجا هاتووە هەرچی دەرگاو پەنجەرە هەیە کردویەتەوە بۆ ئەوەی هەر کەسێك توانای دەرچوونی هەیە خۆی لەو ئاگرە دەرباز بکات و دەیان هۆی یاریدەدەری بۆ هێناون بۆ دەرکردنیان لەو ئاگرە, دەمێنێتەوە ئەوانەی توانای دەرچوونیان نییەو لە ناو خانوەکەدا ماونەتەوە, ئیسلام هاتووە ئاوی ساردی بە سەردا کردون و گڕوتینی ئاگرەکەی لە سەر کەمکردونەتەوەو نەیهێشتووە بسووتێن.

واتە: ئیسلام دوای ئەوەی کە هاتووە هەموو رێگەیەکی گرتۆتەبەر بۆ نەهێشتنی کۆیلایەتی کۆمەڵێك رێنمایی داناوە بۆ مامەڵە کردن لەگەڵ کۆیلەدا، کە ئەگەر بەرپا بکرێت زۆرێك لە کارگوزاری فەرمانگە و خزمەتکارانی ماڵان و سەربازانی دەوڵەت خۆزگەیان پێ دەبەن.

ئەمڕۆ کۆیلایەتی هەر ناوەکەی و هەندێك لە روکەشەکەی گۆڕاوە، ئەگینا زۆر چینو توێژ هەن لە کۆمەڵگەدا لە کۆیلە خراپتر مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت.

ئەو رێنماییانەی ئیسلام دایناوە بۆ مامەڵە کردن لەگەڵ کۆیلەدا ئەگەر بهاتبایە دەزگای تایبەتی بۆ دابنرایە بۆ کاریگەر کردنیان هیچ کۆیلەیەك لە کۆمەڵگای ئیسلامیدا ستەمی لێنەدەکراو ئەو هەموو کەنیزەك و کۆیلانە لە کۆشکەکانی هەندێك دەسەڵاتداراندا نەدەبینران بە ماوەیەکی زۆر لەمەوبەر کۆیلایەتی لە بەین دەبرا.

ئەمەش هەندێك لەو رێنماییانە:

یەکەم: کۆیلەو کەنیزەك نابێ بە بەندەکەم بانگ بکرێت بەڵکو بە کوڕەکەم یان کچەکەم، یان لاوەکەم بانگ بکرێن (**لايقل احدكم عبدي و لكن قولوا فتاي و فتاتي**).

دووەم: دەبێ لە وەی کە ئاغاکەیان یان سەروەرەکەیان دەیخوات و لەبەر دەکات بخوا و لەبەربکات. سێیەم: نابێ ئیشێکیان بە سەردا بدات لە توانایاندا نەبێ, ئەگەر شتێکی وای کرد یارمەتییان بدات.

عن المعرور بن سويد قال: رايت أبا ذر (رضي الله عنه), وعليه حلة, وعلي غلامه مثلها, فسألته عن ذلك, فذكر أنه ساب رجلا على عهد رسول الله ﷺ فعيره بأمه, فقال النبي ﷺ: "إنك امرؤ فيك جاهلية, هم إخوانكم و خولكم, جعلهم الله تحت أيديكم, فمن كان أخوه تحت يده فليطعمه مما يأكل, و ليلبسه مما يلبس, ولا تكلفوهم مايغلبهم, فإن كلفتموهم فأعينوهم". متفق عليه/ رياض الصالحين، باب: فضل الإحسان الى المملوك.

واتە: مەعروری کوڕی سوەید دەڵێت: ئەبوزەڕی غەفاریم بینی جلێکی لەبەر بوو کۆیلەکەیشی هەمان جلی لەبەردا بوو, لێم پرسی ئەوە چۆن خۆت و کۆیلەکەت یەك جلتان لەبەردایە؟ وتی: لە سەردەمی پێغەمبەردا (سەلامی خوای لێ بێت) دەمەقاڵێیەکم لەگەڵ پیاوێکدا بوو بە دایکی هەڵمسەنگاند (وتویەتی کوڕی کۆیلە یان کوڕی دایك رەش: واتە کۆیلە) پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێت) پێی وت: تۆ پیاوێکی نەفامییت تێدایە, ئەوانە براتانن خوا خستونیەتە ژێر دەستتان, هەر کەسێکتان برایەکی لە ژێر دەستدا بوو لەو خواردنەی بداتێ کە خۆی دەیخوات، لەو جلەی لەبەر بکات کە خۆی لەبەری دەکات، کارێکیان بە سەردا مەدەن لە توانایاندا نەبێت، ئەگەر پێشتان کردن یارمەتییان بدەن.

چوارەم: نابێ هانیان بدات یان زۆریان لێبکات بۆ کاری ناشەرعی ئەگەر بۆ پارە پەیدا کردنیش بێت, (**ولا تكرهوا فتياتكم على البغاء أن أردن تحصنا**).

پێنجەم: نابێت لێیان بدات (**من ضرب غلاما له حدا لم ياته, أو لطمه, فان كفارته ان يعتقه**). (**رواه مسلم ـ رياض الصالحين ـ باب النهي عن تعذيب العبد**).

شەشەم: ئەگەر ویستیان ئازادیی خۆیان بکڕنەوە بۆی نیە بەر هەڵستیان بکات.

حەوتەم: رێگای فێربوون و زانست وەرگرتنیان لێ نەگرێت.

عن أبي موسى الأشعري قال: قال رسول الله ﷺ: "ثلاثة له أجران:... ورجل كانت له أمة فأدبها فأحسن تأديبها, وعلمها فأحسن تعليمها, ثم اعتقها فتزوجها, فله أجران". متفق عليه / رياض الصالحين/ باب فضل المملوك الذى يؤدي حق الله وحق مواليه.

واته: سێ کەس دوو جار پاداشت دەدەرێنەوە یان پاداشتەکەیان دوو بەرامبەرە، سێهەمیان: کەسێك کەنیزەکێکی هەبێت پەروەردەیەکی باشی بکات و زانستی فێر بکات و پاشان ئازادی بکات و بیخوازێت دوو پاداشتی هەیە.

بە کورتی ئیسلام بۆ ئەوانەی کە بە کۆیلایەتی دەمانەوە کۆمەڵێك ڕێنمایی دانابوو کە باری کۆیلایەتیەکەیان لە سەر سووك بکات تا ئەو کاتەی بواری ئازاد کردنیان دێت.

ئەگەر هەر مومارەسەیەك کرابێت پێچەوانەی ڕێنماییەکانی ئیسلام ئەوە هەڵەی موسڵمانان و کەمی پابەندیی ئەو کەسانەیە بە ڕێنماییەکانی ئیسلامەوە و زیادەڕەوییە لە بەکارهێنانی مافێکدا کە پێیان درا بوو, ئەمەش لە شەرعدا پێی دەگوترێت (التعسف في استعمال الحق).

خاڵێکی تر ئەوەیە کە کۆیلایەتی تایبەت نەبوو بە ژنانەوە، بەڵکو پیاو و ژنیشی دەگرتەوە, ڕێنماییەکانی ئیسلامیش بەرامبەر بە کۆیلە دیسانەوە پیاو و ژن دەگرێتەوە, بگرە بەرامبەر کەنیزەك زیاتر هانی بڕواداران دەدات چاکەیان لەگەڵ بکەن، ئەگەر لە مەسەلەی حیجابدا چاو پۆشییەك کراوە ئەوە بۆ ڕەچاوکردنی بارو دۆخی کەنیزەکە لە کۆمەڵگەدا، چونکە بمانەوێت و نەمانەوێت باری کۆمەڵایەتی کاریگەریی بەجێ دێڵێت لەسەر ڕەفتار و ئاکاری مرۆڤ و هەر بارەو جۆرێك ڕەفتار و هەڵسوکەوت دەخوازێت, ئەوانەشی کە ڕەخنە لە ئیسلام دەگرن لەم ڕووەوە بە زۆریی کەسانی نەزان و بێدەسەڵاتی ناو کۆمەڵگەن, هەر ئەو کەسانە کە دەوڵەمەند دەبن یا دەسەڵات پەیدا دەکەن هەموو هەڵسوکەوتێکیان دەگۆڕێت و زۆر زیاتر لە خەڵکانی تر پێ لەسەر خۆ جیاکردنەوە دادەگرن لە توێژەکانی تری کۆمەڵگە، هەروەها جۆری جل و بەرگیش کاریگەریی خۆی هەیە لەسەر ڕەفتاری مرۆڤ، ئەمانە هەموو حاشا هەڵنەگرن.

واقعی کۆنە مارکسیەکانی تازە بۆرجوا شایەتن لەسەر ئەم قسەیە.

شتێکی تر کە لێرەدا بە گرنگی دەزانم باسی بکەم ئەوەیە کە ئەم جیاوازییانە تەنها لەم دونیایەدایە، ئەگینا پلەو پایەی ڕۆژی دوایی بە کردەوەی چاکە نەك بە ماڵ و دەسەڵات، وەکو خوای گەورە دەفەرموویت: **"إن أكرمكم عند الله أتقاكم"**. واتە: بەڕێزترینتان لای خوا ئەوانەتانن کە لە خوا زیاتر دەترسن و زیاتر خۆیان لە گوناه دەپارێزن. پێغەمبەریش دەفەرمویت: **"إن الله لا ينظر الى صوركم ولا الى أجسامكم ولكن ينظر الى قلوبكم واعمالكم"**.، دەفەرموویت: **"رب أشعث مدفوع بالأبواب لو أقسم على الله لأبره"**. واتە: لەوانەیە سەر و قژ تۆزاوییەك کە خەڵکی دەرگای لێ ناکەنەوە ئەوەندە لای خوا بەڕێزە گەر سوێند لە سەر خوا بخوات بۆ هەرشتێك خوا بۆی جێ بەجێ بکات. حەزرەتی عومەریش دەفەرموویت: **"عز الدنيا بالمال و عز الاخرة بصالح الاعمال"**. واتە: پلەو پایەی ئەم دونیایە بە سەروەت و سامان بە دەست دەهێنرێت, هی دوارۆژیش بە کردەوەی چاك... لە ئەنجامی ئەم ڕێنماییانە و ئەم پێوەرە ئیمانیانەوە دەبینی لە ناو کۆمەڵگەی ئیسلامیدا زۆر لە کۆیلە و کەنیزەك هەڵکەوتوون و کەسانی زۆر گەورەو گرنگیان لێدەرچووە چ لە ڕووی زانستەوە، چ لە ڕووی پلەوپایەی کۆمەڵایەتی و سیاسییەوە و کۆمەڵگەی ئیسلامی ڕێگر نەبووە لەبەردەم سەرکەوتنیاندا، ئەوەتا بیلالی حەبەشی و صوهەیب و سەلمان و سەدان کۆیلەی تر هەموو پلەو پایەیان لە زۆرێك لە سەرانی قوڕەیش زیاتر بوو، جێگەشیان لە دڵی موسڵماناندا لای کەس شاراوە نییە, بیلال لە دوای هەموو بانگێك باس دەکرێت و سەلمان لەگەڵ ئەهلی بەیتی پێغەمبەردا سەلامی بۆ دەنێردرێت.

زۆرێکیش لە گەورەزانایانی تابعییەکان کۆیلە بوون، زۆرێکیش لە والی و میرەکانی موسڵمانانیش هەر کۆیلە بوون، زۆرێکیش لە خەلیفەو دەسەڵاتدارانی موسڵمانان دایکیان کەنیزەك بووەو خاوەنی قسەی یەکەم بووە لە کۆشکدا، ئەگەر بهاتایە قورئان کۆیلایەتی بسەپاندایە و برەوی پێ بدایە و ڕێگای ئازاد کردنیانی دابخستایە ڕەنگە ئەوکاتە کەسێك گەر

بیگوتایە ئەم قورئانە بۆ سەردەمێکی تایبەت هاتووە و تا ئەبەد نیە تا رادەیەك جێی خۆی بوو, بەڵام کە ئیسلام هەموو هەوڵەکان دەخاتە گەڕ بۆ ئازاد کردنی کۆیلە کە دەرئەنجامی ئەو جۆرە هەولانە نەمانی کۆیلایەتییە ئەو کاتە چۆن پێی دەگوترێت بۆ تا ئەبەد نییە.

مەحوی دەڵێت:

چرایەك نووری بێچوونی مومیددی بێ دەبێ وابێ

چرایەك نووری قودرەت خۆشی کا، بۆ تا ئەبەد مانە

ئەو قسەیەی کە دەڵێ مادەم قورئان بە راشکاوی کۆیلایەتی حەرام نەکردووە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە نە ئەزەلی و نە ئەبەدییە وەکو ئەوە وایە ئەگەر رۆژێك لە رۆژان هەژار لە سەر زەوی نەما یان کەس نەما زەکاتی پێ بشێت بڵێن مادەم قورئان باسی هەژار و زەکات دەکات کەواتە بۆ ئەم سەردەمە ناشێت! ئیسلام ئایینی خوایە و ئەو بڕیاری داوە تا رۆژی قیامەت بڕ بکات و هەرچی کێشەیەکی مرۆڤایەتی و کۆمەڵایەتی هەیە لەو رۆژەی هاتۆتە سەر زەوی تا رۆژی قیامەت بتوانێت چارەسەری بکات, ئەگەر هەر کێشەیەك بنەبڕ بوو ئەوا مەبەستی ئیسلام بە دەست دەهێنرێت.

بۆ نموونە ئەگەر کوشتار و ستەم لە سەر زەوی نەمێنێت نابێت بڵێین مادەم کوشتار و ستەم نەماوە لە سەر زەوی کەواتە قورئان بۆ ئەم رۆژە ناشێت، چونکە باسی سزای بکوژان و ستەمکاران دەکات, لە کاتێکدا کە هەموومان دەزانین نەمانی ستەم و کوشتار مەبەستی ئیسلام دەستەبەر دەکات.

هەروەها بە نسبەت زینا و خیانەت و دووڕوویی و بەدڕەوشتی و هتد کە قورئان دژایەتیان دەکات ئەگەر نەمان ئەوا مەبەستەکانی قورئان بە دەست دێنن، هەڵوێستی ئیسلام لە کۆیلە خاڵێکی سپی و گەشە بە نێو چەوانی ئیسلامەوە نەك خاڵێکی رەش، چونکە لە کاتێکدا ئیسلام پرۆژەی ئازادکردنی کۆیلەو چاککردنی بارودۆخی ژیانیان و گێڕانەوەی ئەو مرۆڤایەتییەی کە لێیان سەندرابوویەوە هەڵگرد بە شەریعەت لە گۆماوی سەرلێشێواوی و نەفامیدا تا بینەقاقای چەقیبوو.

کەسێك گەر بە ئینصاف بێت و مەبەستی گەیشتنە حەقیقەت و راستی بێت دەبێ پێش هەموو شتێك بارودۆخی ئەوکاتە بزانێت کە ئیسلام تێیدا هات و ئەو سیستمە کۆمەڵایەتیی و ئایینییانەی زاڵ بوون بە سەر کۆمەڵگەدا لە مامەڵەکردن لەگەڵ چەمك و شتە جیا جیاکاندا، لەوانە ژن و کۆیلە و هەژارو هەتیوو کەسانی بێ سەرپەرشت و بێ پشت و پەنا بزانێت و ئینجا تەماشای رێنماییەکانی ئیسلام بکات لە هەوڵی لابردنی ئەو ستەمە کۆمەڵایەتییە لەسەریان و چاککردنی باری ژیانیان و نەهێشتنی ئەو جیاوازییە چینایەتییە و بە لایەنی کەمەوە نەهێشتنی ستەم بە هۆی جیاوازیی رەگەزو چینایەتی و هتد.

هەموو ئەو ئایەت و فەرمودانەی باسی ئازادکردنی کۆیلە و چاککردنی مامەڵە لەگەڵیاندا دەکات هەڵە و بوختانی ئەو نووسەرانە دەردەخات کە دەڵێن ئیسلام جیاوازیی چینایەتی قوڵتر دەکاتەوە و هەتا ئەبەد دەیهێڵێتەوە، بەڵکو وەك لەمەودوا دەیبینی ئیسلام دەیان رێگای گرتۆتەبەر بۆ ئازادکردنی کۆیلەکان و دەیان رێنمایی داناوە بۆ چاککردنی مامەڵە لەگەڵیاندا و بەرزکردنەوەی پلەوپایەیان لە کۆمەڵگەدا، تەنها ئەوەندەش بەسە کە بانگدەری پێغەمبەر ﷺ بیلالی حەبەشی بوو کە هەموو دەزانین قولەرەشێکی کۆیلە بوو، هەموو موسڵمانان بە بانگی ئەو روویان دەکردە مزگەوت و تا ئێستاش دوای هەموو بانگێك یاد دەکرێتەوە.

بەڵگەی لەمەش گەورەتر لەسەر هەوڵی ئیسلام بۆ نەهێشتنی جیاوازیی چینایەتی داخوازیی قوڕەیشییەکان بوو لە پێغەمبەر ﷺ کە ئەگەر دەیەوێت بڕوای پێ بێنن و شوێنی بکەون با ئەو کۆیلانە لە خۆی دوور بخاتەوە یان لانی کەم لە یەك مەجلیسدا کۆیان نەکاتەوەو پاشان فەرمانی خوا بە پێغەمبەر کە بە گوێیان نەکات و ئەو کۆیلانە لە خۆی دوور نەخاتەوەو پشتگوێیان نەخات ئیتر سەرانی قوڕەیشیش ئارەزووی خۆیانە باوەڕ دێنن یان نا: (**وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطاً * وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَاء فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاء...) (الكهف :28–29)**. ئەمانە و چەندین دەقی ترو

گەیشتنی کۆیلەکان لە کۆمەڵگەی ئیسلامیدا بە بەرزترین پلەکانی زانستیو کۆمەلایەتیو سیاسیو سەربازی هەموو بەڵگەی ئاشکران لەسەر ئەوەی کە ئیسلام هەوڵی داوە ئەو جیاوازییە چینایەتییە نەهێڵێت، ئەمە راستییەکە لەوە رونترە کە پێویست بە سەلماندنی بکات، بەڵام دەڵێی چی بە نووسەرێکی نەزان بیەوێت پێچەوانەی ئەم راستییانە بە ناو گەنجانی میللەتەکەیدا بڵاو بکاتەوەو خیانەت لە راستی بکاتو خەڵکی چەواشە بکات.

ئەگەر هەموو ئەو دەقو رێنماییانەش بخەینە ئەو لاوە، باوەش گرتنەوەی کۆیلەو کەنیزەکەکان بۆ ئیسلامو رازی بوون چەشتنی ئەو هەموو ئەشکەنجەو ئازارە لە پێناویدا بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە یەکێك لە پەیامو ئامانجەکانی ئیسلام رزگارکردنی مرۆڤ بوو لە کۆیلایەتی، ئەوەتا یەکەم شەهیدی ئیسلام کەنیزەکێك بوو بە ناوی (سومەییە)و هێمای خۆڕاگرییو خۆبەختکردن بوو بۆ ئیسلامو هەتا دونیا مابێت باس دەکرێت، لە پیاوانیشدا بیلالو عەمارو یاسری باوکیو سوهەیبو... هتد، ئەم راستییە کۆیلەکانو سەرانی قورەیشیش لە یەکەم رۆژەوە لێی گەیشتبوونو یەکێك لە رەخنەکانی سەرانی قورەیش لە پێغەمبەر ﷺ ئەوە بوو کە نەك هەر جیاوازی نێوان کۆیلەو سەرانی قورەیشی نەهێشتبوو، بەڵکو ئەو کۆیلانەی کە پێشتر بڕوایان هێنا بە پێغەمبەر ﷺو دوای کەوتن زۆر لە پێش ئەو گەورەپیاوانەوە بوون کە لە دواییدا موسڵمان بوون.

ئیسلام پێش ئەوە کۆیلەکان لە رووی کۆمەلایەتییەوە ئازاد بکا لە رووی دەروونیو کەسایەتییەوە ئازادی دەکردنو وای لێدەکردن کە بڕوایان بە خۆیان هەبێت، لە رووی کۆمەلایەتیشەوە ئەوە دەکەوتە سەر توانا و دەسەلاتو هەنگاوی کردەوەیی زۆری بۆ نرابوو کە لە مەودوا بە درێژتر باسی دەکەین...

ئیسلام ئایینێکە لەبەر واقیعییەتی خۆی پلە بە پلە خەڵکیی بەرز دەکردەوە، نموونەیەك لە سەر ئەم قسەیە، زەیدی کوڕی حاریسەیە کە کوڕێکی کۆیلە بوو پێغەمبەر ﷺ ئازادی کرد و پاشان پورزایەکی خۆی کە لە ناودارەکانی قورەیش بوو لێ مارەکرد و پاشانیش کردییە یەکەم سەرکردەی لەشکرێك کە جەعفەری ئامۆزایو خالیدی کوڕی وەلیدی تێدابوو.

هەندێك لە حیکمەتەکانی جیاکردنەوەی پۆشاکی ئافرەتە ئازادەکان لە کەنیزەکەکان

لەوانەیە هەندێك بڵێن ئەگەر راستە ئیسلام دەیەوێت جیاوازیی چینایەتی نەهێڵێت بۆچی پۆشاکی ئافرەتە ئازادەکانی لە هی کەنیزەکەکان جیا کردۆتەوە؟. لە وەڵامدا دەڵێین:

یەکەم: وەك ئاشکرایەو شتێکی حاشا هەڵنەگرە کە جیاکردنەوەی جلوبەرگ هەمیشە بۆ سووکایەتیکردن بە چینێكو بەرزکردنەوەی چینێکی تر نییە بەڵکو لە هەر شوێنێدا رۆڵێك دەبینێت، بەڵام بە شێوەیەکی گشتیی جلوبەرگ پەیوەندییەکی راستەوخۆی هەیە بە باری کۆمەلایەتیو ئایینیو زانستیو نەتەوەو شوێنو تەمەنو جۆری ئیشوکاری مرۆڤو... هتد.

زۆر جار جلوبەرگیش جۆرە رەفتارێك فەرز دەکات بە سەر مرۆڤدا کە ئەگەر گونجاو نەبێت لەگەڵ باری کۆمەلایەتی ئەو کەسەدا جۆرە دووفاقییەك دروست دەکات لە کەسایەتیو هەڵسوکەوتیدا، بۆ نموونە گەر کارگوزاران قاتی چاکەتو پانتۆڵی گرانبەها لەبەر بکەنو بۆینباخی دوا مۆدێل ببەستنو پێلاوی تازەی بە نرخ لەپێ بکەن شیرازەی فەرمانگەکان دەشێوێت، نە بەڕێوەبەرو فەرمانبەرەکان روویان دێت تەکلیفی ئیشیان لێ بکەن، نە ئەوانەی سەردانی ئەو فەرمانگانە دەکەن بۆ ئیشوکاری خۆیان دەیاننناسنەوە یا جورئەتی ئەوەیان دەبێ تەکلیفێکیان لێ بکەن، هەموو یەکسەر داوایان لێدەکەن کە جلی کارگوزاری لەبەر بکەن، هەروەها خزمەتکاران کە لە ماڵاندا خزمەت دەکەن گەر جلی گرانی دوا مۆدێل لەبەر بکەن نە کەس لێیان قبوڵ دەکاتو نە خۆیان دەتوانن ئیشەکانیان بە رێکوپێکی بکەن.

کەواتە شتێکی ئاساییە کە جلوبەرگی کەنیزەك و ژنە ئازادەکان جیاواز بێت، کەنیزەکەکان کە ئیشوکاریان خزمەتکارییە دەبێ جیا بکرێنەوە لەوانەی کە خزمەتیان دەکەن، هەر کەسێکیش نکوڵی لەم شتە بکات ئەوا نکوڵی لە راستی دەکات.

دووەم: ئەگەر بهاتایە ئەو جیاکردنەوانە نەبووایە کەس بیری لەوە نەدەکردەوە هەوڵ بۆ ئازادکردنی خۆی بدات یان حەز بە ئازادی بکات، بۆ نموونە ئەگەر موچەو پلەوپایەی هەڵگری بڕوانامەیەکی دکتۆرا وەك موچەو ڕێزو پلەوپایەی کارگوزارێك بێت کەس ناچێت خۆی ماندوو بکاتو شەو بدات بەدەم رۆژەوەو رۆژ بدات بەدەم شەوەوەو بخوێنێتو خۆی لە خۆشییەکانی ژیان بێبەش بکات بۆ ئەوەی پلەی زانستیی بەرز بەدەست بهێنێت.

کاتێك کە دانیشگاکان ڕێگە نادەن بە هەڵگری بڕوانامەی لیسانس وانە بڵێتەوە لە کۆلێژەکاندا بە مەبەستی ئەوە نییە ستەم لە هەڵگرانی ئەو بڕوانامانە بکەن، بەڵکو بە مەبەستی ئەوەیە کە ئاستی زانکۆکانیان بەرز بکەنەوەو هانی خەڵکیی بدەن پلەی زانستیی بەرزتر بەدەست بێنن.

هەمان شت بە نیسبەت کۆیلەو کەنیزەکەوە ئەگەر بهاتایە هەموو جیاوازییەکان نەهێڵرانایە کەس بیری لە ئازادبوون نەدەکردەوەو هەوڵی بۆ نەدەدا.

ئەو جیاوازیکردنە ئەگەر لە کۆمەڵگەیەکدا بووایە ڕێگەی بە رزگاربوونی کۆیلەکان نەدایەو بە هەمیشەیی لە ژێر باری کۆیلایەتیدا بیهێشتنایەتەوە جێی خۆی بوو ڕەخنەی لێ بگیرێت، بەڵام لە ڕێبازێکدا کە هانی رزگارکردنی کۆیلە دەداتو ئاسانکاریی بۆ دەکات زۆر ناڕەوایە گەر ڕەخنەی لێبگیرێت، شایانی باسیشە ئیسلام لە هەموو ئایینو ڕێبازێکی تر زیاتر هانی چاککردنی ڕەوشی کۆیلایەتی داوە وەك پێشتر سەلماندمان.

سێیەم: ئەگەر حیجابی کەنیزەکەکان لە هی ژنە ئازادەکان زیاتر بووایە ئەو کاتە هەر ئەوانەی کە ئێستا ئەم ڕەخنانە دەگرن ڕەخنەی زیاتریان لە ئیسلام دەگرتو ئەوەیان دەکردە بەڵگەیەك لەسەر چەوساندنەوەی کۆیلەکانو ئەو جلەیان بە مۆرێك لە قەڵەم دەدا کە دەدرا لە کۆیلە بۆ ئەوەی چیتر نەتوانێت ئازاد بێتو ڕەخنەی ئەوەشیان لێدەگرت کە گوایە ئیسلام ڕەچاوی بارودۆخی کۆیلەکانی نەکردووەو شتێکی بەسەردا فەرز کردوون کە لە توانایاندا نییە (لەبەر ئەوەی کە ئازاد نین لە بڕیارياندا)و تووشی کێشەی کردوونو تۆمەتباریان دەکرد بەوەی کە بڕیارەکانی خۆی تەنها بەسەر چینە لاوازەکاندا دەسەپێنێت.

چوارەم: ئەگەر حیجابی کەنیزەکەکان زیاتر بووایە ئەو کاتە نەیارانی ئیسلام دەیانگوت حیجاب جلی کۆیلایەتییەو بۆ کەسانی ئازاد ناشێتو هەر کەسێك لەبەری بکردایە لەم سەردەمەدا گاڵتەیان پێدەکردو تاوانباریان دەکرد بەوەی کە دەیەوێت بگەڕێتەوە بۆ سەردەمی کۆیلایەتی.

ئێستا کە حیجاب جلی ئازادەکان بووە، ئەوانەی لەبەری دەکەن تاوانبار دەکرێن بەوەی کە دەیانەوێت بگەڕێنەوە بۆ سەردەمی تاریکی، ئەی ئەگەر جلی کۆیلەکان بووایە چییان دەوت؟!

پێنجەم: کاتێك کۆیلایەتی نەدەما وەك ئەمڕۆ ئەو کاتە دەیانوت حیجاب بۆ سەردەمی کۆیلایەتی بووەو بۆ ئافرەتە کۆیلەکان بووە، مادەم ئەمڕۆ کۆیلایەتی نەماوە کەواتە حیجابیش فەرز نییەو سەردەمی بەسەرچووە.

نووسەری سێکس و شەرع یەکێکە لە وانەی کە دەڵێت بە نەمانی کۆیلایەتی حوکمی ئەم ئایەتە بەسەرچووە لەگەڵ ئەوەی کە ئایەتەکە باسی کەنیزەكو ئافرەتی ئازادی تێدا نییەو حوکمەکەی بۆ کاتی چوونە دەرەوەیەو بۆ کاتێکە کە ئافرەت مەترسیی ئەوەی هەبێت کە کەسانی بەدڕەوشت ڕێگەیان پێبگرن، ئەمە لە کاتێکدا کە ئایەتەکە بە راشکاوی باسی ئەوە دەکات کە بناسرێنەوە بۆ ئەوەی ئازار نەدرێن، واتە مەبەستی ئایەتەکە ئازارنەدانی ئافرەتە بڕوادارەکانە نەك جیاکردنەوەیان لە کەنیزەکەکان.

ئەگەر ئایەتەکە بیوتایە خۆتان داپۆشن بۆ ئەوەی جیا بکرێنەوە لە کەنیزەکەکان و باسی ئازارادانی تێدا نەبووایە دەمانوت بەڵێ مەبەستی ئایەتەکە جیاکردنەوەی ئازادەکانە لە کەنیزەکەکان و ئەو کاتە نووسەر یا هەر کەسێکی تر بۆی هەبوو بڵێت مادەم ئێستا کەنیزەك نەماوە کەواتە حیجاب بۆ ئافرەت پێویست نییەو ئەوە ئایەتێکی کاتیی بوو بۆ سەردەمێکی دیاریکراو، بەڵام کە دەڵێت خۆتان داپۆشن بۆ ئەوەی بناسرێن و بزانرێت ئێوە کەسانی بڕوادارن و داوێنپیسیی ناکەن ئەو کاتە ئەگەری ئازاردانتان لە لایەن گەنج و کەسانی بەدڕەوشتەوە کەمترە دەزانین کە ئەم ئایەتە کاتی نییە و بۆ هەموو سەردەمێکە، چونکە لە هەموو کاتێك و لە هەموو سەردەمێك و لە هەموو شوێنێکدا کەسانێك هەن کە بە دوای حەرامدا بگەڕێن و چاو لە ناموسی خەڵکی بکەن.

کۆیلایەتی لە نێوان ئیسلام و ڕێبازەکانی تردا

ئیسلام وەکو عباس محمود العقاد دەڵێت: **"شرع العتق ولم یشرع الرق"**. واتە یاسای بۆ ئازادکردنی کۆیلەدا هێنا نەك بۆ بە کۆیلەکردن, تەشریعاتی بۆ ئازادکردنی کۆیلەکان و چاك کردنی بارودۆخی ژیانیان هێنا نەك بۆ بە کۆیلەکردنی ئازادەکان.

لەبەر گرنگی قسەکانی عەقاد پێم خۆشە هەندێکی وەرگێرمە سەر کوردی و لێرەدا بینووسم، دەڵێت: "ئیسلام تەشریعی بۆ ئازاد کردنی کۆیلە داناوە نەك بۆ کۆیلە کردنی ئازادەکان، چونکە کۆیلایەتی پێش ئیسلام لە هەموو یاسا دەستکرد و ئایینییەکاندا بە هەموو شێوەکانیەوە ڕێگای پێ درابوو, کۆیلەی دیلی شەڕ, کۆیلەی هەڵکوتینە سەر یەکتر لە نێوان هۆزەکاندا، کۆیلەی کڕین و فرۆشتن و کۆیلەی قەرز و قەرزدانەوەو هتد.

ئایینی یەهودیش ڕێگەی پێدەدا, کە مەسیحیەتیش هات کۆیلایەتی ڕێگەپێدراو بوو و حەرامی نەکرد, تەنانەت نەیڕوانییە حەرام کردنی لە داهاتوودا، پۆڵس فەرمانی بە کۆیلەکان دەدا کە چۆن بە گوێی مەسیح دەکەن ئاوها بە گوێی ئاغاکانیان بکەن و لە نامەکەیدا بۆ خەڵکی ئەفسیس دەڵێت: **"أیها العبید ! اطیعوا سادتكم حسب الجسد بخوف و رعدة في كل بساطة قلوبكم كما للمسیح, و لا بخدمة العین لمن یرضي الناس بل كعبید للمسیح عاملین مشیئة الله من القلب خادمین بنیة صالحة كما للرب لیس للناس! عالمین أن مهما عمل كل واحد من الخیر فذلك ینا له من الرب عبدا كان أم حرا"**.

بوترسیش وەسیەتێکی لەم شێوەیەی هەیە و باوکانی کەنیسەش هەموویان ئەو گوێڕایەڵییەی کۆیلە بۆ ئاغاکانیان فەرز کردووە، چونکە کۆیلایەتی سڕەرەوە (کفارە)یە بۆ گوناهەکانی مرۆڤ کۆیلەکان ئەنجامی دەدەن.

فەیلەسوفی قدیس (تۆمای ئەکوینی) ڕاو دیدی فەلسەفەی زیاد کرد بۆ ڕای سەرۆکە ئایینیەکان و هیچ ڕێگیرییەکی لە کۆیلایەتی نەکرد، بەڵکو بە شتێکی باشی زانی, چونکە لە سەر بۆچوونی ئەرستۆی مامۆستای, کۆیلایەتی حاڵەتێکە لەو حاڵەتە سروشتیانەی هەندێك خەڵکیی لەسەر بەدیهێنراون و پێچەوانەی ئایین نییە گەر مرۆڤ ڕازیی بێت بە کەمترین بەش لە دونیا.

ڕێبازی ئەرستۆش لە کۆیلایەتیدا ئەوەیە کە بەشێك لە خەڵکی بۆ کۆیلایەتی بەدیهێنراون، چونکە ئەوان وەکو ئەو ئامێرانە ئیش دەکەن کە ئازادە خاوەن هزرو ئیرادەکان بەکاریان دێنن. ئەوانە ئامێری زیندوون لە ئیشکردندا دەخرێنە پاڵ ئامێرە بێ گیانەکان.

ئەفلاتونیش کە مامۆستای ئەرستۆ بوو لەسەر ئەو قەناعەتە بوو کە لە کۆمارییە بێوێنەکەیدا دەبێ کۆیلەکان مافی (هاووڵاتێتی)یان نەبێت و زۆریان لێبکرێت بۆ ملکەچی ئاغا ئازادەکانیان و هەر کەسێك سنووری بەرامبەر ئاغاکەی بەزاند دەبێ دەوڵەت بیداتە دەستی ئاغاکەی بۆ ئەوەی سزای بدات.

شارستانییەتی یۆنانیش هەروەکو چۆن کۆیلایەتی تایبەتی شەرعاندبوو هەروەهال کۆیلایەتی گشتیشی داهێنابوو، ئەوە بوو پەیکەرەکان لە ئاسیای بچووك کۆیلەی تایبەتییان بۆ دابین کرا بوو و ئیشیان خزمەت کردنو پاسەوانی بوو، مافی پەرستش و ئەنجامدانی کارە ئایینیەکانیشیان نەبوو.

بەو شێوەیە سەدە دوای سەدە ئەم سیستمە وەکو خۆی مابوویەوە لە نێوان گەلانی هەر سێ کیشوەرەکەدا (ئاسیاو ئەفریقاو ئەوروپا)، زیاتر لە ناو ئەو کۆمەڵگایانەدا بلاو دەبوویەوە کە شارستانی بوونو ئەو کۆچەرییانەی لە سەر شەرو لەوەڕگا دەژیان، بەڵام لە ناو ئەو کۆمەڵگە کشاوەرزییانەی لە کەناری روبارە گەورەکان وەکو شیوەکانی روباری نیلو شیوەکانی رووبارە هیندییەکان کەمتر بوو، بەڵام ئەوە هەیە کە لە ناو گەلانی هیندستاندا سیستمی چینایەتی بەکار دەهێنرا کە تێیدا چینێك تایبەت بوو بۆ بێگاری کردن **(الطبقة المسخرة أو المنبوذة)** کە لە رووی پلەوپایەی کۆمەڵایەتی و مافی مرۆڤایەتییەوە لە ریزی کۆیلەدا بوون.

ئەمە حاڵی جیهان بوو لە کاتی سەرهەڵدانی بانگەوزای ئیسلامیدا، کەسێك نەبوو رەخنە لەم حاڵەتە بگرێت یان هەست بکات بە پێویستی ئەنجامدانی گۆڕانکاریی لەم سیستمەدا، چ ئەوانەی کۆیلەیان تێدا زۆر بوو یان ئەوانەی کۆیلەیان تێدا کەم بوو، جا لەو ولاتانەی کۆیلەیان تێدا زۆر بوو، بارودۆخی کۆمەڵایەتیو ئابوری وابەستە بوو بە ئیشی کۆیلەکانەوە لە ماڵانو کێڵگەکانو شوێنە گشتییەکاندا و گۆڕینی ئەم بارودۆخە بە خەیاڵی کەسدا نەدەهات، گەر بە خەیاڵی کەسێکیشدا هاتبێت گۆڕینی لە ماوەی شەوو رۆژێکدا لە توانای کەسدا نەبوو، لەوولاتانەی کە کۆیلەی تێدا کەم بوو کێشەیەکی گرنگو بەپەلە نەبوو ناوی کێشەی کۆیلایەتی بێتو وا لە لایەنە پەیوەندیدارەکان بکات بیر لە گۆڕینی یان راستکردنەوەی بکەنەوە.

ژمارەی کۆیلەکان لە نیوەدوورگەی عەرەبیدا زۆر کەم بوو لە چاو گەلە شارستانیەتەکاندا بە رادەیەك کە ژمارەیان لە ناو موسڵمانە پێشینەکاندا ئەوەندە کەم بوو بە پەنجەی دەستەکان دەژمێردرا، بە شێوەیەك کە شتێکی سەیر نەدەبوو ئەگەر ئەم ئایینە تازەیە ئاوڕی لێنەدایەتەوەو وەکو خۆی بیهێشتایەتەوە.

لەگەڵ ئەوەی کۆیلایەتی لەو سەردەمەداو بەو ژمارە کەمە لە نیوە دوورگەی عەرەبدا حاڵەتێك نەبوو جێی سەرنجی کەس بێت یان وای کردبێت کەس بیر لە گۆڕینی یان راستکردنەوەی بکاتەوە لەگەڵ ئەوەشدا ئیسلام بەجێی نەهێشت و پشتگوێی نەخستو دوای نەخست لەبەر کەمی و بێبایەخییەکەی، بەڵکو هەروەکو شتە کۆمەڵایەتیو ئەخلاقیەکانی تر دەستی کرد بە چاك کردنی ئەوەی چاککردن هەڵدەگرێتو زەمینە خۆشکردن بۆ چاکسازی تر لەگەڵ ئەوانەی کاتیان نەهاتووە.

ئێمە حەز دەکەین ئەوەی ئیسلام کردی لەم مەسەلەیدا پێش چواردە سەدە لە چەند وشەیەکدا کورت بکەینەوە:

ئیسلام هەموو کۆیلایەتییەکی حەرام کرد تەنها ئەوەی لێ هێشتەوە لە ئەمرۆ رێگەی پێدراوە، مرۆڤایەتی لەو رۆژەوە دوای ئەوەی ئیسلام هێنای شتێکی تازەی نەهێناوە لەم بوارەدا.

ئەوەی ئیسلام هێشتییەوە لە کۆیلایەتی ئەوەیە کە گەلە شارستانییەکان لە سەری رێککەوتن لە قەدەغەکردنی کۆیلایەتی لە سەدەی هەژدەیەمەوە تا ئەمرۆ، چونکە ئەو نەتەوانەی رێککەوتن لەسەر نەهێشتنی کۆیلایەتی رێگە بە بەدیل گرتن و هێشتنەوەی خەڵکی لە دیلیدا تا رێککەوتننامەی گۆڕینەوەی دیل یان قەرەبوودانەوەیان دەبەسترێ.

ئەمەش هەموو ئەوە بوو کە ئیسلام لە کۆیلایەتی یان بە دەستەواژەیەکی راستتر دیلێتی، هێشتییەوە.

پاشان عەقاد دوای ئەوەی باسی ئەو رێگایانە دەکات کە قورئان دایناوە بۆ ئازادکردنی کۆیلە دەڵێت: "کەواتە ئیسلام ئازادکردنی کۆیلەی داهێنا، ئەمما سیستمی کۆیلایەتی ئەوە پێش ئیسلام داهێنراوە، ئیسلام هەموو رێگاکانی قەدەغە کردو تەنها ئەوەی لێ هێشتەوە کە ئەمرۆ رێگەی پێدراوە لە سیستمی دیلکردنی شەرکەراندا و بەکارهێنانیانو کارپێکردنیان لە لایەن ئەوانەی بە دیلیان دەگرن، لەگەڵ ئەوەشدا پێش بەدیهاتنی ئەو یاسا نێودەوڵەتییانەی کە ئازادکردنی دیلەکان دەخاتە ئەستۆی دەوڵەتەکانیانەوە ئیسلام ئەو کارەی کردووەو لەگەڵیشیدا هەولی خستۆتە گەڕ بۆ ئەوەی تاکەکانی کۆمەڵ لە لایەن خۆیانەوە هەستن بە ئازادکردنی ئەو کۆیلانەی کە لەبەر دەستیاندان.

بەم کارەی ئیسلام ناگوترێ کەمە، یان زۆرە، بەڵکو دەگوترێ ئەوە تاقە شتێك بوو کە دەتوانرا بکرێت لەبەرەنگاربوونەوەی سستمی کۆیلایەتیو هەموو نەتەوەکانی دونیا نەیانتوانیوە لەوە باشتر بکەن تا ئێستا.

پاشان دەڵێت: ڕێنماییەکانی ئیسلام دەربارەی کۆیلایەتی پێشێلکراوە، لە نێوان پێشێلکەراندا زۆرێك لە موسڵمانان بوون، بەڵام هێشتا لەگەڵ ئەو سەرپێچیە گەورەیەشدا لە نرخی ئەوە کەم ناکاتەوە لە جیاوازیی نێوان ڕەفتاری موسڵمانانو شوێنکەوتووی ئایینەکانی تر بەرامبەر بە کۆیلەکان.

شایانی باسە کاتێك عەقاد ئەمەی نووسیوە هێشتا بەندیخانەی گوانتانامۆ دروست نەکرابوو جا ئەگەر ئەم بەندیخانەیەی ببیستایە ئاخۆ چی دەنووسی!

بەندیخانەیەك کە ئێستا لەبەر هێزو دەسەڵاتی ئەمریکا زۆر کەس ناوێرێت قسەی لەسەر بکات ڕۆژێك دێت دەبێتە خاڵێکی زۆر ڕەش بە نێوچاوانی شارستانی ڕۆژئاواوە.

کۆمەڵێك شەرکەر خۆیان داوەتە دەستەوە، کەسیان بەشدار نەبووە لە ڕوخاندنی دوو باڵەخانە بازرگانیەکەی ئەمریکادا، مامەڵەیەك دەکرێن تاکو ئێستا وێنەی نەبووە لە وەحشیگەرێتیو سوکایەتی کردن بە مرۆڤایەتی مرۆڤ، بە ڕادەیەك کە مرۆڤ تەزوو بە لەشیدا دێت کە دەیبیستێت، باروەدۆخێك کە هیچ کۆیلەیەك لە مێژوودا نەیبینیوەو بەسەریدا نەهاتووە.

بازرگانی شمەكو کۆیلەو کەنیزەك تایبەت نەبووە بە جیهانی ئیسلامییەوە بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەم دیاردەیە لە جیهانی ئیسلامیدا زۆر زۆر کەمتر بووە لە شوێنەکانی تری جیهان، ئەویش لە ئەنجامی ئەو ڕێنماییانەی کە ئیسلام هێناویەتی دەربارەی کۆیلایەتیو ئەو ڕێگایانەی گرتوویەتییە بەر بۆ نەهێشتنی کۆیلایەتی، گەورەترین بەڵگەش لەسەر ئەم قسەیە ئەوەیە کە لە هەموو کتێبە شەرعییەکاندا سەرباسێك هەیە بە ناوی (عتق) واتە ئازادکردنی کۆیلەو بەڵام سەرباسێك نییە بە ناوی (الرق) واتە بە کۆیلە کردن.

ئەمە لە ڕووی تیۆرییەوە، لە ڕوی واقیعیشەوە ئەوە ئەم وڵاتانەی دەوروپشت و کوردستانی خۆمان کە تا ئەم دواییەش لە ژێر دەسەڵاتی ئیسلامدا بووە (بەو هەموو کەموکوڕیەشەوە) چەند سەدەیەکیشە کۆیلایەتی تێدا نەماوە، پێش ئەوەی بە بڕیارێکی نێونەتەوەیی کۆیلایەتی قەدەغە بکرێت بە چەندین سەدە کۆیلایەتی لە زۆربەی وڵاتانی ئیسلامیدا نەماوە.

ئیسلام بە درێژایی مێژووی خۆی کارێکی بەو شێوەیەی بەخۆیەوە نەدیوە کە هەڵمەتی تایبەتی بەرپا بکات بۆ بە کۆیلەکردنی خەڵك وەکو ئەوەی ئەوروپییەکان کردویانە، گەر دەشتەوێت چۆنێتی گەیشتنی ئەو ڕەشپێستانە بۆ ئەمەریکا بزانیت و بزانی ئەو هەموو ڕەشپێستەی لە ئەمەریکای باکورو ئەوروپان لە کوێوە هاتوون کتێبی ڕەگوریشە **(الجذور)**ی ئەلیکس هیلی بخوێنەرەوە.

ئەگەر بازرگانی بە کۆیلە لە وڵاتە ئیسلامییەکاندا بەو شێوەیە بوایە یان هەر هەبوایە ئێستا دەیان ڕەشپێست لە وڵاتی خۆمانو لە تورکیا دەبینرا کە تا نزیکەی شەش سەد سەدە حوکمڕانی جیهانی ئیسلامی دەکرد وەکو ئەوەی لە ڕۆژئاوادا دەبینرێ، ئەوەتا تەنها لەو دوو سێ سەدەی ڕابردوودا ڕۆژئاواییەکان ملیۆنەها خەڵکیان لە ئەفەریقاوە بە زۆر بردووە بۆ ئەمەریکاو ئەوروپاو لەوێ بازرگانییان پێوە کردوون.

خاڵێکی تر کە پێویستە لەسەر کۆیلایەتی بیڵێم لێرەدا ئەوەیە کە دوژمنانی ئیسلام بەو شێوەیە ئەم مەسەلەیەیان نەوروژاندووە، چونکە دەزانن هەڵوێستی ئیسلام لە هەموو ئایینەکانو ڕێبازو شارستانیەتەکان باشترەو ئەوەی ئیسلام کردوویەتی بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کۆیلایەتی هیچ ئایینو ڕێبازو دەوڵەتو شارسیتانێتیو تەنانەت فەیلەسوفەکانیش نەیانکردووە.

بەشێك لە ماڵی زەکات تەرخان کراوە بۆ ڕزگارکردنی دیلو کۆیلە **(وفي الرقاب)** ئەمە وەکو مەسئولیەتی دەوڵەت، وەکو مەسئولیەتی تاکەکانیش ئیسلام ئیکتیفای بە هاندانی موسڵمانان بۆ ئازادکردنی کۆیلە نەکردووە بەڵکو کردویەتیە

سرەرەوەی زۆرێك لەو گوناهانەی كە رۆژانە خەڵكیی دەیكەن، لەوانە كوشتنی بە هەڵەو سوێند شكاندن و رۆژوو شكاندن لە رەمەزانداو هتد.

ئیسلامو بەكارهێنانی هێز بۆ گەیشتنە ئامانجەكان

لێرەدا حاڵەتێك هەیە زۆر لە حاڵەتی هەڵوێستی ئیسلام دەچێ لە كۆیلایەتی، ئەویش باوەڕی ئیسلامە بە هێز بۆ گەیشتنە ئامانجەكان بە تایەبت دەسەڵات یان هەر ئامانجێكی تر بە شێوەیەكی گشتی، گومانی تێدا نییە كە ئیسلام زۆر باسی جیهاد دەكاتو هێز وەكو هۆیەك بۆ گەیشتن بە ئامانجەكانی شتێكی دان پێدانراوە، بەڵام ئایا جیهادو بەكارهێنانی هێز خۆی لە خۆیدا مەبەستو ئامانجە یان هۆكارو وەسیلەیە.

یا بە شێوەیەكی تر بپرسین: ئایا بە لای ئیسلامەوە هێز تاقە رێگەیە بۆ گەیشتن بە مەبەست یان باشترین رێگەیە؟ وەڵامی ئەم پرسیارە زۆر پێویستە بۆ ئەو لایەنە ئیسلامییانەی كە دەیانوێت لە رێگەی دیموكراسییەوە بگەنە ئامانجو رێگەی ئاشتی بگرنە بەر بۆ گەیشتنە مەبەست، چونكە ناكرێت ئەم رێگەیە هەڵبژێرن پێش ئەوەی هەڵوێستی ئیسلام یەكلایی نەكەنەوە، ئەمەش وای كردووە لە بەرامبەرەكان باوەڕیان پێ نەكەنو متمانەیان پێ نەكەن، دەبێ ئیسلامییەكان لەسەر ئەم مەسەلەیە توێژینەوەو لێكۆڵینەوەی ورد بكەن پێش ئەوەی بەشداریی هیچ پرۆسەیەكی سیاسی بكەن.

ئەوەندەی من لێی تێگەیشتووم لە سەرجەم ئایەتو فەرمودەو كردارەكانی پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێ) ئەوەیە كە هێز یان جیهاد یان قیتال گرنگ نییە چ وشەیەك بەكاربێنی باشترینی رێگاكان یا هۆیەكان نییە بە لای ئیسلامەوە بۆ گەیشتن بە مەبەست، تا رێگەی عەقڵو دانوستانو ئاشتی وەستابێت پەنای نەبردۆتە بەر هێز بۆ گەیشتنە ئامانج، ئەوەتا پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێ) كە سەرۆكی دەوڵەت بوو هیچ داواكارییەكی قورەیشییەكانی رەت نەكردۆتەوە بۆ ئاشتی، ئەگەر ئەوان هەنگاوێك بەرەوپێش هاتبن ئەم دوو هەنگاو بەرەوپێش چووە، خواش دەفەرموویت: **"وَإِن جَنَحُواْ لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّهِ.."**. (الأنفال: **61**). پەیماننامەی ئاشتی حودەیبییەش بەڵگەیەكە لە سەر ئەم قسەیە، دەبینی پێغەمبەر ﷺ بۆ بەدەستهێنانی ئاشتی ئامادەبوو دەست لە زۆر شت هەڵبگرێت بە رادەیەك كە هەموو یارانی سەرسام بوون لەو رێككەوتنامەیەو بە جۆرێك لە دەست هەڵگرتن و دابەزین (تنازل)ی بزانن.

هەروەها پێغەمبەر (سەلامی خوای لێ بێ) دەفەرموویت: **"دعیت فی الجاهلیه الی حلف لودعیت فی الإسلام الی مثله لأجبت"**. واتە: لە سەردەمی جاهیلیدا بانگهێشت كرام بۆ رێككەوتننامەیەك گەر لە ئیسلامدا بانگهێشت بكرێم بۆ شتێكی لەو جۆرە قبوڵی دەكەمو دەچم بەدەمیەوە. مەبەستی لەو رێككەوتننامەیەش (حلف **الفضول**)بوو كە لە ماڵی (عبدالله بن جدعان)دا بەسترا بۆ نەهێشتنی ستەم و گێڕانەوەی مافی ستەم لێكراوان.

هەروەها هێشتنەوەی ئەو رێككەوتننامەیەی لە نێوان عەرەبدا هەبوو دەربارەی ئەو مانگانەو ئەو شوێنانەی كە كوشتاری تێدا قەدەغە بوو (أشهر الحرم) و (بیت الحرام: كعبە) وەكو خۆیو قەدەغەكردنی دەستكاری كردنیانو گۆرانكاری تێدا كردنیان لە لایەن ئەمو ئەوەوە، هەندێكن لەو بەڵگانەی كە دەیسەلمێنن ئیسلام هۆكاری ئاشتیو دانوستانو گفتوگۆو رێككەوتننامەی ئاشتیانەی پێ لە پێشترە لە بەكارهێنانی هێز تەنانەت ئەگەر خۆشی بەهێزتر بووبێت.

سەر رۆشنایی ئەم راستیانە دەڵێین: ئایا ئەگەر خەڵكیی رێككەون لە نێوان خۆیاندا لە رێگای ئاشتیانەوە كێشەكانیان چارەسەر بكەن یان هەوڵ بۆ گەیشتن بە ئامانجەكانیان بدەن یان تەنانەت بۆ گەیشتنە دەسەڵات, ئیسلام ئەمەی پێ قەبوڵ و پەسەندە یان نا؟ من لەو باوەڕەدام گەر مرۆڤایەتی بگەنە رێككەوتنامەیەك لە نێوان خۆیاندا بۆ راماڵینی چەك و نەهێشتنی توندوتیژی لە نێوان خۆیانداو گرتنی رێورەسمی ئاشتیانە بۆ گەیشتنە ئامانجەكانیان ئیسلام پێشوازیی لێدەكات و پەسندی دەكات، چونكە ئەمە لەگەڵ رۆحی ئیسلامدا زیاتر دەگونجێت و مەبەستەكانی بە دەست دێنێت.

هەرچەند ئەمە لە خەیاڵەوە نزیکترە تا واقیعو دەتوانی بڵێی مەحاڵە، بەهەرحاڵ ئەم توێژینەوەو لێکۆڵینەوەی زیاتر لێ دەدوێت.

فرەژنی وەك ئەزموونێکی ئیسلامیی

لە سەرەتای کتێبەکەماندا بە بەڵگەوە باسی ئەو گۆڕانکارییانەمان کرد کە ئیسلام کردویەتی لە تێڕوانین بۆ ئافرەت و مامەڵەکردن لەگەڵیدا, بۆیە بەپێویستی نازانم لێرەدا دووبارەی بکەمەوەو هەر کەسێکیش پێچەوانەی ئەوە دەڵێت با بەڵگە بێنێتەوە.

ئەوانەی رەخنە لە فرەژنی دەگرن لە ئیسلامدا یان بە شێوەیەکی گشتی رەخنە لە شەریعەتی ئیسلام دەگرن کەسانێکن یان هەر باوەڕیان بەخوا نییە، یان باوەڕیان بە بوونی هەیە، بەڵام خواناسێکی راستەقینە نین و نازانن کە خوا زاتێکی زاناو داناو بە دەسەڵات و رەوا و بە بەزەییە.. هتد، یان باوەڕیان بەوە نییە کە ئیسلام ئایینی خوایە، باوەڕیشیان بە رۆژی دوایی نییە، ئەگینا هەر کەسێك باوەڕی بە هەرکام لەو شتانەی سەرەوە هەبێت رەخنە لە هیچ شتێکی ئیسلام ناگرێت.

ئەمە وەکو بنەمایەك بۆ باسەکەمان پێویستە بە تایبەت خواناسی و باوەڕبوون بە رۆژی دوایی و بەوەی کە ئیسلام ئایینی خوایە، چونکە ئیسلام هەر تەشریعێکی دانابێت یا هەر رێنماییەکی مرۆڤی کردبێت تەنها ئەم دونیایەی رەچاو نەکردووە، بەڵکو بەپلەی یەکەم رۆژی دوایی رەچاو کردووە کە ئایینەدەی مرۆڤ لەوێدایە و ژیانی راستەقینەی لەوێ دەست پێدەکات، چونکە بێ کۆتاییە (**وان الدارة الاخرة لهي الحيوان**) واتە: رۆژی دوایی یان ژیانی ئاخیرەت ژیانی راستەقینەیە، ئەم دونیایە کاتییە و بە کێڵگەی ئەو دونیایەی تر دادەنرێت (**الدنيا مزرعة الاخرة**) نرخی ئەم دونیایە لە چاو ئەو دونیایەدا باڵە مێشولەیەك نیە (**لو كانت الدنيا تعدل عندالله جناح بعوضة ما سقى فيها كافرا شربة ماء**). واتە گەر دونیا لای خوا باڵە مێشولەیەکی بهێنایە قومە ئاوێکی نەدەدایە بێ بڕواکان، خواش دەفەرموویت: **"وابتغ فيما آتاك الله الدار الاخرة ولا تنس نصيبك من الدنيا"**. **(القصص)** واتە لەوەی کە خوا پێی داوی ژیانی ئەو دونیا مسۆگەر بکە و ئەم دونیایەشت لە بیر نەچێت واتە ژیانی ئەم دونیایە ئەوەندە کەم و بێ ئەرزشە لە چاو ژیانی دوارۆژدا کە ئەگەر مرۆڤ بە راستیی دەرکی بکات لەوانەیە ئەم دونیایە پشت گوێ بخات و فەرامۆشی بکات بۆیە خوا دەفەرموویت لە بیری مەکە.

پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەر بێت) دەفەرموویت لەم دونیایەدا وەکو رێبوارێکین، صەیدی هەورامیش شعرێکی هەیە بە ناوی (یاران دێوانە)، تێیدا ئەم دونیایە دەشوبهێنێ بە پردێك و ئەو کەسانەی خانوو لە سەر ئەم پردە دروست دەکەن و پاشان دڵیشی پێ خۆش دەکەن بە دێوانە لە قەڵەمیان دەداو سەری سوور دەمێنێت لەوانەی کە لە سەر پرد خانوو دروست دەکەن و دڵی پێ خۆش دەکەن.

ژیانی دونیا لە چاو ژیانی دوا رۆژدا لە ژیانی ناو ئەو کەشتییە کەمتر و بێ ئەرزشترە کە پەناهەندەکانی رۆژهەڵات پێی دەپەڕنەوە بۆ رۆژئاوا.

هەر وەکو چۆن ئەو رێبوارانەی ناو کەشتییە کە دان بە خۆیاندا دەگرن و هەر چۆنێك بووە ئەو چەند رۆژە دەگوزەرێنن بە هیوای ئەوەی بگەنە ئەورووپاو لە وێ کۆڵ و بار دابنێن, ژیانی دونیاش وەکو ژیانی ئەو کەشتییەیە و کەمتریش، هەرچۆنێك بێت دەبێت بگوزەرێت و مرۆڤ دەبێ هەموو سەختی و ناڕەحەتییەکی قبوڵ بکات بۆ ئەوەی بە سەلامەتی بگاتە ئەو دونیا کە ژیانی راستەقینە دەست پێدەکات.

ئەمەیە تێڕوانینی ئیسلام بۆ ژیانی ئەم دونیایە و ژیانی رۆژی دوایی, بۆیە هەرچی تەشریعێکی داناوە بۆ مرۆڤ بە پلەی یەکەم بەرژەوەندیی رۆژی دوایی لەبەرچاو گرتووە، لەگەڵ ئەوەشدا هەموو تەشریعەکانی بەرژەوەندیی دونیاییشی تێدایە بۆ مرۆڤ و ژیانی ئەم دونیایەی بە جۆرێك بۆ رێك دەخات کە لێرەش بەختەوەر بێت و مافەکانی خۆی بە دەست بێنێت و ژیانێکی ئاسودە بژیت.

دەبوایە مرۆڤتەنها لەبەر بەدەستهێنانی بەختەوەریی دوا رۆژ بوایە دوای ئیسلام بکەوتایە، تەنانەت ئەگەر ئەم ژیانەشی وەکو دۆزەخ بوایە، چونکە کاتییە و زۆر کورتە لە چاو رۆژی دواییداو یەك لە سەر ملیۆنیش نییە لە رووی چەندێتی و چۆنێتییەوە، بەڵام لەبەر ئەوەی کە خوا مرۆڤ دەناسێ و دەزانێ کە کورت بین و کەم هیمەتە شەریعەتەکەی بە جۆرێك بۆ ناردووە کە ژیانی ئەم دونیایەشی رێك بخات و بەختەوەری بکات ئەوەتا قورئان دەفەرموویت: (**وَلَوْلَا أَن يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفاً مِّن فَضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ * وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَاباً وَسُرُراً عَلَيْهَا يَتَّكِؤُونَ * وَزُخْرُفاً وَإِن كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ**) **(الزخرف : 33 – 35)** واتە: گەر لەبەرئەوە نەبوایە کە هەموو خەڵکیی وەکو یەك بێباوەڕ دەبوون ئەوانەی باوەڕیان بە خوا نەدەهێنا لەم دنیایەدا خانووەکانمان وا بۆ دروست دەکردن کە سەقف و قادرمەکانیان زیو بوایەو چەند نهۆمبوایەو دەرگاکانیان هەموو بە زەخرەفەی جوان رازێنرابایەوە, ئینجا ئەمانە هەمووی رابواردنی ئەم دونیایەنو رۆژی دوایی لای خوا بۆ پارێزکارانە، واتە ئەگەر وامان بکردایە بۆ بێباوەڕەکان لەبەر خۆشی ئەم دونیایە هەموو خەڵکیی بێباوەڕ دەبوون.

ئەوەتا خوا ئەوەشی نەکردووە خەڵکی پشتیان لە رۆژی دوایی کردووەو روویان لەم دونیایە ناوە، ئەی ئەگەر وای بکردایە چیان دەکرد، سوپاس بۆ ئەو خوایە کە ئەمەی نەکردووە.

وەکو وتمان لە روانگەی ئیسلامەوە ئەم دونیایە کاتییەو هەر چۆنێك بووە مرۆڤ دەیگوزەرێنێ، بەڵام ژیانی دوارۆژ نەبڕاوە و بێکۆتاییە و تەواو بوونی بۆ نییە, کەواتە مرۆڤ گەر لەبەردەم دوو حاڵەتدا بێت، یەکێکیان زیان بەم دونیایەی بگەیەنێت و قازانج بە رۆژی دوایی و ئەوی تریان قازانجی ئەم دونیایەو زیانی رۆژی دوایی تێدابێت بێ سێ و دوو دەبێ یەکەمیان هەڵبژێرێت، ئەم بنەمایە کلیلی چارەسەر کردنی ئەم کێشەیەیە. رەنگە بپرسی چۆن؟ ئێستا پێت دەڵێم:

وەکو ئاشکرایە لە کۆنەوە تاکو ئەمڕۆ و لە ئاییندەشدا بە هەمیشەیی ژمارەی ژنان زیاتر بووە لە پیاوان ئەویش لەبەر چەندین هۆ گرنگترینیان شەڕە کە بە زۆریی پیاوانی تێدا دەکوژرێت تەنها لە شەڕی جیهانی یەکەم و دووەمدا زیاد لە (50) ملیۆن کەس کوژراون کە زۆربەی هەرە زۆریان پیاو بوون) بە رادەیەك کە کۆمەڵگەی وا بووە رێژەی ئافرەت بۆ پیاو گەیشتۆتە چوار بە یەك.

ئاشکراشە کە ئەمە کێشەیەکی کۆمەڵایەتی گەورە دروست دەکات بەوەی کە لە هەر سێ و چوار کچدا یەکێکیان هەلی شوو کردنیان دەبێت و ئەوانی تر هەروا دەمێننەوە, لێرەدا یا دەبێ هەر پیاوەی زیاد لە یەك ژن بێنێت بۆ ئەوەی ئەو بۆشاییە پڕ بکرێتەوە، یا دەبێ هەر پیاوەو ژنێك بێنێت و ئەوانی تر بە بێ مێرد بمێننەوە.

ئەوانەشی کە هەلی مێردکردنیان نابێت یان دەبێت تا ماون دان بە خۆیاندا بگرن کە ئەمەش زۆر سەختە و فشارێکی دەروونیی زۆریان لە سەر دروست دەکات و بە هەموو کەسێك ناکرێت، چونکە مەسەلەی سێکس مەسەلەیەکی غەریزەییەو هەموو کەسێك ناتوانێت جڵەوی نەفسی خۆی بکات و شەهوەتەکەی کەبت بکات، یا دەبێ لە رێگەی ترەوەو لە دەرەوەی بازنەی ژن و مێردایەتیدا ئەو کارە ئەنجام بدەن و ئەو هەوەسەیان دامرکێننەوە, ئەم کارەش یان دەبێ لەگەڵ پیاوی ژندارا بیکەن کە ئەمەش وەکو فرەژنیی لێدێت و خراپتریش، یان دەبێت لەگەڵ کوڕی گەنجدا کە ئەمەش وا دەکات کوڕان پشت لە ژنهێنان هەڵکەن و لە رێگەی ناشەرعییەوە شەهوەتی خۆیان تێرکەن، ئەمەش خۆی لە خۆیدا رێژەی ژن خواستن کەمتر دەکاتەوەو ئەوەندەی تر ژمارەی کچانی شوونەکردوو زیاد دەکات و بەوە فەسادێکی زۆر لە کۆمەڵگەدا بڵاو دەبێتەوەو رێژەی خێزان پێکەوەنان بە تەواوی دادەبەزێت.

ئەم کارەش، واتە دامرکانەوەی هەوەسی سێکسی لە دەرەوەی بازنەی ژن و مێردایەتێدا لە رووی شەرعەوە حەرامە وزینایە و خوا بە فاحشەو رێگای خراپ ناوزەدی دەکات و لەو دونیاش سزای سەختی بۆ زیناکەران داناوە، واتە لە روانگەی ئیسلامەوە زینا هەم لەم دونیایەدا زیانی زۆرە, چ بۆ تاکەکانی کۆمەڵ, چ بۆ کۆمەڵگە بە گشتیی، هەم لە رۆژی دواییشدا دەبێتە مایەی سزادان و چوونە دۆزەخ.

کەواتە لێرەدا یان دەبێ ئەو ئافرەتە زیادانە یان تا ماون دان بە خۆیاندا بگرن و جڵەوی هەوەسەکانی خۆیان بگرن، یا دەبێ لە دەرەوەی بازنەی ژن و مێردایەتیدا ئەو هەوەسە دامرکێننەوە، بەمەش هەم خۆیان توشی گوناهێکی گەورە دەکەن و ژیانی دوارۆژی خۆیان دەخەنە مەترسییەوە و بەر هەڕەشەو سزای خوا دەکەون، هەم کۆمەڵگە بەرەو فەساد دەبەن و پیاوانی ژندار تووشی خیانەتی زەوجی دەکەن و گەنجان لە ژنهێنان دەرەوێننەوە، ئەمەش دیسانەوە زیانێکی کۆمەڵایەتی زۆری تێدایە، یا چارەسەری سێهەم هەڵبژێرن ئەویش ئەوەیە کە لەگەڵ ژنێکی تردا هاوبەش بن لە یەك پیاودا، ئەمەی سێهەمیش خاڵیی نییە لە لایەنی سلبی، بەڵام هەموو ئەو سلبیەتانە لە چاو کەوتنە تاوانی زیناوە کە قیامەتی مرۆڤ دەسووتێنێت کێشی باڵە مێشولەیەکی نیە و لە چاو زیانە دونیاییەکانی تریش کە لەگەڵ ئەگەری یەکەم و دووەمدا باسمان کرد دیسانەوە هیچ نییە.

لە هەمووش گرنگتر ئەوەیە کە هەڵبژاردنی ئەگەری دووەم, واتە زینا کردن و خاڵی کردنەوەی ئەو هەوەسە لە دەرەوەی بازنەی ژن و مێردایەتیدا, هەموو داخوازییە دەروونییەکانی ئافرەت تێر ناکات، چونکە زەواج بە نسبەت ئافرەتەوە تەنها سێکسی نییە و بۆ دامرکاندنەوەی هەوەسە سێکسییەکان نییە, بەڵکو غەریزەی دایکایەتی و حەزی ئافرەت بۆ منداڵ هێنان و بە دایك بوون کەمتر نییە لە غەریزەی سێکسی بۆیە دەگوترێت ئافرەت لە ژیانیدا دوو رۆژ زۆر گرنگە, ئەو رۆژەی کە شوو دەکات و مێینەیی خۆی دەسەلمێنێت، ئەو رۆژەی کە منداڵی دەبێت و دایکایەتی خۆی دەسەلمێنێت.

جگە لە غەریزەی دایکایەتی کە لە زەواجدا بە باشترین و ئارامترین شێوە بە دەست دەهێنرێت مەسەلەی سرەوتن و ئۆقرە گرتن و حەوانەوەی دەروونیی یەکێکن لە داخوازییەکانی مرۆڤ بە گشتیی و ئافرەت بە تایبەتی کە ئەمیش دیسانەوە لە زەواجدا بە باشترین شێوە دەستەبەر دەکرێت.

کەواتە ئافرەت کە شوو ناکات تەنها دامرکاندنەوەی هەوەسە سێکسیەکەی لە دەست نادات بەڵکو سرەوتن و ئۆقرە گرتن و ئارامیش لە دەست دەدات، لەوەش گرنگتر ئەوەیە کە ئەو هەستەی بۆی دروست دەبێت بەوەی کە کەسێکی خوازراو و ویستراو نەبووە لە لایەن پیاوەوە تا ماوە ئازاری دەروونی دەدات و برینێکی قووڵ لە ناخیدا دروست دەکات.

زەواج پێش ئەوەی داخوازییەکی بەدەنی بێت داخوازییەکی رۆحی و دەروونییە، ئەوەی لە دەرەوەی بازنەی ژن و مێردایەتیدا هەوەسە سێکسیەکانی خۆی دادەمرکێنێتەوە داخوازییەکانی رۆح و دەروونی بێ وەڵامدانەوە دەمێننەوە و کەلێنێکی گەورە لە ژیانیدا بەجێ دەمێنێت، لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە فرەژنی بە پلەی یەکەم بۆ چارەسەر کردنی کێشەیەکی گەورەیە و بۆ ژن تەشریع کراوە پێش ئەوەی بۆ پیاو تەشریع بکرێت, واتە بۆ چارەسەر کردنی ئەو رێژە زیادەی لە ئافرەتدا روو دەدات و ئەو دەرئەنجامە خراپانەی لێوەی سەرچاوە دەگرن.

ئەوانەی کە دەیانەوێت رێگە لە فرەژنی بگرن ئەو کەسانەن کە باوەڕیان بە رۆژی دوایی و بەهەشت و جەهەننەم نییە و باوەڕیان بە حەرام و حەڵاڵ نییە و گوێیان لە بڵاو بوونەوەی زینا و هەڵوەشانی خێزان نییە و گوێیان لە لایەنە رۆحی و دەروونیەکەی زەواج نییە و تەنها مەبەستیان لایەنە جەستەییەکەو هەوەسە سێکسیەکەیە.

لێرەوە واقعییەتی شەریعەتی ئیسلام بە رەچاوکردنی بەرژەوەندییەکانی هەموو تاکەکانی کۆمەڵ دەردەکەوێت.

ئەوانەی کە دەڵێن با فرەژنی (وەکو چارەسەرێك) نەمێنێت ئەوانە تەنها بەرژەوەندیی ئەو ئافرەتانە لەبەرچاو دەگرن کە مێردیان هەیە, ئەوانەشیان کە مێردیان نەکردووە یان مێردیان مردووەو گەنجن و هەوەسی سێکسییان ماوە بێبەش بن لە ژیانی ژن و مێردایەتی, جا یان دان بە خۆیاندا بگرن و لە ململانێیەکی دەروونیی سەختدا بژین، یا رێگای ناشەرعی بگرنەبەر بۆ دامرکانەوەی ئەو ئارەزووە، ئاشکراشە کە هەر دوو حاڵەتەکە چەند کێشەی دەروونی و کۆمەڵایەتی لێ دەبێتەوە.

ئەمە یەکێك لەو حاڵەتانەی کە دەخوازێ پیاو لە یەك ژن زیاتری هەبێت و چەند ژنێك بەشداربن لە یەك پیاودا, حاڵەتی تریش هەیە دەخوازێ پیاو لە یەك ژن زیاتر بێنێت لەوانە: کەسێك ژنەکەی نەزۆك بێت و حەزی لە منداڵ بێ, یان دەبێ ژنی

یەکەمی تەلاق بدات و ژنێکی تر بێنێت, ئاشکراشە لێرەدا کە ژنی یەکەم زەرەری زۆری پێدەکەوێت, یان دابنیشێت بە دیار ئەو ژنەوە و خۆی مەحروم بکات لە منداڵ کە یەکێکە لە خۆشییەکانی ژیان, ئەمەش بە هەموو کەسێك ناکرێت و هەموو کەسێك ئامادە نییە بەو شێوەیە دەست لەبەرژەوەندییەکانی خۆی و داخوازییە دەروونی و رۆحییەکانی خۆی هەڵگرێت، یان چارەسەری سێهەم ئەوەیە کە ئەم ژنە بهێڵێتەوە و ژنێکی تری بە سەردا بێنێت، بە لای هەموو کەسێکی بە ئینصافەوە ئەمیانە چاکترین چارەسەرە.

کەسێك ژنەکەی نەخۆشییەکی وای هەبێت رێگربێت لەبەردەم ئەنجامدانی کاری سێکسییدا, پیاوەکە چی بکات؟ دان بە خۆیدا بگرێت و ئەو هەوەسەی خۆی بکوژێت, ئەمە کارێکە کەم کەس دەتوانێت بیکات, لەوانەیە لە هەزار کەسێکدا یەکێك بتوانێت ئەمە بکات، یان دەست لەم ژنە هەڵبگرێت و بەو نەخۆشیە بەجێی بهێڵێت و لێی جیابێتەوە و ژنی تر بێنێت، یان بیهێڵێتەوە لەگەڵ خۆیداو بچێت لە ژێرەوە لەگەڵ ژنانی تردا بە ناشەرعی رابوێرێت و بە حەرامی چاو ببرێتە ژن و کچی خەڵکی و هەر شەوەو هەر رۆژەی لەگەڵ یەکێکدا کاری سێکسی بکات، یان بیهێڵێتەوە و بچێت ژنێکی تر بێنێت و مەسئولیەتی هەر دوو ژنەکە هەڵبگرێت.

ئاشکرایە کە لە رووی ئینسانییەوە رێگای یەکەم لە هەمووی باشترە، بەڵام چارەسەرێکی کردەیی (عەمەلی) نییە و زۆر بە دەگمەن خەڵك هەیە بتوانن ئەو کارە بکەن و ئەوە شتێکی واقیعی نییە.

کەواتە دەمێنێتەوە لە هەمووی کەم زیانتر ئەویش ئەوەیە کە لە سەر سوننەتی خواو پێغەمبەر ﷺ ژنێکی تر بێنێت و دەست لەوی تر هەڵنەگرێت و پیویستیەکانیشی جێبەجێ بکات.

زۆربەی پیاو ئارەزوو و توانای سێکسییان لە ژنان زیاترەو تا تەمەنێکی زۆر درێژتر دەتوانن کاری سێکسی ئەنجام بدەن و تواناو دەسەڵاتیشیان هەیە، ئەمانە چی بکەن؟

لە ژێرەوە بە دوای دامرکاندنەوەی ئەو هەوەسەدا بچن و هەر رۆژە و لەگەڵ ئافرەتی تردا بە ناشەرعی پەیوەندیی بکەن وەکو زۆرێك لە دەسەڵاتدارەکانی ئێستا دەیکەن یان یەك دوو ژنی تر بێنن و بە شێوەیەکی ئاشکراو لە سەر شەرعی خوا و بەحەڵاڵی ئەو هەوەسە تێر بکەن؟ من گومانم نییە لەوەی کە کەسانی بە ئینصاف ئەم چارەسەرەیان لا باشترە لەوانی تر.

بەنسبەت پیاوی دیندارەوە ئەوە گومانی تێدا نییە کە یان ئەم چارسەرە هەڵدەبژێرێت (فرەژنی) یا دان بە خۆیدا دەگرێت و وەکو هەموو گەنجێکی بڕوادار کە توانای ژنهێنانی نییە بۆ بە دەست هێنانی رەزامەندیی خوا و بەهەشت دان بە خۆیدا دەگرێت و خۆی لە حەرام دەپارێزێت.

فرەژنی یان فرەدەنكی

ئەگەر بهاتایە ئەو پیاوانەی رەخنە لە فرەژنی دەگرن خۆیان ئیكتفایان بە یەك ژن بكردایە، یان مولحیدو بێ بڕواكان خۆیان لە ژێرەوە دەیان دەنكیان هەیەو بە شێوەیەكی ناشەرعی لەگەڵیاندا رادەبوێرن.

هیچ ئایینێك فرەژنی بە حەرام دانەناوە تەنانەت ئایینی مەسیحیش كە تا سەدەی 17ی زایینی مەسیحییەكان فرەژنییان تێدا بووە، ئێشتاش تایەفەی مۆرمۆن لە ئەمریكا كە تایەفەكی مەسیحین باوەڕیان بە فرەژنی هەیەو ئەگەر دەوڵەت رێگەیان لێنەگرێت ئەنجامی دەدەن و موژدەدەرانی مەسیحی لە زۆر ناوچەی ئەفەریقا كە فرەژنی تێدا باوە رێگە لە فرەژنی ناگرن، نەوەكو ئەو ئەفەریقیانە دەست لە مەسیحیەت هەڵگرن.

ئەوانەش كە باوەڕیان بە هیچ ئایینێك نییەو باوەڕیان بە حەرامو حەڵاڵ نییە زۆر ئاساییە بە لایانەوە هەر رۆژێ لەگەڵ ئافرەتێكدا رابوێرن.

لێرەدا پرسیارێك خۆی دەسەپێنێ: مادەم هەرچی پیاو هەیە ئیكتیفا بەیەك ژن ناكات، ئیتر بۆچی رەخنە لە فرەژنی دەگیرێت؟ كامیان باشترە ئەوپەڕی چوار ژن یان سەدان دەنك؟

پەیوەندییەكی ئاشكرای ئەخلاقی لە چوارچێوەی خێزاندا لەگەڵ ئەوپەڕی چوار ژندا یان پەیوەندیی نێهنی لەگەڵ دەیانو سەدان دەنكدا؟

ژنێك ناوو ژمارەی ئەو ئافرەتانە بزانێت كە مێردەكەی لەگەڵیاندا دەژی یان ژنێك ناوو ژمارەی ئەو ئافرەتانەی مێردەكەی ژێراوژێر و بێ ئاگاداری لەگەڵیاندا رادەبوێرێ نەزانێت؟

فرەژنی لە فرە دەنكی ئەخلاقیترو ئینسانیترە، ئەخلاقیترە، لەبەر ئەوەی رێگە نادات بە پیاو لەگەڵ هەر ژنێكدا لە هەر كاتێكدا بیەوێت پەیوەندیی بكات، چونكە بۆی نییە پەیوەندیی لەگەڵ زیاتر لە چوار ژندا هەبێت، بۆی نییە ژێراو ژێر پەیوەندیی بە ژنو كچی خەڵكییەوە هەبێت.

مرۆڤانەترە، چونكە زیاد لە یەك ژن دەپارێزێت لەوەی كە سەرگەردانو دەربەدەر بن.

مرۆڤانەترە لەوەی كە خۆی لە ئەركی لە خۆگرتنو بەخێوكردنی ئەو منداڵانەی لێی دەبێت بدزێتەوە.

ئەخلاقیترەو ئینسانیترە، لەبەر ئەوەی كە پیاو هەوەسەكەی دانامركێنێتو بڕوات، بەڵكو هەرچی دەرئەنجامێكی بەسەردا كەڵەكە دەبێت دەیخاتە سەرشانی خۆیودەچێتە ژێر باری هەموو مەسئولییەتەكانەوە.

لەبەرامبەر فرەژنیشدا فەردەنكی كارێكی نائەخلاقیو نامرۆڤانەیە، فرەژنی لە رۆژئاوا دەكرێت بە ناوی فرەدەنكییەوە، بەڵام جیاوازییەكەی ئەوەیە كە فرەژنی كارێكی ئەخلاقیو ئینسانیە، فرەدەنكیش نائەخلاقیو نائینسانییە.

ئەمیان بە ناوی فرەژنییەوە، ئەویان بە ناوی فرەدەنكیی، ئەمیان تەنها چوارە ئەویان بێشومارە.

ئەمیان بە ئاشكراو بە ئاگاداری كەسوكارو خەڵكو یاساوەیە، ئەویان ژێراوژێرو بێئاگاداری ژنو كەسوكارو دەوڵەت.

ئەمیان هەڵگرتنی مەسئولیەتی تێدایە، ئەویان هیچ مەسئولییەتێكی تێدا هەڵناگیرێت.

ئەمیان چارەسەرە بۆ چەندین كێشەی كۆمەڵایەتی، ئەویان چەندین كێشەی كۆمەڵایەتی لێدەبێتەوە.

ئەگەر فرەژنی لەبەرامبەر تاكە ژنیدا بێت ئەوا گومانی تێدا نییە كە تاكەژنی باشترە، بەڵام ئەگەر لەبەرامبەر فەردەنكیدا دابنرێت ئەوا ئاشكرایە كە فرەژنی لە فرەدەنكی باشترە.

لە هەمووشی گرنگتر ئەوەیە كە ئەوانەی باوەڕیان بە فرەژنی هەیە حەز دەكەن كۆمەڵگە بە ئەخلاقو پارێزكار بێتو خێزان تۆكمە بێت، لەبەرامبەریشدا ئەوانەی باوەڕیان بە فرەدەنكی هەیە حەز دەكەن كۆمەڵگە بێ ئەخلاق بێتو پەیوەندیی خێزانی هەڵوەشاوە بێت، چونكە نانەكەیان لەوەدایەو حەزو ویستیان لەوێدا بەدەست دەهێنرێت.

کێ سودمەندە لە فرەژنی و کێ لێی زەرەرمەندە؟

جێی خۆیەتی ئەم پرسیارە بکەین: کێ سودمەندەو کێ زەرەرمەندە لە فرەژنی؟

بەبێ هیچ گومانێك دەتوانین بڵێین زەرەرمەند لە نەهێشتنی فرەژنیدا ئەو رێژە زیادەیەیە کە لە ئافرەتاندا هەیە کە وەکو لە سەرەتاشەوە وتمان لە دێر زەمانەوە هەر وابووەو هەرواش دەمێنێتەوە.

ئەو ئافرەتانەی کە شوو دەکەن‌و مێردەکانیان لەگەڵیاندا دەمێننەوەو تەمەنیان درێژ دەبێت سودمەندن لە نەمانی فرەژنی، بەڵام کچە زیادەکان و ئەو ژنانەی مێردەکانیان لە دەست دەدەن لە گەنجیدا کە بە زۆری بە هۆی شەڕەوە یان کارەساتی رێگاوبان کە زیاتر پیاوان تیا دەچن یا دەبێ تا ماون بێبەش بن لە مێردو لە ژیانی ژن‌و مێردایەتی وەیا رێگەی ناشەرعی بگرنە بەر بۆ تێرکردنی ئارەزووەکانیان، ئەویش وەکو وتمان تەنها لایەنە جەستەییەکەیان تێر دەکەن، بەڵام لایەنی رۆحی و دەروونییەکەیان بە بۆشی و بێ وەڵامدانەوە دەمێنێتەوەو زیاتر بێ‌ئارام دەبن.

زەرەرمەندی تر لە نەمانی فرەژنی ئەو پیاوانەن کە ژنەکانیان نەزۆکن یان نەخۆشن یان لەبەر تەمەن ئارەزووی سێکسییان زۆر کەم بۆتەوە، ئەو پیاوانەی کە بە سروشت ئارەزوو و توانی جنسییان زۆرە.

ئەگەر لەو ئافرەتانە بپرسی کە هەلی شووکردنیان لە دەست داوە لە تەمەنی گەنجیدا یان خەریکە لە دەستی دەدەن‌و ئەو ئافرەتە گەنجانەی کە مێردیان مردووە چیتان پێ باشترە: بە شێوەیەکی ناشەرعی ئەو ئارەزووانە تێر بکەن، یان شوو بکەن بە پیاوێکی ژندار، یان دان بە خۆتاندا بگرن و ئەو ئارەزووە کەبت بکەن؟ لەو باوەڕەدام رێژەی هەرە زۆریان ئەوە هەڵدەبژێرن کە شوو بە پیاوێکی ژندار بکەن لەوەی کە بەبێ مێرد بمێننەوە یان لە رێگەی ناشەرعییەوە هەوەسەکانیان دامرکێننەوە، ئەمەش نەك تەنها بە نیسبەت ئافرەتی لای خۆمانەوە، بەڵکو تەنانەت ئافرەتی رۆژئاواش ئەوە هەڵدەبژێرن، نموونەش ئەو ئافرەتە پەرلەمانتارە کوردە بوو کە مێردی کرد بە پیاوێکی عەرەبی خاوەنی دوو ژن.

زەرەرمەندی تر لە نەمانی فرەژنی کۆمەڵگەیە، چونکە نەمانی فرەژنی وەکو لەمەوبەر وتمان یا دەبێتە هۆی مانەوەی ئافرەتێکی زۆر لە کۆمەڵگەدا بەبێ شووکردن کە ئەمەش لە دوو رووەوە کێشەی کۆمەڵایەتی لێدەبێتەوە، ئەگەر دان بە خۆیاندا بگرن‌و پەنا نەبەنە بەر رێگای ناشەرعی بۆ دامرکاندنەوەی ئارەزووەکانیان ئەوا هەندێکیان تووشی ناڕەحەتیی دەروونیی دەبن، کاریگەریی ئەم حاڵەتانەش لەسەر کۆمەڵگە شاراوە نییە لای شارەزایان.

ئەگەر پەناش ببنە بەر رێگەی ناشەرعی ئەوا لە چەند روویەکەوە زەرەر بە کۆمەڵگە دەگەیەنن، یەکەم بەوەی کە زیناو فاحیشە لە ناو کۆمەڵگەدا بڵاو دەبێتەوەو ئەمەش یەکێکە لە هۆیەکانی بڵابوونەوەی نەخۆشییە سێکسییەکان‌و تلیاك خۆری و تاوان‌و جەریمەو دەیان کێشەی تر.

دووەم: منداڵی ناشەرعی و بێ دایك‌و باوك زیاد دەکات، ئەوانەش زۆربەیان کەسانی ناتەواو دەبن لە رووی دەروونی‌و کەسایەتییەوە لەبەر بێبەشبوونیان لە سۆزی دایك‌و باوك‌و ئاسودەیی خێزان و هەست بە کەمی کردن لەبەردەم برادەرەکانیاندا کیشەی دەروونی زۆریان بۆ دروست دەبێت، کاریگەریی نێگەتیڤی ئەم حاڵەتانەش لەسەر زیادبوونی رێژەی نەخۆشی دەروونی‌و کێشەی کۆمەڵایەتی لە رۆژئاوادا بە ئامارەوە سەلمێنراوە گەر کەسێك بیەوێت بە ئاسانی دەستی دەکەوێت.

سێهەم: پشت هەڵکردنی کوڕان لە ژنهێنان لە ئەنجامی بوونی رێگا ناشەرعییەکانی دامرکاندنەوەی هەوەسە سێکسییەکان لە لایەن گەنجانەوە، ئاشکرایە کە مرۆڤ ئەگەر رێگرێکی دینی و ئەخلاقی نەبێت لەبەردەمیدا لە جیاتی ئەوەی بۆ دامرکاندنەوەی ئارەزووە سێکسییەکانی بچێت خۆی بخاتە ژێر باری مەسئولیەتی ژنهێنان‌و خێزانەوە دەچێت ئەو ئارەزووە هەر رۆژەی لەگەڵ ئافرەتێکدا خاڵیی دەکاتەوە، ئەم حاڵەتەش خۆی واتە پشت هەڵکردنی کوڕان لە ژنهێنان دەبێتەوە هۆی زیادبوونی رێژەی کچانی شوو نەکردوو، ئەمیش یا دەبێتە هۆی زیادبوونی رێژەی زیناو فەساد یان زۆری رێژەی کچی قەیرە کە باسی سلبیاتەکانیمان کرد.

لە هەموو زەرەرەکانیش گەورەتر ئەوەیە کە خەڵکانێکی زۆر لە ئەنجامی ئەم حاڵەتەوە لە ڕێگەی بەهەشت دوور دەکەونەوەو ژیانی پڕ بەختەوەریی ئەو دونیا لە دەست دەدەنو بەر خەشمو تووڕەیی پەروەردگار دەکەون. لە ڕاستیدا ئەمە گەورەترین زەرەرە لە مرۆڤەکان دەکەوێت کە لە چاویدا هەموو زەرەرو زیانێك بێ نرخو بێبایەخە، هەر ئەم خاڵەش بەردی بناغەی جیاوازیی نێوان بڕوادارانو بێبڕواکانە، یان بە واتایەکی تر ئیسلام و ڕێبازەکانی تر.

ئیسلام بۆ ئەوەی خەڵکیی ژیانی هەتا هەتایی پڕ لە خۆشی بەهەشتیان لە دەست نەچێتو تووشی سزای دۆزەخ نەبن داوای لێ کردوون لەم دونیایەدا کەمێك فیدارکاری بکەنو دەست لە هەندێك لەبەرژەوەندییەکانی خۆیان هەڵگرن بۆ ئەوەی بەرژەوەندییەکانی ڕۆژی دوایی مسۆگەر بکەن، واتە داوا لە ژنانی مێردار دەکات ئەو ژنانەی زیادەن لە کۆمەڵگەداو بێ مێردن بەشداریان بکەنەوە لەگەڵ خۆیاندا بۆ ئەوەی ڕوو نەکەنە زیناو خۆشیان و کۆمەڵگەیان بەرەو ژیانی دۆزەخ نەبەن.

ئەم خاڵە گرنگترین شتە کە دەبێ وامان لێبکات پێ لە سەر مانەوەی فرەژنی داگرین وەکو چارەسەرێك بۆ ئەو هەموو حاڵەتانەی پاڵ بە نێرینە یان مێینەوە دەنێن ڕوو لە زیناو پەیوەندیی سێکسی ژێراو ژێرو ناشەرعی بکەن.

لێرەوەیە کە دەڵێم ئەوانەی دژی فرەژنی دەوەستن وەکو چارەسەر نەك وەکو حاڵەتێکی ڕەهاو بێسنوور کەسانێکن باوەڕیان بە ڕۆژی دوایی نییەو زینا کە دەبێتە هۆی بێبەش بوون لە بەهەشت بە شتێکی ئاسایی تەماشا دەکەن و بە کێشەی نازانن.

وەکو ئاشکرایە کە هەموو شتێکی باشو بە کەڵك نرخی خۆی هەیە، تا ئەو شتە باشترو بە کەڵکترو جوانترو خۆشتر بێت نرخەکەی زیاترە، بەهەشتیش کە بەنرخترین شتە، ژیانەکەی خۆشترین ژیانە و ڕابواردنەکانی خۆشترین ڕابواردنەو ماوەکەی درێژترین ماوەیە بۆیە نرخەکەشی زۆرە وەکو پێغەمبەر (درودی خوای لە سەر بێت) دەفەرموویت: **"ألا إن سلعة الله غالية، ألا إن سلعة الله الجنة"**. واتە: شمەکەکەی خوا گرانبەهایە، شمەکەکەی خوا بەهەشتە.

نرخی بەهەشت پابەندبوونە بە کردنو نەکردنی ئەو شتانەی خوا حەڵاڵو حەرامی کردون، بە تایبەت نەکردنی ئەو شتانەی حەرامکراونو نەفس حەزی لێیانە وەکو زینا.

ئەگەر مرۆڤ بۆ بەدەستهێنانی پلەوپایەیەکی دونیایی قوربانیی بە زۆرێك لە خۆشییەکانی خۆی دەداتو خۆی لە زۆر شت کە نەفسی حەزی لێیەتی بێبەش دەکات تا دەگاتە ئەو ئامانجەی دەیەوێت بۆ ئەوەی ئەو شتانەی کە بە شێوەیەکی کاتیی لە خۆی قەدەغە کردووە بە باشترین شێوە دەستی کەوێت ئایا ژیانێکی هەتا هەتایی پڕ لە خۆشی بەهەشت شایانی ئەوە نییە مرۆڤ قوربانی بە هەموو شتێکی دونیایی بدات لە پێناویدا؟

ئەمەیە جیاوازیی نێوان بڕوادارو بێبڕوا کە تا لێی تێنەگەین ناتوانین لە شتەکانی تر بگەین، ئەگەر بێبڕواکان لەبەر ئەوەی کە بڕوایان بەم شتانە نییەو گاڵتەی پێدەکەن یان گاڵتەمان پێدەکەن ئەوە ئارەزووی خۆیانەو وەڵامی ئێمەش بۆیان ئەم ئایەتەیە کە حەزرەتی نوح بە قەومەکەی دەوت: **".. قَالَ إِن تَسْخَرُواْ مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ"**. (هود : 38).

واتە: ئەگەر ئێوە ئێستا گاڵتە بە ئێمە بکەن، لە دواییدا ئێمە گاڵتە بە ئێوە دەکەینو دەردەکەوێت کێ ڕاست بوو.

بەم ئایەتەش کە هەموو پێغەمبەران وەڵامی گەلەکانیان پێداوەتەوە: **"قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّيَ وَآتَانِي رَحْمَةً مِّنْ عِندِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمْ لَهَا كَارِهُونَ"**. (هود: 28).

واتە: پێم بڵێن ئەگەر من بەڵگەم لەلایەن خوا هەبێ لەسەر پێغەمبەرایەتیم و خوا ئەو ئاوڕەی لە من دابێتەوە بەڵام لە ئێوە شاراوە بێت، ئایا دەتوانم زۆرتان لێ بکەم و بەزۆر باوەڕ بخەمە دڵتانەوە ئەگەر ئێوە خۆشتان لێنەیەت؟

کێ ستەم لە کێ دەکات و کێ بەرپرسیارە لە فرەژنی؟

پێش ئەوەی باسی مەرج و بە بەرستەکانی فرەژنی بکەین پێویستە ئەوە بڵێین کە چەند پیاو لە فرەژنی بەرپرسیارە ئەوەندەش ژن لێی بەرپرسیارە، بە تایبەت لەو حاڵەتانەی کە ژن زۆری لەسەر نییەو بە مەیلی خۆی مێرد دەکات.

ئەگەر فرەژنی ستەم بێت لە ژن ئەوە نیوەی پیاو لێی بەرپرسیارەو نیوەکەی تری ئەو ژنەی کە رازییە شوو بە پیاوی ژندار بکات، لێرەدا پێویستە ئەم پرسیارە بوروژێنین:

کێ ستەم لە کێ دەکات، ئەو ژنەی شوو بە پیاوی ژندار دەکات ستەم لە ژنی یەکەم دەکات یان ئەو ژنەی رێگا لە کچێك یان بێوەژنێك دەگرێت شوو بە مێردەکەی بکات، یان ئەو پیاوەی ژنی دووەم و سێیەم و چوارەم دێنێت بە سەر ژنی یەکەمدا؟

ئەو پیاوەی ژنی دووەم دێنێت لەو کاتەی ستەمی لە ئافرەتێك کردووە دەستی ئافرەتێکی تری گرتووەو لە ژیانی تەنیایی و دەرئەنجامەکانی رزگاری کردووە، کەواتە باری پیاو لێرەدا هاوسەنگ دەبێتەوە، چاکەیەك بەرامبەر ستەمێك، بگرە هێشتا چاکەکە زیاترە، بەڵام دەمێنێتەوە ئەوەی ستەم دەکات یان ژنی یەکەمە کە ستەم لە ژنی دووەم دەکات و هەلێکی شووکردنی لە دەست دەدات یا ژنی دووەمە کە دێت بەشداریی ژنی یەکەم دەکات لە پیاوەکەیدا، گومانی تێدا نییە کە لە رووی ئەخلاقی و ئینسانییەوە ستەمی ژنی یەکەم گەورەترە، چونکە ئەویان بە شوونەکردن زەرەری تەواو دەکات ئەویش بە ژن هاتنە سەر نیوە زەرەر دەکات، ئەم پیاوی تەواوی لە دەست دەچێت ئەو نیو پیاوی لە دەست دەچێت.

ئەگەر بڵێی پیاو ناتوانێت عەدالەت بەرپا بکات و باوی ژنێکیان دەدات بەسەر ئەوی تریاندا ئەوەش دیسانەوە دەستی ئەو ژنەیانی تێدایە کە مێردەکەی هان دەدات ستەم لە وی تر بکات و دەیەوێت مافەکانی زەوت بکات، لێرەدا کەسایەتی پیاوەکەش رۆڵی هەیە لەوەی کە دەکەوێت یان ناکەوێتە ژێر کاریگەریی یەکێك لە ژنەکانیەوە، ئەمەش دیسانەوە دەمانگێرێتەوە بۆ پرسیارێکی هاوشێوەی ئەوەی پێشوو: کێ ستەم لە کێ دەکات؟ ئەو پیاوەی زیاد لە یەك ژنی هەیەو لە ژێر کاریگەریی یەکێکیاندا ستەم لەوانی تر دەکات، یان ئەو ژنەیان کە هانی مێردەکەی دەدات ستەم لەوانی تر بکات؟

مەرجەکانی فرەژنی

ئێستاش کاتی ئەوە هاتووە باسی ئەوە بکەین کە ئایا ئەم مەسەلەیە (فرەژنی) لە ئیسلامدا هەروا بەبێ مەرج و بێ بەربەست و کۆنترۆڵ بەجێ هێڵراوە یان کۆمەڵێك مەرج و بنەمای بۆ دانراوە.

هەروەکو چۆن دەقێك نییە لە ئایەت و فەرمودە راستەوخۆ کۆیلایەتی قەدەغە بکات ـ بەڵکو زۆر رێگای ناڕاستەوخۆی گرتەبەر کە هەمووی دەڕژێتە ئەو دەرئەنجامەی کۆیلایەتی نەهێڵێت ـ بەهەمان شێوە قورئان هەندێك مەرجی بۆ ئەو کەسانە داناوە کە دەیانەوێت زیاد لە یەك ژن بهێنن، ئەگەر بێتو رەچاو بکرێت فرەژنی لە بوارێکی زۆر تەسکدا دەمێنێتەوە، هەندێك جاریش چارەسەرەکە بەجێ دەهێڵرێت بۆ کۆمەڵگە کە لە ئەنجامی ئەو گۆڕانکارییانەی بەسەریدا دێت زۆرێك لەو داب و نەریتانە گۆڕانکارییان بەسەردا دێت. بۆ نموونە لە کۆمەڵگەی کشتوکاڵیدا کە پیاو پێویستی بە منداڵی زۆر هەیە بۆ ئەوەی ئیش و کارەکەی بۆ بەرێوە ببەن، پێویستی دەکرد ئەو پیاوانەی کە دەوڵەمەندو دەسەڵاتدارن زیاد لە یەك ژن بێنن، بەڵام لە کۆمەڵگەی شاریدا کە زۆری منداڵ ئەرکێکی ئابوری زیاتر دەخەنە سەر خێزان کەم کەس هەوڵ دەدات ژنی تر بێنێت مەگەر ئەو کەسانەی لەبەر یەکێك لەو هۆیانەی لەمەوبەر باسمان کرد بیانەوێت ژن بێنن.

ئەو ئایەتەی باسی فرەژنی دەکات لە قورئاندا ئەمەیە: **"وَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تُقْسِطُواْ فِي الْيَتَامَى فَانكِحُواْ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاء مَثْنَى وَثُلاَثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تَعْدِلُواْ فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَى أَلاَّ تَعُولُواْ"**. (النساء: **3**). واتە ئەگەر ترسی ئەوەتان هەبوو کە دادپەروەر نەبن لەگەڵ ئەو هەتیوانەی لەبەردەستاندان و بەخێوتان کردوون ئەگەر بیانخوازن ئەوا ژنی تر بخوازن، لە یەکەوە تا چوار، بەڵام ئەگەر ترسی ئەوەتان هەبوو دادپەروەر نەبن لە نێوانیاندا ئەوا ئیکتیفا بکەن بە یەك ژن، یان بە کەنیزەك، ئەوە نزیکتر لەوەی کە منداڵتان زۆر نەبێت و هەژار نەکەون، هەندێك (ألا تعولوا) بەوە تەفسیر

دەکەن کە ستەم نەکەن، هەندێکی تر بەوە راڤەی دەکەن کە ئەوە نزیکترە لەوەی کە بە بۆنەی منداڵ زۆرییەوە هەژار نەکەون، ئەمەش رای ئیمامی شافیعیو بەیهەقی و زۆرێك لە موفەسیرەکانیش هەردوو تەفسیرەکەیان باسکردووە.

کەواتە لەم ئایەتەوە دوو مەرجمان دەست دەکەوێت بۆ کەسێك بیەوێت زیاد لە یەك ژن بێنێت، یەکەم مەرجی دادپەروەری، کە ئەمەیان شتێکە لە ئەنجامی مامەڵەوە دەردەکەوێت، بۆیە ئایەتەکە دەفەرموویت: ئەگەر ترسی ئەوەتان هەبوو دادپەروەر نەبن، واتە هێشتا ئەو کەسە نازانێت کە ئایا دادپەروەر دەبێت یان نا، بەڵام تەنها ترسی هەیە کە ناتوانێت دادپەروەر بێت ئەوە ئەو کاتە با تەنها یەك ژن بێنێت.

فرەژنی و داد پەروەری

هەندێك کەس دەڵێن بە رێکەوتو بە شێوەیەکی زۆر دەگمەن لە دونیادا هەڵدەکەوێت پیاوێك بتوانێ لە نێوان دوو ژندا دادپەروەر بێت، تەنانەت خودی پەیامبەریش ﷺ نەیتوانیوە ئەو دادپەروەرییە بهێنێتە دی! بەڵگە بەو ئایەتە دەهێننەوە کە دەفەرموویت **(ولن تستطيعوا أن تعدلوا بين النساء ولو حرصتم).**

پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ ئەوەی لە دڵەوە عائیشەی لەوانی تر زیاتر خۆش دەویست، بەڵام لە رووی مامەڵەوە هیچ جیاوازییەکی نەدەخستە نێوان ژنەکانیو لەو لایەنەوە ئەوپەڕی ئیداریو ئەوپەڕی دادوەر بووەو تا دونیا ماوە کەسێکی تر نایەت شان لە شانی پێغەمبەر بدات لە داناییو دادپەروەریدا.

قورئان خۆی دەفەرموویت دادپەروەریکردن کارێکی سەختەو مرۆڤ هەرچەند هەوڵ بدات ناتوانێ دادپەروەری رەها بەرپا بکات، بەڵام ئەمە رێگە ناگرێت لەوەی کە زیاد لە یەك ژن بێنن ئەگەر هەوڵی خۆتان خستەگەڕ بۆ بەرپاکردنی دادپەروەری وەکو ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ دەیفەرموو **(اللهم هذا قسمي فيما املك فلا تؤاخذني فيما تملك ولا أملك).**

پاشان کەس نییە وتبێتی فرەژنی یەکپارچە خۆشیو رابواردنە، بەڵکو زۆر جار پڕە لە کێشە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بە بەراورد لەگەڵ سلبیاتی مانەوەی ئافرەتی زۆر بەبێ مێرد هێشتا زیانی ئەم کەمترە، واتە شتەکە بەراوردە لە نێوان دوو حاڵەتدا، قورئان خۆی دەفەرموویت دادپەروەریکردن کارێکی سەختەو مرۆڤهەرچەند هەوڵ بدات ناتوانێ دادپەروەریی رەها بەرپا بکات، بەڵام ئەمە رێگە ناگرێت لەوەی کە زیاد لە یەك ژن بێنن ئەگەر هەوڵی خۆتان خستەگەڕ بۆ بەرپاکردنی دادپەروەری وەکو ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ دەیفەرموو **(اللهم هذا قسمي فيما املك فلا تؤاخذني فيما تملك ولا املك).**

مەرجی دووەم ناراستەوخۆ لە ئایەتەکە وەردەگیرێت ئەویش توانای ماددییە، ئەم مەرجەیان هەر لە سەرەتاوە دەزانرێت و دادگا دەتوانێت بڕیار بدات کە ئەو کەسە دەتوانێت مەسرەفی دوو خێزان بکێشێت یان نا.

هێنانی کەنیزەکیش سوودی کەنیزەکەکانی تێدا بوو، چونکە تەنها بە هێنانی منداڵ ئیتر فرۆشتنیان حەرام دەبوو، دەبوا لە ئەستۆی ئەو پیاوە بمێنێتەوە و بە مردنی پیاوەکە یەکسەر ئازاد دەبوون. ئەمەش یەکێك بوو لە رێگاکانی ئازادکردنی کەنیزەکەکان.

پاشان کەس نییە وتبێتی فرەژنی یەکپارچە خۆشیو رابواردنە، بەڵکو زۆر جار پڕە لە کێشە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بە بەراورد لەگەڵ سلبیاتی مانەوەی ئافرەتی زۆر بەبێ مێرد هێشتا زیانی ئەم کەمترە، واتە شتەکە بەراوردە لە نێوان دوو حاڵەتدا.

مەسەلەیەکی تر هەیە کە رێگا لە فرەژنی دەگرێتو ناهێڵێ هەروا بە رەهایی هەموو کەسێك هەڵسێتو فرەژنی بکات ئەویش بەرهەڵستی ژنی یەکەمە کە خوا وەکو غەریزەیەك لە ژناندا دایناوە حەز نەکەن ژنی تریان بێتە سەر، ئەم بەرهەڵستکارییە کاریگەرییەکی زۆری هەیە لە سەر کەمکردنەوەی فرەژنی و شتەکە تا رادەیەك لە حەزو ویستی پیاو

دەردەكاو لە سنووری زەرورەتدا دەیهێڵێتەوە، واتە ئەو بەرهەڵستكارییە كارێك دەكات كە تەنها ئەوانەی بیانوویەكی فیعلییان بەدەستەوەیە بۆ ژنهێنانو ئەوانەی كەسایەتییان بەهێزەو توانای ماددییان هەیە بتوانن ژنی تر بێنن.

لە كۆتاییدا دەڵێم ئیسلام ئایینێكی واقیعییەو چارەسەری واقیعی پێیە بۆ كێشەكانو هەوڵ بۆ دەستخستنی خۆشی هەردوو دونیای مرۆڤ دەدات.، ئەوەندە بەسە كە لە دانانی خوایەكی زانای دانای دادپەروەری بە بەزەییە و هەر كەموكورتییەك هەبێت لەبەرپاكردنیدا ئەوە لە كەموكورتی و نەزانیو هەوەسی مرۆڤەكانەوە سەرچاوەی گرتووە نەك لە ئیسلامەوە.

ئەگەر لە مێژوودا پیاوانێك هەبووبن كۆشكەكانیان پڕ كردبێت لە كەنیزەك ئەوە لادان بووە لە رۆحی ئیسلامو خراپ سوود وەرگرتن بووە لە روخسەتەكانی ئیسلام وەكو ئەوەی كە كوردێكی عەشایەر دەیكات، دەبینی لە هەموو ئیسلام تەنها ئەوە بەرپا دەكات كە زیاد لە یەك ژن بێنێت، چونكە خوا حەڵاڵی كردووە، لەولاشەوە هەرچی حەرام هەیە دەیكات لە ستەمو ماڵی حەرام خواردنو فرِوفێڵو .. هتد، ئایا دەكرێت كردەوەكانی ئەو جۆرە كەسانە بەسەر ئیسلامدا ساغ بكرێتەوە؟

هەوڵی ئەوروپا بۆ بەرپاكردنی فرەژنی و رێگریی حكومەتی كوردی لە فرەژنی

دوا وتەم لەم بەشەدا ئەوەیە كە زۆر جار لە ئەوروپاو لە وڵاتانی تر ویستویانە پەنا ببەنەبەر شەریعەتی ئیسلام بۆ چارەسەركردنی كێشەی زیادەی ئافرەت، بەڵام قەشە دەمارگیرەكان رێگەیان نەداوە، وەكو ئەوەی لە ئەڵمانیا دوای جەنگی جیهانی دووەم حكومەتی ئەڵمانی لیژنەیەكی نارد بۆ ئەزهەر بۆ ئەوەی هەندێك زانیارییان بدەنێ دەربارەی سیستمی فرەژنی لە شەریعەتی ئیسلامدا.

لە ساڵی 1949 خەڵكی (بۆن)ی پایتەختی ئەڵمانیا داوایان لە دەسەڵاتدارەكان كرد بەندێك بۆ دەستوور زیاد كەن كە رێگا بە فرەژنی بدات بۆ چارەسەری كێشەی ئەو زیادەیەی لە رێژەی ژناندا روویدابوو.

فەیلەسوفو دانیشمەندە رۆژئاواییەكانیش زۆرێكیان دانیان بەوەدا ناوە كە فرەژنی چاكترین تەشریعە بۆ چارەسەركردنی كێشەی زیادبوونی رێژەی ژنانو ئەوانەی ژنەكانیان توانایان نەماوە، وەكو فەیلەسوفی ئەڵمانی (شۆبنهاوەر)و (گۆستاف لۆبۆن) و (ئیهرینبل)و (وێستەر مارك)و چەندینی تر.

لە رۆژئاوای مەسیحیدا دەوڵەت دەیەوێت پەنا بباتە بەر فرەژنی بۆ چارەسەر كردنی كێشەی زیادەی رێژەی ئافرەتان، بەڵام دەزگای ئایینی دەمارگیر رێگری لێدەكات كەچی لە وڵاتی خۆماندا بە پێچەوانەوەیە: دەزگای ئایینی یارمەتیدەرو ئاسانكەرە، بەڵام دەوڵەت رێگری لێدەكات! لە هەردوو حاڵەتەكەشدا هەر ئەو ئافرەتانە زەرەرمەندن كە بێوەژن دەكەون یا تەمەنیان تێپەڕیوە یا خەریكە تێدەپەڕێ.

دەبوایە لای خۆمان حكومەت ئەو شتەی بە هەل بزانایەو سوودی لەو هەڵوێستەی ئاین وەرگرتایە بۆ چارەسەر كردنی ئەم كێشەیەو رۆڵی ئایینی كاریگەرتر بكردایە لەم بوارەدا، بەڵام بە داخەوە پێناچێت بەرپرسانی لای ئێمە مەبەستیان چارەسەركردنی كێشەی خەڵكی بێت. چارەسەرنەكردنی كێشەی كارەبا لە ماوەی حەڤدە ساڵدا و رۆژ دوای رۆژ خراپتربوونی كارەبا بەڵگەیەكی بەرجەستەیە لەسەر ئەوەی كە حكومەت بە تەنگ میللەتەوە نییەو مەبەستی خزمەت كردنی نییە بەڵكو لێپرسراوان هەموو هەم و غەمێكیان بە دەستهێنان و دابینكردنی بەرژەوەندیی خۆیانە ئەگینا شت هەیە بە 17 ساڵ چارەسەر نەكرێت بە تایبەت كارەبا كە یەكێكە لە پێداویستییە هەرە سەرەكییەكانی مرۆڤ لەم سەردەمەدا. ئەمە جگە لە دەیان كێشەی زیندووی تر كە بێ چارەسەر كردن هێڵراوەتەوە وەكو كێشەی ئاوو كرێچێتی و كۆچكردنی گەنجان بۆ هەندەران و...هتد.

حکومەت وەکو ڕێگە لە فرەژنی دەگرێت و یاسای بۆ دادەنێت بۆ سزادانی ئەوانەی ئەنجامی دەدەن هیچ هەنگاوێکیش ناگرێتە بەر بۆ ڕێگرتن لە کۆچکردنی گەنجان بۆ هەندەران کە لەبەرامبەر هەر گەنجێدا کە دەچێت بۆ هەندەران کچێك هەلی مێردکردنی لە دەست دەچێت و بێ هیوا دەبێت.

من زۆر دەترسم هەندێك لەبەرپرسان حەز بەم وەزعە بکەن (کۆچی گەنجان و زیادبوونی ڕێژەی کچان) بۆ ئەوەی هەلی ڕابواردن بۆ خۆیان زیاتر بێت و ئافرەتی زیاتریان لەبەردەستدا بێت! لەمەش زیاتر لەوە دەترسم حکومەت لەم سیاسەتەیدا ئەجندەی جیهەتگەلێکی دەرەکی جێبەجێ بکات، جیهەتگەلێك کە دەیانەوێت لە ڕێگەی بڵاوکردنەوەی فەسادەوە دوورکەوتنەوەی میللەت لە ئیسلام مسۆگەر بکەن، یان بەرنامەیەك لە ئارادابێت بۆ پاڵنان بە گەنجانەوە بۆ چوون بۆ هەندەران بۆ ئەوەی لەوێ مێشکیان بشۆنەوەو ئەگەر نەشکرێن بە مەسیحی هیچ نەبێت عەقڵییەت و ڕەوشت و کەسایەتییان بگۆڕن.

دەبوایە ئەو ئافرەتانەی لەسەر خەتەنە کرنی ئافرەت ئەو هەموو هەرایە دەکەن لەسەر کۆچی گەنجان بیانکردایەو حکومەتیان هان بدایە بە ئەرکی بەرپرسیارێتی خۆی هەڵسێت بەرامبەر ئەم کێشەیەی کە ڕۆژ دوای ڕۆژ ڕۆژێك لە زیادبووندایە.

ئەوەی کە گومانی من زیاد دەکات لەوەی کە حکومەت لەوانەیە ئەجندەی جیهەتگەلێکی تر جێبەجێ بکات ئەوەیە کە لە جیاتی ئەوەی بە ڕاستەوخۆو ناڕاستەوخۆ ڕێگری لە کۆچی گەنجان بکات کەچی دەچێت یاسایەك دەردەکات بۆ دەرچوانی زانکۆ کە تا ساڵی 2011 کەس دانامەزرێنرێت بۆ ئەوەی گەنجان ئەوەندەی تر بێ هیوا بن و زیاتر ڕوو لە هەندەران بکەن!

هەر کەسێك چاودێریی وەزعی کوردستان بکات لە مەسەلەی کۆچی گەنجان بۆ هەندەران بە ڕوونی بۆی دەردەکەوێت کە حکومەت هیچ هەنگاوێکی نەناوە بۆ ڕێگرتن لەو دیاردەیە وەکو ئەوەی شتەکە هیچ پەیوەندیی بەوەوە نەبێت و ئەو هیچ بەرپرسیارێتییەکی نەبێت بەرامبەر داهاتووی ڕۆڵەکانی ئەم میللەتە کە تەنها موڵکی خۆیان نین بەڵکو موڵکی ئەم میللەتەو هیوای دواڕۆژین، بە شێوەیەکی تایبەتتر موڵکی ئەو کچانەن کە بە جێیان دەهێڵن.

بەرپرسانی ئێمە خۆیان بەهەر چییەك بزانن خۆیان بە بەرپرس نازانن بەرامبەر ئەم میللەتەو لە خەمی چارەسەرکردنی کێشەکانیدا نین.

لە کۆتاییی باسی فرەژنیدا دەڵێین: چەند شتێك گرنگە لێرەدا بیزانین:

1ـ ئیسلام داهێنەری ئەم نەریتە نەبووە، بەڵکو لە پێش ئیسلامدا لەناو هەموو گەلاندا هەبووەو بەرەهایی و بە بێسنوور و بە بێ هیچ ڕێنماییەکی بەرچاو لە چۆنیەتی مامەڵە کردن لەگەڵ ژناندا.

2ـ ئیسلام سنوورداری کردووەو مەرجی بۆ داناوەو ڕێنماییگەلێکی زۆری داناوە بۆ چۆنێتی مامەڵەکردن لەگەڵ ژناندا و تەشریعێکی تێروتەسەلی بۆ ئەم مەسەلەیە داناوە.

3ـ هەر مومارەسەیەك کرابێت لە لایەن پیاوەوە کە پێشێلکردنی ماف و کەرامەتی ئافرەتی تێدابێت ئەوە ئەو کەسانە خۆیان لێی بەرپرسیارن نەك ئیسلام.

فرەمێردی و گەڕەلاوژێی سێکسی

تا ئێستا کێشەیەك نەبووە بە ناوی زیادی ڕێژەی پیاو تاوەکو بیر لەوە بکرێتەوە ئەگەر ڕێژەی پیاوان زیاد بوو پیاوەکان چی بکەن و لە داهاتووشدا شتی وا روو نادات و هەموو توێژینەوە زانستییەکان ئەوە دەسەلمێنن کە هەم ڕێژەی لەدایك بوونی کچ لە کوڕ زیاترە و هەم ڕێژەی مردنی پیاو لە ژن زیاترە و تەمەنی پیاو لە ژن کورتترە، دەرەنجامیش بە بەردەوامی زیادەی ڕێژەی ژنە بەسەر پیاودا. ئەمەش خۆی لە خۆیدا نموونەیەکە لەسەر ناواقیعییەتی خاوەنی ئەم جۆرە بۆچوونانە.

دەڵێم: لەگەڵ ناواقیعییەتی بیرۆکەی فرەمێردی لەگەڵ ئەوەشدا هەر کەمێك گفتوگۆی لەسەر دەکەین، چونکە بانگەشەکەرانی ئەم بیرۆکەیە کۆڵ نادەن و دەم و نادەمێك دەیدەن بە گوێی خەڵکیدا.

یەکەم: ئەوانەی بانگەشە بۆ ئەم بیرۆکەیە دەکەن نە لە سروشتی پیاوو نە لە هی ژن و تەنانەت لە فەسلەژەی کاری سێکسی و لە ڕۆڵی هەریەکە لە ژن و پیاو لە ئەنجامدانی کاری سێکسیدا تێنەگیشتوون. بۆ ئەوەی نزیکی بکەمەوە لە تێگەیشتنیان سەرنجیان رادەکێشم بۆ ئەو ململانێ و زۆرانبازی و شەڕەی لە نێوان زۆربەی گیانلەبەراندا روودەدات لە وەرزی جووتبووندا. ئەمەش هۆکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ڕۆڵی نێرینە لە ئەنجامدانی کاری سێکسیدا پۆزەتیڤ و ڕۆڵی مێینە نێگەتیڤە، واتە ئەنجامدانی کاری سێکسی زیاتر پیاو بڕیاری دەدات و ئەگەر ئامادەباشی تێدا نەبێت ئەوا هەرگیز ئەو کارە ئەنجام نادرێت.

ژن گەر دەسەڵاتی بەسەر یەك پیاودا نەبێت، دەسەڵاتی بەسەر زیاتر لە یەك پیاودا چۆن دەبێت؟ ئەگەر ئەو ژنە سکی پڕ بوو، چۆن بزانێت منداڵی کامیانە، گریمان ئەمڕۆ بە هۆی هەندێك ئازمایشەوە دەتوانرێت ئەوە بزانرێت، بەڵام خۆ دونیا تەنها ئەمڕۆ نییە و تەنها ئەو وڵاتانە نییە کە لە رووی زانستەوە پێشکەوتوون، ئەگەر ئەو ژنە کەوتە حەیزەوە یان کەوتە زەیستانییەوە ئەو چوار پیاوە چی بکەن؟ ئەگەر ئەو ژنە لە ئەنجامی سکپڕی لە یەکێك لە پیاوەکانەوە کەوتە زەستانییەوە پیاوەکانی تر تاوانیان چییە مانگ و نیوێك چاوەڕوان بن. ئاشکرایە کە توانا و ئارەزووی سێکسیی پیاو لە هی ژن زیاترە، ئەگەر پیاوێك چەند ژنی هەبێت و ئارەزووی زۆر بێت دەتوانێت بچێتە لای زیاتر لە یەك ژن، ئەی ئەگەر ژنێك زیاد لە یەك مێردی هەبوو، یەکێك، یان دوان لە مێردەکانی بەو شێوەیە بوون، چارەسەریان چی دەبێت؟

ئەگەر ئەو ژنە منداڵێکی کۆرپەی لە یەکێك لە پیاوەکان هەبوو، لە نۆرەی پیاوەکانی تردا چیی لێبکات، لەگەڵ خۆیدا بیگەڕێنێت یان لە لای باوکەکەی بەجێی بهێڵێت.

لەوانەیە بڵێی با دایەنی بۆ بگرێت، ئەی ئەگەر توانای نەبوو، یا هەر کەسێك نەبوو ئامادەبێت چەند شەو و رۆژ بەسەر یەکەوە دایەنی بکات.

لەوانەیە بڵێی: با پیاوەکە خۆی بە شیری دەستکرد بەخێوی بکات، ئەی ئەگەر لەو سەردەمانەی کە شیری دەستکرد نەبووە چی؟ ئەی ئەگەر دایکەکە بە شیری خۆی بەخێوی دەکرد، ئەوکاتە چی بکەن؟

ئایا پیاوەکانی تر رازی دەبن گریان و ئەرکی ساوای پیاوێکی تر هەڵگرن و ژنەکەیان لە سەرەی ئەواندا بە منداڵی پیاوێکی ترەوە خەریك بێت؟

ئاشکرایە کە لە کاری سێکسیدا پیاو بکەرە و بە سەد ژن ناتوانن پیاوێك دەلاقە بکەن یان وای لێبکەن کارێکی سیکسیی ئەنجام بدات گەر خۆی ئارەزووی نەبوو یان توانای نەبوو، بەڵام پیاوێك بە تەنها دەتوانێت چەند ژن لاقە بکات، ئەگەر وا رێك کەوت یەکێك لە پیاوەکان لە نۆرەکەی خۆیدا ئارەزووی نەبوو یا توانای نەبوو یان ماوەی نەبوو لەبەر هەر هۆیەك و رۆژی دووەم و سێیەم ئارەزووی جووڵا ئایا دەتوانێت ئەو ژنە لە مێردەکانیتری بسەنێتەوە بۆ ئەوەی کاری سەرجێیی لەگەڵدا بکات؟ ئاشکرایە کە ژنەکە خۆی دەسەڵاتی نییە، کەواتە دەبێت پیاوەکانی تر رازیی بن، ئەی ئەگەر رازی نەبوون چی؟

ئەگەر ئەو ژنە کەوتە تەمەنی بێ ئومێدی و چیتر توانای منداڵبوونی نەما و ئارەزووی سێکسیی کەم بوویەوە، ئایا چارەی ئەو پیاوانە چی بێت، بە تایبەت ئەوەیان کە هێشتا منداڵی لێ نەبووە.

پیاوێك ئەگەر چوار ژنیشی هەبێت دەتوانێت لە یەك ماڵدا دایانبنێتو کۆنترۆڵیشیان بکات، بەڵام ئایا ژنێك چوار مێردی هەبێت دەتوانێت لە یەك ماڵدا دایانبنێت؟ ئەو بەم حاڵەی ئێستای ناتوانێت بەسەر یەك پیاودا زاڵ بێتو کۆنترۆڵی بکات، ئەوکاتە چۆن دەتوانێت زیاد لە یەك پیاو کۆنترۆڵ بکات.

ئاشکرایە کە سروشتی پیاو جیاوازە لە هی ژن، پیاو زیاتر پەنا دەباتە بەر هێزو بازوو بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی، واقیعیش ئەمە دەسەلمێنێ و هەموو ئەو شەڕو شۆڕەی لە دونیادا روودەدات راستیی ئەم بۆچوونە دەردەخات، ئەم سروشتەش لە پیاودا وادەکات رۆژانە سەدانو هەزاران پیاو بە سەر و قاچ شکاوی ببرێنە خەستەخانەو دادگاکان پڕ دەبن لە کێشەی شەڕی نێوان مێردەکان لەسەر کێشەی نۆرەو نۆرەبڕیو هتد.

ئەگەر پیاوی فرەژن ژنێکی لەوانی تر خۆشتر بووێت، ژنەکانی تر ناتوانن شتێکی ئەوتۆ بکەن یان لێپرسینەوە لەگەڵ پیاوەکەدا بکەن یان لەگەڵ ئەو ژنەدا و ناچاری بکەن دەست لەو کارە هەڵبگرێت، بەڵام ئەگەر ژنێك کە چەند مێردی هەیەو یەکێکیانی لەوانی تر زیاتر خۆش بووێت یان مەیل بە یەکێکیان زیاتر لەوانی تر بدات، هەڵوێستی پیاوەکانی تر چی دەبێت؟ حەتمەن ئەو وەزعە قبوڵ ناکەنو پەلاماری ئەو ژنو مێردە دەدەنو سەروگوێیان دەشکێنن.

ئەگەر یەکێك لەو پیاوانە لەوانی تر دەسەڵاتدارتر بێت، ئایا رازیی دەبێت ئەوانی تر وەکو ئەو یەکسان بن لە بەشەکەیاندا یان بێ بەشیان دەکاتو قسەش بکەن دەمو ددانیان دەشکێنێت. ئاشکراشە کە ژن لەبەر ئەوەی لە رووی لاشەوە لە پیاو لاوازترە لەو شتانەشدا ناتوانێت خاوەنی بڕیار بێتو بڕیار هەر بەدەست پیاو دەبێت.

بە کورتی ئەم بیرۆکەیە ئەوەندە بێ بایەخو بێ نرخە نازانی چۆنی گفتوگۆ لەسەر بکەیتو وەك وتم تەنها بۆ دژایەتیکردنی ئیسلامەو هیچی ترو بێ ئاوڕدانەوە لە واقیعییەتی ئەو ئەڵتەرناتیڤە. بۆیە بە پێویستی نازانم لەوە زیاتر لە سەری بڕۆمو ئەوەش کە دەیەوێت پێچەوانەی ئەمانەی ئێمە بسەلمێنێت وەك ئەوە وایە بیەوێت بە بێژنگ بەری خۆر بگرێت لە گەرمەی نیوەڕۆدا یان کەسێکە گومانی هەبێت لە روناکی رۆژو تاریکی شەو، ئەوکاتەش هیچ قسەیەك سوودی نابێت لەگەڵیاندا وەکو شاعیری عەرەب دەڵێت:

ولیس یستقیم في الاذهان شيئ   اذا احتاج النهار الی دلیل

واتە: هیچ راستییەك لە مێشکدا ناچەسپێت ئەگەر رۆژ پێویستی بە بەڵگەهێنانەوە هەبێت لەسەر روناکییەکەی.

لە کۆتاییدا دەڵێم: ئەگەر بتەوێت فرەمێردی بەرپا بکەیت دەبێت پێش هەموو شتێك چەند شتێك بکەیت:

یەکەم: رۆڵی ئافرەت لە ئەنجامدانی کاری سێکسیدا بکە بە ئیجابیو رۆڵی پیاو بە سلبی، واتە ئەندامەکانیان بگۆڕیتەوە، چونکە ئاشکرایە کە ئەندامی پیاو لە هەموو کاتێکدا ئامادەی ئەنجامدانی کاری سێکسیی نییەو دەبێت گۆڕانکاری بەسەردا بێتو ئامادەبێت بۆ ئەو کارە، بەمەش دەوترێت رۆڵی ئیجابی لە کاتێکدا کە ئەندامی سێکسی ئافرەت هیچ ئامادەبیەكو گۆڕانکارییەکی ناوێت، بەمەش دەوترێت رۆڵی سلبی.

دووەم: دەبێت هێزو بازوو و توانای بەدەنی ئافرەت زیاتر بکرێت لە هی پیاو بۆ ئەوەی بتوانێت زاڵ بێت بە سەر پیاوەکانیدا و بتوانێت لێپرسینەوەیان لەگەڵدا بکاتو دەسەڵاتی بەسەریاندا هەبێت بۆ ئەوەی بڕیار بە دەستی خۆی بێت نەك بە دەستی پیاوەکان.

سێیەم: مەسرەفی ماڵ بکێشێت لە دابینکردنی خانوو و بژێوی بۆ ماڵەکانی بۆ ئەوەی ئەو بەرپرس بێتو دەسەڵاتی هەبێت بەسەر پیاوەکاندا.

بە کورتی دەبێت ژن ببێت بە پیاوو پیاویش ببێت بە ژن، واتە هیچمان نەکردو گەڕاینەوە بۆ خاڵی سفر.

مافی ژن لە مەسەلەی تەڵاقدا

مافی ژن لە تەڵاق وەرگرتن ئەوە شەرع پێی بەخشیوە، لە سەردەمی پێغەمبەریشدا ﷺ ژن هەبووە چووە بۆ لای پێغەمبەرو داوای جیاکردنەوەی کردووە لە مێردەکەی لەبەر ئەوەی کە تواناى سێکسیی کەمە. نەك هەر ئەوەندەش بەڵکو تەنانەت گەر جوانیی پیاوەکە یان رەوشتی بە دڵ نەبووایە بۆی هەبوو داوای جیابوونەوە بکات، ئەمەش بابەتێکە لە شەرعدا پێی دەوترێت (باب الخلع).

بەنیسبەت مافی ژنیشەوە بە بوونی زیاد لە یەك مێرد ئەوا لەمەوبەر وەڵامان دایەوە تەنها شتێك ماوە بیڵێین کە ئەویش ئەوەیە گەر ئەم نووسەرانە راست دەکەن با رێگە بە ژنەکانیان بدەن زیاد لە یەك مێردیان هەبێت، بزانە دەتوانن؟!

ئەوانەی دەڵێن با ژنێکیش زیاد لە پیاوێکی هەبێت ئایا مەبەستیان ئەوەیە کە تەنها ژنان لە یەك پیاو زیاتریان هەبێت یان پیاوانو ژنان هەریەك چەند هاوسەریان هەبێت؟ ئاشکرایە کە ئەگەری یەکەم نابێت، چونکە تاکو ئێستا رێك نەکەوتووە ژمارەی پیاوان لە ژنان زیاتر بێتو لە داهاتووشدا شتی وا رێك ناکەوێت. کەواتە دەبێت ئەگەری دووەم بێت، واتە پیاوو ژن هەریەکەو چەند هاوسەرێکی هەبێت، ئەوکاتە بیهێنە بەرچاوی خۆت دەبێتە چی گەڕەلاوژێیەك، وای لێدێت سەگ خاوەنی خۆی نەناسێتو وەکو بە عەرەبی دەڵێن **(يختلط الحابل بالنابل)**.

ئیسلامو مۆسیقا

هەندێك کەس رەخنەی ئەوە دەگرن لە ئیسلام کە رێ بە گوێگرتن لە مۆسیقا نادات، ئێمە لێرەدا بە کورتی لە سەری دەدوێین و هەر کەسێکیش بیەوێت زیاتر شارەزایی لەو بوارەدا پەیدا بکات دەتوانێت بگەڕێتەوە بۆ هەندێك سەرچاوەی ئیسلامی.

سەرەتا فەتوای چەند زانایەکی برواپێکراو دێنینو دواتریش قسەی خۆمانی لەسەر دەکەین.

ئیمامی غەزالی دەفەرموویت: **"اللهو مروح للقلب، و مخفف عنه أعباء الفكر، و القلوب اذا أكرهت عميت، و ترويحها اعانة لها على الجد، فالمواظب على التفقه – مثلا – ينبغى ان يتعطل يوم الجمعة، لأن عطلة يوم تبعث النشاط في سائر الأيام، و المواظب على نوافل الصلوات في سائر الاوقات ينبغي ان يتعطل في بعض الأوقات، ولأجله كرهت الصلاة في بعض الأوقات. فالعطلة معونة عاى العمل، و اللهو معين على الجد، ولايصبر على الجد المحض والحق المر الاّ نفوس الأنبياء عليهم السلام – فاللهو دواء القلب من داء الأعياء والملل، فينبغى ان يكون مباحا، ولكن لاينبغى أن يستكثر منه، كما لايستكثر من الدواء. فالسماع من جملة المباحات، من حيث انه سماع صوت طيب موزون مفهوم، وإنما تحريمه لعارض خارج حقيقة ذاته.. و من لم يحركه الربيع و أزهاره، و العود وأوتاره، فهو فاسد المزاج، ليس له علاج.**

من هەموو پەرەگرافەکەت بۆ ناگۆڕمە سەر کوردیی، چونکە پێشەکیە بۆ ئەو چەند دێڕەی دوایی کە هێڵم هێناوە بە ژێریدا و راستەوخۆ باسی گۆرانیی و مۆسیقا دەکات.

دەفەرموویت: گۆرانیش یەکێکە لەو شتانەی کە رێگەی پێدراوە، لەو رووەی کە گوێ گرتنە لە دەنگی خۆشی کێشداری مانادار، حەرام کردنەکەشی لەبەر شتێکی کەیە لە دەرەوەی گۆرانیەکە (مەبەستی ئەوەیە کە لە مەجلیسی مەشروب خواردنەوە یا لە کاتی عیبادەتەکاندا بێت). هەر کەسێکیش بەهار و گوڵەکانی و عود و داوەکانی نەیجوڵێنن ئەوا میزاجی تێك چووە و چارەسەری نییە.

ئیبن تەیمیەش کە بە توندترین کەس دادەنرێت لەو بوارانەدا و سەلەفیەکان خۆیان بە شوێنکەوتووی ئەو دەزانن، وەکو هەموو زانایانی تر ئەو گۆرانییانەی وشەکانیان شتی ناشەرعی و وروژێنەری تێدا نییە بۆ غەریزەجنسییەکان بە شتێکی رێگەپێدراو دەزانێت و دەفەرموویت: **"السماع المباح، الذي رخص فيه رسول الله ﷺ للأمة، رفعا للحرج من حياتها،**

فلقد رخص النبى ﷺ في أنواع من اللهو في العرس و نحوه، كما رخص للنساء ان يضربن بالدف في الأعراس و الإفراح، رفعا للحرج. و من هذا الباب، باب الرخصة في اللهو، حديث عائشة (رضي الله عنها) لما دخل عليها ابوها (رضي الله عنه) في أيام العيد، و عندها جاريتان من الانصار تغنيان بما تقاولت به الانصار يوم بعاث، فقال ابوبكر(رضي الله عنه): أبـمزمار الشيطان في بيت رسول الله ﷺ؟ فقال صلى الله عليه و سلم" دعهما يا أبابكر، فإن لكل قوم عيدا، و هذا عيدنا أهل الإسلام". "فان السماع **الذى** يفعل كما تفعل سائر الأفعال التى **تلتذ** بها النفوس، و إن كان فيها نوع من اللهو و اللعب كسماع الاعراس و غيرها، مما يفعله الناس لقصد **اللذة** و اللهو، لا لقصد العبادة و التقرب الى الله فهو من المباحات".

واتە: گۆرانی ڕێگە پێدراو، ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ ڕێگەی پێداوە بۆ ئومەتەکەی، بۆ ئەوەی هەست بە گوناهـ نەکەن، پێغەمبەر ﷺ ڕێگەی بە هەندێك جۆر لە گۆرانی دابوو لە شاییدا هەروەکو چۆن ڕێگەی بە ژنان دابوو دەف لێدەن لە شایی و خۆشییەکاندا، لەم بوارەدا، بواری مۆڵەت دان بە کەیفخۆشی کردن، فەرمودەکەی عائیشە (خوا لێی ڕازی بێت) کاتێك باوکی چوو بۆ لای لە ڕۆژانی جەژندا دوو کچە ئەنصارییی گۆرانییان دەووت لەوانەی کە لە ڕۆژی بوعا**ثدا** دەیانگوت، ئەبوبکر فەرمووی:

ئایا زوڕنای شەیتان لە ماڵی پێغەمبەردا ﷺ لێدەدەن؟

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی، ئەی ئەبوبکر لێیان گەڕێ, هەموو گەلێك جەژنی هەیە, ئەمەش جەژنی ئێمەی موسڵمانانە.

"جا گوێ گرتن لە گۆرانی وەکو هەموو ئەو کارانەیە کە دەروونی مرۆڤ چێژی لێوەردەگرێ با جۆرێك لە ڕابواردن و خۆخڵەفاندنی تێدا بێت وەکو ئەوەی خەڵکیی لە جەژنەکاندا دەیکەن لە رووی کەیف و خۆشییە نەك بە مەبەستی عیبادەت و لە خوا نزیك بوونەوە، "مەبەستی ئەو دەروێشانە بووە کە بە دەف و سەما عیبادەتیان کردووە". ئەم جۆرە شتانە ڕێگە پێدراون.

(ابن حزم)یش ڕەخنە لە هەموو ئەو فەرمودانە دەگرێت کە لە سەر گۆرانی و مۆسیقا هاتووە و بەو کەسانەی کە لە ڕوانگەی ئەو فەرمودانەوە گۆرانی حەرام دەکەن لە ئەنجامی تێنەگەیشتنیان لە زانستی فەرموودە دەزانێت و بە هەڵەیەکی گەورەی دادەنێت.

ئیمامی قورتوبیش کە یەکێکە لە گەورە فەقیە و ڕاڤەکەرانی قورئان ئەو گۆرانیانە بە حەرام دەزانێت کە غەریزەی جنسیی مرۆڤ دەجولێنن و بە ئافرەتدا هەڵدەدەن و هانی بەرەڵایی دەدەن, ئەو جۆرە گۆرانییانەی کە شیعرەکانیان باسی جوانی ژنان و لەش و لاریان و ستایشی عەرەق و شتە حەرامەکان دەکات گومان نییە لە حەرامییاندا، چونکە کات بەسەربردنە لە شتی زەم کراودا، بەڵام ئەوەی کە ئەو جۆرە شتانەی تێدا نییە ئەوە حەڵاڵە بۆ کاتی خۆشیی وەکو شایی و جەژن و کاتی ئەنجامدانی ئیشی سەخت, سەبارەت بە تەپڵێش لە کاتی شەڕدا ئەوە هیچ حەرەجێکی تێدا نییە (واتە ئاساییە), چونکە سەربازان دەوروژێنێت و دوژمنان دەترسێنێ.

وتووشیانە (مەبەستی زاناکانە) تەپڵ (دەهۆڵ) لە شاییدا وەکو دەف وایە, بە هەمان شێوە ئامێرەکانی تر کە لە کاتی شاییدا بە کاردێت بەکارهێنانی ڕێگەپێدراوە بەو مەرجەی وشەکانی جوان بن و قسەی بێ شەرمی و ناڕەوای تێدا نەبێت.

دوا فەتواش لە سەر گۆرانی و مۆسیقا فەتوای یەکێکە لە زانا گەورەکانی ئەزهەر کە شێخی ئەزهەر بوو، سەرۆکی کۆڕی توێژینەوە ئیسلامییەکان و یەکێك لە دیارترین زانایانی سەردەمی خۆی ئەویش (شێخ مەحمود شەلتوت)ە کە بە فەتوایەکی تێر و تەسەل وەڵامی پرسیارێك دەداتەوە کە لێی دەکرێت دەربارەی گۆرانی و مۆسیقا و لە دواییدا ڕای زانا کۆنەکان دێنێتەوە لەسەر گۆرانی و مۆسیقاو دەڵێت:

"من وام دەبینی (قەناعەتم وا بوو) کە ئەوەندە بەس بێت بۆ زانینی حوکمی شەرع لە مۆسیقا و هەموو ئەو شتانەی مرۆڤ حەزی لێدەکات بە سروشت ئەگەر کەسانێك نەبوایە ئیکتفا بەوەندە ناکەن, بەڵکو لەوانەشە باوەڕ بەم جۆرە ڕێنماییانە نەکەن بۆ زانینی حەڵاڵ و حەرام و بەوە قەناعەت دەکەن کە قسەی زانا کۆنەکانیان بۆ باس بکەین لەو ڕووەوە.

با ئەو کەسانە بزانن کە زانایان کۆکن لە سەر ڕێگەپێدانی گۆرانی لە ڕێگای حەجدا بەو شیعرانەی کە شەوقی حاجیان بۆ زیارەتی ماڵی خوا زیاد دەکات, بۆ هاندانی سەربازان لە شەڕدا, لە بۆنەکانی خۆشیدا وەکو جەژن و شایی و بۆ پێشوازی کردن لەوانەی لە دوورەولاَت دەگەڕێنەوە. لە غەیری ئەم شتانەشدا دوو بۆچوونیان هەیە: کۆمەڵێکیان رایان وایە حەرامە و پشت بە هەندێك فەرموودەو قسەی پێشینان دەبەستن, کۆمەڵێکی تریش بە حەلاَڵی دەزانن بە پشت بەستن بە فەرمودەو قسەی پێشینان (واتە صەحابە و تابعی)و بەڵگەشیان ئەوەیە کە دەڵێن: "نە لە قورئان و نە لە سوننەتی پێغەمبەردا (فەرمودەو کردەوە)، نە لە پێوانی گونجاوو هەڵێنجانی زانایان (معقول القیاس و الإستدلال) شتێك هەبێت دەلالەت بێت لە سەر حەرامی بیستنی دەنگی خۆشی کێش و سەروا دار لەگەڵ ئامێرێك لە ئامێرەکان، بە دوای هەموو ئەو بەڵگانەدا چوون کە دەڵێت حەرامە و بینیویانە هیچیان راست نین.

دوای ئەوە لە ژێر ناونیشانی" **الآصل في السماع الحل و الحرمة عارضة**"دا دەڵێت:

و اذن فسماع الآلات, ذات النغمات أوالأصوات الجميلة, لا يمكن ان يحرم بإعتباره صوت آلة, أو صوت إنسان, أو صوت حيوان, وانما يحرم إذا استعين به على محرم, أو أتخذ وسيلة الى محرم, أو ألهى عن واجب.

وهكذا يجب أن يعلم الناس حكم الله في مثل هذه الشؤون و نرجو بعد ذلك ألاّ نسمع القول يلقى جزافا في التحليل و التحريم, فإن تحريم مالم يحرمه الله أو تحليل ما حرمه الله كلاهما افتراء وقول على الله بغير علم (قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُواْ بِاللّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَاناً وَأَن تَقُولُواْ عَلَى اللّهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ) (الأعراف: 33).

واتە: گۆرانی لە بناغەدا حەلاَڵە و حەرامییەکەی بە هۆی شتی ترەوەیە. کەواتە گوێ گرتن لە ئامێرە ئاوازدارەکان یا دەنگە خۆشەکان نابێ حەرام بکرێت لەبەر ئەوەی کە دەنگی ئامێرێکە, یان دەنگی مرۆڤێکە, یان دەنگی گیانلەبەرێکە بەڵکو لەبەر ئەوە حەرام دەبێت ئەگەر پەنای بۆ ببرێت بۆ ئەنجامدانی شتێکی حەرام یان ببێتە هۆیەك بۆ شتی حەرام یا ببێتە هۆی فەوتاندنی ئەرکێکی ئایینی (وەکو نوێژ).

بەو شێوەیە دەبێ خەڵکیی حوکمی خوا بزانن لەو جۆرە شتانەدا و بە هیوای ئەوەی دوای ئەوە قسەیەك نەبیستین کە هەروا بە بێ بنەمادە کرێت لە حەلاَڵ کردن و حەرام کردندا، چونکە حەرام کردنی شتێك کە خوا حەرامی نەکردووە یان حەلاَڵ کردنی شتێك کە خوا حەرامی کردووە هەردوو حاڵەتەکە قسە هەڵبەستن و بوختان کردنە بەدەم خواوە و قسە کردنە بە بێ زانیاری، خواش دەفەرموویت "بڵێ (ئەی موحەممەد) پەروەردگارم هەموو کارێکی ناشیرین و ناپەسەندی حەرام کردووە لە داوێن پیسی و بەدڕەوشتی و قسەی نابەجێ, ئەوەی بە ئاشکرا دەکرێت یا ئەوەی بە نهێنی و ژێراو ژێر دەکرێت، ستەم و زۆرداریی بە ناحەق و هاوەڵ بڕیاردان بۆ خوا بێ بەڵگەیەك لە لایەن خواوە، بە بێ زانیاری قسە و شت دانە پاڵ خوا". (واتە خوا ئەوانەی حەرام کردووە)

بە کورتی زانایانی ئیسلام بنەمایەکیان داناوە بۆ گۆرانی، ئەویش ئەوەیە کە گۆرانی وەکو قسە وایە, باشەکەی حەلاَڵ و خراپەکەی حەرامە, ئەگەر بۆ بێتاقەتی دەرکردن بێت و مرۆڤ لە یادی خوا غافڵ نەکات و کۆڕی بۆ نەبەسترێت بۆ مەشروب خواردن و کاری ناشەرعی کردن هیچی تێدا نییە و ڕێگەی پێدراوە.

لەوانەیە گۆرانییەك لە رادیۆو تەلەفزیۆنەوە گوێی لێبگری هیچی تێدا نەبێت، بەلاَم ئەگەر لە ئاهەنگێکی تێکەڵ بە مەشروب خواردن و سەما کردن بێت حەرام بێت.

گرنگترین شتیش ئەوەیە کە وەکو شێخ مەحمود شلتوت دەڵێت: گۆرانی خۆی لە خۆیدا ئەگەر وشەکانی جوان و گونجاو بن حەرام نییە بەڵکو حەرامییەکەی لەبەر ئەو شتانە دەبێت کە لەگەڵیا دەکرێن, وەکو کۆڕی مەشروب خواردن و سەما کردنی ژن و پیاو پێکەوە یان لە کاتی عیبادەتدا بێت یان ئەرکێکی ئایینی گەورەت لە دەست بدات.

هەرشتێکی تریش, نەك تەنها گۆرانی و مۆسیقا, با حەڵاڵیش بێت ئەگەر ببێتە هۆی فەوتانی ئەرکێکی ئایینی ئەوا حەرام دەبێت, بۆ نموونە گەر لە کاتی نوێژی فەرزدا هەر خەریکی نوێژی سوننەت بیت تا کاتی فەرزەکە نامێنێت ئەوا ئەو نوێژە سوننەتە حەرام دەبێت.

خاڵێکی تری گرنگ ئەوەیە کە ئەو سەردەمەی ئەو فەتوایانەی تێدا دراوە رادیۆ و تەلەفزیۆن نەبووە کە خەڵکیی لە ماڵی خۆیانەوە یان لە شوێنی خۆیانەوە گوێی لێبگرن یان تەماشای بکەن، بەڵکو دەبوایە بە تایبەت بۆی بچن و کاتی بۆ تەرخان بکەن و کاتەکەش جاری وا بووە زۆر بووە و هەندێك جاریش مەشروب خواردنی تێدا بووە, بە کورتی لە زۆرێك لەو ئاهەنگانەی ئەمڕۆ دەچوو کە بۆ هەندێك گۆرانیبێژ دەگێرێت و چەند سەعات دەخایەنێت و کاری ناشەرعیی تێدا دەکرێت.

خاڵێکی تری گرنگ ئەوەیە کە ئامێرە مۆسیقییەکان لەبەر خودی خۆیان زەم نەکراون (ئەگەر لە گریمانێکدا ئەو فەرمودانە راست بن)، بەڵکو لەبەر ئەو شتە دەرەکیانە بوو کە باسمان کرد, ئەگینا دەبینی لە شەڕ و شایی و خۆشیدا کە هەریەك ئامێری تایبەتی خۆی هەیە رێگەیان پێدراوە.

ئەمە راماندەکێشێت بۆ لایەنێکی گرنگ لە مۆسیقا کە ئەویش مۆسیقای وێنەکێشی (دەربڕین) (الموسقی التصویریە)یە کە لە فیلمی سینەمایی و تەلەفزیۆنی و شانۆییدا بەکار دێت بۆ کێشانی وێنەی حاڵەتێك, بۆ نموونە مۆسیقای کاتی ترس یان کاتی دڵەڕاوکێ, یان دیمەنی خەفەت یا دیمەنی خۆشی یا دیمەنی شەڕ، هەروەها کە ئەمانە هەمووی بەشێکی گرنگن لەو فیلمانە و بە بێ ئەو مۆسیقا وێنەکێشییە تام و چێژ لەو فیلمە نابینرێت و تەماشاکەر باش لە دیمەنەکان تێناگات.

گومانیشی تێدا نییە کە سینەماو تەلەفزیۆن ئامێرێکن خۆیان لە خۆیاندا حەرام نین، بەڵام ئەگەر فیلمی بەدڕەوشتییان تێدا لێبدرێت یان فیلمی سوکایەتی کردن بە خواو بە ئایینی خوا ئەو کاتە تەماشاکردنیان حەرام دەبێت مەگەر بۆ کەسانێك بیانەوێت وەڵامیان بدەنەوە (ئەڵبەتە هی جۆری دووەمیان نەك هی بەدڕەوشتییەکە).

هەروەها دەنگی خۆش و ئاوازی خۆشیش ئەگەر بۆ دەرکردنی بێتاقەتی بێت یان بۆ چالاك کردنەوەی مێشك و نەهێشتنی ماندووبوون بێت شتێکی ئاساییەو حەڵاڵە، بەڵام لە کۆڕی مەشروب خواردننەوە و سەمای ژن و پیاو پێکەوە حەرامە.

دەرئەنجامی باسەکە

ئەمە رای زانایان بوو لە کۆن و نوێدا، رادیۆو تەلەفزیۆنی لایەنە ئیسلامییەکان و کەناڵە ئاسمانییە ئیسلامیەکانیش هەموو مۆسیقا و گۆرانی لێدەدەن، ئیتر ئایا ئەوان راست دەکەن یان ئەم نووسەرە چەپانە کە بە نەزانی و بە ناحەزانە باسی ئیسلام دەکەن؟

بە کورتی گوێگرتن لە مۆسیقاو گۆرانی روخسەتێکە موسڵمان بۆی هەیە بیکات، ئەگەر بێتاقەتیەکەی بەوە دەردەچێت, یان لەبەر هێز و جوانی وشەکانی حەماسەتی دینی و عەشقی خوا و پێغەمبەری لە دڵدا زیاد دەکات یان لەبەر هەر هۆیەکی تر بە چەند مەرجێك, یەکەم زیادەڕەوی تێدا نەکات و شەو و رۆژ خەریکی نەبێت و بە ئەندازەیەکی مەعقول بێت. دووەم وشەکانی نەگونجاو نەبێت. سێهەم شتی ناشەرعیی لەگەڵدا نەبێت، بەڵام ئەگەر کەسێك بێتو دوای عەزیمە بکەوێت و کاتی خۆی هەمووی لە شتی جددیدا بە سەر ببات ئەوە مافی خۆیەتی، بەڵام بەو مەرجەی ئەو شتەی بۆ خۆی هەڵبژاردوە فەرز نەکات بە سەر سەرجەم خەڵکیدا.

نهێنییەکانی دروشمە عیبادییەکانی ئیسلام

هیچ ئایینێك نییە وەکو ئیسلام هەموو شتێکی بەڵگە بێت لەسەر سەرچاوە خواییەکەی، هەر لە کتێبەکەی و شەریعەتەکەیەوە تا سیستەمە ئەخلاقییەکەیو تەنانەت دروشمە پەرستشییەکانیشی.. ئەمەش زیاتر بۆ ئەو کەسانە دەردەکەوێت کە شارەزانو بەراورد دەکەن لە نێوان ئایینە جۆراوجۆرەکاندا و بە ئینصافنو عەودالی راستین نەك ئەوانەی کە دڵیان نەخۆشەو دڵو مێشکی خۆیان لە ئاستی راستییەکان دادەخەن، یان ئەوانەی نەشارەزانو توانای تێگەیشتنو بەراوردکردنیان نییە. شایەتیی ئەو هەموو زاناو پسپۆڕو گەورەپیاوە رۆژئاواییانەی موسڵمان دەبن لە ئەنجامی لێکۆڵینەوە لە ئیسلام گەورەترین بەڵگەن لەسەر ئەم راستییە، ئەوەیشی دەیەوێت لە نزیکەوە ئەم راستییە بزانێت با کتێبی **(رجال ونساء أسلموا)** بخوێنێتەوە کە لە چەند بەرگێکدا نووسراوە، یان سایتی ئیعجازی قورئان تەماشا بکات لە تۆڕی ئینتەرنێتدا.

بە نیسبەت ئایینەکانی تریشەوە لەبەر بێناوەرۆکی پەنا دەبەنە بەر مۆسیقاو شتی تر بۆ ئەوەی قەرەبووی ئەو کەموکورتیانەی پێ بکەنەوە، هەر ئایینێکی تر کتێبێکی وەکو قورئانی هەبوایە کە بەو هەموو ئاوازە جوانە دەخوێنرێتەوە و ئەو هەموو کێشو هاوسەنگییەی تێدایە پەنای نەدەبردە بەر شتێکی تر، پێغەمبەریش (سەلامی خوای لێ بێ) گرنگی دەنگخۆشیی زانیوە بۆیە فەرموویەتی: **(زينوا القرآن بأصواتكم)**. واتە: قورئان برازێننەوە بە دەنگەکانتان.

وفي لفظ عند الدارمي "حسنوا القرآن بأصواتكم، فإن الصوت الحسن يزيد القرآن حسنا). واتە: قورئان جوان بکەن بە دەنگەکانتان، چونکە دەنگی خۆش لە جوانی قورئان زیاد دەکات.

ئەو ئارامییە رۆحیو دەروونییەی لە پەرستشە ئیسلامییەکاندا بەدەست دەهێنرێت لە پەرستشی هیچ ئایینێکدا بەدی ناکرێت، بپرسە لەوانەی دەچن بۆ حەج با باسی حاڵی خۆیانتان بۆ بکەن لە رووی دەروونیو رۆحییەوە یان ئەو چێژەی رۆژووەوان هەستی پێدەکات لە کاتی پارشێوو بەربانگدا، یان ئەوانەی گوێ لە قورئان دەگرنو لێی ورد دەبنەوەو ئەوانەی بە دڵو مێشکێکی ئامادەوە دەیخوێننەوە. ئەگەر کەسێك دەیەوێت زیاتر لە نهێنییەکانی پەرستشە ئیسلامییەکان تێبگات با یەکێك لەم کتێبانە بخوێنێتەوە:

یەکەم: (**أحياء علوم الدين**)ی ئیمامی غەزالی.

دووەم: (**حجة الله البالغة**)ی **ولي الله الدهلوي**.

سێهەم: (**الأركان الأربعة**)ی **ابوالحسن الندوي**.

چوارەم: (**العبادة في الإسلام**)ی **يوسف القرضاوي**.

شایانی باسە هەندێك لەوانەی موسڵمان بوون دیمەنی نوێژی جەماعەت سەرنجی راکێشاون و هەر لەوەوە بۆیان دەرکەوتووە ئەم دروشمەی کە بەم شێوە رێکوپێکە دەکرێت نابێ لە دانانی مرۆڤ بێت، هەروەها هەموو پەرستشەکانی تری ئیسلام لە رۆژووگرتنو حەجو زەکات هەمووی گەر لێی وردبیتەوەو لە نهێنییەکانی تێبگەیت دەگەیتە ئەو دەرئەنجامەی کە دانەری ئەم پەرستشانە کەسێکی زاناو دانایە کە ئەویش تەنها خوایە.

زانستی نوێش ئەمڕۆ زۆرێك لە نهێنییەکانی ئەو پەرستانەش دەرخستووە و سەلماندوویەتی کە هەریەك لەوانە حیکمەتی خۆی تێدایەو هیچێکی بێ سوود نییە، چ لە رووی لاشەیی، چ لە رووی دەروونی، چ لە رووی کۆمەڵایەتییەوە، شایەتییەکانی مەریەم نووریش کە ئافرەتێکی ئەرمەنییە بەڵگەیەکن لەسەر ئەم قسانەو ئەگەر کەسێکیش زانیاریی زیاتری دەوێت با بچێت لە تۆڕی ئینتەرنێت دا بگەڕێت بزانە چەند نهێنی سەیر و گەورە لەم دروشمە عیبادییانەدا هەیە هەر لە دەستنوێژگرتنو قورئان خوێندنو دوعاو پاڕانەوە تاکو نوێژو حەجو رۆژوو و زەکاتو هتد..

زانست و ئازادیی له کۆمەڵگەی ئیسلامیدا

بایەخی ئیسلام بە زانست شتێك نییە كەس نەیزانێت مەگەر كەسانێكی ناحەزو بێ ئینصاف كە نەیانەوێت دانی پیدا بنێن، ئەگینا ئاینێك یەكەم شتی بە فەرماندان بە خوێندن و خوێندنەوە دەست پێبكات و بە هەڵگری پەیامەكە بڵێت (إقرأ) و پاشان سەرنجی رابكێشێت بۆ دروستكردنی مرۆڤو ئاماژە بدات بە زانست و پێنووس لە یەكەم سوورەتیدا چۆن تاوانبار دەكرێت بەوەی كە دژی زانستە. ئەم ئایەتانەم لەگەڵدا بخوێنەرەوەو بیری لێبكەرەوەو حوكمی خۆت بدە: **" اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ * اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ". (العلق:1ـ 4). " قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ..". (الزمر : 9). " إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاء..". (فاطر : 28)**. واتە بەندە زاناكان لە خوا دەترسن. پێغەمبەریش دەفەرموویت: **"أطلب العلم ولو بالصين"**.، دەفەرموویت: **"أطلب العلم من المهد الى اللحد"**.، دەفەرموویت: **"أطلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة". "إن الملائكته تضع أجنحتها لطالب العلم"**.

ئەمانە بڕێكی زۆر كەمن لەو ڕێنماییانەی كە هانی زانست و فێربوون دەدەن و مێژووی ئیسلامیش بە درێژایی چەند سەدە شایەتن لەسەر پێشكەوتنیان بەسەر هەموو گەلانی دونیاداو شایەتی رۆژهەڵاتناسەكانیش لەسەر كاریگەریی ئیسلام لەسەر ئەوروپا گەورەترین بەڵگەن لەسەر بایەخدانی ئیسلام بە زانست. ئەم بابەتەش زۆر دوورو درێژەو لەم چەند لاپەڕەیەدا ناتوانین مافی خۆی بدەنێ و هەر كەسێك زانیاریی زیاتری دەوێت با بچێت لە كتێبەكانی فەرمووەدا باسی گرنگی زانست و پلەو پایەی زانایان و گرنگی فێربوون و فێركردن بخوێنێتەوە یان شایەتی ئەو رۆژهەڵاتناسانە بخوێنێتەوە كە باسی شارستانێتی ئیسلامی دەكەن بۆ ئەوەی دڵنیابێت لەم راستییە.

بەرچاوترین نموونەش میللەتی خۆمانە، بڕوانە چەند جیاوازیی هەیە لە نێوان ئەو بەشەی كورد كە موسڵمانن و ئەوانەی موسڵمان نین و بزانە هەرچی كەڵەپیاو لە ناو كورددا هەڵكەوتووە جگە لە مزگەوت لە هیچ شوێنێكی تردا پێگەیشتوون، بزانە ئەم بایەخەی مزگەوت داویەتی بە زانست لە هیچ پەرستگایەكی تری ئایینیدا بەدی دەكرێت.

بە نیسبەت ئازادییشەوە كە ئەم نووسەرانە زۆر پێی لە سەر دادەگرن دەڵێین: ئەوەندەی مرۆڤی موسڵمان یا بە شێوەیەكی گشتیی دانیشتووی جیهانی ئیسلامیی ئازاد بووە، لە جیهانی ئیسلامیدا بە درێژایی حوكمڕانی ئیسلام لە هیچ شوێن و سەردەمێكدا مرۆڤ ئەوندە ئازاد نەبووە.

بە درێژایی و پانایی جیهانی ئیسلامیی هەركەسێك بیویستایە لە كوێ و چۆن بژی كەس ڕێی لێنەگرتووە.

دەوڵەت نە دەزگای ئاسایشی هەبووە، نە هەواڵگری (مخابرات) هەبووە، نە دەزگای داپڵۆسێنەری هەبووە، كە چاودێریی خەڵكیی بكەن و هەناسەیان لەسەر بژمێرن و دایانپڵۆسێنن، نە دەخالەتی لە ژیانی رۆژانەی خەڵكیدا كردووە.

داداگاو قازییەكان هەمیشە ئازاد بوون و حكومەت هیچ دەسەڵاتێكی بەسەریاندا نەبووەو دەخالەتی لە ئیشیاندا نەكردووە مەگەر ئەو والیە یان حاكمە خۆی ستەمكار بوو بێت. جگە لە دەوڵەتی سەفەوی كە ئەوانیش شیعە بوون، هیچ حكومەتێكی تری ئیسلامی زۆریان لە خەڵكیی نەكردووە مەزهەبیان یان ئایینیان بگۆڕن. بوونی ئەم هەموو مەزهەب و ئایین و تایەفەیە لە وڵاتانی ئیسلامیدا بەڵگەن لەسەر چاوپۆشی ئیسلام.

ئەو ئایەتەی كە لە قورئاندا هاتووە دەربارەی ئازادیی عەقیدە لە هیچ ئایینێكی تردا نییەو گەر هەبوایە گوێی دونیایان كەڕ دەكرد ئەویش ئەوەیە كە دەفەرموویت: **(لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ..)** شایانی باسیشە ئەم ئایەتە لە كۆتاییەكانی عەهدی مەدینەدا دابەزیوە، نەك لە مەككەدا. دامەزراوەكانی كۆمەڵگەی مەدەنی كە ئەمڕۆ وەكو داهێنانێكی ئەم سەردەمە لە پێكهاتەكانی سیستمی عەولەمە دادەنرێت بە باشترین شێوە لە كۆمەڵگەی ئیسلامیدا هەبووە، زۆرێك لە دەزگاكان ناحكومی بوون و هیچ كات حكومەت وەكو هی ئەمڕۆ دەستی نەخستۆتە كاروباری خەڵكییەوەو بەو شێوەیە چاودێریی نەكردوون.

تاقە رەفتارێك كە رێگەی پێنەدراوە ئەوانەن كە یارمەتی بڵاوبوونەوەی بەدڕەوشتی و داوێن پیسی و هەڵوەشانەوە كۆمەڵ دەدەن.

شایانی باسە ئیسلام تەنها رێگای لەو شتانە گرتووە كە زیانی هەیە بۆ مرۆڤو كەس ناتوانێ نكوڵی لێبكات، مەگەر كەسانی دەمارگیر.

لە ئیسلامدا نە ئازادیی، نە فەلسەفە، نە رۆشنبیری، نە هونەر پشتگوێ نەخراوە، ئەو قسەیەی كە دەڵێت ئەم شتانە لە لایەن موسڵمانانەوە پشت گوێ خراوە درۆیەكە و هیچ پاڵپشتێكی نییە نە لە ناو بنەماكانی ئیسلامدا، نە لە مێژووی ئیسلامو نە لە واقیعی خۆماندا.

كێشەی مرۆڤایەتی لەوەدایە كە بەو شێوەیە دەرك بە زیانی شتە مادديیەكان دەكات دەرك بە شتە كۆمەڵایەتییو مەعنەوییەكان ناكات.

بۆ نموونە پابەندنەبوون بە یاساكانی هاتوچۆوە هەموو كەسێك دەزانێت چ زیانێكی لێدەكات و كاریگەریی چییە لەسەر هاتوچۆی خەڵكییو دەرئەنجامەكەی یەكسەر دەردەكەوێت، بەڵام بەرتیلخۆریو مەشروب خۆریو بڵاوبوونەوەی زینا زۆر كەس دەرك بە زیانەكانی ناكاتو دەرئەنجامە خراپەكانی یەكسەر نابینن.

هەروەها رێزنەگرتن لە دایكو باوكو لاوازبوونی پەیوەندیی خزمایەتیو رێزنەگرتن لە مامۆستاو هتد.. كۆمەڵێك دەرئەنجامی مەعنەوی و كۆمەڵایەتی خراپی لێدەبێتەوە، بەڵام، چونكە شتانی بەرجەستە نین ناتوانی هەموو كەسێكی قەناعەت پێ بكەیت.

لەم روانگەیەوە دەڵێین هەموو ئەو شتانەی ئیسلام رێگەی لێ گرتووە شتانی زیانبەخشن بۆ مرۆڤو بۆ كۆمەڵگە، بەڵام زیانەكان زۆرجار شتی كتوپڕی نینو لە لایەن هەموو كەسێكەوە هەستی پێناكرێتو بەرجەستە ناكرێت، بەڵكو زۆرجار پێویست بە كەسانی پسپۆڕو شارەزا دەكات بۆ ئەوەی دەرئەنجامە خراپەكانیان دەربخەن..

هەموو كەسێك دەزانێت ئەگەر ماددەیەكی ژەهراوی بچێتە گەدەی كەسێك یان خوێنییەوە چ ئاكامێكی خراپی لێدەبێتەوە، بەڵام كەم كەس كاریگەریی بیروبۆچوونی ژەهراوی لەسەر مرۆڤو كۆمەڵگە دەرك پێدەكات.

یاسا سزای ئەو كەسانە دەدات كە دزیی دەكەن، یان خەڵكی دەكوژن، چونكە لەناوبردنی سامانو ژیانی خەڵكییە، بەڵام كەس هیچ حیسابێك بۆ ئەو كەسانە ناكات كە لە رێگەی هزرو بۆچوونی گەندەڵەوە ئاسودەیی كۆمەڵگە دەشێوێنن یان رەوشتو بیروباوەڕی خەڵكیی تێك دەدەن.

هەرگیز مرۆڤی ئێستا لە مرۆڤی سەردەمی خیلافەتە ئیسلامییەكان ـ بە كەموكورتیشیانەوە ـ ئازادتر نییە، ئەو دەمە هەر كەسێك لە هەر كوێیەك بیویستایە نیشتەجێ دەبوو، هەر ئیشێكی بویستایە دەیكرد (جگە لە وانەی لە رووی شەرعەوە قەدەغەن)، بە هەر زمانێك بیویستایە قسەی دەكرد، لە هەر شوێنێك بیویستایە دەیخوێند، هەر جلێكی بویستایە لەبەری دەكرد (بەو مەرجەی عەورەتی داپۆشیبێو لەگەڵ عورفی كۆمەڵگەدا گونجاو بێت)، نە دەزگای ئاسایش هەبوو، نە هەواڵدەری ئاسایش هەبوو، نە رێكخراوی حزبی هەبوو چاودێریی بكەنو هەناسەكانی لەسەر بژمێرن، نە زیندانی سیاسیی هەبوو، نە كامێرای چاودێری هەبوو، نە مانگی دەستكرد هەبوو، هیچ لەمانە نەبوون كە لە ئازادی مرۆڤەكان كەم بكەنەوە، تەنها چەند شتێك قەدەغە بوون، ئەوانەی كە زیانیان بۆ كۆمەڵگە هەبوو، لەوانە خۆرووتكردنەوەی ئافرەت، مەشروب خواردنەوە بە ئاشكراو هەر رەفتارێك كە پێچەوانەی عورفی كۆمەڵگە بووبێت.

بە نیسبەت رۆشنبیریی و فەلسەفەشەوە كتێبخانەی ئیسلامیی شاهیدە لەسەر بایەخی موسڵمانان بەم بوارانە، كێ فەلسەفەی ئەرستۆی ناساند بە رۆژئاوا، رۆژئاواییەكان خۆیان یان موسڵمانان؟ ئەگەر نازانی بپرسە لە پسپۆڕانی ئەو بوارە با وەڵامت بدەنەوە.

بڕوانە کتێبخانەی ئیسلامیی پێش سەرهەڵدانی چاپخانەکان بزانە کتێبخانە هەیە لە جیهاندا شان لە شانی بدات. بە هەموو میللەتانی دونیاوە ئەوەندەی موسڵمانان کتێبیان نەنووسیوەو نەخوێندۆتەوە.

بڕوانە میللەتی کوردی خۆمان بزانە سەرچاوەی رۆشنبیرییەکەی چی بووە و کێ بووە، مەگەر جگە لە ئیسلام هیچی تر بووە.؟

ئەگەر کەسێکیش وا بزانێت ئەم شارستانییەتە رۆژئاواییە هەروا لە پڕێکدا پەیدا بوو ئەوا بەهەڵەدا چووەو بۆ شارەزا بوون لە کاریگەریی شارستانێتی ئیسلامیی لەسەر رۆژئاوا و شارستانییەتەکەی با کتێبی (**تأثیر الإسلام علی أوروبا**) لە نوسینی (مونتیگمری وات) یان هەر کتێبێکی تر کە شایەتیی رۆژئاواییەکانی تێدایە بخوێنیتەوە.

ئایا ئیسلام ئایینی پیاوی هەوەسبازە؟!

هەندێك کەس لەم سەردەمی ئیباحییەتەدا ئیسلام تاوانبار دەکەن بەوەی کە ئایینی پیاوی هەوەسبازە، ئێمەش لە وەڵامدا دەڵێین:

ئایا ئیسلام ئایینی پیاوی هەوەسبازە یان ئەو رێبازانەی کە بانگەشە بۆ ئازادیی سێکسی رەها دەکەن؟

ئیسلام ئایینی پیاوی هەوەسبازە کە فرەژنی لە چوار ژندا کورت دەکاتەوە لە کاتێکدا کە لە کاتی هاتنیدا فرەژنی سنووری نەبوو؟ لەگەڵ ئەوەشدا ئەو چوار ژنییەشی بە رەهایی نەهێشتۆتەوە بەڵکو گرێیدا بە مەرجی توانایی‌و دادپەروەرییەوە. ئەگەر ئیسلام ئایینی پیاوی هەوەسباز بووایە نە سنووری بۆ فرەژنی دادەناو نە مەرجیشی بۆ دادەنا، بە تایبەت گەر ئەوەش بزانین کە کاتێك ئیسلام ئەو دەسپێشخەرییەی کرد بارودۆخی ژن لە هەموو دونیادا زۆر خراپ بوو و یەك کەس نەبوو لە سەریان هەڵبدات‌و داوای مافیان بکات.

لە کاتێکدا کە ئیسلام کێشەی ئافرەتی وروژاندو باسی مافەکانی دەکرد هیچ ئایین‌و رێبازێك نەبوو کەمترین ئاوڕی لە ئافرەت دابێتەوەو کێشەیەك نەبووە بەناوی کێشەی ئافرەت یان مافی ئافرەت یان کێشەی فرەژنی.

ئەگەر بێتو رێنماییەکانی ئیسلام دەربارەی ئافرەت بخوێنیتەوەو تەماشایەکی بارودۆخی ئافرەت بکەین لەو سەردەمەدا لە سەرتاسەری دونیادا بە نیمچەدورگەی عەرەب‌و فارس‌و هیندو میسرو عێراقەوە ئەوکاتە بۆت دەردەکەوێت کە ئیسلام چ گۆڕانکارییەکی کردووەو چ پەیامێکی هێناوەتە کایەوە.

شایانی باسیشە ئەو رێنماییانەی ئیسلام دەربارەی ئافرەت زۆربەی کۆمەڵگە ئیسلامییەکانیش لەبەر زاڵی رەگەزی پیاوو لەبەر پیاوسالاری تا ئەم سەردەمەش بەرپا نەکراوە.

کەسانێك بە ئیسلام بڵێن ئایینی پیاوی هەوەسباز کە خۆیان مومارەسەی سێکس نەکەن یان لە چوارچێوەیەکی زۆر تەسکدا بیکەن، یان کەسانێك بن سێکس بە گشتی‌و نێربازی بە تایبەتی بە لایانەوە قێزەون بێت‌و نەفرەت لەم شارستانییەتەی ئەمڕۆی رۆژئاوا بکەن کە گرنگترین دیاردەکانی بریتییە لەبەرەڵایی سێکسی بە هەموو شێوازەکانیەوە، نەك کەسانێك کە ئەم بەرەڵاییەی بە لاوە دیاردەیەکی ئاسایی بێت.

ئەگەر ئیسلام ئایینی هەوەسباز بووایە

جا ئەگەر ئیسلام ئایینی پیاوی هەوەسباز بوایە:

1- حیجابی بەسەر ئافرەتدا فەرز نەدەکرد کە جوانییەکەی داپۆشێت بەڵکو هانی رووتکردنەوەی دەدا وەکو رێبازەکانی ئەمڕۆ.

2- تێکەڵی ژن‌و پیاوی قەدەغە نەدەکردو سنووری بۆ دانەدەنا، بەڵکو هانی دەداو ئاسانکاریی بۆ دەکرد.

3- نەزەرو تەماشاکردنی پیاو و ژنی نامەحرەمی بۆ یەکتر قەدەغە نەدەکرد، بەڵکو هانی پیاوانی دەدا باشتر ورد ببنەوە لە جوانی ئافرەت بە بیانووی ئەوەی کە ئەو جوانییە دەسەڵات‌و جوانیی ئیشی خوا دەردەخات وەکو ئەوەی کە هەندێك کەسی نا پابەند بە ئایینەوە دەیکەن.

4- خەڵوەتی پیاوانی بە ژنان حەرام نەدەکرد، تەنانەت ئەگەر بشیەوێت قورئانی فێر بکات.

5- هانی ژنانی نەدەدا بۆ ئەوەی لە ماڵەوە بمێننەوە، بەڵکو هانی دەدان بچنە دەرەوە بۆ ئەوەی پیاوان تەماشایان بکەنو لە جوانییەکانیان ورد ببنەوە.

6- زیناو نێربازیی حەرام نەدەکردو بە فاحیشەو خراپترین رێگا ناوزەدی نەدەکرد.

7- ژنهێنانی سنوردار نەدەکرد، لە کاتێکدا ئەگەر بە رەهایی‌و بێ سنوور بیهێشتایەتەوە کەسێك لەو کاتەدا رەخنەی لێ نەدەگرت بەڵکو لەوانەیە خەڵکانێك کە ژنی زۆریان هەبوو زووتر بهاتنایە بە دەم بانگەوازەکەیەوە.

8- رێگای ئازادکردنی کەنیزەکەکانی واڵا نەدەکردو رێگاکانی بە کۆیلەکردنی قۆرخ نەدەکردەوە لە دیلی شەڕدا، لە کاتێکدا کە کۆیلایەتی لە سەرتاپای دونیادا شتێکی باوو کارپێکراو بوو و هیچ دەنگێك لە هیچ شوێنێکی دونیادا بەرز نەبووبویەوە بۆ نەهێشتنی یان چاککردنی بارودۆخی ژیانیانو هیچ گلەییەك نەدەهاتە سەر پێغەمبەر ﷺ ئەگەر وەکو جاران بیهێشتایەتەوەو هیچ هەوڵێکی نەدایە بۆ نەیهێشتنی کۆیلایەتی یان بۆ چاککردنی باری ژیانی کۆیلەکان.

9- بە ئافرەتانی نەدەوت دەنگتان ناسك مەکەنەوە، نەوەکو سەرنجی پیاوانی دەروون نزم راکێشن بۆ لای خۆتان.

10- ریزی ئافرەتانی لە نوێژدا نەدەخستە دواوەو نەیدەفەرموو باشترین ریزی پیاوان ئەوانەن کە لە پێشی پێشەوەن، هی ئافرەتانیش ئەوانەن کە لە دواوەن، دیارە تا پیاو لە پێشەوەتر بێت کەمتر ماوەی تێکەڵاوی لەگەڵ ژناندا دەبێت‌و ئافرەتیش تا لە ریزی دواوە بێت کەمتر بواری تێکەڵی پیاو یا بینینی لە لایەن پیاوەوە دەبێت.

11- بۆن‌و عەتر لە خۆدانی حەرام نەدەکرد لە سەر ئافرەتان لە کاتی چوونە دەرەوەدا، چونکە ئاشکرایە کە بۆنی خۆش سەرنجی خەڵکیی رادەکێشێت.

12- سەرزەنشتی ئەو کۆڕو مەجلیسانەی نەدەکرد کە پیاوانو ژنان تێیدا گۆرانی دەڵێن‌و مەشروب دەخۆنەوەو سەما دەکەن.

13- تەوقەکردنی لە نێوان ژن‌و پیاوی نامەحرەمدا حەرام نەدەکرد، ئاشکراشە کە پیاو دەتوانێت لە رێگای تەوقەکردنەوە چ نامەیەك بنێرێت بۆ ئافرەت.

وەك دەبینی ئەم سیازدە خاڵەی لە سەرەوە باسمانکرد هەمووی لە سەربەستی پیاو کەم دەکاتەوەو زۆر هەلی لە دەست دەدات لەوەی کە بە ئارەزووی خۆی تەماشای ژنان بکات‌و یان لەگەڵیاندا رابوێرێت.

ئایا ئایینێك ئەمە بنەماکانی بێت لە مامەڵەی نێوان ژنو پیاودا و ئەم هەموو سنوورەی دانابێت لەبەردەم پیاودا بەوە تاوانبار دەکرێت کە ئایینی پیاوی هەوەسبازە؟ ئەم قسەیەی نووسەر نە عەقڵ‌و نە لۆژیك‌و نە مێژوو و نە واقیع‌و نە بنەماکانی ئیسلام پشتگیریی لێ ناکەن‌و هەموویان پێچەوانەن لەگەڵیدا.

ئایا ئایینێك ئەم هەموو تەشریعەی دانابێت بۆ رێگەگرتن لە زینا و داوێن پیسی پێی دەوترێت ئایینی پیاوی هەوەسباز؟

ئەگەر ئەمە ئایینی پیاوی هەوەسباز بێت ئەی بەو رێبازانەی ئەمڕۆ چی دەڵێن کە بانگەشە بۆ بەرەڵڵایی سێکسی دەکەن‌و ئافرەت رووت دەکەنەوەو جوانی لاشەی بەکار دەهێنن بۆ پڕوپاگەندەی بازرگانی‌و لە ژێر لافیتەی جۆراوجۆردا هەڵیان دەخەڵەتێنن؟ ئەگەر ئیسلام ئایینی پیاوی هەوەسباز بووایە ئەڵبەتە ئەویش ئەو شتانەی دائەهێنا کە لە رێگەیەوە پیاو بتوانێت زۆرترین ژمارە لە ئافرەتی پێ لە خشتە ببات وەکو بایەخدان بە مۆدیلی جل‌و نمایشکردنی لە لایەن ئافرەتانەوەو داهێنانی خەڵات بۆ جوانترین ئافرەتانی دونیاو هاندانی ئەو جۆرە هونەرانەی لەم سەردەمەدا ئەنجام دەدرێن!

وەکو لەمەوبەریش باسمکرد سەیر لەوەدایە کە کەسانێکی سێکسی، بانگەشەکەر بۆ بەرەڵڵایی سێکسی لە سەردەمێکدا کە ئازادیی سێکسی‌و بەرەڵڵایی سێکسی گەورەترین دیاردەیەتی، ئیسلام تاوانبار بکەن بەوەی کە ئایینێکی سێکسییە!! ئەمەش رێك وەك ئەوە وایە کە کەسێك لە کوورە هاتبێتە دەرەوەو سەرتاپای لەشی لە رەشیدا ون بووبێت گاڵتە

بە کەسێك بکات کە پەڵەیەکی رەشی بچووك بە جلەکەیەوە بێت، هەرچەند ئەم نموونەیەش لەگەڵ ئیسلامدا ناگونجێت، چونکە ئایینی خوای بێگەرد و زانا و دانا و باڵادەستە و وەکو خۆی بێگەردە.

شیعە و یارانی پێغەمبەر

گەورەترین هەڵەی شیعە لەوەدایە کە دونیا لە روانگەی عەلی کوڕی ئەبو تالیبەوە دەبینن ـ رەزای خوای لێبێت ـ و عەلی بە لایانەوە تەوەری ئیسلام (محور الإسلام)ە و کێ لەگەڵیدا بێت ئەوە ئیسلامە و ئەهلی بەهەشتە و کێش لەگەڵیدا نەبێت (لە روانگەی شیعەوە) ئەوا سەر لێشێواو و ئەهلی دۆزەخە. لەسەر ئەم بنەمایە ئەبوبەکر و عومەر و عوسمان و عەبدوڕڕەحمان و معاویە و عائیشە و هەرچی لەگەڵیاندا بووبێت و خۆشی بوێن ئەوا لە دینی خوا بەرییە و دوو چاوی بە بەهەشت ناکەوێت.

بەوەشەوە نەوەستاون هەرچی بوختانیش هەیە بۆیان هەڵبەستوون و هەرچی هۆ هەیە گرتوویانەتە بەر بۆ ناشیرینکردنیان، لەوانە عومەر و ئەبوبەکر پشکی گەورەیان بەرکەوتووە لەبەر ئەوەی لە روانگەی ئەوانەوە خیلافەتیان لە عەلی زەوت کردووە، ئینجا لە پیاواندا عەبدوڕڕەحمانی کوڕی عەوف دێت، چونکە ئەو بەرێوەبەری راپرسی نێوان عەلی و عوسمان بوو بۆ وەرگرتنی خیلافەت و لە ئەنجامدا دای بە عوسمان، بۆیە ئەوەی نەشیاوە پێیان کردووە، لەبەر ئەوە بە لامانەوە سەیر نییە گەر بوختانێکی وای بۆ هەڵبەستن کە گوایە ئیشوکاری نەبووە ئەوە نەبێ کە چوار چوار ژنی خواستووە و تەڵاقی داون و دوایی چواری تری خواستووە و بەو شێوەیە هەتا گەیاندوویانەتە (36) ژن لە ماوەی (7) ساڵدا. درۆش گەر شاخی هەبووایە ئەمیان شاخی دەردەکرد.

دیارە ئەو ژنانەش ئیشیان نەبووە ئەوە نەبێ دانیشن کەی سەرەیان دێت عەبدوڕڕەحمان بیانخوازێت!! ئاخر درۆیەك بکەن کەمێ ڕێی تێ بچێت.

ئایا سێکس ئەمڕۆ کێشەیە یان جاران؟

هەندێك وادەزانن سێکس ئەمڕۆ لە رۆژئاوادا کێشە نییە، چونکە بە ئازادی و بێبەربەستی ئایینی و کۆمەڵایەتی ئەنجام دەدرێت، لە وەڵامی ئەم بۆچوونە هەڵەیەدا دەڵێین:

جاران ژنهێنان زۆر ئاسان و بێ ئەرك و بێ تەکلیف بوو، بە تایبەت لە کۆمەڵگەی پێغەمبەر و تا ماوەیەکیش لەمەوبەر کە کۆمەڵگە ئیسلامییەکان تا رادەیەکی باش پابەندی بوون بە ئیسلامەوە و ئەم بەرەڵڵاییە رووی نەکردبووە دونیای ئیسلامی و ئافرەت بەو شێوەیە خۆی رووت نەدەکردەوە و لە ماڵ نەدەچووە دەرەوە.

کوڕ و کچ تەمەنیان دەگەیشتە (15 -16) ساڵ هاوسەریان دەگرت، ئیتر کێشەیەکیان بۆ نەدەما بە ناوی سێکسەوە، بە دەگمەن دەتبینی کچێك گەشتبێتە بیست ساڵ و مێردی نەکردبێت، لەگەڵ ئەوەشدا خەڵکیی هەمیشە خەریکی ئیشوکار بوون و دەستیان بەتاڵ نەبووو هۆیەکانی وروژاندنی سێکسیی لە ئارادا نەبوون لە سەتەلایت و ئینتەرنێت و سینەماو تێکەڵاوی و هتد تاوەکو بیانوروژێنێت و تووشی کێشەیان بکات، ئەگەر لێرەو لە وێش حاڵەتێکی زینا یان نێربازییەك رووی بدایە ئەوا شتێکی دەگمەن بوو و لە ناو کۆمەڵگەدا قێزەون بوو.

بەڵام ئەمڕۆ کە هەموو هۆیەکانی وروژاندن لە ئارادان، کچ و کوڕ لە هەموو شوێنێکدا تێکەڵن و ئەرکی ژنهێنان زۆر قورس بووە، سێکس بووەتە کێشەیەکی حەقیقی و لەگەڵ هەبوونی دەرمانی رێگربی لە سکپڕی رێژەی منداڵی زۆڵ لە زۆربووندایەو کێشەی تەڵاق روو لە زیادبوونەو ئەوەتا مرۆڤە مۆدێرنەکان بەوەشەوە ناوەستن و ئیکتیفا بەوەش ناکەن داوای بە رەسمی کردنی نێربازیی دەکەن و بانگەشە بۆ زەواجی هاوشێوە دەکەن (نێر لە نێر و مێ لە مێ).

ئایا ئەگەر سێکس کێشەیەك نەبێت ئەم مەسەلانە سەرهەڵدەدەن و کۆنگرەی نێودەوڵەتییان بۆ دەبەسترێت؟

ئەگەر سێکس کێشە نییە بە لای کوڕە گەنجەکانەوەو لەو غەریزەیە وا تێدەگەن کە تەنها بۆ ئارامکردنەوەی خۆیانە لە ڕێگای مومارەسەی سێکسییەوە بە نیسبەت ئافرەتانەوە شتەکە وا نییەو کێشەیەکی گەورەیە بۆیان، نەك تەنها لە کۆمەڵگەی خۆماندا بەڵکو تەنانەت لە کۆمەڵگە ڕۆژئاواییەکانیشدا. ئەگەر بەڵگەشت دەوێت بڕۆ چاوێك بخشێنەوە بەو لێکۆڵینەوانەی لە ڕۆژئاوادا کراوە دەربارەی ئافرەتان، بزانە بە چ ڕێژەیەك داوای گەڕانەوە بۆ ماڵەوەو بۆ ژیانی پڕ ئاسوودەیی دەکەن لە چوارچێوەی خێزاندا.

ئایا ئەمە کێشە نییە بۆ ئافرەتان کە ڕێژەیەکی زۆریان تەمەنیان لە (30) ساڵ تێپەڕی کردووەو کەس لە دەرگای نەداون بە تایبەت چینی خوێندەوار، یان هەیانە هەلی بۆ ڕەخساوە، بەڵام لە سەرەتاوە دەستی بە بەختی خۆیەوە ناوەو ئێستا نازانێ چی بکات.

خوێندنەوەیەکی هەڵە بۆ کۆچی موسڵمانان و هەڵوێستی ئەنسارەکان

ئەو شتانەی کە زۆر ڕوونو ئاشکرا نین جێی خۆیەتی هەندێك کەس نەتوانن بە باشی بیخوێننەوەو لێی تێبگەن، بەڵام ڕووداوێکی وەك کۆچی موسڵمانان بۆ مەدینەو بەجێهێشتنی سەروەتو سامانو هەموو شتێکیانو پێشوازیکردنی گەرمو گوڕی خەڵکی مەدینە لێیانو لێبوردەییو دڵفراوانیو بەخشندەیی ئەهلی مەدینە لەگەڵیاندا شتێکە بواری بۆ کەس نەهێشتۆتەوە پیایدا هەڵنەدات و پێی سەرسام نەبێت هەندێك نووسەری لای خۆمان نەبێت کە ئەوەندە دڵیان ڕەش بۆتەوەو ئەوەندە بەرچاویان ڕەش بووە ناتوانن هیچ شتێك وەکو خۆی ببینن و هیچ ڕاستییەك قەبووڵ بکەن.

هەروەکو چۆن ئەو کەسەی نەخۆش بێت تامی هەموو شتێك لە دەمیدا دەگۆڕێت بە هەمان شێوە ئەو کەسەی دەروونی نەخۆش بێت یان مێشکی ژەهراوی بووبێت بە ئەفکاری بۆگەن هیچ ڕاستییەك وەکو خۆی نابینێت و هەموو شتێك بە هەڵەو پێچەوانەوە ڕاڤە دەکات و دەیخوێنێتەوە.

هیچ کەسێك تاکو ئێستا ڕەخنەی لەو ڕەفتارەی خەڵکی مەدینە نەگرتووە کە لەگەڵ خەڵکی مەککەدا کردویانە ئەم کۆڵکە نووسەرانەی لای خۆمان نەبێت.

من نازانم ئەم هەموو ڕقو ئەم هەموو دوژمنایەتییە بەرامبەر بە ئیسلام لە چ سەنتەرێك و لە چ پەیمانگایەك وەریان گرتووە. ئەمە خەوە من دەیبینم یان ڕاستی، کەسێك هەبێت لە کۆمەڵگەیەکی موسڵماندا گەورە بووبێت و لە خێزانێکی بەناو موسڵمان پێگەیشتبێت ئەم هەموو ڕقەی لە ئیسلام بێتەوە.

ئایا مارکسییەکانو چەپەکان لە کوردستاندا تا ئەو ڕاددەیە ڕقیان لە ئیسلام دەبێتەوە کە نەتوانن دان بە هیچ لایەنێکی ئیجابییدا بنێن! دیارە ئەوان ئەم هەموو ساڵە تەنها پیشەیان ناشیرینکردنی ئیسلام بووە لەبەرچاوی شوێنکەوتووانیاندا. لێکدانەوەی سێکسییم بۆ زۆر ڕووداو خوێندۆتەوە، بەڵام تاکو ئێستا لێکدانەوەیەکی بەم شێوەیەم نەبینیوەو کەسم نەبینیوە هەڵهاتنی کۆمەڵێك لە دەستی ستەمکارانو بەجێ هێشتنی هەموو شتێکیان تەنها لە پێناوی ئەوەی بە ئاینو عەقیدە تازەکەیانەوەو دەرباز بینو توانەوەیان لەو عەقیدە تازەیەدا هەمووی بە ڕاکردن بە دوای تێرکردنی هەوەسە سێکسییەکان لێکبداتەوە!!

گەڕامەوە بۆ کتێبی (**حیاة محمد**) لە نووسینی (ئەمیل دیرمەنگام)و وەرگێڕانی عادل زعیتر، وتم لەوانەیە ئەو ڕۆژئاواییانە شتی وایان وتبێت، بەڵام بینیم نەخێر ئەوان زۆر لەم نووسەرانەی لای خۆمان بە ویژدانترنو کەسیان ئەو هەڵوێستەی (سەعدی کوڕی ڕەبیع)یان بەرانبەر بە (عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف) بەوە لێکنەداوەتەوە کە ئافرەت وەکو کەلوپەل تەماشا بکەن بەڵکو بەوپەڕی بەخشندەییو جوامێری لە قەڵەمیان داوە.

شایانی باسە ئەو مەسەلەیەی کە هەندێ کەس گەورەی دەکەن و دەیانەوێت خوێنەر وا تێبگەیەنن کە گوایە هەرچی ئەنساری هەیە شتەکانی خۆیانیان بە ژنەکانیشیانەوە لەگەڵ موهاجیرەکاندا دابەشکردووە، لە کاتێکدا کە ئەمە تەنها حاڵەتێك بوو کە (سەعدی کوڕی ڕەبیع) بە (عەبدوڕڕەحمانی کوڕی عەوف)ی وت ئەوە ماڵەکەمە لەگەڵتدا برابەش دابەشی دەکەم ئەوەش چوار ژنم هەیە حەزت لێیە دەست لە هەر کامیان هەڵگرم، ئەویش لە وەڵامدا فەرمووی خوا بەرەکەت بخاتە ماڵو مندالّتەوە، تەنها ڕێگەی بازاڕم نیشان بدە..

ئەگەر وا بووایە عەبدوڕڕەحمان پێشنیارەکەی سەعدی ڕەت نەدەکردەوەو یەکسەر قەبوولّی دەکرد، بەڵام ئەو ئەمەی نەکرد بەڵکو داوایکرد ڕێی بازاڕی نیشان بدات، ئەوەبوو بە ماوەیەکی کەم سامانێکی زۆری کۆکردەوەو دواییش ژنی هێنا.

هەموو موسڵمانانی مەدینە ئەوپەڕی بەخشندەییو فیداکارییان نیشاندا بەرانبەر بە موهاجیرەکان بە ڕاددەیەك کە قورئان باسیان بکاتو ستایشیان بکات (**والذين تبوءوا الدار والأيمان من قبلهم يحبون من هاجر اليهم ولا يجدون في صدورهم حاجة مما أوتوا ويؤثرون على أنفسهم ولو كان بهم خصاصة، ومن يوق شح نفسه فأولئك هم** المفلحون) (الحشر: 9). واتە: ئەوانەی لە پێش موهاجیرەکانەوە نیشتەجێ بوون لە مەدینەو ئیمان لە دڵیاندا نیشتەجێ بوو بوو ئەو کەسانەیان خۆش دەویست کە کۆچیان دەکرد بۆ لایانو هیچ ناڕەحەتییەك رووی تێنەکردن گەر لە دەستکەوتەکان تەنها بەشی موهاجیرەکان بدرایەو ئەوان بێبەش بکرانایەو باوی ئەوانیان دەدا بەسەر خۆیاندا (ئەوانیان لە خۆیان بە پێشتر دەزانی) هەرچەند نەدارو هەژاریش بوونو پێویستیی زۆریان بە یارمەتی هەبوو، هەر کەسێکیش بپارێزرێت لە چاوبرسێتیو تەماعو چنگقوچراوی ئەوا سەرفرازو سەرکەوتوون.

مرۆڤایەتی بە درێژایی مێژووی خۆی رووداوێکی بەو شێوەیەی بە خۆیەوە نەدیوە کە ئاوها خەڵکی شارێك بە کۆمەڵ بچن بە پیری خەڵکانێکی ترەوەو نەك هەر تەنها پاروو نانەکانیان لەگەڵدا لەت بکەن بەڵکو لە خۆیان بە پێشتریان بزانن لە هەموو شتێك کە هەیانەو زیاد لە برابەش بەشیان بدەن.

کوردی عێراق لە کۆڕەوەکەدا کە رووی کردە ئێران، ئێرانییەکان یەك لەسەر سەدی ئەوەی مەدینەییەکانیان لەگەڵدا نەکردین، لەگەڵ ئەوەشدا تا ماوین پێی دەزانینو سوپاسگوزاریانینو خاڵێکی سپییە بەنێو چاوانی برا کوردەکانی ئێرانەوە. ئەی ئەگەر بهاتایە وەکو ئەوانیان لەگەڵدا بکردینایەو هەریەك لەوان یەکێك لە ئێمەی ببردایەتە ماڵی خۆیو ماڵەکەی لەگەڵدا برابەش بکردایە چیمان پێ دەوتنو چەند سوپاسگوزاریان دەبووینو چۆنمان ستایش دەکردن؟ هەندێك بەهاو ئاکار هەیە هەموو کەسێك خۆشی دەوێو حەزی لێیە با ئەو کەسە لە خۆشیدا نەبێت، بۆ نموونە کەس نییە مرۆڤی ڕاستگۆو بە وەفای خۆشنەوێت، تەنانەت درۆزنترینو بێ وەفاترین کەسیش.، کەس نییە بەخشندەییو لێبوردەییو سەخاوەتی خۆش نەوێت تەنانەت خۆپەرستترینو ڕەزیلترین کەسیش، لەبەر ئەوەیە هەرچی نووسەرو مێژوونووسو بیرمەند هەیە بە ڕێزو سەرسامییەوە باسی ئەو هەڵوێستەی خەڵکی مەدینە دەکەن بەرانبەر برا موهاجیرەکانیان تەنها ئەم نووسەرانە نەبێت کە کەس نازانێ چ دەعباو جانەوەرێکن کە هیچ شتێك وەکو خۆی نابینن و هەموو شتێکی چاك بە خراپو هەموو شتێکی خراپ بە چاك دەزانن.

ئەم نووسەرانە زیاتر یەك شت بەر دڵی گرتوون، ئەویش ئەوەیە کە (سەعد) بە (عەبدوڕڕەحمان)ی وتووە ئەوەش ژنەکانمە هەرکامیانت دەوێت دەستی لێ هەڵدەگرم تۆ بیخوازی، کە گوایە ئەمە وەکو هەر شتێك لەو شتانەی کە هەیەتی تەماشای دەکات، لە کاتێکدا کە ئەمە وانییەو ئەوپەڕی فیداکاریی (سەعد) دەردەخات. ئەگەر سەعد بیوتایە ئەوە ژنەکانمە هەرکامیانت دەوێ با بتدەمێ یان با لات بێت قەیناکا. ئەو وتی هەرکامیانت بوێت من تەڵاقی دەدەم، دوایی دەمێنێتەوە سەر ئەو ئافرەتە خۆی ئایا مێردی پێدەکات یان نا. ئەم تەنها ئەوەندەی لەسەرە لەلایەن خۆیەوە لێی جیابێتەوە ئیتر ئەویتر دەکەوێتە سەر پیاوو ژنەکە یەکیان دەوێت یان نا.

دەوڵەمەندەکانی تری مەککە عوسمانی لێدەرچێت هەموو زۆربەی سەروەت و سامان و هەندێکیشیان ژن و منداڵیشیان لە مەککە جێهێشتبوو، ئەبوبەکر تەنها پێنج هەزار درهەمی لەگەڵ خۆیدا بردبوو، سوهەیبی ڕۆمی دەستی لە هەرچی سەروەت و سامانی هەبوو هەڵگرت کە باری دوو حوشتر پارەو خشڵ و زێر بوو بۆ ئەوەی ڕێگەی بدەن کۆچ بکات.

ئایا پێغەمبەر ﷺ کەوتە ژێر کاریگەریی دابونەریتی کۆمەڵگەکەیەوە؟

ئەوانەی دەڵێن پێغەمبەر کەوتبوە ژێر کاریگەریی کۆمەڵگەی عەرەبییەوە پێدەچێ هیچ کتێبێکیان دەربارەی قەوارەی ئەو گۆڕانکارییە نەخوێندبێتەوە کە ئیسلام ئەنجامیدا بە درێژایی (23) ساڵی ژیانی پێغەمبەر ﷺ.

ناکرێت لێرەدا بە دوورو درێژیی باسی ئەم مەسەلەیە بکەین، چونکە گۆڕانکارییەکە لە یەك بواردا نییە، بەڵکو لە هەموو بوارەکانی ژیاندا بوو هەر لە عەقیدەو بیرو بۆچوون و تێڕوانین بۆ مەسەلە جیاجیاکانی ژیانەوە هەتا ئەخلاق و دابونەریت و شەریعە و سیاسەت و هتد. ئەوەندە بەسە بۆ زانینی قەوارەی ئەو گۆڕانکارییە کە لە ماوەی چارەکە سەدەیەکدا نەك تەنها دوو ئیمپڕاتۆریەتی گەورەیان بەچۆکدا هێنا لە رووی سەربازییەوە بەڵکو تەنانەت لە رووی فیکری و عەقیدەییشەوە ئەو دوو ئیمپڕاتۆرییە خاوەن تەمەن زیاد لە هەزار ساڵەیان گۆڕی، ئایا ئەم گۆڕانکارییە بە کلتوری عەرەبی نیمچەدورگەی عەرەب دەکرا، نەك هەر ئەوەش بەڵکو ئیسلام لە کاتی لاوازی و ژێردەستەییشدا توانیویەتی عەقیدەو بیروبۆچوونی سوپای داگیرکەریش بگۆڕێت وەکو ئەوەی کە لەگەڵ مەغۆلەکاندا روویدا و ئەو میللەتە جەنگاوەرە دڕندەیەی گۆڕی بە میللەتێکی پابەند بە یاسا و شەریعەتەوە.

عەرەب بتیان لە دارو بەرد و خورما دەتاشی و دەیانپەرست و زینایان دەکرد و کچیان زیندەبەچاڵ دەکرد و قوماریان دەکرد و مەشروباتیان دەخواردەوە و ماماڵەیان بە سوو دەکرد و بەبێ ئەژمار ژنیان دەخواست و ستەمیان لە کۆیلە دەکرد و باوەڕیان بە ڕۆژی دوایی نەبوو، باوەڕیان بە پێغەمبەران نەبوو، وایاندەزانی فریشتەکان کچی خوان، خوایان نەدەناسی، بۆ بەدەستهێنانی بژێوی ژیانیان هەڵیاندەکوتییە سەر یەك و خاوەنی پەیامێك نەبوون لە ژیانداو لە عێراق و شام و یەمەندا لە ژێر دەستی فارسەکان و ڕۆمەکان و حەبەشییەکاندا بوون، گۆڕدران بە میللەتێکی خواناس و خواپەرستی دەست پاکی داوێن پاکی خاوەن پەیام و هەڵسان بە بڵاوکردنەوەی ئەو پەیامە لە دونیادا و خەوو ئیسراحەتیان لە خۆیان هەڵگرت تا لە ماوەیەکی کەمدا ئەم پەیامەیان گەیاندە مرۆڤایەتی، ئەوەش هەمووی لە سایەی ئیسلام و پێغەمبەری ئیسلامەوە، ئایا ئەمە کەم گۆڕانکارییەك بوو لەو میللەتەدا کرا. خۆ شایەتییەکەی ئێچ جی وێڵس کە لەمەوبەر ئاماژەمان پێدا بەسە بۆ زانینی قەوارەی ئەو گۆڕانکارییە.

خوێندنەوەیەکی هەڵە بۆ کۆمەڵگەی پێغەمبەر

نووسەری سێکس و شەرع لە لاپەڕە (113)ی کتێبەکەیدا دەڵێت: "وەك لە باسەکەماندا نووسیومانە ئەو کۆمەڵگایە بە چوار کاری سەرەکییەوە خەریك بوون: شەڕ و شۆڕ، بازرگانی، کشتوکاڵ و ئاژەڵداری، زەواج و سێکس".

ئێمەش لەمەوبەر گفتوگۆمان لەسەر ئەم قسەیە کرد و کرچ و کاڵییەکەیمان دەرخست، دەمێنێتەوە لێرەدا چەند شتێکی تری لەسەر بنووسین: ئەگەر داوا لە نووسەر بکەین باسێکی کۆمەڵگای کوردەواریی ئەمڕۆ یان کۆمەڵگای ڕۆژئاواو ئەمریکامان بۆ بکات چۆنی باس دەکات و دەڵێ خەریکی چین؟ ئایا شتەکان ئاوها بە سادەیی و بە سەرپێیەکەوە باس دەکرێن؟ ئەی بۆ باسی لایەنەکانی تری چالاکیی کۆمەڵگەی نەکردووە لە خواردن و خەوتن و جلوبەرگ و هتد..ئەی بۆچی باسی لایەنی عیبادی ئەو کۆمەڵگەیەی نەکردووە؟ ئایا کۆمەڵگەی پێغەمبەر خەریکی نوێژو عیبادەت و خواپەرستی نەبوون؟ ئایا نووسەر دەزانێت کە پێغەمبەرو یارانی زیاد لە نیوەی شەویان بە شەونوێژ دەبردە سەرو زۆربەی ڕۆژەکانیان بە ڕۆژوو دەبوون بە رادەیەك کە هەندێك لە یارانی لەبەر زۆری شەونوێژو ڕۆژووگرتن ژنەکانیان لێیان بکەونە سکاڵا کردن، هەندێکیان لای پێغەمبەر و هەندێکیشیان لای ڕەفیقی مێردەکانیان وەکو ئەوەی خێزانی ئەبو دەرداو عەبدوڵڵای کوڕی

عەمر کە یەکەمیان سکالآی لای سەلمان کرد و دووەمیان لای پێغەمبەر! ئایا نووسەر دەزانێت کە تەنها ئەهلی سوففە کە نزیکەی حەفتا کەس بوون زۆربەی کاتیان لە مزگەوت بوون و خەریکی نوێژو قورئان خوێندن و دەرس خوێندن بوون و ژنیشیان نەبوو؟

کۆمەڵگەی پێغەمبەر ﷺ کۆمەڵگەیەکی ئەوەندە رۆحی بوو خەریك دەبوو زۆر کەس بە تەواوی دەست لە دونیا هەڵگرن و پشت هەڵکەن لە ژن هێنان و تەنانەت لە ئیش کردنیش ئەگەر بهاتبایە پێغەمبەر ﷺ رێی لێ نەگرتنایە.

ئایا دەزانی کە زۆر کەس هەبووە ویستوویەتی خۆی بخەسێنێت بۆ ئەوەی ژن نەهێنێت و خەریکی خواپەرستی بێت؟

ئایا دەزانی کە یەکێك لە یارانی پێغەمبەر ﷺ پارەی کۆ کردبوویەوە بۆ ژن خواستن، لەو کاتەدا زەنگی جیهاد لێدرا چوو بەو پارەیە ئەسپ و چەکی کڕی و چوو بۆ غەزاو لەوێ شەهید کرا؟ ئایا ئەمانە رەفتاری کەسانی سێکسین؟

ئەگەر نووسەر بە ئاوها کۆمەڵگەیەك بڵێت خەریکی زەواج و سێکس بوون ئەی بە کۆمەڵگەکانی ئەمڕۆ چی دەڵێت؟

ئایا سەردەم هەبووە ئەوەندەی ئەم سەردەمە مرۆڤ بە دوای سێکسدا گەڕابێت و سێکس تێیدا ئەوەندە بایەخی هەبووبێت کە یەکێك لە هەرە گرنگترین تیۆرییەکانی دەروونناسی هەموو رەفتارێکی مرۆڤی بە سێکسەوە گرێ دابێت؟

دەتوانی بە کۆمەڵگەیەکی وەکو کۆمەڵگەی ئەمڕۆی رۆژئاوا یا تەنانەت رۆژهەڵاتیش بڵێی کۆمەڵگەیەکی سێکسییە یا کۆمەڵگەیەکە سێکس رووبەرێکی زۆری لە ژیان و فکری داگیر کردووە، چونکە تەنها باوەڕی بە ژیانی ئەم دونیایە هەیەو رابواردن و خۆشگوزەرانی ئەم دونیایە بە لایەوە هەموو شتێکە، بەڵگەش ئەو گەنجانەی لای خۆمانن کە بیر لە چوونەدەرەوە دەکەن، گەر لێیان بپرسی لەبەر چی؟ دەبینی یەکێك لە هۆکارەکان ئەو ئازادییە سێکسییەیە کە لەوێ هەیە، بەڵام ناکرێت کۆمەڵگەیەك کە باوەڕ بە دوارۆژ رووبەرێکی گەورە لە فکر و ژیانی داگیر بکات بڵێین کۆمەڵگەیەکی سێکسییە.

لەمەودواش لە باسی ژیانی پێغەمبەردا ﷺ بۆت دەردەکەوێت کە پێغەمبەر ﷺ سەرەڕای ئەو هەموو ژنەی کە هەیبووە ئینجا سێکس رووبەرێکی زۆر کەمی لە ژیان و بیرکردنەوەی داگیر کردبوو، ئەمەش بە تەواویی رەنگی دابوویەوە بەسەر دەوروبەرەکەیداو بەڵگەش ئەو نموونەیە بوو کە هێنامانەوە لە هەوڵدانی هەندێك کەس بۆ خۆخەساندن.

گەورەترین دیاردەی سەردەمی پێغەمبەر ﷺ دینداری و خواپەرستی و رۆحانییەت و بایەخ دان بە ژیانی رۆژی دوایی بوو، زۆر گەورەتر لە بازرگانی و کشتوکاڵ و ئاژەڵداری چ جای سێکس و رابواردن.

بۆ ئەوەی رۆڵی ئایین و دینداری بزانی لە کۆمەڵگەی پێغەمبەردا تەنها یەك دوو نموونەت بۆ دێنمەوە.

<u>یەکەم:</u> جارێکیان پێغەمبەر فەرمووی (عەبدوڕڕەحمانی کوڕی عەوف)م بینی بە گاگۆڵکێ دەچووە بەهەشتەوە، ئەم هەواڵە گەیشتە عەبدوڕڕەحمان، ئەویش فەرمووی سوێند بەخوا دەبێ بە پێوە بچمە بەهەشت، ئەوەبوو لەو کاتەدا قافڵەیەکی زۆر گەورەی لە بازرگانی هاتەوە، ئەویش بێ ئەوەی سەیری بکات و دایبگرێت، فەرمووی هەموو ئەو حوشترانە بە خۆیان و بارەکانیانەوە ببەخشنەوە بەسەر هەژاراندا.

<u>دووەم:</u> عوسمانی کوڕی عەفان لە ساڵێکی نەهاتیدا قافڵەیەکی زۆر گەورەی بۆ هاتەوە، هەمووی دانەوێڵە و خواردنی تێدابوو، بازرگانەکانی مەدینە خۆیان گەیاندێ بۆ ئەوەی لێی بکڕنەوە و قازانجی لێبکەن، هەرچی نرخێکیان دەدایە دەیگوت زیاتریان داومەتێ، بازرگانەکان وتیان ئەوە ئێمە هەموو بازرگانەکانی مەدینەین و کەسی تر شکنابەین بتوانێ لە ئێمە زیاترت بداتێ، ئەویش فەرمووی نەخێر هەیە، وتیان کێیە؟ فەرمووی خوا لە ئێوە زیاتری داومەتێ.

دینداری و بایەخدان بە دین و رۆژی دوایی گەورەترین سیمای کۆمەڵگەی پێغەمبەر بوو کە لە پێناویدا دەست لە هەموو شتێك هەڵدەگیراو قوربانی بە هەموو شتێك دەدرا، کەواتە چۆن دەبێ لە باسکردنی ئەو کۆمەڵگەیەدا ئاماژە بەم لایەنە نەدرێت؟ ئایا ئەمە لادان نییە لە راستی و شاردنەوەی راستییەکان نییە؟

ئەگەر لە مزگەوتەکاندا پەیکەری ئافرەتی رووت هەبوایە وەکو پەرستگای شوێنکەوتووانی ئایین و رێبازەکانی تر دەمانگوت لەوانەیە قسەکەی راست بێت، بەڵام ئایینێك ئەوەندە پێداگرێت لەسەر پۆشتەیی ئافرەت و زینا بە تاوانێکی ئەوەندە گەورە تەماشا بکات چۆن بەو کۆمەڵگەیەی پابەندە پێوەی دەوترێت کۆمەڵگەیەکی سێکسییە؟

کاتێك ئەو قسەیەی نووسەر راست دەبوو ئەگەر ئیسلام بوارەکانی ئەنجامدانی سێکسی زیاتر بکردایەو ئەو هەموو شێوازەی لە ناو عەرەبدا هەبوو قەدەغە نەکردایە بەڵکو چەند شێوازێکی تریشی بخستایەتە سەر بە رادەیەك کە مومارەسەی سێکسی لە سەردەمی ئیسلامدا زیاتر بووایە لە سەردەمی پێش خۆی، ئەوکاتە جێی خۆی بوو کەسێك بیگوتایە یەکێك لە مەبەستەکانی ئیسلام تێرکردنی هەوەسەکانی پیاوبوو وەکو ئەوەی کە ئەمڕۆ رۆژئاوا دەیکات بە ناوی ئازادکردنی ئافرەتەوە دەست دەخاتە ناو وڵاتەکانو دەیەوێت ئەو دابو نەریتو کلتورانە نەهێڵێت کە رێگە لە ئازادیی سێکسی دەگرنو سنوور بۆ مومارەسەی سێکسی دادەنێن، ئەو قسەیە دەبێ بە رۆژئاواییەکان و شارستانێتی رۆژئاوا بگوترێت نەك بە ئیسلام کە بوارەکانی مومارەسەی جنسێکسی زۆر تەسك کردۆتەوەو سزای سەختی بۆ ئەوانە داناوە کە لە دەرەوەی بازنەی ئەو رێگا حەڵاڵانەوە سێکس دەکەن.

ئەوە راستییەکی حاشا هەڵنەگرە کە کۆمەڵگە تا زیاتر دینی هەبێت لایەنە دونیاییەکان بایەخیان کەمتر دەبێتەوە، بە پێچەوانەشەوە تا دین لاوازتر بێت، بایەخ بە شتی دونیایی زیاتر دەبێت.

هەر ئێستاش بڕوانە دەوروبەری خۆت ئەگەر خوێندکاری زانکۆی یا فەرمانبەری یا کاسبکاری، بزانە کوڕ و کچی دیندار زیاتر بە دوای سێکسدا دەگەڕێن یان کەسانی بێدین، بزانە رێژەی زیناو فاحیشە لە نێوان دینداراندا زۆرە یا لە نێوان بێدینەکان... ئیتر خۆت لەوەوە بڕیار بدە، ئەمە ئەگەر کاریگەربی ئایین بێت لەسەر شوێنکەوتووانی ئیسلام دوای هەزارو چوار سەد ساڵو لە سەردەمی ئیباحییەتی سێکسیو سەتەلایتو ئینتەرنێتداو لەگەڵ ئەو هەموو فشارەی لەسەر دینداران هەیە، ئەی دەبێ لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ کە لەناویاندا بووە چۆن بووبێت؟

دەسەڵاتی پێغەمبەر بەسەر کۆمەڵگەکەیدا

رۆژ دوای رۆژ دەسەڵاتی پێغەمبەر بەسەر کۆمەڵگەدا زیاتر دەبوو، پابەندیی موسڵمانان بە فەرمانەکانی خواو پێغەمبەرەوە رۆژ بە رۆژ لە زیادبووندا بوو، بۆ ئەوەی رادەی پابەندیی موسڵمانت بە فەرمانەکانی پێغەمبەرەوە بۆ دەرکەوێت تەنها ئاماژە بە دوو نموونە دەدەم.

یەکەم: کاتێك ئەو ئایەتە دابەزی دەربارەی عەرەق کە دەفەرموویت: **(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالأَنصَابُ وَالأَزْلاَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ * إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاء فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اللّهِ وَعَنِ الصَّلاَةِ فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ) (المائدة :90،91)**. ئیبن کەسیر چەند فەرموودەیەك لە یارانی پێغەمبەرەوە دەگێڕێتەوە دەربارەی هەڵوێستی یاران لە دابەزینی ئەم ئایەتە، کورتەکەیان ئەوەیە دەفەرموویت (فهل أنتم منتهون) ئایا ئێوە بە یەکجاری دەست هەڵدەگرن لەو کارانە (واتە مەشروب خواردنەوەو قومارکردنو قاوە گرتنەوەو هتد)؟ هەموو بە یەك دەنگ وتیان: انتهينا ربنا. واتە پەروەردگارمان ئێمە وازمان هێنا، ئەوەی بە دەستییەوە بوو رشتی، ئەوەی تازە خواردبوویەوە خۆی رشاندەوە، ئەوەی لە گۆزەو دەفردا هەڵیگرتبوو هەمووی رشت بە رادەیەك کە ئەو رۆژە بۆنی عەرەق هەموو مەدینەی گرتبوویەوە، بڕوانە تەفسیری ئەم ئایەتە لە ئیبن کەسیرو تەبەریدا.

ئاوها یەکسەر بێ سێو دوو و بێ بیرکردنەوە لەو زەرەرەی کە دەیکەنو بێ ئەوەی بڵێن پارەی زۆرمان پێداوەو دەییەین دەیفرۆشینەوە.

دووەم: بەسەرهاتی ئەو سێ کەسەی کە بە بێ بیانوو لە شەڕی (تەبوك) کە لە ساڵی 9ی کۆچیدا روویدا دواکەوتن دەریدەخات کە موسڵمانان چەند پابەند بوون بە فەرمانەکانی پێغەمبەرەوە.. درێژەی بەسەرهاتەکەش لە تەفسیری ئایەتی (118)ی سورەتی تەوبە دەبینییەوە لە تەفسیرەکانی ئیبن کەسیرو تەبەریو لە (**صحيح البخاري**)و (**رياض الصالحين**)و چەندین کتێبی تەفسیرو فەرموودەی تردا.

کورتەکەشی ئەوەیە کە سێ کەس لە یارانی پێغەمبەر بە ناوی (کعب بن مالك) کە پیاوێکی گەنج بوو، (هلال بن امیه)و (مراره بن الربیع) لە غەزای تەبوك دواکەوتن، لەگەڵ کۆمەڵێك لە مونافیقەکان، کاتێك پێغەمبەر ﷺ لەو غەزایە گەڕایەوە (لە گەرمەی هاویندا بوو) مونافیقەکان چوون بۆ لای پێغەمبەرو هەریەکە و بیانوویەکیان هێنایەوە و پێغەمبەریش هەرچەند دەیزانی درۆ دەکەن، بەڵام هەر لێی قبوڵ کردن، ئەم سێ نەفەرە نەبێت، درۆیان نەکردو وتیان ئێمە هیچ بیانوویەکمان نەبووە، نە نەخۆش بوون و نە لە سەفەر بووین، پێغەمبەریش فەرمووی بڕۆن چاوەڕوانی حوکمی خوا بن، ئەوە بوو پەنجا ڕۆژ ئایەت دەربارەیان دانەبەزی و پێغەمبەریش فەرمانی بە موسڵمانان‌اندا نە سەلامیان لێبکەن، نەشتیان پێ بفرۆشن و نە قسەیان لەگەڵدا بکەن، دواتریش فەرمانیدا بە ژنەکانیان ڕێگەیان نەدەن بچنە لایان، ئەم سێ نەفەرە ماوەی ئەم پەنجا ڕۆژە نە کەس قسەی لەگەڵ دەکردن، نە سەلامیان لێدەکرن و نە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکردن، تەنانەت ژنەکانیشیان لەماڵەوە قسەیان لەگەڵدا نەدەکردن، خۆشیان هیچ ڕەخنەیان لەو فەرمانانەی پێغەمبەر نەدەگرت و هیچ کەسێکیان نەیگوت پێغەمبەر کاری چییە بەسەر ماڵ و منداڵمانەوە بەڵکو (کەعبی کوڕی مالك) کە گەنج بوو، بە ژنەکەی وت بڕۆرەوە ماڵی باوکت تا حوکمی خوا دادەبەزێ بۆمان، (هیلالی کوڕی ئومەیە)ش پیاوێکی پیر بوو، ژنەکەی چوو بۆ لای پێغەمبەرو پێی وت ئەی پێغەمبەری خوا مێردەکەم پیرە و کەس نییە خزمەتی بکات ئایا بەجێی بێڵم؟ فەرمووی نەخێر، بەڵام نە قسەی لەگەڵدا بکەو نە بهێڵە سەرجێیت لەگەڵدا بکات. بەو شێوەیە تا پەنجا ڕۆژەکە تەواو بوو ئایەتی (117،118)ی سورەتی (التوبە) دابەزی کە دەفەرموویت: (**لَقَد تَّابَ الله عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالأنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ * وَعَلَى الثَّلاَثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّواْ أَن لاَّ مَلْجَأَ مِنَ اللّهِ إِلاَّ إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُواْ إِنَّ اللّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ**)، لە ئایەتی (119)شدا ستایشیان دەکات لەبەر ئەوەی کە ڕاستیانکرد لەگەڵ پێغەمبەرداو هانی موسڵمانان دەدات کە وەکو ئەوان بن و دوای ئەوان بکەون (**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ وَكُونُواْ مَعَ الصَّادِقِينَ**).

ئەگەر دەتەوێت زیاتر پابەندیی موسڵمانان بە فەرمانەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ بزانیت تەماشایەکی سورەتی (الحجرات) بکە لە (**في ظلال القرآن**)دا یان تەماشای کتێبی (**حياة الصحابة**)ی (**محمد يوسف الكاندهلوي**) بکە.

شێوەو ڕووخساری پەیامبەری ﷺ ئیسلام

زۆرێك لەوانەی پێغەمبەریان بینیوە باسی شێوەو ڕووخساریان کردووەو هەریەکەو لە چەند ڕوویەکەوەو هەموویان لەسەر ئەوە کۆکن کە هیچ کەسێکیان نەبینیوە وەکو پێغەمبەر ﷺ جوان و بە هەیبەت و نورانی بووبێت، بەڵام نووسەر تەنها ریوایەتێکی بە قرتاوی لە تەبەرانییەوە گێڕاوەتەوە کە لەسەر زمانی عەلی کوڕی ئەبی تالیب ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ هاتووە، بەڵام نووسەر کۆتاییەکەی قرتاندووە کە دەڵێت: (**ليس بالقصير ولا بالطويل، ولا العاجز ولا اللئيم، كأن العرق في وجهه اللؤلؤ، وَلريح عرقه اطيب من المسك، لم أر قبله ولا بعده مثله**). واتە باڵای نە کورت بوو نە درێژ، نە بێدەسەڵات بوو نە فێڵباز و ناڕەسەن، ئارەقی دەم و چاوی وەکو مرواری وابوو (دەدرەوشایەوە)، بۆنی ئارەقی جەستەی لە بۆنی میسك خۆشتر بوو، نە لەوەبەر و نە لەوەدوا کەسم نەبینی وەکو ئەو (لە جوانی و هەڵکەوتوویدا).

ئاشکراشە کە نووسەر بۆچی ئەم چەند دێڕەی قرتاندووە لە باسی پێغەمبەردا ﷺ!!

بۆ زیاتر ئاشنابوون بە شێوەو ڕوخساری پێغەمبەر ﷺ فەرموو لەگەڵ شایەتی ئەم چەند کەسەی پێغەمبەریان بینیوە:

اخرج الشيخان عن البراء قال: كان رسول الله ﷺ أحسن الناس وجهاً و أحسنهم خلقاً ليس بالطويل الذاهب ولا بالقصير. واتە: بوخاری و موسلیم لەبەرائەوە دەیگێڕنەوە وتوویەتی: پێغەمبەر ﷺ دەم و چاوی لە هەموو کەسێ جوانتر بوو، جەستەی لە هەموو کەسێ جوانتر و ڕێکتر بوو، نە زۆر درێژ بوو، نە کورت.

و أخرج مسلم عن ابي الطفيل انه قيل له صف لنا رسول الله قال: <u>كان أبيض مليح الوجه</u>. واتە: بە ئەبی توفەیلیان وت باسی پێغەمبەرمان بۆ بکە، وتی: پێغەمبەر □ سپی و دەم و چاو جوان بوو.

وأخرجه الدارمي عن ابن عمر قال: ما رأيت أشجع ولا أجود ولا أضوء من رسول الله. واته: ئیبن عومەر دەڵێت: لە پێغەمبەر ﷺ ئازاترو سەخیترو رووگەشترم نەبینیوە.

أخرج الترمذي عن عبدالله بن سلام قال: لما قدم النبي المدينة جئته لأنظر اليه فلما استبينت وجهه عرفت أن وجهه ليس بوجه كذاب. واتە: عەبدوڵلای کوڕی سەلام (یەکێك بوو لە زانایانی جولەکە موسڵمان بوو بوو) دەڵێت: کاتێك پێغەمبەر ﷺ هاتە مەدینە چووم تەماشای بکەم، کاتێك دەمو چاویم بینی زانیم ئەوە دەمو چاوی کەسێکی درۆزن نییە.

عەبدوڵلای کوڕی رەواحەش دەڵێت:

لو لم تكن فيه آيات مبينة　　　　لكان منظره يُنبيك بالخبر

واتە: ئەگەر هیچ بەڵگەیەکی ئاشکرای نەبووایە (لەسەر پێغەمبەرایەتییەکەی)، دیمەنی (روخساری) هەواڵی دەدایتێ (کە راستگۆیەو پێغەمبەرە ﷺ).

أخرجه الترمذي والبيهقي عن أبي هريرة قال: ما رأيت شيئاً أحسن من رسول الله كأن الشمس تجري في وجهه، ما رأيت أحداً أسرع في مشيه منه كأن الأرض تطوى له، إنا لنجهد وأنه غير مكترث. واتە: ئەبوهورەیرە دەڵێت: هیچ شتێکم نەبینیوە لە پێغەمبەر ﷺ جوانتر وەکو بڵێی خۆر لە نێو چاوانیدا بوو، کەسم نەبینی لەو خێراتر بێت لە رۆیشتنیدا، دەتگوت زەوی بۆ دەپێچرێتەوە، ئێمە خۆمان ماندوو دەکرد لە رۆیشتندا ئەو خۆی تێن نەدەدا.

ومن وصف هند ابن أبي هالة له: كان رسول الله ﷺ فخماً مفخماً يتلألأ وجهه تلألؤ القمر ليلة البدر، عظيم الهامة رجل الشعر، أزهر اللون واسع الجبين، أزج الحواجب سوابغ في غير قرن. بينهما عرق يدره االغضب، أقنى العرنين، له نور يعلوه يحسبه من لم يتأمله اشم، كث اللحية أدعج، سهل الخدين ضليع الفم أشنب مفلج الإسنان، دقيق المسربة كأن عنقه جيد دمية في صفاء، معتدل الخلق بادن متماسك، سواء البطن والصدر، بعيد ما بين المنكبين.. أنور المتجرد. طويل الزندين رحب الراحة.. شثن الكفين والقدمين سابل الاطراف خمصان الاخمصين.. ذريع المشية اذا مشى كأنما ينحط من صبب و اذا التفت التفت جميعاً خافض الطرف نظره الى الأرض اكثر من نظره الى السماء.

هندی کوڕی ئەبی هالە دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ پیاوێکی چوارشانە بوو، دەموچاوی دەدرەوشایەوە هەروەکو مانگ لەشەوی چواردەدا، سەری گەورە بوو، قژی شەپۆلاوی بوو (نە لوول و نە ساف)، رەنگی گەشاوە بوو، برۆکانی درێژو کەوانەییو توکاوی بوون بەبێ تێکەڵ بوون (نەگەیشتبوونە یەك) لە نێوانیاندا دەمارێك (دەماری خوێن) هەبوو لە کاتی تووڕەییدا پڕ دەبوو، لوتی درێژو سەری لوتی باریكو لە ناوەڕاستیدا بەرز بوو، رووناکیەکی بەسەرەوە بوو ئەوەی لێی ورد نەبوایەتەوە وایدەزانی لوتی درێژە، ریشی پڕو چاوی گەش بوو، گۆناکانی سافو دەمی بەرینو دانەکانی پرشنگدارو شاش بوو، لەسەر ناوکییەوە موویەکی کەمی باریکی هەبوو تا سەر سنگی، گەردنی دەتوت ملی بووکە شوشەیە لە سافیدا، لەشی رێكو پڕو پتەو بوو، سكو سنگی لە یەئسدا بوون (ورگن نەبوو)، سنگی پانو ناوشانی بەرین بوو، نورانی بوو، باڵەکانی درێژو ناولەپی پان بوو، دەستو پێکانی گەورە بوون (ئێسقانی ئەستوور بوو) پەنجەکانی درێژ بوو، گورجو گۆڵ بوو لە رۆیشتندا، کە دەڕۆیشت واتدەزانی لەبەرزاییی دێتە خوارەوەو ئاوڕی بدایەتەوە بە هەموو لەشی ئاوڕی دەدایەوە، چاوی هەمیشە دادەخستو روانینی بۆ زەوی زیاتر بوو تا روانینی بۆ ئاسمان. (واتە بێ فیز بوو).

پێغەمبەر ﷺ تاکو مرد لەشی تێکنەچووبوو، دەمو چاوی چرچی تێنەکەوتبوو، چەند موویەك نەبێت لە سەرو ریشی مووی سپی نەکردبوو، تا ئەو کاتەی کۆچی دوایی کرد جوانترین کەس بوو.

ئەمانە باسی شێوەو روخساری پێغەمبەر ﷺ بوو، بە شایەتیی هەموو ئەوانەی کە بینیویانە هیچ کەمو کوڕییەك لە لاشەیدا نەبووەو ئەوەندە جوانو رێك بووە وەکو دەڵێن دەڵێی بە ویستی خۆی دروستکراوە: وەکو حەسانی شاعیر دەڵێت:

و أجمل منك قط لم تر عيني

و أحسن منك لم تلد النساء

خلقت مبرءاً من كل عيبٍ

كأنك خلقت كما تشاء

واتە: بە شێوەیەك بەدیهێنراوی كە هیچ كەمو كورییەكت تێدا نەبێت، وەكو ئەوەی كە بە ویستی خۆت بەدیهێنرابی.

لە هەمووش گرنگتر ئەوەیە كە روخساری لە یەكەم تەماشاكردنەوە گوزارشی لە كەسێكی راستگۆی بە هەیبەتی خاوەن كەسایەتییەكی زۆر بەهێز دەداو یەكسەر كاری دەكردە سەر بەرامبەركەی و رایدەكێشا بەرەو لای خۆی. وەكو لەسەر زمانی عەلی كوڕی ئەبی تالیبەوە هاتووە لە سیرەی (ئیبن هیشام)دا: **من رآه بديهة هابه ومن خالطه أحبه**. واتە: ئەوەی یەكەمجار بیبینیایە سامی لێدەكردو ئەوەشی تێكەڵی بكردایە خۆشی دەویست.

ئەمە دەربارەی شێوەو رووخساری پەیامبەر ﷺ كە نووسەر بە كەمو كورتی هێنابووی و لە خۆیەوە لە راڤەكەیدا ئەمەی بۆ زیاد كردبوو: (لەبەر ئەستووری شان و گەردنی كاتێك لای كردبوویەوە هەموو لەشی بادراوە)!!.

لەمە گرنگتر كە نووسەر دەبوایە باسی بكردایە كەسایەتی و رەوشتو ئاكاری پەیامبەر ﷺبوو، كە پەیوەندییەكی زیاتری بە باسەكەوە هەیە، بەڵام نووسەر بۆ ئەوەی وێنەیەكی راستەقینە دەربارەی پەیامبەر ﷺدروست نەكات ئەم لایەنەی بە تەواوی فەرامۆش كردووەو پشت گوێی خستووە، ئێمە وا ناكەین بەڵكو بە كورتی تیشك دەخەینە سەر لایەنەكانی كەسایەتی پەیامبەر □ و رەوشتو ئاكارەكانی بۆ ئەوەی لەسەر رۆشنایی ئەو زانیارییانە كەسایەتی پەیامبەر ﷺهەڵسەنگێنین و درۆو دەلەسەو بوختان و بێ ئەدەبییەكانی نووسەر بۆ خوێنەر دەرخەین.

رەوشتو ئاكاری پێغەمبەر ﷺ

هەروەكو چۆن پەیامبەر ﷺ لە رووی جەستەوە رێكوپێكترین كەس بووە، هیچ كەمو كورییەك لە جەستەیدا نەبوو، ئاشكراشە كە ئەمانە چەند كاریگەرییان هەیە لەسەر دروستكردنی كەسایەتی مرۆڤو باوەڕ بەخۆبوونی، بەهەمان شێوە لە رووی كەسایەتی و رەوشتو ئاكارییەوە كامڵترین كەس بوو، هیچ رەوشتێكو خوویەكی نەبوو جێی رەخنە بێت.

1- ویقارو هەیبەتی: پێغەمبەر ﷺ ئەوەندە بە ویقارو هەیبەت بوو كەس نەیدەتوانی چاو ببڕێتە ناوچەوانی و بەرەو روو تەماشای بكات، وەكو ئیمامی عەلی دەفەرمووێت: لە یەكەم تەماشا سامت لێدەكردو بە تێكەڵیی خۆشت دەویست.

ئەمەش نەك لەبەر ئەوەی كە پیاوێكی زۆردار بوو، بەڵكو بە بەزەییترین كەس و بێ نەفسترین كەس بوو، هەركەسێك لەبەردەمیدا ترس دایبگرتایە هێمنی دەكردەوەو دەیفەرموو: (**على رسلك فإن أمي كانت تأكل القديد**) واتە: ئارام بەرەوە من پاشا نیمو كوڕی ژنێكم خورمای وشكی دەخوارد، (قەسپ) واتە هەژار بوو، یان دەیفەرموو: من كەسێك بووم شوانیم بۆ خەڵكی مەككە دەكرد.

2- ئەدەبو حەیاو شەرمی: پێغەمبەر ﷺئەوەندە بە حەیا بوو وەكو یارانی دەڵێن لە كچێكی تازە گوێزراوە بەشەرمتر بوو (**كان اشد حياءً من العذراء في خدرها**)،

هیچ كەسێك رۆژێك لە رۆژان وشەیەكی بەدەر لە ئەدەبی لێ نەبیستووە، یان رەفتارێكی دژ بە ئەدەبی لێ نەبینیوە.

3- راستگۆیی و زمان پاكی بە رادەیەك بوو كە پێش پێغەمبەرایەتی بە راستگۆ ناوبانگی دەركردبوو، هەر ئەمەش بوو كە قورەیشی خستبووە گێژاوەوە هەڵوێستی لاواز كردبوون، چونكە هەر كەسێك لێی بپرسینایە ئایا كەسێكی درۆزن بووە؟ دەیاگوت نەخێر، هەرگیز لەوەوبەر درۆمان لێ نەبینیوە، هەر ئەمەش بووە وای كردووە لەوانەی دەیانناسی یان پرسیاری رەوشتیان دەكرد باوەڕی پێ بێنن، چونكە دەیانگوت ئەمە شتێكی نالۆژیكییە كە كەسێك تا چل ساڵ هیچ درۆیەكی لێ نەبینرابێت دوای چل ساڵ بێتو درۆ بە دەمی خواوە بكات.

هەروەها ئەوەندە زمان پاك‌و زمان پاراو بوو هیچ كەسێك جنێوێك یان گاڵتەپێكردنێك یا سووكایەتیكردنێكی بە كەسێك لێ نەبیستووە، پەیامبەر ﷺ لە سوعبەتكردنیشدا درۆی نەكردووە، راستگۆیی پێغەمبەر ﷺ بە رادەیەك بووە كە سەرسەختترین دوژمنانی نەیانتوانیوە نكوڵی لێبكەن، ئەوەتا ئەبو سوفیان لەبەردەم هیرقلی رۆم‌و سوهەیلی كوڕی عەمر لەبەردەم نەجاشیدا دانی پێدا دەنێن كە بە راستگۆی دەستپاك ناسراو بوو لە ناویاندا.

4- دەستپاكی‌و ئەمانەتی پێغەمبەر (سپاردەپارێزی): دەستپاكییەكەشی بە هەمان شێوە یەكێك بوو لەو سیفەتانەی كە لە پێش پێغەمبەرایەتیدا ناوبانگی پێ دەركردبوو، پێی دەوترا (**الصادق الأمين**) واتە راستگۆی دەستپاكی جێی متمانە. جێی متمانە لە هەموو شتێكدا، لە پاراستنی ماڵ‌و سەروەت‌و ئەمانەتی خەڵكیدا و لە پاراستنی نهێنی‌و هەموو شتێك كە دەدرا بە دەستی بۆ پارێزگاریكردنی، هەر ئەو سیفەتەش بوو هانی خەدیجەیدا داخوازیی بكات.

ئەمانەتی پێغەمبەر ﷺ تەنها لە پاراستنی سەروەت‌و سامان‌و نهێنی‌و تایبەتمەندییەكانی خەڵكیدا نەبوو كە پێی دەسپێردرا بەڵكو گرنگترین رواڵەتی ئەمانەتی پەیامبەر ﷺ گەیاندنی ئەو نیگایە بوو كە خوا بۆی ناردبوو، پارێزگاریكردنی بوو لە عەقیدەی یەكتاپەرستی‌و رێگەگرتن لە زیادەڕەوی بەرامبەر خۆیشی.

پەیامبەر ﷺ بوار زۆر بوو لەبەردەمیدا بۆ ئەوەی خۆی زۆر لەوە گەورەتر نیشان بدات كە هەبووە، خەڵكیش باوەڕیان پێدەكرد و ئەگەر بیویستایە دەیانبردە ئاستی خوا و دەیانپەرست، بەڵام ئەو هەرگیز رێگەی ئەوەی نەدەدا كە شتێكی لەو بارەیە بكرێت، جارێكیان دوو كچ لە مزگەوتدا لە بۆنەیەكدا گۆرانییان دەوت، لەناو قسەكانیاندا دێڕێكیان دەوت كە دەڵێت:

وفينا نبي يعلم ما في غد

واتە: پەیامبەرێكمان هەیە دەزانێت سبەی چی روو دەدات، فەرمووی ئەمە مەڵێن، داهاتوو تەنها خوا دەیزانێ، شتەكانی تر بڵێن.

كاتێك ئیبراهیمی كوڕی مرد خۆر گیرا، خەڵكیی وتیان ئەوە لەبەر خاتری پەیامبەر ﷺ خۆر گیراوە، ئەویش كە ئەمەی بیستەوە یەكسەر خەڵكی كۆكردەوە و چووە سەر مینبەر و فەرمووی: رۆژو مانگ دوو دروستكراوو بەڵگەن لە بەڵگەكانی خوا، نە بە ژیانی كەس‌و نە بە مردنی كەس ناگیرێن، ئەم هەڵوێستەی پەیامبەر ﷺ وایكرد لە زانایەكی رۆژئاوایی موسڵمان بێت، چونكە وتی ئەم رەفتارە هی كەسێكی فێڵباز نییە.

هەر لەبەر ئەو ئەمانەتەیە كە زیادەڕەویكردن لە پەیامبەردا زۆر كەمترە لە زیادەڕەوی لە عەلی‌و پیاوچاكاندا.

5- بێ فیزی‌و رێزگرتنی لە خەڵكی: دەیان، بگرە سەدان نموونە هەیە لەسەر بێ فیزی پەیامبەر ﷺ و رێزگرتنی لە خەڵكی، پەیامبەر ﷺ هەركەسێك تەوقەی لەگەڵدا بكردایە دەستی بەر نەدەدا هەتا ئەو كەسە خۆی دەستی پەیامبەری ﷺ بەرنەدایە، هەزار ئیشی هەبووایە ئەگەر پیرەژنێك رایگرتایە بەجێی نەدەهێشت تا ئەو پیرەژنە، یان پیرەپیاوە قسەكەی تەواو دەكرد یان ئیشەكەی بۆ جێبەجێ دەكرد.

هەرگیز لە سەرووی مەجلیسدا دانەنیشتووە و كەسی لە جێی خۆی هەڵنەساندووە بۆ ئەوەی لە جێگاكەیدا دانیشێت، زۆر جار كەسێكی غەریب بهاتایەتە ژوورەوە لە یارانی جیای نەدەكردەوە و دەیپرسی (**أيكم محمد**؟) واتە: كامتان موحەممەدن؟ لە خواردن‌و هەڵسوكەوتدا خۆی لە دەوروبەرەكەی جیا نەكردۆتەوە، وەكو ئەوان ئیشی كردووە، بێ فیزییەكەی بەو رادەیە بوو كە زوربەی كات بۆ زەوی دەڕوانی نەك لووت بەرز كاتەوە و بۆ ئاسمان بڕوانێت، نەك هەر لە كاتی ئاساییدا بەڵكو لە كاتی بەدەستهێنانی گەورەترین سەركەوتنیشدا وەكو لە رۆژی فەتحی مەككەدا.

6- حیلم‌و حەوسەڵە و دانبەخۆداگرتن‌و دڵفراوانی: پێغەمبەر ﷺ ئەوەندە بە حیلم‌و حەوسەڵە بوو هەرگیز بۆ مافێكی خۆی تووڕە نەدەبوو، تەنها كاتێك تووڕە دەبوو كە سەرپێچی فەرمانێكی خوا بكرایە (**ما كان يغضب لنفسه قط وكان شديد الغضب إذا انتهكت حرمة من حرمات الله**). نەزانی وا هەبووە كراسەكەی پێغەمبەری راكێشاوە تا شوێنی یەخەكەی لە

گەردنی موبارەکیدا دەرکەوتووە، یاران ویستوویانە تەمێی بکەن، بەڵام پێغەمبەر ﷺ نەیهێشتووەو هێمنی کردۆتەوەو کارەکەی بۆ جێبەجێ کردووەو رازیی کردووە.

ئەمما دان بەخۆداگرتنی پەیامبەر ﷺ لە رێگای گەیاندنی بانگەوازەکەیدا ئەوە شتێك نییە کەس نەیزانێت. ئەوهەموو فشارەی لەسەر ئەو بوو، لە گاڵتەپێکردنو منداڵ بەدوونانو شوێنکەوتنی بۆ ئەو شوێنانەی قسەی تێدا دەکرد بۆ خەڵکی بۆ بەدرۆخستنەوەیو ناوسكو ریخۆڵەی ئاژەڵ کردن بەسەریدا لە کاتی نوێژداو تۆمەتبارکردنی بە سیحربازو شێتو جادوگەرو ئابڵوقەدانیو دەیان شتی تر لەو بابەتە، گەر بەسەر کێوێکدا دابباریایە دەیتواندەوە، بەڵام پەیامبەر ﷺ بەوپەڕی خۆڕاگرییەوە لەبەردەمیدا وەستاو دەستی لە بانگەوازەکەی هەڵنەگرت، دەیانترساند، گاڵتەیان پێدەکرد، تەماعیان دەخستەبەر، مامیان لێ هاندەدا، مناڵە وردکەیان دەخستە دووی (وەکو ئەوەی لە تائیف روویدا)، بەڵام ئەو هەر سوور بوو لەسەر بانگەوازەکەی، ئەو قسەیەی کە بەرامبەر مامەی دەیکات گەورەترین بەڵگەیە لەسەر رادەی خۆڕاگریی و سووریی پەیامبەر ﷺ لە گەیاندنی پەیامەکەی خوادا: سوێند بەخوا مامە، ئەگەر خۆر بخەنە دەستی راستمو مانگ بە دەستی چەپم لەبەرامبەر ئەوەی دەست لەم بانگەوازە هەڵگرم، دەستی لێهەڵناگرم تا دەیگەیەنمە مەبەست، یا لە پێناویدا تیادەچم.

7- ئازایەتیو نەبەردیو چاونەترسی: ئازایەتی پەیامبەر ﷺ شتێك نییە پێویست بە سەلماندن بکات، تەنها ئەوەندە بەسە بە شایەتیی لەسەر ئازایەتییەکەی کە بە تەنها توانی رووبەڕووی قورەیشو هەموو عەرەب بێتەوەو بانگەوازەکەی بگەیەنێتو لەگەڵ ئەو هەموو هەڕەشەو گورەشەیەدا دەستی لێهەڵنەگرێتو پاشگەز نەبێتەوە.

ئەو رووداوەی کە لە مەککەدا روویدا پێش پەیامبەرێتییەکەی بەڵگەیە لەسەر ئازایەتییەکەی، ئەویش ئەوە بوو شەوێکیان دەنگێکی زۆر بەرز لە لایەکی مەککەوە بیسترا، بە رادەیەك کە هەموو خەڵکی مەککە خەبەریان بوویەوەو شڵەژان، لەو کاتەی کە خۆیان ئامادە دەکرد بچن بەدەم ئەو دەنگەوە، بینییان وا موحەممەد لەوێوە دێتەوە، پێی فەرموون ئارام بن هیچ شتێك نەبوو.

هەڵوێستی لە شەڕەکاندا بەڵگەیەکی ترە لەسەر ئازایەتییەکەی، وەکو ئیمامی عەلی دەڵێت: کاتێك شەڕ گەرمبووایە ئێمە خۆمان دەدایە پەنای پەیامبەر ﷺ **(كنا اذا حمي الوطيس نحتمي برسول الله ﷺ)**، شەڕی حونەینیش کە هەموو یاران هەڵهاتن تەنها پەیامبەر ﷺ و چەند کەسێك نەبێت، گەورەترین بەڵگەن لەسەر ئەم راستییە، ئەوەبوو بانگی لێکردن: **إليّ إليّ، أنا النبي لأكذب أنا ابن عبدالمطلب**، واتە بۆ لای من، بۆ لای من، من پەیامبەرم بەبێ درۆ، من کوڕی عەبدولموتتەلیبم.

8- سەخاوەتو دەستو دڵ فراوانییەکەی: سەخاوەتی پەیامبەر ﷺ شتێك نییە بەڵگە هێنانەوەی بووێت، یارانی دەڵێن: **(كان أجود من الريح، وكان أجود ما يكون في رمضان)** واتە لە با بەفەڕتر بوو، واتە لە با خێراتر بوو بۆ چاکەکردن، لە رەمەزانیشدا لە هەموو کاتێك زیاتر.

پەیامبەر ﷺ داوای هەرچییەکی لێکرابێت نەیوتووە نەخێر، تەنانەت ئەگەر جلەکەی بەریشیان داوا کردبێت، هەرگیز دەستی کەسی نەگێڕاوەتەوەو کەسی بێبەش نەکردووە.

9- سۆزو بەزەییو نەرمو نیانیو لێبوردەیی: پەیامبەر ﷺ هەموو گیانی سۆزو بەزەیی بوو، تەنها لە مەیدانی جەنگدا نەبێت کە بەزەیی ناخوات، تەنانەت دوای شەڕیش تا بۆی بکرایە نەرمیی دەنواند، نموونەش دیلەکانی بەدر بوو کە پرسی بە سەحابییەکان کرد چییان لێبکەن، لەو هەموو راو بۆچوونە جیاجیایانە ئەوەیانی هەڵبژارد کە ئازادیان بکەن بەرامبەر بەوەی هەر یەکەیان کە خوێندەوارە دە نەفەر لە موسڵمانانی مەدینە فێری خوێندەواریی بکات.

پەیامبەر ﷺ هەرگیز تۆڵەی بۆ خۆی نەسەندۆتەوەو تا بۆی کرابێت نەرمو نیان بووە، تەنها لە چەند حاڵەتێکدا نەبێت. یەکەم: وەکو وتمان لە شەڕدا، دووەم: لە ئەنجامدانی حوکمی شەرعدا بەرامبەر کەسێك سەرپێچی بکردایە.

خوای گەورەش لە چەند شوێنێکدا بە غەفورو رەئوفو رەحیم ناوی بردووە (**لَقَدْ جَاءكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ) (التوبة : 128)**.

سۆزو بەزەیی پەیامبەر ﷺ تەنها بەرامبەر بە ئادەمی نەبوو، بەڵکو بەرامبەر گیانلەبەرانیش بووە، لەم رووەشەوە زۆر فەرمودەی هەیە، لەوانە:

فەرموویەتی: **(الراحمون يرحمهم الرحمن) (ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء)**، بەزەییتان بەوانەی سەر زەویدا بێتەوە بۆ ئەوەی ئەو کەسەی لە ئاسماندایە (واتە خوا) بەزەیی پێتاندا بێتەوە، پیاوێك پەیامبەری بینی کچەزاکانی ماچ دەکات، وتی من چەند منداڵم هەیە کەسیانم ماچ نەکردووە، فەرمووی: من چیت لێبکەم گەر بەزەیی لە دڵت دەرهێنرابێت (یا داڕنرابێت)، **(ماذا أفعل بك ان كانت الرحمة قد انتزعت من صدرك)**. پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: ژنێك بە بۆنەی پشیلەیەکەوە چووە دۆزەخ، لەبەر ئەوەی بەستبوویەوەو نانو ئاوی نەدەدایە، دەفەرمووێت: نە نانو ئاوی دەدایەو نە بەرەڵلای دەکرد خۆی نانو ئاو بخوا. هەروەها دەفەرمووێت: ئافرەتێکی داوێن پیس بە بۆنەی سەگێکەوە چووە بەهەشت.

10- داوێن پاکی: داوێن پاکی پەیامبەر ﷺ لە لای کەس جێی گومان نەبووەو بە رادەیەك بووە هەر لە گەنجییەوە سەرنجی دەوروبەری بە لای خۆیدا راکێشابوو، تاکو (25)ساڵی کە ژنی هێناوە، هیچ پەیوەندییەکی ناشەرعیی لەگەڵ کەسدا نەبووە، تەنانەت کەس نەیبینیوە وەکو گەنجانی تر بچێتە سەر رێی کچانو خەریکی چاوبڕکێو ئەو شتانە بێت، دوای ژنهێنانیشیو تا دابەزینی نیگا زیاتر سیفاتی جوامێریو پیاوەتی تیایدا دەردەکەوت.

11- وەفاداری: یەکێك لە سیفەتە دیارەکانی پەیامبەر ﷺ وەفاداریی بوو، وەفای بۆ رەفیقەکانی دایکیو خەدیجەی خێزانیو هەموو کەسێك کە رۆژێك لە رۆژان چاکەی لەگەڵدا کردبێت، چاکەی هیچ کەسێکی فەرامۆش نەکردووەو لەبیر نەچووە.

12- رووخۆشیو خۆش مەعشەری: پێغەمبەر ﷺ یەکێك بوو لەوانەی کە بە هەمیشەیی رووی خۆش بوو، کەسێك تا زیاتر تێکەڵی بکردایە زیاتر خۆشی دەویست، قسەی خۆش بوو، میناشکێنی کەسی نەدەکردو کەسی لە مەجلیسدا تەریق نەدەکردەوە، رێزی لە منداڵو هەژارو پیرو ژنو پیاو دەگرت، لەگەڵ ماڵو منداڵیدا زۆر بەرێزو بەزەییو هێمنی قسەی دەکرد، هەرگیز لەسەر ئەوەی کە خواردنیان دروست نەکردبێت یان کارێکی ئەویان جێبەجێ نەکردبێ تووڕە نەبووە، ئەنەسی کوڕی مالیك دەفەرمووێت: دە ساڵ خزمەتی پەیامبەرم کرد ﷺ، رۆژێك لە رۆژان شتێکم کردبێت، پێی نەوتووم بۆچی کردووتە یان نەمکردبێت پێی نەوتووم بۆچی نەتکردووە.

رۆژێ لە رۆژان لە ژنێکی خۆی نەداوە مەگەر لە رووی سوعبەتەوە، لە هیچ خزمەتکارێکی نەداوە.

زۆرجار لە نوێژی بەیانی گەڕاوەتەوە (چێشتەنگاو) پرسیویەتی لە خێزانەکانی چیمان هەیە، ئەگەر شتێك هەبووبێت خواردوویەتی، نەبووبێت دەنگی نەکردووەو فەرموویەتی: کەواتە بە رۆژووم. بە دەستی خۆی جلی بۆ خۆی شۆردووەو پینەی لێداوەو پێڵاوی بۆ خۆی چاککردووە.

13- هەژارانی خۆشویستووەو فەرموویەتی لە ریزی هەژاراندا حەشرم بکە، بەڵام کەسانی تەمەڵو ئیشنەکەری خۆشنەویستووە، هەرکەسێك هاتبێت بۆ داوای شتێك هانیداوە بچێت ئیش بکاتو فەرموویەتی: **(اليد العليا خير من اليد السفلى)**، فەرموویەتی: **(المؤمن القوي خير وأحب الى الله من المؤمن الضعيف وفي كل خير)**، فەرموویەتی: **(ان الله يحب العبد المحترف)**. پیاوێکی بینی لە مزگەوتدا خەریکی خواپەرستی بوو، پرسی ئەوە کێ مەسرەفی دەکێشێ؟ وتیان برایەکی، فەرمووی براکەی لە خۆی باشترە لای خوا.

14- زوهدو قەناعەتی پەیامبەر ﷺ لە رادەبەدەر بووە، جێگاکەی دۆشەکێکی تەنك بووە، زۆرجار کە لەسەری راکشاوە شوێنی حەسیرەکە لەسەر جەستەی موبارەکی دەرکەوتووە، ژوورەکانی زۆر سادە بوون، خواردنی زۆر سادە بووە،

لە خواردندا حەزی لە گۆشت بوو، بە تایبەتی ناوشانی حەیوان، نەشبووایە گوێی لێنەبوو، جاری وا بووە بە دوو مانگ ئاگر لە ماڵی پەیامبەر □دا نەکراوەتەوە.

15- ژیری و دانایی: پەیامبەر ﷺ هەر لە منداڵییەوە نیشانەی ژیری و دانایی پێوە دیار بوو، کەسایەتییەکەی هەر لە منداڵییەوە ئەوەندە بەهێز بوو باپیری لەو هەموو کوڕ و کوڕەزایەی تەنها ڕێگەی بەو دەدا لە مەجلیسدا بە تەنیشتییەوەو لەسەر جێگاکەی دانیشێت.

دانایی پەیامبەر ﷺ لە چارەسەرکردنی کێشە قورس و گەورەکاندا بە زەقی دەردەکەوت، وەکو چارەسەرکردنی کێشەی (**حجر الأسود**) لە کاتی نوێکردنەوەی کەعبەدا کە خەریك بوو خێڵەکانی قوڕەیش بچن بەگژ یەکداو گۆماوی خوێن لە نێوانیاندا بڕژێت، بەڵام پەیامبەر ﷺ بە چاوتروکانێك چارەسەری کرد، هەروەها چارەسەرکردنی کێشەی موونافیقەکانو ڕووداوی ئیفكو دەیان کێشەی گەورەتری لەو بابەتە کە وای لە یەکێکی وەکو بەرناردشۆ کرد بڵێت: ئەگەر موحەممەد لە ژیاندا بووایە لە ماوەی قاوە خواردنەوەیەکدا کێشەکانی دونیای چارەسەر دەکرد.

16- پەیامبەر ﷺ گرنگی بە پاك و خاوێنی زۆر دەدا، جلەکانی لەگەڵ سادەییاندا هەمیشە پاك بوون، ددانەکانی وەکو مرواری دەدرەوشانەوە لە پاکی و سپێتیدا، بەردەوام سیواکی بەکاردەهێنا، حەزی لە بۆنی خۆش بوو، بە بەردەوامی بۆنی خۆشی لە خۆی دەدا و دەیفەرموو: هەر کەسێك سیر، یان پیاز یا توور دەخوات با نەیەتە ناو کۆڕ و مەجلیسەوە بۆ ئەوەی ئازاری دەوروبەری نەدات.

17- پەیامبەر ﷺ گرنگی بە زانست زۆر دەدا و هانی موسڵمانانی دەدا منداڵەکانیان فێری خوێندەواری بکەنو دەفەرمووێت: بە دوای زانستدا بڕۆ ئەگەر لە وڵاتی چینیش بێت، دەیفەرموو: داوای زانست بکەن هەر لە ناو بێشکەوە تا ناو گۆڕ.

18- پەیامبەر ﷺ کەسێکی جددبی بوو، حەزی لە پیاوی تەمەڵ نەبوو، حەزی لەو کەسانە نەبوو کە کاتی خۆیان بەفیڕۆ دەدەن، فەرمانی بە هەر شتێك بکردایە خۆی پێش هەموو کەسێك ئەنجامی دەدا.

19- پەیامبەر ﷺ لە هونەری پەروەردەو ئیدارەو سیاسەتدا کەسی نەدەگەیشتێ، ئەوەندە سەرکەوتوو بوو لە پەروەردەو بەڕێوەبردندا کە هاوەڵانی لەگەڵ ئەوپەڕی خۆشەویستییان بۆی ئەوپەڕی گوێڕایەڵییان بۆی هەبوو، سوهەیلی کوڕی عەمر دەڵێت: زۆر پاشا و سەرۆك هۆز و سەرکردەم بینیوە، بەڵام کەسم نەبینیوە شوێنکەوتووانی وەکو شوێنکەوتووانی ئەو سەرۆکی خۆیان خۆش بووێت و ڕێزی لێبگرنو گوێڕایەڵی بکەن.

20- ویست و ئیرادەی پەیامبەر ﷺ: پەیامبەر ﷺ یەکێك بوو لەو کەسانەی خاوەنی ئیرادەیەکی پۆڵایین بوو، زۆریش زاڵ بوو بەسەر نەفسی خۆیدا، توانای کۆنترۆڵکردنی نەفس و ئارەزووەکانی بێ سنوور بوو، ئەمەش یەکێك بوو لە لایەنە بەهێزەکانی کەسایەتی پەیامبەر ﷺ کە وایکردبوو بتوانێت ئەو گۆڕانکارییە گەورەیە لەو کۆمەڵگەیەدا بکات کە بتپەرستی و داب و نریتی کۆمەڵایەتی تێکەڵی خوێنیان بوو بوو، ڕەگی داکوتابوو.

21- ڕێزگرتنی لە خەڵکیی بە گشتی و یارانی بە تایبەتی و پرس و ڕاوێژپێکردنیان: پەیامبەری ئیسلام ﷺ سەرەڕای ئەوەی کە پەیامبەر ﷺ بوو و لەلایەن خواوە نیگای بۆ دەهات، لەگەڵ ئەوەشدا هیچ شتێکی نەدەکرد بەبێ پرسی یارانی بە تایبەت لەو شتانەی کە پەیوەندی بە ژیان و بەرژەوەندتی و بەشداری و ڕۆڵی ئەوانەوە هەبووبێت، وەکو بڕیاردانی شەڕ و بەستنی قەراردادی ئاشتی و... هتد.

پەیامبەر ﷺ هەرگیز خەڵکی پەشیمان نەدەکردەوەو میناشکێنی نەدەکردن، کەسێك شتێکی بکردایە لەناو کۆڕ و کۆمەڵدا پێی نەدەوت، ئەگەر بیشیوتایە بە شێوەیەك دەیوت کەس نەزانێت مەبەستی کێیە، بۆ نموونە دیفەرموو: (**ما بال اقوام يفعلون كذا وكذا**) واتە: هەندێك خەڵکی بۆچی ئەمە دەکەنو ئەوە دەکەن یان چییانە ئەمە دەکەنو ئەوە دەکەن.

پەیامبەر ﷺ لە زۆر شتدا پرس و ڕای بە خێزانەکانی خۆی دەکرد و شتی لێوەردەگرتن.

22- پەیامبەر ﷺ فێڵ و تەڵەکەو خیانەتی نەدەزانی، هەرگیز لە ژێرەوە بە چاو یا بە هەر شێوازێکی تر کە هەندێك لەوانەی لە دەوروبەریدان بیبینن و هەندێکیان نەیبینن ئاماژەی نەدەکرد، بۆ نموونە لە فەتحی مەککەدا یەکێك لەوانەی پەیامبەر بڕیاری دابوو بکوژرێت (**عبدالله ابن أبي سرح**) بوو کە نووسەری وەحی بوو هەڵگەڕابووەوە لە ئیسلام، عوسمانی کوڕی عەففان هات لەگەڵیدا بۆ لای پێغەمبەر ﷺ بۆ ئەوەی لێی خۆش بێت، پەیامبەر تا ماوەیەك دەستی نەدایێ بۆ بەیعەت لێوەرگرتنی، دوایی کە دەستی دایەو چووە دەرەوە فەرمووی: بۆچی کەسێکتان هەڵنەسان بیکوژن کە بینیتان دەستی نادەمێ، وتیان: ئەی پەیامبەری خوا تۆ لە ژێرەوە بەچاو ئاماژەیەکت بۆ بکردینایە، فەرمووی: (**ما كان ينبغي لنبيٍ ان تكون له خائنة أعين**) واتە: بۆ پەیامبەر ﷺ نییە ژێراوژێر بە چاو ئاماژە بدات، بە هەمان شێوە لە هەموو مامەڵەیەکیدا لە کڕین و فرۆشتن، لە پەیمان بەستن و پەیماناندا هەرگیز فێڵی نەکردووەو خیانەتی نەکردووەو پەیمانشکێنیی نەکردووە.

لەگەڵ ئەو هەموو سیفاتانەدا کە هەمووی سیفەتی کەسایەتی بەهێزن و هەرکەسێك کۆمەڵێك لە وانەی تێدابێت بە ڕێژەیەکی کەمیش، بە کەسێکی خاوەن کەسایەتییەکی بەهێز و کاریگەر لە قەڵەم دەدرێت، چ جای ئەو هەموو سیفاتانە بە بەرزترین پلەیاندا لە کەسێکدا کۆببووبێتنەوە.

لەگەڵ ئەو هەموو سیفەتانەشدا کە بەسن بۆ هەر کەسێك بیەوێت گۆڕانکاریی لە کۆمەڵگەیەکدا ئەنجام بدات یان پێشەوایەتی کۆمەڵێك یان کۆمەڵگەیەك بکات، لەلایەن خوایشەوە پشیوانی لێدەکرا.

یەکەم لە ڕێگەی نیگاوە (**وحي**) کە خۆی لە خۆیدا گەورەترین موعجیزەی پەیامبەرە ﷺ، دووەم لە ڕێگەی ئەو موعجیزانەی کە ڕۆژانە لەسەر دستی دەردەکەوتن، وەکو تەسبیحات کردنی بەردەکان لەناو لەپیدا و هەڵقوڵانی ئاو لە نێوان پەنجەکانیەوەو شکات کردنی حوشتر لای لە دەستی خاوەنەکەی و بەرەکەت کەوتنە هەر خواردن و خواردنەوەیەك کە دوعای بەسەردا دەخوێندو قڵیشانی مانگ بە ئاماژەکردنی و دەیان شتی تر کە هەمووی ڕاستگۆیی پەیامبەری دەردەخست و کەسایەتییەکەی لە ناو خەڵکییدا بەهێزتر دەکرد.

ئەمانە هەندێك بوون لە سیفاتەکانی پەیامبەر کە هیچ کەسێك ناتوانێت نکۆڵی لێ بکات، هەر کەسێکیش پێچەوانەی ئەم سیفەتانە بداتە پاڵی ئەوە وەکو کەسێك وایە نکوڵی لە ڕووناکی ڕۆژ بکات یا بیەوێت بە بێژنگ بەری ئەو ڕووناکییە بگرێت.

کەسێك نییە بتوانێت بیسەلمێنێت کە پەیامبەر ﷺ کەسێکی درۆزن یا بێوەفا یا فیززل یا دەست پیس یا داوێن پیس بووە، یا بتوانێت بڵێت کەسێکی نەزان یا دڵڕەق یا بێ سیاسەت بووە، مەگەر کەسانێك نرخ بۆ قسەی خۆیان دانەنێن و تەنها مەبەستیان چەواشەکردنی خەڵکیی بێت یان ئاراستەکردنی تۆمەت بێت بێ ئەوەی گوێ بەوە بدەن کە ئەو تۆمەتە ڕاستە یا درۆ یا گوێ بەوە بدەن بە درۆ دەخرێنەوە یان نا..

<u>ئەو ڕەخنە جددییانەی لە پێغەمبەری ئیسلام گیراوە و پێویست بەوە دەکات وەڵام بدرێتەوە، دوو شتە:</u>

1- فرەژنی

2- پەنابردنە بەر چەك یان شەڕ، بە تایبەت کوشتنی پیاوانی بەنی قورەیزەو بە غەنیمە بردنی ژن و ماڵیان.

ناحەزانی ئیسلام دەڵێن موحەممەد تا لە مەککە بوو تەنها یەك ژنی هەبوو، پەنای نەبردە بەر چەك و کەسێکی ئاشتیخواز بوو، بەڵام هەر کە چووە مەدینە دەستی دایە ژنهێنان و بەسێ و چوار نەوەستا بەڵکو تا سێزدە ڕۆیشت جگە لە کەنیزەك، هەروەها پەنای بردە بەر چەك و دەستی کردە شەڕکردن لەگەڵ عەرەب و جوولەکەدا.

لە چوارچێوەی ئەو ڕەخنانەشدا وتوویانە پەیامبەر ﷺ کەسێکی شەهوانی بووەو دڵی چووە لە ژنی زەیدی کوڕی **حاریثە** کە کردبوویە کوڕی خۆی، عائیشەی بە منداڵی خواست کە لەگەڵ تەمەنیدا نەدەگونجا و چەندین شتی تر کە کتێبەکەی مەریوان هەندێکی لەخۆ گرتووە (لەگەڵ بێ شەرمی و بێ ئەدەبیدا).

ئێمەش لێرەدا بۆ وەڵامدانەوەی ئەو تۆمەتانە بە پێویستی دەزانین تیشکێکی زیاتر بخەینە سەر ژیانی پێغەمبەر ﷺو چەند لایەنێکی تر لە ژیانی باس بکەین بۆ ئەوەی وێنەکە روونتر بێتەوە لەبەرچاوماندا:

1ـ ژیانی پەیامبەری خوا ﷺ لە رووی عیبادەتەوە

پێغەمبەری خوا ﷺهەر لەو رۆژەی نیگای بۆ هاتە خوارەوەو فەرمانی پێدرا دەست بکاتە بانگەواز ئیسراحەتی لە خۆی بڕی و رۆژی دەدا بە دەم‌شەوەوە بۆ بڵاوکردنەوەی ئەو ئایینە، رۆژی تەرخان کردبوو بۆ بانگەواز کردنی خەڵك و شەویش بۆ شەونوێژو موناجات و پارانەوە لە پەروەردگار بۆ سەرخستنی و ئاسانکردنی کارەکەی.

پەیامبەر ﷺهەر لە سەرەتای پێغەمبەرایەتییەوە بە دوو ئایەت ئاخاوتنی لەگەڵدا کرا کە چیتر نەتوانێ دوای ئەوە بیر لە پشودان بکاتەوە:

یەکەمیان دەفەرموویت: **"يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنذِرْ" (المدثر 1 ـ2)** واتە: ئەی ئەو کەسەی خۆت داپۆشیوە بە جلەکانت هەستە خەڵکیی ئاگادار بکەرەوە.

دووەمیشیان دەفەرموویت: "يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ * **قُمِ اللَّيْلَ إِلاَّ قَلِيلاً"** (المزمل 1ـ 2). واتە: ئەی ئەو کەسەی خۆت پێچاوەتەوە بەجلەکانت شەو هەستە بۆ نوێژ، بەشێکی کەم نەبێت ئەوی تر هەمووی بە شەونوێژ ببەسەر.

پێغەمبەر ﷺدوای ئەو دوو سورەتە هەستا خۆی گورج کردەوەو خوا حافیزی لە خەوو ئیسراحەت کردو بە خەدیجەی فەرموو: **"مضى عهد النوم يا خديجة"**. واتە: ئەی خەدیجە کاتی خەو بەسەرچوو.

دیارە ئەو هەموو شەونوێژو عیبادەتەی فەرز کرابوو لە سەری بۆ ئەوە بوو وزەی رۆحیی پێویست وەربگیرێت بۆ هەڵگرتنی ئەو بارە قورسە و هەستان بە پێداویستییەکانی ئەو بانگەوازە نوێیە وچوونە ژێر ئەو بەرپرسیارێتییە گەورەیەوە: **"قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلاً * نِصْفَهُ أَوِ انقُصْ مِنْهُ قَلِيلاً * أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً * إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلاً ثَقِيلاً * إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئاً وَأَقْوَمُ قِيلاً". (المزّمِّل: 2ـ 6)**. دوای فەرمان پێدانی بە شەونوێژو قورئان خوێندن پێی دەفەرموویت: ئێمە و تارێکی قورس وگران دەدەین بەسەرتا، بە راستی هەستانی شەو دوای خەو بۆ خوا پەرستی قورستر و گرانترە لە رووی کردارەوەو دروستترە لە رووی وتنەوە.

پەیامبەر ﷺو یارانی بۆ ماوەی ساڵێك ئەوەندە شەونوێژیان کرد تا بنی پێیان ئاوسا، دوای ئەوە ئەو ئایەتە دابەزی کە دەفەرموویت:

"إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِن ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَى وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْراً وَأَعْظَمَ أَجْراً وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ". (المزّمِّل: 20).

واتە: پەروەردگارت دەزانێت کە تۆ نزیکەی دوو لەسەر سێ و نیوەی شەوو سێیەکی هەڵدەستی بۆ شەونوێژ لەگەڵ هەندێك لەوانەی لەگەڵتان، خوا دەزانێت ئێوە ناتوانن بیژمێرن یا بیخەملێنن کە چەند نوێژتان کردووە (یان بەرگەی ناگرن) بۆیە خوا لێتان خۆشبوو، دەتوانن ئەوەندەی پێتان دەکرێت قورئان بخوێننەوە. دەزانێ کە لەمەودوا هەتانە نەخۆشە دەکەوێت و هەندێکتان خەریکی ئیش و کار دەبێت بۆ پەیداکردنی بژێوی و هەندێکتان دەچن بۆ جیهاد لە پێناوی خوادا بۆیە بەو رادەیەی پێتان دەکرێت و دەتوانن قورئان بخوێننەوەو نوێژ بکەن و زەکات بدەن.. هتد.

واتە: دوای ساڵێك شەونوێژکەم کرایەوە لەسەر موسڵمان، بۆ موسڵمانان بوو بە سوننەت و لەسەر پەیامبەر ﷺبە فەرزیی مایەوە.

ئەمە لە مەككەدا، بەلاَم پاش كۆچی بۆ مەدینە كە سەردەمی فرەژنی و سەردەمی دەولەت و دەسەلاتی پێغەمبەر ﷺ بوو، ئایا پێغەمبەر ﷺ وەكو سەركردەكانی تری دونیا كە سەركەوتن بەدەست دێنن و دەبنە خاوەن دەسەلات رووی وەرگێڕا بەرەو دونیاو دەستی دایە رابواردن یا هەروەكو سەردەمی مەككە خەریكی خواپەرستی و عیبادەت كردن بوو؟

بە پێچەوانەی هەمموو دەسەلاتدارە دنیاخوازەكانەوە پێغەمبەر ﷺ پاش ئەوەی كە هیجرەتی كرد بۆ مەدینە و دەولەتی دامەرزاند و بوو بە خاوەنی دەسەلات زیاتر رووی كردە عیبادەت و شەونوێژو ئەوەندە خەریكی نوێژو پاڕانەوە بوو كەوا لە عائیشەی خێزانی بكات سەری سووڕبمێنێت و بپرسێت: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ ئەوەندە خۆت ماندوو دەكەیت مەگەر خوا پەیمانی نەداویتیٚ كە لە هەموو گوناهە رابردووەكان و داهاتووەكانت خۆش بێت پێغەمبەریش لە وەلامدا فەرمووی: "أفلا أكون عبداً شكورا". واتە: ئەی عائیشە نابیٚ بەندەیەكی سوپاسگوزارو شوكرانە بژێر بم؟

پێغەمبەر ﷺ لە مەدینەدا نەك هەر شەونوێژی زۆری دەكرد، بەلكو زۆرجار وا رێك دەكەوت چەند رۆژو چەند شەو بەسەریەكەوە بە رۆژوو دەبوو، نە بە رۆژو نە بە شەو هیچی نەدەخوارد كە ئەویش عیبادەتێكی تایبەت بوو بە پێغەمبەرەوەو پێی دەوترێت (وصل الصوم).

جا با لێرەدا بپرسین: ئایا مرۆڤێك لەو تەمەنەدا (54 -63ساڵ) بە رۆژ یا بە چەند رۆژ بەدەم یەكەوە بەرۆژوو بێت وەزیاد لە نیوەی شەویش خەریكی نوێژ كردن بێت چی هێزو تواناو كاتێكی دەمێنێت بۆ رابواردن لەگەلٚ ژندا بە تایبەت گەر بزانین پارشێوو بەربانگی پێغەمبەر ﷺ وەكو هی خەلكیی ئەم سەردەمە رازاوە نەبوو، بەلكو ئەوپەڕەكەی نان و خورما و ئاوێك بووە، نانیش چ نانێك؟ وانەزانی نانی گەنم بووە و وەكو هی ئێستا گەنمەكەی بە وردی هاڕرابێت و ئەو نانە جوانەی لێدروست كرابێت، بەلكو نانی جۆ بووەو بە دەستاڕیش دەهاڕراو شتێكی وای لە بڕوێش زیاتر نەبوو.

ئێمە لەو كەسانەی كە دەپرسن بۆچی مۆلەت دراوە بە پەیامبەر ﷺ ئەو هەمموو ژنە بێنێت دەپرسین ئەی بۆچی ناپرسن بۆچی ئەو هەمموو شەونوێژو رۆژو و عیبادەتە زیادەی لەسەر فەرز كرا بوو؟

ئەمانە هەمووی لە لایەك، لە لایەكی تریشەوە دەبیٚ ئەوە بزانین كە پەیامبەری خوا ﷺ بە بەردەوامی چاوەڕوانی دابەزینی وەحی بوو لەلایەن خواوە، بۆیە هەولٚی داوە هەمیشە لەشی پاك بێت و دەستی بە دەستنوێژ بێت هەروەكو چۆن كەسێك چاوەڕوانی لێپرسراوێكی گەورە بێت و هەمیشە خۆی بەستبێت و لە ئامادەییشدا بێت بۆ پێشوازی كردنی بە هەمان شێوە پەیامبەر ﷺ بە بەردەوامی چاوەڕوانی هاتنی جوبرەئیل و دابەزینی وەحی بوو كە بە نیسبەت ئەوەوە لە هەموو رابواردنەكانی دونیا خۆشتر بوو.

زۆرجار پەیامبەر ﷺ لەكاتێكدا كە خەلكی لە شیرینی خەو و لەناو جێگەی گەرمدا بوون ئەو هەلدەستاو دەستنوێژی دەشۆردو دەچووە سەر بەرماڵ و دەستی دەكردە نوێژ كردن و پاڕانەوە و موناجات لەگەلٚ خوای خۆیدا. جاری وا بووە ئەوەندە لە سوجدەدا ماوەتەوە عائیشە دەستی بردووە بۆ ژێر پێی و ختوكەی داوە بۆ ئەوەی بزانێت ماوە یان مردووە، یان لە نیوەی شەودا كە خەلكی هەمموو خەوتوون ئەو هەلساوە و چووەتە دەرەوە، عائیشە وای زانیوە دەیەوێت بچێت بۆ لای ژنەكانی تری، بەلاَم دوایی بینیویەتی دەچیٚ بۆ گۆڕستانی بەقیع و سەلام لەو یارانەی دەكات كە شەهید بوون و دوایی دەگەڕێتەوە بۆ سەر نوێژەكانی.

بەكورتی ئەگەر ژیانی پەیامبەر ﷺ بخوێنیتەوە لە بواری عیبادەتدا دەلێی ئەم زاتە جگە لە عیبادەت هیچی تری نەكردووەو نەپەرژاوەتە سەر هیچی تر، شایانی باسە ئەمە تەنها لایەنێكە لە ژیانی پەیامبەر ﷺ كە ئەوەندەی لە كاتی گرتووە، ئەگەر بێتو لایەنەكانی تر تەماشا بكەین لە بانگەوازو پەروەردەو جیهاد و بەڕێوەبردنی كاروباری موسلمان و چارەسەركردنی ئیشەكانیان لەگەلٚ لێكدانەوەی كەسایەتی پەیامبەر ﷺ لە رووی هیمەت و بایەخەكانیەوە (**إهتماماتە**) ئەو كاتە دەپرسی ئاخۆ دەبیٚ پەیامبەر ﷺ چی بۆ خێزانەكانی خۆی هێشتبێتەوە.

2- ژیانی پێغەمبەر ﷺ لە بواری بانگەوازو پەروەردەدا

ئەگەر بەراوردێك بكەین لە نێوان سەردەمی نەفامی و ئەو كاتەی كە پەیامبەر ﷺ دونیای بەجێهێشت قەوارەی ئەو گۆڕانە گەورەیەمان بۆ دەردەكەوێت كە لەو كۆمەڵگەیەدا بەو ماوە كورتە ئەنجام درا بوو و ئەو كاتەش دەتوانین بیخەملێنین كە پەیامبەر ﷺ چەند كات و ئەركی بۆ ئەو كارە تەرخان كردووەو چەند پێوی ماندوو بووە.

ئەوەی پێغەمبەر ﷺ ئەنجامیدا لە روخاندنی ئەو هەموو بیرو باوەڕە چەوت و هەڵەیەی كە لە مێشكی ئەو خەڵكەدا رەگی داكوتابوو، تێكەڵی هۆش و هەست و خوێنیان بوو بوو، روخاندنی ئەو هەموو دابونەریت و رەوشتانەی خوویان پێوەگرتبوو، وەدامەزراندنی بیروباوەڕێكی راست و بەرفراوان دەربارەی خواو پەیامبەران و گێتی و بوونەوەرو ژیانی دونیاو دواڕۆژ پاشان دروست كردنی كۆمەڵگەیەك لەسەر بناغەی رەوشتی بەرزو پاك و هەڵوەشاندنەوەی ئەو هەموو دابونەریتەو گۆڕینیان بەدابو نەریتێكی نوێی هەڵقوڵاو لە عەقیدەو بیروباوەڕی ئیسلامییەوە.. هتد. ئەم كارانە گەر بە جیددی بیریان لێبكرێتەوە و بە وردی هەڵسەنگێنرێت دەبێ بڵێین پەیامبەر ﷺ جگە لە بانگەوازو پەروەردە كردنی خەڵكیی هیچ كارێكی تری نەكردووەو نەیپەرژاوەتە سەر هیچ شتێكی تر و دەبێ بڵێن هەموو ژیانی لە ناو خەڵكیدا بردۆتە سەر.

لەوانەیە بڵێن پەیامبەر ﷺ دوای ئەوەی هاتە مەدینە كۆڵی (13) ساڵی هەوڵدان و ماندوو بوون و ئەشكەنجەو ئازارو ناڕەحەتی داخست و پشووی داو قۆناغێكی تازەی دەست پێكردو ئاوڕی دایەوە لە ژیان و رابواردن و ئارەزووەكانی خۆی.

لە راستیدا پەیامبەر ﷺ دوای كۆچكردنی بۆ مەدینە، نەك هەر ئەركی سەرشانی سووك نەبوو، بەڵكو چەند بار قورستر بوویەوەو ئیشەكانی زۆر زیاتر بوون و ئەو كارەی چاوەڕوانی پێغەمبەری دەكرد زۆر زیاتر و سەختتر بوو لە كاری مەككەی.

لە مەككەدا پەیامبەر ﷺ خەریكی بانگەوازو پەروەردەو خواپەرستی بوو، بەڵام لە مەدینەدا دەبوایە لە پاڵ ئەوانەدا كاروباری خەڵكی مەدینە بەڕێوە ببات و كێشەكانیان چارەسەر بكات و رووبەڕووی هێرشەكان و پیلانەكانی عەرەبی بتپەرست و جولەكەو دووڕووەكان بێتەوەو دەوڵەت بەرێوە ببات و چەندین شتی تر، جا ئیتر بیهێنە بەرچاوی خۆت كەسێك بیەوێت ئەو هەموو كارە بكات و ئەو هەموو ئەركانەی لەسەر شان بێت، ئەبێ چەند ماندو بێت و چەند لە كاتی خۆی بۆ تەرخان بكات، بە تایبەت گەر ئەوەش بزانین كە پەیامبەر ﷺ پیرەژنێكیش لە رێگەو باندا رایگرتایە بەدەمیەوە دەوەستاو گوێی لێدەگرت و وەڵامی دەدایەوەو بەجێی نەدەهێشت تا خۆی نەڕۆشتایە، پەیامبەر ﷺ دەبوایە ئەو كۆمەڵگە نەفام و دوور لە شارستانییەت و گیرۆدەی دەستی دەمارگیریی بۆ هەموو دابونەریت و بیروباوەڕێكی بەجێماو لە باو و باپیرانەوە بگۆڕێ بە كۆمەڵێكی خواپەرستی رەوشت بەرزو بیانكاتە پێشەواو مامۆستای مرۆڤایەتی، جا ئایا كەسێك بۆ ئاوەها مەبەستێك هاتبێت و ئاوەها گرنگییەكی لە ئەستۆدا بێت دەتوانێ لێببڕێ بۆ رابواردن و خۆشگوزەرانی خۆی؟ لێرەدا بۆ زانینی قەوارەی ئەو گۆڕانكارییەی كە پەیامبەر ﷺ ئەنجامیدا لە كۆمەڵگەی ئەو سەردەمەدا بە پێویستی دەزانین جارێكی تر ئاماژە بەو قسەیە بدەین كە دەڵێت: ئەگەر بهاتایە كەسێك پێش هاتنی پەیامبەر ﷺ پێشبینی ئەوەی بكردایە كە دوای چارەكە سەدەیەك ئەو هەموو گۆڕانكارییە بەسەر خەڵكی نیوەدورگەی عەرەبیدا دێت لەوانەیە بەشێت لەقەڵەم بدرایە!

دەبێ ئەوەش بزانین كە گۆڕینی كۆمەڵگە لە كۆمەڵگەیەكی ناپابەند بە هیچ شەریعەت و یاسایەكەوە بۆ كۆمەڵگەیەكی خواپەرستی پابەند بە شەرعەوەو خاوەنی كۆمەڵە بەهاو نەریتێكی نوێ ئەركێك و كارێكی زۆری دەوێت بە پێچەوانەشەوە گۆڕینی كۆمەڵگەیەكی پارێزكار بۆ كۆمەڵگەیەكی بەرەڵڵای شوێن ئارەزووكەوتوو كارێكی زۆر ئاسانە، چونكە نەفسی مرۆڤ حەزی لێیە، یەكەمیان وەكو سەركەوتن بە شاخێكی سەختدا وایە و دووەمیان وەكو گلۆركردنەوەی شتێكە لەبەرزییەكەوە بۆ خوارەوە، یەكەمیان وەكو دروست كردنی كۆشكێك لەسەر شوێنەوارێكی زۆر شەخەڵ و دووەمیان وەكو روخاندنی كۆشكەكە وایە.

ئایا كەسێك ئەو هەموو مەشغەڵەتەی هەبێت و ئەو هەموو ئەركەی لەسەر شان بێت و ئەو هەموو كێشەیە رۆژانە رووی تێبكەن تا چ رادەیەك دەتوانێت خەریكی سێكس و رابواردن بێت كە مێشكێكی ئاسودەی دەوێت؟

3ـ ژیانی پەیامبەر ﷺ لە رووی خواردن و خەوتن و پۆشاك و كەرەسەی ماڵەوە

ئەوەی لە ژیانی پەیامبەردا ﷺ زۆر سەرنجڕاکێشە ئەوەیە کە سەرەڕای ئەوەی لە مەدینەدا پارەو زێڕو هەرچی پێداویستی هەیە لەبەردەستیدا بوو، کەچی هیچ گۆڕانکارییەکی ئەوتۆ لە ژیانیدا رووی نەدا، لەوەوبەر چۆن دەژیا لە مەدینەشدا بەهەمان شێوە ژیانی دەبردە سەر لە رووی خواردن و پۆشاك و جلوبەرگ و پێداویستیەکانی ماڵەوە، جاری وادەبوو بە دوو مانگ لە ماڵی پەیامبەردا ﷺ ئاگر نەکرایەوە، وەکو عائیشە دەیگێڕێتەوە، ئەو بە هیچ شێوەیەك بە تەنگ خواردنی خۆش و رابواردنی خۆشەوە نەبوو، زۆرجار پاش رۆژهەڵاتن لە مزگەوت دەگەڕایەوە لە خێزانەکانی دەپرسی چیمان هەیە؟ ئەگەر شتێك هەبوایە دەیخوارد، ئەگەر هیچیشیان نەبوایە دەیفەرموو کەواتە بەڕۆژووم بێ ئەوەی هیچ ئاژاوەیەك بنێتەوە یان هیچ نارەحەتییەك بنوێنێت یان هیچ بۆڵەیەك بەسەر ژنەکانیدا بکات یا تەنانەت ژنەکانیشی هیچ بۆڵەیەکی بەسەردا بکەن.

پەیامبەر ﷺ وا نەیدەڕوانی بۆ ژیان کە بۆ خواردنی خۆش یا رابواردن بێت، بەڵکو خۆی بە خاوەنی پەیامێك دەزانی کە لە خواوە بۆی هاتبوو، دەبوایە بیگەیەنێت بە مرۆڤایەتی، جگە لەو پەیام و ئەرکەش هیچ شتێکی تر ئەو نرخ و بایەخەی نەبوو بە لایەوە وەکو مەحوی دەڵێ:

فەلەك جاهێ سەری خەرمانی تا عەرش ئەڵبەتە نابێ

تەنەزول کا علووی هیمەتی بۆ دەنکە زیزانە

بەڵێ، هەموو دونیا بە لای پەیامبەرەوە ﷺ وەکو دەنکە زیزانەیەك وابوو کە لە خەرمانێکی زۆر گەورە بەجێ مابێ ئیتر چۆن کێشە و ئاژاوەی لەسەر دروست دەکات.

جارێکیان عومەری کوڕی خەتتاب (رەزای خوای لێ بێ) چوو بۆ ماڵی پەیامبەر ﷺ بینی لەسەر زەوی دانیشتووە، دەستی کرد بە گریان وتی: ئەی پەیامبەری خوا ﷺ ئەوە پاشای رۆم و فارسە لەگەڵ ئەوەی کە کافرو بێ باوەڕن کەچی لەوپەڕی خۆشیدا دەژین تۆش پەیامبەری خوای لەسەر ئەو زەوییە رەق و تەقە دادەنیشی و دەخەوی؟

پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ئەی عومەر ئەوان رابواردنی دونیایان بۆ پێش خراوەو ئێمەش بەهەشتمان بۆ دانراوە. ئەگەر دونیا لای خوا ئەوەندەی باڵە مێشوولەیەك ئەرزشی هەبوایە یەك قوم ئاوی بە بێبڕواکان نەدەدا.

ئاشکرایە گەر کەسێك بیەوێت لە لایەن جنسەوە زۆر رابوێرێت، دەبێ هەمیشە خواردنی زۆر و باش بخوات، بەڵام پەیامبەر ﷺ نەك هەر خواردنی زۆر و خۆشی نەدەخوارد، بەڵکو زۆربەی کات بەڕۆژوو بووە جاری واش رێك دەکەوت بە چەند رۆژو چەندشەو رۆژووی نەدەشکاند، زۆر جاریش لە برسانا بەردی لەسەر سکی خۆی دەبەست وەکو لەچەندین شوێندا یارانی باسیان کردووە، زۆر جاریش خواردنی پەیامبەر ﷺ نان و ئاو یان نان و خورما بووە.

جا ئەوانەی وا ژنیان هەیە با تاقی بکەنەوە و خۆیان بۆ ماوەیەك برسی بکەن بزانن ئایا دەتوانن چالاکی جنسی ئەنجام بدەن؟ شتێکی تر کە گرنگە بۆ هەر کەسێك بۆ رابواردن ژنی زۆر بهێنێت ئەوەیە کە دەبێ ئەو کەسە جێگە و رێگەی باشی بۆ ئامادە بکات و زۆر بە پەرۆشی چاککردنی شوێنی خەوتنیەوە بێت، بەڵام ئەگەر سەیری ژیانی پەیامبەر ﷺ بکەین دەبینین سەرەڕای ئەوەی کە زۆربەی کاتی لە شەواندا خەریکی شەونوێژ بووە ئەو کاتانەشی کە تێیدا دەخەوت یا لە سەر زەوییەکی رووت دەخەوت، یا لە سەر حەسیرێك کە شوێنی ریشاڵەکانی لەسەر پشتی پیرۆزی دەردەکەوت و ئەو چێژەی لە خەو نەدەبینی کە ئەو کەسانەی لەسەر جێگەی نەرم دەخەون دەیبینن، مەبەستیشی لەوە ئەوە بوو خەوی قوڵ نەیباتەوە و شەونوێژەکانی لە دەست نەچێت.

خاڵێکی تری گرنگ ئەوەیە کە هەموو کەسێك لە روانگەی خۆیەوە دەڕوانێت بۆ خەڵکانی تر، بۆ نموونە لاوێك کە هەموو فکرو هۆشی لای جنس و رابواردنی جنسی بێت بە لایەوە سێکس لە هەموو شتێك گرنگترە و لەوانەیە بڕوا نەکات کەسێك هەبێت بتوانێت جڵەوی نەفسی خۆی بگرێت یان بەلایەوە سەیر بێت پیاوێك شەو لەناو جێگە هەڵسێت و دەست بکاتە شەونوێژ کردن، هەروەها خەڵکانی نەوسن و زۆرخۆر لەوانەیە بە لایانەوە سەیر بێت کەسانێك هەبن خواردنی زۆر خۆشیان لەبەردەمدا بێت و بتوانن نەیخۆن یان کەسێك رۆژی نا رۆژێك بێ ئەوەی فەرز بێت لەسەریان بەڕۆژوبن.

لێرەوە دەڵێین گەورەیی کەسایەتی پەیامبەر ﷺ تەنها کەسانێك لێی تێدەگەن و پەی پێدەبەن کە خۆیان گەورە بن و خاوەنی مەبەست و پەیامی گەورە بن لە ژیاندا، ئەگینا ئەوانەی کە بۆ مەبەستی بچووك و تێرکردنی ئارەزووەکانی نەفس هەوڵ دەدەن هەرگیز ناتوانن لە کەسایەتی پەیامبەری خوا تێبگەن.

4ـ ژیانی پەیامبەر ﷺ لە رووی سێکسەوە: ئاشکرایە کە ئەگەر کەسێك مەیلی بە لای شەهوەتی جنسیدا زۆر بێت ئەوا هەر لە زەمانی هەرزەکاری و گەنجییەوە پێوەی دەردەکەوێت و هەندێك شتی لێ دەبینرێت کە بەڵگە بێت لەسەر ئەو شتە، بەڵام ئەوەی بە شێوەیەکی حاشاهەڵنەگر لە ژیانی پەیامبەردا ﷺ زانراوە ئەوەیە کە بە درێژایی تەمەنی لاوی و جوانی هیچ شتێکی لێ ناگێڕنەوە لەوانەی کە لاوێك یا هەرزەکارێکی ئاسایی دەیکات چ جای کەسێکی شەهوانی، لە دڵداری و چاوبڕکێ و دوای کچ کەوتن و خۆ قۆزکردن و وەستان لە رێی کچاندا و نزیك بوونەوە لە کانی ژنان و باسکردنی کچە جوانەکانی گەڕەك و شار لەگەڵ رەفیق و دۆستانیدا، پەیامبەری خوا ﷺ نەك هەر هیچ شتێك لەوانەی لێناگێڕنەوە، بەڵکو هەر لە تەمەنی منداڵی و گەنجیدا هەموو سیفەتێکی پیاوانەو نەجابەت و رەشیدی و جوامێری پێوە دەرکەوتبوو بە رادەیەك کە سەرنجی هەموو دەوروبەرەکەی بە لای خۆیدا راکێشابوو، ئەوەندە کەسایەتییەکەی بەهێز بوو لە منداڵییەوە جێگاکەی باپیری کە لە پاڵ کەعبەدا بۆیان رادەخست و هیچ کوڕێکی لەسەری دانەدەنیشت باپیری ئەمی لەسەری دادەناو لە تەنیشتی خۆیەوە دایدەنیشاند، ئەمە حاڵی پەیامبەر ﷺ بوو تا (25) ساڵیی کە ژنی هێنا، نە دڵداری، نە چاوبڕکێ، نە وەستان لەرێی کچان، نە هاتوچۆی ئەو شوێنانەی کە زینای تێدا دەکرێت، نە هیچ رەفتارێك کە بچووکترین بەڵگە بێت لەسەر ئەوەی کە کەسێکی هەوەسباز بێت، لە دوای (25) ساڵییش ژنێکی هێنا (15) ساڵ لە خۆی گەورەترو تا پەنجا ساڵی و بۆ ماوەی (25) ساڵی رەبەق لەگەڵیدا مایەوە بێ ئەوەی بیر لە هێنانی ژنی تر بکاتەوە یان هیچ شتێکی لێ ببینرێت یا ببیسرێت بەڵگە بێت لەسەر ئەوەی کە نارازییە لەو ژیانەی یان حەزی لە ژنی ترە، بەڵام لەترسی خەدیجە ناوێرێت یان لە ژێرەوە پەیوەندیی لەگەڵ ئافرەتی تردا هەبێت وەکو ئەوەی هەندێك لەو پیاوانەی لە ژیانی ماڵەوەیان نارازین یا جوانی ژنەکانیان بە دڵیان نییە دەیکەن، بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەوەی لێ دەگێڕنەوە ئەو پەڕی ئاسودەیی و خۆشەویستی و رێزگرتن لە یەکتر بووە لە نێوانیاندا، ئەو خۆشەویستی و رێز لەیەکترنان و لەیەکتر گەیشتنە بە رادەیەك بوو کە پەیامبەر ﷺ دوای مردنی خەدیجەش هەمیشە باسی دەکرد. لەوانەیە هەندێك کەس بڵێن بە تەماعی پارەکەی خواستبێتی، ئەگەر وابوایە ئەو کاتە وەکو هەموو ئەوانەی کە ئافرەتی دەوڵەمەند بە تەماعی سامانەکەیان دەخوازن بە بیانوویەك ئەوی لە کۆڵی خۆی دەکردەوەو ژنێکی تری دەهێنا، بەڵام پەیامبەر ﷺ تا ئەو رۆژەی کە خەدیجە کۆچی دوایی کردووە هیچ ژنێکی تری نەهێناوەو سامانی خەدیجەشی بەکار نەهێناوە بۆ خۆشگوزەرانیی خۆی، چونکە ژیانێکی زۆر سادەو زاهیدانەی بردۆتە سەر، نەك هەر ئەوە بەڵکو مێژوونوسانیش بۆمان باس ناکەن کە پەیامبەر ﷺ دوای خواستنی خەدیجە خەریکی بازرگانی بووبێت بە سامانەکەی خەدیجەوە یان لە رووی سەروەت وسامانەوە رەوشتی گۆڕابێت و بووبێت بەکەسێکی دەوڵەمەندی ناو مەککە، یان رۆژێك لە رۆژان لەگەڵ خەدیجەدا کێشەیەکی هەبووبێت لەسەر سامانەکەی و بازرگانییەکەی، پەیامبەر ﷺ لە بێ دەسەڵاتیشی نەبووە کە ژنی تری نەهێناوە، چونکە وەکو باسمان کرد ئەو کەسایەتییەکی وا لاواز نەبوو ژنێك بتوانێت قسەی خۆی بەسەریدا زاڵ بکات و ببێتە بەربەست لەبەردەم ویست و ئارەزووەکانیدا، پەیامبەر ﷺ گەر ئارەزووی لێ بوایە جوانترین و دەوڵەمەندترین و ناودارترین ژنانی نەك هەر مەککە بەڵکو هی عەرەبیشی دەهێنا، بە تایبەت پاش ئەوەی کە دەستی دایە بانگەوازەکەی بۆ ئیسلام یەکێك لەو شتانەی سەرانی قورەیش پێشنیاریان کرد بۆی ئەوەبوو ئەگەر دەیەوێت جوانترین کچی عەرەبی بۆ بێنن، هەر کچێك کە ئەو دەستی بخستایەتە سەر یا بیکەن بە دەوڵەمەندترین کەسی ناو عەرەب، یا گەر لەو پایەی دەوێت بیکەن بە سەرگەورەی خۆیان، بەڵام ئەوە بوو پەیامبەر ﷺ بە هیچکام لەو شتانە رازی نەبوو، بەو کەسانەی کە ئەو پێشنیارەیان بۆ کرد چەند ئایەتێکی لە قورئان خوێندەوە کە پێیان بڵێت: ئێوە زۆر بەهەڵەدا چوون و من لە شیوێك و ئێوە لە شیوێکن، من پەروەردگار ناردومی پێتان راگەیەنم کە دەست لە بتپەرستی هەڵگرن و تەنها ئەو

خوایه بپەرستن کە بەدیهێناون، ئێوەش وادەزانن من مەبەستم دەسکەوتی شەخسییە، پەیامبەر ﷺسەرەتای سورەتی (فصلت)ی بۆ خوێندنەوە کە دەفەرموویت: "**حم * تَنزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآناً عَرَبِيّاً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ * بَشِيراً وَنَذِيراً فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ * وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ * قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ * الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ**". تاگەیشتە ئایەتی: "**فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِّثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ**". (**فصلت: 1ـ 13**). واتە: ئەگەر پشتیان تیٚ هەلکردی ئەوا هەڕەشەی سزایەکی وەکو سزای گەلی عاد و **سە**مودیان لێبکە. ئەوە بوو ئەو دوو سیٚ کەسەی چووبوون ئەو قسانەی لەگەڵدا بکەن دەستیان خستە سەر دەمی پەیامبەر ﷺو تکایان لێکرد تەواوی نەکات.

پەیامبەر ﷺئەوەندە لە ژیانی خۆی لەگەڵ خەدیجەدا رازی بوو بە رادەیەك کە دوای مردنیشی هەمیشە باسی دەکردو پرسیاری رەفیقەکانی دەکرد و رێزی تایبەتی لێدەنان و ئەوەندەی باس دەکرد کە ئیرەیی خێزانەکانی تری بەرامبەر بجولێنێت و وا لە یەکێکی وەکو عائیشە کە خۆشەویسترین ژنی پەیامبەر ﷺبوو بپرسێت ئەوە چییە ئەوەندە باسی ئەو پیرەژنە دەکەیت دەڵێی خوا ژنی تری نەداویتیٚ ئەو نەبێت؟ ئەویش لە وەڵامدا دەیفەرموو: نا سوێند بە خوا کەسی تری وەکو ئەوم نەدراوەتیٚ، ئەو لە کاتێکدا کە خەڵکی بە درۆیان خستمەوە باوەڕی پیٚ هێنام، کاتێك خەڵکی پشتیان تێکردم ئەو پشتی گرتم، خوا تەنها لەو منداڵی پیٚ بەخشیم، بڕوانە بیرکردنەوەی پێغەمبەر □کە بە زۆریی پەیوەستە بە بانگەوازەکەیەوە.

کوا شوێنەواری شەهوەت لە ژیانی کەسێکدا تا (25) ساڵی هیچ شتێکی لیٚ نەبینرابێت لەوەی کە گەنج و هەرزەکار دەیکات و لە (25) ساڵییەوە تا (50) ساڵیی لەگەڵ ئافرەتێکدا کە (15) ساڵ لە خۆی گەورەترە ژیانی بردبێتە سەر بێئەوەی شتێکی لیٚ ببینرێت کە بەڵگە بێت لەسەر رازی نەبوونی بەو ژنە یا رازی نەبوونی بەو ژیانەی کە لەگەڵیدا بردویەتە سەر.. نەك هەر ئەوەندە بەڵکو پاش خەدیجە ژنێکی تری هێنا کە هەموو مێژوونوسان کۆکن لەسەر ئەوەی کە جوان نەبووەو ژنێکی کەتە بووە، لەگەڵ ئەویشدا نزیکەی چوار ساڵ بە تەنها ماوەتەوە، ئەویش سەودەی کچی زەمعە بوو.

پەیامبەر ﷺنەك هەر لە مەککە، بەڵکو لە مەدینەشدا هەلی بۆ رەخسا جوانترین کچی عەرەب بخوازێت یان بیکات بە کەنیزەك، بەڵام نەیکرد.

لەشەڕی (بەدر)دا کچێکی زۆر جوانیان بە دیل گرت، دایکی بە دژایەتی کردنی پەیامبەر □ناوبانگی دەرکردبوو پێشیان دەوت (**شیطانة** العرب)، ئەو کچە بەر یەکێك لە یارانی پەیامبەر ﷺکەوتبوو، پەیامبەر ﷺدوجار داوای لێکرد کە ئەو کچەی بداتیٚ، دوای جاری دووەم هێنای بۆ پەیامبەر ﷺ، ئەویش دەیتوانی بیکات بە کەنیزەکی خۆی یان بیخوازێت، بەڵام هیچیانی نەکرد بەڵکو ناردییەوە بۆ مەککە و لەگەڵ چەند دیلێکی موسڵمانانندا گۆڕییەوە.

5ـ پێغەمبەر ﷺلە نێوان حەز و ویست و نیگادا : ئەوەی لە ژیانی پەیامبەر ﷺبکۆڵێتەوە بۆی دەردەکەوێت کە لەگەڵ ئەوەی پێغەمبەر زۆر زاڵبووە بەسەر نەفس و ئارەزووەکانیدا، بە تایبەت شەهوەتی خەوتن و خواردن و سێکس کردن، وەحییش رۆڵێکی گەورەی بینیوە لە ژیانیدا.

ئێمە ناڵێین پەیامبەر ﷺمەیلی بۆ خواردن و سێکس کردن نەبووە، بەڵام دەڵێین ئەو وەکو هەموو مرۆڤێکی تر ئارەزووی خواردن و سێکسی لە سنورێکی سروشتیدا بووە، بەڵام ئیرادەیەکی زۆر بەهێزو پۆڵایینی هەبووە، بە رادەیەك کە دەیتوانی هەموو شتێك کە نەفسی ئارەزووی دەکات لەسەر خۆی قەدەغە بکات و بە شێوەیەکی وا زاڵ بێت بەسەر ئارەزووەکانیدا کە هەندێك جار واپێویست بکات خوا لەڕێگای نیگاوە فەرمانی پیٚ بدات کە ئەو شتانەی خوا بۆی حەڵاڵ کردووە لەسەر خۆی حەرام نەکات. "**يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ..**".

پەیامبەری خوا ﷺلە رووی توانای زاڵ بوون بەسەر نەفس و هێزی ئیرادەیەوە لە هەموو کەسێك بە تواناتر بووە، هەر وەکو چۆن توانییەتی چەند رۆژ و چەند شەو بەسەریەکەوە بەڕۆژوو بێت و بەربانگ و پارشێو نەکات لە نێوانیاندا، بەهەمان

شێوه توانیویەتی بۆ ماوەیەکی زۆر نزیکی خێزانەکانی نەکەویتەوە لەگەڵ ئەوەی کە لەگەڵیدا دەژیان و لەماڵەوە پێکەوە بوون و لە یەك ژووردا دەنوستن.

حەزرەتی عائیشە لەم رووەوە بە صەحابەکان دەفەرموویت: (**انه ليس فيكم من يملك اربه مثل رسول الله**)

واتە: هیچ کەسێك لە ئێوە ناتوانێت وەکو پەیامبەری خوا ﷺ نەفسی خۆی کۆنترۆڵ بکات.

لە هەمووش گرنگتر ئەوەیە کە پەیامبەر ﷺ چ لە بەکارهێنانی شەهوەت و ئارەزوەکانیدا، چ لە بەکارهێانی ویست و ئیرادەیدا پابەند بووە بە نیگاوە و هیچ شتێکی لەخۆیەوە ئەنجام نەداوە و هیچ هەنگاوێکی سەربەخۆ نەناوە.

ئەگەر پەیامبەر ﷺ کەسێکی شەهوانی و هەوەسباز بوایە!

لە کۆتاییدا دەڵێین: ئەگەر پێغەمبەر ﷺ کەسێکی هەوەسباز بوایە دەبوایە یەکێك یا زیاتر لەمانەی بکردایە یا تێدا بوایە:

1ـ لەماوەی هەرزەکاری و گەنجی و پێش ژن هێنانیدا شتێکی وای لێدەگێڕرایەوە کە بەڵگە بێت لەسەر شەهوانی بوونی، لە وەستان لە رێی کچان یا چاوبڕکێ کردن لەگەڵ کچاندا یا چوونە سەر کانی ژنان و هتد.

2- لەو سەردەمەی کە کوڕان پێش پازدەساڵی ژنیان دەهێنا ئەو تا بیست و پێنج (25) ساڵی نەدەوەستا و ژنهێنانی بەو شێوەیە دوا نەدەخست، وەنەبێ ئەوەشی لەبەر بێدەسەڵاتی یا بێتوانایی بوو بێت یا کەس ئامادە نەبووبێ ژنی بداتێ، بەڵکو ئەو کەسایەتییەك بوو هەموو کەسێك حەزی دەکرد ژنی بداتێ و هەموو کچێك ئاواتی دەخواست شووی پێبکات، بەڵام ئەو خۆی لە خولیای ژنهێناندا نەبووەو زۆر مەتڵەبی نەبووە، چونکە ئەگەر وا نەبوایە دەچووە خوازبێنی هەندێك کەس، بەڵام ئەوەی کە گومانی تێدا نییە ئەوەیە کە تا خەدیجە خوازبێنی نەکرد ئەو نەچووبووە خوازبێنی هیچ کچێك و باسی ژنهێنانی لای هیچکام لە مامەکانی یا تەنانەت رەفیقەکانیشی نەکردبوو.

3ـ ژنێکی (15) ساڵ لەخۆی گەورەتری نەدەهێنا یان ئەگەر لەبەر سەروەت و سامانەکەی و پلەو پایەکەی بیهێنابایە لە ژێرەوە پەیوەندیی لەگەڵ ژنی تردا دەکرد و بۆ ماوەی (25) ساڵ ئیکتفای بەو تەنها ژنە نەدەکرد.

4- دەیتوانی سوود لە پارەکەی خەدیجە وەرگرێت و خۆی پێ پێبگەیەنێ و لەو جیابێتەوەو ژنی تر بە دڵی خۆی بێنێ.

5-کاتێك قورەیشییەکان پێشنیاری جوانترین ژن و بەرزترین دەسەڵات و زۆرترین سامانیان بۆ کرد قبوڵی دەکرد.

6- لە پاش مردنی خەدیجە ژنێکی جوانی دەهێنا نەك بچێت سەودەیەکی بێوەژنی بەتەمەنی بێدیمەن بهێنێت و چوار ساڵی رەبەق بە تەنها لەگەڵ ئەویشدا بباتە سەر.

7- ئەو هەموو بێوەژنەی لە خۆی کۆ نەدەکردەوە و لە جێی ئەوان کچی جوانی دەخواست بە تایبەت لە مەدینەدا کە دەسەڵاتی پەیدا کردبوو، لە رووی توانای لاشەییەوە هێشتا بەتوانا بوو، لە رووی دیمەنیشەوە هەر گەنج دیار بوو، نیشانەی پیریی لێدەرنەکەوتبوو و پیاوێکی جوان و هەڵکەوتوو بوو، هەموو کەسێکیش ئامادە بوو ژنی بداتێ و هەموو کچێکیش ئامادە بوو شووی پێ بکات.

8- تەڵاقدانی ئەو ژنانەی کە هەیبوو، گۆڕینەوەیانی بە ژنی تر لەسەر خۆی حەرام نەدەکرد، بەڵکو دەرگای لەسەر خۆی دەخستە سەرپشت و بە ئارەزووی خۆی تەڵاقی دەدان و ژنی جوانتری دەهێنا.

9-هەموو ئەوانەی خۆیانیان پێشکەش کرد قبوڵی دەکردن و دەیخواستن.

10-جوانترین کچی عەرەب کە کچی ژنێك بوو بە ناوی (**شيطانة العرب**) کە بەدیل گیرابوو نەدەگۆڕییەوە بە چەند دیلێکی موسڵمان، بەڵکو بۆ خۆی دەیهێشتەوە.

11- ئەو ژیانە سادەو هەژارییە و کەم خواردنەی بۆ خۆی هەڵنەدەبژارد، بەڵکو جوانترین کۆشکی بۆ خۆی دروست دەکرد و خۆشترین خواردنی دەخوارد.

12ـ شەوان ئەو هەمموو شەونوێژو عیبادەتەی نەدەکرد و خەوی لە خۆی حەرام نەدەکردو لە سەر حەسیر نەدەخەوت، بەڵکو جێگەی نەرم و خۆشی رادەخست و شەوانی لە جیاتی عیبادەت بە رابواردن دەبردە سەر.

13 ئەو هەمموو رۆژووەی نەدەگرت و لە رۆژوودا (**ویصالي**) نەدەکرد، چونکە وەکو ئاشکرایە ئەنجامدانی کاری سێکسی لەسەر رۆژووان حەرامە با پەیامبەریش بێت، نەك وەکو ئەوەی هەندێك نەفام لێی تێگەیشتووە کە گوایە پەیامبەر ﷺ لە کاتی رۆژوودا کاری سێکیسی ئەنجام داوە.

14ـ ئەگەر پەیامبەر ﷺ کەسێکی شەهوەتباز بوایە، دەبوایە ئەو شتە لەناو خەڵکیدا دەنگی بدایەتەوە و نەیارانی بیانکردایەتە رەخنەیەك لەسەری و قاویان لێبکردایەو تانەو تەشەرەیان لیٚ بگرتایە، بەڵام ئەوەی کە بۆ هەمموو کەسێك ئاشکرایە ئەوەیە کە هیچ کەسێك لە هاوسەردەمانی خۆی ئاوها تۆمەتێکیان ئاراستە نەکردووە.

15ـ هەندێك لەو ژنانەی کە خواستنی لەسەر قسەیەك یان فێڵێك کە لە خۆیان یا کەسوکاریانەوە دەردەکەوت دەست پێوە نەدەنا.

16ـ داواکاری ژنەکانی بۆ چاککردنی بژێوی رەت نەدەکردەوە و لەبەر ئاوەها داواکارییەك سەرپشکی نەدەکردن لە نێوان جیابوونەوە یا قبوڵ کردنی نەبوونی و سادەیی و هەژاری، بەڵکو هیچ نەبوایە هەندێك لە داخوازییەکانی بۆ جێبەجیٚ دەکردن بە تایبەت گەر ئەوەش بزانین کە خێزانەکانی دەیانزانی لە توانایدا هەیە ژیانیان لە رووی گوزەران و خواردن و پۆشاك و خانووەوە باشتر بکات و هەمموو شتێکیان بۆ دەستەبەر بکات و داوای شتێکی مەحاڵیان لیٚ نەکردبوو.

17ـ فەرمانی نەدەدا بە ئافرەتان خۆیان داپۆشن، بەڵکو بە ناوی فێرکردن و تەمیٚ کردنەوە مافی بەخۆی دەدا تەماشای ئافرەتان بکات.

18ـ کاتی بەیعەت وەرگرتن لە ئافرەتان تەوقەی لەگەڵ دەکردن، یان گەر کەسێکیش پێویستایە دەستی بدات بەدەستیەوە دەستی خۆی دانەدەپۆشی.

19ـ هەمموو کەسێك کوڕی رۆژی خۆیەتی، ئەگەر پەیامبەر ﷺ کەسێکی هەوەسباز بووایە هەلی دەسەڵاتی خۆی و ئەو خۆشەویستییەی هەیبوو لە دڵی خەڵکیداو بیٚ سنووری فرەژنی دەقواستەوەو دەیان ئەوەندەی تر ژنی جوانی دەهێنا و سنووری بۆ فرەژنی دانەدەنا و تەڵاق دانی ئەو ژنانەی لە سەرخۆی حەرام نەدەکردو سەدان کەنیزەکی لە دەوری خۆی کۆدەکردەوە و کەمترین رەخنەشی ئاراستە نەدەکرا و لە رەخنەی دوارۆژیش نەدەترسا، چونکە هیچ کەسێك نەبوو پێشبینی ئەوە بکات کە رۆژێك دێت فرەژنی دەبێتە عەیبە و رەخنەی لیٚ دەگیریٚ.

هۆیەکانی فرەژنی پەیامبەر ﷺ

ئێستاش دوای ئەوەی کە وتمان پەیامبەر ﷺ کەسێکی هەوەسباز نەبووە و ژیانی هەمووی لە خواپەرستی و عیبادەت و بانگەواز و پەروەردە و چارەسەرکردنی کێشەی خەڵکیی و بەڕێوەبردنی کاروباری ئەو دەوڵەتە ساوایەی پێکی هێنا بوو و رووبەڕوو بوونەوەی بەردەوامی هێرشە یەك لەدوای یەکەکانی قورەیش و عەرەبەکان و پیلانی جولەکەکاندا دەبردە سەر و ئەوەندە کاتی نەدەما بەدەستەوە کە خەریکی رابواردن بێت، پرسیارێك خۆی دەسەپێنیٚ ئەویش ئەوەیە کە: بۆچی ئەو هەمموو ژنەی هێنا؟

زانایان و بیرمەندانی ئیسلامی چەندین هۆیان بۆ فرەژنی پەیامبەر ﷺ باس کردووە، لەوانە:

1ـ پێویستییەکی سروشتی پەیامبەر ﷺ وەکو مرۆڤێك بۆ ژن.

2ـ بە مەبەستی بڵاوکردنەوەی بانگەواز.

3ـ مەبەستی مرۆڤایەتی و کۆمەڵایەتی.
4ـ مەبەستی سیاسیی.
5ـ مەبەستی پەروەردەیی و تەشریعی.

ناحەزانی ئیسلام و نەیارانی پەیامبەر ﷺجگە لە هۆی یەکەم دان بە هیچ هۆیەکی تردا نانێن و دەڵێن پەیامبەر ﷺتەنها بۆ دامرکاندنەوەی ئارەزووە سێکسییەکانی خۆی ئەو هەموو ژنەی هێناوە، ئێمە لێرەدا و پێش ئەوەی بە درێژیی بچینە سەر باسی یەکە یەکەی ژنەکانی پەیامبەر ﷺو هۆو بۆنە و هەلومەرجەکانی خواستنیان باس بکەین تەنها ئاماژە بە یەکێك لەو ژنهێنانانەی پەیامبەر ﷺدەدەین بزانین، ئایا هیچ کاریگەرییەکی شەهوەت و رابواردنی تێدا بەدیی دەکرێت؟ جا ئەگەر سەلماندمان (بە بێ زۆر لە خۆکردن و بادانی ملی دەقەکان و شێواندنی رووداوەکان) کە پەیامبەر ﷺهیچ نیازێکی شەخسی لەو ژنهێنانە نەبووە و شەهوەت هیچ رۆڵێکی نەبووە لەو ژنهێنانەدا ئیتر تاوانە دوای ئەوە کەس باوەڕ بە قسەی ناحەزانی ئیسلام و پەیامبەر ﷺبکات.

ئەو ژنەش (**ام حبیبة**)ی کچی (أبوسفیان)ی سەرۆکی قورەیش بوو، ئەم ژنە یەکێك بوو لەو موسڵمانانەی کۆچیان کرد بۆ حەبەشە لەگەڵ مێردەکەیدا کە ناوی (عبدالله بن جحش) بوو، مێردەکەی لە ئیسلام هەڵگەڕایەوە و چووە سەر ئایینی مەسیحی و داوای لەویش کرد شوێنی بکەوێت، بەڵام رازیی نەبوو، عەبدوڵڵا دەستی دایە مەشروب خواردنەو و دەستی لە ئوم حەبیبە هەڵگرت و هەر لەوێش مرد، پەیامبەر ﷺکە ئەمەی بیست خەبەری نارد بۆ نەجاشی کە خوازبێنی أم حبیبەی بۆ بکات، ئەوەبوو نەجاشی خۆی خوازبێنی کرد بۆ پەیامبەر ﷺو چوار سەد دیناری کردە مارەبییەکەیو هەر لەوێشدا ئاهەنگ گێرا، أم حەبیبە بوو بە خێزانی پەیامبەر ﷺ، بەڵام ئایا یەکسەر گوێزرایەوە بۆ پەیامبەر ﷺ؟ نەخێر، بەڵکو دوای حەوت ساڵ لە کۆچی موسڵمانان بۆ مەدینە و لە دوای فەتحی قەڵای خەیبەر گەڕایەوە بۆ مەدینە، واتە دوای زیاد لە (10) ساڵ لە مارەبڕینی!!

کوا شوێنەواری شەهوەت لەم ژن هێنانەدا؟

لەم ژن هێنانەدا هەموو مەبەستەکان دێنە پێشەوە، یەك مەبەست نەبێت کە ئەویش مەسەلەی شەهوەتو ئارەزووی سێکسیو جوانی ئافرەتەکەیە.

ئەگەر پەیامبەر ﷺبۆ شەهوەت (**أم حبیبة**)ی بهێنایە دەبوایە هیچ نەبێت یەکسەر دوای کۆچ کردنی بۆ مەدینە بیگەڕاندایەتەوە لە حەبەشە، بەڵام وەکو وتمان لە ساڵی حەوتی کۆچیدا (**أم حبیبة**) گەڕایەوە بۆ مەدینە.

هێنانی (ئوم حەبیبە) یەکەم شت لەبەر هۆیەکی مرۆڤایەتی بوو، بۆ سارێژکردنی برینی دڵی ئەو ئافرەتەی کە کچی سەرگەورەی مەککەیەو لە پێناوی ئایینەکەیدا وڵاتو کەسوکارو پلەو پایەی دونیای بەجێ هێشتووەو لەگەڵ مێردەکەیو کۆمەڵێك موسڵمانی تردا رووی کردۆتە وڵاتێکی دووری وەکو حەبەشە، لەوێ مێردەکەی تووشی نسکۆیەکی گەورەی دەکات بەوەی کە دەستی لێ هەڵدەگرێو دوای ژنێکی تر دەکەوێت، پەیامبەریش ﷺبۆ سارێژکردنەوەی ئەو برینە گەورەیەو وەکو دڵنەواییەك بۆیو پاداشتێك لەسەر خۆڕاگرتنەکەی خوازبێنی دەکاتو دەیکاتە خێزانی خۆیو ئەو شەرەفەی پێدەبەخشێ کە دەیکاتە خێزانی سەرگەورەی موسڵمانان.

ئەمە ئەوپەڕی هەست کردنە بە بەرپرسیارێتی لەلایەن پەیامبەرەوە ﷺکە هیچ کەسێك لە شوێنکەوتوانو ژێر دەستەکانی خۆی فەرامۆش نەکات.

پەیامبەر ﷺبەو خوازبێنییە (**أم حبیبة**)ی پاراست لە گاڵتە پێکردنی کەسوکارە بێبڕواکەی و شاکامی پێ بردنیان و ئەو برینە قوڵەی لە دڵیدا پەیدا بوو بە بۆنەی ئەو کارەساتە دڵتەزێنە گەورەیەوە تیمار کردو سارێژی کرد.

ئەمە جگە لە چەندین مەبەستی تر کە پەیامبەر ﷺ بەو ژنهێنانە پێکای، لەوانە: لاوازکردنی پێگەی ئەبوسوفیان لەناو قورەیش و کەمکردنەوەی دژایەتی ئەو بۆ پەیامبەر ﷺ و ئیسلام و..هتد.

کەواتە تەنها ئەم نموونەیە بەسە بۆ دەمکوتکردنی ناحەزانی ئیسلام و قەناعەت پێکردنی راستیخوازان، بەلاّم لەگەلّ ئەوەشدا ئێمە لەسەر باسەکە دەڕۆین و باسی مەبەستەکانی پەیامبەر ﷺ لە هێنانی هەریەك لەو ژنانە دەکەین، بەلاّم پێش ئەوە پێویستە چەند راستییەك بلّێین، ئەویش ئەوەیە کە:

یەکەم: پەیامبەر ﷺ چونکە هەلّبژێردراوی خوا بوو بۆ گە یاندنی دوا پەیامی بۆ مرۆڤایەتی، هەروەکو چۆن هەلّبژاردنی لە نێوان عەرەب و لەشاری مەککەو لە هۆزی بەنی هاشم لەلایەن خواوە بوو، بەهەمان شێوە ئەو ژنانەی بوون بە هاوسەری هەموویان بە حیکمەتێك لەلایەن خواوە بۆی دانرابوون، ئەگەر راستەوخۆش نەبووبێت وەکو زەینەبی کچی جەحش، ناراستەوخۆ بووە، چونکە بە ئاشکرا دەبینی هەریەك لەو ژنانە بەکارێك هەلّساوە و ئەرکێکی تایبەتی ئەنجام داوە، خەدیجە پشتیوانی پەیامبەر ﷺ بووەو لە سەرەتای پەیامبەرێتیدا پالّپشتێکی گەورەی رۆحی و ماددیی بووە بۆی، عائیشە زانا بوەو زۆربەی هەرە زۆری ئەو فەرموودانەی پەیوەندییان بە نیوەی کۆمەلّگەوە هەیە لەوەوە ریوایەت کراوە، ئوم سەلەمە ژنێکی دانا بووە، پەیامبەر ﷺ لە زۆر کێشەدا پرسی پێی کردووەو بە قسەی کردووە، بۆ نموونە لە (**صلح حديبية**)دا... هتد.

دووەم: ئەو ژنانەی کە پەیامبەر ﷺ هێنانی راستی ئەو بنەما ئیسلامییە دەسەلمێنێ کە ئیسلام فرەژنی بە پلەی یەکەم وەکو چارەسەرێك تەماشا کرووە نەك بۆ تێرکردنی هەوەسی پیاوو بیانووی ئەو کەسانەی بڕیوە کە دەلّێن ئەگەر راستە ئیسلام وەکو چارەسەرێك رێگەی بە فرەژنی داوە بۆچی پیاوان تەنها بە دوای خواستی کچانی جوان و گەنجدا دەگەڕێن نەك بێوەژن و کچی قەیرەو کەم دیمەن، ئەگەر ئەمڕۆ پیاوان وا ناکەن ئەوە لادانە لە بنەماکەو ئەوان هەلّەن نەك ئیسلام، ئەگینا پێغەمبەر □ خۆی وای کردووە.

ئێستاش با بێینە سەر باسی یەکە یەکەی ژنەکانی پێغەمبەر ﷺ:

خەدیجەی کچی خوەیلد (رەزای خوای لێ بێت)

هەموو مێژونووسان و نووسەرانی ژیاننامەی پەیامبەر ﷺ کۆکن لەسەر ئەوەی کە خەدیجە ئافرەتێکی جوانی دەولّەمەندی خاوەن پلەو پایەیەکی کۆمەلاّیەتی بەرز بووە، زۆرێك لە گەورەپیاوانی قورەیش داخوازییان کردبوو، بەلاّم مێردی پێ نەکردن، بەلاّم بە نیسبەت پەیامبەرەوە ﷺ خەدیجە خۆی لە ئەنجامی ئاشنا بوونی بە کەسایەتی و رەوشتی، خوازبێنی کرد، پەیامبەریش ﷺ بەلّێ هەژار بوو، بەلاّم کوڕەزای عەبدولموتەلیبی سەرۆکی پێشووی قورەیش و برازای ئەبوتالّیبی سەرۆکی ئەوکاتەی قورەیش بوو، واتە سەرباری کەسایەتییە بەهێزەکەی و رەوشتە بەرزەکەی خاوەنی پلە و پایەیەکی کۆمەلاّیەتی بەرز بووە و داوای هەر کەسێکی بکردایە دەستی نەدەنا بە روویەوە، بەلاّم ئەو عەودالّی جوانی نەبوو، کەسێکی ئارەزووباز نەبوو، بۆیە تا ئەو کاتە داوای هیچ کچێکی نەکردبوو، ئەو مەسەلەیەی لای کەس نەوروژاندبوو، بەلاّم چونکە خەدیجە ئافرەتێکی ناودارو خاوەن کەسایەتییەکی بەهێز بوو خوازبێنییەکەی رەت نەکردەوەو لێی چووە پێشەوە، واتە رێی کەوت لە کەسی گونجاوو شیاو بۆیە سێ و دووی لێنەکرد.

رەتکردنەوەی ئەو هەموو خوازبێنیکەرە دەولّەمەندو خاوەن دەسەلاّت و کەسایەتیانەی مەککە لە لایەن خەدیجەوە و هەلّبژاردنی موحەممەد ﷺ دوو شت دەسەلمێنێت:

یەکەم: کەسایەتی بەهێزی پێغەمبەر ﷺ کە سەرنجی خەدیجەی راکێشابوو.

دووەم: کە لە هەمووی گرنگترە ئەوەیە کە ئەم زەواجە تەقدیرێکی خوایی بوو بۆ ئەوەی ئەو ژنە لە قۆناغی سەختی پەیامبەر ﷺ و بانگەوازو رووبەڕووبوونەوەی قوڕەیشدا پشتیوانو یارمەتیدەرو دڵنەواییکەری بێت.

ئەوەی مێژووی ئیسلام بخوێنێتەوە لە سەرەتای سەرهەڵدانیدا ئەو رۆڵە گەورەیەی بۆ دەردەکەوێت کە خەدیجە بینیویەتی لە پشتگیریکردنی پەیامبەرداو دەگاتە ئەو قەناعەتەی کە خەدیجە ژنی ئەو قۆناغە بوو، هەر کەسێکی تر بوایە ئەو رۆڵەی پێ نەدەبینرا، کەواتە خەدیجە بێ ئەوەی بە خۆی بزانێت، بێ ئەوەی پەیامبەریش ﷺ بزانێت دانرابوو بۆ ئەوەی ئەو رۆڵە سەرەکییە ببینێت لە ژیانی پەیامبەر ﷺ و مێژووی ئیسلامدا.

مانەوەی پەیامبەر ﷺ لەگەڵ خەدیجەدا بۆ ماوەی (25) ساڵ بێ ئەوەی ژنی تر بهێنێتو یادکردنەوەی دوای مردنیو رێزگرتن لە رەفیقەکانی بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە پەیوەندیی نێوان پەیامبەر ﷺ و خەدیجە پەیوەندییەکی زۆر گەورەتر بووە لە سێکسو شەهوەتو رابواردن، پەیوەندیی نێوان دوو کەسی خاوەن کەسایەتی بەهێزی پڕ لە رێزو متمانەو خۆشەویستی، دوو کەسی هاوکار لە هەڵگرتنو گەیاندنی پەیامێکی گەورەی وەکو ئیسلام.

رازیبوونی خەدیجە بە پەیامبەر ﷺ ئەوە دەگەیەنێت کە پەیامبەر ﷺ لە هیچ کەسێك کەمتر نەبووەو توانیویەتی داوای هەموو ئافرەتێك بکاتو هەژاری بەربەستێك نەبووە لەبەردەم ئەوو هیچ کەسێکی تردا، بۆیە ئەگەر داوای هیچ ئافرەتێکی نەکردووە، لەبەر ئەوە نەبووە کە بە خۆی رانەبینیوە، بەڵکو پێدەچێ ئەوەی ئەو مەبەستی بووە ـ یان باشتر بڵێین ئەوەی قەدەر بۆی دیاری کردووە ـ نەکەوتبووە بەرچاوی.

لەبەرامبەر ئەوەشدا رازیبوونی پەیامبەر ﷺ بە خەدیجە لەگەڵ ئەوەی کە (15) ساڵ لە خۆی گەورەتر بووە هەموو لێکدانەوەیەك هەڵگرێت ئەوە هەڵناگرێت کە پەیامبەر ﷺ لەبەر جوانییەکەی یان بۆ شەهوەت هێناویەتی، چونکە ئافرەتێك هەر چەندە جوان بێت ئەگەر تەمەنی بگاتە (40) ساڵ و دوی مێردی کردبێتو لە هەردووکیان منداڵی بوویێت ئەو جوانیو شۆخو شەنگییەی نامێنێت کە سەرنجی گەنجێکی پێکەوتوو راکێشێت.

ناحەزانی پەیامبەر ﷺ ئەگەر بڵێن پەیامبەر ﷺ خەدیجەی لەبەر سامانەکەی هێناوە ئەوا ئەو کاتە خۆیان ئەو تۆمەتە هەڵدەوەشێننەوە کە دەیدنە پاڵ پەیامبەر ﷺ کە گوایە کەسێکی هەوەسباز بووە.

(15) ساڵ بۆ جیاوازیی نێوان تەمەنی ژنو پیاو شتێکی ئاسایی نییە، بە تایبەت گەر ئەوەش بزانین کە ژن تا ئەوپەڕی تەمەنی پەنجا ساڵی توانای منداڵبوونی هەیەو دوای ئەوە بە کاریگەریی هۆرمۆنەکانی گۆڕانێکی زۆر بەسەر جەستەو دەرونیدا دێت، ئەو مەیلو ئارەزووەی نامێنێت کە بتوانێت وەڵامی پێویستییەکانی پیاوێکی (35) ساڵ یان چڵ ساڵە بداتەوە، کاتێك پەیامبەر ﷺ (40) ساڵ بووە خەدیجە (55) ساڵ بووە واتە پیرەژن بووە، ئەگەر پەیامبەر ﷺ کەسێکی هەوەسباز بووایە چۆن دەیتوانی ئەو هەموو ساڵە لەگەڵ ئافرەتێکی پیردا بژی.

لەوەتی دونیا هەیە بە زۆری پیاو لە ژن گەورەتر بووەو ئەوانەشی وا ژنی لە خۆیان گەورەتریان هێناوە یا ئەوەیە ژنی تریان هێناوە، یا ژیانیان پڕ بووە لە کێشە، یا کە تەمەنیان گەورە بووە، دەستیان لێهەڵگرتوون، پەیامبەر ﷺ نەبێت کە تا ئەو رۆژەی خەدیجە کۆچی دوایی کرد، قسەیەکی لە رووی نەداوە یان بۆڵەیەکی نەکردووەو شتێکی نەداوە بە گوێیدا بۆنی نارەزایی لێ بێت. کەسێك رۆژێك لە رۆژان گلەییەکی لە دەمی خەدیجە نەبیستووە و هیچ رۆژێك لە رۆژان کێشەیەك لە نێوانیاندا رووی نەداوە، ئەگەر رووی بدایە باس دەکرا، چونکە شت نەبووە لە ژیانی پەیامبەردا ﷺ بە شاراوەیی هێڵرابێتەوە.

خۆشەویستیی نێوان پەیامبەر ﷺ و خەدیجە تەنها لە ژیانیاندا نەبووە، بەڵکو وەکو لەمەوبەر وتمان درێژەی کێشا تا دوای مردنی خەدیجەش و تا ئەو رۆژەی پەیامبەر ﷺ دونیای بەجێهێشت.

پەیامبەر ﷺخۆی هۆی ئەو خۆشەویستییەی باس کردووە، ئەوەی ئاماژەی پێ نەداوە جوانی خەدیجە، یان لایەنی سێکسیی بووە، بەڵکو لە وەڵامی پرسیارێکی عائیشەدا دەڵێت: ئەو کاتێك خەڵکیی بە درۆیان دەخستمەوە باوەڕی پێ هێنام، کاتێك خەڵکیی پشتیان تێ کردم ئەو پشتی گرتم و یارمەتی دام، خوا لەو منداڵی پێبەخشیم.

کەواتە تا تەمەنی (50)ساڵی هیچ شوێنەوارێکی هەوەسبازی لە ژیانی پەیامبەردا ﷺبەدی ناکرێت.

سەودەی کچی زومعە

سەودەی کچی زومعەی کوڕی قەیس، کوڕی عەبدولشەمس کوڕی عەبدولوەدی قوڕەیشی عامری، پێش پەیامبەر ﷺمێردی کردبوو بە (سەکرانی کوڕی عەمر)ی برای سوهەیلی کوڕی عەمری عامری، ئەو لە بڕوادارە پێشینەکان بوو لەگەڵ مێردەکەیداو لەوانە بوون کە کۆچیان کرد بۆ حەبەشە، دوای ئەوەی لە حەبەشە گەڕانەوە مێردەکەی مردو بێوەژن کەوت، دوای مردنی خەدیجە، خەولەی کچی حەکیم هات بۆ لای پەیامبەر ﷺو پێی وت ئەی پەیامبەری خوا ﷺژن ناهێنی؟ پەیامبەر ﷺپرسیی کێ؟ وتی گەر بتەوێت کچ، گەر بتەوێت بێوەژن، پرسیی کچەکە کێیەو بێوەژنەکە کێیە؟ وتی: کچەکە کچی خۆشەویستترین کەس بۆ تۆ عائیشەی کچی ئەبوبەکر، بێوەژنەکەش سەودەی کچی زومعەی ژنی سەکرانی کوڕی عامر.

هەموو مێژوونووسان کۆکن لەسەر ئەوەی کە سەودە ئافرەتێکی بە تەمەنی بە هەیکەلی بێ دیمەن بووە، پەیامبەر ﷺماوەی (4) ساڵ لەگەڵ سەودەدا مایەوە بێ ئەوەی ژنی تر بێنێت، واتە لە دوای کۆچی دوایی خەدیجەوە تا ساڵێك لە دوای کۆچ بۆ مەدینە.

ئاشکرایە کە خواستنی سەودە پاڵنەرێکی سێکسیی لە دواوە نەبوو بەڵکو ماڵی پەیامبەر ﷺلەو کاتەدا پێویستی بە ئافرەتێکی دونیا دیدە بوو بۆ ئەوەی سەرپەرشتیی بکات، چونکە پەیامبەر ﷺکوڕی نەبوو، خۆیشی زۆر جار دەچوو بەم لاو بەو لاداو پێویستی دەکرد کچەکانی کەسێکیان لا بێت سەرپەرشتییان بکاتو ئاگای لێیان بێت، باشترین کەسیش کەسێکی وەکو سەودە بوو کە نیمچەپیاوێك بوو بۆ خۆی.

کەواتە تاکو ئێستا زەواجی پەیامبەر ﷺلە خەدیجەو ئوم حەبیبەو سەودە لەبەر هۆکارێکی سێکسیی و بۆ مەبەستێکی سێکسیی نەبووەو لەبەر هەندێك ئیعتباراتی تر بووە کە لەوەبەر باسمان کرد، ئەوەندەش بەسە وەکو بەڵگەیەك لەسەر ئەوەی کە پەیامبەر ﷺکەسێکی هەوەسباز نەبووەو بۆ مەبەستی سێکسیی رووت ژنی نەهێناوە. لەگەڵ ئەوەشدا ئێمە بەردەوام دەبین لە شیکردنەوەی زەواجەکانی تری پەیامبەر ﷺبۆ ئەوەی زیاتر هەڵەو چەواشەکانی ناحەزانی ئیسلام دەربکەوێت.

عائیشەی کچی ئەبوبەکری صدیق

یەکێك لەو هەڵە گەورانەی لە مێژوودا رووی داوە و زۆربەی مێژوونووسان دووبارەیان کردۆتەوە تەمەنی عائیشەیە کاتی شووکردنی، کە گوایە پەیامبەر ﷺلە شەش حەوت ساڵیدا مارەی کردووە و لە (9) ساڵیدا گواستویەتییەوە.

تەمەنی عائیشە لەوانەیە جارێك لە دەمی خۆی دەرچووبێت و ئیتر بووبێتە ماڵ بە سەریەوە، ئیتر ئایا هەر بە راستیی نەیزانیوە تەمەنی چەند بووەو ئەو ژمارەیەی وتووە، یان وەکو هەر ژنێکی تر ویستویەتی تەمەنی خۆی بچووك بکاتەوە (کە ئەمەشیان دوورە لە رەوشتی دایکی موسڵمانانەوە)، یا هەر نەیوتووەو خەڵکانی تر لەسەر زاری ئەو ئەو شتەیان گێڕاوەتەوە، گرنگ ئەوەیە هەموو بەڵگەکان دژی ئەوەن کە عائیشە لە کاتی مارەبڕینیدا شەش حەوت ساڵ و لە کاتی گواستنەوەیدا نۆ دە ساڵ بووبێت، ئەمەش هەندێك لەو بەڵگانە:

1- عائیشە پێش ئەوەی کە پێغەمبەر □داوای بکات، درابوو بە پیاوێکی تر بە ناوی (جوبەیری کوڕی **موطعیم**)، کاتێك پەیامبەر ﷺداوای کرد ئەبوبەکر فەرمووی کچەکەم داوە بە جوبەیری کوڕی **مطعم**، لێم گەڕێن بچم یەکلایی بکەمەوە بزانم دەیەوێت یان نا، ئەوە بوو چوو بۆ ماڵی باوکی جوبەیر و مەسەلەکەی لەگەڵدا باس کردن، دایك و باوکی

جوبەیر وتیان دەترسین کوڕەکەمان لە ئاینەکەی هەڵگەڕێنێتەوە (واتە بیکات بە موسڵمان)، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە عائیشە لەو کاتەدا دەبێ تەمەنێکی وای هەبووبێت کە بۆ ئەوە بشێت مێرد بکات بە تایبەت گەر ئەوەش بزانین کە کچ بەشوودان لەناو بێشکەدا لەناو عەرەبدا باو نەبووە هەتا وەکو بڵێین عائیشە هەر لە منداڵیەوە درابوو بە جوبەیر، ترسی دایكو باوکی جوبەیر لەوەی کە کوڕەکەیان لە ئاینەکەی وەرگێڕێتەوە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە عائیشە لە تەمەنێکدا بووە کە فامیوەو توانای ئەوەی هەبووە کار بکاتە سەر مێرد.

2ـ ئەوەی کە پێشنیاری خواستنی عائیشەی کردو ناوی هەڵدا بۆ پەیامبەر ﷺخەولەی کچی حەکیم بووەو کاتی پێشنیارکردنەکەو چۆنێتی پێشنیارکردنەکە ئەوە دەگەیەنێت کە عائیشە لەو کاتەدا لە ڕێکی مێردکردندا بووە، چونکە خەولە بە ماوەیەکی کەم لە دوای کۆچی دوایی خەدیجە کاتێك بینی پەیامبەر ﷺلەو بارودۆخە سەختەدا بە تەنها ماوەتەوە پێشنیاری ژنهێنانی بۆ کردو ناوی سەودەو عائیشەی بۆهەڵدا، واتە ژن هێنانی پەیامبەر ﷺبۆ ئەو کاتە پێویست بوو، دواخستنی هەڵنەدەگرت، ئەگەر پەیامبەر ﷺبیگوتایە عائیشەم دەوێت چی وەڵام دەدایەوە؟ دەیوت ئەی پەیامبەری خوا ﷺهێشتا منداڵە! ئەی ئەو کاتە پەیامبەر ﷺنەیدەپرسی ئەی مادەم وایە بۆچی ناوی هەڵدەدەیتەو پێشنیاری دەکەیت؟

پەیامبەر ﷺکە عائیشەی نەهێناوەو سەودەی هێناوە، لەبەر ئەوەیە کە عائیشە بۆ ئەو قۆناغە نەدەشیا بەڵکو کەسێکی وەکو سەودە شیاوتربوو کە وەکو دایك وابوو بۆیان و لە تەمەندا گەورە بوو، نەك عائیشەیەك کە هێشتا لە سەرەتای تەمەنیدا بوو، چونکە عائیشە بە حوکمی تەمەنی نەیدەتوانی لەو قۆناغەدا ڕۆڵێکی ئیجابی ببینێتو پەیامبەر ﷺسەبارەت بە ماڵەوەو کچەکانی ئاسودەو دڵنیا بکات، بەڵام لە مەدینەدا پەیامبەر ﷺکاتێك عائیشەی هێنا کچەکانی بە فاتیمەشەوە هەموو مێردیان کردبوو، جگە لە سەودە کەس لەگەڵ پەیامبەردا ﷺنەبوو.

3ـ ئەوەی کە گومانی تێدا نییە ئەوەیە کە ئەبوبەکر (ڕەزای خوای لێبێت) کاتێك خەولە هات بۆ ماڵیان و خوازبێنیی عائیشەی لێ کرد نەیوت عائیشە هێشتا منداڵە بەڵکو وتی منو پەیامبەر ﷺوەکو برا واینو منداڵەکانیشم برازای ئەون، کاتێك پەیامبەر ﷺقسەکەی ئەبوبەکریان بۆ گێڕایەوە فەرمووی بەڵێ منو ئەبوبەکر براین، بەڵام کچەکەی بۆ من دەشێت، ئەبوبەکر فەرمووی قسەیەك لە نێوان ئێمەو ماڵی جوبەیر بن مگعم دا هەیەو کاتی خۆی پەیمانێکمان پێداون با بچم بزانم چی دەڵێن، ئەوەبوو ئەوان لەبەر موسڵمانبوونی خێزانی ئەبوبەکر شتەکەیان هەڵوەشاندەوە.

4ـ ژیریو کەسایەتیو شارەزایی و لێهاتووییو ڕۆڵی عائیشەو بەشداریی کردنی لە زۆر بوارداو ئەو هەموو چالاکییەی لێی دەگێڕنەوە هیچیان لە هی کەسێك ناچن کە بەو شێوەیە منداڵ بووبێت و لەو تەمەنەدا بێت، بەڵکو دەبێت تەمەنی زۆر لەوە گەورەتر بووبێت.

وەنەبێ من یەکەم کەس بم ئەم قسەیەم کردبێت، بەڵکو دوو زانای گەورەی هیند: شبلي النعماني و سليمان الندوي، کە ژیاننامەی پێغەمبەریان نووسیوە لە نۆ (9) بەرگدا بەبەڵگەوە سەلماندوویانە کە تەمەنی عائیشە کاتی شووکردنیدا پازدە(15) ساڵ کەمتر نەبووە، هەرچەند بە داخەوە من کتێبەکەم لەبەر دەستدا نییە بۆ ئەوەی بەڵگەکانیان باس بکەم، بەڵام ئەوەی مەبەستی بێت دەتوانێت دەستی بخات.

بەڵێ پێغەمبەر ﷺلە مەککەدا مارەی بڕیوە بۆ پتەوتر کردنی پەیوەندیی نێوان خۆیو ئەبوبەکرو بۆ ئەوەی ببن بە یەك ماڵ، بەڵام لەبەر ئەو هۆیانەی لە سەرەوە باسمان کرد گواستنەوەکەی دواخستوە بۆ مەدینە، بۆ دوای بەشوودانی کچەکانی.

5ـ هەڵوێستی کۆمەڵگە بە گشتی و ناحەزانی پەیامبەر ﷺبەتایبەتی ئەوە دەسەلمێنێت کە پەیامبەر ﷺعائیشەی لە تەمەنێکی گونجاودا هێناوە ئەگینا ئەگەر ڕاست بوایە پەیامبەر ﷺلەو تەمەنەدا (9 ساڵی) عائیشەی بهێنایە ئەڵبەتە دەبووە دەنگو باسێك و خەڵکی باسیان دەکردو ناحەزانی پەیامبەر ﷺدەیانوورووژاند و مەسەلەکە وا بە سەلامەتی تێنەدەپەڕیو هەروەکو چۆن لە مەسەلەی زەینەبدا کرا بە دەنگو باسێكو کرایە ڕەخنەیەك لەپەیامبەر ﷺو دووڕووەکانو ناحەزانی پەیامبەر ﷺو بێبڕواکان وروژاندیان، لێرەشدا هەمان شتیان دەکرد، بەڵام ڕوونەدانی هیچ شتێك

لەو جۆرە رەخنانە بەلگەیە لەسەر ئەوەی کە خواستنی عائیشە لە تەمەنێکدا نەبووە کە نەگونجاو بێت بۆ شووکردنو نەگونجاو بێت لەگەڵ تەمەنی پەیامبەردا ﷺ.

ئەمە دەربارەی تەمەنی عائیشە (ڕەزای خوای لێ بێت) لە کاتی مارە بڕینو گواستنەوەدا کە من بۆ خۆم هیچ گومانم نییە لەوەی کە ئەو شەش ساڵ و نۆ ساڵەی کە لە مێژوودا هاتووە یەکێکە لە هەڵە باوەکانی مێژوو، وەنەك ئەو مێژوونووسانە، بەڵکو سەد ئەوەندە کەسی تر باسی بکەن جێی باوەڕ نییە، چونکە لەگەڵ عەقڵو لۆژیكو واقیعو زانستدا ناکۆکەو هەرچی پاساویش هێنراوەتەوە لەو بارەیەوە هەمووهەڵەو لاوازن، چونکە ئەگەر راست بوایە کچ لە نیوە دورگەی عەرەبدا لەبەر گەرمی ئاوو هەوا زووتر لە کچانی شوێنە ساردەکان بالغ دەبن دەبوایە جگە لە عائیشە کچانێکی تریش هەر لەو تەمەنەدا شوویان بکردایە، بەڵام روونەدانی ئاوها شتێك لەناو خەڵکیدا بەڵگەیە لەسەرئەوەی کە ئەم پاساوە لاوازەو راست نییە، ئەمە لە لایەك، لەلایەکی تریشەوە دەبێ ئەوە بزانین کە کچ لە دوای (10) ساڵ (12ـ 15) نیشانە دەرەکییەکانی سێکسی تێدا دەردەکەوێت، لە گەورەبوونی سنگیو ناسك بوونەوەی دەنگو رووانی مووی بن باڵ و دامێن و دواشتیش کەوتنە بێنوێژی، بە دەگمەن کچ هەیە لە پێش (10) ساڵیدا ئەو نیشانانەی تێدا دەرکەوێت.

خاڵێکی تریش ئەوەیە کە باڵای کچ لە (12) ساڵییەوە هەڵدەدات، واتە پێش (12) ساڵ کچ وەکو منداڵ وایەو دوایی لە پڕێکدا باڵای بەرز دەبێتو سنگی گەورە دەبێت، کچ پێش (10) ساڵ لە باڵادا هەر زۆر بچووك دەبێت، ئەوانەشی کە باسی عائیشە دەکەن لە کاتی گواستنەوەیدا کەسیان نەیانوتووە باڵای بچووك بووە یان سنگی نەکردووە، بەڵکو هەموو کۆکن لەسەر ئەوەی کە لە ڕووی جەستەو باڵاوە تەواو بووە و تەنها ئەوە نەبێت کە کاتێك گواستوویانەتەوە لەگەڵ دەستە خوشکەکانیدا یاریی کردووە، ئەمەش هیچی تێدا نییە، چونکە ئاساییە کچ لە پازدەو شازدە ساڵیشدا بگرە گەورەتریش ماڵباجێنە بکاتو بووکی هەبێتو لەگەڵ دەستە خوشکەکانیدا یاری بکات.

هۆکانی خواستنی عائیشە:

ئەمە دەربارەی تەمەنی عائیشە لە کاتی شووکردنیدا بە نیسبەت هۆکانی خواستنیشیەوە دەڵێین:

1ـ ئەوەی کەسایەتی ئەبوبەکری صدیق بناسێتو رۆڵی ئەو لە پشتیوانی کردنی پەیامبەر ﷺ و پاشان لە جێگیرکردنی دەوڵەتی ئیسلامی و بڵاوکردنەوەی ئیسلامو فراوانکردنی دەسەڵاتی ئیسلام بزانێت گومانی لەوەدا نامێنێت کە پەیامبەر ﷺ خواستنی عائیشەی پێش هەموو شتێك بە مەبەستی نزیك کردنەوەی ئەبوبەکر بوو لە خۆی نەك خودی عائیشە، ئەگەر عائیشە بێوەژنیش بوایە یان ناشیرینیش بووایە پەیامبەر ﷺ هەر دەیخواست بە دەلیلی ئەوەی کە حەفصەی کچی عومەری خواست کە بێوەژنیش و ناشیرینیش بوو.

ئەگەر سەرنجێکی ئەوانە بدەین کە بوون بە خەلیفە لە دوای پەیامبەر ﷺ بۆت دەردەکەوێت کە هێنانی عائیشەو حەفصە لەبەر لایەنی سێکس نەبووە، بەڵکو بۆ مەبەستی زۆر لەوە گەورەتر بووە، دەتوانی بڵێیت تەقدیرێکی خوایی بووە نەك نەخشەیەکی مرۆڤی.

لەو چوار خەلیفەیە ئەبوبەکر خەزوری یەکەمو عومەر خەزوری دووەمو عوسمان زاوای یەکەمو عەلی زاوای دووەمی بووە، واتە ئەوانەی بوون بە خەلیفە دوای پەیامبەر ﷺ نزیکترین چوار کەس بوون لە پەیامبەرەوە ﷺ، بوونیان بە خەلیفەش لەسەر بنەمای نزیکییان نەبوو لە پەیامبەرەوە ﷺ بەڵکو لەسەر هەمان ئەو بنەمایە بوو کە پەیامبەر ﷺ نزیکی کردبوونەوە لەخۆی ئەویش دڵسۆزییان بۆ ئیسلامو کەسایەتی بەهێزو کاریگەرییان لەناو کۆمەڵگەی ئیسلامیدا بوو.

2ـ لە لایەکی ترەوە ئەگەر تەماشای کەسایەتی عائیشە بکەیتو ئەو هەموو فەرموودەیەی گێڕاویەتەوە لە پەیامبەر ﷺ (دووەم کەسە دوای ئەبوهورەیرە لە رووی زۆری ئەو فەرموودانەی لە پەیامبەرەوە ﷺ گێڕاویەتەوە)، وەهەروەها ئەو هەموو زانیارییەی هەیبوو (یەکێك بوو لە زانایانی صەحابەو فتوای زۆری هەبوو، لە هەموو مەسەلەیەکی شەرعیو کۆمەڵایەتیو تەنانەت سیاسیشدا قسەی هەبووەو رۆڵی هەبووەو پرسیان پێ کردوە) بۆی دەردەکەوێت کە هێنانی عائیشە مەبەستێکی گەورەتر لە سێکسی تێدابوو، ئەویش گەیاندنی زۆرێك لە فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ بە موسڵمانان بە

تایبەت ئەو لایەنانەی تایبەت بوون بە ژنانەوە، ئەگەر سەردەمی مەککە پێویستی بە ئافرەتێکی وەکو خەدیجە بوو بێت لە رووی تەمەنی‌و کەسایەتیەوە بۆ پشتیبوانی کردن لە پەیامبەر ﷺ و دڵنەواییکردنی، دواتریش بە کەسێکی وەکو سەودە بۆ سەرپەرشتی کردنی منداڵەکانی، سەردەمی مەدینە پێویستی بە کەسێکی وەکو عائیشە بوو لە رووی زیرەکی‌و ئامادەگییەوە بۆ ئەوەی فەرمودەکانی پەیامبەر ﷺ لەبەر بکات‌و بیانگەیەنێتە موسڵمانان، ئەمانە هەموو تەقدیری خوایی بوون بۆ گەیاندنی ئایینەکەی بە مرۆڤایەتی. ئەوەی باوەڕی بەوەهەبێت کە ئەم ئایینە ئایینی خوایە و موحەممەد دوا نێرراوی خوایە بۆ مرۆڤایەتی بە لایەوە ئاسانە باوەڕ بێنێت بەوەی کە ئەوانەی هەڵبژاردن بۆ هاوسەرێتی بە پلەی یەکەم بۆ مەبەستی ئایینی و بانگەواز بووەو بگرە وەکو وتم هەر تەقدیرێکی خوایی و هەڵبژاردنێکی خوایی بووە بۆی.

بەڵگەش لە سەر ئەوەی ئەم زەواجانەی پێغەمبەر ﷺ لە لایەن خواوە بووە ئەم ریوایەتەیە کە بوخاری موسلیم دەیگێڕنەوە لە عایشە کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی **(أُريتك في المنام ثلاث ليال، جاء بك الملك في خرقة من حرير فيقول: هذه إمرأتك فأكشف عن وجهك فإذا أنت فيه، فأقول: إن يك هذا من عند الله يمضيه)**. واتە: پەیامبەر ﷺ فەرمووی: لە خەودا سێ شەو تۆیان نیشان دام، مەلائیکەیەك تۆی لە ناوی پارچەیەکی ئاوریشمدا هێناو پێی وتم ئەوە خێزانی تۆیە، پەچەکەم لەسەر رووت لادەدا دەمبینی تۆی، دەموت: ئەگەر ئەمە لەلایەن خواوە بێت ئەوا جێبەجێی دەکات.

ئاشکرایە کە ئەمە لە مەککەدا بووە، ئەمەش دوو دەلالەتی هەیە، یەکەم: دەبێ حەتمەن ئەو دەمە عائیشە گەورە بووبێت، دووەم: هێنانی عائیشە بە فەرمانێکی خوایی بووە.

ئایا عائیشە نەگونجاو بوو بۆ پێغەمبەر ﷺ

ئەوانەی کە رەخنە لەم زەواجە دەگرن دەڵێن پەیامبەر ﷺ زۆر لە عائیشە گەورەتر بوو لە تەمەندا، ئەو تەمەنی (54) ساڵ بوو، عائیشە (9) ساڵ بوو، ئێمە لەمەوبەر بە دەلیلی عەقڵی‌و لۆژیکی و مێژوویی سەلماندمان کە تەمەنی عائیشە زۆر لەوە زیاتر بووە کە لە مێژوودا هاتووەو هەڵەیەکی مێژوونووسانە، ئەم جۆرە هەڵانەش لە مێژوودا زۆر روو دەدەن، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا کە عائیشە کچ بووەو سەرەتای تەمەنی بووەو پەیامبەر ﷺ (54) ساڵی بووە هێشتا جیاوازیی تەمەنیان زۆرە، بەڵام ئایا نەگونجاوە بووە بۆ پەیامبەر ﷺ؟

ئەوانەی ئەم رەخنەیە دەگرن چەند شتێکیان لەبیر دەچێتەوە

یەکەم: ئافرەت لە شووکردندا زۆر جار تەماشای پلەوپایەی پیاو دەکات نەك تەمەنی، ئەمە لە کۆن‌و تازە هەروا بووەو ئێستاش زۆربەی کچانی دونیا ئەگەر هەلی مێردکردنیان بە لێپرسراوی گەورە یا سەرمایەداری گەورە بۆ برەخسێت لە دەستی نادەن و بەڵکو بگرە خەونیشی پێوە دەبینن، هی واشیان هەیە نەك بە مێردکردن بەڵکو بە پەیوەندی ناشەرعیش رازین، بەڵگەش ئەو هەموو کچانەیە کە لە خزمەتی مەسئولەکاندان!.

پەیامبەریش ﷺ لە رووی پلەو پایەوە کەسی نەدەگەیشتێ، هەموو کەسێك بە فەخرو شانازی دەزانی خزمایەتی بکات و کچی بداتێ، هەموو کچ و ژنێکیش ئاواتی دەخواست شووی پێ بکات، ئەوانەی خۆیان پێشکەش بە پەیامبەر ﷺ دەکرد گەورەترین بەڵگەن لەسەر ئەم راستییە.

دووەم: پێغەمبەر ﷺ لە رووی لاشەو تواناوە تا بڵێی جوان‌و دامەزراو و بە توانا بووە، ئەو کاتەی عائیشەی خواست یەك تاڵی سپی لەسەرو ریشیدا نەبوو، سەری نەڕووتابوویەوە، دانی نەکەوتبوو، دەمو چاوی چرچ نەبوو بوو، لە هەموو کەسێك جوانترو قۆزتر و رێکوپێکتر بوو، ئافرەتیش لەمانە زیاتر چی دەوێت لە پیاو بۆ ئەوەی مێردی پێ بکات.

خۆشەویستی عائیشەش بۆ پەیامبەر ﷺ لە ژیان‌و لە دوای مردنیشیدا و شانازی کردنی بەو زەواجە گەورەترین بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە عائیشە زیاتر سوودمەند بووە لەو زەواجە، ئەو شوکردنە تاجێك بووە خراوەتە سەری خۆی‌وبنەماڵەی و هەموو ئافرەتێك خۆزگەی پێ خواستووە، ئەو کەسانەشی کە تەنها لە رووی سێکسییەوە شتەکان لێك دەدەنەوە ئەوا دەروونزمیی خۆیان دەردەخەن‌و لە خۆیانەوە بۆ شتەکان دەڕوانن و وادەزانن کەسانی گەورەش وەکو خۆیان بیر دەکەنەوە!.

ئەگەر عائیشە خۆی بەو زەواجە رازیی بووبێت و دڵی پێی خۆش بووبێتو شانازیی پێوە کردبێت، هەروەها باوكو دایكیشی رازیی بووبن و شانازییان پێوە کردبێت و خۆیان بە بەختەوەر زانیبێت کە کچی خۆیان داوە بە پەیامبەر ﷺو کۆمەڵگەش شتەکەی بە لاوە ئاسایی بوو بێت، ئیتر ناحەزان رەخنەی چی دەگرنو ئەو شین و رۆڕۆیە بۆ کێ دەکەن؟ بۆ عائیشە، عائیشە خۆی پێی خۆش بووەو شانازیی پێوە کردووە، بۆ دایكو باوکی، ئەوانیش بە هەمان شێوە پێیان خۆش بووەو شانازییان پێوە کردووە، ئیتر کام بێ ویژدانیی کە ئەم نەزانانە باسی لێوە دەکەن؟ ئەگەر بڵێین عائیشە کاتی شووکردنی منداڵ بووە و هەستی نەدەکرد و دەرکی بە شتەکان نەدەکردو ناڕەزایی خۆی دەرنەدەبڕی، خۆ لە دواییدا پێگەیشتبوو، دەبوایە گلەیی بکردایە و ناڕەزایی خۆی دەربڕیایە، بەڵام کە هیچێك لەو شتانە رووی نەداوە ئیتر ئەم شینە چییە دەیکەن؟

هەڵەو چەواشەکارییەکانی نووسەری سێکس و شەرع

نووسەری کتێبی سێکس‌و شەرع‌و ژن لە باسی عائیشەدا دەکەوێتە چەندین هەڵە و نەزانی‌و راوو بۆچوونی دژبە یەك (جگە لە بێئەدەبییەکانی بەرامبەر پێغەمبەر ﷺ کە لە ژماردن نایەن و کەڵکی باسکردنیان نییە):

1ـ لەو قسەیەی **طبری** کە دەڵێت: "فكانت يوم تزوجها صغيره لا تصلح للجماع".

بە هەڵە تێدەگات. **طبری** مەبەستی ئەو کاتەیە کە لە مەککە مارەی براوە بەکەڵکی جیماع نەهاتووە، بەڵام ئەم وای راڤە دەکات کە گوایە کاتی گواستنەوەی بە کەڵکی جیماع نەهاتووە، لەو باوەڕشدام کە نووسەر وەکو عادەتی خۆی لە ئەنقەست دەقەکەی بە قرتاوی باسکردووە، چونکە دەقەکە بە راشکاوی ئاماژە بۆ کاتی خوازبێنییەکە دەکات ئەمەش دەقەکەی (**طبري**)یە، **قال أبو جعفر: ولم يتزوج رسول الله ﷺ في حياتها على خديجة حتى مضت لسبيلها فلما توفيت خديجة تزوج رسول الله ﷺ بعدها: فأختلف فيمن بدأ بنكاحها منهن بعد خديجة، فقال بعضهم: كانت التي بدأ بنكاحها بعد خديجة قبل غيرها عائشة بنت أبي بكر الصديق. وقال بعضهم: بل كانت سودة بنت زمعة بن قيس بن عبد شمس بن عبدود بن نصر. فأما عائشة فكانت يوم تزوجها صغيرة لا تصلح للجماع، وأما سودة فإنها كانت امرأة ثيبا، قد كان لها قبل النبي زوج، وكان زوجها قبل النبي السكران بن عمرو بن عبدشمس، وكان السكران من مهاجرة الحبشة، فتنصر و مات بها، فخلف عليها رسول الله ﷺ وهو بمكة.**

واتە: أبو جعفر دەڵێت: پەیامبەر ﷺ لە ژیانی خەدیجەدا ژنی بەسەردا نەهێنا تا کۆچی دوایی کرد، کاتێك خەدیجە مرد پەیامبەر ﷺ ژنی هێنا، جیاوازییش هەیە دەربارەی ئەو کەسەی کە پەیامبەر ﷺ راستەوخۆ دوای خەدیجە خواستی، هەندێکیان دەڵێن: ئەوەی کە پەیامبەر ﷺ دەستی کرد بە خواستنی دوای خەدیجە عائیشەی کچی أبوبکر بوو، هەندێکیش دەڵێن: بەڵکو سەودەی کچی زەمعە بوو، بە نیسبەت عائیشەوە ئەو کاتە منداڵ بوو نەدەشیا بۆ جووت بوون، بەڵام سەودە بێوەژن بوو، ژنی (السكران بن عمرو) بوو کە یەکێك بوو لە کۆچکەران بۆ حەبەشە، سەکران لەوێ چووە سەر ئایینی مەسیحی و هەر لەوێ مرد، دوای ئەو پەیامبەر ﷺ کە هەر لە مەککەدا بوو خواستی.

دەبینی دەقەکە بە روونی باسی سەردەمی مەککە دەکات، جگە لەوەی کە تەبەری هەڵەیەکی گەورە دەکات لێرەدا ئەویش ئەوەیە کە سەکران مێردی سەودە چووەتە سەر ئایینی مەسیحی و لە حەبەشە مردووە، لێرەدا تەبەری لە نێوان سەکرانی کوڕی عەمرو (عبدالله بن حجش)ی مێردی ئوم حەبیبەدا لێی تێك چووەو تێکەڵی کردووە.

2 ـ ئەو قسەیەی عائیشە کە دەڵێت (... **وكنت جارية حديثة السن**) بەوە لێك دەداتەوە کە گوایە بچووك و سووك بووە و گۆشتن نەبووە، کەواتە بە کەڵکی شووکردن نەهاتووە.

ئەم قسەیەی عائیشە باسی سەرەتای سەردەمی مەدینە دەکات کە هێشتا کچێکی کەم تەمەن بووە و ژنان ئەو کاتە لەبەر نەبوونی خواردنی باش لاواز بوون و گۆشتیان نەگرتبوو.

ئەم دەقەی کە نووسەر بەتەواوی نایگێرێتەوە باسی پێشبڕکێی نێوان عائیشە و پەیامبەر ﷺ دەکات لە سەرەتای سەردەمی مەدینەداو چەند ساڵێك دوای ئەوە، لە یەکەمیاندا عائیشە دەڵێت هێشتا لاواز بووم و گۆشتم نەگرتبوو، بۆیە پێشی پەیامبەرم ﷺ دایەوە، بەڵام لە جاری دووەمدا قەڵەو ببووبووم و توانای راکردنم وەکو جاران نەمابوو، بۆیە پەیامبەر ﷺ پێشی دامەوە، ئیتر ئەمە چ پەیوەندییەکی بەو دەرئەنجامەوە هەیە کە نووسەر لێ دەرهێناوە کە گوایە عائیشە ئەو کاتە بۆجووتبوون نەشیاوە؟ بە پێچەوانەوە هەر ئەم دەقە ئەوە دەگەیەنێت کە عائیشە ئەوەندە منداڵ نەبووە کە باس دەکرێت، بەڵام کە دەڵێت (**كنت جارية حديثة السن**). واتە: کچێك یان ئافرەتێکی کەم تەمەن بووم. (**جارية حديثة السن**) بە مانای منداڵ نایەت.

3ـ نووسەر هەموو قسەکانی خۆی و بۆچوونەکانی خۆی دەخاتە درۆوە کاتێك دەڵێت: عائیشە یەکێك دەبێت لە چاوکراوەترین ژنانی پەیامبەر ﷺ.

ئەم قسەیە و ئەوانەشی لە دوای ئەمە دەیکات لە لاپەڕەی (155 تا 161) کە هەمووی باسی زیرەکی و لێهاتوویی و داکۆکی کردنی عائیشە لە مافی خۆی و پیلانگێڕانی دژی ژنەکانی تری پەیامبەر ﷺ پێچەوانەی ئەو قسەیەتی کە دەڵێت: بەڵام ئەوەی لەم گریمانەیەدا بەدی دەکرێ ئەوەیە کە یەکەم: بەتەنها پێکهاتەی بایۆلۆژی، بە مانایەکی تر هەبوونی بالاً، یا خود پانی و کەتەیی ژن نابێتە دەرئەنجامی ئەوەی لە توانایدا هەبێت کۆمەڵێك ئەرك بەڕێوە ببات، بەڕێوەبردن هەرکارێك بێت، بەسێکسیشیەوە، پێویستی بە پێگەیشتنی ئەقڵی و هۆشیاری هەیە و پێکهاتەی عائیشەش لەبەر ئەوەی منداڵ بووە و تەمەنی نۆ ساڵان بووە ئەم ئامادەییەی تێدا نەبووە[1].

4ـ دەڵێت: ئەگەر شەنوکەوی ئایەت و ئەم ریوایەتە بکەین، تێدەگەین کە ئەگەرچی عائیشە موسڵمان بووە و بڕوای بە پەیامبەر ﷺ هەبووە، بەڵام لەبەردەم مافە سەرەتاییەکانی خۆیدا لە پەیامبەر ﷺ دەکەوێتە گومانەوە و پێی وایە خواکەی لایەنگیری ئەو زیاتر دەکات تاموسڵمانانی دیکە و رەخنەدەگرێ لەوەی کە خوا لە بەجێهێنانی ئارەزووەکانی پەیامبەردا ﷺ هەمەوو دەم ئامادەیە دەسەڵاتی خۆی بداتێ و ئەویش ئامادەیە بە ناوی خواوە ئایەتێك بڵێ، هەڵەی نووسەر لێرەدا و تێنەگەیشتنی لە واتای قسەکانی عائیشە روونو ئاشکرایەو ئەم قسەیەی ئەم دەیکات بە تەواوی پێچەوانەی مەبەستەکەی عائیشەیە.

عائیشە کە بە پەیامبەر ﷺ دەڵێت: **"ما أرى ربك إلاّ يسارع في هواك"**. واتە: دەبینم پەروەردگارت پشتوانیت لێدەکات یان بە دڵی تۆ دەکات یان لەگەڵ مەیلی تۆدایە.

ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە پەیامبەر ﷺ هیچی لە خۆیەوە نەکردووەو دووەم بەڵگەیە لەسەر ئەوەی پەیامبەر ﷺ شتی نابەجێو نەشیاوی نەکردووە.

ئەوەشی کە عائیشە دەڵێت دەبینم پەروەردگارت بەپەلە ئارەزووەکانی دڵت بەجێ دێنێ یان شتەکان بە دڵی تۆ دەکات متمانەی لای عائیشەو خەڵکانی تر بە پەیامبەر ﷺ زیاتر دەکات کە هیچ شتێك لە خۆیەوە ناکاتو و وەکو خوا دەربارەی دەفەرموویت: **"وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَى * إِنْ هُوَ إِلاّ وَحْيٌ يُوحَى"**. (النجم: 3ـ 4). یان دەفەرموویت : **"وَاللّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ"**.

4ـ دەڵێت جگە لە عائیشە حەفصەی ژنیشی کە کچی خەلیفە عومەرە هەمان رەفتاری هەبووە و پێکەوە بە بەردەوامی بەرگرییان لە خۆیان کردووەو ئەم بەرگرییەش لەناو کۆمەڵگایەکی وەکو نیوەدوورگەدا دەگمەنەو کەم ژن هەبووە توانای ئەم ئاکارەیان هەبوو بێت.

ئەمە نەزانی ئەو بە کۆمەڵگەی موسڵمانان و رۆڵی ئافرەت لە کۆمەڵگەدا دەردەخات، ئەگینا گەر بگەڕێینەوە بۆ کتێبەکانی سیرەو مێژوو سەدان نموونەی لەو جۆرە دەبینی کە ژنان داکۆکییان لە مافی خۆیان کردووەو هاتوونەتە لای پەیامبەر ﷺ سکاڵای خۆیانیان کردووە، سوورەی **(المجادلة)** نموونەیەکە لەسەر ئەم راستییەیە.

یەکێك لە یارانی پەیامبەر ﷺ لە کاتی خیلافەتی عومەردا دەچێت بۆ لای عومەر شکاتی ژنەکەی خۆی لێبکات لەبەر ئەوەی دەنگی بەرز دەکاتەوە بەسەریدا، کە گەیشتە ماڵی عومەر گوێی لە دەنگی ژنەکەی عومەر بوو دەنگی بەسەر عومەردا بەر ز دەکردەوە، وتی من هاتووم سکاڵای حاڵی خۆم بکەم کەچی ئەویش بە هەمان شێوە ژنەکەی دەنگی بەسەردا بەرز دەکاتەوە، ویستی بگەڕێتەوە عومەر چاوی پێ کەوت بانگی کرد و لێی پرسی کە بۆچی هاتووەو بۆچی گەڕایەوە ئەویش باسەکەی بۆ گێڕایەوە، عومەر لە وەڵامدا وتی: ژنەکانمان خزمەتمان دەکەنو جلمان بۆ دەشۆنو نانمان بۆ دەکەنو منداڵمان بۆ بەخێو دەکەن، ئایا دانیان لەسەر نەگرین گەر کەمێك دەنگیان بەرز کردەوە بەسەرماندا یا کەمێك بۆڵەیان کرد؟ ئەمە توندوتیژترین کەس کە عومەر بوو دەبێ خەڵکانی تر ژنەکانیان چۆن بووبن بەرامبەریان؟

---
[1] ل 153.

7ـ دەربارەی ئەو ئایەتەی کە دەفەرموویت: "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ". (التحريم: 1). دەڵێت: تەبەری لە راڤەکەی خۆیدا باسی یەکێك لەو نارەزاییەمان بۆدەکات کە عائیشەو حەفصە دژی پەیامبەر ﷺ نیشانیان دابوو، ئەم چیرۆکە ئەگەر چی سەرسورهێنەرە، بەڵام بەداخەوە کەم کەس ئاماژەی بۆ کردووە. /159 منیش دەڵێم: سەیر ئەوەیە کە هەرچی کتێبی (اسباب النزول) و تەفسیرە گەورەکان و زۆرێك لە کتێبەکانی فەرمودە ئاماژەیان بەم رووداوە داوە لەتەفسیری ئایەتەکەدا کەچی نووسەر دەڵێت: بە داخەوە کەم کەس ئاماژەی بۆ کردووە: ئەوە هەر خۆی لە تەفسیری تەبەری و پێشترین لە (**صحيح البخاري**)یەوە نەقڵی کردووە کەچی هێشتا ئەو قسەیەش هەر دەکات! ئەمە ناوی دەنێی چی؟

8ـ دەڵێت: عائیشە بەردەوام لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ لەشەڕدا بووە. ئەمە درۆ و بوختانێکی روونە و هەموو راستییەکان و بەڵگەکان بە درۆی دەخەنەوە و هەموو زانایان کۆکن لەسەر ئەوەی کە خۆشەویستترین خێزانی پەیامبەر ﷺ بووە، تەنانەت کورت فیشلەری ئەڵمانی کتێبێکی نووسیوە بە ناوی (عائیشە ژنە خۆشەویستەکەی موحەممەد) کە زەبیحوڵڵای مەنسوری کردویەتی بە فارسی بە ناوی (عائیشه بعد از فوت محمد)، حەمەی حەمەسەعید کردویەتی بەکوردی بە ناوی (گەڕانەوەیەك بۆ سەرەتاکانی ئیسلام)، دان بەوەدا دەنێت کە عایشە خۆشەویسترین خێزانی پەیامبەر ﷺ بووە و ئەو رووداوەی کە دەیگێڕێتەوە و دەیداتە پاڵ کەسانێ کە گوایە پەیامبەر ﷺ بە عائیشەی وتووە (**قد جاءك شيطانك**). واتە شەیتانەکەت هات بۆ لات و ئەویش لە وەڵامدا دەڵێت (**أما لك شيطان**) ئەی تۆ شەیتانت نییە، لە هەڵبەستنی شیعەیەو هیچ حەقیقەتێکی نییە.

روى البخاري ومسلم في صحيحيهما إن عمرو بن العاص (رضي الله عنه) سأل النبي (ص): أي الناس أحب اليك يا رسول الله؟ قال: عائيشة. قال فمن الرجال: قال: أبوها. قال ثم من؟ قال: ثم عمر.[1]

واتە: عەمری کوڕی عاص دەڵێت: لە پەیامبەرم ﷺ پرسی کێ خۆشەویسترین کەسە بە لاتەوە؟ فەرمووی: عائیشە. پرسیم ئەی لە پیاوان؟ فەرمووی: باوکی وتم ئیتر کێ؟ وتی دوای ئەو عومەر.

[1] البخاري باب فضائك اصحاب النبي مسلم: باب فضائل الصحابة.

ڕووداوی بوختان (حادثة الأفك)

روداوی هەڵبەستنی بوختان کە لە قورئان و ژیاننامەی پەیامبەردا ﷺبە (**حادثة الأفك**) ناسراوە یەکێك بوو لەو ڕووداوانەی کە کۆمەڵگەی مەدینەی هەژاندو موسڵمانانی خستە گێژاوێکەوە نەیاندەزانی چی بکەن: باوەڕی پێ بکەن، واتە تانەدان لە شەرەفی پەیامبەر ﷺو تۆمەتبار کردنی خێزانی پەیامبەر ﷺکە سەرۆکی موسڵمانانە و بانگەشە بۆ داوێنپاکی دەکات و لە هەمان کاتدا کچی نزیکترین کەسە لێوەی کە ئەبوبەکری وەزیری دەستە راستێتی. ئایا ئەگەر راست بێت پەیوەندیی نێوان ئەم دوو پیاوە چی لێ دێت و هەڵوێستی پەیامبەر ﷺچۆن دەبێت؟

باوەڕیشی پێ ناکەن، ڕووداوەکە بە شێوەیەك باس دەکرێت کە بەدرۆخستنەوەی ئاسان نەبێت و دەنگ و باسەکەشی جۆرێك بڵاوکراوەتەوە کە گومان لە دڵی هەموو کەسێکدا دروست بکات: ژن و پیاوێکی گەنج بەجێ ماون لە لەشکر، ئەگەر بۆ ئەوە نەبێت بۆ چییە؟ ئاشکرایە کە خەڵکی نەیاندەزانی بۆچی عائیشە لە لەشکرەکە بەجێماوە، بەو شێوەیە خەڵکیی بوون بە دوو چینەوە، هەندێکیان دەیانوت شتی وا هەرگیز مومکین نییە لە خێزانی پەیامبەر ﷺو یەکێك لە یارەکانی بوەشێتەوە، ئەوانەش وا حەزیان دەکرد باوەڕ بکەن بە لایانەوە ئاسایی بوو شتی وا روو بدات...

بەو شێوەیە ماوەی مانگێك قسەو باس لە مەدینەداو لە هەموو ماڵێك و کۆڕو مەجلیسێکدا تەنها باسی ئەو ڕووداوە بوو، تا کاریگەرییەکەی لەسەر پەیامبەر ﷺگەیشتە ئاستێك ئەوانەی لە خۆی و عائیشەوە نزیکن کۆبکاتەوە و راپرسییان پێ بکات و دوای شایەتی هەموویان لە سەر پاکی ئەو پیاو و ژنە بچێتە مزگەوتو خەڵکی کۆ بکاتەوە و گلەیی و سکاڵای خۆی لە دەستی ئەوانەی ئەو پڕوپاگەندەیەیان بڵاوکردۆتەوە دەربڕێت و بڵێت: (**يا معشر المسلمين: من يعذرني من رجل قد بلغ اذاه فى أهل بيتى؟ والله ما علمت على أهلي الاّ خيرا، ولقد ذكروا رجلا ماعلمت عليه الاّ خيرا**). واتە: ئەی موسڵمانان کێ بەرگریم لێ دەکات لەپیاوێك (مەبەستی عبدوڵڵای کوڕی ئوبەی کوڕی سەلول بوو) کە ئازاری پێ گەیاندوم لەخێزانمدا، سوێند بەخوا جگە لە چاکە و باشی هیچی ترم لە خێزانی خۆم نەدیوە و باسی پیاوێکیش دەکەن (مەبەستی **صفوان بن المعطل**) بوو جگە لە چاکە هیچی ترم لێ نەبینیوە و نەمزانیەوە..

بەڵێ ئەم ڕووداوە خەریك بوو کۆمەڵگەی مەدینە سەروژێر بکات و گەورەترین ئاژاوە لەناو موسڵماناندا بنێتەوەو پێگەی پەیامبەر ﷺلە دڵی موسڵماناندا بهەژێنێ، لە هەمووشی سەختتر ئەوە بوو کە ماوەیەکی زۆری خایاندو هیچ ئایەتێك لەو بارەیەوە دانەبەزی، ئەمەش ئەوەندەی تر مەسەلەکی ئاڵۆز کردبوو.

بەڕاستی ئەم بوختانە گەورەترین ئازار بوو بە پەیامبەر ﷺگەیشتبوو لەو ڕۆژەی دەستی بە بانگەواز کردبوو تا ئەو کاتەو بگرە لەو ڕۆژەی فامی کردبوو تاکو ئەو ڕۆژەی دونیای بەجێهێشت.

کورتەی ڕووداوەکەش بەم شێوەیەیە

پەیامبەر ﷺلە هەموو سەفەرێکیدا یەکێك لە ژنەکانی خۆی لەگەڵ خۆیدا دەبرد، هەڵبژاردنەکەش بە تیروپشك بوو، ناوی هەر کەسێکیان دەرچووایە ئەوەیانی دەبرد، لە غەزای (**بني المصطلق**)دا پەیامبەر ﷺعائیشەی لەگەڵ خۆیدا برد، لەوێ کێشەیەك لە نێوان یەکێك لە کۆچکەران (مهاجرين)و یەکێك لە پشتیوانان (أنصار) روو دەداتو سەرگەورەی مونافیقەکان عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی کوڕی سەلول دەیقۆزێتەوەو کێشەکە گەورە دەکاتو دەست دەکاتە هەڕەشە کردن کە ئەگەر گەڕاینەوە بۆ مەدینە ئەوەمان کە بە هێزە بێهێزەکەمان دەردەکات، کاتێك ئەم هەواڵە دەگاتە پەیامبەر ﷺفەرمان دەدات بە لەشکرەکە بکەونە رێ بەرەو مەدینە، شەوو ڕۆژێك بەبێ وەستان ڕۆیشتن تا کاتی چێشتەنگاو لەوێ لەبەر ماندوویی خەڵکەکە هەمووی کفت لێی کەوتن، دوایی کە شەو داهات پەیامبەر ﷺدیسانەوە فەرمانی دا بە لەشکرەکە بکەونە رێ، عائیشە دەڵێت: کە پەیامبەر ﷺفەرمانی دا لەشکرەکە بکەوێتە رێ، من چووم دەست بگەیەنمە ئاو، کە گەڕامەوە دەستم برد بۆ سنگم دەبینم ملوانکەکەم نەماوە، گەڕامەوە بە دوایدا (گومانی بردووە کە لەو شوێنەی دەستی بە ئاو گەیاندووە لێی کەوتبێت) کاتێك گەڕامەوە دەبینم لەشکرەکە کەوتۆتە رێ، چووم لەو شوێنەی خۆم دانیشتم، گومانم برد

که پێم دەزانن و دەگەڕێنەوە بە دوامدا، ئەوکاتەش لاواز بووم و هێشتا گۆشتم نەگرتبوو، ئەوانەی کەژاوەکەیان خستبووە سەر حوشترەکە هەستیان بەوە نەکردبوو منی تێدا نییە لەبەر کێش سوکیم، هەر لەوێ خەو بردمییەوە، خەبەرم بویەوە دەنگی زەلامێك دەیوت (**لاحول ولا قوة إلا بالله**)، **بینیم (صفوان بن المعطل)**ە کە لە دوای لەشکرەکەوە بوو، ناسیمیەوە، چونکە لەوەبەر پێش دابەزینی ئایەتی حیجاب منی بینیبوو، دەمو چاوی خۆمم داپۆشی بە بالاپۆشەکەم، سوێند بە خوا یەك قسەمان بە یەکەوە نەکردو جگە لەوەی کە دەیوت (**لاحول ولاقوة الا بالله**) هیچی ترم لێ نەبیست، حوشترەکەی یەخدا تا سواری بووم و کەوتینە رێ و دەمەو نیوەڕۆ گەیشتینە لەشکرەکە، ئەوەبوو هەندێك تێکەوتن و ئەو بوختانەیان بۆ هەڵبەستم، ئەوەشی پشکی گەورەی لەو مەسەلەیەدا هەبوو عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی کوڕی سەلول بوو.

عائیشە بەردەوام دەبێت و دەڵێت:

کاتێك گەڕاینەوە بۆ مەدینە بۆ ماوەی مانگێك نەخۆش کەوتم، تومەز باسی ئەو بوختانە لەناو خەڵکیدا گەرمەو من پێی نازانم و هەستم بە هیچ شتێك نەدەکرد تەنها ئەوە نەبێت کە پەیامبەر ﷺئەو لوتفەی جارانی نەمابوو و وەك جارانی پێشوو لێی نەدەپرسیمەوە کە نەخۆش دەکەوتم،ئەوە نەبێ کە سەلامی دەکردو دەیفەرموو ئەوە چۆنە؟ کاتێك روو لە چاك بونەوە بووم شەوێکیان لەگەڵ دایکی (مستیح)[1] چووینە دەرەوە بۆ دەست بە ئاو گەیاندن، ئەوکاتە هێشتا شوێنی دەست بەئاو گەیاندمان لە ماڵەوە جیا نەکردبوویەوە، کاتێك گەڕاینەوە دایکی مستیح پێی هەڵکەوت، وتی بەدبەخت بێت مستیح، وتم قسەیەکی زۆر خراپت کرد: جنێو بە پیاوێك دەدەیت لە شەڕی بەدراد بەشداریی کردووە؟ وتی: ئەی مەگەر نەتبیستووە چی وتووە؟ لەوێدا بۆی گێڕامەوە کە بوختانم بۆ کراوە، ئیتر ئەوەندەی تر نەخۆش کەوتم، ئەو شەوە تا بەیانی گریام و خەو نەچووە چاوم و فرمێسکم وشك نەبوویەوە، پەیامبەر ﷺدەستی کرد بە راپرسی لە نێوان یارانیدا دەربارەی بوختانەکەو جیابونەوە لە من، هی وایان هەبوو دەیووت ئەی پەیامبەری خوا ﷺئەوە خێزانی تۆیەو لە چاکە زیاتر هیچ دەربارەی نازانین، هی واشیان هەبوو دەیگوت ئەی پەیامبەری خوا ﷺ، خوا رێی لێ تەسك نەکردویتەوە (واتە: ئەتوانی تەڵاقی بدەیت و ژنی تر بهێنیت)، ژنی تر زۆرن[2] لەو کچە، ـ مەبەستی بورەیرە بووە ـ بپرسە راستییەکەت پێ دەڵێت، پەیامبەر ﷺبانگی بورەیرەی کردو لێی پرسی: ئایا هیچتی لە عائیشە بینیوە کە جێی گومان بێت بە لاتەوە؟ ئەویش لە وەڵامدا وتی: لە چاکی زیاتر هیچم لێنەبینیوە، تەنها ئەوەندە هەیە کە هێشتا منداڵەوکاتێك هەویر دەشێلێ خەوی پیا دەکەوێت و مریشك (لە هەندێك گێڕانەوەدا بزن) دێن هەویرەکەی دەخۆن. ئینجا پەیامبەر ﷺچوو بۆ مزگەوت و خەڵکی کۆکردەوەو پێی وتن: ئەی موسڵمانان کێ بەرگریم لێ دەکات لە کەسانێك کە ئازارم دەدەن لە خێزانەکانمداو قسەی ناڕەوا دەکەن دەربارەیان، سوێند بەخوا لە چاکە زیاتر هیچم لێ نەبینیون، باسی پیاوێکیش دەکەن لە چاکە زیاتر هیچم لێ نەبینیوەو لە گەڵ خۆمدا نەبێت نەهاتوونەتە ماڵم. لە ئەنجامدا دەمەقاڵەیەك لە نێوان ئەوسییەکان و خەزرەجییەکان روو دەدات، دواتر پەیامبەر ﷺئارامیان دەکاتەوە.

عائیشە دەڵێت: دوای ئەوە ئیزنم لە پەیامبەر ﷺخواست رێگەم بدات بچم بۆ ماڵی باوکم لەوێ چارەسەر بکرێم. رێگەی دام و فەرموی قەیناکا بڕۆ.

رۆژێکیان پێغەمبەر ﷺهات بۆ ماڵی باوکم، دایك و باوکم لەوێ بوون، ژنێکی ئەنساریش لام بوو من دەگریام ئەویش دەگریا، دانیشت و سایشی خوای کردو فەرمووی : ئەی عائیشە ئاگاداری خەڵکی چی دەڵێن دەربارەت، لە خوا بترسەو ئەگەر شتێکت کردووە لەوەی کە خەڵکی دەیڵێن پەشیمان بەرەوەو تۆبە بکە لای خوا، خوا تەوبە لە بەندەکانی قبوڵ دەکات و لێیان خۆش دەبێت، هەر لەگەڵ پێغەمبەر ﷺئەو قسانەی کرد فرمێسکەکانم وشك بوونەوەو چاوەڕوان بووم دایك و باوکم

[1] مسطح بن أثاثة خزمی عائیشە بوو، أبوبکر یارمەتی دەداو یەکێك بوو لەوانەی بوختانەکەیان کردبوو.

[2] لێرەدا مەبەستی عەلی کوڕی ئەبوتالیبە، بەڵام ناوی نابات.

له جیاتی من وەلامی پێغەمبەر ﷺ بدەنەوە، سوێند بە خوا من خۆمم زۆر لەوە بەکەمتر دەزانی کە خوا قورئانێك دەربارەی من دابەزێنێت خەڵکی بیخوێننەوەو نوێژی پێ بکرێت، بەڵکو بە هیوای ئەوە بووم کە خوا لە خەودا شتێك نیشانی پێغەمبەر ﷺ بدات بوختانچییەکان بە درۆ بخاتەوە، چونکە دەزانێ کە پاکم، یان هەواڵ بە پێغەمبەر ﷺ بدات دەربارەی پاکی من.

کاتێك بینیم دایك و باوکم قسە ناکەن، پێم وتن: وەلامی پێغەمبەر ﷺ نادەنەوە؟ وتیان: سوێند بە خوا نازانین چی وەلامی پێغەمبەر ﷺ بدەینەوە.. سوێند بە خوا ئەوەی بەسەر ماڵ و خێزانی ئەبوبەکردا هاتووە لەو ڕۆژانەدا بەسەر هیچ خێزانێکدا نەهاتووە.

کاتێك بینیم دایك وباوکم قسە ناکەن دەستم کرد بە گریان و وتم: سوێند بە خوا هەرگیز تۆبە ناکەم لەو شتەی کە وتت!

دەشزانم ئەگەر نکۆڵی لەو شتە بکەم باوەڕم پێ ناکەن و ئەگەریش دانی پێدا بنێم ئەوا دان بە شتێکدا دەنێم کە رووی نەداوە، بەڵام ئەو قسەیە دەکەم کە باوکی یوسف کردی (هەرچەندم کرد لەو کاتەدا ناوی یەعقوبم بە بیردا نەهاتەوە): "فصبر جميل والله مستعان على ما تصفون". سوێند بە خوا هێشتا پێغەمبەر ﷺ لە جێی خۆی هەڵنەستابوو ئەو حاڵەتەی بۆ پێش هات کە کاتی دابەزینی نیگا بۆی دەهات، بە کراسەکەی پێچایانەوەو سەرینێکیان خستە ژێر سەری، سوێند بە خوا من کە ئەو حاڵەتەم بینی نەترسام و خۆمم تێك نەدا، چونکە دەمزانی بێتاوانم و خوا ستەمم لێناکات، بەڵام دایك و باوکم سوێند بەو کەسەی گیانی عائیشەی بەدەستە خەریك بوو گیانیان دەردەچوو لە ترسی ئەوەی خوا ئەو بوختانەی بۆم هەڵبەستراوە بسەلمێنێ.

دوای ئەوەی پێغەمبەر ﷺ هاتەوە سەر خۆی دانیشت، بە لێزەمە ئارەقی لێدەچۆڕا، ئارەقەکەی ناوچەوانی سڕی و فەرمووی موژدە بێت ئەی عائیشە خوا پاکێتی تۆی دابەزاند. وتم سوپاس بۆ خوا!

دایکم وتی کچم هەڵسە سوپاسی پێغەمبەر ﷺ بکە. وتم سوێند بەخوا جگە لە خوا سوپاسی کەس ناکەم، چونکە ئەو پاکێتی منی راگەیاند.

دوای ئەوە پێغەمبەر ﷺ دەرچوو بۆ ناو خەڵکی و ئایەتەکانی بەسەردا خوێندنەوە و پاشان فەرمانی جەڵدە لێدانی حەسسانی کوڕی سابت و موستیحی کوڕی **أثاثە** و حیمنەی کچی جەحشی دەرکرد. هەڵبەستنی بوختان بۆ عائیشە کە بۆ ماوەی مانگێك مەدینەی هەژاندو گەورەترین ئازاری بە دڵی پەیامبەر ﷺ گەیاندو خەریك بوو هەمموو ئیشەکانی پەیامبەر ﷺ هەڵوەشێنێتەوە تا ئەو چەند ئایەتە دابەزین‌و کێشەکە بە شەرلاق لێدانی ئەو سێ کەسەی راستەوخۆ بڵاوکردنەوەی ئەو بوختانەیان گرتبووە ئەستۆ یەکەمیان حەسانی کوڕی سابیتی شاعیری پەیامبەر ﷺ و حیمنەی کچی جەحشی ژن خوشکی پەیامبەر ﷺ و موستیحی کوڕی ئەساسەی خزمی عائیشە تەواو بوو، عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی کوڕی سەلول رزگاری بوو لە شەرلاق لێدان، چونکە شتەکەی دەوروژاند بێ ئەوەی خۆی بیلرکێنێ.

خوا دەفەرموویت: **"لا تَحْسَبُوهُ شَرّاً لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ.."**. ئێوە وا مەزانن ئەوە خراپ بوو بۆتان بەڵکو ئەوە سوودی هەبوو بۆتان.

ئەڵبەتە پەیامبەر ﷺ خۆیشی نەیدەزانی حیکمەتی دواکەوتنی دابەزینی قورئان چی بوو، ئەوەش زیاتر ئازاری دڵی دەدا تاکو ئەو ئایەتانە دابەزین کە پڕ بوون لە گلەیی لە موسڵمانان‌و کۆمەڵێك وانەی بە نرخی تێدابوو کە هەندێکیان لە دواییدا دەرکەوتن و لە سەرووی هەموویانەوە ئەوەیە کە:

1ـ ئەگەر ئەم قورئانە لە هەڵبەستنی پەیامبەر ﷺ خۆی بوایە هەرگیز لێنەدەگەڕا ئەو شتە وا درێژە بخایەنێت و یەکسەر ئایەتی پاکێتی عائیشەی دادەبەزاندو سەختترین حوکمی بەسەر ئەوانەی ئەو تۆمەتەیان هەڵبەست دادەبەزاند و هیچ خۆی تێك نەدەدا، بە نسیبەت عائیشەوە لەوە دوا بە بیانوویەکی تر لە کۆڵی خۆی دەکردەوە، چونکە ئەگەر راگەیاندنی بێتاوانی عائیشە لەلایەن پەیامبەر ﷺ خۆیەوە بوایە بۆ پاراستنی ناوی خۆی‌و دەمکوتکردنی خەڵکی ئەو کاتە دڵی لێ پاك

نەدەبوویەوەو تۆڵەی لە هەردووکیان دەسەندەوە، بەڵام دەبینی بە پێچەوانەوە خۆشەویستی بۆ عائیشە زیاتر بوو، ڕێزی صەفوانیش زیاتر بوو.

ئەگەر کەسێك ئینصافی هەبێت‌و مەبەستی زانینی ڕاستی‌و گەیشتن بە ڕاستی بێت، هەڵوێستی پەیامبەر ﷺ لەم بوختانەی بۆی هەڵبەسترا گەورەترین بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەو تەنها پەیامبەرێك بووەو قورئان لەلایەن خواوە بۆی دابەزیوەو ئەو هیچ دەستێکی نییە لە دەست نیشان کردنی کات‌و شوێنی دابەزینی قورئان‌و ئەو وەکو خوا پێی دەفەرموویت لە پەیامبەرێك بەو لاوە هیچی تر نییە **"قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إَلاَّ بَشَراً رَّسُولاً"**. بڵێ: پاکی بۆ خوا مەگەر من جگە لە مرۆڤێکی نێرراو شتێکی ترم.

دەتوانی ڕووداوەکە بێنیتە پێش چاوی خۆت‌و خۆت ببەیتە ئەو سەردەمەو ئەو کۆمەڵگەیە، ئینجا بزانی کاریگەری ئەو ڕووداوە لەسەر پەیامبەر ﷺ چەند بووە و چۆن پەیامبەر ﷺ بە هەموو ڕۆح‌و ویژدانییەوە ئازاری پێگەیشتبوو، چۆن دووڕووەکان‌و بێبڕواکان زمان درێژییان دەکردو موسڵمانان سەرسام‌و بێ تاقەت بوو بوون، ئینجا تا مانگێك هیچ ئایەتێك دانەبەزێت یان تەنانەت پەیامبەر ﷺ خۆی هیچ شتێك نەڵێت جگە لەوەی کە بڵێت: ئەم خیزانەمە لە باشی بەو لاوە هیچی ترم لێ نەبینیوەو بەو صەحابیەش کە بوختانەکەیان داوەتە پاڵی هەمان شت بڵێت، ئەگەر هەر کەسێکی تر بوایە لەوانەی کە بە ناوی ئایینەوە لافی ئەوە لێدەدەن کە لە غەیب دەزانن دەیان شتی دادەهێنا بۆ بە درۆخستنەوەی ئەو بوختانچیانە، بەڵام پەیامبەر هیچ ناڵێت تەنانەت باسی خەویش ناکات‌و لەوێدا بەشەریەتی خۆی بە تەواوەتی بۆ خەڵکی دەردەخات.

2ـ پەیامبەر ﷺ پابەند بوو بە فەرمانەکانی خواوە و ئەو یاسایەی بۆی هاتبوو چۆن بەسەر خەڵکیدا بەرپای دەکرد ئاوها خۆیشی پابەندی دەبوو. ئەمەش لە مامەڵەی پەیامبەر ﷺ لەگەڵ عەبدوڵلای کوڕی ئوبەی و ئەوانەی بوختانەکەیان هەڵبەستبوو بە ڕوونی دەردەکەوێت.

پەیامبەر ﷺ دەیتوانی تاوانی ئەو کەسانە زۆر گەورەتر بکاتەوەو تۆمەتی خیانەتی گەورەیان بداتە پاڵ و تاوانەکەیان وا باس بکات کە ئەوان تەنها بوختانیان بۆ ژنی پەیامبەر ﷺ هەڵنەبەستووە، بەڵکو مەبەستیان لێدانی ئیسلام بووە لە ڕێگای لەکەدارکردنی پەیامبەر ﷺ و زڕاندنی ناویەوە، بەوەش تاوانەکەیان چەند بەرامبەر دەبێتەوە و گەورەترین سزایان بەسەردا بسەپێنێت و خۆیان و ماڵ و منداڵیان و خزمی پلە یەك و دوویان لە هەموو شتێك بێبەش بکات، بەڵام کاتێك دەڕوانی بۆ هەڵوێستی پەیامبەر ﷺ بەرامبەر ئەوانەی ئەو بوختانەیان بۆ خێزانی هەڵبەست دەبینیت بەقەد باڵە مێشوولەیەك لە سنوری ئەو سزایانە لاینەدا کە قورئان دیاریی کردووە بۆ ئەو کەسانەی کە بوختان هەڵدەبەستن بۆ خەڵکی.

لەوەش گرنگتر ئەوەیە کە ئەوانەی سزادران دوای ئەوە گەڕانەوە ناو کۆمەڵگەو شوێن و پلەوپایەی جارانیان، بێئەوەی کەمترین زیانیان پێ بگەیەنرێ یان مامەڵەیان لەگەڵدا بگۆڕدرێت. ئەوە حەسانی کوڕی سابتە کە شاعیری پەیامبەر ﷺ بوو بێئەوەی کەسێك ڕۆژێك لە ڕۆژان ئەو کارەی بداتەوە بەناوچاودا یان پەیامبەر ﷺ دووری بخاتەوە لەخۆی.

تۆ خۆت دادوەر بە: ئەوە هەر کەسێکی تر بوایە لە جیاتی پەیامبەر ﷺ هەڵوێستی چۆن دەبوو لەکەسێك بوختانی بۆ ژنەکەی هەڵبەستبێ. هەروەها ئەو ژنخوشکەی پەیامبەر ﷺ کە ئەو بوختانەی هەڵبەست بۆ عائیشە، ئەوە کەسێکی تر بوایە یەکسەر خوشکەکەی تەڵاق نەدەدا و پەیوەندیی لەگەڵدا نەدەبچڕان؟ بەڵام هیچێك لەمانە لە پەیامبەرەوە ﷺ ڕووی نەدا.

نەك هەر پەیامبەر ﷺ، بەڵکو ئەبوبەکریش (ڕەزای خوای لێ بێت) کە یارمەتیەکی بەردەوامی بڕیبویەوە بۆ موستیحی خزمی، دوای ئەوەی موستیح بەشداریی کرد لە هەڵبەستنی ئەو بوختانەدا لە تۆڵەی ئەوەدا بڕیاری دا ئەو یارمەتییەی لێ ببڕێت، ئەویش مافی خۆی بوو، بەڵام دوای دابەزینی ئەم ئایەتە لە کۆتایی ئەو چەند ئایەتەی لە پاکێتی عائیشە دەدوێت: **(وَلا يَأْتَلِ أُوْلُوا الْفَضْلِ مِنكُمْ وَالسَّعَةِ أَن يُؤْتُوا أُوْلِي الْقُرْبَى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ)** (النور: 22).

واتە: با ئەوانەی کە خاوەنی پلەو پایە و سەروەت و سامانن سوێند نەخۆن کە چیتر یارمەتی خزمان و هەژاران و کۆچکەرانی ڕێگای خوا نەدەن، با چاوپۆشییان لێ بکەن و لێیان خۆش بن، ئایا ئێوە حەز ناکەن خوا لێتان خۆش بێت، خودا لێبوردە و بەبەزەییە.

ئەبوبەکر فەرمووی: بەڵێ من دەمەوێت خوا لێم خۆش بێت، دوای ئەوە گەڕایەوە سەر یارمەتییەکانی خۆی بۆ موستیح.

ئەمە دوو دەلالەتی گەورەیە کە لە ڕووداوی ئیفکدا بەدی دەکرێت بۆ هەر کەسێك کەمێك تێگەیشتن و ئینصافی هەبێت و دەمارگیرانە شت نەخوێنێتەوە، جگە لەو دوو دەلالەتەش دەیان وانەی پەروەردەیی تێدایە کە هەمووی گەورەیی ئیسلام و شەریعەتەکەی و پەیامبەرەکەی دەردەخات.

نووسەری کتێبی سێکس و شەرع و ژن لە گێڕانەوەی ئەم ڕووداوەدا ویستوویەتی ئەوە بسەلمێنێت کە ئەو بوختانەی هەڵبەستراوە بۆ عائیشە بوختان نەبووە، بەڵکو بە فیعلی ئەو دووە زینایان کردووە، بەڵام نەیتوانیوە بیسەلمێنێت، چونکە مەحاڵە, هەرچەند بۆ ئەو مەبەستە پەنای بردۆتە بەر خیانەت و زیاد کردنی هەندێك شت و قرتاندنی هەندێکی تر.

چەواشەکاری و شێواندنەکانی نووسەر

1ـ وشەی (ادلج) کە بە مانای ڕێکردن لەسەرەتای شەودا دێت بە خەوڕەو ڕاڤە کردووە، جیاوازی نێوان ئەم دووەش زۆر زۆرە: یەکەمیان مرۆڤ بە ویستی خۆیەتی و ئاگای لە خۆیە چی دەکات، دووەمیان لە خەودایە و ئەو کەسە ئاگای لە خۆی نییە.[1]

2ـ **صفوان بن المعطل** بە ویستی خۆی لە لەشکرەکە جێ نەمابوو، بەڵکو بە فەرمانی پەیامبەر ﷺ بۆ ئەوەی هەرچییەك لە لەشکرەکە بەجێماوە کۆی بکاتەوە، خەوڕەویشی نەکردبوو.

3ـ دەڵێ لە لای جێگەکەی مندا خەوی لێکەوتبووە و ڕۆژمان لێ بووەوە. ئەمەش زیادەیەکە لە خۆیەوە خستویەتە سەری بۆ ئەوەی وا بە خوێنەر بگەیەنێت کە زینایان کردووە، لە کاتێکدا کە ئەمە لە هیچکام لە ریوایەتەکاندا نییە و عائیشە دەفەرمووێت هاتە سەرم لە دەنگی ئەو خەبەرم بوویەوە کە دەیوت (لاحول ولا قوە إلا باللە). (استرجاع: واتە **وتنی لاحول ولاقوة الا بالله**).

4ـ پێدەچێ نووسەر مانای وشەی استرجاع نەزانێت بۆیە فەرامۆشی کردووە و دەڵێت: هیچم لێ نەبیست لەکاتێکدا کەدەقەکەی کە خۆی دەیگێڕێتەوە دەڵێت: **واللة ما تكلمنا بكلمة ولاسمعت منه سوى استرجاعه.**

تێبینی: لە چاپی دووەمدا کە لەبەردەستمدایە وشەی سوی کە بەمانای. (جگە لە) دێت قرتاوە ئیتر ئایا بەئەنقەست یان هەڵەی چاپە نازانم، بەڵام گرنگ ئەوەیە کە نووسەر وشەی (استرجاع)ی ڕاڤە نەکردووە، کە وتنی (**لاحول ولا قوة الا بالله**)یەو ئەگەر قرتاندنی وشەی (سوى) هەڵەی چاپ نەبووبێ ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە مانای (سوى استرجاعه) نەزانیوە بۆیە وای لێکردووە.

5ـ دەستەواژەی (تولّى كبره) واتە: ئەوەی پشکی گەورەی هەبوو لە مەسەلەکەدا، یان ڕۆڵی سەرەکی هەبوو، بەڵام ئەو بەم شێوەیە ڕاڤەی کردووە: ئەو کەسەش کە بوختانەکەی گەورە کرد.

دەڵێت: ئێمەش قەرزاری مێژوونووسانی ئیسلامین کە بە هۆی ئەوانەوە ئەم چیرۆکەمان زانی[2]. دەڵێم: بەس نییە ئەو مێژوونووسانە وەکو تۆ خیانەتکار نەبوون و شتەکانیان وەکو خۆیان گێڕاوەتەوە، ئەمەش گەورەیی ئەم ئایینە دەردەخات کە ئەو مێژوونووسە ڕاستگۆیانەی تێدا هەڵکەتووە، خیانەتەکانی تۆش پوچەڵی ئەو ڕێچکەیە دەسەلمێنێت کە شوێنی کەوتووی.

7ـ هەڵەیەکی زەقی تر دەکات ئەویش ئەوەیە کە دەڵێت: ئەمەش وای کرد موسڵمانان هەموو ساڵێك لەبەرائەتی عائیشەدا یادی ئەو کارەساتە لە شەوی بەراتدا بکەنەوە و شیرینی بەسەر منداڵەکاندا ببەخشنەوە!!.

هەموو کەسێك دەزانێت شەوی بەرات هیچ پەیوەندییەکی بە پاکیزەیی عائیشەوە نییە نە لە نزیکەوە، نە لە دوورەوە، ئەو شەوەش کەدڵنیام نووسەر نازانێت دەکەوێتە کەیەوە شەوی بەراتی پێدەڵێن دەکەوێتە (15)ی شەعبانەوە و ئاهەنگ گێڕان تێیدا شتێکی تازەیە و کۆن نەبووەو لە سەر بناغەی فەرمودەیەکی لاواز کە گوایە لەو شەوەدا ڕۆزیی دابەش دەکرێت، لەوەش سەیرتر ئەو لێکدانەوەیە کە نووسەر بنیاتی دەنێت لەسەر ئەم ڕووداوەی کە بە هەڵە لێی تێگەیشتووە، ئەویش ئەوەیە کە گوایە ئەم بۆنەیە بۆیە زیندوو دەکرێتەوە بۆ ئەوەی لەو ڕێگەیەوە پاکیزەیی عائیشە بسەلمێنن، چونکە منداڵ لە تەمەنی پەروەردەکردندایەو ئاستی هۆشیاریی کەمەو نازانێ ڕاست و دروست کامەیەو پرسیار دەربارەی ئەو شتانە ناکات کە لۆژێکی نین و باوەڕ بە پاساوەکانیان دەکات!

بنەمایەکی لۆژێکی هەیە دەڵێت: ئەوەی لەسەر هەڵە و ناڕەوا بنیات بنرێت هەڵە و ناڕەوایە (**مابني على الباطل فهو باطل**). ئەمەش کە ئەم دەیکات کەڵەکەکردنی هەڵە لە سەر هەڵەیە.

---

[1] ادلج: سارمى أول الليل، ادلج: سار في آخر الليل. بڕوانە مختار الصحاح وشەی دلج.

[2] ل168

لەکۆتاییدا دەڵێین: وای بۆ حاڵی میللەتێك ئەمە دەم راستی بێت یان ئەمە تەرجومانی بێت.

پێویستە هەموو کەسێك ئەم پرسیارە بکات: ئەگەر کەسێك ئەمە ئاستی رۆشنبیریی بێت کە نەزانێت شەوی بەرات کە هەمووساڵێك منداڵان دەیگێڕن بۆچی دەکرێت یان ئەوەندە چەواشەکار بێت کە بۆنەیەکی ئاوها بەو شێوەیە تەفسیر بکات شایانی ئەوەیە باوەڕ بە هیچ شتێکی تری بکرێت؟

خۆشبەختانە نووسەر زۆر جار دەقە عەرەبییەکان دێنێتەوە یان هەڵەی وا گەورە دەکات بۆ ئەوەی ببێتە بەڵگەیەکی بەرجەستە لە سەر نەزانی و خیانەت و نائەمانەتی!

بەڵگەکانی پاکێتی عائیشە لە خودی رووداوەکەوە

ئێستاش بابزانین ئەو بەسەرهاتەی مێژوونووسان گێڕاویانەتەوە بەڵگەیە لەسەر پاکی عائیشە یان لەسەر زینای عائیشە وەکو ئەوەی کە ناحەزانی ئیسلام و پێغەمبەر ﷺ دەیلێین:

1ـ هەر کەسێك کەمێك شارەزایی لە دەروونناسی هەبێت تەنها لە خوێندنەوەی رووداوەکەوە و بێ ئاوڕدانەوە لە ئایەتەکان بۆی دەردەکەوێت کە هیچ شتێکی ناشەرعی لە نێوان عائیشە و صەفواندا رووی نەداوە، ئەویش بەوەی کە کەسی تاوانبار هەڵسوکەوتی دەگۆڕێت و سروشتییانە رەفتار ناکات وەکو کورد دەڵێت: تریشکە لەخۆی بەشکە، یان دەڵێت: دار هەڵگبرە سەگی دز دیارە، واتە گەر کەسێك لە خۆی بە گومان بوو قسەو رەفتاری دەگۆڕێت.

2ـ ئەوانەی کە دەیانەوێت لە دوای شایەتی قورئان لەسەر پاکێتی عائیشە باوەڕ بەو بوختانە بکەن بە هۆی باگکراوندە دوژمنایەتیی و دەمارگیرییانەوە، ئەوەیان لەبیر دەچێتەوە کە ئاوەها کارێك هەرگیز مومکین نییە روو بدات چ لەلایەن عائیشەوە، چ لەلایەن صەفوانەوە، یا هەر هاوەڵێکی ترەوە، ئەویش لەبەر ئەوەی کە عائیشە خێزانی پەیامبەری سەرگەورەی موسڵمانانەو کچی ئەبوبەکری وەزیری دەستە راستی پەیامبەر ﷺو پیاوی ناوبانگی قورەیشە، ئەم پلەوپایەیەش رێگرێکی گەورەیە لەبەردەم ئافرەتدا بۆ ئەنجامدانی کارێك کە تیاچوونی خۆی و ریسوابوونی خێزانی و لە دەست دانی پلەوپایە و سوکبوونی مێردەکەی و رێبازەکەی تێدایە، بە تایبەت کەدەشزانێ سزای ئافرەتی مێرددار بەردباران کردنە تاکو مردن، لەو لایشەوە بەنسبەت هەر پیاوێکەوە کە پلەوپایەی پەیامبەر ﷺبزانێت و سزای زینا بزانێت هەرگیز جورئەت ناکات هەنگاو بۆ کارێکی وا بنێت، ئەمە لەرووی مەبدەئەوە (**من حيث المبدأ**).

3ـ ئێمە دەپرسین لەوانەی باوەڕ بەو بوختانە دەکەن: ئایا ئەوە زینا بوو بە رەزامەندی هەردوولا یان ئیغتصاب؟ ئەگەر زینا بێت ئەوا هەرگیز ئەو کارە لە نێوان ژن و پیاوێکدا بە یەکجار بەیەك گەیشتن روو نادات بەڵکو دەبێ سەرەتای هەبێت و لەوەوبەر چەندین شت روویدابێت لە نێوانیاندا تا رێك کەون لە کاتێکدا ئەو کارە بکەن، ئاشکراشە کە لەوەبەر لە نێوان عائیشەو صەفواندا هیچ پەیوەندییەك نەبووە، چونکە ئەگەر کەمترین گومان لە سەر عائیشە هەبوایە ناحەزانی بڵاویان دەکردەوە بە تایبەت کەسێکی وەکو عائیشە کە چەندین هەوێی هەبوو، لە هەموویان گەنجتر و جوانتر و لەپێشتر بووە و پێغەمبەر ﷺزیاد لەسنوور خۆشی ویستووە، ئەگەر ئیغتصاب بوایە، ئەوا ئەو پیاوە هەرگیز جورئەتی نەدەکرد بگەڕێتەوە بۆ ناو موسڵمانان لە ترسی ئەوەی کە شتەکەی دەرنەکەوێت نەك بە خۆی عائیشە بێنێتەوە.

4ـ بە تەنها شێوازی گەڕانەوەی عائیشە و صەفوان بۆ ناو لەشکری موسڵمانان بەسە وەکو بەڵگەیەك لەسەر پاکێتیان، چونکە ئەگەر تاوانبار بوونایە ئەو کاتە عائیشە لە رێگایەکەوە و صەفوانیش لە رێگایەکی ترەوە دەهاتنەوە، یان هیچ نەبوایە نزیکی دەکردەوە لە لەشکرەکە و دوایی خۆی دەهاتەوە، یان لەوێ بەجێی دەهێڵا و کە دەگەڕایەوە بۆ ناو موسڵمانان بەشێوازێك لە شێوازەکان تێی دەگەیاندن کە عائیشە بەجێ ماوە، نەك عائیشە بەسەر حوشترێکەوە و صەفوان لەپێشەوە جڵەوەکەی راکێشێت و دووبەدوو بەبێ ترسی هیچ شتێك بگەڕێتەوە بۆ ناو لەشکری موسڵمانان، کوردیش دەڵێت: پاکم بۆیە بێباکم، کەسی تاوانبار هەرگیز بەو شێوەیە رەفتار ناکات، بەڵکو هەموو ئیحتیاتێك بۆ خۆی دەکات و حیساب بۆ هەموو ئەگەرەکان دەکات.

بەهەرحاڵ دەیان ڕێگە هەبوو بۆ چەواشەکردنی خەڵکی، بەڵام لەبەر ئەوەی کە ئەوەی بە خەیاڵی ئەوو صەفواندا نەهاتبوو ئەوە بووە کە ئاوها گومانێکیان بۆ ببڕێت بەو شێوەیە گەڕانەوە.

5ـ لە چۆنێتی ڕووبەڕووبوونەوەی عائیشە لەگەڵ پەیامبەر ﷺ و دایك و باوكو دەوروپشتیدا پاکی عائیشە دەخوێنرێتەوە، چونکە کەسی تاوانبار هەرگیز ناتوانێت بەو شێوەیە ڕووبەڕووی کەسوکار ببێتەوە بە تایبەت ئەو کاتەی کە ئایەتەکان دابەزین و دایکی عائیشە پێی وت هەستە سوپاسی پەیامبەر ﷺ بکە، وتی سوێند بەخوا جگە لە خوا سوپاسی کەس ناکەم، چونکە تەنها ئەو پاکیی منی ڕاگەیاند.

6ـ ئەوەی کە گومانی تێدا نییە و هەموو خەڵکی لە سەری کۆکن ئەوەیە کە عائیشە کەسێکی بڕوادار بووە و باوەڕی بەوە هەبووە کە مێردەکەی پەیامبەرە ﷺ، ئەمەش وای لێدەکرد کە نەوێرێت نکۆڵی لەو شتە بکات چونکە دڵنیا بوو کە خوا بۆ پەیامبەری ئاشکرا دەکات ئەگەر بە ئایەتیش نەبێت وەکو خۆی دەڵێت بە خەو، بە تایبەت لەو کاتەی کە پەیامبەر ﷺ پێی وت: ئەی عائیشە ئەگەر بێتاوان بی ئەوە خوا دەریدەخات، ئەگەر گوناهێکت کردووە ئەوا تۆبە بکە و بگەڕێرەوە بۆ لای خوا، خوا بەخشندە و لێبوردەیە, ئەو قسەیەی پەیامبەر ﷺ بەس بوو بۆ ئەوەی ورەی عائیشە بڕوخێنێت و هەرەسی پیَ بێنێت و وای لێبکات بداتە پڵمەی گریان و دان بە تاوانەکەیدا بنێت.

7- ئەو حاڵەتەی عائیشەی تێدا بوو هەرگیز ناشێت بۆ ئەنجامدانی زینا, ئەو لە لەشکرەکە بەجێمابوو، نەشیدەزانی کەسی تر هەبێت دوا کەوتبێت لەو لەشکرە جگە لە خۆی, بەتەنها لەو چۆڵەوانیەدا چاوەڕوان بوو لەشکرەکە لە هەر کاتێدا بیَ پێی بزانن و بگەڕێنەوە بەدوای دا.

واتە: هەر کەسێك لەو وەزعەی عائیشەدا بێت بە دوو هۆکار بیر لە زینا ناکاتەوە:

یەکەم: ئەو ترس و نائارامییەی ڕووی تێدەکات لە ئەنجامی بەجێمانی لە لەشکرەکە و بەتەنها مانەوەی.

دووەم: چاوەڕوان بوونی ئەوەی لە هەر لەحزەیەکدا بێنەوە بەدوایدا.

عائیشە لەگەڵ لەشکرێکدا هاتبوو کە لە مەدینە دوور کەوتبوویەوەو هاتبوو بۆ تەمیَ کردنی تیرەی بەنوموستەلەق, لەو شوێنی شەڕەداو دوور لە مەدینە بە تەنها بەجێماوە, مەترسی ئەوە لەئارادا بوو کە بکەوێتە دەستی دوژمنان، چۆن دەتوانیَ بیر لە کارێکی وا بکاتەوە؟ ئەمە چ لۆژیکێکە؟

ئەوانەی بە تەنها لەبەر ئەوەی عائیشە و صەفوانیان بینی پێکەوە دەگەڕێنەوە تۆمەتیان بۆ هەڵبەستن، بێئەوەی بە چاوی خۆیان هیچ شتێك ببینن و دوای قسەی دووڕووەکان بکەون، ئەگەر ئەوان ئەوکاتە توانای لێکدانەوەیان نەبوو خۆ ئەمڕۆ دەتوانین ئەو جۆرە ڕووداوانە لە هەموو ڕوویەکەوە تاوتویَ بکەین و لێکی بدەینەوە و لە ئەنجامی ئەمەشدا دەردەکەوێت کە ڕووداوەکە لە هەر لایەکەوە بیگری و لێکی بدەیتەوە ئەگەری ڕوودانی ئاوها کارێك (زینا) دوور دەخاتەوەو دەیکاتە شتێکی مەحاڵ.

<u>**هەندێکی تر لەوانەکانی ڕوداوی ئیفك**</u>

1-یەکێك لەو شتانەی ئایەتەکانی سورەتی (نور) باسی دەکەن ئەوەیەکە بڕواداران نابێت باوەڕ بە هەموو قسەیەك بکەن بەڵکو دەبیَ عەقڵ و ژیریی خۆیان بەکاربهێنن بۆ وەرگرتن یان ڕەتکردنەوەی هەواڵ و پڕوپاگەندە, ئەو وانەیەی نووسەر فێری نەبووە قورئان لەو سەردەمەدا لە ڕوانگەی ئەم ڕووداوەوە بە موسڵمانانی فێر کرد و فێریکردن کە بەرپرسیارێتی قسە چۆن دەبێت, ئەو بەرپرسیارێتییەی کە نەنووسەر دەیزانێت، نە بەداخەوە زۆرێك لەموسڵمانانی ئەمڕۆ دەیزانن بە تایبەت ئەوانەی بە قسەو هەڵوێستەکانیان ئیسلام دەبێزرێنن لەبەرچاوی خەڵکی.

2ـ یەکێك لەو ڕێگا کاریگەرانەی خوا دەیگرتە بەر بۆ پەروەردەکردنی موسڵمانان ڕووداو بوو، خوا وەکو فەیلەسوفەکان ئیکتفای نەکردووە بە باسکردنی باشی و خراپی شتەکان لە ڕوویەکی تیۆری ڕووتەوە بەڵکو ڕووداوەکانی دەقۆستەوە بۆ

باسکردنی بنەماکانی خێر و شەڕ، یان ئامۆژگارییە ئەخلاقییەکان، یا تەشریعاتەکان، چونکە ئەمیان کاریگەرتر بوو، پەیامبەریش ﷺ هەمان شتی دەکرد و لە سەر هەمان بەرنامە دەڕۆیشت.

ئەوەی هۆیەکانی دابەزینی ئایەتەکانی قورئان یا بۆنەکانی هاتنی فەرمودەکانی پەیامبەر ﷺ بخوێنێتەوە بە روونی ئەم راستیەی بۆ دەردەکەوێت.

ئەم رووداوەش (واتە هەڵبەستنی بوختان) دوای دابەزینی ئەو ئایەتانە روویدا کە باسی سزای ئەو کەسانە دەکەن کە زینا دەکەن و ئەو کەسانەی کە بوختان هەڵدەبەستن بۆ ژن و پیاوی بێتاوان و بە خۆیانەوە چوار شایەت ناهێنن، ئایەتەکان دەفەرموون:

(الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلا تَأْخُذْكُم بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ) (النور: 2).

واتە ئەو ژن و پیاوەی زینا دەکەن سەر و سەد جەڵدەی لێدەن و بەزەیی هاتنەوەتان نەبێت پێیان لە جێبەجێ کردنی فەرمانی خوادا و با کۆمەڵێك لەموسڵمانان سزاکەیان ببینن و حازری کاتی سزادانەکەیان بن.

پاشان باسی مەرجی سەپاندنی تۆمەتی زینا بەسەر خەڵکیدا دەکات ئەویش بەوەی دەڵێت چوار کەس شایەتی بدەن لە سەر بینینی ئەو دوو کەسە لە کاتی ئەنجامدانی زیناکەدا، بەڵام ئەگەر کەسێك تۆمەتی زینای دایە پاڵ ژن و پیاوێك و سێ شایەتی تری لەگەڵ خۆیدا نەهێنا ئەوا هەشتا جەڵدەی لێدەدرێت بە تاوانی ئەوەی کە بوختانی بۆ خەڵکیی هەڵبەستووە.[1]

مەبەستیش لەم هەموو شایەتە ئەوەیە کە هەر کەسێك هەڵنەسێت و لەخۆیەوە تۆمەتی زینا بداتە پاڵ خەڵکی تر و تووشی سزایان بکات و ناویان بزڕێنێت:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاء فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَداً وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ). (النور: 4).

واتە: ئەو کەسانەی بوختان بۆ ئافرەتە بڕوادارە داوێن پاکەکان هەڵدەبەستن و چوار شایەت ناهێنن (بە خۆیانەوە) هەشتا جەڵدەیان لێبدەن و چیتر شایەتییان لێ قبوڵ مەکەن، مەگەر ئەوانەی کە تۆبەیەکی راستەقینە دەکەن و خۆیان چاك دەکەن، خوا بەخشندەو لێبوردەیە.

دوای دابەزینی ئەم ئایەتە موسڵمانان وتیان جا چۆن دەکرێت بۆ سەلماندنی هەموو زینایەك چوار کەس شایەتیی بدات؟ بەو شێوەیە بێت کەس تۆمەتی زینای بەسەردا ناسەپێ.

دوای ئەم ئایەتانە رووداوی ئیفك روویدا، ئەوە بوو ئەوانەی شایەتییان دا لە سێ کەس تێنەپەڕین، کاتێك قورئان پاکێتی عائیشەی ئاشکرا کرد موسڵمانان لە حیکمەتی ئەو ئایەتە گەیشتن کە باسی چوار شایەت دەکات.

لێرەشدا هەر وەکو چۆن بۆ نەهێشتنی یاسای بە مندالّی خۆکردن (تبنّی) فەرمان بە پەیامبەر ﷺ درا ژنی زەیدی بە کوڕکراوی خۆی بهێنێت، بەهەمان شێوە پەیامبەر ﷺ و خێزانی پەیامبەر ﷺ کرانە سەرمەشق بۆ ئەم مەسەلەیە و بۆ دەرخستنی گرنگیی چوار شایەت بۆ سەلماندنی زینا لە سەر کەسێك.

3ـ هەڵوێستی پەیامبەر ﷺ لەگەڵ عائیشەدا و دابەزینی ئەو ئایەتانەی باسی حوکمی کەسێك دەکەن کە خۆی شایەتی لە سەر ژنەکەی بدات کە زینای کردووە دەری دەخات کە لە ئیسلامدا کەس بۆی نییە ژنی خۆی بکوژێت باپیاوێکیشی بە سەرەوە بگرێت، بەڵکو دەبێ بیداتە دادگا و لەوێ لەبەردەم قازیدا یان شایەت بێنێت یان سوێند بخوات، کوشتنی ئافرەت بۆ سڕینەوەی ئەو شورەییەی تووشی ئەو خێزانە بووە تەشریعێکی ئیسلامی نییە، بەڵکو نەریتێکی کۆمەڵایەتییە لە ئەنجامی پیاوسالارییەوە سەری هەڵداوە نەك شەرعسالاری، ئەوەی کە مامەڵەی پەیامبەر ﷺ تەماشا بکات لەگەڵ

[1] هەڵبەستنی بوختان بۆ پیاویش هەمان سزای هەیە، بەڵام باسکردنی ئافرەت بەتایبەت چەندین مەبەستی تێدایە ئێستا کاتی باسکردنیان نییە، گرنگترینیان پاراستنی ئافرەتە لەوەی ئەم و ئەو، لەبەر ئەوەی ئافرەت زیاتر زیانی پێدەگات لەو جۆرە تۆمەتانە.

عائیشەدا بە درێژایی ئەو ماوە زۆرەی (نزیکەی مانگێك) کە دەنگوباسەکە بڵاو بوویەوە و بوختانەکەی تێدا کرا بوو سەرسام دەبێت: پەیامبەر ﷺ بە درێژایی ئەو ماوەیە نە دای بە رووی عائیشەداو نە پێی وت، نە قسەیەکی ناشیرینی پێ وت، نە تانەو تەشەرەیەکی تێگرت، لەوەش زیاتر کە دەهاتەماڵەوە پرسیاریشی دەکردو هەواڵی تەندروستیی دەپرسی.

ئایا دوای ئەمە ئیسلام تۆمەتبار دەکرێت بە پێشێلکردنی مافی ئافرەت.

ئەگەر خەڵکی پابەند نین بەم بنەمایانەوە لەبەر زاڵی داب و نەریتی کۆمەڵایەتی ئەوە تاوانی خەڵکییە نەك ئیسلام.

ئیسلام دەیویست دەوڵەتی یاسا دامەرزێنرێت و وا لە خەڵکی بکات لە تایبەترین کێشەدا کە مرۆڤ بە زەحمەت خۆی پێ دەگیرێ بگەرێتەوە بۆ یاسا و خۆی هیچ بریارێك نەدات.

4ـ لەم رووداوەوە خوا لە رێی قورئانەوە موسڵمانان فێری دوو شتی گرنگ دەکات:

أـ بە ئاسانی باوەڕ بە هەموو شتێك نەکەن و عەقڵ و ژیریی خۆیان بەکار بهێنن بۆ هەڵسەنگاندنی هەر هەواڵێك کە پێیان دەگات، یان هەر بوختانێك بە هەر کەسێك دەکرێت. (**لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْراً وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ**). (النور: 12). واتە: دەبوایەکاتێك بروا داران قسەیەکی وایان بیست گومانی چاکیان بە خۆیان ببردایەو بیانگوتایە ئەمە بوختانێکی ئاشکرایە، واتە لە خۆیانەوە بیانزانیبایە کە ئایا ئەوان شتی وا دەکەن؟ پیاوەکان کەسیان چاو دەبڕێتە خێزانەکانی پەیامبەر ﷺ و ژنەکان کەسیان خیانەت لە مێردەکانیان دەکەن، چ جای ئەگەر خێزانی پەیامبەر ﷺ بێت، لە شوێنێکی تردا قورئان هانی بڕواداران دەدات کە کوێرانە باوەڕ بەهیچ کەسێك نەکەن، بەڵکو هەرکەسێك هەواڵێکیان بۆ بێنێت لێی وردبینەوە و بچنەوە بنج و بنەوانیەوەو بزانن راستە یان نا بۆ ئەوەی بە نەزانی و بەبێ بەڵگە خەڵکیی تۆمەتبار نەکەن: (**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ) (الحجرات: 6)**.

هەر لەم چەند ئایەتەشدا قورئان داوا لە بڕواداران دەکات باوەڕ بە هەواڵێك نەکەن ئەگەر خاوەنەکەی بەڵگەی بە دەستەوە نەبوو، یان شایەتی نەبوو: (**لَوْلَا جَاؤُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاء فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاء فَأُوْلَئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ). (النور: 13)**.

ب- هەرشتێك دەبیستن بڵاوی نەکەنەوە و هەست بە بەرپرسیارێتی ئەو قسانە بکەن کە لە زاریان دێتە دەر بە تایبەت لەو مەسەلانەی کە گرنگن و پەیوەندییان بە ناو و شوهرەتی خەڵکییەوە هەیە، یا پەیوەندییان بە ئەمنییەت و ئاسایشی کۆمەڵگەوە هەیە. (**إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُم مَّا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّناً وَهُوَ عِندَ اللَّهِ عَظِيمٌ * وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُم مَّا يَكُونُ لَنَا أَن نَّتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ**). (**النور**: 15ـ 16).

(**وَإِذَا جَاءهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُواْ بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُوْلِي الأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلاَ فَضْلُ اللّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لاَتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلاَّ قَلِيلاً**). (**النساء**: 83). لە ئایەتێکی تریشدا بە راشکاوی باس لەبەرپرسیارێتی گوێ و زمان و عەقڵ دەکات و دەفەرموویت: (**وَلاَ تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولـئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُولاً**). (**الإسراء**: 36).

ئەمانە هەندێك بوون لە دەلالەت و وانەکانی رووداوی ئیفك کە خەڵکانی دەمارگیر چاویان بەرایی نادات بیانبینن و بە شێواندن و قرتاندن و خستنەسەرو هەر شێوەیەکی تر بێت دەیانەوێت پێچەوانەکەی لێ هەڵبێنجێنن، بەڵام هەرگیز بۆیان ناچێتە سەر، چونکە شتەکە لە رۆژی نیوەڕۆ ئاشکراترە و بە بێژنگی نەزانی و دەمارگیری بەری ناگیرێت.

ئەمە بەنسبەت ئەو بوختانەی بە عائیشە کرا، بەنسبەت تەمەنی عائیشەشەوە کاتی شووکردنی دواقسەمان ئەوەیە کە ئەگەر تەنانەت راستیش بێت تەمەنی لەو کاتەدا نۆ ساڵ بوو بێت ئەمە ئەوە دەگەیەنێت کە عائیشە کەسێکی تایبەت بووەو خوا بە شێوەیەکی تایبەت بۆ پەیامبەری پێگەیاندو بۆ ئەوەی ئەو رۆڵە گرنگە ببینێت و ئەو هەموو فەرمودانەی تایبەتن بە ژیانی پێغەمبەر ﷺ لە ماڵەوە لەبەر بکات و بیگەیەنێت بە موسڵمانان، هەر کەسێکیش ژمارەی ئەو فەرمودانەی

عائیشە گێڕاونیەتەوە و ئەو راوبۆچوونە فیقهییانەی عائیشە بخوێنێتەوە بۆی دەردەکەوێت کە چ کەسێکی زیرەك و لێهاتوو و ژیرو زاناو داناو تێگەیشتوو بووە.

یەکێك لە گرنگترین بوارەکانی تێگەیشتن و شارەزایی عائیشە بریتی بووە لەو لەو مەنهەجەی هەیبووە لە وەرگرتن و رەتکردنەوەی ئەو فەرمودانەی دەدرانە پاڵ پێغەمبەر ﷺ، دەتوانی بڵێی عائیشە دامەزرێنەری مەنهەجی عەقڵی بووە بۆ هەڵسەنگاندنی فەرمودەکان و ئەو قسانەی دەدرانە پاڵ پێغەمبەر ﷺ، ئەو لەسەر دوو بنەما فەرمودەکانی وەر دەگرت:

1- پێچەوانەی قورئان نەبوونایە.

2- لەگەڵ ژیریدا بگونجانایە و نالۆژیکی نەبوونایە.

لەبەر ئەوەشە دەبینی راوبۆچوونی خۆی هەبوو دەربارەی زۆرێك لەو فەرمودانەی لە پەیامبەرەوە ﷺ بۆیان دەگێڕایەوە و ئەو کەسانەی کە فەرمودەکەی گێڕاوەتەوە تاوانبار دەکرد بە تێنەگەیشتن لە پەیامبەر ﷺ، بۆ نموونە ئەو فەرمودەیەی کە باسی دیتنی خوادەکات لە شەوی میعراجدا لە لایەن پەیامبەرەوە ﷺ، ئەو فەرمودەیەی کە دەڵێت ژن و کەرو سەگی رەش بە بەردەمی نوێژخوێندا تێپەڕن نوێژەکەی بە تاڵ دەبێتەوە، ئەوەش شتێکی نامۆو سەیر نییە ئەگەر خوای گەورە بۆ ئەم مەبەستە گەورەیە عائیشەی بەو شێوەیە ئامادە کردبێت، ئەوەتا عیسای لە مریەم بەبێ باوك هێنایە بوون و کۆشکی بەلقیسی بۆ سولەیمان بە چاوتروکانێك گوێزایەوە و ئیسحاقی لە (80)ساڵیدا دا بە سارا، دەیان شتی تری لەو بابەتە گەر باسیان بکەین درێژە دەکێشێت و خوای گەورەش لە وەڵامی ئەوانەی کە سەیریان هاتووە لەو جۆرە موعجیزانە فەرموویەتی ئەوەی من دەیزانم ئێوە نایزانن، یان فەرموویەتی من دەسەڵاتم بە سەر هەموو شتێکدا هەیە و هیچ شتێك بۆ من ئەستەم و مەحاڵ نییە [1].

بەڵگەش لەسەر ئەم قسەیە ئەو فەرمودەیەیە کە عائیشە دەیگێڕێتەوە کە پەیامبەر ﷺ پێی فەرموو فریشتەکان دووجار لە خەودا تۆیان نیشان دام.

ڕۆڵی حەزرەتی عائیشە لە رووی زانستیەوە زۆر بەرچاوە، بە رادەیەك کە بە یەکێك لەزاناکانی سەحابە دەژمێرێت، لە رووی کۆمەڵایەتیشەوە بە هەمان شێوە رۆڵێکی گەورەی هەبووە لە یارمەتی دانی هەژاران و لێقەوماوان, بە رادەیەك کە جاری وا هەبووە لەو ماڵەی بۆی هاتووە هەمووی بە رۆژێك بەخشیوەتەوە و هیچی نەهێشتووەتەوە.

کەمترین رۆڵێك عائیشە هەیبووبێ رۆڵی سیاسیی بوو، ئەویش تەنها بەشداریکردنی بوو لە شەڕی (الجمل)، ئەویش لەبەر ئەوەی هەستی دەکرد خەلیفە عوسمان بەناڕەوا کوژراوە و ستەمی لێکراوە و داوای سزادانی بکوژانی دەکرد، ئەگینا پێش ئەوەو پاش ئەوە هیچ رۆڵێکی ئەوتۆی نەبووە، هەر چییەکیش لەو بارەیەوە دەوترێت هەمووی هەڵبەستراوەو لە هەڵبەستنی ناحەزانی ئیسلام و ناحەزانی عائیشە و یارانی پەیامبەرە ﷺ.

لە هەندێك مەسەلەدا ویستویەتی قسە بکات و قسەشی کردووە، بەڵام بەگوێی نەکراوە. بۆ نموونە کاتێك پەیامبەر ﷺ فەرمووی بڵێن بە ئەبوبەکر با پێشنوێژیی بکات بۆ موسڵمانان, عائیشە وتی ئەی پەیامبەری خوا ﷺ ئەبوبەکر کەسێکە لە نوێژا زۆر دەگری، فەرمان بدە با کەسێکی تر پێشنوێژی بکات, پەیامبەر ﷺ بەگوێی نەکرد، چونکە زانی لەبەر ئەوەی نییە کە باوکی لە نوێژدا زۆر دەگری، بەڵکو لەبەر ئەوە بوو کە حەزی نەدەکرد تا پەیامبەر ﷺ لە ژیاندایە باوکی لە شوێنیدا ببینرێت، بەڵام ئەم قسەیەی عائیشە کە وەکو هەر ئافرەتێك لە حاڵەتی ئاوهادا دەیکات گەورە کراوەتەوە لە لایەن ناحەزانەوە و کراوەتە بەڵگەیەك لە سەر ئەوەی کە عائیشە هەمیشە خەریکی پیلانگێڕان و نەخشەکێشان بووە بۆ دیاری کردنی خەلیفەکان [2].

---

[1] بڕوانە سورەتی (البقرة) و(آل عمران) و (مریم) و (طه) و (نمل) باسی عیسا و زەکەریا و ابراهیم و عوزەیر و موسا و سولەیمان و.. هتد.

[2] بۆ نمونە بڕوانە کتێبی (گەڕانەوەیەك بۆ سەرەتاکانی ئیسلام) کە هەمووی یەکپارچە موبالەغە و زیادەڕەوییە.

عائیشە حەزی نەدەکرد با وکی پێش نوێژی بکات، لەبەر ئەوەی دەرکەوتنی ئەو لەو حاڵەتەدا وەکو ئەو کەسەی لێدەهات کە خەبەری ناخۆش بگەیەنێتە خەڵکی، ئەو ئیشەی کە زۆر کەس خۆی لێ لا دەدات و حەزناکات گەیەنەری هەواڵی ناخۆش بێت، بەڵکو هەموو کەسێك حەز دەکات گەیەنەری موژدەی خۆشیی بێت، ئەم جۆرە بیرکردنەوەیەش زیاتر لەنا و ژناندا هەیە.

گەڕانەوە بۆ تەمەنی عائیشە

دەپرسین: ئایا لە رووی زانستیەوە بۆی هەیە کچ لە نۆ ساڵیدا پێبگات و بە کەڵکی شوو کردن بێت و توانای زاووزێی هەبێت؟ لە وەڵامدا دەڵێین: بەڵێ حاڵەت هەیە پێی دەوترێت بلوغی پێش وادە Precaucious Puberty کە تێیدا کچ یان کوڕ بە ماوەیەکی زۆر پێش کاتی باڵق بوون باڵق دەبن و کچ دەکەوێتە سوڕی مانگانە و لە رووی لاشە شەوە وەکو کچێکی تەواو پێگەیشتووی لێدێت, لە ناو کۆمەڵگەی کوردەواریشدا زۆر جاری وا رێککەوتووە کچ بە (12) ساڵی دراوە بە شوو منداڵیش بووە و توانیویەتی کاروباری ماڵ بەڕێوە ببات و سەرکەوتووش بێت لە ژیانی ژن و مێردایەتی و کۆمەڵایەتیشدا.

حەفصەی کچی عومەری کوڕی خەتتاب

چیرۆکی خواستنی حەفصەش یەکێکە لە بەڵگە بەرجەستەکان لەسەر ئەوەی کە ژنهێنانەکانی پەیامبەر ﷺ زۆرێکی مەبەستی تری لە دواوە بووە نەك مەبەستی جنسی، چونکە ئەوە حاشا هەڵنەگرە کە حەفصە بێوەژن بووە و جوانیش نەبووە، ئیمامی عومەر خۆی پێش ئەوەی پەیامبەر ﷺ داوای بکات داوای لە ئەبوبەکر و عوسمان کردووە بیخوازن، بەڵام نەیانخواستوە, عوسمان لەبەر ئەوەی کە نەیویستووە و ئەبوبەکریش لەبەر ئەوەی کە بیستویەتی پەیامبەر ﷺ باسی کردووە. لێرەدا جێی خۆیەتی بپرسین: بۆچی عومەر (رەزای خوای لیّ بێت) ویستویەتی بیدات بە ئەبوبەکر یان عوسمان؟ تەنها یەك وەڵام هەیە بۆ ئەم پرسیارە ئەویش ئەوەیە کە خۆشی ویستوون و ویستیویەتی زیاتر لە یەك نزیك ببنەوە و زیاتر تێکەڵاوبن, جورئەتی ئەوەشی نەکردووە داوا لە پەیامبەر ﷺ بکات بیخوازێت ئیتر ئایا لەبەر ئەوەی حەفصە دیمەنی نەبووە و وا نەبووە کە سەرنجی پیاو راکێشێت یان شەرمی کردووە و ڕووی نە هاتووە شتێکی وا بدرکێنێت، یا هەر حەفصەی بە شیاوی پەیامبەر ﷺ نەزانیوە, بەهەرحاڵ کاتێك پەیامبەر ﷺ داوای دەکات عومەر لەخۆشیدا پێی زەوی ناگرێت و نازانێت چی بکات.

لەم زەواجەدا پەیامبەر ﷺ جگە لە رێزنان لە عومەر و دەرخستنی پلە و پایەی و نزیك کردنەوەی لە خۆی هیچ مەبەستێکی تری نەبووە، ئەمەش دانایی و گەورەیی پەیامبەر ﷺ دەردەخات، پتەوی پەیوەندیی نێوان عائیشە و حەفصەش لەوەدوا شتێکی ئاسایی بوو، چونکە رەنگدانەوەی پەیوەندیی نێوان ئەبوبەکر و عومەر بوو (رەزای خوایان لیّ بێت).

ئەوانەی کە تێناگەن لە هۆیەکانی ژنهێنانی پەیامبەر ﷺ ئەوا نەزانیی خۆیان دەردەخەن لەمەڕ زۆرێك لەو دابونەریتانەی کە گەورەپیاوان لە کۆن و نوێدا رەچاویان کردووە و ئەو رێگایانەی گرتویانەتە بەر بۆ بەدەستهێنانی مەبەستەکانیان چ سیاسیی بووبێت یا ئایینی یا ئابوری، یا کۆمەڵایەتی و هتد..

زەینەبی کچی جەحش

زەواجی پەیامبەر ﷺ لە زەینەبی پورزای بەردەوام لە کۆن و نوێدا قسەی زۆری لەسەر کراوە و یەکێکە لەو بوارانەی دوژمنانی ئیسلام کردویانەتە رەخنە بە سەر پەیامبەری ئیسلامەوە ﷺ, بۆیە ئێمەش لێرەدا بە یارمەتی خوا بەتێروتەسەلی باسی دەکەین و دەیسەلمێنین کە ئەم زەواجەش یەکێکە لە لایەنە گەورەو ئیجابیەکانی ئیسلام و پەیامبەری ئیسلام ﷺ، بە پێچەوانەی ئەوەی کە ناحەزان و دەمارگیران لێیی تێگەیشتوون.

رەخنەگرانی زەمانی پەیامبەر ﷺ رەخنەیان لەوەدا لێگرتووە کە ژنی کوڕەکەی خۆی هێناوە, چونکە بە لایانەوە نادروست بوو پیاو ژنی کوڕ بێنێت با لە راستیشدا کوڕی خۆی نەبێت و گرتبێتیە خۆی و ژنی کوڕ و بەکوڕکراو یەك حوکمیان هەبوو بە لایانەوە و، بەڵام هیچ کەسێك باسی لەوە نەکردووە کە حەزی لێکردووە و زەیدیش لەبەر ئەوە تەڵاقی داوە, چونکە ئەگەر شتێکی وا لەئارادا بوایە خەڵکی ئەو سەردەمە پێیان دەزانی و زیاتر قاویان لێدەدا بۆی, ئەمەش خۆی لە خۆیدا ئەو ریوایەتانە بەدرۆدەخاتەوە کە لەوە دوا خەڵکانێك گێڕاویانەتەوە کە گوایە پەیامبەر ﷺ دڵی چووە بە زەینەبدا بۆیە زەید تەڵاقی داوە.

رەخنەگرانی نوێ (لە پێش هەموویانەوە رۆژهەڵاتناسەکان) لە روانگەی ئەو ریوایەتانەوە رەخنەی لێدەگرن کە دەڵێت پەیامبەر ﷺ جارێکیان چووە بۆ ماڵی زەید و زەینەبی بینیوە و وتویەتی (سبحان مقلب القلوب) واتە پاکی و بێگەردی بۆ ئەو خوایەی کە دڵەکان دەگۆڕێت, ئیتر بێ ئەوەی گوێ بدەنە راستی و هێزی فەرمودەکە, یان ئاوڕ بدەنەوە لە فەرمودەی تر کە پێچەوانەی ئەوە و دژە لەگەڵیدا، یا ئەو رووداوە هەڵسەنگێنن و بزانن شتی وا مومکینە یان نا، ئایا لە کەسایەتی پەیامبەر ﷺ دەوەشێتەوە یان نا، ئەوان لەبەر ئەوەی مەبەستیان لەکەدارکردنی پەیامبەر ﷺ بووە بە هەر نرخێك بووبێت، هەموو بنەمایەکی زانستیی و لۆژیکییان پشت گوێ خستووە و دەستیان بەهەرچی فەرمودە و گێڕاوەی لاواز هەیە گرتووە کە خزمەتی بە مەبەستەکەیانی کردبێت و پشتیان لە هەموو فەرمودەو گێڕاوەیەکی راست هەڵکردووە کە دژی مەبەستەکەیان بووبێت, ئەمەش نەزانێتیی و دەمارگیری و بێ ئینصافی ئەو لێکۆڵەرەوانە دەردەخات.

ئەوانەی لای خۆشمان کە قسەکانی ئەوان دەجونەوە لەوان بێ ئینصافتر و دەمارگیرتر و نەزانترن و بۆ مەبەستی زۆر نزم ئەو کارە دەکەن، بە هەرحاڵ ئەو ریوایەتەی کە ئەم جۆرە نووسەرانە پشتی پێ دەبەستن بە هەموو پێوەرێکی فەرمودە ناسی لاوازە و پشتی پێ نابەسترێ:

یەکەم: لە رووی زنجیرەی سەنەدەوە (ئەو کەسانەی کە گێڕاویانەتەوە) هەندێك لەوانە نەناسراون، هەندێکیان کەسی متمانەپێکراو نین و لاوازن, هەندێکیان درۆزنن و لە خۆیانەوە قسە هەڵدەبەستن و زانایانی فەرمودەش هەموویان کۆکن لە سەر لاوازی ئەم ریوایەتە[1]

دووەم: لەرووی (مەتن) واتە ناوەڕۆکی فەرمودەکە: ئەو ریوایەتە لە رووی ناوەڕۆکەوە پێچەوانەی قورئان و عەقڵ و لۆژیك و مێژووە:

1ـ پێچەوانەی قورئانە، چونکە قورئان دەفەرموویت (**وتخفي في نفسك ماالله مبديه**). واتە: شتێك دەشاریتەوە لە دڵی خۆتدا کە خوا دەریدەخات, ئاشکراشە کە خوا ئەوەی دەرخست کە پێیی وترابوو زەینەب دەبێت بە خێزانی تۆ، بەڵام پەیامبەر ﷺ دەیشاردەوەو دەری نەدەخست، لەبەر ئەوەی خوا حەزکردنی پەیامبەری ﷺ لە زەینەب دەرنەخست کەواتە شتی وا رووی نەداوە.

2ـ دژە لەگەڵ عەقڵ و لۆژیکدا لەوەی کە ئەو کەسەی ئەو بەسەرهاتەی گێڕاوەتەوە ناڵێ لە کێم بیستوە یان کێ لەگەڵ پەیامبەر ﷺ بووە لەو کاتەی چووە بۆ ماڵی زەید.

---

[1] بروانە کتێبی نەزانی و بێ شەرمی, عومەر کەماڵ دەروێش ل 238 - 240 هەروەها تەفسیری بەغەوی و ابن كثير و هتد

ئاشکرایه که پەیامبەر ﷺ خۆی باسی نه کردووەو زەیدیش باسی ناکات، زەینەبیش باسی ناکات, قورئانیش باسی نەکردووه, ئیتر ئەوەی ئەو بەسەرهاتەی گێڕایەوه له کوێوەی بیست, ریواتەکه دەڵێت پەیامبەر ﷺ لەبەر خۆیەوه وتی: (سبحان مقلب القلوب)، بەڵام ناڵێت کێی لەگەڵدا بوو، یا کێ ئەو قسەیەی لێ بیست.

پەیامبەر ﷺ بە شایەتیی هەموو خاوەن ئینصافەکان خاوەن کەسایەتییەکی زۆر دروستو دامەرزاو بوو، هیچ جۆره حاڵەتێکی ناسروشتیی لێوه نەبینراوه. ئاشکراشه که به لای کەسی دروست و سروشتییەوه تەماع کردنە ژنی کوڕ هەرگیز روو نادات, لەوانەیه له کەسانێکدا که باری دەروونییان تەواو نەبێت یان کەسایەتییان ناسروشتی و نەشاز بێت, بەڵام بەنیسبەت کەسێکی وەکو پەیامبەرەوه ﷺ که له رادەبەدەر سروشتی و ئاسایی بووه هەرگیز شتی وا روو نادات با یاسای به کوڕ گرتنیش سڕا بێتەوه.

ئێمه له ژیانی رۆژانەدا دەبینین زۆر جار رێك دەکەوێت کوڕ و کچێك به یەکەوه گەوره دەبن له ئەنجامدا دڵیان بۆ یەك لێنادات، چونکه وەکو برا و خوشك تەماشای یەکتریان کردووه، ئەمەش (ماوەیەك وەکو بووك تەماشاکردنی زەینەب) یەکێك بووه لەو هۆیانەی که وای کردووه له پەیامبەر ﷺ نارەحەت بێت بەو زەواجه و باسی نەکات به هیوای ئەوەی خوا له سەری لاببات.

3ـ دژه لەگەڵ مێژوودا، چونکه وەکو لەمەوبەریش باسمان کرد گەر شتێکی وا رووی بدایه خەڵکی باسیان دەکرد و دووڕووەکان و غەرەزدارەکان گەورەیان دەکرد و قاویان له پێغەمبەر ﷺ دەکرد, بەڵام دەبینی مێژوو تەنها ئەوەمان بۆ بلس دەکات که خەڵکیی رەخنەی ئەوەیان لێگرتووه که ژنی کوڕی خۆی خواستووه.

4ـ ئەگەر راست بێت زەید لەبەر ئەوەی زانیویەتی پەیامبەر ﷺ دڵی چووه له زەینەب ئەوی تەڵاق داوه چۆن له خزمەتی پەیامبەردا ﷺ دەمایەوه، یا چۆن گلەیی لێنەدەکردو دڵی لێی نەدەئێشا و پێوەی دەرنەدەکەوت؟ ئایا کەسێك لێپرسراوەکەی یان ئەو کەسەی که تا دوێنێ وەکو باوکی خۆی تەماشای دەکرد دڵی بچێت له ژنەکەی چ هەڵوێستێکی دەبێت؟ ئایا دەچێت ژنەکەی بۆ تەڵاق بدات؟ ئەگەر تەڵاقیشی دا لەوەودوا ئەو کەسه خواستی ئایا چاوی بەرایی دێنێ چیتر له خزمەتی دا بمێنێتەوەو چاوی به ژنەکەی خۆیدا هەڵبتەقێتەوەو ببینێ لای ئەو پیاوەیه که تا دوێنێ باوکی بوو و دڵی چوو به ژنەکەیداو لێی زەوت کرد.

5ـ ئەوەی که هەموو مێژوونووسان لەسەری کۆکن ئەوەیه که پەیامبەر ﷺ زەیدی نارد بۆ لای زەینەب بۆ ئەوەی خوازبێنی بۆ بکات, جا ئایا بەعەقڵەوه دەچێت پەیامبەر ﷺ له ئەنجامی دڵچوونی له زەینەب لەدەستی زەیدی بدات و دوایش هەر ئەو بنێرێت بۆئەوەی خوازبێنی بۆ بکات؟ پاشان ئەگەر وابێت زەید چۆن رازی دەبێت بچێت ئەو خوازبێنییەی بۆ بکات؟ ئەمه لەهیچ شوێنێکی دونیادا روویداوه تالای کەسێکی وەکو پەیامبەری ﷺ ناسراو بەژیری و دانایی و پیاوەتی و جوامێری روویدات؟! مەگەر پیاو بڕابوو پەیامبەر ﷺ بینێرێت بۆ خوازبێنی زەینەب زەیدی کۆنەمێردی نەبێت؟ ئەم ژنهێنانەی پەیامبەر ﷺ ئەگەر بەفەرمانی خوا نەبوایه نه ئەو تەکلیفی له زەید دەکرد که بڕوا بۆ ئەو خوازبێنییه، نه زەید قبوڵی دەکرد ئەو کاره بکات، چونکه ئەو کاته تەنها یەك مانای هەڵدەگرت, ئەویش ئازاردانی دەروونی زەید و تەوهین پێ کردنی، بەڵام چونکه فەرمانی خوا بوو هیچ کەسێك بۆی نەبوو بێفەرمانی خوا بکات, نه پەیامبەر ﷺ خۆی، نه هیچ کەسێکی تر له یارانی، هەر بۆ ئەوەی پەیامبەر ﷺ و زەیدیش ئەوه بسەلمێنن که پابەندن به فەرمانەکانی خواوه و له ئاستی ویستەکانی خوادا هەست به هیچ نارەحەتی و دڵەڕاوکێیەك ناکەن پەیامبەر ﷺ ئەو ئەرکەی خستە ئەستۆی زەید و ئەویش بەوپەڕی شانازی و رەزایەتەوه ئەو کارەی کرد.

6ـ ئاشکرایه که رۆڵی عەقل و ژیریی بۆ ئەوەیه شتەکان هەڵسەنگێنێت و تاوتوێی بکات، ئینجا ئەوەیان که لەگەڵ عەقڵ و لۆژیك و مێژوو و راستیدا دەگونجێت قبوڵ بکات و ئەوەیشی که پێچەوانەی ئەوانەیه رەت بکاتەوه به تایبەتی ئەگەر بێتو دوو شتی لەبەردەمدا بێت که پێچەوانەی یەك بن, لێرەشدا دوو جۆر ریوایەتمان هەیه پێچەوانەی یەکن, یەکێکیان به

هەموو پێوەرێك لەگەڵ عەقڵ و لۆژیك و مێژوو و قورئاندا ناگونجێت و دووەمیشان لەگەڵ هەموو ئەوانەدا كۆكە, ئیتر چۆن یەكەمیان وەردەگرین و دووەمیان ڕەت دەكەینەوە؟ بەداخەوە ئەوانەی ئەو ریوایەتەیان قبوڵ كردووە كە دەڵێت پەیامبەر ﷺ حەزی لە زەینەب كردووە ئەم هەڵە گەورەیەیان كردووە و عەقڵی خۆیان خستۆتە ئەو لاوە و تەنها دوای حەزی خۆیان كەوتوون و ئەو هەموو پێوەرەی سەرەوەیان پشت گوێ خستووە، ئەوان حەز دەكەن شتەكە وابێت بۆ ئەوەی پەیامبەر ﷺ لەكەدار بكەن بۆیە باوەڕ بەو ریوایەتانە دەكەن با پێچەوانەی ئەو هەموو پێوەرانەش بێت.[1]

7ـ زەینەب كچی پوری پەیامبەر ﷺ بوو، لەوەبەر بە بەردەوامی بینیویەتی، هەر خۆی داوای كروە بۆ زەید، لەوەش گرنگتر ئەوەیە كە زەینەب و كەسوكاری بەو زەواجە رازیی نەبوون، چونكە دەیانبینی زەید لە ئاستی زەینەبدا نییە, زەید كۆیلەیەكی ئازادكراوی بێكەسوكار, زەینەبیش كچی پوری پەیامبەر ﷺ و یەكێك لە ماڵە ناودارەكانی قورەیش, بۆیە ئەم زەواجەیان زۆر بە لاوە سەخت بوو، تەنها لەسەر فەرمانی خواو لەبەر دڵی پەیامبەر ﷺ ئەو كارەیان قبوڵ كرد،، ریوایەتەكانیش هەموو ئەوە دەسەلمێنن كە نێوانی زەینەب و زەید بەدرێژایی ماوەی ژن و مێردایەتییان باش نەبووە، زەید بەردەوام شكاتی زەینەبی كردووە لای پەیامبەر ﷺ, چونكە بەلای زەینەبەوە سەخت بوو زاڵ بێت بەسەر ئەو بەربەستە گەورەیەی لە نێوانیاندا هەبوو, زەیدیش وەكو هەموو پیاوێك كەژنەكەی خۆی لەو بە بەرزتر بزانێت ئەمەی پێ قبوڵ نەدەكراو پێی هەرس نەدەكرا بۆیە حەزی دەكرد لێی جیابێتەوە، بەلام لەبەر ئەوەی پەیامبەر ﷺ بۆی خواستبوو حەزی نەدەكرد لە خۆیەوە تەلاقی بدات، چونكە ئەوە ئیحراج كردنی تێدا بوو بۆ پەیامبەر ﷺ بەرامبەر ئەو ماڵە و بەو كارە قسەی ئەوانی سوار دەكرد كە دەیانوت زەید لە ئاستی كچی ئێمەدا نییە، بۆیە دەیویست پەیامبەر ﷺ ئیزنی بدات بۆ تەلاقدانی, پەیامبەریش ﷺ بەردەوام پێی دەوت لە خوابترسە و دەست بە ژنەكەتەوە بگرە، ئەم هۆیە زیاتر لەگەڵ واقیعدا دەگونجێت بۆ تەلاقدانی زەینەب نەك ئەوەی كە دەڵێت زەید لەبەر دڵی پەیامبەر ﷺ زەینەبی تەلاقدا، چونكە زانیویەتی پەیامبەر ﷺ دڵی چووە بە زەینەبدا.

8ـ ئەگەر بڵێین پەیامبەر ﷺ دڵی چووە لە زەینەب ئەو كاتە دەبێ بڵێین پەیامبەر ﷺ بۆیە بەزەیدی وتووە لە خوابترسە و دەست بە ژنەكەتەوە بگرە بۆ ئەوەی شوبهەی ئەوە لە دڵی زەید دوور بخاتەوە كە ئەو دڵی چووە بەژنەكەیدا، چونكە دڵچوون بە ژنی خەڵكیدا كارێكی نەشیاو و ناپەسەندە چ جای ژنی نزیكترین كەس، جا ئەگەر پێغەمبەر ﷺ بۆ ئەوە بە زەیدی وتووە لە خوا بترسە بۆ ئەوەی ئەو شوبهەیە لە خۆی دوورخاتەوە چۆن دەچێت دوای ئەوەی تەلاقی دەدات دەیخوازێت؟ كەواتە تەنها ئەوەیان لەگەڵ سروشتی رووداوەكەو كەسایەتی پەیامبەردا ﷺ دەگونجێت كە پەیامبەر ﷺ دڵی بەزەینەبدا نەچووە و بە جددیی حەزی كردووە زەید دەست بە ژنەكەیەوە بگرێت بەڵكو لە ئەنجامی ئەوەدا خوا ئەو تەكلیفەی لە سەر لا بدات.

ئەمەش مانای ئەو قسەیەی عائیشەیە كە دەفەرموویت. ئەگەر پەیامبەر ﷺ شتێكی لە قورئان بشاردایەتەوە ئەم ئایەتەی دەشاردەوە كە دەفەرموویت: **(وَإِذ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً وَكَانَ أَمْرُ اللهِ مَفْعُولاً). (الأحزاب: 37).**

چونكە لەم ئایەتەدا بریاری خوا بۆ پەیامبەر ﷺ دابەزی كە دەبێ زەینەب بخوازێت و ئیتر پەیامبەر ﷺ چارەیەكی تر و ڕێگەیەكی تری نەما، ئەنجامدانی ئەو فەرمانە نەبێت.

ئەمە وەكو ئەوە وایە فەرمانبەرێك بە زارەكی لە لێپرسراوەكەی ببستێت كە پێی بڵێت فلانە كەس بگوێزەرەوە، ئەویش حەز بەو كارە نەكات, بۆیە هەر دوای دەخات بە هیوای ئەوەی لێپرسراوەكەی ئارەزووەكەی بێنێتە جێ و لەبەر خاتری ئەو

[1] دوایی بە درێژ تر دێینە سەر ئەم خاڵە.

نەیگوێزێتەوە, بەڵام کە فەرمانی گواستنەوەی لە سەرەوە دەرچوو ئیتر ئەم بواری دواخستنی نامێنێت و نا چار یەکسەر فەرمانی گواستنەوەکەی لە لای خۆیەوە بۆ دەردەکات.

فەرمانی خواستنی زەینەب پێش دابەزینی ئەو ئایەتە نزیك بوو لەم نموونەیەوە، پەیامبەر ﷺ هەر بەتەمای ئەوە بوو کەخوا ئەو ئەرکەی لە سەر لاببات بۆیە بەزەیدی دەوت دەست بە ژنەکەتەوە بگرە, بەڵام کە ئایەتەکە دابەزی، ئیتر چارەیەکی نەما، جگە لە ئەنجامدانی ئەو کارە، بۆیە دەستبەجێ چووە لای زەینەب.[1]

9ـ ئەوەی شارەزای ژیانی پەیامبەر ﷺ و بۆنەکانی دابەزینی قورئان بێت دەزانێت کە زۆر شت هەبووە پەیامبەر ﷺ بە حوکمی ئەوەی مرۆڤ بووە حەزی لە هەندێك شت کردووە یان ویستوویەتی خۆی لە هەندێك شت بپارێزێت کەچی قورئان بە پێچەوانەی حەزو ویستی پەیامبەرەوە ﷺ دابەزیوە, بۆ نموونە حەزی کردووە (ئەبوتالیب)ی مامی باوەڕ بێنێت، بەڵام خوا پێی فەرمووە (**إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ**) واتە تۆ هیدایەتی کەسێك نادمیت کە خۆشت دەوێت یان حەزت لێیە هیدایەت وەربگرێت بەڵکو خوا هیدایەتی هەر کەسێك دەدات کە خۆی بیەوێت.

پەیامبەر ﷺ ڕۆژێك قسەی لەگەڵ سەرانی قورەیشدا دەکرد بە هیوای ئەوەی باوەڕی پێ بێنن، چونکە دەیزانی گەر ئەوان بڕوا بێنن هەموو خەڵکیی دوایان دەکەون, لەو کاتەدا پیاوێکی کوێر بە ناوی (ابن أم مكتوم) کە موسڵمان بوو هات بۆ لای پەیامبەر ﷺ و پێی وت ئەی پەیامبەر ﷺ فێرم بکە, پەیامبەریش ﷺ ئاوڕی لێنەدایەوە، چونکە مەبەستی بوو ئەو گەورە پیاوانە موسڵمان بن، خۆکابرای کوێرە چاویشی لێ نەبوو هەتاوەکو زویر بێت و پاشان ئەو موسڵمانە و دەتوانێ لە فرسەتێکی تردا فێری بکات، کەچی قورئان بە شێوەیەك دابەزی کە هەموو هەوڵەکان و ئاواتەکانی پەیامبەری هەڵوەشاندەوەو سوکایەتی بەو گەورە پیاوانە کردو زۆر بەبێ بایەخ باسی کردن و زۆریش لە پلەوپایەی ئەو کوێرەی بەرزکردەوە: "**عَبَسَ وَتَوَلَّى * أَن جَاءهُ الْأَعْمَى * وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى * أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ الذِّكْرَى * أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَى * فَأَنتَ لَهُ تَصَدَّى * وَمَا عَلَيْكَ أَلاَّ يَزَّكَّى * وَأَمَّا مَن جَاءكَ يَسْعَى * وَهُوَ يَخْشَى * فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّى * كَلاَّ إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ * فَمَن شَاء ذَكَرَهُ * فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ * مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ * بِأَيْدِي سَفَرَةٍ * كِرَامٍ بَرَرَةٍ". (عبس: 1 ـ 16)**

لەم مەسەلەیەشدا (زەواجی زەینەب) پەیامبەر ﷺ زۆر لە قسەی خەڵکی دەترسا بەوەی کە بڵێن ژنی کوڕی خۆی خواستووە, بەڵام قورئان گوێی بەو ترسەی پەیامبەر ﷺ نەداو چۆن لەوێدا ڕوو وەرگێڕانەکەی لەو کوێرە ئاشکرا کرد, لێرەشدا ئەو ترسەی لە دڵیدا بوو بەرامبەر بە قسەی خەڵکیی خستیەدەر و گلەیی لێ کرد و پێی وت نەدەبوو لە قسەی خەڵکیی بترسایەی و دەبوایە بێ سێ و دوو فەرمانەکەی خوات جێبەجێ بکردایە.

10ـ وەکو وتمان زەینەب و کەسوکاری حەزیان بەو زەواجە نەدەکرد و زەیدیان بە هاوشانی خۆیان نەدەزانی، کاتێك پەیامبەر ﷺ چوو بۆ داخوازیی زەینەب، وایان دەزانی بۆ خۆیەتی، بۆیە زۆریان پێ خۆش بوو, جا ئەگەر پەیامبەر ﷺ بیویستایە بۆ خۆی بیخوازێ، هەر ئەو کاتە داوای دەکرد نەك دوای ئەوەی بۆ زەیدی بێنێ ئینجا دڵی بگۆڕێت.

11ـ ئەوانەی ئەو تۆمەتە دەدەنە پاڵ پەیامبەر ﷺ نایناسن و نازانن چ کەسایەتییەك بووە، نازانن چەند زاڵ بووە بەسەر نەفس و ئارەزووەکانیدا, نازانن خاوەنی چ ئیرادەیەکی پۆڵایین بووە, بۆیە داوا دەکەم لەو جۆرە کەسانە بچن ژیانی پەیامبەر بخوێننەوە بۆ ئەوەی باشتر بیناسن و بزانن چۆن کەسێك بووە, بە تایبەت ئەو کەسانەی کە گەنجن و بەرامبەر شەهوەت لاوازن و وا دەزانن هەموو کەسێك وەکو خۆیانە بۆ ئەوەی نموونەی بەرزی زاڵبوون بەسەر نەفس و نموونەی ئیرادەی بەهێز ببینن و لە ڕوانگەی خۆیانەوە بۆ دونیا نەڕوانن و وا نەزانن دونیا تەنها سێکسە، بە تایبەت بە نیسبەت ئەو گەورە پیاوانەی کە ڕووی مێژوویان گۆڕیوەو شوێن دەستیان لە مێژووی مرۆڤایەتیدا دیارە...

[1] دواتر بە درێژ تریاسی ئەم خاڵە دەکەین.

حەقیقەت و حیکمەتەکانی زەواجی پەیامبەر ﷺ لە زەینەب

ئێستاش دوای ئەوەی پوچەڵی ئەو ریوایەت و راوبۆچونانەمان دەرخست کە دەڵێ پەیامبەر ﷺ حەزی لە زەینەب کردووە و لە ئەنجامی ئەوەدا زەید تەڵاقی داوە و سەلماندمان کە ئەو ریوایەتە ناکۆکە لەگەڵ قورئان و عەقڵ و لۆژیك و مێژوو و سروشت و کەسایەتی پەیامبەردا ﷺ, کاتی ئەوە هاتووە باسی حەقیقەتی ئەو زەواجەو حیکمەتەکانی بکەین, بەڵام با جارێ ریوایەتە راستەکە بێنینەوە ئینجا قسەی خۆمانی لە سەر بکەین:

سوفیانی کوڕی عویەینە دەفەرموویت: عەلی کوڕی زەیدی کوڕی جەدعان فەرمووی: ئیمام زین العابدین (عەلی کوڕی حوسەینی کوڕی عەلی کوڕی ئەبوتالب) پرسیاری لێکردم: حەسەن چی دەڵێیت دەربارەی ئەم ئایەتە **"وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَاهُ..."**؟ منیش وتم: حەسەن دەڵێت: کاتێ زەیدی کوڕی حاریسە هاتە خزمەت پەیامبەر ﷺ وتی: ئەی پەیامبەری خوا ﷺ دەمەوێت زەینەب تەڵاق بدەم، پەیامبەر ﷺ لە دڵەوە پێی خۆش بوو، بەڵام پێی فەرموو: دەست بە ژنەکەتەوە بگرەو لە خوا بترسە.

زین العابدین فەرمووی: نەخێر بەو جۆرە نییە, بەڵکو بەم جۆرە بووە: خوا پەیامبەری ئاگادار کردەوە کە زەینەب دەبێتە هاوسەرت و زەید تەڵاقی دەدات, کاتێك زەید هات بۆ لای پەیامبەر ﷺ و وتی دەمەوێ تەڵاقی بدەم، پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ژنەکەت راگرە. بەهۆی ئەوەوە خوا سەرزەنشتی کردو فەرمووی بۆچی بەزەید دەڵێیت دەست بگرە بە ژنەکەتەوە لە کاتێکدا کە من ئاگادارم کردووی کە دەبێ بە هاوسەری تۆ.[1]

ئیمامی بەغەوی دەڵێت: ئەمەش شیاوترە بۆ پەیامبەران و گونجاوترە لەگەڵ مانای ئایەتەکەدا, چونکە خوا رایگەیاند کە ئەوەی پەیامبەر ﷺ شاردویەتەوە و دەری نەخستووە خۆی دەریدەخات, ئاشکراشە کە خوا جگە لە فەرمانی خواستنی زەینەب هیچی تری دەرنەخست و فەرمووی (زوجناکها) واتە دامان بە تۆ (یا مارەمان کرد لە تۆ) جا ئەگەر ئەو شتەی پەیامبەر ﷺ شاردبییەوە خۆشەویستی زەینەب بووایە یان حەزی پەیامبەر ﷺ بوایە لەوەی کە زەید زینەب تەڵاق بدات خوا ئەمەیانی دەردەخست, چونکە نابێ خوا هەواڵی دەرخستنی شتێك بداتو دوایی بیشارێتەوەو دەرینەخات, ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە پەیامبەر ﷺ گلەیی لە سەر شاردنەوەی ئەوە لێکرا کە خوا پێی راگەیاندبوو کە زەینەب دەبێت بە هاوسەری ئەو، بەڵام ئەو شەرمی لە زەید کرد پێی بڵێت تەڵاقی بدە، چونکە خوا پێی راگەیاندووم کە ئەو ژنەی تۆ دەبێت بە خێزانی من. ئەم ریوایەتە لە رووی سەنەدو مەتن (ناوەرۆك)ەوە لەوەی یەکەم راسترە: لە رووی سەنەدەوە ریوایەتی یەکەم بە چوار رێگا رەت دەکرێتەوە:

1- ریوایەتێکی مورسەلە, واتە صەحابی نەیگێڕاوەتەوە، بەڵکو تابعی (ئەوانەی پەیامبەریان نەبینیوەو دوای صەحابە هاتوون) دەیگێڕێتەوە.

2- عبدالله بن عامر لە سەنەدەکەدایە کە لاوازەو (**ضعيف الحديث**) و فەرمودەی لاواز دەگێڕێتەوە.

3- واقدی (**متروك الحديث**)ە واتە فەرمودەی لێوەر ناگیرێت.

4-ریوایەتی دووەم راستەوخۆ و هەر لەو سەردەمەدا هەڵەی ریوایەتی یەکەمی خستۆتەڕوو[2] و شتەکەی باسکردووە.

لە رووی ناوەڕۆکیشەوە: ریوایەتی دووەم گونجاوتر و کۆکترە لەگەڵ قورئان و عەقڵ و لۆژیك و مێژوودا.

بە پێچەوانەی ریوایەتی یەکەمەوە کە وەکو لەوەبەر سەلماندمان لەگەڵ هیچ کام لەوانەی سەرەوەدا کۆك نییە. شایانی باسە ئەوەی ریوایەتی یەکەمی رەت کردۆتەوە کچەزای پەیامبەرە ﷺ, واتە کەسێکە نزیکە لە ماڵی پەیامبەرەوە ﷺ و لە نزیکەوە ئاگای لە شتەکانە.

---

[1] تفسير البغوي (معالم التنويل) لە تەفسیری ئایەتەکەدا.

[2] مەبەست لە ریوایەتی یەکەم ئەوەیە کە دەڵێت پەیامبەر دڵی چوو بە زەینەبدا و حەزی لێکرد.

لە هەموو ئەوانەش گرنگتر ئەوەیە کە ڕووداوەکە بە ڕیوایەتی یەکەم خاڵییە لە هەموو دانایی و کەڵکێك، بەڵام بەڕیوایەتی دووەم پڕە لە کەڵك و دانایی, نەك هەر ئەوەندە، بەڵکو لە ڕیوایەتی یەکەم جێی تانەیە لە پەیامبەر ﷺ، بەڵام بەڕیوایەتی دووەم بەڵگەی پەیامبەرێتی ئەوە، ئەوەی شارازای قورئان بێت و پەیامبەر ﷺبناسێت تەنانەت ئەگەر باوەڕی بەخواش نەبێت و خواناسیش نەبێت هەر دەزانێت کە هەموو فەرمانەکانی قورئان و هەموو ڕەفتارەکانی پەیامبەر ﷺپڕ بوون لە دانایی و نە قورئان فەرمانی بە شتی نەشیاو داوە وەنە پەیامبەر ﷺخۆی کردویەتی.

وەکو ئاشکرایە زەید کۆیلەی خەدیجە بوو, کاتێك مێردی بە (موحەممەد) کرد زەیدی پێبەخشی ئەویش ئازادی کردو کردی بە کوڕی خۆی و لە سەر دابونەریتی ئەوکاتەی عەرەب جاڕی دا کە زەید کوڕی ئەوە و ئیتر لەوەدوا هەر بە زەیدی کوڕی موحەممەد بانگ دەکرا, ئەوەندەش خۆشەویستیی موحەممەد (سەلامی خوای لێ بێت) چوو بوو بە دڵی زەیددا کە لای ئەوی لە هی باوك و کەسوکاری پێ خۆشتر بوو.

تەنها ئەم ڕووداوە بەسە بۆ ناسینی پەیامبەر ﷺ: کەسێك دوای چەندین ساڵ لە کۆیلایەتی و پاشان لە غەریبی و بێکەسی, باوك و مامی بێن بە دوایدا بۆ ئەوەی بیبەنەوە بۆ نیشتمان و بۆ ناو کەسوکار ئینجا ئامادە نەبێت بچێت لەگەڵیاندا و بیەوێت لای پەیامبەر ﷺبمێنێتەوە و لای ئەوی پێخۆشتر بێت لە لای کەسوکار و نیشتمان, ئایا ئەمە گەورەترین بەڵگە نییە لە سەر ڕەوشتبەرزی پەیامبەر ﷺو لە خۆشەویستی نێوان ئەو و زەید؟ بەو مەرجەی کە جیابوونەوەی زەید لە کەسوکاری لەبەر کێشە و ناکۆکی نەبووە و بە دڵئێشاوی بەجێی نەهێشتوون تاوەکو ڕازیی نەبێت ئاشتی بێتەوەو بچێتەوە بۆ ناو کەسوکار، بەڵکو لە ئەنجامی هێرشێکدا بۆ سەر تیرەکەیان بەدیل دەگیرێت و دەبرێت بۆ بازاڕی عوکاز, لەوێ (حكيم بن خزام) کە برازای خەدیجە بوو. دەیکرێت, ئەویش دەیبەخشێتە خەدیجەی پوری.

پەیامبەر ﷺدەیویست ئەو کۆیلانەی ئازاد کراون بەرز کاتەوە بۆ ئاستی ئازادەکان و پاشماوەی کۆیلایەتی لە دەرونیاندا بسڕێتەوە, بۆیە چوو بۆ داخوازیی زەینەبی پورزای کە ئافرەتێکی ئازادی خاوەن پلەوپایە بوو بۆ زەید.

پەیامبەر ﷺعادەتێکی هەبوو لەو کارانەی کە فیداکاری دەویست خزمانی خۆی پێش دەخست.

یەکەم: لەبەر ئەوەی باوەڕ و قەناعەتی تەواوی بە ڕاستی ئەو شتانە هەبوو کە بە خەڵکی ڕادەگەیاند.

دووەم: بۆ ئەوەی خەڵکی نەڵێن شتە باشەکان بۆ خزمانی خۆی دادەنێت و شتە خراپەکانیش بە سەر خەڵکیدا دەدات. بۆ نموونە: لە کاتی کۆچکردنیدا بۆ مەدینە عەلی ئامۆزای لە جێگاکەی خۆیدا بەجێهێشت بۆ گێڕانەوەی ئەمانەتەکان, هەرچەند ئەو کارە پڕ بوو لە مەترسی.

لە شەڕی بەدریشدا کاتێك (3) پاڵەوانی قوڕەیش هاتنە ناو گۆڕەپانی شەڕەوە و داوای (3) کەسیان کرد لە موسڵمانان دابەزن بۆ زۆرانبازییان, پەیامبەر ﷺحەمزەی مامی و عەلی ئامۆزای و ئەبو عوبەیدەی کوڕی حاریسی ئامۆزای بۆ ناردن، کاتێك نوێنەری گاورەکانی نەجران هاتن بۆ لای پەیامبەر ﷺو گفتوگۆیان لەگەڵدا کرد خوا پێی فەرموو موباهەلەیان لەگەڵدا بکات (**فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْاْ نَدْعُ أَبْنَاءنَا وَأَبْنَاءكُمْ وَنِسَاءنَا وَنِسَاءكُمْ وَأَنفُسَنَا وأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَةَ اللّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ** (آل عمران: 61). واتە: هەرکەسێك دوای ئەو زانیارییەی بۆت هاتووە موجادەلەی کردی دەربارەی عیسا (سەلامی خوای لێ بێ) بڵێ وەرن بانگی منداڵەکانمان و ژنەکانمان و پیاوەکانمان بکەین و هەمووومان پێکەوە ڕوو بکەینە خوا و بڵێین: خوایە ئەوەمان کە درۆزنە بەر نەفرەتی خۆتی بخەیت.

لێرەشدا کاتێك پەیامبەر ﷺویستی ژن بۆ زەید بێنێت چوو داوای زەینەبی پورزای بۆ کرد, ئەویش یەکەم بۆ ئەوەی کە ڕاستیی خۆشەویستی خۆی بۆ زەید دەربخات و پاداشتی ئەو هەڵوێستەی زەیدی پێ بداتەوە کە ئەوی هەڵبژارد بە سەر کەسوکارەکەیدا, دووەمیش ئەگەر داوای کچی کەسێکی بێگانەی بۆ بکردایە لەوانەیە بیانگوتایە ئەگەر ڕاستە بە کوڕی خۆی دەزانێت و بەئازادی دەزانێت بۆچی خزمێکی خۆی بۆ ناهێنێت، ئەوە بوو دوای ئەوە خوا نەریتی بە کوڕگرتنی حەرام

کردوفەرمووی: نابێ کوڕی کەس بکەن بە کوڕی خۆتان و هەموو کەسێك بە ناوی باوکیەوە بانگ بکەن, ئەگەر باوکیشانتان نەناسی ئەوا برای دینی و دۆستتانن (**فان لم تعلموا اباءهم فاخوانكم في الدين و مواليكم**). بەوەش هەرچی ئەحکامی (تبنّی) هەیە دەبێ بسڕێتەوە, لە میراتگرتنی یەك و مەحرەمی بۆ یەکتر و حەرامی هێنانی ژنی ئەو کوڕە لە لایەن ئەو پیاوەی کردوبوی بە کوڕی خۆی ئەگەر ئەو کوڕە مرد یان ژنەکەی تەلاقدا... هتد.

سڕینەوەی ئاوها دابونەریتێکیش و نەهێشتنی شوێنەوارەکانی کە بە تەواوی ڕەگ و ڕیشەی داکوتا بوو لە ناو کۆمەلگەی عەرەبیدا پێویستی بە هەنگاوێکی کردەوەیی گەورە دەکرد لە پاڵ لایەنە تیۆرییەکەدا, ئەو هەنگاوەش بە پەیامبەر ﷺ خۆی نەنرایە بە هیچ کەسێکی تر نەدەنرا, لەوانەیە کەسێکی تر جورئەتی ئەوەی نەکردایە ئاوها کارێك بکات و خۆی بخاتە بەر تەوژمی تانە و قسەی خەڵکیی, هەر وەکو چۆن لە ڕووداوی ئیفك دا تا بوختانەکە بۆ خێزانی پەیامبەر ﷺ هەڵنەبەسترا گرنگی و دانایی لە مەرجکردنی شایەتی چوار کەس بۆ سەپاندنی ئەو تۆمەتە بە سەر کەسێکەوە نەزانرا, لێرەشدا بە هەمان شێوە ئەگەر پەیامبەر ﷺ خۆی بەو کارە هەڵنەستایە لە ڕیشەکێشانی ئاوها دابونەریتێك وا ئاسان نەبوو. ئەم ڕاستییەش لە ئایەتەکەدا زۆر بە ڕوونی بەدیدەکرێت (.. **لِكَيْ لا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً**..). واتە: بۆ ئەوەی بڕواداران هەست بە هیچ نارەحەتییەك نەکەن لە هێنانی ژنی ئەو کەسانەی کردبوونیان بە کوڕی خۆیان دوای جیابوونەوەیان لەیەك.

هەرکەسێك لە ناو خەڵکی عەشایەردا ژیابێت دەزانێت گۆڕینی هەندێك دابونەریت چەند قورسەو چ ئەرکێکی گەورەی دەوێت بە تایبەت ئەگەر بێتو ئەو شتەی دەتەوێت لە جێی ئەو نەریتە دایبنێی لەبەر چاوی خەڵکیدا شتێکی ناپەسەند و ناشیرین بێت، یان بەرژەوەندیی کۆمەڵێکی دەستڕۆیشتووی ناو کۆمەلگەی پێ لەق بێت، لێرەوە بوو پەیامبەر ﷺ ئاواتی دەخواست کە خوا ئەو تەکلیفەی لەسەر لاببات، پێدەچێ فەرمانی سەربڕینی ئیسماعیل لەلایەن باوکیەوە چەند قورس بوو لەسەر دڵی باوکی، فەرمانی خواستنی زەینەب ئەوەندە قورس بووبێت لەسەر پەیامبەر ﷺ، بۆ تێگەیشتنی ئەم ڕاستییەش دەبێ یەکەم هەوڵ بدەیت بچیتە ئەو سەردەمە و سەرعەقڵیەتی خەڵکی ئەو سەردەمە و خۆت بخەیتە جێگەی پەیامبەر ﷺ، ئینجا دەزانی ئەو مەسەلەیە چەند قورس بووە بە لایەوە، یەکێك لە ئێمە ئەگەر برایەکی ژنەکەی تەلاق بدات ڕووی نایە و دڵی نایەت بیخوازێت لە کاتێکدا کە لەڕووی شەرعەوە هیچی تێدانییە و لە ڕووی کۆمەلایەتیشەوە ئەو کەسە ناکەوێتە بەر لۆمە و تانەی خەڵکیی تەنها ئەوە هەیە کە بۆ پەیوەندیی نێوان برایەتی و خزمایەتی کەمێك ناخۆشە، بەلام بەنسبەت زەواجی پەیامبەر ﷺ لە زەینەبەوە یەکەم تا ئەو ساتەوەختە بە حوکمی عورف حەرام بوو، لە ناو کۆمەلگەدا شتێکی زۆر ناشیرین بوو، لەو لاشەوە زەید یەکێك بوو لە خۆشەویستترین هاوەلانی پەیامبەر ﷺ، پەیامبەر ﷺ ئەوەندە خۆشی دەویست کە نەك هەر خۆی بەلکو ئوسامەی کوڕیشی زۆر خۆش دەویست و پێیان دەوت "الحب ابن الحب" واتە خۆشەویستی کوڕی خۆشەویست و تا دوێنێ بە کوڕی پەیامبەر ﷺ ناسرابوو, کەواتە ئەم زەواجە ئەگەر چی لە ڕووی شەرعییەوە حەلاڵ کرا، بەلام هێشتا لەڕووی کۆمەلایەتییەوە کەس ئەنجامی نەدابوو, لەولاشەوە خۆشەویستی و تێکەڵی نێوان پەیامبەر ﷺ و زەیدیش بوەستێت کە وەکو وتمان لە ڕادەبەدەر بوو.

پەیامبەر ﷺ کەسێکی ئاسایی نەبوو هەتاوەکو گوێی لە قسەی خەڵکیی نەبێت, بەلای ئەوەوە کە هەڵگری پەیامێك بوو بۆ خەڵکی، لە لایەن خواوە تەکلیفی لێکرابوو بانگی خەڵکیی بکات بۆ سەر ئەو ڕێبازە, زۆر مەبەستی بوو ناوو شوهرەتی خۆی بپارێزێت لە هەر شتێك لەکەداری بکات، ئەو جۆرە زەواجە نەك لە سەر پەیامبەر ﷺ، بەلکو لە سەر دڵی سادەترین کەس قورس بوو چ جای پەیامبەرێك ﷺ کە بەشێکی زۆری بانگەوازەکەی وابەستە بوو بە شوهرەت و کەسایەتی خۆیەوە.

ئەگەر خەڵکانی تر لەبەر شەهوەت و دەسکەوتی ماددیی گوێیان لە ناوزڕان نەبێت, پەیامبەر ﷺ نەك لەبەر ژنێك، بەڵکو لەبەر هەموو ئافرەتانی دونیا ئامادە نەبوو ناوی خۆی بزڕێنێت، لێرەوە دەڵێین ئەگەر خواستنی زەینەب بە دەستی خۆی بووایە هەرگیز کارێکی لەو جۆرەی نەدەکرد، بەڵام خوا فەرمانی پێدا ئیتر چارەیەکی تری نەما گوێڕایەڵیی نەبێت.

لە کۆتاییدا دەڵێین: وەکو هێنانی زەینەب بۆ زەید سڕینەوەی شوێنەواری کۆیلایەتی بوو لە دەروونی کۆیلە ئازادکراوەکاندا و بۆ دەرخستنی خۆشەویستی پەیامبەر ﷺ بوو بۆ زەید و وەکو پاداشتێك بوو بۆی لەبەرامبەر ئەو هەڵوێستەی نواندی کاتێك کەسوکاری هاتن بە دوایدا و ئەو پەیامبەری ﷺ هەڵبژارد و رازی نەبوو بگەڕێتەوە ناو کەسوکاری خۆی و نیشتمانی خۆی, هەروەها خواستنی زەینەب لەلایەن پەیامبەرەوە ﷺ دوای ئەوەی زەید تەڵاقی دا یەکەم بۆ لە ریشە دەرهێنانی سیستمی بە منداڵی خۆکردنی منداڵی خەڵکی و سڕینەوەی دەرئەنجامەکانی لە میراتگرتن و نامەحرەم بوون بە یەك و هتد، دووەمیش وەکو پاداشتێك بۆ زەینەب لەبەرامبەر ئەو فیداکارییەی کردی لەبەر خاتری پەیامبەر ﷺ بەوەی کە رازیی بوو شوو بکات بە کەسێك کە زۆر لە خوار خۆیەوە دەیبینی لە رووی کۆمەڵایەتییەوە. لێرەوە دەتوانین بە دڵنیاییەوە بڵێین کە ئەم رووداوە لە یەکەم ئەڵقەیەوە کە پەیامبەر ﷺ زەید دەکات بەکوڕی خۆی و بە تێپەڕبوون بە خواستنی زەینەب لە لایەن زەیدەوە و پاشان تەڵاقدانی تا دوا ئەڵقەی کە خواستنی زەینەبە لەلایەن پەیامبەرەوە ﷺ هەموو نەخشەو تەقدیرێکی خوایی بوو بۆ بەدەستهێنانی چەندین مەبەستی تەشریعی و کۆمەڵایەتی، هەموو ئەم مەبەستانەش ئایەتەکانی قورئان لە سورەتی ئەحزابدا بە روونی باسی دەکەن.

نەزانییەکانی نووسەر

پێش ئەوەی بچینە باسی یەکێکی تر لە ژنەکانی پەیامبەر ﷺ بە پێویستی دەزانم هەڵەو نەزانییەکانی نووسەر لەم بابەتەدا بخەمەڕوو:

1- لە باسی ئایەتی (**ما جَعَلَ الله لِرَجُلٍ من قَلْبَيْنِ في جَوْفِهِ وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمُ اللائِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءكُمْ أَبْنَاءكُمْ ذَلِكُمْ قَوْلُكُم بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ) (الأحزاب: 4)**دا دەڵێت:

ئایەتێکی لەم چەشنە دەمانباتە نێو چیرۆکێکی پڕ لە سەرسورهێنەری سێکسییەوە, کە هەرگیز ئیسلامییەکانی ئەمڕۆ چاوەڕێی ریوایەتێکی لەم شێوەیە و رەفتارێکی ئاوهایان نەکردووە لە پەیامبەر ﷺ بوەشێتەوە.[1]

من لێرەدا راڤەی ئایەتەکەتان بۆ دەکەم بۆ ئەوەی بزانین کام چیرۆکی سێکسی لەم ئایەتەدا یا لەو ریوایەتانەی لە سەر ئەم ئایەتە هاتوون بەدی دەکرێت: خوا دەفەرموویت "خوا دوودڵی لە هەناوی کەسدا دروست نەکردووە, ئەو ژنانەشتان بەوە نابن بەدایکتان گەر ئێوە پێیان بڵێن وەکو دایکمانن، ئەو منداڵانەی منداڵی خۆتان نین و کردوتانن بەمنداڵی خۆتان ئەوانە منداڵی ئێوە نین, ئەوە قسەیەکە بە زار دەیڵێن : واتە شتێکی ناڕەوایەو و خوا قسەی رەوادەکات و رێی راست بە مرۆڤ نیشان دەدات.

کام وێنەی سێکیسی لەم ئایەتەدا بەدی دەکرێت؟

کۆمەڵێك ریوایەتیش باسکراوە لەهۆی دابەزینی ئەم ئایەتە لێرەدا بواری هێنانەوەی هەموویان نییە, خوێنەر خۆی دەتوانێ بگەڕێتەوە بۆ تەفسیرەکانی گبری و ابن کپیر و قرگبی وبیانخوێنێتەوە.

یەکێك لەو ریوایەتانە دەڵێت مەبەستی ئایەتەکە کە دەڵێت: "**وماجعل ادعیاءکم ابناءکم**" زەیدی کوری حاریپە یە کە پەیامبەر ﷺ کردبوویە کوری خۆی و خوا ئەو نەریتەی لە سەر موسڵمانان حەرام کرد بە پەیامبەریشەوەﷺ. ئەم ریوایەتە چ چیرۆکێکی سێکیسی تێدایە کە ئیسلامییەکان چاوەڕێی ریوایەتێکی لەم شێوەیەیان نەکردبێ؟ پێدەچێ نووسەر وابزانێت ئەم شتانەی کە بەلای خۆیەوە تازەیە بە لای موسڵمانانیشەوە تازەیە: ئەمەش نەزانی و بێئاگایی ئەو دەردەخات. با نووسەر دڵنیابکەمەوە کە هیچ موسڵمانێك نییە لەوانەی کە باوەڕیان بە خواو پەیامبەر ﷺ هەیە سەیریان لەم ریوایەتانە بێت و بە شتێکی نائاسایی تەماشای بکەن و شەرمی لێبکەن، بەڵکو وەکو لەوەوبەر باسمان کرد ئەوە تەشریعێکە پڕ لە دانایی.

2- دەڵێت: هەموو موفەسیرەکان هاوڕان لەسەر ئەوەی ئەم ئایەتە لەسەر زەیدی مێردی زەینەب نازڵ بووە.

حوکمی ئەم ئایەتە گشتییەو هەموو حاڵەتێك دەگرێتەوە نەك تەنها زەیدی کوری حاریسە با لەو کاتەشدا بەبۆنەی ئەوەوە دابەزێنێت، دوو نەریتی ئەو کاتەی قەدەغە کرووە، یەکەم ژن لە خۆ حەرام کردن تەنها لەبەر ئەوەی ئەو پیاو دەڵێت تۆ وەکو دایکمی، بە منداڵی خۆ کردنی منداڵی خەڵکی.

سەرەتای ئایەتەکەش زەمینە سازییە بۆ ئەم دوو حوکمە ئەویش بەوەی کە مرۆڤ یەك دایکی هەیەو کەسی تر جێی دایکی ناگرێتەوە و منداڵی خەڵکیش جێی منداڵی خۆی ناگرێتەوە.

ئایەتەکە زۆر لەوە قوڵترە کە هەندێك لە موفسیرەکان دەڵێن بە بۆنەی فلان یان فیسارەوە دابەزیوە.

3ـ زەید لە کاروان بەجێ نەماوە، بەڵکو وەکو لەوەوبەر باسمان کرد، لە شەڕدا بە دیل گیراوەو کراوە بە کۆیلەو فرۆشراوە بە حەکیم بن حوزام و ئەویش پێشکەشی کردووەو بە خەدیجەی پوری، خەدیجەش دەیبەخشێتە پەیامبەر ﷺ کاتێك کەسوکاری هەواڵی دەبیستن دێن بیبەنەوە پەیامبەر ﷺ سەرپشکی دەکات لە نێوان خۆیو کەسوکاریدا، ئەویش کۆیلایەتی لای پێغەمبەر ﷺ هەڵدەبژێرێ بەسەر ئازادی ناو کەسوکاردا، پەیامبەریش ﷺ لە پاداشتی ئەوەدا ئازادی

[1] ل183

دەكاتو دەیكاتە كوڕی خۆیو جاڕی بۆ دەدات و پاشان زەینەبی پوورزاشی بۆ دەخوازێتو دواتریش دەیكاتە فەرماندەی یەكێك لە لەشكرەكانی شەڕی موئتە كە لەوێ شەهید دەكرێت.

4ـ ئەو ریوایەتەی كە لە عائیشەوە دەگێڕرێتەوە لە رووی ناوەڕۆك (متن) و سەنەدەوە هەڵە و هەڵبەستراوە، لە رووی ناوەڕۆكەوە:

یەكەم: كاتێك زەید كۆچی كرد بۆ مەدینە پەیامبەر ﷺ هێشتا عائیشەی نەخواستبوو، چونكە پەیامبەر دوایساڵ و نیوێك لە كۆچكردن بۆ مەدینە عائیشەی خواست، بەڵام زەید هەر لەو كاتەی موسڵمانان كۆچیان كرد بۆ مەدینە كۆچی كرد، بەمەدا دەردەكەوێت كە ئەو ریوایەتەی كە دەڵێت: عائیشە دەڵێت: كاتێك زەیدی كوڕی حاریسە لە مەككەوە هات بۆ مەدینە پەیامبەر ﷺ لە ماڵەكەی مندا بوو, لە دەرگایداو پەیامبەر ﷺ بە رووتی چوو بە دەمیەوە, سوێند بە خوا نە لەوەوبەرو نە لەوەدوا پەیامبەرم ﷺ بە رووتی نەبینی, دەستی كردە ملی و ماچی كرد.

تەنها ئەم خاڵەش بەسە بۆ رەتكردنەوەی ئاوها ریوایەتێك.

دووەم: لە سەر زمانی عائیشە دەڵێت: سوێند بە خوا نە لەوەبەر و نە لەوەدوا پەیامبەرم ﷺ بە رووتی نەبینی, ئەمیش دیارە كە درۆیە، چونكە پێچەوانەی چەند ریوایەتێكی راستی ترە كە دەفەرموویت لەگەڵ پەیامبەردا ﷺ لە یەك تەشتی ئاودا خۆمان شۆردووە, ئاشكراشە كە پیاو بە رووتی لە حەمامدا خۆی دەشوات, ئەمەش شتێكی ئاساییە كە ژن و مێرد لە حەمامدا بە یەكەوە خۆیان بشۆن.

سێهەم: هەموو یارانی پەیامبەر ﷺ و ژنانی پەیامبەر ﷺ شایەتی لە سەر ئەوە دەدەن كە پەیامبەر ﷺ كەسێكی زۆر شەرمن و بە حەیا بووە و لە كچێك كە تازە گوێزرابێتەوە بە شەرمتر بووە, (**كأن أشد حياء من العذراء في خدرها**), ئیتر چۆن بە رووتی دەچێ بەدەم میوانەوە، لە رووی رشتەشەوە (سند): ئەلبانی دەڵێت: صغیف **جداء** واتە زۆر لاوازە / **ضعيف الترمذي رقم 516 للالباني**.

5- رووداوێك باس دەكات لە ل184و ئاماژە بۆ رافەی ئایەتی (4)ی سورەی ئەحزاب دەدات لە هەموو تەفسیرەكاندا، یەكەم: ئەم گێڕانەوەیە **لە طبری و ابن كثير و قرطبي و** بەغەوی **و شوكانی و(في ظلال)دا** كە لەبەر دەستمدان نییە. ئیتر نازانم لە كوێی هێناوەو چۆن جورئەت دەكات و دەڵێت بڕوانە هەموو راەكان

دووەم :ریوایەتەكەی زۆر بە بزركاوی گێڕاوەتەوە, دەڵێت: **ام كلسوم بنت عقبة بن معيط (رضي الله عنه),(كانت أول من هاجر من النساء يعني بعد صلح الحديبية, فوهبت نفسها للبنی ﷺ فقال قد قبلت فزوجها زيد بن حارثة.**

یەكەم شت سەرنج دەدرێت لێرەدا ئەوەیە كە ناوی ئەو كەسەی نەهێناوە كە رووداوەكەی گێڕاوەتەوە.

دووەم شت ئەوەیە كە بە ئوم كەلسوم دەڵێت (**رضي الله عنها**) واتە نازانێت لە عەرەبیدا بە ژن دەوترێت (عنها) نەك(عنه)

سێهەم: رەخنە لەوە دەگرێت كە پەیامبەر ﷺ ئەم ژنەی مارەكردووە لە زەید, دەڵێت:

لێرەدا ئەوەمان وەبیردێتەوە كە ژن وەكو ئینسانێك بیری لە ئارەزووەكانی خۆی كردۆتەوە، بەڵام خوا و پەیامبەرەكەی ئارەزوەكەیان پێشێلكردووە و وەك كوتاڵ تەماشایان كردووە و بەبێ پرسی خۆی پێشكەشی كەسانی دیكەیان كردووە!!

ئێمەش دەپرسین:

1ـ بەچیدا دەزانیت كە بەبێ پرسی خۆی دراوەتە زەید؟ یان بە چیدا دەزانیت كە نارازیی بووە بە زەید؟

2ـ ئەمە ئەوە دەردەخات كە ژن قسەی هەبووە لە چارەنوسی خۆیدا بۆیە چووە بۆ لای پەیامبەر ﷺ و خۆی پێشكەش كردووە , ئافرەت بەمە بەسووك تەماشانەكراوە بە پێچەوانەی كۆمەڵگەی خۆمانەوە كە ئەگەر ئافرەتێك شتێكی وابكات بەو پەڕی سووكییەوە تەماشای دەكرێت.

واتە كۆمەڵگەی ئەو كاتەی پەیامبەر ﷺ زۆر لە كۆمەڵگەی كوردەواری ئێستای خۆمان كراوەترو واقعیتر رووانیویەتە ژن و ژنخواستن.

3ـ وەکو ژن ئازاد بووە لە هەڵبژاردنی کەسێکدا کە شوی پێ دەکات ئەبێ پیاویش ئازاد بێت لە قبوڵ کردن و نەکردنی ئەو زەواجەدا.

وەکو لەمەوبەریش وتمان ئەگەر پەیامبەر ﷺ ئەو دەرگایەی بخستایەتە سەر پشت سەدان ئافرەت خۆیان پێشکەش دەکرد ,ئەویش لەبەر دانایی خۆی هیچیانی نەخواستووە..

4ـ ئەوەچی تێدایە کەپەیامبەر ﷺ مارەی بکات لە زەید, زەید کە لە بنەڕەتدا ئازاد بووە دوایش کەکراوەتە کۆیلە پەیامبەر ﷺ ئازادی کردووە, ئینجا خۆشەویستترین کەس بووە بەلای پەیامبەرەوە ﷺ و پلەو پایەشی لەناو موسڵمانانا بەرز بووە بە رادەیەك کەپەیامبەر ﷺ کردویە بە سەرکردەی لەشکرێك کە جەعفەری ئامۆزای و سەدان گەورە یارانی تێدابووە.

6ـ باسی ئەوە دەکات کەباوك ومامی هاتن بۆ لای پەیامبەر ﷺ و ویستیان بیکڕنەوە لێ وئازادی بکەن و بیبەنەوە لەگەڵ خۆیاندا، بەڵام زەید لای پەیامبەری هەڵبژارد.. لە وەرگێڕانەکەدا خیانەتێك دەکات ئەویش بەوەی کە ئەو بڕگەیەی کە دەڵێت: (**فاختار الرق مع رسول الله ﷺ على حريته وقومه**).

وەکو خۆی راڤە ناکات بەڵکو دەڵێت: ئەویش مانەوەی لای پەیامبەر ﷺ هەڵدەبژێرێت!

ڕاستی راڤەکەشی بەم شێوەیەیە: ئەویش کۆیلایەتی لای پەیامبەر ﷺ هەڵدەبژێرێت بەسەر ئازادی وکەس و کاریدا.

دیارە لەبەر نووسەر ئەم خیانەتەی کردووە: چونکە ئەمە خۆشەویستی زەید بۆ پەیامبەر ﷺ و بەرزی رەوشتی پەیامبەر ﷺ دەردەخات, چونکە ئەگەر وانەبێت چۆن زەید ژیانی کۆیلایەتی و غەریبی هەڵدەبژێرێت بەسەر ئازادی و کەسوکاردا.

7ـ خۆشبەختانە نووسەر ئەو ریوایەتانە دەهێنێتەوە کەباس لە خۆشەویستی پەیامبەر ﷺ بۆ زەید و ناڕەزایی زەینەب لەشوکردن بەزەید دەکات.

هەروەها باسی هۆی ناڕەزایی زەینەب وکەسوکاری زەینەب دەکات لە شوکردن بە زەید ئەویش ئەوقسەیەی براکەی کەدەڵێت: (**وفي رواية فامتنعت وامتنع اخوها عبدالله لنسبها من قريش وان زيدكان بالامس عبدا**). واتە لە ریوایەتێکی تردا هاتووە کە زەینەب و عەبدوڵلا برای رازی نەبوون لەبەر ئەوەی زەینەب لەقورەیش بووە و زەید تادوێنێ کۆیلەبووە.

هەروەها لەریوایەتەکەدا هاتووە کە زەینەب سەرەتا وایزانیوە پەیامبەر ﷺ بۆ خۆی داوای دەکات بۆیە رازی بووە، بەڵام دوایی کە زانیویەتی بۆ زەیدە نارازی بووە.

ئەمانەش خوێندنەوە هەڵەکانی نووسەر و باقی رخنەگران دەردەخات و دەیسەلمێنێت کە پەیامبەر ﷺ ئەگەر مەبەستی بوایە زەینەبی لە یەکەم رۆژەوە بۆ خۆی دەهێنا و وەکو ئەو مەلا کوردەی دەکرد کە چوو بۆ خوازبێنی کچێك بۆ کوڕێك, ماڵەکە رازی نەبوون بیدەن بە کوڕەکە، بەڵام رازی بوون بیدەن بە خۆی, ئەویش لەوێدا مارەی دەبڕێت, دوایی کە دێتەوە کوڕەکە (کە دەڵێن برازاشی بووە) لێی دەپرسێت مامۆستا چیت کرد ؟ئەویش لە وەڵامدا دەڵێت: کوڕم بە خوا بە هەزار حاڵ تا بەخۆمیان دا بە تۆیان هەر نەدەدا، بەڵام پەیامبەر ﷺ ئەمەی نەکرد , خواش راستەوخۆ دەخاڵەتی کرد و فەرمووی دەبێ بە گوێی پەیامبەر ﷺ بکەن, لێرەوە دەردەکەوێت کە خوا لە بناغەوە نەخشەی بۆ ئەوە کێشا بوو کە ئەو زەواجە دەبێ سەر بگرێت بۆ ئەوەی ئەو چەند مەبەستەی پێ بپێکرێت کە لەوەبەر باسمان کرد.

8ـ لەو قسەیەی ئیبن کەسیر کە دەڵێت: **لو كان رسول الله ﷺ كاتما شيئا من الوحي لكتم هذه الآية.** بە هەڵە تێدەگات و لە ئەنجامی ئەو هەڵە تێگەیشتنە دەگاتە دەرئەنجامێکی پێچەوانە.

دەڵێت: موفەسیرێکی وەکو ئیبن کەسیر زۆری پێناخۆش دەبێت کە ئایەتێکی لەم چەشنە لە قورئاندا ببینێت بۆیە دەڵێت: ئەگەر پەیامبەر ﷺ شتێکی بە شاراوەیی لە دڵی خۆیدا بهێشتایە ئەوە ئەم ئایەتەی بەنهێنی دەهێڵایەوە.

یەکەم: ئەمە قسەی ئیبن کەسیر نییە، بەڵکو قسەی عائیشەیە, کەواتە ئیبن کەسیر پێی ناخۆش نەبووە، بەڵکو قسەیەکی عائیشەی گێڕاوەتەوە کە دەلالەتە لە سەر قورسی ئەو کارە لە سەر پەیامبەر ﷺ، بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە پەیامبەر

ﷺبۆی نەبووە هیچ شتێك بشارێتەوە, واتە قورئان لە نوسینی پەیامبەر ﷺنەبووە، بەڵكو لە لایەن خواوە بووە، چونكە زۆر جار شتی وای دەرخستووە كە پەیامبەر ﷺحەزی كردووە لەسەری لابیرێت وەكو زەواجی زەینەب، لێرەوە دەتوانی بڕیار بدەیت نووسەر چەند بە هەڵە و دوور لە راستیی شتەكانی خوێندۆتەوە و چەند نەزانانە لێكی داوەتەوە كە هەندێك جار سەدوهەشتا پلە پێچەوانەی ئەو مەبەستەیە كە دەقەكە یا رووداوەكە دەیدات بە دەستەوە, وەكو ئەمەی ئێستا.

9ـ لە تەفسیری ئایەتی: **(وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولاً) (الأحزاب: 37)**دا چەندین هەڵە دەكات:

یەكەم: **(وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ..)**: بەم شێوەیە راڤە دەكات: ئەی پەیامبەر ﷺبۆ ئەو كەسە باس بكە (واتە زەید) كە خوا ئیمانی پێ بەخشیویت منیش ئازادییم پێ بەخشیویت.. راڤە راستەكەش بەم شێوەیەیە:

وإذ واتە: **واذكر إذ.** واتە: باسی ئەو كاتە بكە كە بەو كەسەت دەوت كە خوا بەهرەی خۆی بەسەردا رشتووە و تۆش چاكەت لەگەڵدا كردووە. (مەبەست زەیدە، كە خوا دروستی كردووەو ئیمانی پێبەخشیوە پەیامبەریش ئازادی كردووە و چاكەی تری لەگەڵدا كردووە).

".. أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ.. ". (الأحزاب: 37). واتە: دەست بە ژنەكەتەوە بگرە و لە خوا بترسە، بەڵام نووسەر وای راڤە دەكات: زەینەب لە لای خۆت بهێڵەرەوە , ئەی پەیامبەر ﷺلە خوا بترسە!

ئایەتەكە باسی ئەوە دەگێڕێتەوە كە پەیامبەر ﷺبە زەیدی وتووە لە خوا بترسە، بەڵام ئەم وای لێ كردووە كە گوایە خوا بە پەیامبەری ﷺوتووە لە خوا بترسە! ئەمەش نەزانی نووسەر دەردەخات بە شێوازی ئاخاوتن لە عەرەبیدا و لە قورئاندا.

".. وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَاه..". (الأحزاب: 37). واتە: شتێك لەدڵتدا دەشاریتەوە كە خوا دەریدەخات، بەڵام ئەو وای لێ دەكات: تۆ دەتەوێت شتێك لە دڵو دەروتتا بشاریتەوە لە كاتێكدا كە خوا دەیەوێت ئاشكرای بكات..

"فلما قضى زيد منها وطرا" واتە: دوای ئەوەی كە زەید ماوەیەك لەگەڵیدا بووە و سەرجێی لەگەڵدا كردووە و كاری پێ نەماوە و لێی جیابۆتەوە لە تۆمان مارە كرد.

لێرەدا زاناكان دەڵێن بۆیە باسی ئەم شتەی كردووە بۆ ئەوەی كە كەسێك وا نەزانێت مارەبڕی بە كوڕكراو رەوایە بۆ پیاو ئەگەر تەڵاقی بدات, بەڵكو تەنانەت ئەگەر گواستبێتیشیەوە و سەرجێیشی لەگەڵدا كردبێت دوای تەڵاق دانی بۆ ئەو پیاوە هەیە بیخوازێت، ئەگەر ئایەتەكە ئەم بەشەی لەگەڵدا نەبوایە لەوانەیە كەسانێك بهاتنایە و بیانگوتایە ئەوە بۆ مارەبڕی بە كوڕكراوە (هێشتا نەیگواستبێتەوە) نەك بۆ ژنی, بەڵام ئەمە ئیتر هیچ گومانێك ناهێڵێتەوە و هەمووی دەڕەوێنێتەوە.

نووسەر ئەگەر لە رۆح و شێوازی قورئان شارەزا بوایە ئەم دەستەواژەیەی نەدەكردە رەخنە، بەڵكو وردەكاریی قورئانی بۆ دەردەكەوت و بە یەكێك لە خاڵە ئیجابییەكانی تەماشای دەكرد.

بەڵام چی دەڵێی بە كەسانێك كە دڵیان كوێرە لە ئاستی راستی و چاویان كوێرە لە ئاستی روناكی **(.. فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الأبْصَارُ وَلَكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ) (الحج: 46). (لَهُمْ قُلُوبٌ لاَّ يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لاَّ يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لاَّ يَسْمَعُونَ بِهَا أُوْلَـئِكَ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُوْلَـئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ). (الأعراف: 179).**

ئەوانەی كە چاویان نییە پێی ببینن و گوێیان نییە پێی ببیستن و مێشكیان نییە پێی تێبگەن, ئەوانە وەكو ئاژەڵ وان بەڵكو نەزانترن، ئەم بڕگەیەی دوایی ئایەتەكە دوو شت دەردەخات:

1- ئەو كوڕە چووبێتە لای ژنەكە و سەرجێی لەگەڵدا كردبێت.

2- دەستی لێهەڵگرتبێت و تەڵاقی دابێت، نەك هێشتا هەر لە عوهدەی ئەو پیاوە دابێت، كۆتایی ئایەتەكەش زیاتر ئەم مەبەستە دەردەخات.. **(لكي لا يكون على المؤمنين حرج في أزواج أدعيائهم اذا قضوا منهن وطرا)** واتە بۆ ئەوەی هیچ

شتێك له سەر بڕواداران نەبێت و هیچ گوناهێكیان نەگات ئەگەر ژنی بەكوڕكراوەكانیان بخوازن دوای ئەوەی كە تەلاقیان دەدەن.

ئەوەندە بە بەس دەزانم بۆ كەسێك خوازیاری گەیشتن بێت بە راستی، كەسێكیش مەبەستی راستی نەبێت ونییەتی دڵی پاك نەبێت بەڵگەی دونیای بۆ بێنیتەوە سوودی نابێت وەكو خوا دەفەرموویت: **وما تغني الايات والنذر عن قوم لا يؤمنون.**

جوەیرییە کچی حاریس کچی ئەبی زیرار (خوا لێی رازی بێت)

جوەیرییە کچی سەرگەورەی هۆزی بەنی موستەلّەق بوو کە لە شەڕێکدا بە ناوی شەڕی بەنی مستەلّەقەوە بەدیل دەگیرێت و پێغەمبەر ﷺ ئازادی دەکات و دەیخوازێت، بۆ باشتر تێگەیشتن لە چۆنیەتی هێنانی جویریە بەباشی دەزانم بە کورتی باسی هۆی ئەو شەڕە بکەم کە تێیدا بەدیل دەگیرێت.

لە ساڵی پێنجەمی کۆچیدا دەنگوباس گەیشتە پەیامبەر ﷺ کە بەنی موستەلّەق هێز کۆ دەکەنەوە بۆ پەلاماردانی مەدینە بە سەرکردایەتی **(الحارث بن ضرار)** واتە باوکی جوەیرییە، پەیامبەر ﷺ کە ئەمەی بیست هێزی کۆ کردەوەو کەوتنەڕێ بەرەو بەنی موستەلّەق بۆ روبەڕووبوونەوەیان (حەزی نەدەکرد شەڕ لە مەدینەدا بکات) لە شوێنێکدا کە پێی دەوترا (المریسیع) کە ئاوی لێبوو، گەیشتە لەشکری دوژمن، شەڕێکی قورس رووی دا، لە ئەنجامدا موسڵمانان سەرکەوتن‌و ژن‌و ماڵ و منداڵی بەنی موستەلّەق وەکو نەریتی ئەو کاتە لەشەڕدا کەوتنە دەستی موسڵمانان، پەیامبەر ﷺ چوار لەسەر پێنجی ئەو دەستکەوتەی دابەش کرد بەسەر شەڕکەرەکاندا و دوو بەش بۆ سوارێک‌و بەشێک بۆ پیادە.

یەکێك لە دەستکەوتەکان کچی سەرۆکی هۆزی بەنی موستەلّەق بوو، بە ناوی **(جویریة بنت الحارث)** کەوتبووە بەر سابت بن قیس بن شماس کە یەکێك بوو لە یارانی پەیامبەر ﷺ.

عائیشە دەفەرموویت: کاتێك پەیامبەر ﷺ دەسکەوتەکانی بەنی موستەلّەقی دابەش کرد، **(جویریة)** کەوتە بەر پشکی سابتی کوڕی قەیسی کوڕی شەمماس.

ئەو لەگەڵ سابت رێککەوتبوو کە بەرامبەر بە (9) وەرەقە (دراوێکی زیوی ئەو کاتە بوو) ئازادی بکات، جویریە ئافرەتێکی جوانی سەرنج راکێش بوو هەر کەسێك بیبینیایە دڵی لێدەچوو.

رۆژێکیان پەیامبەر ﷺ لە ماڵی من بوو جوەیریە هات بۆ لای‌و داوای یارمەتی لێ کرد بۆ ئازاد کردنی، سوێند بە خوا هەر کە بینینم رقم لێی هەڵسا، چونکە زانیم جوانییەکەی سەرنجی پەیامبەریش ﷺ رادەکێشێ.

وتی: ئەی پەیامبەری خوا ﷺ من کچی سەرۆکی هۆزەکەمم و لای تۆش شاراوە نییە چیم بەسەر هاتووەو کەوتمە بەر پشکی سابتی کوڕی قەیس، ئازادی، نامەی بۆ کردوم بە (9) وەرقە هاتووم یارمەتیم بدەی، پەیامبەر ﷺ فەرمووی: لەوە باشترت ناوێت؟ وتی: چییە؟ پەیامبەر ﷺ فەرمووی: ئەو برە پارەیە لە جیاتی تۆ بدەم‌و بتخوازم؟ وتی: بەڵێ رازیم بەو شتە.

دەنگوباس بڵاوبووەوە لەناو مەدینەدا کە پەیامبەر ﷺ جوەیرییەی کچی حارسی خواستووە، خەڵکەکە وتیان: بەنی موستەلّەق بوون بە خەزورانی پەیامبەر ﷺ چۆن دەبێ بکرێنە کۆیلە، ئەوەبوو لە ئەنجامدا هەموو دیلەکانی بەنی موستەلّەق کە ژمارەیان دەگەیشتە سەد خێزانێك هەموویان ئازاد کران.

عائیشە دەفەرموویت: هیچ ژنێکمان نەبینیوە لەو زیاتر بە فەڕو بەرەکەت بێت بۆ سەر هۆزەکەی.

پاش ئەوە هۆزی بەنی موستەلّەق موسڵمان بوون، پاش ماوەیەك پەیامبەر ﷺ وەلیدی کوڕی عوقبەی کوڕی موعیتی نارد زەکاتی ساڵانەیان لێوەربگرێت، کۆمەڵێك لە پیاوانی بەنی موستەلّەق چوون بە دەمیەوە ئەویش وایزانی دەیانەوێ بیکوژن، بەهەڵەداوان گەڕایەوە و هەواڵی دایە پەیامبەر ﷺ کە بەنی موستەلّەق ویستویانە بیکوژن.

موسڵمانان ئەوەندە داکۆکییان لەسەر ئەوە دەکرد کە دەبێ بچنە سەریان‌و تەمێیان بکەن، تا لە ئەنجامدا پەیامبەر ﷺ رازیی بوو بەوەی هێزێکیان بۆ بنێرێت بۆ تەمێ کردنیان.

لە کاتێکدا کە موسڵمانان لە بیری ئەوەدا بوون لەشکر پێکەوە بنێن نوێنەری بەنی موستەلّەق هاتە لای پەیامبەر ﷺ و وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ کاتێك بیستمان نوێنەرێکت بۆ ناردوین هاتینە پیریەوە بۆ رێزلێنانیان و ناردنی ئەو زەکاتەی لەسەرمانە، (کاتی پەیامبەر ﷺ و خەلیفەکان زەکات دەچووە بیت المال) کەچی ئەو گەڕایەوە، دوایی بیستمان کە پێی وتوون گوایە ئێمە دەرچووین بۆ کوشتنی، سوێند بە خوا بۆ کوشتنی نەهاتبووین، ئەوەبوو خوای گەورە ئەم ئایەتەی

دابەزاند: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ * (وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ...) (الحجرات : 7) واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە ئەگەر کەسێکی فاسق (درۆزن) هەواڵێکی بۆ هێنان یەکسەر باوەڕی پێ مەکەن بەڵکو باش لێی وورد ببنەوە نەوەکو بە نەزانی زەرەر بە خەڵکانێك بگەیەنن و دواییش پەشیمان ببنەوە لە سەر ئەو کارەی کە کردتان، ئەوەش بزانن کە پەیامبەرتان ﷺ لە ناودایە ئەگەر بێتو لە زۆر شتدا بە گوێتان بکات تیا دەچن.[1]

کەواتە لە ئەنجامی خواستنی جویریە زیاد لە سەد خێزان ئازاد کران و لە کۆیلایەتی رزگاریان بوو، پاشان هۆزەکەشی موسڵمان بوون.

ئایا ئەمە دەستکەوتێکی کەمە بۆ پەیامبەر ﷺ و ئیسلام؟

ئەمە لە لایەکەوە، لە لایەکی ترەوە پەیامبەر ﷺ هیچ زۆرێکی لە ئافرەتەکە نەکرد، بەڵکو پرسی پێکرد و ئەویش رازی بوو، تەنانەت کاتێك باوکی هات بۆ ئازادکردنی، پەیامبەر ﷺ جویریەی سەرپشك کرد و باوکی جویریە لە رێگادا دوو دانە لە حوشترە باشەکانی جیا کردبوویەوە، پەیامبەر ﷺ پرسیاری ئەو دوو دانە حوشترەی لێ کرد، ئەویش لە ئەنجامدا موسڵمان بوو، چونکە ئەو کارەی بە نهێنی کردبوو، کەس ئاگای لێنەبوو بۆیە یەکسەر وتی شایەتی دەدەم کە تۆ پەیامبەری خوایت ﷺ و خوا هەواڵی ئەو حوشترەی پێداوی، لە ئەنجامدا خۆی و دوو کوڕی و هۆزەکەی موسڵمان دەبن و دەنێرێت دوو حوشترەکەش دێنن و دەیداتە پەیامبەر ﷺ و پەیامبەریش بە شێوەیەکی فەرمیی خوازبێنی جویرییەی لێدەکات، ئەویش کچەکەی سەرپشك دەکات، کچەکەشی پەیامبەر ﷺ هەڵدەبژێرێت.

ئایا زەواجێك بە ویستی ئەو کەسە خۆی بێت و ئەو هەموو دەرئەنجامە باشەی هەبێت رەخنەی لێدەگیرێت و بە کارێکی نەشیاو تەماشا دەکرێت.

بەڕواڵەت پەیامبەر ﷺ لەبەر جوانی ئەو ئافرەتەی خواستووە، بەڵام کاتێك سەیری دەرەنجامەکەی دەکەیت دەبینی کە مەبەستەکە زۆر لەوە گەورەتر بووە کە خەڵکی و تەنانەت عائیشەش لێی تێگەیشتوون.

ئەو ژنە خۆی بە شیاوی سابتی کوڕی قەیس نەزانیوە، لەبەر ئەوەی کچی سەرگەورەی هۆزی بەنی موستەڵق بووە، پەیامبەریش ﷺ ئەم راستییەی لەبەرچاو گرتوە، بۆیە پێی وتووە: ئایا لەوە باشترت ناوێت؟ ئەویش کە دەپرسێت ئەو شتە چییە کە لەو یارمەتییە باشترە بۆ ئازادکردنی و پەیامبەر ﷺ پێی دەڵێت: پارەکەت بۆ دەدەم و دەتخوازم بێ سێ و دوو رازیی دەبێت، چونکە ئەوە بە گەورەترین رێزلێنان بۆ خۆی دەزانێت و موسڵمان دەبێت و دواتریش رازیی نابێت لەگەڵ باوکیدا بگەڕێتەوە.

کورد دەڵێت: "بازرگان ئەوە دەفرۆشێت کە لە بارەکەیدایە". عەرەبیش دەڵێت: **"كل إناء ينضح بما فيه"**. واتە: هەر دەفرێك چی تێدابێت ئەوەی لێ دەچۆڕێ، کەسانی بچوکیش هەموو بیرکردنەوەیان لە شتی بچووکدا قەتیس دەکەن، بەڵام کەسانی گەورەو خاوەن پەیام بیرکردنەوەیان بە گوێرەی گەورەیی پەیامەکەیانە.

حەزرەتی عائیشە کە ئەم رووداوە دەگێڕێتەوە و لە دواییدا دەڵێت: هیچ ئافرەتێکم نەبینیوە یان نەبیستووە ئەوەندەی جویرییە بە فەڕ بێت بۆ هۆزەکەی، دانانێکە بەو راستییەی کە لە سەرەتادا لێی وون بوو، وایدەزانی کە مەسەلەکە تەنها جوانییەکەیەو هیچی تر.

هەمووئیشێك لە دەرەنجامەکەیەوە هەڵدەسەنگێنرێت نەك لە سەرەتاکەو رواڵەتەکەیەوە، بۆ نموونە: ئاشتیبەستی حودەیبیە هەموو موسڵمانان بە زەلیلیو دابەزین لە مافەکانیان لە قەڵەمیان دا، بەڵام دوایی دەرکەوت کە گەورەترین دەسکەوت بوو، بەندەکانی ئەو ئاشتینامەیە هەمووی بە رواڵەت دۆڕانەو دابەزینە:

ئەمسالّ بگەڕێنەوە و عەمرە نەکەن، ساڵی داهاتوو بەبێ چەك بێن.

[1] تهذيب سيرة إبن هشام / ص238ـ 243.

ئەوی لەم ماوەیەدا دێتە ناو موسڵمانانەوە لە قورەیشییەکان بگەڕێنرێتەوە و ئەوەشی لەناو موسڵمانانەوە دێتەوە بۆ لای قورەیش نەگەڕێنرێتەوە.

ئەمانە بە رواڵەت دەستهەڵگرتنە لە مافەکان و بنەماکان، بەڵام دەرئەنجامەکەی بڵاوبوونەوەی ئیسلام و فەتحی مەککە بوو. ئەم زەواجەی پەیامبەریش ﷺ سەرەتا لە لای عائیشەوە لەبەر جوانی جوەیریبە بوو، بەڵام دوایی دەرکەوت بۆی کە ئەوە مایەی ئازادبوونی هۆزەکەی و موسڵمان بونیان بوو، ئەمەش بۆ کەسێکی وەکو پەیامبەری خاوەن پەیام گەورەترین دەسکەوت بوو.

هەڵەو نەزانینو چەواشەکارییەکانی نووسەر

1ـ نووسەر **"أخذت بنفسه"**، بە (زەوقی دەچووە سەر) راڤە کردووە، لە کاتێکدا کە بە مانای: دڵی دەچوو لە جوانییەکەی یان دڵی لێیدەچوو.

ئاشکراشە کە دڵ لێچوونو زەوق چوونە سەر دوو شتی جیاوازن. یەکەمیان هەستێکی سروشتییە و دووەمیشیان زاراوەیەکی سێکسییە.

جاری وا هەیە دایکێك کچێکی جوان دەبینێو دڵی دەچێتە سەری یان دڵی لێیدەچێت و حەز دەکات بۆ کوڕەکەی بیخوازێت، بەڵام زەوق چوونە سەر ئەوەیە کە ئەو کەسە بیەوێت کاری سێکسی ئەنجام بدات لەگەڵ ئەو کەسەی کە دەیبینێ.

2ـ دەستەواژەی: زەوقی دەچێتە سەر دەیبات بۆ خۆی و لە خۆشیدا کۆمەڵێکی زۆر لە سەبایاکان ئازاد دەکاتو لە بری جویرییە ژنێکی دی لە دەسکەوتەکانی دەداتە سابت.

ئەمە هەمووی خیانەتە لە وەرگێڕان و شێواندنە بۆ مانای دەقەکە. دەقەکە دەڵێت:**(قال فهل لك في خير من ذلك قالت: ماهو يا رسول الله؟ قال: اقضي عنك وأتزوجك؟ قالت نعم. قال: قد فعلت. وخرج الخبر في الناس ان رسول الله تزوج جويرية بنت الحارث فقال الناس اصهار رسول الله ﷺ فأرسلوا ما بأيديهم من سبايا بنى المصطلق)**.[1]

بڕوانە جیاوازیی نێوان دەقە عەرەبییەکەو راڤە کوردییەکەی نووسەر! ئایا ئاوەها دەیەوێت ئایینی ئیسلاممان بۆ وەرگێڕێتە سەر زمانی کوردی؟!

3ـ دەقە عەرەبییەکە ناڵێت زەوقی چووە سەر و ناڵێت دەیبات بۆ خۆی، بەڵکو دەڵێت سەرپشکی دەکات لەوەی کە یارمەتی بدات ئازادیی خۆی بکڕێتەوەو بگەڕێتەوە بۆ ناو کەسوکاری یا پەیامبەر ﷺ خۆی ئەو بڕە پارەیەی بۆ بداتو بیخوازێت، ئەویش بە ویستی خۆی ئەمەی دووەم هەڵدەبژێرێت.

واتە پەیامبەر ﷺ وەکو کەنیزەکێك نایبات بۆ خۆی بەڵکو جویریە بە ئازادیی خۆی شوکردن بە پەیامبەر ﷺ هەڵدەبژێرێت.

4ـ دەقەکە دەڵێت: کاتێك موسڵمانان بیستیان پەیامبەر ﷺ جویرییەی خواستووە وتیان: بەنی موستەلەق بوون بە خەزورانی پەیامبەر ﷺ و دوای ئەوە هەرچی لەبەردەستیاندا هەبوو لە دیلەکانی ئەو هۆزە ئازادیان کردن، بەڵام نووسەر دەڵێت: لە خۆشیدا کۆمەڵێکی زۆر لە سەبایاکان ئازاد دەکات، دیارە کە جیاوازیی لە نێوان ئەم دووەدا چەندە!! دەقەکە دەڵێت موسڵمانان وەکو رێزلێنانێك لە پەیامبەر ﷺ ئەندامانی هۆزەکەی جومیرییەیان ئازاد کرد، بەڵام نووسەر دەڵێت پەیامبەر ﷺ لە خۆشی جویرییەدا ئەوانەی ئازاد کرد.

5ـ دەقەکە دەڵێت هیچ ژنێکم نەناسیوە لە جویرییە بەفەڕتر بێت بۆ هۆزەکەی، بەڵام نووسەر ئەم بڕگەیە وەرناگێڕێتە سەر کوردیی، چونکە چەند دەلالەتێکی تێدایەو مەبەستی سەرەکی لەو زەواجە دەردەخات کە موسڵمان بوونی هۆزی بەنی موستەلەق و رزگاربوونیان لە دیلیو کۆیلەیەتی بوو، هەروەها ئینصافو راستگۆیی عائیشە دەردەخات کە دان بە فەڕو بەرەکەتی جوەیرییەدا دەنێتو ئەم بڕگەیەش کە راڤەی ناکات ئەو قسەیەی دوایی بە درۆ دەخاتەوە کە دەڵێت عائیشە لەبەر ئەوەی کە رقی لێبووە تانەو تەشەری تێگرتووە.

[1] لەوەبەر واتاکەیمان نووسیوە دەتوانی بۆی بگەڕێیتەوە.

ئوممو سەلەمە (هند کچی سوهەیل ئەبی ئوممەییە ئەلمەخزومی)

ئومو سەلەمە، کە ناوی هندی کچی ئەبی ئومەییەی مەخزومی بوو, ئامۆزای هەریەك لە خالیدی کوڕی وەلید و ئەبوجەهل و خێزانی ئەبوسەلەمە بوو, ئافرەتێکی جوان و خاوەن ژیری و دانایی بوو, لەگەڵ مێردەکەیدا زۆر باش بوو، زۆر یەکیان خۆشدەویست بە رادەیەك کە رۆژێکیان بە ئەبوسەلەمەی وت: ئەی ئەبوسەلەمە پێم گەیشتووە کە هەر ژنێك مێردەکەی بمرێت و بەهەشتیی بێت ئەگەر مێرد نەکاتەوە لە بەهەشتدا خوا بە یەکەوە کۆیان دەکاتەوە, وەرە با پەیمان بدەین بەیەك دوای یەکتر نە من شوو بکەم نە تۆ ژن بێنی, ئەبوسەلەمە پێی وت بەقسەی من دەکەیت؟ وتی بەڵێ: وتی : دوای من شووبکە, خوایە لەدوای من یەکێکی باشتری پێ ببەخشی کە رێزی لێبگرێت و سوکایەتی پێ نەکات و ئازاری نەدات. ئەوە بوو ئەبوسەلەمە لە غەزای ئوحودا بریندار دەکرێت، هەر لە دوای ئەوە لە ساڵی چوارەمی کۆچیدا دەمرێت, ئومو سەلەمە زۆر خەفەتبار دەبێت و تەنانەت چەندین جار دەبورێتەوەو دەڵێت کێ هەیە لە ئەبوسەلەمە باشتر بێت, نەیدەزانی ئەبوسەلەمە دوعاکەی لە دڵەوەو بە دڵسۆزیی کردووە و خوا قبوڵی کردووە و وەڵامی داوەتەوە.

ئەوەبوو دوای ماوەیەك ئەبوبەکر (رەزای خوای لێ بێت) چوو بۆ خوازبێنی و ئەویش دەیوت من ئافرەتێکی بە تەمەن و خاوەن هەتیوم و پێویستم بە پیاو نییە, دوای ئەوە عومەر چوو بۆ خوازبێنی، بەهەمان شێوە وەڵامی ئەویشی دایەوە، دوای ماوەیەك پەیامبەر ﷺناردی بۆ خوازبێنی، ئەویش وەڵامی دایەوە کە من ئافرەتێکی بە تەمەن و خاوەن هەتیوم و ئەیرە زۆر دەبەم و پەیامبەریش ﷺپێی وت (لەڕێی نوێنەرەکەیەوە) کە منداڵەکانت لە سەر من، من بەخێویان دەکەم، ئەیرەکەشت لە خوا دەپارێمەوە کە نەیهێڵێت, بە نیسبەت تەمەنیشەوە من لە تۆ بەتەمەنترم.

لەدواییدا ئومو سەلەمە قایل بوو، شووی بە پەیامبەر ﷺکرد و منداڵە وردەکانیشی لەگەڵ خۆی برد.

کچە بچوکەکەی ناوی زەینەب بوو، هەموو جارێك پێغەمبەر ﷺلە ئوم سەلەمەی دەپرسی زەناب کوا یان زەناب چی دەکات[1].

ئەوەی لە ژیانی ئوم سەلەمە وردبێتەوە بە روونی بۆی دەردەکەوێت کە ئافرەتێکی زۆر ژیر و دانا بوو، نزیکەی (387) فەرمودەی لە پەیامبەرەوە ﷺگێڕاوەتەوە، زۆر جار پەیامبەر ﷺپرسی پێ دەکرد، لە ئاشتینامەی حودەیبییەدا رۆڵێکی زۆر گەورەی بینی کە بەڵگە بوو لە سەر ژیری و دانانی، کاتێك پەیامبەر ﷺئەو ئاشتینامەیەی مۆرکرد یارانی ئەوەیان بە شکستی و زەلیلی لە قەڵەمدا بۆیە کاتێك پەیامبەر ﷺفەرمانی پێدان سەر بتاشن و هەدی پێشکەش بکەن خاوییان نواند لە ئەنجامدانی فەرمانەکانیدا, پەیامبەر ﷺبە دڵتەنگییەوە چووە ژوورەوە بۆ لای ئوم سەلەمە کە لەو جارەدا بردبووی لەگەڵ خۆیدا و فەرمووی خەڵکیی تیاچوون, فەرمانی پەیامبەرەکەیان جێبەجێ ناکەن, ئوم سەلەمەش پێی وت: ئەی پەیامبەری خوا ﷺتۆ قسەیان لەگەڵدا مەکە, بڕۆ کوشتی خۆت سەربڕە و سەرتاشەکەت بانگ بکە سەرت بتاشێ, ئەوان کە بینییان خۆت ئەو کارە دەکەیت ناتوانن سەرپێچیت بکەن و بۆیان دەردەکەوێت کە مەسەلەکە جددییە و ماوەی سەرپێچی کردنی تێدا نییە، پەیامبەر ﷺبە گوێی ئوم سەلەمەی کرد و صەحابەکانیش هەموو هەڵسان سەری خۆیانیان تاشی و قوربانییان سەربڕی.

ئەگەر لە هۆکاری خواستنی ئوم سەلەمە ورد بینەوە چەند شتێك دەبینین:

1ـ پەیامبەر ﷺحەزی نەدەکرد هیچ ئافرەتێك بە بێ مێرد بمێنێتەوە, بە تایبەت ئەوانەی کە منداڵی وردیان هەیە و سەرپەرشتیارێکیان نییە.

وەکو ئاشکرایە زۆربەی کەسوکاری ئوم سەلەمە هێشتا لە سەر کوفر مابوونەوەو کەسێکی وای نەبوو سەرپەرشتیاری خۆی و منداڵەکانی بکات، ئامادەش نەبوو مێرد بە هیچ کەسێکی تر بکات لەبەر ئەوەی کە کەسی لە ئەبوسەلەمە بە باشتر

---

[1] نساء خلد هن التاريخ/ محمود ابراهيم الديك.

نەدەزانی, بۆیە ئەبوبەکرو عومەری ڕەت کردەوە. پەیامبەریش ﷺ لەبەر ئەوەی کە ئوم سەلەمە یەکێك بوو لەوانەی کە لە سەرەتای ئیسلامەوە باوەڕیان هێنا بوو، خۆیو مێردەکەشی لە هەردوو کۆچەکەی حەبەشەدا بەشدار بوون و لە پێناوی ئیسلامدا تاڵی و سوێری زۆری چەشتبوو ویستی پاداشتی بداتەوە و شەرەفی دایکی موسڵمانانی پێ ببەخشێت لەگەڵ ئەوەی کە ئوم سەلەمە بە تەواوی شووکردنی خستبووە ئەولاوەو نیازی نەبوو دوای ئەبوسەلەمە مێردێکی تر بکاتەوە.

ئەمە واقعییەتی ئیسلام و ئاسانییەکەی دەردەخات, شووکردنەوەی دوای مردنی مێرد کە لای خۆمان بە چاوێکی سوك تەماشا دەکرێت بۆ ژن لە ئیسلامدا چارەسەرێکی کردەوەییە بۆ زۆری ڕێژەی بێوەژن، ئەگەر پەیامبەر ﷺ ئەم ڕێگا چارەسەرەی دانەنایە ڕێژەی بێوەژن لە کۆمەڵگەی موسڵمانان‌دا ئەوەندە زۆر دەبوو دەبووە کێشەیەکی کۆمەڵایەتی, بەڵام ئیسلام زۆر بە سادەیی ئەم کێشەیەی چارەسەر دەکرد و هەر پیاوێك دەمرد یا دەکوژرا دوای ماوەیەکی کەم ژنەکەی گەر لە ڕێکی شوو کردندا بووایە یەکسەر شووی دەکرد و هیچ تانە و تەشەرەیەکیشی نەدەهاتە سەر.

رەیحانەی کچی زەیدی کوڕی عەمر و صەفییەی کچی حویەی کوڕی ئەختەب

ئەم دووە پێکەوە باس دەکەین لەبەر ئەوەی کە هەردووکیان جولەکە بوون و یەکەمیان لە دەستکەوتەکانی شەڕی بەنی قورەیزە و دووەمیان لە دەستکەوتەکانی شەڕی خەیبەر بوون.

هەردووکیان پەیامبەر ﷺسەرپشکی کردن لە نێوان ئەوەی ئازادیان بکات و بیانخوازێت و حیجابیان بە سەردا فەرز بێت یان بە کەنیزەکی بمێننەوە, رەیحانە کۆیلایەتی هەڵبژاردو صەفیە ئازادیی.

ناحەزانی ئیسلام بە تایبەت ئەوانەی کە کاریگەری جولەکەیان بەسەرەوەیە، یان سەر بە یەکێك لە دەزگاکانی جولەکەن، زۆر جەخت لە سەر ئەم مەسەلەیە دەکەنەوە لە دوو رووەوە:

یەکەمیان: ئەوەی پێی دەڵێن قەتلوعامی جولەکە بە تایبەت لە بەنی قورەیزە.

دووەمیان: خواستنی ئەم دووە لە لایەن پەیامبەرەوە ﷺکە گوایە هۆکەی پاڵنەرێکی سێکسی بووە, بۆیە پێش ئەوەی باسی ئەم زەواجە بکەین چەند خاڵێك لە سەر شەڕی بەنی قورەیزە و شەڕی خەیبەر دەنوسین:

شەڕی بەنی قورەیزە

ئەو نووسەرانەی ناحەزی ئیسلامن و رەخنەی لێدەگرن لە باسکردنی شەڕی بەنی قورەیزەدا باسی دیمەنی کۆتایی ئەو شەڕە دەکەن کە تێیدا موسڵمانان گەمارۆی بەنی قورەیزە دەدەن و پاش (25) رۆژ لە گەمارۆدان رازیی دەبن بەوەی سەعدی کوڕی موعاز دادوەرییان بکات لەبەر ئەوەی کە لە پێش ئیسلامدا هاوپەیمانیان بوو، ئەویش بەوە حوکم دەدات کە پیاوانیان بکوژرێن و ژن و ماڵ و منداڵیشیان بە غەنیمەت ببرێت.

پەیامبەریش ﷺپێی دەفەرموویت بەو شێوەیە حوکمت دا بە سەریاندا کە خوا لە سەرووی حەوت تەبەقەی ئاسمانەوە داویێتی.

ناحەزان باسی ئەوە ناکەن بۆچی جولەکە ئەو حوکمە قورسەیان بە سەردا درا ئەویش بۆ ئەوەی خوێنەر وابزانێت ستەمێکی گەورە بوو لێیان کرا و زۆرێك لەو نووسەرانە بە قەسابخانەی ناو دەبەن.

شایانی باسە زۆربەی هەرەزۆری ئەم نووسەرە کوردانەی کە ئێستا دژی ئیسلام شت دەنوسن ئاماژە بۆ ئەم رووداوانە دەدەن و ناوی قەسابخانەی لێدەنێن: ئەمە وامان لێدەکات کە گومان ببەین لەو لایەنانەی لە پشتی ئەم جۆرە کەسانەوەن و هانیان دەدەن ئەو شتانە بنوسن.

بۆ ئەوەی باشتر لە هۆی ئەو شەڕانە تێبگەین دەبێ بگەڕێینەوە بۆ سەرەتای کۆچ کردنی موسڵمانان بۆ مەدینە و نوسینی دەستوری مەدینە و ئەو رێککەوتننامانەی لە نێوان پەیامبەر ﷺو جولەکەکاندا مۆر کرا و پاشان هەڵوێستی جولەکە لەو رێککەوتننامانە و لە شەڕی نێوان موسڵمانان و بێبڕواکان.

باسکردنی کوشتاری بەنی قورەیزە بێ باسکردنی پێشەکییەکانی وەکو نمایش کردنی دوا دیمەنی شانۆیەکە کەتێیدا کابرایەکی ستەمکاری پیاوکوژی دڕندە سزا دەدرێت و تۆڵەی لێدەسێنرێتەوە بێئەوەی بینەر ئاگای لە پێشەکییەکانی هەبێت و دیمەنەکانی تری بینیبێت کە تێیدا جینایەتکار جینایەتەکانی ئەنجام دەدات، ئەمە وا دەکات خوێنەر لەگەڵ ستەمکاردا هاوسۆزی بنوێنێ نەك لەگەڵ ستەملێکراودا.

ئەگەر بێتو هەڵوێستی جولەکە لە موسڵمانان باس بکەین لە سەرەتای کۆچی موسڵمانان بۆ مەدینە تا شەڕی بەنی قورەیزە و پاشان شەڕی خەیبەر دەگەینە ئەو قەناعەتەی کە ئەوەی لەگەڵیاندا کرا پڕ بە پێستی تاوانەکەیانەو بەڵکو بگرە کەمتر بوو لەوەی کە شیاوی بوون, خواستنی (صفیە) و بردنیە ریزی خێزانەکانی پەیامبەر ﷺگەورەترین شەرەف بوو بە صەفییە درا، ئەوەی بەرامبەر رەیحانە کرا هەمان شت بوو، بەڵام خۆی ژیانی کەنیزەکێتی هەڵبژارد بە سەر ژیانی ئازادیدا.

هەموو دەزانین کە پەیامبەر ﷺ لەگەڵ جێگیربوونی لە مەدینەدا رێککەوتننامەیەکی لەگەڵ جولەکەدا مۆرکرد کە ئەمانە هەندێکن لە بڕگەکانی:

1ـ جولەکەش نەتەوەیەکن لەگەڵ موسڵماناندا, ئایینی خۆیان بۆ خۆیان و ئایینی موسڵمانان بۆ موسڵمانان (واتە: جولەکە لە سەر ئایینی خۆیان و موسڵمانان لە سەر ئایینی خۆیان) ئەوەیشان کە ستەم دەکات یا سەرپێچی دەکات تەنها زیان بە خۆی و کەسوکاری خۆی دەگەیەنێت.

2ـ لە سەر موسڵمانان و جولەکەکانە کە هاوکاریی یەکتر بکەن و یارمەتی یەکتر بدەن بەرامبەر هەر لایەنێك کە دەستدرێژی بکاتە سەر مەدینە یان سەر یەکێك لەو لایەنانەی بەشدارن لە مۆرکردنی ئەو رێککەوتننامەیە.

واتە بە پێی ئەم بەڵێننامەیە رێزگرتن لە یەکتر و پێکەوە ژیان و بەرگری هاوبەش لە نێوان موسڵمانان و جولەکەکاندا مۆر کرا، بەڵام ئایا جولەکە پابەند بوون بە بڕگەکانی ئەو رێککەوتننامەیەوە؟

لە راستیدا نەخێر بەڵکو بە درێژایی ئەو ماوەیە کە حەوت ساڵە بە بەردەوامی جولەکە ئەو بەڵێننامەیەیان پێشێل دەکرد و نەك هەر بەشدارییان نەدەکرد لەبەرگریکردن لە مەدینە، بەڵکو هەمیشە لە پشتەوە خەنجەریان دەدا لە موسڵمانان, نەك هەر ئەوەش، بەڵکو ئەندازیاری شەڕی خەندەق کەتێیدا هەموو هۆزو و تیرەکانی عەرەب هێرشێکی دە هەزار کەسییان هێنایە سەر موسڵمانان بۆ لە ریشە دەرهێنانیان هەمووی بە دەسەی‌حویەیی کوڕی ئەختەب و سەرانی جولەکە بوو.

بۆ ئەوەی وێنەکە روونتر بێت لای خوێنەر بە باشی دەزانم کەمێك بە درێژتر لە سەر ئەم مەسەلەیە بدوێم:

کاتێك موسڵمانان هاتنە مەدینە سێ تیرەی جولەکەی تێدا بوو: بەنی قەینوقاع و بەنی نەزیرو بەنی قورەیزە, ئەم سێ تیرەیە هەرسێکیان بەشدار بوون لە مۆر کردنی ئەو بەڵێننامەیە، بەڵام با بزانین هەریەك لەمانە چەند پاپەند بوون بە بڕگەکانی ئەو بەڵێننامەیەوە.

بەنو قەینوقاع

ئەمانە یەکەم تیرە بوون کە ئەو رێککەوتننامەیەیان پێشێل کرد و دەستدرێژییان کردە سەر موسڵمانان.

ئیبن ئیسحاق دەڵێت: دوای ئەوەی موسڵمانان لە شەڕی بەدردا سەرکەوتنیان بە دەست هێنا جولەکەکانی بەنو قەینوقاع زۆریان پێ ناخۆش بوو، بە هەوو شێوەیەك هەوڵیان دەدا لە نرخی ئەو سەرکەوتنە کەم بکەنەوەو دەیانووت ئێوە تووشی خەڵکانێکی شەڕکەر نەبوون, ئەگەر لەگەڵ کەسانێکی وەکو ئێمەدا بجەنگانایە دەتانبینی چیمان لێ دەکردن، بەوەشەوە نەوەستان، بەڵکو لە ناو بازاڕی خۆیاندا کۆمەڵێکیان دەستدرێژیان کردەسەر ئافرەتێکی موسڵمان و تەشقەڵەیان پێگێڕا, ئەویش بەوەی کە ئافرەتێکی موسڵمان هەندێك شتومەکی برد بۆ بازاڕی بەنو قەینوقاع بیفرۆشێت, لەوێ فرۆشتنی و چوو بۆ دوکانی زەڕەنگەرێك بۆ زێڕ کڕین, لەوێ چەند جولەکەیەك زۆریان لێکرد دەموچاوی خۆی دەرخات و پەچەکەی لا ببات ئەویش رازی نەبوو, دوایی زەڕنگەرەکە چمکێکی کراسەکەی گرێدا بە پشتیەوە, کاتێك ژنەکە هەستایە سەرپێ لەشی کەوتەدەر, پیاوەکان دەستیان کرد بە پێکەنین و ژنەکە هاواری کردو قیژاندی، پیاوێکی موسڵمان لەوێدا پەلاماری جولەکەکەیداو کوشتی, جولەکەکانیش موسڵمانەکەیان کوشت, لەوەوە شەڕەکە گەورە بوو لە نێوانیاندا, بەو شێوەیە جولەکە ئەو رێککەوتننامەو بەڵێننامەیەیان پێشێل کرد.

دوای ئەوە موسڵمانەکان گەمارۆی ئەو تیرەیەیان داو لە ئەنجامدا رێککەوتن لە سەر ئەوەی کە مەدینە چۆڵ بکەن. ئەوەبوو مەدینەیان بەجێهێشت و بەرەو شام کەوتنەڕێ بێ ئەوەی کەسێکیان بکوژرێت یان شتێکیان زەوت بکرێت.

بەنو نەزیر (بنو النضیر)

بە نیسبەت بەنی نەزیریشەوە بەهەمانشێوە ئەوان رێککەوتننامەکەیان پێشێل کردو پیلانیان گێڕا بۆ کوشتنی پەیامبەر ﷺ لە بارودۆخێکی زۆر ناسکدا کە بە کورتی بەم شێوەیە بوو:

موسڵمانان لە شەڕی ئوحوددا شکستێکی گەورەیان بە سەردا هات و هەفتا کەسیان لێ شەهید کرا، کە حەمزەی مامی پەیامبەری پاڵەوانی قوڕەیش یەکێك بوو لەوانە، دوای ئەوە بە ماوەیەکی کەم پیاوێك لە هۆزی بەنی عامر بە ناوی **ابو براء عامر بن مالك بن جعفر** هات بۆ مەدینە, پەیامبەر ﷺ بانگی کرد بۆ ئیسلام ئەو رازیی نەبوو، بەڵام دژایەتی ئیسلامیشی نەنواند، بەڵکو پێشنیاری کرد بە سەر پەیامبەردا ﷺ کە چەند موسڵمانێکی شارەزای لەگەڵدا بنێرێت بۆ ناوچەی نەجد

کە خۆی خەڵکی ئەوێ بوو بۆ ئەوەی خەڵکەکەی بانگ بکەن بۆ ئیسلام, پەیامبەر ﷺ ئەم پێشنیارەی بەدڵبوو, بەڵام دەترسا لەوەی خەڵکی نەجد بیانکوژن یان ئازاریان بدەن, بەڵام ئەبو عامر دڵنیای کردەوە کە ئەوان لە ژێر سایەی ئەودا دەبن و ئەو بەرگرییان لێدەکات، ئەوە بوو پەیامبەر ﷺ (70) حەفتا کەسی لەوانەی کە خوێندەوار و شارەزا بوون لەگەڵدا نارد بە سەرۆکایەتی (**المنذر بن عمرو الأنصاری**).

کاتێك گەیشتنە ناوچەی نەجد لە شوێنێك لایاندا پێی دەوترێت (بئر معونە), لەوێ نوێنەرێکیان نارد بە ناوی (حەرام بن ملکان) بە نامەیەکی پەیامبەر ﷺ کە بۆی نوسیبوون بۆ سەرۆکی ئەو هۆزانە کە ناوی **عامر بن الطفیل** بوو (برازای ئەو پیاوەی لەگەڵیدا هاتبوون), عامر پیاوێکی دڕندەی دڵڕەق و دژ بە ئیسلام بوو، بێ ئەوەی تەماشای نامەکە بکات نوێنەرەکەی کوشت, دوایی نزیکەی هەزار سوارێکی کۆکردەوە و چوو دای بەسەر ئەو (69) کەسەداو هەموویانی کوشت تەنها دووانیان نەبێت, یەکێکیان بە ناوی **کعب** بن زەید کە بریندار کرابوو، بەڵام نەمردبوو، دووەمیان بەناوی عەمری کوڕی ئومەییەی **ضەو**مەری. عەمری کوڕی ئومەییە لە گەڕانەوەیدا دووکەسی لە هۆزەکەی **عامر بن الطفیل** بینی کە لە مەدینەوە دەهاتن, بێئەوەی بزانێت پەیامبەر ﷺ (ئەمان)ی پێ بەخشیون (واتە کەس دەستیان بۆ نەبات و نەکوژرێن) هەردووکیانی کوشت, وایدەزانی بەوە تۆڵەی لە **عامر بن الطفیل** کردۆتەوە, کاتێك گەڕایەوە مەدینە و ئەو خەبەرەی دایە پەیامبەر ﷺ، پەیامبەر ﷺ ئەو کارەی پێ ناخۆش بوو، پێی وت ئێمە ئەمانمان بەو دوو پیاوە بەخشیبوو بۆیە دەبێت دییەکەی بدەین (دییە: بڕێك پارەیە لە خوێنی ئەو کەسەدا دەدرێت کە بە هەڵە کوژرا بێت) بۆ ئەو مەبەستە چوو بۆ لای جولەکەکان بۆ ئەوەی یارمەتی بدەن لە کۆکردنەوەی پارەی خوێنی ئەو دوو پیاوەدا، (دواتر دێینە سەری) ئەم کارەساتە واتە کوژرانی حەفتا صەحابەی خوێندەواری گەنج ئازارێکی زۆری گەیاندە موسڵمانان کە زیاتر بوو لەئازاری ئەو شکستەی بەسەریاندا هاتبوو لە شەڕی ئوحوددا و سەرلەنوێ ماتەمینی باڵی کێشا بەسەر مەدینەدا..

هێشتا کفنی ئەو حەفتا کەسە زەرد نەبوو بوو موسڵمانان تووشی کارەساتێکی دڵتەزێنی تر بوون کە تێیدا دە صەحابەی تر بەهەمان شێوەی ئەوانەی (**بئر معونة**) بەغەدر کوژران, لە کارەساتێکدا کە پێی دەوترێت (**حادثة الرجیع**) کورتەکەشی ئەوەیە کە چەند کەسێك لە هۆزی عوزەل (**عضل**)و قارە هاتن بۆ لای پەیامبەر ﷺ و موسڵمانێتی خۆیان راگەیاند و داوایان کرد پەیامبەر ﷺ چەند کەسێکیان لەگەڵدا بنێرێت بۆ ئەوەی ئیسلامیان فێر بکەن, پەیامبەریش ﷺ شاندێکی (10) دە کەسی لەگەڵدا ناردن بە سەرۆکایەتی (**مرثد بن أبي مرثد الغنوي**) کاتێك شاندەکە گەیشتە شوێنێك لە نێوان مەککە و عەسفاندا پێی دەوترێت (**ذات الرجیع**) ئەندامەکانی ئەو وەفدەی هێنابوویان یەکەیەکە دزەیان کرد و چوون بۆ لای هۆزی هوزەیل و داوایان لێ کردن بێن بەدەمیانەوە بۆ کوشتنی ئەو دەکەسە.

ئەوەبوو هێرشیان کردە سەریانو هەشتیان لێ کوشتن و دووانیان خۆیان دا بەدەستەوە, بردنیان بۆ مەککەو لەوێ فرۆشتنیان بە قورەیش, ئەو دوو نەفەرەش زەیدی کوڕی دەثینە و خوبەیبی کوڕی عەدی بوون, قورەیشییەکان بە ناشیرینترین شێوە هەردووکیانیان کوشت (ئێستا شوێنی باسکردنی نییە).

هەواڵی ئەو دەکەسەش گەیشتە موسڵمانان، ئیتر ماتەمینی بە تەواوی باڵی بەسەر مەدینەدا کێشا..

لەم کاتەدا عەمری کوڕی ئومەییەی زومەری هەواڵی کوشتنی ئەو دوو نەفەرەی کەلە هۆزی عامری کوڕی توفەیلی بکوژی (70) صەحابییەکە بوو هێنا بۆ پەیامبەر ﷺ، ئەوەبوو پەیامبەر ﷺ بڕیاری دا خوێنی ئەو دووکەسە بدات, بۆ ئەو مەبەستە هەستا بەخۆیو چەند کەسێك لە یارانی چوون بۆ ناوچەی بەنی نەزیر بۆ ئەوەی یارمەتی بدەن بۆ کۆکردنەوەی پارەی خوێنی ئەو دوو نەفەرە، جولەکەکان پێشوازییەکی گەرمیان لە پەیامبەر ﷺ کرد و وتیان بەسەر چاویارمەتیت دەدەین.

پەیامبەر ﷺ لە پاڵ دیواری یەکێك لە ماڵەکانیان دانیشت چاوەڕوانی ئەوەی دەکرد پارەکەی بۆ بێنن, ئەوان لە ژێرەوە پیلانیان دەگێڕا چۆن ئەم هەلە بقۆزنەوەو پەیامبەر ﷺ بکوژن, ئەوە بوو رێککەوتن لە سەر ئەوەی یەکێکیان بە ناوی

عەمری کوڕی جەحاشی کوڕی کەعب بچێتە سەربانی ماڵەکەو بەردێکی گەرە بهاوێتە خوارەوە بۆ سەر پەیامبەر ﷺ، یەکێك لە سەرانی بەنی نەزیر کە ناوی سەلامی کوڕی حەکیم بوو ئامۆژگاری کردن ئەوکارە نەکەن، چونکە ئەوە غەدرەو پێشێل کردنی ئەو ڕێککەوتننامەیە کە لە نێوانیاندا هەیە و دووەمیش ئەگەر سەر نەگرێت دەرئەنجامی خراپ دەبێت, بەڵام بە گوێیان نەکرد و لە سەر گومڕایی خۆیان بەردەوام بوون و هەموو داب و نەریت و بەهایەکیان خستە ژێر پێ و بڕیاری ئەو خیانەتە گەورەیان دا, پەیامبەر ﷺ لە ڕێگای جبرائیلەوە هەواڵی پێدرا کە جولەکەکان خەریکی ئەنجامدانی خیانەتێکی لەو جۆرەن یەکسەر هەستاو بە بیانووی سەرئاوکردن ئەوێی بەجێ هێشت, کاتێك یارانی بینییان زۆری پێ چوو نەهاتەوە چوون بە دوایدا, لە ڕێگا نەفەرێکیان پێگەشت کە لە مەدینەوە بەرەو ئەوێ دەهات، خەبەری دانێ کە پەیامبەر ﷺ گەڕاوەتەوە بۆ مەدینە, کاتێك چوون بۆ لای و لێیان پرسی بۆچی بەو شێوەیە گەڕایەوە؟ پێیێ وتن جوولەکە نیازی کوشتنی ئەویان هەبووە بۆیە بەو نهێنییە گەڕایەوە بۆ ئەوەی پیلانەکەیان ئاشکرا نەبێت و ڕێگای تر نەگرنە بەر بۆ کوشتنی".

لێرەدا دەپرسین: ئەوە ئەگەر سەرۆکی هەر وڵاتێکی تر بوایە ئاوها بەو شێوەیە هاوپەیمانانی پیلان بگێڕن بۆ کوشتنی لەو کاتەی کە ئەو چووە بۆ لایان بۆ ئەوەی یارمەتی بدەن کەچی ئەوان نەخشە بکێشن بۆ کوشتنی, چ هەڵوێستێك وەردەگرێت لێیان؟ بە تایبەت ئەگەر ئەوەش بزانین کە ئەوە لە کاتێکدا بووە کە لە شەڕێکی گەورەدا شکستیان هێناوە و دوای ئەوە لە دوو کارەساتی دڵتەزێندا دوو کۆمەڵ لە یارانی بە غەدر کوژراون, لە کاتێکی ئاوەهادا هاوپەیمانانی ئاوەها خیانەتێکی لێبکەن و پیلان بگێڕن بۆ کوشتنی لە ناو ماڵی خۆیاندا چییان لێدەکات؟

هەموو ئەوەی کە پەیامبەر ﷺ کردی بەرامبەریان ئەوە بوو پێیی وتن دەبێ شاری مەدینە چۆڵکەن, چەکەکانیان نەبێت هەموو شتێکیان لەگەڵ خۆیاندا برد، تەنها (11) کەسیان لێکوژرا، یەکێکیان عەمری کوڕی جەحاش بوو، ئەوەی کە کوشتنی پەیامبەری پێڕاسپێرابوو، ئامۆزایەکی خۆی بە ناوی یامینی کوڕی عومەیر، دوای ئەوەی موسڵمان بوو کوشتی، دە کەسەکەی تریش خۆیان پەلاماری موسڵمانیانداو لە شەڕدا کوژران.

بەنی نەزیر بوون بە دوو بەشەوە، بەشە زۆرەکەیان کە سێ لە سەرگەورەکانیانی تێدابوو، حویەی کوڕی ئەختەبو سەللامی کوڕی ئەبی حوقەیق و کەنانەی کوڕی ڕەبیع، چوون بۆ خەیبەر و بەشەکەی تریان چوون بۆ (أذرعات الشام) هەمان ئەو شوێنەی بەنو قەینوقاع بۆی چوون، دواتر خەیبەریش کەوتە ژێر دەسەڵاتی ئەو سێ پیاوە و لەوێوە ـ وەکو لەمەودوا باسی دەکەین ـ دەستیان کردە پیلان گێڕان دژی موسڵمانان.

بەنو قورەیزە (بنوقريظه)

جولەکەکانی بەنی نەزیر دەرسیان وەرنەگرت لەوەی بەسەریاندا هات لە ئەنجامی ئەو غەدرو خیانەتەی لە پەیامبەر ﷺ و موسڵمانانیان کرد، بەڵکو بەردەوام بوون لە پیلان گێڕان دژی موسڵمانان، بەڵام ئەمجارە بە شێوەیەکی تر. ئەویش بە هەوڵدان بۆ دروستکردنی بەرەیەکی گەورە دژی موسڵمانان، بەرەیەك کە هەموو عەرەبو نەیارانی ئیسلام تێیدا بەشداربن بۆ ئەوەی لە ریشەیان دەربێنن، ئەوە بوو بۆ ئەو مەبەستە تیمێکیان دروست کرد کە پێکهاتبوو لە (**سلام بن أبي الحقيق النضري)**و **(حيى بن أخطب النضري)**و **(كنانة بن أبي الحقيق النضري)** و **(هونة بن قيس الوائلي)**و **(أبو عمار الوائلي)** بە سەرۆکایەتی حەیی کوڕی ئەختەب و کەوتنە گەڕان بەناو عەرەبدا بۆ هاندانیان لە موسڵمانان و پێکهێنانی بەرەیەکی گەورەو لەشکرێکی گەورە بۆ ئەوەی هێرش بەرنە سەر موسڵمانانو لە ریشەیان دەربێنن، سەرەتا چوون بۆ لای قورەیش، دوژمنی بنچینەیی موسڵمانانو بیرۆکەی پرۆژەکەیان لا باسکردن، قورەیش پەسەندیان کرد، دوای ئەوە چوون بۆ لای غەتەفانو لای ئەوانیش باسیان کرد، و بە هەردوو لایان وت کە ئێمەش لەگەڵتاندا دەبین تا لە ریشەیان دەردێنین، غەتەفانیش ڕازی بوون بەو مەرجەی جولەکە داهاتی یەك ساڵی خەیبەریان بدەنێ، بەو شێوەیە لەشکرێکی (10) هەزار کەسی لە قورەیش وغەتەفان پێکهێنرا، قورەیش چوار هەزارو غەتەفان شەش هەزار هەمووشیان لە ژێر سەرۆکایەتی ئەبوسوفیاندا.

کاتێك پەیامبەر ﷺ ئەم هەواڵەی بیست، موسڵمانانی کۆکردەوە بۆ راوێژو لێکۆڵینەوە، لە ئەنجامدا گەیشتنە ئەو بڕیارەی کە کەندرێکی گەورە لێبدەن لەو شوێنانەی کە جێی مەترسی هێرش هێنانە بۆ سەریان، ئەوەبوو کەندرێکی گەورەی (پێنج هەزار باڵ)یان هەڵکەند، کە ماوەیەکی زۆری خایاند، شایانی باسیشە ئەو ساڵە ساڵێکی نەهات بوو، زۆربەی موسڵمانان هەژار بوون، زۆرێکیان ژیانیان لە رووی بژێوییەوە زۆر سەخت بوو، وەرزەکەشی زستانو کەشو هەوا زۆر سارد بوو.

پەیامبەر ﷺ کارەکەی بەسەر موسڵماناندا دابەش کردبوو، هەر دە کەس دەبوایە چل باڵ بەدرێژی و نۆ باڵ بە پانیو حەوت باڵ بە قووڵی هەڵکەنن، ئەم کارە یەك مانگی رەبەقی خایاند.

دوای ئەوەی جولەکەکان لەگەڵ قورەیش و غەتەفاندا نەخشەی هێرشەکەیان کێشا، حویەی کوڕی ئەختەب کەوتەڕێ بەرەو بەنی قورەیزە بۆ ئەوەی ئەوانیش قایل بکات لە پشتەوە هێرش بێننە سەر موسڵمانان، کاتێك حویەی گەیشتە بەردەرگای قەڵای بەنی قورەیزە سەرۆکی بەنی قورەیزە کەعبی کوڕی ئەسەد زانی نیازی خراپە، فەرمانیدا دەرگای لەسەر داخەنو نەهێڵن بێتە ژوورەوە، بەڵام هەرچۆنێك بێت توانی قایلیان بکات بەوەی دەرگای بۆ بکەنەوە، ئەوە بوو دوای بێنەو بردەیەکی زۆر لە نێوان حویەی و کەعبدا توانی قایلی بکاتو پاشگەزبێتەوە لەو رێککەوتنامەیەی لە نێوان جولەکەو موسڵماناندا هەیەو بەو بیانووەی کە ئەمە هەلێکەو لە دەست نادرێتو دڵنیای کرد لەوەی کە ئەمجارە موسڵمانان دەرباز بوونیان بۆ نییە.

ئیبن هیشامو ماباقی نووسەرانی ژیاننامەی پەیامبەر ﷺ باسی ئەو هەوڵە زۆرە دەکەن کە حویەی داویەتی لەگەڵ کەعبدا تا قەناعەتی پێ کرد ئەو رێککەوتننامەیە هەڵبوەشێنێتەوەو بەشداری بکات لەو هێرشە سەرتاسەرییەدا بۆ سەر موسڵمانان.

با دەقی وتوێژەکەی حویەی کوڕی ئەختەبو کەعبی کوڕی ئەسەد لە سیرەی ئیبن هیشامەوە بگوێزینەوە:

ئیبن هیشام دەڵێت: دوژمنی خوا حویەی کوڕی ئەختەبی نەزری کەوتەڕێ بەرەو لای کەعبی کوڕی ئەسەدی قورەیزی سەرگەورەی بەنی قورەیزەو مۆرکەری رێککەوتننامەی نێوان بەنی قورەیزەو موسڵمانان، کاتێك کەعب هەواڵی هاتنی حویەی بیست فەرمانی دا دەرگای قەڵاکەی بەڕوودا داخەن، حویەی بانگی لێ کرد ئەی کەعب دەرگام لێ بکەنەوە، کەعب وتی حویەی تۆ کابرایەکی بەدیووم (شووم)ی، منیش پەیمانم لەگەڵ موحەممەدا هەیەو پێشێلی ناکەم، لە وەفاو راستگۆیی زیاتر هیچم لێ نەبینیوە، حویەی وتی بیکەرەوە قسەم هەیە لەگەڵتدا، کەعب وتی دەرگات لێ ناکەمەوە، حویەی وتی سوێند بە خوا لەبەر ئەوە دەرگام لێ ناکەیتەوە پارووە نانێکت لەگەڵدا نەخۆم، ئەمە وایکرد کەعب دەرگای لێ بکاتەوە، حویەی وتی: بەدبەخت! سەربەرزیی هەمیشەییو دەریایەکی پڕ لە شەپۆلم بۆ هێناوی، قورەیشم بۆ هێناوی بە هەموو سەرکردەو پێشەواکانییەوە و لە (مجمع الاسیال) دامناون (شوێنێکە لە باکوری مەککە)، غەتەفانم بە هەمان شێوە بۆ هێناوی لە تەنیشتی چیای ئوحوددا دامناون، پەیمانیان داوەمەتێ تا موحەممەدو ئەوانەی لەگەڵێدان لە ریشە دەرنەهێنن نەگەڕێنەوە.

کەعب وتی: بەدبەخت خۆت (ویحك)! سوێند بە خوا زەلیلی رۆژگارو هەورێکت بۆ هێناوم کە ئاوەکەی رژابێو تەنها بروسکەو تریشقە لێدەداتو بێ ئەوەی هیچی تێدا بێ، برۆ لێم گەڕێو وازم لێ بێنە، من لە موحەممەد جگە لە وەفاو راستگۆیی هیچی ترم لێ نەبینیوە، حویەی وازی نەهێناو هەر هێنای و بردی تا قەناعەتی پێ کرد دوای ئەوەی کە حویەی پەیمانی قورسی دایێ کە ئەگەر قورەیش و غەتەفان بگەڕێنەوە بێ بەدەستهێنانی مەبەستەکەیان بێت لەگەڵیاندا لە ناو قەڵاکانیاندا بمێنێتەوەو چی بەسەر ئەواندا دێت بەسەر ئەمیشدا بێت، بەو شێوەیە کەعب ئەو رێککەوتننامەیەی کە لە نێوان خۆیو پەیامبەردا ﷺ هەبوو خستە ئەو لاوەو پێشێلی کرد.

کاتێك هەواڵ گەیشتە پەیامبەر ﷺ کە بەنی قورەیزە چوونەتە ناو ئەو هاوپەیمانێتییەوە دژی موسڵمانان، چەند نەفەرێکی نارد بۆ لایان کە بریتیی بوون لە سەعدی کوڕی موعازی سەرۆکی ئەوسو سەعدی کوڕی عوبادەی سەرۆکی

خەزرەج و عەبدوڵڵای کوڕی رەواحەو خەواتی کوڕی جوبەیرو پێی وتن: بچن بۆ لای بەنو قورەیزە و ببینن ئەوەی پێمان گەیشتووە دەربارەیان راستە یان درۆیە، ئەگەر راست بوو ئەوا بەشێوەیەك پێم راگەیەنن کە تەنها خۆم لێی تێبگەن و ئاشکرای مەکەن بۆ ئەوەی خەڵکیی ورەیان نەڕوخێت، ئەگەر درۆش بوو ئەوا ئاشکرای بکەن بۆ خەڵکیی.

کاتێك نوێنەرانی پەیامبەر ﷺ گەیشتنە لای بەنی قورەیزە، بینییان زۆر لەوە خراپترن کە پێیان گەیشتووە، جنێو بە پەیامبەر ﷺ دەدەن و دەڵێن: پەیامبەری خوا کێیە؟ هیچ پەیمان و بەڵێنێك لە نێوان ئێمەو موحەممەددا نییە!

قسەیەکی زۆر کەوتە نێوان نوێنەرانی پەیامبەر ﷺ و جولەکە تا گەیشتە جنێو بەیەکتر دان لە نێوان جولەکەو سەعدی کوڕی عوبادەدا کە پیاوێکی تووڕە بوو، بەڵام سەعدی کوڕی موعاز کە پێشتر هاوپەیمانی بەنی قورەیزە بوو، پیاوێکی لەسەرخۆ بوو، سەعدی کوڕی عوبادەی ئارام کردەوەو وپێی وت "دەست لە جنێوو جنێوکاری هەڵگرەو ئەوەی لە نێوان ئێمەو ئەواندا هەیە لەوە زیاترە".

پاشان سەعدی کوڕی موعاز رووی کردە بەنی قورەیزەو ئامۆژگاری کردن کە ئەو کارە نەکەن، چونکە دوایی پەشیمان دەبنەوەو لە بەنی نەزیر خراپتریان بەسەردا دێت، جولەکەکان بە گاڵتەپێکردنێکەوە وەڵامیان دایەوەو قسەیەکی زۆر ناشیرینیشیان پێ وت، وتیان: "أكلت أير أبيك". واتە: (....) باوکتت خوارد. سەعدی کوڕی موعاز وتی: قسەی تر جوانترو شیاوتر بوو بۆتان بیکەن ئەی بەنی قورەیزە.

کاتێك نوێنەرانی پەیامبەر ﷺ گەڕانەوە سڵاویان لێکردو وتیان: **"عضل والقارة"**. واتە: وەکو غەدری عوزەل و قارەیە کە بە یارانی رەجیع کرا (ئەو دە کەسەی کە پەیامبەر ﷺ لەگەڵ پیاوانی عوزەڵ و قارەدا ناردنی و لەوێ بە غەدر کوژران)، پەیامبەر ﷺ فەرمووی: خوا گەورەترە، موژدەتان دەدەمێ ئەی موسڵمانان کە سەر دەکەون.

لەوەدوا موسڵمانان حاڵیان زۆر شڕ بوو، دوژمن لەسەرەوەو خوارەوە هێرشیان بۆ هێناون و بەنی قورەیزەش پەیمانەکەیان شکاندووەو چونەتە پاڵ هاوپەیمانان و دووڕووەکانیش کەوتنە جموجوڵ و دەستیان کردە ترساندنی موسڵمانان و ورە روخاندنیان، بە رادەیەك کە یەکێکیان بە ناوی موعتیبی کوڕی قوشەیر دەیوت: موحەممەد بەڵێنی دەداینێ کە لە گەنجینەکانی فارس و رۆم بخۆین، کەچی ئێستا هیچ کام لە ئێمە لە ژیانی خۆی دڵنیا نییە تا سەرئاو بچێت.

دوای ئەوە دووڕووەکان وردە وردە دەستیان کردە کشانەوە لە لەشکرەکە بە بیانوی ئەوەی کە ماڵەکانیان لە کەناری شارەو مەترسیی هێرشی دوژمنانیان هەیە بۆ سەریان، بەو شێوەیە تا دەهات لەشکری موسڵمانان روو لە کەمی بوو، ئەوانەی باوەڕیان لاواز بوو بە دوای دووڕووەکاندا بەرەکانی شەڕیان چۆڵ کرد تا وای لێهات ژمارەی ئەوانەی پاسەوانی کەندرەکەیان دەکرد چەند سەد کەسێك تێنەدەپەڕین، لەشکری قوڕەیشیش بە بەردەوامی و بەنۆبەت بەدەوروبەری کەندرەکەوە دەهاتن و دەچوون و تیریان بۆ موسڵمانان دەهاویشت و بەدوای هەلێکدا دەگەڕان کە هەندێك شوێنی ئەو کەندرە پڕکەنەوەو لێوەی بپەڕنەوە ئەوبەر، موسلمانانیش دەبوایە بە بەردەوامی چاودێری ئەو کەندرەیان بکردایە کە درێژییەکەی وەکو وتمان (5) هەزار باڵ بوو، واتە: نزیکەی یان زیاتر لە (5) کیلۆمەتر , لەو لاشەوە دەبوایە ئاگایان لە بەنی قورەیزە بێت لە پشتەوە هێرشیان بۆ نەهێنن.

موسڵمانان یەك مانگی رەبەق بەو شێوەیە و لەو سەختی و دژوارییەدا ژیانیان بە سەر برد، ترس و برسێتی و سەرما و شەونخونی و رەشەباو باران (کە زوو زوو هەڵیدەکرد) تا وایان لێهات وەکو خوا لە باسیاندا دەفەرموویت: **(إِذْ جَاؤُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَت الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا * هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالاً شَدِيداً)**. **(الأحزاب: 10ـ 11)**.

واتە: یادی ئەوە بکەن کاتێك کە دوژمنان لە سەرەوەو لە خوارەوەتانەوە هاتن بۆ تان و چاوەکانتان لار بوو و دڵە کانتان گەیشتە گەروتان و گومانی سەیر سەیرتان بۆ دروست بوو بەرامبەر بەڵێنەکانی خوا, لەوێدا بڕواداران تاقی کرانەوەو دڵەکانیان بە توندی هێنرایە لەرزە.

ئەم بارودۆخە یەك مانگی خایاند تا خوا ڕەشەبایەکی وای بۆ هەڵکردن چادرەکانیانی لە ریشە دەردەهێنا و چیتر ئاگریان پێ نە دەکرایەوە و سەرمایەکی زۆر هەڵیکرد و توانای خۆڕاگرتنیان نەما و بە ناچاری و بێ ئەوەی هیچیان دەستکەوێت و بە پەلە کەوتنە خۆیان بۆ گەڕانەوە بۆ شوێنی خۆیان و مەدینە بەجێبێڵن، بەو شێوەیە موسڵمانان رزگاریان بوو.

ئێستا ئەو بارودۆخە بێنە بەرچاوت و هەوڵ بدە خۆت بخەیتە ناو ئەو واقیعەوە و هەست و خەیاڵی خۆت بخەکار بۆ ئەوەی وێنەیەکی نزیك لەو وەزعەی موسڵمانانی تێدا بوو بکێشیت, ئینجا بزانە چ بڕیارێك دەدەیت بۆ بەنی قورەیزە؟

سزای کۆمەڵێك کە لەگەڵتدا نەك هەر ڕێککەوتننامەی ئاشتی و پێکەوەژیان و ڕێزگرتن لە یەکتری هەبێت, بەڵکو ڕێککەوتننامەی یارمەتی دانی یەکتر و بەرگریی هاوبەش هەبێت, بەڵام ئەوان نەك هەر بێلایەن نەوەستن، بەڵکو لەو کاتە ناسکەدا هەڵگەڕێنەوە لە هەموو بەڵێن و پەیمانەکانیان و هەرچی ڕێککەوتن هەیە بیخەنە ژێر پێوە و بچنە پاڵ دوژمنێك کە هاتووە بۆ بنەبڕ کردنی تۆ و کوشتنی هەرچی نێرینەت هەیە و بە تالانبردنی ژن و منداڵ و هەرچی سامانت هەیە, تۆ چ سزایەکیان دەدەیت؟

ئایا ئەم سزایە بۆ بەنی قورەیزە زۆرە؟

ئەگەر بهاتبایە پەیامبەر ﷺ خەڵکی بۆ نەناردنایە و ئاگاداری نەکردنایەتەوە و هەڕەشەی لێنەکردنایە و لەو ڕۆژە نەیترساندنایە دەمانتوانی بڵێین: باشتر وابوو پەیامبەر ﷺ لێیان خۆش بێت.

یان ئەگەر لانی کەم پێش شکستی لەشکری قورەیش و غەتەفان و کشانەوەیان پەشیمانی خۆیانیان دەربڕایە دیسانەوە دەمانتوانی بڵێین: دەبوایە موسڵمانان لێیان خۆش بن، بەڵام ئەوان تا دواساتی گەمارۆی مەدینە هەر سوور بوون لە سەر هەڵوێستی خۆیان و چەقۆیان لە موسڵمانان تیژ دەکرد و دانیان لێ دەسوون, ئیتر دوای ئەوە ماوەی لێخۆشبوون هەیە؟ ڕێکخراوی ئەلقاعیدە دوو باڵەخانەی لە ئەمریکا ڕوخاند کە (3) هەزار کەسی تێدا کوژرا, بەڵام ئەمریکا وڵاتێکی گەورەی وەکو ئەفغانستانی وێران کردو بە دەیان هەزاری لێ کوشت و دەربەدەرکردن و هەزارەها بینا و خانوو دامودەزگای ڕوخاند بە سەریەکدا.

جولەکە لە فەڵەستین سەرباری ئەوەی کە خۆیان داگیرکەرن و فەڵەستینیەکانیان لە شار و دێهاتی خۆیان دەرکردووە, تاکو ئێستا دەیان قەسابخانەیان بۆ ناونەتەوە کە لە هەندێکیاندا ژمارەی کوژراو خۆی لە هەزاران کەس داوە لە ژن و پیاو و پیر و منداڵ, بۆ دابین کردنی ئەمن و ئاسایشی خۆیان چەندین جار هێرشیان بردۆتە سەر فەڵەستینیەکان و هەرجارە و دەیان بگرە سەدان کەسیان لێ کوشتوون.، نە بێ ئەمە پیشەی ئەمڕۆیان بێت یان کاردانەوەیەك بێت بۆ ئەوەی کە لە بەنی قورەیزە و خەیبەردا بە سەریاندا هاتووە, بەڵکو گەر بچی تەورات بخوێنیتەوە دەبینی دەیان دەقی تێدایە هانی بەنی ئیسرائیل دەدات میللەتانی تر بنەبڕ بکەن یان بە کۆیلە بکەن و باسی چەندین حاڵەت دەکات کە تێیدا قەتڵوعامی میللەتانی تریان کردووە بە تایبەت کەنعانییەکان.[1]

ئەوانەی ڕەخنە لە هێرشەکەی موسڵمانان بۆ سەر بەنی قورەیزە دەگرن کە دەچێتە خانەی سزادانەوە بەرامبەر جینایەتێکی زۆر گەورە کە لەوەبەر باسمان کرد ئەی چی دەڵێن بە زلهێزەکانی ئەمڕۆ, ئەوانەی کە لافی مافی مرۆڤ لێدەدەن و شانازی بە جاڕنامەی مافی مرۆڤەوە دەکەن, کە تەنها لە سەر گومان یان نییەتی بەرامبەر, بێئەوەی هیچ کردەوەیەکی لێ دەرکەوتبێت هێرشیان دەبەنە سەرو کوشتار و وێرانکاری دەکەن و قەسابخانەی گەورە گەورە دەنێنەوە.

ئەگەر ئەو ڕووداوەی لەو کاتەدا ڕوویدا دووبارە بێتەوە بەسەر هەر وڵاتێکدا, هەڵوێستو بەرخوردی ئەو وڵاتە چی دەبێت بەرامبەر ئەو لایەنانەی بەشداربیان لەو پیلانەدا کردووە, بە تایبەت ئەگەر بێتو خەڵکی ئەو وڵاتە بێتو ڕێککەوتننامەی بەرگریی هاوبەش و هاوکاریی هەبێت لە نێوانیاندا.

گەڕانەوە بۆ باسی ڕەیحانەو صەفییە

[1] ئاماژە بۆ چەند دەمێکی عەهدی کۆن.

زانیمان کە رەیحانە کچی یەکێك بوو لە گەورەپیاوانی بەنی قورەیزەو صەفییەش کچی حویەی کوڕی ئەختەبی دارێژەری پیلانەکانی هێرش کردنە سەر موسڵمانان بوو لە شەڕی خەندەقدا، یەکەمیان لە شەڕی بەنی قورەیزەدا بە دیل گیرا، دووەمیشیان لە شەڕی خەیبەردا.

پەیامبەر ﷺ لەو دوو شەڕەدا دەیتوانی زیاد لەو دووە ببات بۆ خۆی، چونکە بە دەقی ئایەت پێنج یەکی دەستکەوتی شەڕ بۆ پەیامبەرەﷺو ئازادە چی لێ دەکات (**وَاعْلَمُواْ أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ...**). **(الأنفال: 41)**. بەلاَم لە هەر شەرێکیاندا تەنها یەك ئافرەتی هەڵبژارد بۆ خۆی ئەویش کچی یەکێك لە سەرانی جولەکە، بە پێی ئەو بنەمایەی کە پەیامبەر ﷺ داینابوو، ئەویش ریزگرتن بە سەرۆك هێزەکان کاتێك بە دیل دەگیران، (**أكرموا عزيز قوم ذل**) واتە: رێزبگرن لەسەرکردەی گەلێك یان هۆزێك کاتێك زەلیلو بێدەسەلاَت دەبێت. ئەمەش بە ئاشکرا بەدی دەکرێت لە حاڵەتی صەفییەدا کە لە شەڕی خەیبەردا بە دیل دەگیرێتو دەکەوێتە پشکی یەکێك لە صەحابەکان بە ناوی دەحیەی کەلبی، یەکێکی تر لە یارانی پەیامبەر ﷺ دێت بۆ لای پەیامبەر ﷺو پێی دەڵێت ئەی پەیامبەری خوا ﷺ کچی حویەی بە دیل گیراوەو بەر دەحیە کەوتووە بۆ تۆ باشترو شیاوترە، پەیامبەریش ﷺ دەنێرێت بە دوایداو پێی دەڵێت صەفییە بگێڕەوە ئافرەتێکی تر ببە.

پەیامبەر ﷺ رەیحانەو صەفییەش سەرپشك دەکات لەوەی کە دەیانەوێت بە کەنیزەکی بمێننەوە یان ئازادیان بکاتو بیانخوازێت، رەیحانە یەکەمیان هەڵدەبژێرێتو صەفییەش دووەم، بۆ بەموسڵمان بوونیشیان پەیامبەر ﷺ هیچ فشارێکیان ناخاتە سەر، بەڵکو بە ویستی خۆیان موسڵمان دەبن، صەفییە یەکسەر موسڵمان دەبێت، چونکە لەوەوبەر خەونی بینیوە لە خەویدا مانگ لە چواردە شەوەییدا دەکەوێتە ناو کۆشیەوە، خۆیشی وای شیدەکاتەوە کە دەبێت بە خێزانی پەیامبەر ﷺ، رەیحانەش دوای ماوەیەك موسڵمانێتی خۆی رادەگەیەنێت لەگەڵ ئەوەی کە کەنیزەك بوو، پەیامبەر ﷺ زۆری لێنەدەکرد موسڵمان بێت، بەڵکو زۆریشی پێخۆش بوو، پاداشتی ئەو کەسەشی دایەوە کە هەواڵی موسڵمانبوونی رەیحانەی بۆ هێنا.

وا پێدەچێت رازیی نەبوونی رەیحانە بۆ ئازادکردنی لەبەر ئەوە بووبێت کە پیاوەکەی خۆی زۆر خۆش دەویست و وەکو وەفایەك بۆ ئەو نەیویست ببێت بە ژنی پیاوێکی ترو بەوەش ویژدانی خۆی ئاسودە بکات، یان لەو سەرەتایەوە دڵی گەرم بوو و ئازاری زۆری پێگەیشتبوو لەبەر کوژرانی کەسوکاری ئیتر زۆر بە تەنگ دونیاوە نەمابوو چۆن بیباتە سەرو بۆ ئەو شتێکی مایەی دڵخۆشکەر نەمابوو، یان لەبەر ئەوە بوو کە ئازادبوونو بوون بە ژنی پەیامبەر ﷺ هەندێك کۆتو رێورەسمی بەسەردا فەرز دەکرد، ئەو ئامادە نەبوو پێوەی پابەند بێت و حەزی لە ژیانی کەنیزەکێتی کردبێت کە ئازادتر بوون لە ئازادەکان لە رووی کۆمەلاَیەتییەوە بە تایبەت لە خێزانەکانی پەیامبەر ﷺ.

یەکێکی تر لە هۆیەکانی خواستنی صەفییە ئەوەبوو کە ئەو کچی حویەی دوژمنی سەرسەختی ئیسلام بوو، کە ئەگەری ئەوە هەبوو ئەگەر بکەوێتە لای هەرکەسێکی تر رەچاوی هەستی نەکاتو قسە بدات لە دڵیو توانجی تێ بگرێتو زوو زوو قسە بە باوکی بڵێت، بەلاَم پەیامبەر ﷺ وا نەبوو، زوو زوو دڵی دەدایەوەو هەوڵی دەدا دڵی بێنێتە جێو بەنەرمیو بە رێزەوە باسی هۆی کوشتنی باوکیو کەسوکارەکەی دەکرد تا دڵی هێنایە جێ.

صەفییە خۆی دەگێڕێتەوە دەڵێت: داخی کوشتنی باوكو کەسوکارەکەم زۆر لە دڵدا بوو، پەیامبەر ﷺ ئەوەندە باسی هۆی ئەو کارەساتەی بۆ دەکردمو ناچاربوونی خۆی باس دەکرد لە ئەنجامدانی ئەو سزایە تاوەکو دڵم چاك بوو و هیچی تیا نەما.

لێرەدا دوو شت دەبینین، یەکەم: رێزگرتنی پەیامبەر ﷺ لە خێزانەکانی، دووەم: بایەخدانی بەوەی کە صەفییە دڵی گەردی تێدا نەمێنێتو لە راستیی مەسەلەکان تێبگات، بە پێچەوانەشەوە ئەگەر صەفییە بکەوتایەتە لای هەر کەسێکی تر لە جیاتی ئەوەی دڵی بداتەوە زیاتر ئازاری دەدا، ئەم راستییەش بە زەقی دەبینین لە مامەڵەی هەندێك لە خێزانەکانی پەیامبەر ﷺ لەگەڵ صەفییەدا.

ڕۆژێك صەفییە دێت بۆ لای پەیامبەر ﷺ و پێی دەڵێت: ئەی پەیامبەری خوا ﷺ خێزانەکانت تانەی ئەوەم لێدەدەن کە کچی حویەی دوژمنی تۆم، پەیامبەریش ﷺ فەرمووی: ئەگەر ئەم جارە وایان پێ وتی بڵێ: من باوکم پەیامبەرە (مەبەستی هارون بوو، چونکە ئەو لە نەوەی هارون بوو)، مامیشم پەیامبەرە (مەبەستی موسا بوو)، مێردەکەشم پەیامبەرە.

بەم شێوەیە پەیامبەر ﷺ هەمموو ڕێگایەکی لەوان گرت کە تانەیان لە صەفییە دەداو ڕۆحییەتی صەفییەی وا بەرزکردەوە کە جارێکی تر هیچ قسەیەك کاری تێنەکات، بەڵکو بە پێچەوانەوە شانازیی بکات بەسەر ئەوانی تردا، هۆیەکی گرنگی تر لە هۆیەکانی خواستنی صەفییە ئەوە بوو کە صەفییە کچی سەرگەورەی جولەکەو خێزانی یەکێك لە سەرکردەکان بوو، پلەو پایەی ئەو لەناو جولەکەدا دوای نەمانی باوك و مێردی هەر دەمێنێت، بەوەی کە کەوتە لای پەیامبەر ﷺ و موسڵمان بوو و هیچی لە دڵدا نەما کاریگەریی هەبوو بۆ سەر ئەوانەی تریش، هەروەکو چۆن لەوەی جوەیرییەدا بینیمان بە خواستنی ئەو هۆزەکەی موسڵمان بوون، بەهەمان شێوە خواستنی صەفییە و ڕاگرتنی ڕەیحانە لای خۆی و موسڵمان بوونیان و پاك بوونەوەی دڵەکانیان کاریگەریی زۆری دەبوو بۆ سەر ئەوانی تر، ئەگەر موسڵمانیش نەبوونایە ڕقەکەیان کەمتر دەبوویەوە.

لێرەدا خاڵێکی تر هەیە کە دەلالەتی گەورەی هەیە لە سەر پەیامبەرێتی موحەممەد ﷺ ئەویش ئەوەیە کە نە صەفییەو نە ڕەیحانە ئەو ڕۆڵە نابینن کە (ئەستێر) ئەیبینێت لە مەملەکەتی فارسدا کاتێك کە مێرد بە پاشای فارس دەکات و وای لێدەکات تۆڵە لە ناحەزانی جولەکە بکاتەوەو جولەکە لە خۆی نزیك بکاتەوە، بە پێچەوانەوە صەفییە و ڕەیحانە دەبنە دوو موسڵمانی باش و لاپەڕەیەکی نوێ لە ژیان هەڵدەدەنەوەو پەیوەندیی بە ئایینی پێشووەوە بە تەواوەتی دەپچڕن.

لە کاتی خەلافەتی حەزرەتی عومەردا یەکێك لە ناحەزانی صەفییە هەواڵ دەگەیەنێت بە خەلیفە کە صەفییە هێشتا مەیلی بۆ جولەکە ماوە، ئەوەتا ڕۆژانی شەممە هیچ کارێك ناکات و سەردانی قەبری جولەکەکان دەکات، عومەر دەنێرێت بە دوایداو پێی دەڵێت: بیستوومە شتێکی وا دەکەیت، ئەویش دەڵێت: من چۆن ئیشی وا دەکەم، دوای ئەوەی خوا ڕۆژی شەممەی بۆ گۆڕیمەوە بە ڕۆژێکی پیرۆزتر، بە نیسبەت چوونە سەر قەبرانیش ئەوە سەر لە قەبری دایك و باوك و کەسوکارم دەدەم کە ئیسلام هانی موسڵمانانی لەسەر دەدات.

ماریای قیبتی

ماریا کەنیزەکێك بوو مقەوقەسی ئەسکەندەریە بە دیاریی ناردی بۆ پەیامبەر ﷺ لەگەڵ خۆشکێکی بە ناوی سیرینو کۆیلەیەك بە ناوی مابورو هێسترێكو گوێدرێژێكو هەزار مسقاڵ زێڕو بیست کراسی نەرمی میسری. پەیامبەر ﷺ ماریای بۆ خۆی گلدایەوەو سیرینی بەخشی بە حەسانی کوڕی سابتی شاعیر.

باسی ماریا لە ژیاننامەکاندا زۆر نەهاتووە بەڵکو زیاتر لەلایەن فەرمودەناسەکانو موفەسیرینی قورئانەوە هاتووە ئەویش لە دوو بۆنەدا:

یەکەم: کاتێك منداڵێکی دەبێتو پەیامبەر ﷺ ناوی دەنێت ئیبراهیمو هەندێك کەس قسەی بۆ هەڵدەبەستن، ئەم رووداوە زیاتر لەلایەن زانایانی فەرمودەوە باس کراوە.

دووەم: لە باسی هۆی دابەزینی ئایەتەکانی سەرەتای سورەتی (التحريم) کە دەفەرموویت: **"(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ) (التحريم: 1)**. ئەم رووداوەشیان لەلایەن موفەسیرانی قورئانو زانایانی فەرمودەوە باس کراوە، ئێمەش لێرەدا گفتوگۆ لەسەر هەردوو رووداوەکە دەکەین.

فەرمودەناسەکان (ئەوانەی ئاماژەیان بۆ ئەم رووداوە داوە) بە شێوازی جۆراوجۆر ئەم رووداوە دەگێڕنەوە، بەڵام خاڵی هاوبەش لە قسەکانیاندا ئەوەیە کە:

1ـ کاتێك ماریا ئەو منداڵەی دەبێت هەندێك قسەی بۆ هەڵدەبەستن کە گوایە ئەوە لە پەیامبەر ﷺ نییە بەڵکو لەو کۆیلەیە کە ناوی (مابور)ەو لە میسرەوە لەگەڵیدا هاتووە.

2ـ پەیامبەر ﷺ فەرمان دەدات بە نەفەرێك بچێت مابور بکوژێت.

3ـ ئەو کەسە دەبینێت مابور ئەندامی نێرینەی بڕاوەو هیچێکی نەماوە لەوانەی بتوانێت کاری سێکسی پێ ئەنجام بدات.

خاڵەکانی جیاوازیش لە نێوانیاندا ئەمانەن:

1ـ هەندێك دەڵێن پەیامبەر ﷺ بە عەلی کوڕی ئەبو تالیبی وتووە بچێت بیکوژێتو هەندێکیش دەڵێن بە عومەری کوڕی خەتتابی وتووە.

2ـ هەندێك دەڵێن ئەو کەسەی چووە بۆ کوشتنی مابور بینی وا لای ماریاو کە چاوی کەوت بەو نەفەرە لە ترسا هەڵهاتو چووە سەر دارخورمایەك و دوایی کەوتە خوارەوەو کەوتە سەرپشتو لەشی دەرکەوتو بینرا ئەندامی نێرینەی نەماوە، هەندێکی تر دەڵێن ئەو نەفەرەی چوو بۆ کوشتنی لەناو بیرێکدا گرتی خۆی تێدا دەشۆردو دەستی گرتو هێنایە دەرەوە بینی ئەندامی نێرینەی نییە.

3ـ هەندێك لە ریوایەتەکان دەڵێن: مابور ئامۆزای ماریا بوو هەندێکیشیان دەڵێن خزمی نەبوەو هەندێکی تریش دەڵێن برای بووەو پیاوێکی پیر بووە (وەکو ابن الجوزی لە کتێبی **المنتظم دا)**.

4ـ هەندێك لە ریوایەتەکان دەڵێ: مابور هەر بە خەسێنراوی لە میسرەوە هاتبوو، هەندێکی تریش دەڵێن دوای ئەوەی هاتووە بۆ مەدینە خۆی خەساندوە یان خەسێنراوە.

ئەم خاڵە جیاوازانەی نێوان گێڕاوەکان (مرويات) و هەندێك خاڵی تریش وای کردووە لە هەندێك زانا رەخنە لەم ریوایەتانە بگرنو بەڕاستی نەزاننو بە هەڵبەستراویان لەقەڵەم بدەن. ئێمە هەندێك لەو ریوایەتانە دێنینەوە و رەخنەی رەخنەگرانیش باس دەکەینو دواتر گفتوگۆی خۆمانی لەسەر دەکەین:

1ـ عن أنس بن مالك أن رجلاً كان يتهم بأم ولد رسول الله ﷺ فقال رسول الله ﷺ اذهب فأضرب عنقه، فأتاه علي رضي الله عنه، فإذا هو في ركى ـ أي بئر ـ يتبرد فيها، فقال له علي: اخرج، فناوله يده فأخرجه، فإذا هو مجبوب ليس له ذكر، فكف علي عنه، ثم أتى النبي ﷺ فقال: يارسول الله انه لمجبوب ماله ذكر". (رواه مسلم وأحمد في مسنده).

واتە: لە ئەنەسەوە دەڵێت: پیاوێك تاوانبار دەكرا بەوەی كە لەگەڵ دایكی منداڵەكەی پەیامبەر ﷺ(واتە ماریا) پەیوەندی ناشەرعی هەبێتو ئەو منداڵە لەو بێ، پەیامبەر ﷺ فەرمووی برۆ بدە لە ملی، كاتێك عەلی چوو بیكوژێت بینی وا لەناو بیرێكدا خۆی فێنك دەكاتەوە، (خۆی دەشوات) پێی وت: وەرە دەرەوە، عەلی دەستی گرتو هێنایە دەرەوە بینی شەرمی (ئەندامی نێرینەی) براوەو هیچی لێ نەماوەتەوە، هات بۆ لای پەیامبەر ﷺو پێی وت: ئەی پەیامبەری خوا ﷺئەو هیچی لە ئەندامی نێرینەی نەماوە، ئەمە ریوایەتی ئیمامی موسلیمو ئیمامەی ئەحمەدی كوڕی حەنبەلە.

لە ریوایەتێكی تردا كە ئەلبەزاز لە كتێبەكەیدا (المسند) دەیگێڕێتەوە دەڵێت: لە عەلییەوە دەگێڕنەوە دەڵێت: قسەی زۆر كرا لەسەر ماریای دایكی ئیبراهیم و قیبتییەكی ئامۆزای كە زوو زوو سەری لێدەدا (كە گوایە ئەو منداڵە لەوە نەك لە پەیامبەر ﷺ)[1], پەیامبەر ﷺ پێی وتم: ئەم شمشێرە هەڵگرە و برۆ گەر ئەو ئامۆزایەت لای ماریا بینی بیكوژە, وتم: ئەی پەیامبەری خوا ﷺ لە فەرمانەكەتدا وەكو ئاسنی سوورەوەكراو بم هیچ شتێك نەمگێڕێتەوە لەوەی فەرمانت پێكردووم یان ئەوەی لەو شوێنە ئامادەیە شتانێك دەبینێت ئەو كەسانە نایبینن كە لەوێ ئامادە نین؟ فەرمووی بەڵكو ئەوەی ئامادە بوو دەیبینێ كەسێكی تر نابینێ كە لەو شوێنە نییە، شمشێرەكەم هەڵگرت و كەوتمە رێ بۆ ماڵی ماریا, بینیم ئەو كوڕە وا لەوێ, شمشێرەكەم هەڵكێشا, كاتێك ئەوەی بینی ترسا و هەڵهات و چووە سەر دارخورمایەك, پاشان خۆی هەڵدایە خوارەوە و بەسەر پشتدا كەوت, كاتێك گەڵۆگونی دەركەوت دەبینم دەزگاكەی براوە و هیچێكی لێ نەماوە, نە زۆر نە كەم, شمشێرەكەم كردە ناو كیفەكەیو هاتمەوە بۆ لای پەیامبەر ﷺو ئەو هەواڵەم پێ راگەیاند, ئەویش فەرمووی: "سوپاس بۆ ئەو خوایەی كە شتی خراپمان لێ دوور دەخاتەوە ئێمەی ئەهلی بەیت".

حاكمیش لە (المستدرك ج 3 ص39)دا لە سەر زمانی عائیشە دەڵێت: ماریا لەگەڵ كوڕێكی ئامۆزایدا پێشكەش بە پەیامبەر ﷺكرا, دوای ئەوەی پەیامبەر ﷺسەرجێی لەگەڵدا كردو دووگیان بوو, لای كوڕە مامێكی داینا, عائیشە دەڵێت: خەڵكانی بوختانچی و قسەهەڵبەست وتیان: لەبەر حەز و پێویستی بە كوڕ, كوڕی خەڵكانی تری كرد بە كوڕی خۆی.

ماریای دایكی شیری كەم بوو پێغەمبەر ﷺمەڕێكی شیردەری بۆ كڕی و شیری ئەو مەڕەی پێدەدا, بەوە منداڵەكە گۆشتی گرت و قەڵەو بوو.

عائیشە دەڵێت: رۆژێكیان هێنایان بۆ لای پەیامبەر ﷺلێی پرسیم چۆنی دەبینی؟

وتم: ئەوەی بە گۆشتی مەڕ بە خێو بكرێت گۆشت بە باشی دەگرێت.

پەیامبەر ﷺوتی: لێك چوونیش نییە؟ دەڵێت (عائیشە): ئەو ئەیرەییەی تووشی ژنان دەبێت وای لێكردم بڵێم هیچ لێكچوونێك لە نێوانتاندا نابینم.

دەڵێت: بوختان و قسە هەڵبەستراوەكان گەیشتنە بەر گوێی پەیامبەر ﷺئەویش بە عەلی وت: ئەم شمشێرە هەڵگرە و برۆ لە هەر كوێیەك ئامۆزاكەی ماریات بینی بدە لە ملی.

دەڵێت: عەلی كەوتە رێ بینی وا لە ناو باخێكدایە چووەتە سەر دارخورمایەك خورما دەخوات.

[1] روى البزارنى مسند عن علي ﷺ قال: كثر علي مارية أم أبراهيم في قبطي ابن عم لها, كان يزورها و يختلف اليها, فقال لي رسول اللـة(ص): خذ هذا السيف فانطلق, فأنة وجدتة عندها فاقتلة, قلت يارسول اللة, أكون في أمرك اذا أرسلتنى كالسكة المحاة لايثيننى شء حتي أمضي لما امرتنى بة ام الشاهد يرى مالا يرى الغاءب؟ فقال: الشاهد يرى مالا يرى الفاءب. فأقبلت موشح السيف, فوحدثة عندها, فاخترطت السيف, فلما رأنى أقبلت نحوة تخوف اريدة, فأتى نخلة فرقى فيها. ثم رمي بنفسة علي قفاة ثم شعر برجلة, فا بة احب أمسح, مالة قليل ولا كثير فعدث السيف ثم اتيت رسول اللة فأخبرتة فقال: الحمداللة الذي يصرف عنا اهل البيت.

کاتێك چاوی بە عەلی کەوت ترس دایگرت و پەشتەماڵەکەی لێی کەوت و دامێنی دەرکەوت, بینی ئەندامی نێرینەی نییە و لە بنا بڕاوە.[1]

ئەمانەی سەرەوە ئەو ریوایەتانە بوون کە دەربارەی ئەم مەسەلەیە هاتووە, جگە لەو رەخنانەی لە پێشیانەوە باسمان کرد چەندین رەخنەی تر لە ناوەڕۆکی ئەو ریوایەتانە دەگیرێن. لەوانە:

1- ئەم رووداوە شتێکی گەورەیە لە ژیانی پەیامبەردا ﷺ روویداوە، بەڵام قورئان هیچ ئاماژەیەکی پێنەداوە لە کاتێکدا کە هەموو دەزانین قورئان لە ئاستی ئەو جۆرە رووداوانە بێدەنگ نەدەبوو، ئەوەتا قورئان بخوێنەرەوە دەبینی رووداوی زۆر لەوە سادەتر و کەم بایەختر لە ژیانی پەیامبەر ﷺ ئاماژەی پێ دراوە و باس کراوەو ئەوەندەش زۆرن ناکرێت بەم پەلەییە باس بکرێن، هەر کەسێکیش دەیەوێت زیاتر ئاشنایی پەیدا بکات با تەماشای پێڕستی **(مفردات القرآن)** بکات لە بابەتی موحەممەد لاپەرە 254.

2- هەروەها کتێبەکانی ژیاننامە هیچیان ئاماژەیان بەم رووداوە نەداوە سەرەڕای گرنگیەکەی و ئەو ئازارەی بە پەیامبەری ﷺ گەیاندووە.

3- لەو ریوایەتانەوە دەردەکەوێت کە پەیامبەر ﷺ بێ ئەوەی هیچ لێکۆلینەوەیەك لەگەڵ مابور یان ماریادا بکات فەرمانی کوشتنی مابور دەدات, ئەمەش پێچەوانەی سروشتی پەیامبەر ﷺ و رێنماییەکانی قورئانە.

4- ئەگەر راست بێت پەیامبەر ﷺ فەرمانی داوە مابور بکوژرێت، دەبوایە فەرمانی کوشتنی ماریاش دەربکات، چونکە ئەگەر پەیوەندییەکی نا شەرعی لە نێوایاندا هەبوو بێت بە رەزامەندی هەر دوولا کراوە و هەردوو کیان وەکو یەك بەشدارن لەو تاوانەدا, بەڵام نە مێژوو، نە زانایانی فەرمودە هیچ شتێکیان لەو بارەوە نەوتووە.

5- ریوایەتەکان باسی ئەو کەسانە ناکەن کە بوختانەکەیان کردو ئەو تۆمەتەیان بۆ ماریا و مابور هەڵبەست کێن و پەیامبەر ﷺ چی لەگەڵدا کردن دوای ئەوەی بێتاوانی مابور دەرکەوت, ئاشکراشە کە ئەو کەسانەی بوختان بۆ موسڵمانی بێتاوان هەڵدەبەستن سزاکەیان ئەوەیە هەشتا جەڵدەیان لێبدرێت.

6- ئاشکرایە کە سزای ئەو کەسەی زینای کردبێت ئەگەر کوڕ بێت و ژنی نەهێنابێت یان کچ بێت و شووی نەکردبێت لێدانی صەد جەڵدەیە لەگەڵ یەکساڵ دوورخستنەوەی کوڕەکە, بەڵام کۆیلە و کەنیزەك نیوەی ئەو سزایە دەدرێن، ئەگەر پیاو و ژنی ئازاد زینایان کرد بەرد باران دەکرێن تا مردن، بەڵام سزای کۆیلە نیوەی ئەوەیە واتە تەنها جەڵدە لێدانە, کەواتە بە هیچ شێوەیەك ئەو سزایە لەگەڵ تاوانەکەی مابوردا هاوسەنگ نییە.

7-ڕیوایەتەکان باسی ئەوە ناکەن کە کاتێك عەلی کوڕی ئەبی تالیب هەواڵی بێ ئەندامی مابوری بۆ پەیامبەر ﷺ هێنا, پەیامبەر ﷺ چی کرد جگە لەوەی کە لەبەر خۆیەوە سوپاسی خوای کرد, لە کاتێکدا کە ئاوها رووداوێك پێویست بەوە دەکات ئەو شتە جاڕی بۆ بدرێت یان بە لایەنی کەمەوە ئەو کەسانەی ئەو شایعەیانە بڵاو کردۆتەوە و ئەوانەی پێیان گەیشتبوو بانگ بکرێن و شتەکەیان لا باس بکرێت.

8- گونجاوتر وا بوو پەیامبەر ﷺ لە جیاتی ئەوەی بە عەلی بڵێت بڕۆ مابور بکوژە بڵێت بڕۆ بیهێنە بۆ ئێرە با لێکۆڵینەوەی لەگەڵدا بکەین, ئەو کاتە پەیامبەر ﷺ بە چاوی خۆی حاڵەتەکەی مابوری دەبینی و دەیتوانی خەڵکانێك

[1] أهديت ماية الى رسول اللة ﷺ أبن عم لها, قالت: فوقع عليها وقعه فاستحرت حاملاء. قالت: ففر لها عند ابن عمها, قالت: فقال أهل الافك و الزور: من صاحبه لي الولد أوعى ولد غيرة, وكانت أمة قليلة اللبن, فاتباعت له ضاءنه ابون, فكان يغذي بلبنها, فحسن عليه لحجه. قالت عائيشه: فدخل به على النبى ﷺ ذات روم فقال: كيف ترين؟ فقلت: من غذي بإسم الصأن عين لححة. قال: ولا الثية؟ قالت: فحلتني ما يحمل النساء من الغيرة ان قلت: ما أرى شبها. قالت: وبلغ رسول الله ﷺ ما يقول الناس فقال لعلي: خذ هذا السيف فانطلق فاضرب عنق ابن عم مارية حيث وجدته. قالت: فانطلق ماذا هو في حاءط على نخلة يخترف رطبا. قال: فلما نظر الى على وقفه السيف استقبلته رعدة. له ما للرجال شآ محوح. المستدرك ج3 ص39

بکاتە شایەت لە سەری، ئاشکراشە کە پەیامبەر ﷺ هەمیشە باشترین و گونجاوترین کاری کردووە, لەبەر ئەوە بە عەقڵی کەسەوە ناچێت کەسێکی دانای وەکو پەیامبەر ﷺ هەنگاوێکی وا دانایانە بە جێ بهێڵێ و رێگەچارەیەك بگرێتە بەر کە جێی رەخنەیە.

9- ئەوە لە کەسایەتی و سروشتی پەیامبەر ﷺ ناوەشێتەوە کەسێك کە بە دیاریی لەلایەن کەسایەتییەکی گەورەوە پێی درابێت لە سەر بوختانێکی بێبەڵگەو بەبێ هیچ لێکۆڵینەوەیەك بکوژێت.

10- ئاشکریە کە ئەم رووداوە دەشوبهێتە رووداوی ئیفك (ئەو بوختانەی بۆ عائیشەو صەفوانی کوڕی موعەتەڵ هەڵبەسترا), کەچی هەڵوێستی پەیامبەر ﷺ زۆر جیاوازە لە هەردوو حاڵەتەکەدا, لێرەدا فەرمان بە کوشتنی مابور دەدات بەبێ هیچ لێپرسینەوەیەك، بەڵام بۆ صەفوان بڕیارێکی لەو جۆرە دەرناکات.

لەوێدا لەگەڵ عائیشەدا لێکۆلینەوە دەکات کەچی لێرەدا هیچ بە ماریا ناڵێت, ئەمەش جگە لە ناڕاستی ئەو ریوایەتانە هیچی تر ناگەیەنێت...

حاڵەتی دووەمیش کە باسی ماریای تێدا هاتووە ئەو ئایەتەیە کە دەفەرموویت: **"يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ الله لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَالله غَفُورٌ رَّحِيمٌ". (التحريم: 1)**. زانایانی تەفسیر دوو هۆ بۆ دابەزینی ئەم ئایەتە باس دەکەن، یەکەمیان ئەوەیە کە پەیامبەر ﷺ لای یەکێك لە خێزانەکانی مابوویەوە هەنگوینی خواردبوو، ژنەکانی تری ئەوەیان پێ ناخۆش دەبێت کە دەبینن هەموو جارێك لای ئەو خێزانەی (بە گوێرەی ریوایەتە راستەکان زەینەب بووە) بمێنێتەوە بۆیە لە نێوان خۆیاندا رێکدەکەون کە پێی بڵێن بۆنی دەمت ناخۆشە، ئەویش لەبەر ئەوەی هەمیشە لەناو کۆڕو مەجلیسو لە نوێژدا بوو، زۆری پێ ناخۆش بوو بۆنی دەمی بێت، بە رادەیەك کە بە یارانی دەفەرموو هەر کامێك لە ئێوە لەم رووەکانەی خوارد (مەبەستی پیازو سیرو کەوەر بوو) نەیەتە کۆڕو مەجلیسمانەوە، لەبەر ئەوە بڕیار دەدات چیتر لەو خواردنە نەخوات کە زەینەب دەیداتێ و پێشیان دەڵێ لای کەس باسی نەکەن، ئەم رووداوە بوخاریو موسلیم و ئەبوداود و نەسائی و ئەحمەد ریوایەتی دەکەن.[1]

ریوایەتی دووەم ئەوەیە کە رۆژێکیان پەیامبەر ﷺ لە ژوورەکەی حەفصە دەبێت، حەفصە ئیزنی لێدەخوازێت بچێت سەردانی باوکی بکات، ئەویش ئیزنی دەدات و پاشان دەنێرێ بە دوای ماریاداو لە ژوورەکەی حەفصەدا سەرجێی لەگەڵدا دەکات، کاتێك حەفصە دێتەوەو بەو مەسەلەیە دەزانێت تووڕە دەبێتو گلەیی لە پەیامبەر ﷺ دەکات کە چۆن ئەو کارە لە ژوورەکەی ئەودا دەکات، ئەویش دەڵێت تۆ دڵگران مەبە ئێستە بە دوای ماریا لەسەر خۆم حەرام دەکەم، ئەم ریوایەتەش تەبەریو ابن اسحاقو واحدی ریوایەتی دەکەن، بەڵام هەموویان کەسانی لاواز لە رستەی گێڕانەوەکەیاندا هەیەو هەموو ریوایەتەکان لاوازن وەکو لەمەودوا باسی دەکەین، جگە لەوەی کە رووداوی یەکەم گێڕانەوەکەی راستترەو گەورە ئیمامانی فەرمودە ریوایەتی دەکەن وەکو بوخاریو موسلیمو نەسائیو ئەبوداود و ئەحمەدو زیاتر لەگەڵ دەقی ئایەتەکەو کەسایەتی پەیامبەر ﷺ و لۆژیکدا دەگونجێت، ئیمامی نەوەویش لە راڤەی فەرمودەکەدا لە (شرح صحيح موسليم)دا دەفەرموویت: ریوایەتی یەکەم راستەو لە بوخاریو موسلیمو کتێبە سەحیحەکانەوە هاتووە، ریوایەتی دووەمیش کە باسی ماریایە لە رێگای سەحیحەوە نەهاتووە[2].

ئەمانەش دەقی هەندێ لەو فەرمودانەیە:

1ـ وأخبرنا عبدالواحد (بن احمد) المليحي أخبرنا أحمد بن عبدالله النعيمي أنا محمد بن يوسف ثنا محمد بن اسماعيل ثنا الحسن بن محمد (بن) الصباح ثنا الحجاج عن ابي جريج قال: زعم عطاء انه سمع عبيد بن عمير يقول:

---

[1] بخاری 6691، مسلم 1474. أبوداود 3741. نسائی 151/6.، 13/7و 71. أحمد 221/6.

[2] تەفسیری مامۆستا مەلا عوسمان لاپەڕە 396ـ 3979.

سمعت عائشة (رضي الله عنها) تقول: أن رسول الله ﷺ كان يمكث عند زينب بنت جحش فيشرب عندها عسلاً فتواصيت أنا وحفصة ان ايتنا دخل عليها النبي ﷺ فلتقل انى اجد منك ريح مغافير، أكلت مغافير، فدخل على احداهما فقالت له ذلك، فقال: "لا بأس شربت عسلاً عند زينب بنت جحش ولن أعود له". فنزلت: "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ..... الى قوله تعالى: إِن تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِن تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ". (التحريم : 4). لعائشة وحفصة. "وإذ أمر النبي الى بعض أزواجه حديثا لقوله بل شربت عسلاء أخرجه البخاري 6691. مسلم 1474، وأبوداود 3714، النسائي 151/6، 13/7و أحمد 221/6 من طرق عن الحجاج.

واخرجه البخاري برقم 4912 من طرق بن يوسف عن ابن جريج، وأيضا في البخاري برقم 5267 عن الحسن بن محمد بهذا الاسناد.[1]

2ـ وبهذا الاسناد قال: حدثنا محمد بن اسماعيل انا ابراهيم بن موسى ان هشام بن يوسف عن ابن جريج عن عطاء باسناده وقال قال "لا ولكن كنت اشرب عسلا عند زينب بنت جحش فلن اعود له، ولقد حلفت فلا تخبرى بهذا احدا" يبتغى بذلك مرضات ازواجه صحيح البخارى 4912.[2]

3ـ وقال المفسرون: وكان رسول الله ﷺ تقسم بين نسائه، فلما كان يوم حفصة استأذنت رسول الله ﷺ في زيارة ابيها فاذن لها، فلما خرجت ارسل رسول الله ﷺ الى جاريته ماريا القبطية فادخلها بيت حفصة، فوقع عليها فلما رجعت حفصة وجدت الباب مغلقا، فجلست عند الباب فخرج رسول الله ﷺ ووجهه يقطر عرقا، وحفصة تبكى فقال: ما يبكيك؟ فقالت: انما اذنت لي من أجل هذا، ادخلت امتك بيتى ثم وقعت عليها في يومى وعلى فراشي اما رأيت لي حرية وحقا، ما كنت تصنع بامرأة منهنن فقال رسول الله ﷺ "اليست هى جاريتى احلها الله لي، اسكتي فهذا حرام علي التمس بذلك رضاك، فلا تخبري بذلك امرأة منهن". فلما خرج رسول الله ﷺ قرعت حفصة الجدار الذى بينها وبين عائشة فقالت: الا أبشرك أن رسول الله قد حرم عليه أمته مارية، وقد أراحنا الله منها، واخبرت عائشة بما رأت، وكانتا متصافيتين متضاهرتين، على سائر أزواج النبي ﷺ فغضبت عائشة فلم تزل بنبي الله ﷺ حتى حلف ان لا يقربها، فنزل الله عزوجل: "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ...". يعني العسل ومارية " تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ". وأمره ان يكفر يمينه ويراجع امته.

أخرجه الواحدى وفى اسناده عبدالله بن شبيب وهو ضعيف، واخرجه الطبري 3497. واسناده ضعيف فيه عنعنة ابن اسحاق.[3]

بۆ ئەو کەسانەی شارەزاییان لە زانستی فەرموودەدا هەیە جیاوازیی لە نێوان ئەم فەرموودانەدا دەزانێت لە رووی راستیو هێزو متمانەپێکردنی رشتەی گێرانەوەکەی، ئەوەندە بەسە کە روداوی یەکەم لە گێڕانەوەی ئیمامی بوخاریو موسلیمو نەسائیو ئەبوداود و دووەم لە گێڕانەوەی " **طبری و واحدي** "یە.

لە رووی ناوەڕۆکی ئەو دوو ریوایەتەشەوە دەڵێین:

1ـ روداوی یەکەم واتە رێککەوتنی عائیشەو حەفصە لەسەر ئەوەی بە پەیامبەر ﷺ بڵێن بۆنی دەمی دێت زۆر زیاتر لەگەڵ رۆحی دەقەکانو کەسایەتی پەیامبەر ﷺو لۆژیکدا دەگونجێت، چونکە مەسەلەی بۆنی دەم، لە لای پەیامبەر ﷺ زۆر شتێکی گرنگ بوو، نارەحەت بوونی حەفصەو عائیشە لەوەی کە پەیامبەر ﷺ هەموو عەسرانێك لای زەینەب زیاتر دەمایەوەو هەنگوینی دەخوارد شتێکی ئاساییە لە سروشتی ژنانداو ئایەتەکانی دوای ئەوە بە راشکاوی ئاماژە بە پیلانو

---

[1] تفسير البغوي ج5 ص116. تحقيق عبدالرزاق المهدي طبعة دار أحياء التراث العربي.

[2] هەمان سەرچاوەو هەمان لاپەڕە.

[3] هەمان سەرچاوەی پێشوو 116ـ 117.

ڕێککەوتننامەی نێوان ئەو دوو ژنەی پەیامبەر ﷺ دەدات. **"إِن تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِن تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ"**. بەڵام لە ڕووداوی ماریەدا هیچ ڕێککەوتنامەو پیلان گێرانێك بەدی ناکرێت، تەنها ئەوە نەبێت کە حەفصە لە پەیامبەر ﷺ دڵی دێشێ‌و گلەیی زۆری لێدەکاتو پەیامبەریش ﷺ بەڵێنی دەداتێ چیتر نزیکی ماریا نەکەوێتەوە واتە پیلان گێڕان لە ڕووداوی هەنگوینەکە بەزەقی بەدی دەکرێت، بەڵام لە ڕووداوی ماریەدا هیچ شتێك لەو بابەتە بەدی ناکرێت. ئایەتەکەش باسی ڕێککەوتنی نێوان دوان لە خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ دەکات.

2ـ بە نیسبەت ڕووداوی ماریەوە جگە لەوەی کە سەلماندمان لەگەڵ ئایەتەکانی قورئاندا ناکۆکە، لەگەڵ لۆژیكو کەسایەتی پەیامبەریشدا ﷺ ناکۆکە.

ئەگەر ئەوە بزانین کە پەیامبەر ﷺ ماریەی لە شوێنێکی تایبەت بە خۆی (واتە بە ماریا) دانابوو ئەو کاتە دەزانین کە پێویستی بەوە نەبوو کە ئاوها کارێك لەگەڵ حەفصەدا بکاتو لە ڕۆژی ئەوو لە ژووری ئەودا سەرجێی لەگەڵ ماریادا بکات، ئیزنی ئەو بدات بچێتەوە ماڵی باوکیو دوایی بنێرێت بە دوای ماریادا، بێ ئەوەی بزانێت حەفصە چەندی پێدەچێت لە ماڵی باوکی و کەی دەگەڕێتەوە.

ئەوەی پەیامبەر ﷺ بناسێت دەزانێت هەرگیز کارێکی وای نەکردووە بۆنی فریودانی لێ بیێت لە شەڕدا نەبێت کە نەخشەو پیلان گێڕان بەشێکی سەرەکییە تێیدا.

دەرئەنجامی باسەکە ئەوەیە کە هەردوو ئەو ڕووداوەی ماریای تێدا باس کراوە هەڵبەستراوو بێبنەمان.

ژمارەی خێزانەکانی پەیامبەر ﷺ

ئەوەی کە مێژوونووسانو نووسەرانی ژیاننامەی پەیامبەر ﷺ و فەرمودەناسان لەسەری کۆکن ئەوەیە کە پەیامبەر ﷺ لە ژیانیدا یازدە ژنی هێناوە، دوویان لە ژیانی خۆیدا کۆچی دواییان کرد کە خەدیجەو زەینەبی کچی خوزەیمەی کچی حارسو نۆشیان دوای خۆی کۆچی دواییان کرد لەگەڵ دوو کەنیزەك: ماریای قیبتیو ڕەیحانەی کچی زەید.

ئەوانەی پەیامبەری خوا ﷺ داوای کردنو سەری نەگرتو ئەوانەی خۆیان پێشکەشی پەیامبەر ﷺ کرد

وەکو وتمان مێژوونووسان کۆکن لە سەر ناوی ئەو یازدە ژنەی پەیامبەر ﷺ، بەڵام دەربارەی ئەوانەی کە خۆیان پێشکەش بە پەیامبەر ﷺ کردو ئەوانەی داوای کردن وسەری نەگرت یان پێش ئەوەی بچێتە لایان تەڵاقی دان ناکۆکنو پەشێوییەکی زۆر هەیە لە نێوانیاندا، ئەویش لەبەر ئەوەیە کە ئەو ژنانە موشەرەف نەبوون بەوەی ببن بە خێزانی پەیامبەر ﷺ و بە تەواوی بناسرێن، ئەمەش شتێکی ئاساییە کە ئەو جۆرە کەسانەی بە شێوەیەکی کاتیو سەرپێیی وابەستەبوون بە پەیامبەرەوە ﷺ نەناسرێنو ناویان بە تەواوی نەزانرێتو ئەو بایەخەیان پێنەدرێت.

ئەمە شتێکی ئاساییە، بەڵام ئەوەی کە ئاسایی نییە ئەوەیە کە ئەوانە بە خێزانی پەیامبەر ﷺ لە قەڵەم بدرێن یان هەندێك کەس بیکەنە ڕەخنە لەسەر پەیامبەری خوا ﷺ ئەمەش ڕێك وەکو ئەوە وایە کەسێك داوای دە کەسی کردبێتو یەکێکیان سەری گرتبێت ڕەخنەی ئەوەی لێ بگیرێت کە خوازبێنی دە کەسی کردووە و هەردەیان بە خێزانی ئەو کەسە لە قەڵەم بدرێن وەکو ئەوەی هەر دەیانی خواستبێت، لەم ڕوانگەیەوە هەندێك لە دوژمنانی ئیسلام هەوڵ دەدەن هەرچی ناوێك هاتبێت لە ژیانی پەیامبەردا ﷺ لەوانەی خۆیان پێشکەش کردووە یان داوای کردوون و سەری نەگرتووەو بیکەن بە ڕەخنە لەسەری با هەندێك جاریش یەك کەس بە چەند ناوێك ناسرابێت یان چەند ناوێك ئاماژە بێت بۆ یەك نەفەر، ئەویش تەنها بۆ ئەوەی لیستەکە درێژ بکەنەوەو ناوەکان زیاتر بکەن.

بۆچی ئیسلام ڕێگەی بە کەسی تر نەداوە وەکو پەیامبەر ﷺ زیاد لە چوار ژن بهێنێ؟

ئەم نهێنیە هەموو کەسێك پەی پێ نابات و دەرکی ناکات بە تایبەت ئەوانەی کە پەیامێکیان نییە لە ژیانداو هەموو شتەکان لە روانگەی هەستەکانیانەوە دەبینین‌و لە بایەخی لایەنە مەعنەوییەکان تێناگەن.

بەڵام ئەوانەی کە پەیامێکیان هەیە لە ژیاندا یا کەسانی سیاسیی یا کۆمەڵایەتی گەورەن گرنگی ژن هێنان یان تێکەڵی لە ڕێگەی ژنهێنانەوە دەزانن لەسەر بەرەوپێشچوونی پەیامەکانیان‌و چارەسەرکردنی کێشە کۆمەڵایەتی‌و سیاسییەکان بە تایبەتی لەو سەردەمانەی پێشوودا، ئەم راستییە لە نێوان پاشاو میرو گەورەپیاوانی ئەوروپادا بە جوانی بەرجەستە کرابوو.

خوای گەورەش کە ڕێگەی بە پەیامبەردا ﷺ فەرەژنی بکات بە پلەی یەکەم بۆ ئەوە بوو خزمەتی بانگەوازەکە و پەیامەکەی خۆی پێبکات‌و وەکو ڕێگەیەك بەکاری بێنێت بۆ پەرەدان بە ئایینەکەی یان لابردنی کۆسپەکانی سەر ڕێگەی.

ئەم راستییە لەوانەیە هەندێك لە خێزانەکانی پەیامبەریش ﷺ دەرکیان نەکردبێت بۆیە کاتێك ئافرەتێکی وەکو صەفییە یا رەیحانە دێنن بۆ لای پەیامبەر ﷺ کەسێکی وەکو عائیشە بە پێوەری خۆی شتەکان دەپێوێت، بەڵام پەیامبەری خوا بە پێوەرێکی ترو بۆ مەبەستێکی تر ئەو کارە دەکات.

بەڵی ئیشەکە یەك ئیشە بەڵام لێکدانەوەو مەبەستەکان جیاوازن.

یەکێکی وەکو عائیشە لایەنە جوانییەکەی بە هۆکاری هێنانی صەفییەو رەیحانەو هەندێکی تر لە ژنەکانی پەیامبەر ﷺزانیوە، بەڵام پەیامبەر ﷺ زۆر لەوە دوورترو گەورەتر بیری کردۆتەوە، پەیامبەر ﷺ پێش هەموو شتێك بەرژەوەندیی ئایینەکەی خوێندۆتەوە، ئەوەتا جوانترین ئافرەتی قورەیش بە دیل دەگیرێت لای موسڵمانان، پەیامبەر ﷺ لەو کەسەی وەردەگرێتەوەو دەینرێتەوە بۆ مەککە لەبەرامبەر بە ئازادکردنی چەند دیلێکی موسڵمانان.[1]

لەوانەیە کەسێکی وەکو عائیشە لەو کاتەدا لەوێ بووایە و ئەو ئافرەتەی ببینایە ترسی ئەوەی لێ بنیشتایە کە پەیامبەر ﷺ لەبەر جوانییەکەی دەیخوازێت، بەڵام، چونکە پەیامبەر ﷺ غەمی ئایینەکەی زیاتر مێشکی قاڵ کردبوو ئەو کارەی نەکرد بەڵکو یەکسەر ناردییەوە بۆ مەککە.

لەم جۆرە مانایەدا مەحوی دەڵێت:

فەلەك جاهێ سەری خەرمانی تا عەرش ئەڵبەتە نابێ

تەنەززول کا علووی هیممەتی بۆ دەنکە زیزانە

موهیممێ غەیری زاتی حەی لە هیممە تیانییە ئیللا

لەبەر ئەم ئوممەتە بێ هیممەتە دایم بە ئەحزانە.

خوای گەورە دەیزانی کە پەیامبەر ﷺ ئەو مافە بۆ بەرژەوەندیی خۆی بەکار ناهێنێت بەڵکو بۆ بەرژەوەندیی ئایینەکەی بۆیە ئەو ڕێگەیەی پێدا، بەڵام بۆ کەسێکی تر هیچ گرێنتییەك نییە کە ئەو مافە بۆ رابوردنەکانی خۆی بەکار نەهێنێت، هەر ئەمەشە وای کردووە بتوانین دانایی‌و هۆی زۆر گونجاوو مەشروع بۆ هەریەك لە ژنهێنانەکانی پەیامبەر ﷺ بدۆزینەوە هەر لە خواستنی خەدیجەوە تا خواستنی دواژنی کە (مەیمونە) بوو.

گەورەترین بەڵگە لەسەر راستیی قسەکەمان ئەوەیە کە پەیامبەر ﷺ دوای فەتحی خەیبەر ژنی تری نەهێنا سەرەڕای ئەوەی کە سەردەمی پشوودانی پەیامبەر ﷺ لەو کاتەوە دەستی پێکرد نەك لە سەرەتای سەردەمی مەدینەوە.

دوای فەتحی خەیبەر موسڵمانان بوون بە گەورەترین هێز لە ناوچەکەداو پەیامبەر ﷺ چیتر پێویستی بەوە نەبوو ژنهێنان وەکو ڕێگەیەك بۆ بڵاوکردنەوەی بانگەوازەکەی یا چەسپاندنی دەسەڵاتەکەی یا لابردنی کۆسپەکانی سەر ڕێگەی بەکار بهێنێت.

---

[1] کچی ئەو ئافرەتەی ناویرا بوو بە "**شیطانة العرب**" و لەمەوبەر ئاماژەمان پێدا.

هەڵوێستی پێغەمبەر ﷺ لەو ژنانەی خۆیان پێشکەشی کردووە

کتێبەکانی ژیاننامەی پێغەمبەر ﷺ چەند ڕووداوێمان بۆ دەگێڕنەوە کە ژنان هاتوون بۆ لای پێغەمبەر ﷺو خۆیان پێشکەش کردووە کە بیانخوازێت، بەڵام پێغەمبەر ﷺدەستی ناوە بە ڕووی هەندێکیانەوەو هەندێکی تریشیان سەری نەگرتووە، ئەم ڕووداوانە چەند شتێك دەگەیەنن:

یەکەم: ئەوە دەردەخات کە ئافرەت سەربەستیی هەبووە لە شووکردنداو قسەی هەبووە لەو شتانەی پەیوەست بوون بە خۆیەوەو بە لای کۆمەڵگەی موسڵمانانەوە هیچ شورەیی نەبووە گەر ژنێك یان کچێك ئاوەها کارێك بکات، بە پێچەوانەی کۆمەڵگای کوردەوارییەوە کە لە هەندێك شوێندا کچ نەك ناتوانێت بڵێت شوو بە کێ دەکەم بەڵکو تەنانەت ناوێرێت بۆ ئەو کەسەش کە هاتووە بۆ خوازبێنی گفت بدات.

دووەم: زۆربەی ئەوانەی خۆیان پێشکەشی پێغەمبەری خوا ﷺ کردووە کە بیانخوازێت پێغەمبەر ﷺ ڕەتی کردوونەتەوە، ئەویش بۆ ئەوەی کە نەبێت بە تەشریعێك و وای لێنەیەت پیاو قسەی نەبێت لەو مەسەلەیەداو ڕووگیر بێت و بۆی نەبێت ئەو جۆرە خوازبێنی کردنە ڕەت بکاتەوە، هەروەکو چۆن کچ یان ژن بۆی هەیە خوازبێنیکەری پیاو ڕەت بکاتەوە بە هەمان شێوە پیاویش ئازاد بێت و بۆی هەبێت خوازبێنیکەری ژن ڕەت بکاتەوە.

سێهەم: ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو دەرگایەی بخستایەتە سەر پشت دەیان ئەوەندەی تر لە ئافرەتان ئەو کارەیان دەکردو خۆیان پێشکەشی پێغەمبەر ﷺدەکرد، بە تایبەت گەر بزانی هەموو ئافرەت و هەمووماڵێك و هەموو عەشیرەتێك شانازییان دەکرد بەوەی کە ببن بە خزمی پێغەمبەری خوا ﷺ چ لە ڕووی پلەو پایە ئایینییەکەوە، چ لە ڕووی پلەو پایە دونیاییەکەوە، ئەمانەش هەموو پێش دابەزینی ئەو ئایەتە بووە کە خوا دەفەرموویت: **(لا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاء مِن بَعْدُ وَلا أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلاَّ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيباً) (الأحزاب: 52)**.

چوارەم: دەبێ ئەوە بزانین کە خۆ پێشکەش کردنی ژنان بەو مانایە نییە کە هەندێك لێی تێدەگەن یان لەو جۆرەی کە کچانی ئەم سەردەمە خۆیان پێشکەشی بەرپرسان دەکەن بەڵکو بە مەبەستی خواستن خۆیان پێشکەش کردووە، پێغەمبەریش ﷺ وەکو مافێکی خۆی بۆی ڕوانیون، دڵی نەیگرتنایە جوابی دەکردن و ئەگەر بە دڵیشی بوایە بە ڕێوڕەسمی عادەتی مارەی دەکردن نەك وەکو ئەوەی کە هەندێك نووسەر لە خۆیانەوەو بێبەڵگە دەیڵێن کە گوایە یەکسەر و بەبێ مارەبڕین چووبێتە لایان، ئەگەر مەبەست زەینەبی کچی جەحش بێت ئەوا یەکەم زەینەب خۆی پێشکەش نەکردو دووەمیش خوا لە لایەن خۆیەوە مارەی لێکرد، مارەبڕینیش لەوە پیرۆزتر کامەیە؟ هەر لەبەر ئەوەش بوو زەینەب شانازیی بەسەر خێزانەکانی تری پێغەمبەرەوە ﷺ دەکردو دەیوت: "ئێوە هەموو کەسوکارتان بەشوویان دان من نەبێت خوا لە سەرووی حەوت ئاسمانەوە بەشووی دام".

هەندێك لە مێژوونووسانو نووسەرانی ژیاننامەی پێغەمبەر ﷺ دەڵێن ئەوەی خۆی پێشکەش بە پێغەمبەر کرد ﷺ **(ميمونة بنت الحارث بن حزن)** بوو، پێغەمبەر ﷺخواستی و ئەوەشی کە سەروکاری مارەبڕینو مەراسیمەکەی کرد عەبباسی کوڕی عەبدولموتەلیبی مامی بوو، کە مارەییەکەی چوارسەد درهەم بوو.

یەکێکی تر لەوانەی خۆی پێشکەش بە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد **(ام شريك غزية بنت جابر بن حكيم الدوسية)** پێغەمبەر ﷺ قبوڵی کرد، بەڵام دوایی زەواجەکەیان سەری نەگرت.

ئیبنو کەسیر لە تەفسیرەکەیدا دەڵێت: **(وقد قال ابن ابي حاتم: حدثنا علي بن الحسين، حدثنا يونس بن بكير، عن عنبسة بن الأزهر، عن سماك، عن عكرمة، عن ابن عباس قال: لم يكن عند رسول الله ﷺامرأة وهبت نفسها له)**. واتە ئیبن عەبباس دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ هیچ ژنێکی لا نەبووە لەوانەی کە خۆیان پێبەخشیبوو، واتە کەسیانی نەخواستووە.

هەر ئیبن کەسیر لە (**ابن جرير الطبري**)یەوە دەگێڕێتەوە کە دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ هیچکام لەو ژنانەی نەخواستووە کە خۆیان پێبەخشی، هەرچەند ئەوە حەڵاڵ بوو بۆی، بەڵام بەجێ هێڵرابوو بۆ ویستی خۆی، وەکو خوا دەفەرموویێت: (**إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَن يَسْتَنكِحَهَا**) واتە ئەگەر پێغەمبەر ﷺ ویستی بیخوازێت.

ئیمامی بەغەویش لە تەفسیرەکەیدا دەڵێت: (**واختلفوا في التي وهبت نفسها لرسول الله ﷺ و هل كانت عنده امرأة منهن، فقال عبدالله بن عباس ومجاهد: لم يكن عند النبي ﷺ امرأة وهبت نفسها له، ولم يكن عنده امرأة الاّ بعقد النكاح أو ملك يمين**). واتە زانایان جیاوازیی لە نێوانیاندا هەیە دەربارەی ئەو ئافرەتەی کە خۆی بەخشی بە پێغەمبەر ﷺ، ئایا پێغەمبەر ﷺ هیچکام لەوانەی لابوو یان نا، ئیبنو عەبباس و موجاهید دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ هیچ ژنێکی لا نەبوو، جگە لەوانەی کە بە مارەیی خواستبوونی و لەگەڵ کەنیزەکاندا.

چی تێدایە کاتێك ژنێك خۆی پێشکەش بە پیاوێك دەکات بۆ خواستن، پیاوەکە تەماشای بکات و چاوی پێدا بگێڕێ و ئەگەر بەدڵی نەبوو رووگیر نەبێت و رەتی بکاتەوە، بۆچی کچ یا ژن بۆی هەبێت دەیان خوازبێنیکەر رەت بکاتەوە، ئەمیان لەبەر هەژاری و ئەویان لەبەر ناشیرینی و سێهەم لەبەر پلەو پایەی کۆمەڵایەتیی کەچی پیاو بۆی نەبێت گەر ژنێك خوازبێنی کرد لەبەر هەرکام لەو هۆیانەی سەرەوە رەتی بکاتەوە؟ ئەگەر خۆ پێشکەشکردنی ئافرەتێك بۆ پیاوێك بۆ ئەوەی بیخوازێت و بیکاتە هاوسەریی، لەشفرۆشی بێت بە لای هەندێك نووسەرەوە، ئەی ئەوانەی تەنها بۆ بژێوی لەشی خۆیان دەخەنە بەردەستی هەموو پیاوێك بۆ رابواردن یان بۆ پڕوپاگەندەکردن بۆ شمەکی بازرگانی چین بە لایەوە؟!

کاتێك ئافرەت رای نەبێت لە شووکردندا بە کۆیلایەتی بزانرێ، ئەگەر ئازادییەکەی گەیشتە رادەی خوازبێنی کردنی پیاوی گونجاو بۆ ئەوەی شووی پێ بکات بە لەشفرۆشی بزانرێ ئیتر چ شێوازێك گونجاوە بە لای ئەم نووسەرانەوە؟ وابزانم ئەم کەسانە خۆشیان نازانن چ جۆرە شێوازێك پەسەند دەکەن، تەنها ئەوەندە دەزانن پێغەمبەری ئیسلام ﷺ چی کردبێت رەخنەی لێبگرن ئیتر گرنگ نییە بە لایانەوە راستە یا هەڵەیە.

چی تێدایە گەر پێغەمبەر ﷺ بەو پلەو پایە ئایینی و کۆمەڵایەتییەوە گەر ژنێك پێشنیازی کرد بیخوازێت ئەگەر بە دڵی نەبوو (لەبەر هەر هۆیەك) رەتی کاتەوە.

خوێنەری بەڕێز: تۆ خۆت دادوەر بە ئەم حاڵەتەی لە خوارەوە باسی دەکەین چی پێ دەڵێیت: ژنێکی بێوەژن بەوپەڕی جورئەتەنەوە دێتە مەجلیسی پێغەمبەر ﷺ و دەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ بمخوازە، ئەویش تەماشای دەکات و بە دڵی نابێت، چی لێبکات، بیخوازێت یان بیگێڕێتەوە یان پێشنیار بۆ یەکێك لە یارانی بکات بیخوازێت؟

کەسێك ئەگەر کەمێك تێگەیشتن و ئینصافی هەبێت دەزانێ ئەوەی پێغەمبەر ﷺ دەیکرد ئەوپەڕی حیکمەت و دانایی بوو.

ژنێك هاتووە دەیەوێت شوو بکات، مافی خۆیەتی بە دوای باشترین پیاودا بگەڕێت، ئەگەر سەری گرت ئەوا باشتر و سەریشی نەگرت کەسێکی تر، لەسەر ئەم بنەمایە خۆی پێشکەشی پێغەمبەر ﷺ دەکات، بەڵام کە سەری نەگرت پێغەمبەر ﷺ بە دەستی بەتاڵ نایگێڕێتەوە، بەڵکو هەر یەکێکی بۆ دەدۆزێتەوە، ئەوکاتە ئەویش بە دڵی بوو شووی پێ دەکات، بە دڵیشی نەبوو رەتی دەکاتەوە، ئایا دانایی هەیە لە سەرووی ئەمەوە کە هەندێك کەس ناتوانن لێی تێبگەن؟ کەسێك گەورەیی و دانایی ئەم هەڵوێستە دەرك پێ نەکات ئیتر دەرك بە چی دەکات؟ ئایا ئەمە لەشفرۆشییە یان بەرزترین پلەی تێگەیشتن و ئازادی و باوەڕ بەخۆبوون و پاکێتییە؟

ژنێك لە جیاتی ئەوەی بچێت لە ژێرەوەو بە نهێنیی هەوەسی سێکسیی خۆی لە رێگەی ناشەرعییەوە دامرکێنێتەوە دێت بە ئاشکرا داوای هاوسەرگیریی دەکات، ئایا ئەمە لەشفرۆشییە؟

ئەگەر کەسێك کەمێك ژیری و تێگەیشتنی هەبێت رەخنە لەو رەفتارە پڕ لە دانایی و بەزەیی و مرۆییەی پێغەمبەر ﷺ ناگرێت بەرامبەر ئەو ئافرەتەی خۆی پێشکەش کردو ئەویش تەماشای کردو دوایی سەری داخست و هیچی نەوت، تا

صەحابەیەك وتی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر ناتەوێت لە منی مارە بکە، صەحابییەکە دەڵێ: (**فزوجنيها**)، واتە: مارەی بکە لە من، ناڵێ (**أعطينيها**)، یان (**هبني أياها**)، بیدە بە من یا بیبەخشە بە من.

پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموویت ئافرەت دەبێ سەرپەرشتیاری بیدا بە شوو، ئەگەر کەس نەبوو ئەوا فەرمانڕەوا سەرپەرشتیارێتیی، کە لێرەدا پێغەمبەر ﷺ دەتوانێ وەکو سەرپەرشتیارێ رەفتار بکات و دوای رەزامەندی ئافرەتەکە بیدا بەو کەسەی داوای دەکات.

ناوەڕۆك

بڵاوکراوەکانی پرۆژەی (تیشك)

زنجیرە	ناوی کتێب	نووسەر
1	بەئیسلامکردنی کورد، ماستەرنامە یان هەڵەنامە؟	ن: فازل قەرەداغی
2	نەزانیی و بێشەرمیی، بەشێك لە چەواشەکارییەکانی مەریوان هەڵەبجەیی لە کتێبی (سێکس و شەرع و ژن)دا	ن: عومەر کەمال دەروێش
3	ئاشتینامە، وەڵامێك بۆ (خوێننامە)ی زەردەشتی	ن: ئامینە صدیق
4	فەتواکەی مەلای خەتێ، ئەفسانەی مێژوونووسێك	ن: حەسەن مەحمود حەمەکەریم
5	صەلاحەددینی ئەییوبی، گەورەتر لە رەخنەگرانی، گفتوگۆ لەگەڵ پرۆفیسۆر دکتۆر موحسین موحەممەد حسێن	ئا: ئارام عەلی سەعید
6	بەرەو بەختیاری ئافرەت "بەرگی یەکەم"	جەمال حەبیبوڵلا "بێدار"
7	ئازادیی رادەربڕین لە رۆژئاوا، لە سەلمان روشدییەوە بۆ رۆجیە گارودی	ن: د. شەریف عەبدولعەزیم و: وەرزێر حەمەسەلیم
8	بەجیهانیکردن، دیدێکی ئیسلامیی	ن: د. موحسین عەبدولحەمید و: حەمەکەریم عەبدوڵلا
9	کوردستان لەبەردەم فتوحاتی ئیسلامیدا	ن: حەسەن مەحمود حەمەکەریم
10	بەرەو بەختیاریی ئافرەت "بەرگی دووەم"	ن: جەمال حەبیبوڵلا "بێدار"
11	مێژووی دێرینی کوردستان "بەرگی دووەم"	ن: فازل قەرەداغی
12	سەدەیەك تەمەنی نوورین، مامۆستا عەبدولکەریمی مودەڕیس بە پێنووسی خۆی بناسە	ئا: عەبدولدائیم مەعروف هەورامانی
13	دەوڵەتی خیلافەت، بوژاندنەوەی کۆمەڵگەو گەشەسەندنی شارستانییەت	ن: ئیکرام کەریم
14	لە سەرگوزشتەکانی ژیان، ئەدەبی گاڵتەوگەپ، روداوی مێژوویی، بیرەوەریی	ن: شێخ موحەممەد خاڵ
15	پرۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستان رامان و سەرنجو پێشنیار	ئا: پرۆژەی تیشك

16	بیستو سێ ساڵ سەروەریی	ن: ئەحمەد حاجی ڕەشید دکتۆر صەباح بەرزنجی پێشەکی بۆ نووسیوە
17	قورئان وەحی ئاسمانە، نەك ڕەنگدانەوەی سەردەمی خۆی	ن: بەکر حەمەصدیق
18	ئیسلامو سیاسەت، لێکۆڵینەوەیەك لەمەڕ پەیوەندی نێوان ئیسلامو سیاسەت	ن: ئارام قادر
19	سوپای ئەییوبیان لە سەرودەمی سەلاحەددیندا پێکهاتنی، ڕێکخستنی، چەکەکانی، هێزی دەریاییو شەڕو جەنگە گرنگەکانی	ن: پرۆفیسۆر دکتۆر موحسین موحەممەد حسێن و: عوسمان عەلی قادر
20	پوختەیەك دەربارەی ڕۆژوو	ن: عەبدوڕڕەحمان نەجمەدین
21	ڕۆڵی پرشنگداری زانا موسوڵمانەکان لە پێشکەوتنە زانستییەکاندا	ن: د. کاوە فەرەج سەعدون
22	یەکەمین دەستووری نووسراو لە جیهاندا، بەڵگەنامەیەکی گرنگی سەردەمی پێغەمبەر ﷺ	ن: موحەممەد حەمیدوڵڵا و: شوان هەورامی
23	ئیسلامناسیی یان ئیسلامنەناسیی، وەلامێك بۆ کتێبی (ئیسلامناسی) عەلی میرفطروس	ن: ئیکرام کەریم
24	بەرەو بەختیاریی ئافرەت "بەرگی سێیەم"	ن: جەمال حەبیبوڵڵا "بێدار"
25	ئیشکردن نەك تەمەڵی	عەبدولعەزیز پارەزانی
26	دوورگەی بیناسازان، چیرۆکێکی پەروەردەییە بۆ گەورەو بچووکی ئەم نەوە نوێیە	نووسینی: د. عەبدولحەمید ئەحمەد ئەبو سلێمان وەرگێڕانی: ئامینە صدیق عەبدولعەزیز
27	زمانی گەردەلوول، خەونی شنەبا کۆمەڵە دیدارێکە لەسەر شیعر، فەرهەنگ، زمان، تەسەووف، ڕۆژهەلاتناسی، ژن، ڕەخنەی ئەدەبی، ڕووناکبیر و دەسەلات	فەرهاد شاکەلی
28	هەڵەبجە 1889 ـ 1930، لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە	ن: عادل صدیق

29	بەرگری لە قورئان دژی ڕەخنەگرانی	ن: عەبدوڕڕەحمان بەدەوی و: وەرزێر حەمەسەلیم
30	فەرموودە هاوبەشەکانی بوخاری و موسلیم	ئامادەکردن و وەرگێڕانی: حەمەکەریم عەبدوڵڵا
31	مەلا ئیدریسی بەدلیسی، ڕۆڵی لە یەکخستنی میرنشینە کوردییەکاندا	ن: حەسەن مەحمود حەمەکەریم
32	شێخ مەحمودی حەفید (1922 – 1925)	ن: ئومێد حەمەئەمین
33	ئیسلام لەبەردەم دوڕیاندا	ن: لیوبو لدڤایس و: عەبدول حسێن
34	ڕامیاری لە ئیسلامدا	ن: ئەحمەد کاکە مەحمود